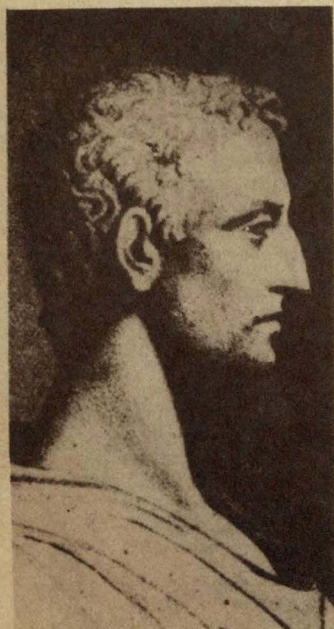

PLINIUS CEL TÎNĂR

Opere complete

Editura Univers

clw

Clasicii

Literaturii Universale

Coperta colecției de VASILE SOCOLIUC

CAIUS PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS
Opera

Plinius cel tânăr

OPERE COMPLETE

Traducere, note și prefață
de
LIANA MANOLACHE

București, 1977

Editura UNIVERS

DUPĂ CRÎNCENELE RĂZBOAIE CIVILE, care au urmat morții lui Nero (65 e. n.) și în cursul cărora și-au găsit moartea Galba, Otho și Vitellius, cei trei împărați care s-au succedat într-un singur an, venirea lui Vespasian la cîrma statului (69) restabilește pentru un timp ordinea. După tirania lui Domițian, capricios, autoritar, crud, abia cu dinastia Antoninilor se instaurează o eră de pace care aduce liniștea civică, securitatea personală, libertatea gîndirii și a cuvîntului. Conștiința socială e mai luminată, moravurile și legislația sînt influențate de unele precepte ale filozofilor, sclavii sînt mai bine tratați; Vespasian organizează învățămîntul public, asigurînd profesorilor un salariu și o pensie după 20 de ani de activitate; Traian organizează asistența publică a copiilor săraci.

Din punct de vedere literar, această perioadă se prezintă ca o reacție clasică împotriva inovațiilor lui Nero, a influenței orientale de care se lăsase atras Domițian, a cosmopolitismului. Literatura se dezvoltă într-un spirit strict național, tradiționalismul fiind la loc de cinste. Această reînviere națională, această întoarcere către trecut, către clasicismul epocii lui August, este inițiată de Quintilian, adept al lui Cicero; succesul său înseamnă triumful „noului clasicism“¹, printre reprezentanții căruia se numără, alături de Tacitus și Iuvenal, și Plinius cel Tânăr.

Spre deosebire de perioada clasică, împărații de acum, Nerva și Traian, nu și-au revendicat patronatul literar, lăsînd talentelor libertatea de a se dezvolta, totuși această libertate e relativă; elocința, înăbușită un timp din cauza delațiunilor, și-a pierdut verva de altădată, și, fiind acum laudativă, devine panegiristă.

¹ Cf. J. Bayet, *Littérature latine*, Paris, Armand Colin, 1934, p. 525; E. Gizek, *Istoria literaturii latine. Imperiul — partea a doua*, Tipografia Universității București, 1976, p. 56 și urm. îl numește „al doilea clasicism“.

În acest climat istoric, politic, social și literar se formează Plinius cel Tânăr, orator și om de litere, de la care ne-a rămas o destul de bogată corespondență. Format la școala lui Quintilian, Plinius cel Tânăr este reprezentativ pentru epoca lui, „epoca de argint” a literaturii latine. Este semnificativ faptul că operele lui Plinius cel Tânăr, ca și ale lui Tacitus și Iuvenal, au început să fie scrise după moartea lui Domițian: ele sînt expresia sentimentului de ușurare în urma schimbărilor aduse de timpurile noi.

Caius Plinius Caecilius Secundus — sau Plinius cel Tânăr, pentru a-l deosebi de unchiul său Plinius cel Bătrîn — unul din oratorii renumiți ai vremii lui, care a pledat, uneori chiar și alături de Tacitus, în procese de răsunset, adesea la dorința senatului, nu ne este astăzi cunoscut în această ipostază. Nu s-a păstrat nimic din discursurile lui; cîteva riposte sarcastice, cîteodată nu lipsite de curaj pentru acele vremuri, și unele intervenții ironice, chiar usturătoare, reproduse în scrisori, nu ne pot ajuta să întregim imaginea ce ne-o facem asupra autorului celor zece cărți de scrisori, cu imaginea celui ce va fi fost oratorul, avocatul pledînd în atîtea procese dificile, uneori chiar riscante pentru el. Panegiricul, așa cum a fost redactat — revizuit și amplificat — după ce a fost rostit în împrejurarea oficială solemnă, nu poate substitui lipsa celorlalte discursuri, pentru a ne ajuta să-l cunoaștem în adevărata lumină pe Plinius oratorul.

VIATA

Familia. Sursa de căpetenie pentru cunoașterea vieții lui Plinius o constituie scrisorile pentru că, prin natura lor, ele conțin unele detalii biografice. Aceste detalii, coroborate cu o serie de date arheologice și epigrafice, în care apare numele scriitorului², i-au ajutat pe cercetători să-i întregescă biografia.

S-a născut în Gallia Cisalpină, în municipiul Novum Comum, situat pe malul lacului Larius (azi Como), de care vorbește cu atîta drag și atît de des în scrisorile sale, dovadă a legăturilor trainice cu locurile

² Cea mai completă și de aceea mai mult invocată inscripție este aceea reprodusă în CIL V, 5262: este o inscripție comemorativă de la termele donate de Plinius, prin testament, orașului Comum, azi aflată în biserica S. Ambrogia din Milano; ea conține numele întreg al scriitorului, acela de după adopțiune, înșiruirea magistraturilor îndeplinite, operele de binefacere înlăptuite, valoarea donațiilor lui.

natale, a căror nostalgie transpare în spusele lui ori de câte ori vine vorba de ținutul lui de baștină.

Familia tatălui său, Caecilii, era stabilită în Comum probabil de pe vremea lui Caesar. Tatăl său, membru al ordinului equestru³, a murit înainte de majoratul fiului său⁴. Despre mama sa, din familia Pliniilor, originari din același municipiu, nu deținem alte informații decât cele furnizate de scrisorile VI, 16 și 20. Din aceste scrisori întrezărim o femeie apatică în momentele grele ale catastrofei (erupția Vezuviului), care se lasă cu totul în grija fiului ei, sau îi cere să se salveze singur, deoarece ea, corpulentă și greoaie, l-ar împiedica să se depărteze mai repede de locul primejdiei. Ambele familii, a Caeciliilor și a Pliniilor, erau înstărite și bine cunoscute, prin funcțiile deținute de unii din membrii ei. Părinții lui Plinius posedau domenii în teritoriul natal, domenii de care fiul a rămas foarte atașat⁵. Unchiul său, ilustrul C. Plinius Secundus — Plinius cel Bătrîn — autorul multor opere de știință, din care s-a păstrat numai *Naturalis Historia*, era pe atunci o personalitate notorie, datorită erudiției sale și situației politice. În timpul tiraniei lui Nero se retrăsese din viața publică, dorind să se facă uitat — era adept al stoicismului — și s-a consacrat studiului cu o extraordinară putere de muncă, și cu o curiozitate științifică de adevărat cercetător⁶. Mai târziu, Vespasian îl rechemă în viața politică: omul de știință Plinius cel Bătrîn era comandant al flotei romane din Misenum, când și-a găsit moartea în timpul erupției Vezuviului.

După moartea tatălui său i-a fost tutore, instituit de acesta, Verginius Rufus⁷. Cum într-una din scrisori⁸ Plinius îl numește pe unchiul său per adoptionem pater, înseamnă că el a fost adoptat prin testament; în urma adopțiunii, numele său, din P. Caecilius L. F. Secundus, a devenit C. Plinius L. F. Caecilius Secundus.

Anul nașterii se deduce din spusele sale⁹: avea 18 ani la data erupției Vezuviului (24 aug. 79), deci s-a născut prin anul 61 sau 62.

³ *L. Caecilius Cilo*, menționat în inscripția din CIL V, 5279, este considerat tatăl scriitorului de unii cercetători (printre care Anne-Marie Guillemin), alții însă (ca M. Schuster) cred că e vorba de o altă ramură a familiei Caecilia.

⁴ Scris. II, 1.

⁵ Scris. VII, 11.

⁶ Scris. III, 5.

⁷ Scris. II, 1.

⁸ Scris. V, 8.

⁹ Scris. VI, 20.

Studiile. Primele studii le-a făcut în casă, căci în Comum învățămîntul public nu era organizat nici atunci cînd Plinius era deja un om format¹⁰. Își continuă studiile superioare la Roma, unde se stabilise împreună cu mama sa, sub îndrumarea lui Plinius cel Bătrîn care a avut o mare înfrîurire asupra formării nepotului, contribuind probabil să dezvolte în tînăr singura trăsătură de caracter care le era comună: o neobosită putere de muncă.

A avut parte de cei mai buni profesori de retorică ai vremii, Quintilian și Nicetes Sacerdos¹¹, iar filozofia a studiat-o cu Musonius¹². Nicetes, originar din Smyrna, a adus în Italia elocința specific asiatică: un stil încercat, declamator. Musonius este, în lumea romană, o figură nouă, ciudată, care începuse să aibă priză mai ales printre acei membri ai aristocrației care reprezentau o curajoasă opoziție împotriva tiraniei. Dar acela care a contribuit cel mai mult la dezvoltarea originalității talentului lui Plinius a fost Quintilian: primul profesor de retorică la o catedră publică, marele retor a profesat la această catedră timp de 20 de ani (între 70—90), cu concursul discipolilor săi, în special al lui Plinius cel Tînăr. Lui îi datorează Plinius bunul său gust, simțul măsurii, finețea, delicatețea, fraza bine cumpănită și tonul moderat al scrisorilor¹³.

Plinius a fost căsătorit cu fiica bogatei Pompeia Celerina¹⁴, a cărei ospitalitate o laudă¹⁵, cu care rămîne în bune relații și după moartea soției¹⁶ și de a cărei avere poate dispune ea de a sa proprie¹⁷. Moartea soției, al cărei nume nu ne este cunoscut, pare să fi survenit spre sfîrșitul domniei lui Nerva¹⁸. După mai mulți ani el este din nou căsătorit, cu Calpurnia¹⁹. Orfană, crescută de bunicul ei Calpurnius Fa-

¹⁰ Scris. IV, 13.

¹¹ Scris. VI, 6.

¹² Scris. III, 11.

¹³ Cf. Anne-Marie Guillemin, *Pline le Jeune, Lettres*. Tome I. Paris, Belles Lettres, 1927, p. IX.

¹⁴ Majoritatea cercetătorilor consideră că Plinius a fost căsătorit de trei ori: prima oară, cînd era încă foarte tînăr; după pierderea primei soții, s-ar fi căsătorit cu fiica Pompeiei Celerina.

¹⁵ Scris. I, 4.

¹⁶ Scris. VI, 10; X, 51.

¹⁷ Scris. III, 19.

¹⁸ Vorbînd de evenimente petrecute în 97 (IX, 13), Plinius invocă pentru el scuza doliului recent în urma pierderii soției.

¹⁹ Cum despre Calpurnia și familia ei Plinius vorbește deseori începînd cu cartea a IV-a a scrisorilor, despre care Mommsen crede că au fost scrise în 105, înseamnă că s-a recăsătorit după vîrsta de 40 de ani.

batus, din Comum, care avea o situație materială foarte bună, și de Calpurnia Hispulla, sora tatălui ei, Calpurnia era o tânără serioasă, care arăta înțelegere pentru activitatea oratorieică²⁰ și lucrările literare ale soțului ei. A fost o căsătorie fericită, dar lipsită de copii, spre regretul lui Plinius, exprimat nu o dată în scrisori. Totuși, ca pater familias, el obține, prin favoarea lui Traian, acel râvnit ius trium liberorum²¹.

Activitatea sa de bază a fost oratoria; a fost celebru ca avocat înainte de a fi publicat ceva. Plinius își face intrarea în „arena“ judiciară, cum îi plăcea lui să numească tribunalul centumvirilor²², la vârsta de 19 ani²³. După primul succes, activitatea lui de predilecție s-a desfășurat atât în tribunal cât și în fața senatului, când era chemat de acest înalt for. În urma unor succese răsunătoare ajunge unul dintre primii avocați ai vremii.

Instruit, bogat, dintr-o familie al cărui nume era deja cunoscut datorită mai ales unchiului său, introdus în cercurile cele mai influente din Roma, după primele succese ca avocat, Plinius și-a îndeplinit și îndatoririle de cetățean, parcurgând cursus honorum treaptă cu treaptă. Nu se știe data la care și-a început cariera politică. A fost întâi decemvir stlitibus iudicandis²⁴. Spre sfârșitul anului 81 pleacă în Syria ca tribun militar în legiunea a III-a Gallica²⁵. Pentru tinerii din familiile nobile, tribunatul militar dura doar șase luni, iar pentru Plinius nu a fost un serviciu militar propriu-zis, ci unul administrativ, ceea ce i-a permis să profite de momentele de răgaz, pentru a frecventa lecțiile filozofilor Euphrates și Artemidor, cu care a rămas prieten. Întors la Roma, Plinius este sevir equitum romanorum²⁶, nu se știe la ce

²⁰ Scris. IV, 19.

²¹ *Ius trium liberorum* dădea părinților cu trei copii privilegii importante: în afară de avantajele privind dreptul de moștenire, asigura și prioritate la avansarea în onoruri. Uneori, prin bunăvoința împăratului, acest drept se acorda și unora care nu aveau copii (cazul lui Plinius).

²² *Tribunalul centumvirilor* era compus, în timpul lui Plinius, din 180 judecători, împărțiți în 4 secții, prezidate de decemviri, și judeca procesele referitoare la moșteniri și proprietăți; uneori cele 4 secții judecau separat, alteori reunite (vezi VI, 33). Acest tribunal avea ca sediu o parte din bazilica Iulia.

²³ Scris. V, 8.

²⁴ Unul din cei 10 judecători care prezidau tribunalul decemvirilor.

²⁵ Scris. I, 10; III, 11.

²⁶ Comandantul uneia din cele 6 *turmae* (escadroane) de cavalerie romană sau italică.

dată, după care ajunge evestor (prin 89—90): în scrisoarea VII, 16 el își spune quaestor Caesaris²⁷, ceea ce dovedește că la acea dată se bucura încă de încrederea lui Domițian. La ieșirea din această funcție intră în rîndul senatorilor. Este apoi tribun al plebei, prin 91, calitate în care s-a abținut să pledeze, și din scrupule, dar și din demnitatea îndreptățită pe care o conferă această funcție²⁸. Pentru comportarea sa plină de chibzuință, respect și supunere arătată senatului, acesta îl felicită. Datorită dispensei acordată de Domițian, Plinius este numit pretor, probabil prin 93—94²⁹. După pretură a fost numit de Domițian praefectus aerarii militaris³⁰, colegiu format din trei foști pretori aleși de împărat pentru o perioadă de trei ani, deci între 94—96 (sau 95—97). Normal, la ieșirea din această funcție, Plinius ar fi trebuit să ajungă consul, ceea ce nu s-a mai întîmplat: nu se mai bucura de încrederea lui Domițian, poate din cauza relațiilor cu filozofii, ceea ce l-a făcut suspect, poate și din cauză că a avut curajul să susțină, la cererea provinciei Baetica și la insistențele senatului, acuzarea de spoliere adusă de cei din provincie împotriva fostului lor proconsul Baebius Massa, prieten intim al lui Domițian. Baebius Massa este condamnat dar, datorită unei manevre care îi reușește³¹, se întoarce împotriva celor care au susținut acuzaarea, dezlănțuind astfel un șir nesfîrșit de delațiuni și condamnări, cărora i-au căzut victime mulți oameni de seamă, senatori și filozofi. Plinius, a cărui prudență și abilitate în cursul procesului l-au ferit de o lovitură directă, a stat deoparte în toată această perioadă; dacă nu l-a înfruntat pe împărat, cum au făcut mulți dintre prietenii săi, nici nu s-a înjosit să-l lingusească³². Asasinarea lui Domițian, în 96, a venit la timp: printre actele împăratului a fost găsit un denunț al lui Mettius Carus împotriva lui Plinius³³.

Sub Nerva și Traian cariera lui Plinius este înfloritoare. În confuzia generală care a urmat venirii la domnie a lui Nerva, fiecare dintre

²⁷ Titlu deținut de acela care avea cinstea să citească în senat mesajele împăratului.

²⁸ Scris. I, 23.

²⁹ Vorbind (III, 11) de vizita făcută pentru a-l ajuta pe filozoful Artemidor, expulzat din Roma, Plinius subliniază că acest gest al său nu a fost lipsit de risc, dată fiind funcția de pretor pe care o exercita în acea vreme; or, expulzarea filozofilor din Roma a avut loc după aug. 93.

³⁰ Prefectul vistieriei armatei.

³¹ Scris. VII, 33.

³² *Pan.*, 95.

³³ Scris. VII, 27.

victimele lui Domițian care mai era în viață, se gîdea mai mult la răzbunarea personală decît la interesele statului³⁴. Nerva a avut înțelepciunea, și senatul i-a împărțășit-o, să lase timpul să limpezească lucrurile, pentru a evita noi vărsări de sînge³⁵. Plinius, înțelegînd atitudinea împăratului, a stat departe de agitația generală dar, cînd lucrurile s-au liniștit, l-a atacat în senat pe delatorul Publicius Certus, pentru a-și răzbuna prietenul, Helvidius³⁶, și a avut cîștig de cauză. Pe la începutul anului 98 Plinius este numit de Nerva praefectus aerarii Saturni³⁷ împreună cu Cornutus Tertullus³⁸, funcție pe care a exercitat-o timp de patru ani, deci pînă în 101. Între timp, în cursul anului 100, Plinius obține un nou succes într-un proces de răsunset intentat împotriva lui Marius Priscus³⁹, fost proconsul în Africa. Cînd pleda în acest proces, Plinius, era consul desemnat împreună cu Cornutus Tertullus⁴⁰, așa dar Plinius a exercitat magistratura supremă împreună cu C. Tertullus între 1 septembrie și 21 octombrie 100⁴¹. În ziua preluării funcției de consul⁴², adică la 1 septembrie, Plinius rostește în fața senatului discursul de mulțumire — gratiarum actio⁴³ — pe care orice consul, conform unui decret din timpul lui Octavian Augustus, trebuie să-l adreseze în această împrejurare împăratului care l-a ales. În 103 sau 104 Plinius este augur, succedîndu-i lui Frontinus⁴⁴, sacerdotiu pentru care tutorele sau Verginius Rufus îl recomandase de mai multe ori împăratului⁴⁵. Între 105—107 Plinius este curator alvei Tiberis et riparum et cloacarum Urbis⁴⁶, una din cele mai importante⁴⁷ dar și mai oneroase sarcini urbane.

În toată această perioadă Plinius desfășoară o activitate judiciară febrilă. În 101 este solicitat de provincia Baetica să susțină acuzarea împotriva fostului guvernator Iulius Classicus⁴⁸. Urmează alte procese

³⁴ Scris. IX, 13.

³⁵ Scris. IX, 13.

³⁶ Scris. IX, 13.

³⁷ Prefectul vistieriei statului, care era adăpostită în subsolurile templului lui Saturn.

³⁸ *Pan.*, 90 și 91.

³⁹ Scris. II, 11.

⁴⁰ Scris. II, 11.

⁴¹ În perioada aceea consulatul dura între 2 și 4 luni.

⁴² *Pan.*, 1.

⁴³ *Pan.*, 4.

⁴⁴ Scris. IV, 8.

⁴⁵ Scris. II, 1.

⁴⁶ Curator al malurilor Tibriului și al canalizării urbane.

⁴⁷ De la Tiberiu, această funcție era încredințată unui fost consul.

⁴⁸ Scris. III, 9.

de aceeași speță, intentate de bitinieni împotriva proconsulilor Iulius Bassus⁴⁹ și Varenus Rufus⁵⁰, care au guvernat succesiv această provincie. De data aceasta Plinius este apărătorul acuzațiilor. Nu cunoaștem sentințele date în aceste procese, dar numirea lui Plinius în locul acestor guvernatori este semnificativă: abilitatea procedurală, atitudinea lui în cursul proceselor celor doi foști guvernatori au fost probabil în concordanță cu vederile împăratului.

Se știe că misiunea lui Plinius de guvernator al Bithyniei a durat mai mult de un an, că în 112 el se găsea deja de ceva timp în provincie⁵¹, iar din corespondența cu Traian rezultă că a ajuns în Bithynia la 17 septembrie 111⁵², că a fost însoțit de soția sa Calpurnia⁵³. Scrisorile din Bithynia încetează brusc; nici una din ele nu conține informații asupra revenirii la Roma; pe de altă parte, datele epigrafice menționează această funcție ca pe ultima dintre cele îndeplinite de Plinius. Probabil că moartea a pus capăt acestei corespondențe, moarte care l-a surprins pe Plinius în funcția de guvernator în Bithynia, înainte de anul 114, la o vîrstă abia trecută de 50 de ani. Despre sănătatea sa șubredă el vorebește în scrisorile II, 11; VII, 21; X, 5, 11, 17 a și 18.

În afară de Cicero, nici un alt scriitor din antichitate nu ne este așa de bine cunoscut din scrisorile sale ca Plinius cel Tânăr. Este tipul intelectualului fericit: avocat renumit, magistrat apreciat, om de litere, senator de vază, cetățean respectat. Și-a administrat cu grijă bunurile personale, de care a uzat cu cumpătare și chibzuință, fiind totodată generos și darnic. Mărturii ale generozității lui stau numeroase opere de binefacere: o bibliotecă în orașul natal; o fundație alimentară pentru copiii născuți liberi; donații pentru construirea și întreținerea unor terme, un templu înălțat la Tifernium Tiberinum, o fundație pentru ajutorarea libertților, o contribuție substanțială pentru înființarea și întreținerea unei școli publice la Comum⁵⁴. Alte dovezi de dărnicie, desprinse din scrisori: o mică proprietate donată doiciei sale; completarea censului ecvestru pentru un compatriot, înzestrarea fiicei unui prieten, preluarea datoriilor tatălui unei orfane. E sincer și deschis, în limitele urbanismului, de la care nu s-a abătut niciodată. Bun, împăciuitor,

⁴⁹ Scris. IV, 9.

⁵⁰ Scris. V, 20; VI, 13; VII, 6.

⁵¹ CIL III, 777.

⁵² Scris. X, 17a.

⁵³ Scris. X, 120 și 121.

⁵⁴ Toate aceste binefaceri sînt menționate în inscripția din CIL V, 5262.

serviabil, dispus să satisfacă oricui o dorință, onest, incapabil de prefăcătorie sau de invidie, nu se arată revoltat decât cînd vorbește de unul ca Regulus, sau de onorurile acordate lui Pallas. A dat dovadă de curaj împotriva tiraniei, de dragoste de oameni; dar iubește și singurătatea și viața tihnită departe de Roma: acolo găsește liniștea și izolarea necesare muncii intelectuale, acolo gustă mulțumirea după succesele oratorice, pe care acolo le-a pregătit. Uneori răzbate din scrisorile lui regretul pentru libertatea de altă dată, în contrast cu epoca unui Domițian, dar și înțelegerea necesității imperiului, cînd la cîrma lui e un împărat bun.

Nehotărîrea este una din trăsăturile dominante ale caracterului său; ezităriile și lipsa de inițiativă în fața deciziilor, pe care ar trebui și ar putea să le ia singur, cînd este pus în fața unor probleme administrative, îl fac să ceară mereu părerea lui Traian. Lipsa de încredere, mărturisită, în talentul lui poetic și în scrierile lui în general ⁵⁵ îl fac să apeleze la criticile prietenilor, cerîndu-le sugestii pentru îmbunătățirea lor înainte de a le „da în mîna“ cititorilor ⁵⁶.

Avea respect pentru munca și meseria de avocat ⁵⁷, recunoscînd totodată și riscurile pe care aceasta le implică. Etica profesională îl face să-i blameze pe avocații care încasau onorarii ⁵⁸, și care în felul acesta nu făceau cinste profesiei lor ⁵⁹.

Este exemplul clasic al bunului cetățean, al magistratului corect și conștiincios. În vremurile triste ale tiraniei, s-a abținut să pledeze, dar i-a apărat cît a putut pe cei persecutați.

Pentru educarea tinerelor generații, pentru menținerea sau redresarea moravurilor, pentru a pregăti descendenți domni de strămoși, exemplul ocupa în lumea romană un loc deosebit. Or Plinius, în elogiile făcute eroilor lui, este însuflețit și de acest gînd.

Avea mulți prieteni buni, oameni de seamă în viața publică, în lumea literelor, în viața de tribunal. Destinatarii scrisorilor lui sînt figuri dintre cele mai ilustre ale vremii. Cînd un prieten îi cere un serviciu, intervine chiar și la împărat, bine-înțeles la Traian. Pentru unii prieteni din copilărie a păstrat o trainică afecțiune peste timp. Face elogiul unor prieteni care, victime ale tiraniei, au fost executați, sau trimiși

⁵⁵ Scris. V, 3 și 10; VIII, 21; IX, 29.

⁵⁶ Scris. V, 12; VII, 17.

⁵⁷ Scris. II, 14; VI, 2.

⁵⁸ Scris. II, 20; V, 4 și 13.

⁵⁹ Scris. V, 9.

intr-un exil din care unii n-au mai revenit. Cînd vrea să-l răzbune pe Helvidius ⁶⁰, are curajul să înfrunte opoziția unor senatori. Avea un cult al prieteniei și afirmă că e fericit cînd își laudă prietenii ⁶¹, în ciuda celor care îl critică pentru excesul cu care o face.

OPERA

Activitatea judiciară se împletește cu cea politică și cu cea literară. În perioada de apogeu a carierei de avocat, Plinius începuse deja să se ocupe de corespondența sa. Într-o viață atît de activă își găsește timp să scrie și poezii, pentru a se destinde, spune el.

După informațiile cuprinse în scrisori, producția literară a lui Plinius trebuie să fi fost foarte bogată. Încă din copilărie vădea inclinație pentru poezie. Din scrisoarea VII, 4 aflăm că la 14 ani a compus o tragedie greacă iar mai tîrziu, revenind din serviciul militar, o elegie; că și-a încercat talentul și în poezia eroică și că la maturitate a scris și o serie de poezii ușoare — *lusus* ⁶² — pe care le-a reunit în volumul *Endecasilabi* ⁶³. Acest volum îl supune aprecierii unui prieten ⁶⁴, cerîndu-i părerea și asupra titlului cel mai potrivit acestei culegeri în vederea publicării.

Nu s-a păstrat nimic din aceste poezii, decît cele cîteva fragmente pe care le reproduce el în scrisori, și din care se vede că, departe de a fi ceea ce îi place lui Plinius să creadă ⁶⁵, ele sînt ne semnificative pentru el, deoarece nu sînt expresia unei stări sufletești, a unei trăiri care se cere comunicată și altora, ci sînt scrise pentru a fi și el în rînd cu toți oamenii de cultură care au scris asemenea poezii ⁶⁶.

În scrisori Plinius vorbește despre unele discursuri pe care, după ce au fost rostite în fața completelor de judecată, el le-a revizuit și le-a supus aprecierii unor prieteni ⁶⁷ pentru a le aduce îmbunătățiri în vederea publicării. Publicarea discursurilor sale a început după 96, dar înainte de aceea a scrisorilor ⁶⁸. Din toate discursurile nu s-a păstrat

⁶⁰ Scris. IX, 13.

⁶¹ Scris. VII, 28.

⁶² Scris. IV, 14.

⁶³ Scris. V, 3; VII, 4.

⁶⁴ Scris. IV, 14.

⁶⁵ Scris. VII, 4; IX, 25.

⁶⁶ Scris. V, 3.

⁶⁷ Scris. VII, 17.

⁶⁸ Scris. I, 2; V, 8.

decît Panegiricul care, în urma reelaborării făcută cu mare atenție, nu mai poate fi o operă reprezentativă pentru arta oratorică a lui Plinius. Deși plasat la sfîrșitul operei, Panegiricul datează de la începutul activității sale literare. Dar ar fi fost greu ca între primele 9 cărți de scrisori, a căror grupare respectă, cum vom vedea, cît de cît cronologia, și cartea a X-a ale cărei scrisori sînt ordonate strict cronologic, să fie inserat Panegiricul care, prin subiect, ton, stil se deosebește atît de mult de scrisori. Lucrul acesta a fost remarcat încă din antichitate și de aceea Panegiricul a fost editat separat, iar editorii moderni au respectat tradiția manuscrisă.

Poate că acest discurs ar fi avut soarta altor multe asemenea discursuri rostite de la instituirea principatului, adică ar fi rămas uitate printre actele oficiale ale senatului, dacă Plinius nu i-ar fi asigurat o altă soartă și dacă n-ar fi fost vorba de Traian; revizuiindu-l și amplificîndu-l (textul pe care-l cunoaștem este de trei-patru ori mai întins decît cel inițial)⁶⁹, discursul acesta devine o laudatio a împăratului Traian, sau Panegiricus, titlu tardiv cu care a fost consacrat în tradiția manuscrisă. Publicarea lui a întîrziat pînă în 101.

Din punct de vedere literar, Panegiricul suferă de defectele genului. Stilul — grandilocvent, artificial — abundă în elementele unei retorici de care Plinius nu s-a putut descătușa: antiteze, exclamații, apostrofe, prosopopei, emfază, afectare, prolixitate. Comparația cu Tacitus, genialul său prieten și subiect de emulație, cu care îi plăcea să fie confundat și care a creat într-o lucrare de același gen (Panegiricul lui Agricola) o limbă inimitabilă, inegalabilă, îi este defavorabilă. Trebuie să-i recunoaștem însă claritatea expunerii, o vastă erudiție juridică și simțul politic al schimbărilor importante începute sub Traian.

Cu toată forma sa afectată și tonul declamator, discursul este sincer în motivele sale fundamentale: exprimă asentimentul intim al scriitorului pentru opera reformatoare a împăratului, pentru dovezile de valoare, dreptate, filantropie, umanitate manifestate de Traian. Și pentru a pune mai bine în lumină meritele acestui împărat, Plinius evocă, în antiteză, epoca sumbră a lui Domițian, reușind să contureze portretul împăratului ideal.

Din punct de vedere istoric, Panegiricul are o valoare inestimabilă: este un document bogat în informații privitoare la unele instituții, la tirania lui Domițian, la reacția care a urmat după moartea acestuia;

⁶⁹ Discursurile pronunțate în senat erau de obicei scurte; acesta a ocupat trei ședințe de cîte o oră.

și mai este unul din rarele documente referitoare la primii trei ani ai domniei lui Traian, document din care întrezărim politica urmărită de împărat și impusă cu subtilitate de el senatului: Traian este lăudat tocmăi pentru că urmărește să dea satisfacție acelor aristocrați care au trăit vremuri de teroare sub Domițian.

Dacă poeziile lui Plinius s-au pierdut, ceea ce, judecând după versurile reproduse în scrisori, nu reprezintă o pierdere pentru poezia latină, dacă discursurile sale nu s-au păstrat, ceea ce este o pierdere pentru oratoria latină, au rămas, din fericire, Scrisorile, opera sa literară de căpetenie, care i-au asigurat un loc printre scriitorii latini și unul alături de ceilalți, nu prea mulți, epistolografi ai literaturii universale. În 9 cărți sînt grupate 247 de scrisori adresate prietenilor și rudelor; cartea a zecea cuprinde scrisorile adresate lui Traian în timp ce Plinius era guvernator în Bithynia, și răspunsurile împăratului.

Plinius afirmă în prima scrisoare, prin care dedică prietenului său Septicius întreaga culegere, că la îndemnul acestuia s-a hotărît să-și publice scrisorile, cele „scrise cu mai multă îngrijire“. Este deci o culegere antologică întocmită de Plinius însuși⁷⁰, în care gruparea scrisorilor în cărți este dictată de spațiul permis de un sul de papyrus de mărime convenabilă (cărțile au toate aproape aceeași întindere), iar ordonarea lor, în ciuda afirmației lui Plinius, respectă, cu mici abateri, cronologia. Se poate ca scriitorul să fi urmărit și un criteriu artistic, ordonînd scrisorile în cadrul unei cărți după varietatea subiectelor.

Scrisorile nu au fost publicate toate odată, ci succesiv, pe măsură ce erau revizuite cu deosebită minuție. Asupra cronologiei publicării scrisorilor nu posedăm date obiective. După anumite criterii interne, Mommsen⁷¹ a stabilit data apariției lor astfel: cartea I — în 97; cartea a II-a la începutul anului 100; cartea a III-a în 101 sau 102; cartea a IV-a probabil în 105; cartea a V-a în 106; cartea a VI-a între 106—107; cartea a VII-a în 107; cartea a VIII-a probabil în 108; cartea a IX-a — 108—109. De vreme ce în această culegere Plinius nu pomeniște nimic de misiunea sa în Bithynia, trebuie să conchidem că aceste scrisori (c. I—IX) erau deja publicate atunci cînd el a fost investit cu funcția de guvernator al acestei provincii.

⁷⁰ Căci, spune Mommsen, în *Étude sur Plîne le Jeune*, Paris, Franck, 1873, p. 2: „nici un editor, oricît de prudent, n-ar fi putut aranja într-un mod alîl de puțin compromițător o culegere de scrisori postume în care sînt lăudați toți aceia care, în clipa cînd sînt amintiți, nu sînt nici morți, nici exilați (cu excepția lui Regulus și a lui Iavolenus Priscus)“.

⁷¹ *Op. cit.*, pp. 6—24.

Serisorile sînt adresate prietenilor, unor personalități ale vieții publice, culturale, unui cerc larg de cunoscuți, rudelor.

Subiectele tratate sînt de o bogată varietate. Unele par alese cu intenția de a oferi exemple de virtute și elevație morală: Verginius Rufus, Herennius Seneccio, Corellius Rufus, Thrasca Pactus, Helvidius — tatăl și fiul, Fannia, Arria, cei mai mulți dintre ei victime ale tiraniei; altele, pentru a condamna figurile odioase ale unor delatori — Regulus, Publicus Certo, Veiento — care au contribuit direct la pierderea unor oameni de seamă, ca aceia amintiți mai sus. În unele dă friu liber înclinării sale pentru descrieri: frumuseți ale naturii, a unor obiecte de artă, a somptuoaselor și luxoaselor sale vile ca și a parcurilor care le înconjoară (în Toscana sau Laurentum). Sînt descrieri ample, amănunțite, făcute cu răbdare și nu lipsite de oarecare orgoliu de proprietar bogat, sau succinte și atît de sugestive prin însăși „porecla“ dată celor două vile de pe malul lacului Como ⁷². Unele scrisori se referă la figuri de seamă ale lumii literare, printre care unii prieteni, ca Tacitus, Suetonius, Silius Italicus, Marțial, Romanus, fără însă a pătrunde în esența lucrurilor sau a persoanelor, atingînd mai mult aspecte practice (cheltuieli de drum oferite lui Marțial pentru a se întoarce în Spania, achiziționarea unui domeniu convenabil pentru Suetonius). În unele scrisori își arată mulțumirea față de apariția unor talente noi, tineri pe care îi sprijină să se afirme sau îi recomandă altora, bucurîndu-se că literatura este din nou în floare ⁷³; în altele îl revoltă lipsa de interes pentru lecturile publice ⁷⁴. Unele sînt importante ca documente: procesele dezbătute în senat, cu atît mai mult cu cît pledoariile lui nu s-au păstrat; sau scrisoarea III, 5 în care vorbește de viața și operele, numeroase și variate, ale unchiului său, Plinius cel Bătrîn: este singura listă completă pe care o posedăm a operelor acestui Varro al epocii sale. În unele a furnizat lui Tacitus mărturii directe referitoare la eruntia Vezuviului și la moartea lui Plinius cel Bătrîn. Apoi descrierea unor fenomene și curiozități ale naturii: izvoarele Clitumnului, o insulă plutitoare pe un lac; dar și unele credințe care ne surprind la un om de cultură cum era Plinius, ca interpretarea unor vise, existența fantomelor. Sentimentele afectuoase pentru familie, cu excepția celor pentru mama sa și a celor pline de duioșie pentru Calpurnia, ocupă puțin loc în scrisorile sale; în schimb foarte multe scrisori oglindesc relațiile sale cu prietenii și

⁷² Seris. IX, 7; Plinius le numește pe una „comedia“ și pe alta „tragedia“.

⁷³ Seris. I, 13.

⁷⁴ Seris. I, 13; VI, 17.

tot ceea ce este manifestare a vieții private și mondene: sărbătoriri, invitații, mese, recepții, mulțumiri, felicitări, înmormintări, elogii; recomandări și intervenții; probleme de actualitate, testamente și moșteniri, tratamentul omenesc al sclavilor; dificultățile proprietarilor în supravegherea și arendarea pământurilor, de a căror administrare el se ocupă direct și personal; viața celor mari ca și a celor umili, a oamenilor de litere, a celor din tribunal — cum e a sa proprie — în societate, ea invitat, acasă, la țară, la masă, la baie. Altă dată oferă unui prieten un adevărat tratat de felul cum trebuie să studieze ⁷⁵.

Fiind destinate publicării și supuse unei revizuii făcute cu minuția unui om de gust, scrisorile sale nu au spontaneitatea apreciată de toți în scrisorile lui Cicero. Dar nu au nici aparența unor căutări, ci un caracter ocazional, de aderare totală la viața trăită. Ele ne împărtășesc curiozitatea epistolografului pentru tot ceea ce îl înconjoară, cu convingerea că scrisorile nu trebuie să conțină numai banalități cotidiene, interese meschine ⁷⁶.

Interesul istoric al corespondenței lui Plinius constă în valoarea sa documentară: ea ne oferă un tablou al societății timpului, al vieții acestei societăți observată în agitația sa multiplă. Acest tablou este diferit de acela zugrăvit de Tacitus sau de Iuvenal; Plinius nu relatează decât trăsăturile onorabile, exemple de virtute, eroism ⁷⁷. Lui Verginius Rufus îi închină poate cele mai frumoase pagini ⁷⁸. Nu vorbește de rău pe niciunul din personaje, cu excepția lui Regulus, Pallas sau Iavolenus Priscus. Femeile, adevărate matroane de altădată, și-au păstrat virtuțile, și uneori oferă exemple de eroism; în locul unei Messalina, Plinius zugrăvește o Arria, sau o Fannia, sau chiar pe soția sa Calpurnia; pînă și Ummidia Quadratilla, octogenera mondenă, e prezentată fără malițiozitate.

Scrisorile sale nu reflectă împrejurările tragice decât de departe, trăirea acelor evenimente apare estompată. În schimb el exaltă perioadele fericite cu un entuziasm uneori exagerat. În comparație cu ultimele zvircoliri ale republicii, dramatice, epoca bunului împărat care a fost Traian apare ștearsă din punct de vedere istoric: oglindirea unei perioade prospere e tot atît de ingrată pentru o operă literară cît și pentru una istorică ⁷⁹.

⁷⁵ Scris. VII, 9.

⁷⁶ Scris. III, 20.

⁷⁷ Scris. III, 16; VI, 24.

⁷⁸ Scris. II, 1; VI, 10; IX, 19.

⁷⁹ Cf. Anne-Marie Guillemin, *Pline le Jeune, Lettres*. Tome I. Paris, Belles Lettres, 1927, p. XXIX.

Pentru Plinius scrisoarea nu este un bilet de afaceri, este un gen literar. În afară de biletele scurte, fiecare scrisoare este o bucată literară lucrată cu îngrijire.

Acest epistolar al cronicii variate a societății în care trăiește Plinius sub domnia unui împărat ca Traian poate fi foarte bine și jurnalul său intim. Cunoaștem felul cum își petrece el ziua, care poate fi o zi din viața oricărui literat bogat al vremii, fie la Roma, fie la una din vilele de la țară, unde se retrăgea ca să lucreze în liniște. Iubește natura cîmpenească, pe care o descrie cu drag, dar cîmpia lui Plinius, în afară de lumea vegetală, nu este populată cu alte viețuitoare; țăranii nu sînt integrați în această natură cîmpenească, ei apar numai atunci cînd vine vorba de rolul lor în muncile cîmpului, de necesitatea și dorința lui Plinius de a-i ajuta și a le ușura situația.

Unele scrisori oglindesc relațiile dintre stăpîni și sclavi; Plinius îl blamează pe Larcus Macedo, care a fost ucis de sclavi pentru că era „un stăpîn trufaș și crud și care își amintea prea puțin că și tatăl lui a fost sclav”⁸⁰. Umanismul evoluat al epocii, în care Lucius Annaeus Seneca ⁸¹ scria: „...și sclavii sînt oameni... Ba sînt chiar niște prieteni umili... Noi nu-i avem dușmani, dar ni-i facem...”⁸², se reflectă în tratamentul omenos al lui Plinius față de sclavi: îi tratează ca pe oameni liberi, întreținînd cu ei relații cordiale, plin de grijă cînd erau bolnavi ⁸³; sclavii instruiți erau pentru el societatea obișnuită cînd era la țară; în vila sa de la Laurentum, sclavii ocupau „încăperi atît de îngrijite încît ar fi putut găzdui oaspeți”⁸⁴. Preocupat de situația grea a fermierilor, Plinius își dă seama că trebuie să-i ajute cumpărînd sclavi din cei mai buni, care nu trebuie puși în lanțuri „căci nici eu nu am nicăieri sclavi în lanțuri”⁸⁵.

Aprecierile și teoriile sale lit. rare sînt rodul unei bogate experiențe de scriitor. Ele relevă un discipol fidel al lui Quintilian, un critic cu gust, ale

⁸⁰ Scris. III, 14.

⁸¹ Filozof stoic, se sinucide din ordinul lui Nero (în 65); scrie, printre altele, *Epistulae ad Lucilium*, din care sînt extrase aceste cugătări (XLVII).

⁸² Cf. *Proză latină*, București, Editura tineretului, pp. 239—242 (traducere de Dumitru Crăciun și Radu Albala).

⁸³ Scris. V, 19; VIII, 1 și 16.

⁸⁴ Scris. II, 17.

⁸⁵ Scris. III, 19 și n. 65.

căruia teorii însă oscilează între curentul aticist și cel asianist⁸⁶. El aprobă sîrguința în revizuirea scrierilor, fiind și metoda lui proprie, dar recomandă o atenție specială, pentru ca „șlefuirea“ să nu dăuneze operei, făcînd-o să-și piardă strălucirea și relieful⁸⁷.

Un mare număr de scrisori (43) tratează probleme literare; F. Copley⁸⁸ îl numește chiar „un zelos suporter al culturii“: se ocupă de instruirea tinerilor⁸⁹, de talentele tinere care încep să se afirme, de importanța lecturilor publice, pe care el o susține cu tărie și, consecvent, o sprijină cu exemplul personal: el citește în fața unui cerc de prieteni aleși și invitați de el nu numai poeziile, dar și discursurile⁹⁰ restite în instanță și pe care, înainte de a le da „în mîna cititorilor“, le revizuieste în urma observațiilor aduse de publicul auditor.

În jurul său se formează unul din principalele cercuri literare din acea vreme⁹¹, frecventat de scriitori de renume, ca Tacitus, dar și de poeți diletanți, al căror talent Plinius îl laudă, dar ale căror opere nu au rezistat timpului. Scrisorile îndrumătoare adresate tinerilor avocați, viitori oratori, conțin sfaturi valoroase. Vorbind despre stilul cel mai potrivit pentru scrisori, el îl recomandă pe cel „concis și simplu“⁹². În oratoria judiciară însă el admite conciziunea numai atunci cînd o îngăduie cauza susținută, altfel o consideră o trădare a intereselor celui apărut⁹³. Alteori el preferă conciziunii expresia amplă, afirmînd că amploarea ciceroniană face mai evidentă frumusețea unei pledoarii⁹⁴; vorbind despre stilul oratoric „îndrăzneț“, el susține cu exemple din Demosthene, Eschine, Homer, că trebuie să fie împodobit, avîntat și, cînd e cazul, să se ridice pînă la sublim⁹⁵.

Scrisorile particulare, chiar dacă se resimt, unele, de formația retorică a lui Plinius, și chiar dacă se vede bine să ele sînt rezultatul

⁸⁶ *Asianismul* se caracteriza printr-un stil încărcat, împodobit, frază amplă, și printr-o gesticulație de scenă — în discursuri; reprezentantul asianismului la Roma a fost Hortensius (contemporan cu Cicero). *Aticismul* preconiza un stil sobru, concis, și o gesticulație cit mai controlată.

⁸⁷ Scris. V, 10; IX, 35.

⁸⁸ *Latin Literature from the Beginnings to the Close of the Second Century*, Michigan Press, 1969, p. 328.

⁸⁹ Scris. IV, 13.

⁹⁰ E primul care o face — VII, 17.

⁹¹ Cf. Anne-Marie Guillemin, *Pline et la vie littéraire de son temps*, Paris, 1929, pp. 23-29.

⁹² *pressus purusque* (lat.) — VII, 9.

⁹³ Scris. I, 20. —

⁹⁴ Scris. I, 20.

⁹⁵ Scris. IX, 26.

unui travaliu literar, care le răpește spontaneitatea specifică acestui gen, sînt însă pline de farmec, de gust, de interes, rafinament; sînt sincere, pertinente la realitate, fiecare scrisoare conține un subiect real; într-un cuvînt, au calități care le fac să placă unui cititor modern.

Din scrisorile sale se desprinde un adevărat cult al formei ⁹⁶. Stilul său variază după destinatar, după subiectul tratat; pentru natura subiectelor scrisorilor în care redă viața societății contemporane stilul său se adaptează de minune: fără să fie afectat, e totuși abil și ceremonios, îmbinînd eleganța căutată cu finețea spirituală. În descrieri, care sînt plastice și pline de pitoresc, fraza e amplă și construită cu măiestrie căutată ⁹⁷; narațiunile sînt vii și concise, cu fraze scurte cînd vrea să le dea vivacitate ⁹⁸, sau dramatice și înduioșătoare ⁹⁹, uneori minuțioase și mergînd pînă la prolixitate ¹⁰⁰. Știe să relateze o anecdotă cu umor fin și fără maliție ¹⁰¹, să creioneze un portret ¹⁰². Biletetele sale sînt scurte pline de amabilitate și voie bună. Dialogul, minuit cu talent și abilitate, dă scrisorii viață și relief dramatic; pagina devine astfel mai concretă.

Vocabularul suplu, elegant, clasic, presărat adesea cu cuvinte, expresii și citate grecești, simetria, echilibrul, grația și acuratețea stilului fac din el un reprezentant al noului clasicism. Clasicismul său se vedește și prin imitarea „marilor modele“, ca Cicero ¹⁰³ — imitare pe care o recomandă și altora, deși, practic, el nu se poate sustrage întru totul tendințelor timpului ¹⁰⁴ — cît și prin adaptarea stilului la subiect. Stilul scrisorilor e mai vioi, mai concis și mai oral decît cel din Panegiric ¹⁰⁵.

Toate acestea vădese un scriitor al cărui gust rafinat s-a format prin multe lecturi, la școala marilor săi înaintași.

Correspondența cu Traian cuprinde scrisori tipic de serviciu: scurte, clare, la obiect. Am văzut împrejurările în care Plinius este trimis ca legat imperial în Bithynia, cu titlul special de legatus pro praetore consulari potestate ¹⁰⁶. Traian a încredințat această misiune extraordi-

⁹⁶ Scris. VII, 17.

⁹⁷ Scris. II, 17; V, 6; VIII, 8 și 20.

⁹⁸ Scris. I, 5; IV, 22.

⁹⁹ Scris. III, 14; VI, 16 și 20.

¹⁰⁰ Scris. VIII, 6.

¹⁰¹ Scris. III, 12.

¹⁰² Scris. I, 5.

¹⁰³ Scris. I, 5.

¹⁰⁴ Scris. VI, 21.

¹⁰⁵ Cf. E. Cizek, *op. cit.*, p. 57 și urm.

¹⁰⁶ CIL V, 5262.

mară aceluia care a apărut în fața justiției pe unii guvernatori, a căror administrație n-a fost, desigur, fără pată, dar ai căror acuzatori dădeau dovadă de un spirit de nesupunere, ce trebuia reprimat. Așa că Traian „l-a trimis pe Plinius în Bithynia împotriva bitinienilor“¹⁰⁷. Se comiseseră acolo o serie de abuzuri, nereguli, tulburări, care erau un motiv de neliniște pentru puterea centrală. Traian nu pierde ocazia de a aminti legatului său că el a fost trimis acolo pentru restabilirea ordinii și menținerea liniștii și a păcii¹⁰⁸. Reluând proiectul lui Caesar, de a extinde granițele imperiului spre est, Traian se gîndea că Bithynia ar fi putut constitui baza de plecare a acestei expediții împotriva parților¹⁰⁹. Faptul că nici una dintre scrisorile lui Traian nu pomenește de parți, deși Plinius vorbește ceva despre Sauromates¹¹⁰, ar putea duce la concluzia că aceste scrisori au fost cenzurate, din motive de stat, înainte de publicarea corespondenței¹¹¹.

Pentru a servi intențiile împăratului, Plinius a păstrat, în mijlocul acestei populații greco-orientale, pe care Traian o cam disprețuia¹¹², tactul și delicatețea unui spirit modelat de activitatea juridică și politică, de literatură și de prietenii, de viața la Roma și aceea de la curtea împăratului.

Ceroborînd datele din scrisori cu cele istorice și epigrafice, se poate conchide că această corespondență a lui Plinius cu Traian se întinde pe o perioadă de 16 luni¹¹³: între 17 septembrie 111 și ianuarie 113, de cînd datează ultimele sale scrisori. Culegerea n-a putut fi publicată decît după 113, poate chiar după moartea lui Traian; unii cercetători presupun că scrisorile au fost adunate și publicate de Calpurnia.

Plinius a fost un guvernator serios și bun, unul dintre cei mai scrupuloși, așa îl cunoaștem din scrisori. Neregulile existente impuneau soluționare promptă, dar el, nehotărît, îi cere împăratului părerea asupra celor mai neînsemnate probleme. Traian îi dă dreptate uneori, înțele-

¹⁰⁷ M. Durry, *Pline le Jeune, Tome IV. Lettres — Livre X. Panégyrique de Trajan*. Paris, Belles Lettres, 1964, p. X.

¹⁰⁸ Scris. X, 32 și 117.

¹⁰⁹ Proiectul lui Traian se concretizează abia după moartea lui Plinius. În urma războiului cu parții (114—117), a căror capitală — Ctesiphon — o cucerește, Traian transformă în provincie romană Armenia, Mesopotamia și Asiria. Imperiul roman atinge acum maxima expansiune: din peninsula Iberică pînă la Eufrat și Tigru, din Britania pînă la granițele Saharei și prima cataractă a Nilului.

¹¹⁰ Scris. X, 63, 64, 67.

¹¹¹ cf. M. Durry, *op. cit.*, p. XI.

¹¹² Scris. X, 40.

¹¹³ Scrisorile 1—14 sînt anterioare plecării în Bithynia.

gîndu-i scrupulele¹¹⁴, alteori îi răspunde să hotărească singur cum va crede că e mai bine; uneori îl tachinează¹¹⁵, alteori e agasat de nehotărîrea lui¹¹⁶.

Discuții mari au stîrnit cele două scrisori referitoare la creștini¹¹⁷, discuții care au pus sub semnul întrebării însăși autenticitatea lor, astăzi recunoscută de toți cercetătorii. Plinius îl întrebă pe împărat cît de generală și riguroasă trebuie să fie represiunea împotriva creștinilor. Răspunsul lui Traian¹¹⁸ a fost considerat de unii cercetători ilogic și crud; alții au socotit că blindețea lui Traian a fost dăunătoare pentru imperiu; subestimarea creștinismului — factor de progres — a grăbit prăbușirea imperiului. M. Durry¹¹⁹ justifică răspunsul împăratului prin obligația de a menține ansamblul concepțiilor și tradițiilor care stăteau la baza statului roman: pe cît a fost posibil, el a îndulcit consecințele unei legislații pe care atitudinea revoluționară a unei religii noi, mono-teiste, o făcea necesară.

La întrebările și la dubiile lui Plinius, Traian răspunde prin decizii rapide și clare; aceste rescripte¹²⁰ respectă dreptul roman; publicarea lor alături de scrisorile lui Plinius constituie o culegere de jurisprudență administrativă, căreia Plinius însuși i-a prevăzut eternitatea¹²¹.

Cartea a zecea are un caracter cu totul diferit, și ca fond și ca formă, de primele nouă cărți. Ea face trecerea, am putea spune, între scrisorile personale și Panegiric, căci în ea Plinius are, ca și în Panegiric, aceeași atitudine de subaltern supus, sincer admirator al împăratului și al înfăptuirilor acestuia. Plinius se arată conștiincios, dar timid și lipsit de inițiativă. Poate că această lipsă de inițiativă, ca și tonul folosit de un înalt demnitar să fie un semn al consolidării absolutismului imperial.

Interesul istoric al cărții a X-a este considerabil: cunoaștem în amănunt administrarea unei provincii în timpul acelei pax romana. Cît despre Traian, îi recunoaștem răbdarea în a răspunde, uneori cam dur, celor mai neînsemnate probleme asupra cărora era consultat, decizia promptă, înțeleaptă, plină de omenie și înțelegere pentru reali-

¹¹⁴ Scris. X, 115.

¹¹⁵ Scris. X, 40.

¹¹⁶ Scris. X, 82 și 117.

¹¹⁷ Scris. X, 96 și 97.

¹¹⁸ Scris. X, 97 și n. 61.

¹¹⁹ *Op. cit.*, p. 71.

¹²⁰ *Rescripta* (lat.): hotăriri ale împăraților date prin răspunsuri la scrisorile primite de ei.

¹²¹ Scris. X, 112.

tățile din acea parte a imperiului. Și aceasta într-o formă clară, hotărîtă, concisă.

Simplă și îngrijită ca formă, corespondența cu Traian contrastează cu stilul artificial din Panegiric. Sînt serisori adevărate, care așteaptă răspuns, dar fără altă valoare decît cea istorică — de document administrativ.

Plinius cel Tânăr este tipul literatului; face multe lecturi; studiu e viața, mulțumirea, consolarea sa¹²². Nu se desparte de tăblițele cerate, care-l însoțesc pretutindeni, făcîndu-și singur notările, sau dictîndu-le secretarului. Trăsătura sa distinctivă este dragostea pasionată pentru literatură¹²³, pentru care avea o înclinare firească: simțul nuanțelor, înțelegerea detaliului, egalitatea tenului. Calitățile sale intelectuale erau însă lipsite de profunzime, ceea ce se resimte și în creația proprie și în aprecierea operei scriitorilor contemporani. Poeții, pe care el îi laudă ca pe niște reprezentanți de seamă ai poeziei din vremea lui, nu au lăsat nici un nume în istoria literaturii latine. Majoritatea acestor poeți erau, ca și Plinius, personalități de seamă ale vieții publice. Un rol deosebit în încurajarea literaturii și artelor îi recunoaște Plinius lui Titinius Capito — „cea mai mare mîndrie a secolului”¹²⁴, care, ca secretar imperial al lui Nerva și apoi al lui Traian, a fost un mecena al epocii sale. Dar nici opera lui nu are valoarea pe care i-o atribuie Plinius.

Portretul acesta al lui Plinius ar putea părea exagerat, dacă generozitatea lui nu ar fi consacrată în monumentul epigrafic amintit¹²⁵, iar meritele lui de literat, recunoscute de contemporani, cărora Plinius le mulțumește pentru aprecieri: poetul Sentius Augurinus îi laudă versurile¹²⁶; Plinius îi scrie prietenului său Sardus: „Am citit cartea ta... în care vorbești de mine”¹²⁷; sau lui Venator: „Serisoarea ta mi-a făcut într-adevăr plăcere, ... mai ales că tot timpul e vorba de micile mele lucrări”¹²⁸.

Iar bogatul schimb de serisori (11) cu Tacitus ne arată că cei doi prieteni își încredințau unul altuia scrierile pentru lectură și corectări, deci marele Tacitus îi recunoaște lui Plinius competența

¹²² Scris. VIII, 19; IX, 6.

¹²³ Scris. I, 13; VI, 17.

¹²⁴ Scris. VIII, 12.

¹²⁵ Vezi n. 2.

¹²⁶ Scris. IV, 27.

¹²⁷ Scris. IX, 31.

¹²⁸ Scris. IX, 20.

literatului rafinat: „Mi-ai trimis cartea ta ... nu ca un elev altui elev (cum scrii tu) ... voi exercita asupra cărții tale dreptul pe care mi l-ai dat ...“ îi scrie Plinius¹²⁹; sau: „Am citit cartea ta și am făcut observații ...“¹³⁰.

Defectul său care apare evident din lectura scrisorilor particulare este o vanitate literară¹³¹ greu reținută de o modestie invocată uneori¹³². E măgulit de aplauzele culese în lecturile publice¹³³, de scrierile celor care îl laudă¹³⁴; amorul său propriu e satisfăcut mai ales de laudele aduse versurilor sale¹³⁵. Dar vanitatea lui literară nu este neîndreptățită, ea izvorăște din dragostea pentru glorie și dorința pentru nemurire: el este convins că numai lăsând opere nepieritoare posteritatea nu-l va da uitării¹³⁶, lucru pe care îl mărturisește cu sinceritate.

Aprecierea posterității nu-i este întru totul favorabilă. Nu numai căutarea gloriei i-a fost reproșată lui Plinius, ci și unele trăsături de caracter: modestia, echilibrul, cumpătarea l-au făcut să apară unora ca o figură ștearsă, lipsită de personalitate, iar optimismul său a fost considerat de unii naivitate. A mai fost criticat pentru lingușiri aduse lui Traian. Explicația acestor aprecieri trebuie căutată — spune Anne-Marie Guillemin — într-un ansamblu de împrejurări, pentru unele din ele fiind răspunzător chiar Plinius, prin firea lui, altele ținând de genul pe care l-a cultivat, sau de lumea în care a trăit. Scrisorile lui sînt „pe jumătate adevărate scrisori, spune M. Durry¹³⁷: adevărate, pentru că au fost adresate unui destinatar, pe jumătate, pentru că au fost scrise în vederea publicării“.

Dar cel mai mare prejudiciu în aprecierea corespondenței lui Plinius i-l aduce comparația cu Cicero. Scrisorile lui Cicero au prospețimea noutăților unor evenimente recente, redată adesea într-o formă care s-ar cere revizuită. O singură scrisoare atinge mai multe subiecte, reflectă complexitatea evenimentelor tumultuoase în mijlocul cărora a fost scrisă. Scrisorile lui Plinius puteau fi adresate, multe din ele, oricăruia dintre prietenii sau oamenii din societatea sa: nevoia lui de comunicare se cerea consemnată pentru posteritate, de aceea el se adresează unui

¹²⁹ Scris. VIII, 7.

¹³⁰ Scris. VII, 20.

¹³¹ Scris. IX, 23.

¹³² Scris. I, 8.

¹³³ Scris. IV, 5; VII, 4.

¹³⁴ Scris. IV, 27; IX, 8, 20 și 31.

¹³⁵ Scris. VII, 4; IX, 25.

¹³⁶ Scris. III, 7; V, 5 și 8.

¹³⁷ *Op. cit.*, p. VI.

corespondent, desigur nu ales la întâmplare, ci din lumea aceloră în măsură să împărtășească interesul manifestat de el. Dar scrisorile sale nu sînt dintre acelea care așteaptă răspuns.

De fapt Plinius însuși, temîndu-se parcă de comparația corespondenței sale cu aceea a lui Cicero, regretă că vremurile nu-i oferă o materie variată, bogată, interesantă, pasionantă, ca aceea care făcea subiectul scrisorilor lui Cicero; are impresia că este „încătușat” în limitele strîmte ale exercițiilor de școală¹³⁸.

E adevărat că, în comparație cu viața lui Cicero, agitată de atîtea evenimente epocale — conjurația lui Catilina, cele două triumvirate, războaiele civile care le-au urmat, instaurarea principatului și abolirea republicii — epoca în care trăiește Plinius nu este bogată în evenimente care să-i furnizeze material atît de pasionant pentru scrisori. Desigur că, și temperamental, Plinius, cu echilibrul și cumpătarea sa, se deosebea mult de pasionatul și înflăcăratul Cicero, care a rostit, pe lângă atîtea alte discursuri, 14 Filipice numai împotriva lui Antonius (în 44 și 43 î. e. n.). I s-ar putea reproșa lui Plinius că politica externă a statului oferea subiecte interesante pentru scriitori: a trăit perioada în care Traian, biruindu-l pe Decebal, a lărgit și pacificat granițele imperiului la Dunăre. Aceste evenimente nu au rămas fără ecou pentru el, dovadă scrisoarea VIII, 4. Cît privește istoria, Plinius mărturisește că ar înclina să scrie o operă istorică¹³⁹, dar argumentele invocate de el dovedesc că nu se prea încumetă: e riscant să critice pe unii și să laude pe alții — aceeași teamă și neîncredere de atîtea ori exprimate de el. Sau poate că, după ce a citit lucrările lui Tacitus — „Am presimțirea că istoriile tale vor fi o operă nepieritoare”¹⁴⁰ — Plinius își dă seama că nu avea calități de istoric și renunță.

Panegiricul, din punct de vedere literar, este un model de elocință oficială, cel mai strălucit al unui gen care avea să înflorească în sec. III și IV e.n. După modelul lui Plinius, Fabius Memmius Symmachus adună, ordonează și publică scrisorile tatălui său, oratorul Q. Aurelius Symmachus (unul dintre interlocutorii din Saturnalele lui Macrobius, scrise prin anul 400 e.n.), grupîndu-le în 9 cărți de scrisori particulare și o a zecea de scrisori oficiale.

În evul mediu Plinius a fost mai puțin citit. Umaniștii, făcînd apel la corespondența unui om pentru a-i cunoaște viața, au studiat scrisorile lui Cicero, și ca acest prilej și-au amintit și de Plinius.

¹³⁸ Scris. IX, 2.

¹³⁹ Scris. V, 8.

¹⁴⁰ Scris. VII, 33.

Epoca modernă vede în corespondența lui Plinius o adevărată sursă de informații pentru cunoașterea vieții societății din timpul lui Traian. Scrisorile lui sînt apreciate și pentru farmecul lor odihnitor, căci el își păstrează echilibrul și calmul de nezdruccinat în orice împrejurare. Era inclinat să primească cu zîmbetul pe buze orice situație. „S-a spus că, așa cum Tacitus vedea răul și acolo unde nu era, Plinius vedea binele și acolo unde era rău”¹⁴¹. A. Rostagni¹⁴² își intitulează capitolul în care vorbește despre el „Plinio il Giovane e la sua società”, deci îl consideră un scriitor reprezentativ pentru epoca lui chiar dacă, sau tocmai pentru că opera lui prefigurează decadența literaturii, care avea să urmeze. „El poate fi considerat, pentru felul său de a gândi și a scrie, ca «ziaristul» acelei epoci, așa cum Tacitus a fost istoricul și Iuvenal poetul”¹⁴³. J. Bayet¹⁴⁴ îl consideră un scriitor de talent, vădînd epuizarea unei literaturi în pragul decadenței, perioadă pentru care Plinius este mai reprezentativ decît Marțial, Iuvenal și Tacitus care „au depășit-o prin geniul lor”. Unii cercetători¹⁴⁵ consideră corespondența lui Plinius egală ca valoare cu aceea a lui Petrarca sau a lui Humboldt. Sînt aprecieri la care ajung toți cei care citesc astăzi corespondența lui Plinius, din care figura lui se desprinde ca una din cele mai blînde, mai calde, mai luminoase ale antichității. Fiînd în fruntea elitei intelectuale, numele său, alături de cel al lui Tacitus, personifica și simboliza în ochii contemporanilor cultul literaturii în lumea romană¹⁴⁶ a timpului său.

Plinius cel Tânăr este încă modern prin spirit și vitalitate. Pentru noi, cei născuți din „marele foc care a topit două popoare într-unul”, cum spune V. Pârvan¹⁴⁷, popoare al căror sînge s-a înfrățit scaldînd pămîntul de la Tapae și Sarmisegetuza, Plinius ne este aproape și prin faptul că a fost contemporanul marii înfruntări între romani și daci. Felicitîndu-l pe Caninius Rufus pentru proiectul de a scrie un poem despre războaiele daco-romane — „subiect atît de actual și de vast și, cu toate că faptele sînt adevărate, atît de fabulos” — cum spune Plinius

¹⁴¹ E. Paratore, *Storia della letteratura latina*, Firenze, 1961, p. 717.

¹⁴² *Storia della letteratura latina*, vol. II, ed. 2, Milano, 1939—40, p. 563.

¹⁴³ A. Rostagni, *Op. cit.*, p. 564.

¹⁴⁴ *Op. cit.*, p. 527.

¹⁴⁵ M. Schuster, *C. Plinius Caecilius Secundus*, în PWRE, col. 454.

¹⁴⁶ Scris. IX, 23.

¹⁴⁷ Cf. D. Almaș, *Decebal*, București, Editura Meridiane, 1972, p. 154.

în scrisoarea VIII, 4, el creionează lapidar portretul semetului „șoim“ al Carpaților. Acel rege „barbar“ neînfricat și dîrz, dar atît de mare, încît pînă și numele lui refuză să se supună regulilor metrice ale unui poem: „un rege care, izgonit din domnie, alungat chiar din viață, nu-și pierde deloc nădejdea“ — spune Plinius. Cînd însă țara și reședința i-au fost cîmpite de biruitori, pentru a nu se lăsa prins viu de comandantul roman care-l ajunge din urmă, și spre a nu împodobi carul triumfal al împăratului Romei, marele învins se înjunghie cu spada curbată dacică, scenă ce se poate vedea pe Columna traiană. Mai vorbește Plinius în această scrisoare despre „poduri noi aruncate peste fluvii“ — este podul peste Dunăre de la Drobeta, construit între 103 și 105 de arhitectul Apollodor din Damasc. Această scrisoare a lui Plinius este pentru noi cu atît mai grea de semnificații, cu cît, din tot ceea ce au scris istoricii anticî, unii dintre ei martori oculari ai crîncenei încheștări între cuceritori și cei ce-și apărau libertatea, nu s-a păstrat decît foarte puțin din Istoria romană a lui Dio Cassius¹⁴⁸.

LIANA MANOLACHE

¹⁴⁸ Istoric bitinian (155—235 e.n.), autorul unei *Istории romane* în limba greacă, din care cărțile LXVII și LXVIII, referitoare la războaiele daco-romane, s-au păstrat numai sub forma unor rezumate bizantine tîrzii. (vezi și D. Almaș, *op. cit.*, passim).

Pentru traducerea de față s-au folosit următoarele ediții ale textelor latine:

Plinius, *Epistulae*, A Critical Edition, by Selatie Edgar Stout. Indiana University Press, Bloomington, 1962.

Pline le Jeune, *Lettres*. Tomes I-III. Livres I-IX. Texte établi et traduit par Anne-Marie Guillemin. Paris, Belles Lettres, 1927—1928.

Pline le Jeune, Tome IV. *Lettres. Livre X. Panégyrique de Trajan*. Texte établi et traduit par Marcel Durry. Paris, Belles Lettres, 1964.

Pentru unele citate întâlnite în opera lui Plinius, cînd am indicat locul citatului în nota din josul paginii, am folosit, la numele autorului și titlul operei, prescurtările obișnuite în literatura de specialitate, urmate de cifre, sau grupuri de cifre romane, care se referă la cărți (cînd opera menționată era divizată în cărți); apoi de cifre, sau grupuri de cifre arabe, pentru indicarea capitolelor, sau, după caz, a versurilor, și apoi, la urmă, paragrafele (cînd există).

În traducerea *Scrisorilor* lui Plinius nu am marcat și paragrafele (așa cum apar în edițiile străine) pentru a nu impieta asupra cursivității lecturii, fragmentînd-o. În traducerea *Panegiricului*, la fel, am indicat doar capitolele, nu și paragrafele, din același motiv.

În textul operei lui Plinius sînt mai puține pasaje obscure decît în acelea ale altor scriitori din antichitate. Totuși uneori manuscrisele prezintă variante ce constituie veritabile *loci desperati* semnalate ca atare de cercetătorii care au întocmit ediții însoțite de aparat critic. În asemenea cazuri am ales, din edițiile folosite, pe aceea a cărei lecțiune dădea un sens mai limpede textului și am menționat, în nota din josul paginii, cauza eventualei lipse de claritate a pasajului. De asemenea, am indicat, așa cum am întîlnit în edițiile folosite, lacunele din manuscris, din cauza cărora textul este neclar, uneori chiar ininteligibil.

În notele explicative nu am făcut decît foarte rare trimiteri — cînd le-am socotit absolut necesare — la alte note anterioare, pentru a evita paralelismele.

L. M.

SCRISORI

CARTEA I

1

*C. Plinius către iubitul său Septicius*¹

[Dedicație]

M-ai îndemnat de atâtea ori să string și să public din scrisorile mele pe cele scrise mai îngrijit. Iată-le adunate², nu în ordine cronologică (doar nu scriu istorie), ci așa cum mi-au căzut în mină. Numai să nu ne pară rău, ție — pentru sfatul dat, mie — că te-am ascultat. Voi avea grijă să le adun și pe acelea de care nu m-am ocupat încă și, dacă voi scrie altele, nu le voi mai distruge. Cu bine.

I, 2

C. Plinius către iubitul său Arrianus

[Trimiterea unei lucrări]

Deoarece prevăd că vei sosi cu întârziere, îți trimit lucrarea de care ți-am vorbit în ultima scrisoare. Te rog să o citești și să faci unele îndreptări, așa cum îți e obiceiul, mai ales că am impresia că niciodată nu am scris ceva cu atita ζήλος*. Am încercat să imit — numai ca stil — pe Demosthene, preferatul tău dintotdeauna, pe Calvus³, modelul meu din ultima vreme; căci forța unor asemenea talente „puțini favoriți ai zeilor...”** o pot avea. Iar subiectul în sine era (să nu exagerez) pe măsura ambiției mele; căci cerea o putere de expresie susținută, ceea ce m-a smuls din inerția care mă toropise de multă vreme — numai dacă sint eu omul care să fie scuturat. Dar nu am renunțat cu totul la acele

* Zel, râvnă.

** Vezi Vergiliu, *En.* VI, 129: „Numai puțini iubiți și ocrotiți de Iupiter...”

λήκυθοι* ale scumpului nostru Cicero ⁴, ba chiar m-am abătut din drum ori de câte ori eram ispitit de ornamente de stil adecvate; căci voiam să fie pline de vigoare, nu monotone. Să nu crezi că îți cer îngăduința cu această explicație. Dimpotrivă, ca să-ți trezesc mai mult spiritul critic, îți vor mărturisi că nici pe mine, și nici pe prietenii mei nu ne sperie gândul unei publicări, bineînțeles dacă tu vei încuraja această iluzie. Evident, trebuie să public ceva, și e preferabil să dau ceea ce am gata (dorința unui leneș, vezi bine). Trebuie să public, din mai multe motive: în primul rînd, pentru că mi se spune că lucrările mele sînt încă în minile tuturor, chiar dacă și-au mai pierdut din farmecul noutății — numai să nu fie aceasta o lingușire de-a librarilor. Dar n-au decît să mă lingușească, dacă prin această minciună ei mă fac să-mi prețuiesc mai mult lucrările. Cu bine.

I, 3.

C. Plinius către iubitul său Caninius Rufus

[Vila incîntătoare a lui Rufus]

Ce mai face Comum ⁵, atît de drag mie și ție? dar casa atît de incîntătoare de la marginea orașului? dar porticul, unde e veșnic primăvară? dar umbrarul de platani deși? dar canalul cu maluri de verdeață și unde de cleștar? dar lacul de la vărsarea lui, care-i primește apele? dar aleea pentru lectici, cu pămîntul moale și totuși bătătorit? dar camera de baie, scăldată din toate părțile de atîta soare? dar încăperile pentru masa oaspeților de vază sau a celor de-ai casei? dar camerele pentru odihna de zi și cea de noapte? Te-au subjugat aceste locuri frumoase și te rețin ele pe rînd? Sau obligația de a-ți vizita proprietățile te face să te desparți adesea de ele, călătorind, cum îți este obiceiul? Dacă ele te rețin, ești un fericit între fericiți, dacă nu, unul dintre cei mulți. Ar fi timpul să lași în seama altora grijile mărunte și plicticoase, iar tu să te dedici studiului,

* Ornamente de stil.

în acest refugiu calm și odihnitor. Studiul să-ți fie ocupația și recreația, munca și odihna; lui să-i închini nopțile de veghe și chiar somnul tău. Plăsmuiește și dăltuiește ceva care să rămână pe veci al tău. Căci celelalte bunuri vor reveni unuia și altuia, după moartea ta: numai acesta, odată al tău, nu va înceta niciodată să-ți aparțină. Știu bine cu cine vorbesc, cărui spirit și cărui talent mă adresez. Străduiește-te dar să te ridici în ochii tăi la prețuirea pe care ți-o vor da și ceilalți, dacă te vei prețui tu singur. Cu bine.

I, 4

*C. Plinius către soacra sa, Pompeia Celerina*⁶

[Ospitalitatea sclavilor de pe moșiile Pompeiei Celerina]

Ce belșug la moșia ta de la Oriculum, la cele de la Narnia, Carsulae, Perusia! ⁷ Și ce baie la cea din Narnia! A fost destul o scrisoare de-a mea (căci nu mai e nevoie să scrii tu), și aceea încă scurtă și de demult... Pe Hercule, mai stăpîn mă simt la proprietățile tale decît la ale mele, cu singura deosebire că oamenii tăi mă întîmpină cu mai multă grijă și atenție decît ai mei. Probabil, la fel ți se va întîmpla și ție, dacă te vei abate vreodată pe la mine. Aș vrea să o faci, în primul rînd ca să te simți și tu la mine tot așa de bine cum m-am simțit eu la tine, și în al doilea rînd, pentru ca oamenii mei să se mai dezmorească din cînd în cînd, căci pe mine mă așteaptă fără prea multă grijă, și aproape cu nepăsare. La sclavi teama de stăpînii pe care îi știu blîndi dispăre prin însăși puterea obișnuinței; o schimbare îi mai înviorează și se străduiesc să o dovedească stăpînului, mai degrabă prin ceea ce fac pentru oaspeții lui, decît pentru el. Cu bine.

I, 5

*C. Plinius către iubitul său Voconius Romanus*⁸

[Regulus, delatorul]

Ai văzut vreun om mai fricos și mai slugarnic decît Marcus Regulus ⁹ după moartea lui Domițian? În timpul acestuia a săvîrșit ticăloșii nu mai mici decît în timpul lui Nero, dar

mai pe ascuns. L-a cuprins teama să nu-i port pică, și nu se înșela, îi purtam. A contribuit la condamnarea lui Rusticus Arulenus¹⁰, s-a bucurat într-atît de moartea lui, încît a citit în public și a făcut să circule o carte în care se inverșuna împotriva lui Rusticus și îl numea „maimuța stocilor“, ba chiar „stigmatizat cu fierul roșu al lui Vitellius“. Recunoști aici elocvența lui Regulus. L-a defăimat pe Herennius Senecio cu atîta îndirjire, încît pînă și Mettius Carus¹¹ l-a întrebat: „Ce ai cu morții mei? M-am legat eu de Crassus sau de Camerinus?“ Pe aceștia el îi acuzase în timpul lui Nero. Regulus își închipuia că toate acestea m-au indignat, și de aceea nici nu m-a chemat cînd și-a citit în public cartea.

Și-apoi, nu putea uita în ce pericol de moarte am fost eu însumi cînd m-a provocat el în fața centumvirilor¹². O apăram, la rugămintea lui Arulenus Rusticus, pe Arionila, soția lui Timo, Regulus mi-era adversar. Într-o parte a discursului m-am folosit de părerea lui Mettius Modestus, om de seamă, care era pe atunci exilat într-un loc hotărît de Domițian. Și numai ce-l aud pe Regulus: „Spune-mi, te rog, Secundus, ce gîndești despre Modestus?“ Îți dai seama ce primejdie dacă răspundeam „numai bine“ și ce rușine dacă răspundeam „rău“. Nu pot să spun altceva decît că mi-au venit zeii în ajutor. „Voi răspunde — am zis — dacă acesta este lucrul asupra căruia au a se pronunța centumvirii“. El din nou: „Te întreb ce părere ai despre Modestus“. Și eu iarăși: „De obicei, martorii sînt interogați cu privire la acuzați, nu la cei condamnați“. Și el pentru a treia oară: „Nu te mai întreb acum ce gîndești despre Modestus, ci despre devotamentul lui față de împărat“. „Mă întrebi ce gîndesc? Ei bine, socot că e o nelegiuire să pui o astfel de întrebare despre o cauză asupra căreia justiția și-a spus cuvîntul.“ S-a potolit. Am fost lăudat și felicitat pentru că nu mi-am întinat numele printr-un răspuns abil poate, dar vrednic de dispreț, și nici nu m-am lăsat prins în lațul unei întrebări atît de perfide.

De aceea, el, chinuit acum de remușcări, îl oprește pe Caecilius Celer¹³, apoi pe Fabius Iustus¹⁴ și îi roagă să mă împace cu el. Nu se mulțumește cu atît, ci merge și la Spurinna¹⁵ și, slugarnic cum e el cînd e cuprins de panică,

îl imploră: „Du-te, te rog, mâine să-l vezi pe Plinius acasă, dar dis-de-dimineată (căci nu mai pot îndura, chinul acesta) și fă tot ce poți ca să nu mai fie supărat pe mine“.

Mă deșteptasem; veste de la Spurrina: „Vin la tine“. „Ba vin eu la tine“ — și ne întâlnim sub porticul Liviei¹⁶ pe când ne duceam unul la celălalt. Îmi face cunoscută dorința lui Regulus, adăugînd și rugămintea sa personală, cu rezervă, cum se cuvine să vorbească un om deosebit pentru un altul care nu-i seamănă cituși de puțin. „Vei cîntări singur — i-am spus — ce crezi de cuviință să-i răspunzi lui Regulus. Nu vreau să-ți ascund — îl aștept pe Mauricus¹⁷ (nu revenise încă din exil), așa că nu știu ce răspuns să-ți dau, eu voi face cum va hotărî el; el este acela care trebuie să decidă în această privință, iar eu să-l ascult“.

După cîteva zile, mă întîmpină chiar Regulus la ceremonia intrării în funcție a pretorului¹⁸; mă urmărise pînă acolo și, trăgîndu-mă deoparte, îmi spune că îi e teamă că îmi mai stăruie în minte vorbele rostite de el odată, la un proces judecat de centumviri, cînd mi-a ripostat mie și lui Satrius Rufus: „Satrius Rufus care nu are pretenția să rivalizeze cu Cicero, ci se mulțumește cu elocința secolului nostru“¹⁹. I-am răspuns că abia acum îmi dau seama că a spus o răutate, fiindcă o mărturisea singur, altfel aș fi putut să o iau drept laudă. „Eu unul, am adăugat, mă străduiesc să rivalizez cu Cicero și nu mă mulțumesc cu elocința vremurilor noastre; căci socot o mare prostie să nu-ți alegi cele mai bune modele, cînd vrei să imiți. Dar tu, care îți amintești de acest proces, cum de l-ai uitat pe acela în care m-ai întrebat ce gîndesc despre devotamentul lui Metius Modestus față de împărat?“ L-am văzut îngălbenindu-se, el care e palid de felul lui, și, incurcat, spuse: „Cînd am întrebat, n-am vrut să-ți fac ție rău, ci lui Modestus“. Vezi cită cruzime la acest om, care nici nu se ascunde că a vrut să facă rău unui exilat. Și a adăugat un motiv puternic: „A scris într-o scrisoare care s-a citit în fața lui Domițian: Regulus, cel mai nemernic dintre toți bipezii“²⁰ — lucru pe care Modestus îl scrisese într-adevăr.

Cam așa s-a sfîrșit convorbirea noastră, și n-am vrut s-o mai prelungesc, ca să-mi păstrez toată libertatea de acțiune pînă la venirea lui Mauricus. Îmi dau seama că Regulus

este δυσκαθαίρετον*: e bogat ²¹, influent, mulți îl caută, dar și mai mulți se tem de el, și asta adeseori e mai tare decât iubirea. Și totuși toate acestea se pot năruși la o simplă zguduire. Căci trecerea de care se bucură oamenii răi e tot atât de vremelnică pe cât sint ei înșiși.

În sfârșit, repet, îl aștept pe Mauricus. E un om serios, înțelept, trecut prin multe încercări de la care a avut de învâțat și care poate să întrevadă viitorul, judecînd trecutul. Hotărîrea mea de a întreprinde ceva sau a sta deoparte depinde de el ²². Ți-am scris toate acestea fiindcă, ținînd seama de prietenia care ne leagă, se cuvine să cunoști nu numai toate faptele și spusele mele, ci și intențiile. Cu bine.

I, 6

C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus

[Vinătoare norocoasă]

Ai să rîzi, și ai de ce să rîzi. Eu, așa cum mă cunoști, am prins trei mistreți, și încă foarte frumoși. „Tu?” ai să spui. Da, chiar eu, și încă fără să renunț cu totul la neapăsarea și liniștea mea. Stăteam lingă plase și aveam la îndemină nu parul ascuțit sau lancea, ci un stilet și tăblițele cerate ²³; cugetam la cîte ceva și îmi notam, așa că, dacă m-aș fi întors acasă cu mîinile goale, tot aveam tăblițele pline. Nu trebuie să disprețuiești acest fel de studiu. E de necrezut cum activitatea și mișcarea trupului pot stimula gîndirea, iar singurătatea pădurii care te impresoară și însăși liniștea desăvîrșită care se cere la o vinătoare sînt tot atîtea îndemnuri vii la cugetare.

Prin urmare, cînd te mai duci la vinătoare, ascultă-mă pe mine și așa cum îți iei coșul cu pline și plosca, ia cu tine și tăblițele; te vei convinge că și Minerva cutreieră munții, nu numai Diana. Cu bine.

* Inatacabil.

C. Plinius către iubitul său Octavius Rufus

[Răspuns la o cerere de a pleda împotriva locuitorilor din Baetica]

Uite pe ce culmi m-ai așezat când mi-ai atribuit aceeași putere și aceeași autoritate pe care Homer le atribuie lui Iupiter cel mare și bun:

Τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνένευσεν*.
 Și eu pot să răspund dorinței tale tot printr-un semn al capului — afirmativ sau negativ. Căci așa cum mi-e îngăduit — mai ales când e și dorința ta — să refuz sprijinul meu locuitorilor din Baetica²⁴ pledând împotriva unui singur om, tot așa lealitatea mea și statornicia, pe care tu o apreciezi, nu mi-ar permite să pledez împotriva unei provincii de care m-am legat cîndva prin atîtea servicii, atîtea strădanii și chiar atîtea primejdii²⁵. Voi adopta deci această cale de mijloc: din cele două lucruri pe care mi le ceri îl voi alege mai degrabă pe acela care va satisface nu numai rîvna, dar și spiritul tău de dreptate. Căci trebuie să țin seama nu atît de ceea ce dorește în momentul de față un om deosebit ca tine, cît de ceea ce vei încuviința tu întotdeauna.

Nădărduiesc să fiu la Roma în jurul idelor²⁶ lui octombrie și să-l încredințez prin viu grai pe Gallus de toate acestea, în numele meu și al tău. Dealtfel, poți să fii de pe acum chezaș pentru mine față de Gallus:

ἢ καὶ κτανέησιν ἐπ' ὀφρύσιν νεῦσε**.

Și în definitiv, de ce să nu-ți vorbesc mereu în versuri homerice, de vreme ce tu nu-mi îngădui să mă folosesc de ale tale? Într-atît ard de dorința de a le cunoaște, încît mai că m-aș putea lăsa cumpărat cu acest preț unic pentru a pleda chiar împotriva locuitorilor Baeticeii.

Era să uit ceea ce n-ar trebui uitat în nici un caz: am primit curmalele, care sînt excelente și care rivalizează acum cu smochinele și minățircile. Cu bine.

* „Una dintre dorințe i-a fost îndeplinită de părintele nostru, dar la cealaltă el scutură din cap.“ (Homer, *Il.*, XVI, 250).

** „Și el aprobă, încruntîndu-și sprincenele negre“ (Homer, *Il.*, I, 528).

C. *Plinius către iubitul său Pompeius Saturninus*

[Ezitări, la gândul publicării unui discurs inaugural]

Scrisoarea ta, prin care îmi ceri să-ți trimit ceva din lucrările mele, mi-a sosit tocmai la timp, când mă hotărâsem chiar să-ți trimit. Așa că ai dat pîteni unui cal care gonea singur și totodată ai înlăturat pentru tine orice posibilitate de a refuza această muncă, iar pentru mine — orice scrupul în a-ți-o pretinde. Căci nu e cazul să primesc cu sfială ceea ce mi-ai propus²⁷ și nici tu să te simți copleșit de ceea ce mi-ai cerut. Asta nu înseamnă însă că trebuie să te aștepți la o lucrare nouă din partea unui leneș ca mine. Vreau să-ți cer să te ocupi din nou de discursul pe care l-am rostit în fața concetățenilor mei la inaugurarea bibliotecii²⁸. Îmi amintesc chiar că ai făcut citeva observații, dar de ordin general. De data aceasta te rog să nu-l urmărești numai în linii mari, ci să te apleci cu spiritul critic pe care ți-l cunosc chiar și asupra celor mai mici amănunte. După îndreptările aduse vom avea libertatea să-l publicăm, sau să-l păstrăm. Ba poate chiar tocmai ezitarea noastră va fi îndrumată către o hotărîre sau alta, în urma corectării, care va da la iveală o lucrare nedemnă de a fi publicată, dacă va avea prea multe îndreptări, sau făcînd-o demnă de publicare, tocmai în urma acestor îndreptări.

Dealtfel, această ezitare a mea își are explicația nu atît în compoziție cît în însăși natura subiectului. S-ar putea să par puțin cam lăudăros și vanitos, ceea ce pune la grea încercare modestia mea, chiar dacă stilul este rezervat și simplu, pentru că sînt nevoit să vorbesc și despre dărnicia părinților mei și despre a mea. E un teren primejdios și înșelător, chiar atunci cînd îl abordezi constrîns de necesitate. Căci dacă și laudele aduse unor străini nu sînt ascultate cu plăcere, apoi cît de greu este să izbutești ca un discurs în care vorbești despre tine și despre ai tăi să nu fie supărător. Oamenii nu vîd cu ochi buni nici meritul în sine, cu atît mai puțin lauda și recunoașterea lui, iar faptele cu adevărat bune sînt mai puțin răstălmăcite și ponegrite numai atunci cînd peste ele se așterne umbra și tăcerea.

Iată de ce mă întreb adesea dacă acest discurs, așa cum este el, l-am scris numai pentru mine, sau sint dator să-l fac cunoscut și altora. Înclin să-l păstrez pentru mine la gîndul că cele mai multe lucruri necesare pentru înfăptuirea unei acțiuni, după realizarea ei nu mai au aceeași utilitate și nu mai stîrnesc același interes.

Și-apoi, ca să nu caut exemplele prea departe, ce-mi putea fi mai de folos decît să expun, fie și în scris, rațiunea dărnicii mele? Căci prin aceasta dobîndeam, în primul rînd putința de a zăbovi în tovărășia unor gînduri înălțătoare, în al doilea rînd mă convingeam de toată frumusețea lor prin acest contact susținut și, în sfîrșit, nu mă expuneam părerilor de rău care însoțesc de obicei generozitatea nechibzuită. Și aceasta avea ca rezultat deprinderea de a disprețui banul. Căci, în vreme ce oamenii toți sint sortiți de natură să adune bani, pe mine, dimpotrivă, această plăcere de a dărui, îndelung și bine cumpănită, m-a eliberat din lanțurile obișnuite ale lăcomiei; iar dărnicia mea mi se părea cu atît mai lăudabilă, cu cît ea nu era o pornire necugetată, ci rodul unei chibzuințe.

La aceste temeieri se adăuga faptul că eu nu ofeream jocuri publice sau spectacole cu gladiatori, ci o subvenție anuală² pentru întreținerea copiilor născuți liberi. În adevăr, desfătarea ochilor și a urechilor nu are nevoie să fie încurajată, așa că un discurs nu trebuie să urmărească promovarea, ci mai curînd înfrinarea ei. Însă, pentru ca cineva să ia asupra-și de bună voie neplăcerile și povara educației, trebuie convins nu numai prin folosul ce l-ar avea, ci și prin îndemnuri deosebite. Căci dacă medicii, cînd recomandă o hrană sănătoasă dar neplăcută la gust, o însoțesc cu cuvinte îmbietoare, cu atît mai mult se cuvenea ca acela care urmărește binele public printr-o donație foarte utilă, dar nu tocmai pe placul tuturor, să o prezinte printr-un discurs. Trebuia să mă străduiesc mai ales ca binefacerea adusă celor ce au copii să fie privită cu ochi buni și de cei ce nu au, iar cinstirea adusă unora să fie așteptată cu răbdare și meritată și de ceilalți. Dar, așa cum atunci am avut în vedere nu atît propria-mi vanitate, cît binele obștesc, căci voiam să fie bine înțelese rostul și eficacitatea daniei mele, tot așa acum,

cînd e vorba să public discursul, mă tem să nu dau impresia că am urmărit nu atît folosul altora, cît gloria personală.

Și-apoi, să nu uităm că un suflet ales în cinstirea meritelor personale pune mai mult preț pe glasul conștiinței, decît pe faimă. Gloria trebuie să vină de la sine, nu să fie căutată, și dacă cumva nu vine, nu înseamnă prin aceasta că o faptă lipsită de glorie e mai puțin frumoasă. Aceia însă, care își împodobesc binefacerile cu discursuri, te fac să crezi nu că le laudă pentru că le-au făcut, ci că le-au făcut ca să le laude. De aceea o faptă, care apare în toată măreția ei cînd e povestită de un altul, își pierde orice strălucire cînd e povestită de cel ce a săvîrșit-o. Oamenii, cînd nu pot nimic fapta în sine, o defăimează. Astfel, dacă ai făptuit ceva care trebuie trecut sub tăcere, e criticată fapta ta, iar dacă ai săvîrșit ceva demn de laudă, ești criticat tu însuși pentru că ai tăcut.

Și eu mai am o rețineră pentru considerentul special că acest discurs al meu nu a fost rostit în fața poporului, ci în fața decurionilor³⁰, nu în public, ci în senat. Mă tem deci să nu par lipsit de consecvență: cînd am rostit discursul, m-am ferit de laudele și aclamațiile mulțimii, și acum să le caut, prin publicarea lui? Atunci cînd era vorba de binele poporului, eu am pus între mine și el ușa și zidurile senatului, ca să nu cad în păcatul ambiției, și acum să le ies în cale tocmai aceluia pentru care binefacerea mea nu constituie decît un exemplu bun, ca și cum le-aș atrage atenția asupra mea? Iată motivele ezitării mele; voi urma însă sfatul tău a cărui autoritate nu mai are nevoie de argumente. Cu bine.

I, 9

C. Plinius către iubitul său Minicius Fundanus

Deșertăciunea vieții la Roma față de plăcerea de a studia la țară

E de mirare cum la oraș găsești, sau ți se pare că găsești, un sens fiecărei zile care trece, dar după ce au trecut mai multe, toate luate la un loc îți par lipsite de sens. Dacă ai să întrebi pe cineva: „ce-ai făcut astăzi?“, îți va răspunde: „am fost de față la ceremonia de îmbrăcare a togei virile³¹;

am luat parte la o logodnă sau la o nuntă; cineva m-a rugat să asist la sigilarea unui testament³², altcineva, la un proces³³, altul, să iau parte la un consiliu³⁴. Toate acestea, atit de necesare în ziua în care le-ai îndeplinit, îți apar în toată deșertăciunea lor cînd te gîndești că fiecare zi ți-ai trecut-o în felul acesta, și mai ales cînd ești departe de oraș. Căci atunci te întrebi în sinea ta: „cite zile am pierdut în îndeltniciri cu totul de prisos?”

Așa îmi spun și eu, ajuns la vila mea de la Laurentum, după ce citesc sau scriu ceva, sau îmi văd de sănătate, căci se știe că spiritul este ajutat de forța fizică. Acolo nu aud și nu spun nimic de care să-mi pară rău. Nimeni nu vine să-mi spună despre altul vorbe urite, nici eu nu dojenesc pe nimeni, decît doar pe mine, cînd nu-mi place ceea ce scriu; nu mă tulbură nici o dorință, nici o temere, nu mă neliniștește nici un zvon, vorbesc doar cu mine însumi și cu cărțile mele. Ce viață curată și sănătoasă! Ce tihnă plăcută și lăudabilă, mai frumoasă, poate, decît orice ocupație! O, mare, o, țärm al mării, adevărat și neprețuit *μουσειον**, cite lucruri ne dezvăluți, cite îndemnuri ne dați!

Așa că lasă și tu, de îndată ce vei avea prilejul, zarva în care trăiești, alergătura fără rost și treburile atit de plicticoase și dedică-te studiului sau odihnei. Căci, așa cum a spus, cu mult spirit și dreptate, prietenul nostru Atilius, e mai bine să duci o viață de tihnă, decît să nu faci nimic. Cu bine.

I, 10

C. Plinius către iubitul său Attius Clemens

[Elogiul filozofului Euphrates]

Dacă orașul nostru a strălucit vreodată în artele liberale³⁵, apoi acuma e în cea mai mare splendoare. Exemple sînt multe și strălucite, dar unul singur ar fi de ajuns — filozoful Euphrates³⁶. L-am cunoscut în Syria unde, foarte tînăr, slujeam în rîndurile armatei, l-am urmărit îndeaproape și în viața particulară, m-am străduit să-i cîștig dragostea³⁷, deși nu era nevoie să mă străduiesc. Căci este îndatoritor,

* Lăcaș al muzelor.

apropiat, plin de o bunătate pe care o propovăduiește. O, de i-aș fi împlinit și eu speranța pe care și-a pus-o atunci în mine în aceeași măsură în care au crescut meritele lui! Sau poate acum îi admir mai mult calitățile pentru că le înțeleg mai bine. Și totuși nu le înțeleg încă destul de bine, căci, după cum numai un artist poate prețui opera unui pictor, gravor sau sculptor, tot așa un înțelept nu poate fi pătruns decît tot de un înțelept.

Totuși, atît cît îmi pot da seama, la Euphrates se întîlesc atîtea merite deosebite și strălucite încît pînă și cei mai puțin învățați se simt atrași și impresionați. O conversație subtilă, plină de miez, aleasă, care amintește adesea acea elevație și amploare a stilului lui Plato. Stilul, bogat și variat și mai ales atrăgător, încît mișcă și cucerește pînă și pe cei care încearcă să-i reziste. La acestea se adaugă o statură impunătoare, un chip frumos, părul lung, o barbă mare, albă — atribute care ar putea fi socotite întîmplătoare și lipsite de valoare, și care totuși îi aduc o înaltă considerație. O ținută cît se poate de îngrijită³⁸, nu e deloc posac și e de o seriozitate deosebită; prezența lui îți inspiră respect, nu teamă. O viață cît se poate de curată, o blîndețe rară; nu pe oameni îi urmărește, ci cusururile lor; pe cei ce greșesc nu-i acuză, ci îi îndreaptă. Cînd îți dă sfaturi, îl urmărești cu toată atenția, sorbindu-i cuvintele și, după ce te-a convins, parcă ai dori să-ți mai vorbească spre a te convinge. Are trei copii, dintre care doi băieți, pe care i-a educat cu o grijă deosebită. Socrul său este Pompeius Iulianus, om distins și prețuit atît pentru viața pe care o duce, cît și tocmai pentru faptul că, el însuși om de frunte în provincia sa, și-a ales, dintre mulți alții de condiție strălucită, un ginere ca Euphrates, fără situație dar fără pereche în înțelepciune.

Dar la ce bun să mai vorbesc despre omul de a cărui prezență nu mă pot bucura? Ca să mă întristez și mai mult? Căci sînt ocupat pînă peste cap cu o funcție³⁹ pe cît de importantă, pe atît de plicticoasă: stau la tribunal, îmi pun semnătura pe cereri, țin registru de socoteli, scriu o mulțime de scrisori, care nu au nimic comun cu literatura. Obişnuiesc adesea (de cite ori nu mi s-a întîmplat!) să mă plîng lui Euphrates de toate aceste ocupații. El mă consolează, ba afirmă

chiar că și aceasta este o latură a filozofiei, și încă cea mai lăudabilă — să îndeplinești o funcție publică, să studiezi și să judeci un proces, să faci să iasă la lumină dreptatea și să o aplici, să te folosești în practică de ceea ce ne învață filozofii ca el. De un singur lucru nu mă poate convinge: că e mai bine să te îndeletnicești cu astfel de treburi, în loc să petreci zile întregi în tovărășia lui, ascultându-l și învățînd de la el. Prin urmare, pentru că ești liber, eu te sfătuiesc, cînd vii data viitoare la Roma (și ar fi bine să vii mai curînd tocmai pentru aceasta) să te lași în seama lui pentru perfecționarea instruirii tale. Spre deosebire de alții, eu nu-i pizmuiesc pe ceilalți pentru bunurile pe care eu nu le am, ba dimpotrivă, simt o adevărată plăcere cînd văd că prietenii mei au din belșug mulțumirile de care eu nu mă pot bucura. Cu bine.

I, 11

C. Plinius către iubitul său Fabius Iustus

[Cere insistent să-i scrie]

Nu mi-ai mai scris de mult. Îmi spui că nu ai ce să-mi scrii. Scrie-mi cel puțin atît — că nu ai ce să-mi scrii. Sau măcar cele cîteva cuvinte cu care începeau altădată scrisorile bătrînilor noștri: „Dacă ești sănătos, e bine; eu sînt sănătos“⁴⁰. Atîta mi-ajunge, căci este esențialul. Să nu crezi că glumesc: o spun cu toată seriozitatea. Dă-mi de știre ce faci; nu mă lipsi de vești, căci altfel înseamnă să fiu serios îngrijorat. Cu bine.

I, 12

*C. Plinius către iubitul său Calestrius Tiro*⁴¹

[Moartea lui Corellius Rufus]

Am suferit o mare pierdere, dacă pierdere nu e prea puțin spus pentru dispariția unui om așa de seamă. Corellius Rufus a murit și, ceea ce e mai dureros pentru mine, a murit de mîna lui. E cit se poate de jalnică moartea aceas-

ta, care nu e hărăzită nici de natură și nici de soartă ⁴². Căci, oricum, când e vorba de cei răpuși de o boală, ideea însăși a inevitabilului este o mare mîngiere; cînd însă e vorba de acei care își pun singuri capăt zilelor, durerea este mai greu de suportat, căci te gîndești că ar mai fi putut trăi. Fără îndoială, Corellius a ajuns la această hotărîre împins de un motiv puternic, care pentru înțelepți este o necesitate, și aceasta în pofida atîtor motive care îl legau de viață: o înaltă conștiință, un nume fără pată, o autoritate recunoscută — și-apoi o fiică, o soție, un nepot, surori — atîtea chezășii, fără să mai vorbim de prieteni adevărați. Dar îl măcina o boală atît de cumplită și fără leac, încît toate aceste motive care îl legau de viață au pierdut orice sens în fața rațiunii de a muri.

La treizeci și trei ani, o știu de la el, s-a îmbolnăvit de podagră. Boală moștenită de la tatăl său, căci adesea bolile, ca și altele, se transmit ereditar. Cît timp l-a ajutat tinerețea și-a dominat boala și a ținut-o în loc printr-o viață cumpătată și sobră; în ultima vreme, cînd boala se agrava cu înaintarea în vîrstă, își biruia suferința numai prin forța voinței, deși se chinuia îngrozitor și suferea dureri cumplite. Căci durerea pusese stăpînire nu numai pe picioare, ca la început, ci îi cuprindea pe încetul tot trupul. M-am dus să-l văd — în vremea lui Domițian — la locuința lui de la marginea orașului: era ținuit la pat. Sclavii au ieșit din odaie — așa era obiceiul cînd venea la el un prieten apropiat; și soția lui se retrăgea, deși era o femeie de o discreție desăvîrșită. Privi în jur și-mi spuse: „De ce crezi că îndur atîta vreme suferințele acestea cumplite? Ca să apuc să mai trăiesc o zi după moartea tîlharului ăsta“. Dacă i-ai fi dat putere cît curaj avea, ar fi săvîrșit ceea ce-și dorea ⁴³. Cînd a văzut că zeii i-au împlinit dorința și și-a dat seama că poate muri împăcat și fără griji, a curmat toate celelalte fire, numeroase dar mai puțin importante, care-l mai legau de viață. Boala progresa: a încercat să-și ușureze suferința prin cumpătare, fără rezultat; a avut forța morală să-i pună capăt. A refuzat să mănînce — două zile, trei, patru. Hispulla, soția lui, l-a trimis la mine pe prietenul nostru comun C. Geminius, cu trista veste că Corellius e hotărît să moară și că nu mai poate fi înduplecat nici de rugămințile ei, nici de ale fiicei

lor: în mine își mai puneau nădejdea că-l voi putea întoarce la viață. Am alergat la el. Aproape ajunsese, când mă întâmpină Iulius Atticus, trimis tot de Hispulla să-mi spună că nici eu nu voi mai putea obține nimic de la el, într-atît devenise de neclintit în hotărîrea lui. Pînă și doctorului, care îl imbia cu mîncare, i-a spus: κέκρικα*, cuvînt care mi-a lăsat în suflet o imensă admirație și tot atîta părere de rău.

Cînd mă gîndesc ce prieten, ce om am pierdut! E drept, împlinise șaiszeci și șapte de ani, o vîrstă destul de înaintată chiar pentru cei foarte sănătoși, o știu. A scăpat de o suferință care nu mai avea sfîrșit, o știu. A murit lăsînd în viață pe toți ai săi, iar statul, la care ținea mai mult ca la orice, într-o stare înfloritoare, și asta o știu. Și totuși îl plîng ca și cum ar fi murit în puterea vîrstei și în plină vigoare; îl plîng și pentru mine (oricît ți-aș părea de nevolnic). Căci în el am pierdut cheazășia vieții mele, călăuza, dascălul. Într-un cuvînt, cum am mai spus-o și lui Calvisius, bunul meu prieten, în primele clipe ale durerii încercate: mi-e teamă că de-acuma îmi voi duce viața la împlinire. Așa că nu încerca să mă consolezi cu vorbe ca „era bătrîn, bolnav“ — căci le cunosc prea bine; găsește altceva ce nu s-a mai spus, ceva înălțător, ceva ce nu am mai auzit nici citit vreodată. Căci cele auzite și citite îmi vin ușor în minte, dar față de durerea fără margini nu mai au nici un sens. Cu bine.

I, 13

C. Plinius către iubitul său Sosius Senecio

[Lipsa de interes pentru lecturile în public]

Anul acesta a fost bogat în poeți; toată luna aprilie aproape n-a fost zi în care cineva să nu citească în public⁴¹. Îmi pare bine că literele sînt în floare, că se nasc și se impun talente noi, în ciuda lipsei de interes pentru lecturile în public⁴⁵. Cei mai mulți își pierd vremea stînd la taifas în sălile publice⁴⁶ în timpul lecturii, se informează din cînd în cînd dacă lectorul a venit, dacă și-a rostit cuvîntul de

* Am spus, am hotărît (echivalent cu *dixi*).

introducere ⁴⁷, dacă s-a citit o bună parte din lucrare. Abia atunci se îndură să intre, și încă alene, tot codindu-se; și nici nu rămân pînă la urmă, ci pleacă fără să aștepte sfîrșitul, unii furișîndu-se discret, alții însă pe față, nestînjiți.

Și, pe Hercule, se spune din bătrîni că împăratul Claudius, plimbîndu-se odată prin palat, a auzit aplauze și a întreat ce se întîmplă; cînd i s-a spus că Nonianus ⁴⁸ citește din scrierile sale, împăratul a intrat pe nesimțite în sala de lectură, fără să fie anunțat. Astăzi, chiar cine nu are nimic de făcut, după ce este invitat în repetate rînduri și cu insistență, sau nu vine sau, dacă vine, se plinge că și-a pierdut ziua, tocmai pentru că nu a pierdut-o. Cu atît mai mult trebuie lăudați și sprijiniți aceia a căror înclinație pentru scris și pentru lectura publică nu se arată stingherită de nepăsarea și disprețul publicului.

Eu unul n-am lipsit, cred, de la nici o lectură. E drept, cei mai mulți îmi erau prieteni; căci nu există aproape nici un iubitor al literelor care să nu mă iubească pe mine. Iată de ce mi-am prelungit șederea la Roma mai mult decît îmi propusesem. Acum însă mă pot retrage în singurătate ca să scriu ceva ce nu am de gînd să citesc în public, ca să nu creadă aceia de la a căror lectură nu am lipsit că nu i-am onorat cu prezența, decît pentru a mi-i îndatora. Ca în orice altă împrejurare, și atunci cînd ești în situația de auditor îți pierzi dreptul la recunoștință dacă îl revendici ⁴⁹. Cu bine.

I, 14

*C. Plinius către iubitul său Iunius Mauricus*⁵⁰

[Alegerea unui soț pentru fiica lui Arulenus Rusticus]

Mă rogi să mă gîndesc la un soț pentru fiica fratelui tău: bine faci că mi te adresezi mie cu precădere. Știi bine doar cît de mult l-am respectat și cît l-am iubit pe acest om cu totul deosebit, care mi-a hrănit tinerețea cu atîtea îndemnuri bune, cît de mult a contribuit cu laudele lui, ca să mă facă să ajung demn de laudă. Nu puteai să-mi încredințezi o sarcină mai importantă și mai plăcută, nu puteam lua asupra-mi o cinste mai mare, decît aceea de a căuta un tînăr care să merite să fie tatăl nepoților lui Arulenus Rusticus ⁵¹. Un

astfel de tânăr ar fi trebuit în adevăr căutat multă vreme, dacă nu mi-ar fi la îndemână și parcă anume pregătit — Minicius Acilianus ⁵². E un tânăr care ține la mine ca la un bun prieten (e mai tânăr ca mine numai cu câțiva ani), dar mă și respectă ca pe un om mai în vîrstă, căci el dorește să fie format și instruit de mine așa cum eu eram obișnuit să fiu îndrumat de voi. S-a născut la Brixia, în acea Italie scumpă nouă, unde s-a păstrat așa de bine pînă astăzi atîta din modestia, cumpătarea și chiar din simplitatea de altădată. Tatăl lui, Minicius Macrinus, este în fruntea ordinului ecvestru ⁵³, pentru că nu a vrut el să se ridice mai sus: propus de împăratul Vespasian pentru rangul de senator pretorian ⁵⁴, el a preferat, cu perseverență, să se izoleze într-o liniște plină de cinste în locul acestor — nu știu dacă să le numesc — ambiții sau onoruri ale noastre. Străbuna lui din partea mamei este Serrana Procula, din municipiul Patavium ⁵⁵. Cunoști obiceiurile locului: ei bine, Serrana este o pildă de austeritate, chiar pentru cei din Patavium. Mai are și un unchi, P. Acilius, aproape unic prin seriozitatea, înțelepciunea și lealitatea sa. Într-un cuvînt, n-ai să vezi în familia lor ceva care să nu-ți facă tot atîta plăcere, ca atunci cînd ar fi din familia ta.

Acilianus e un bărbat în plină vigoare și activitate, și totuși este de o rară modestie. A trecut într-un mod care-i face cinste prin cvestură, tribunat, pretură ⁵⁶, scutindu-ne astfel de obligația de a-i sprijini candidatura. Are o figură deschisă, viu colorată de un sînge sănătos; din toată înfățișarea lui se degajă o frumusețe de om liber ⁵⁷ și o demnitate într-adevăr de senator. Lucruri care, socot, nu sînt cîtuși de puțin de disprețuit, căci puritatea unei fete tinere merită asemenea răsplată. Să-ți mai spun oare că tatăl lui are o avere frumoasă? Căci, la gîndul că ginerele pe care îl caut este pentru voi, îmi zic că nu e cazulsă mai vorbesc de avere; — dar avînd în vedere moravurile noastre publice, și chiar lele gile în vigoare, care acordă oamenilor considerație în primu rînd pe măsura censului lor ⁵⁸, socot că nici acest argument nu trebuie trecut cu vederea. Și-apoi, cine se gîndește la urmași, și încă la mai mulți, trebuie să țină seama și de acest lucru în alegerea unui ginere. Ai să crezi poate că, lăsîndu-mă furat de afecțiunea ce o am pentru Acilianus, am exagerat meritele lui mai mult decît se cade. Ai cuvîntul meu că vei

găsi totul cu mult mai presus decît am afirmat eu. Fără discuție, îl iubesc pe acest tînăr din toată inima, așa cum merită: dar cea mai bună dovadă de dragoste este tocmai să nu copleșești cu laude pe cel drag. Cu bine.

I, 15

C. Plinius către iubitul său Septicius Clarus

[Reproș unui invitat care a lipsit de la masă]

Frumos îți șade! făgăduiești că vii la masă și nu vii! Pedepsa — după datină: ai să-mi restitui pină la ultimul ban cheltuiala, deloc mică. Pregătisem pentru fiecare cîte o lăptucă, trei melci, două ouă, suc de alac amestecat cu vin îndulcit cu miere, și cu zăpadă (și pe asta ți-o pun la socoteală, și încă în primul rînd, căci s-a topit pe tavă), măslina, sfeclă, castraveți, ceapă și multe alte bunătăți tot așa de alese. Ai fi avut prilejul să ascuți un actor sau un lector sau un cîntăreț din liră ⁵⁹, sau — ca să vezi cît sînt de darnic — pe toți trei. Dar tu ai preferat, nu știu la cine, stridii, burtă de porc, arici de mare și dansatoare ⁶⁰ din Gades.

Vei fi pedepsit, nu-ți spun cum. Te-ai purtat urit; ai stricat plăcerea, nu știu dacă pe a ta, pe a mea cu siguranță, poate și pe a ta. Cît am fi glumit, cît am fi ris, cîte am fi discutat! Poți lua la alții o masă mai cu pretenții, dar nicăieri nu vei găsi mai multe voie bună, sinceritate, lipsă de grijă ⁶¹. La urma urmei, încearcă, și dacă n-ai să refuzi după aceea invitațiile altora, să le refuzi pe toate ale mele. Cu bine.

I, 16

C. Plinius către iubitul său Erucius

[Despre scrierile lui Pompeius Saturninus]

Mi-era drag Pompeius Saturninus (vorbesc de prietenul nostru comun) și îi lăudam talentul chiar înainte de a cunoaște cît de variat, cît de maleabil, cît de complex poate fi; acum însă m-a cucerit și mă stăpînește pe deplin. L-am auzit

pledind — energic și aprig, dar nu lipsit de eleganță și rafinament, fie că vorbea pregătit, sau improviza. Găsești la el la tot pasul afirmații bine cîntărite, o frază sobră și frumoasă, cuvinte pline de rezonanță și de colorit arhaic. Toate acestea plac în chip deosebit atunci cînd se revarsă ca purtate de un torent năvalnic, îți plac și cînd ți le reamintești. Vei recunoaște și tu aceasta cînd vei avea în mină cuvîntările lui, pe care îți va fi ușor să le pui alături cu acelea ale oricărui din clasicii noștri cu care rivalizează. Dar cel mai mult îți vor plăcea scrierile lui istorice, pentru conciziunea, claritatea, farmecul, strălucirea cit și pentru elevația stilului lui. Căci în discursuri el vădește aceleași calități ca și în pledoarii, doar că este și mai concis, mai precis, mai grav.

Scrie și versuri, ca ale lui Catul sau Calvus⁶², într-adevăr, ca ale lui Catul sau Calvus. Cit farmec, cită gingășie, cită tristețe, cită pasiune în ele! Mai strecoară el, nu-i vorbă, dar cu bună știință, cite un vers ceva mai aspru printre cele gingașe și ușoare, dar tot în felul lui Catul sau Calvus.

Mi-a citit nu de mult niște scrisori⁶³; îmi spunea că sînt ale soției sale: am avut impresia că citesc din Plaut sau Terențiu în proză. Fie că sînt ale soției, cum spune el, sau ale lui, ceea ce el neagă, meritul lui este la fel de mare, și dacă le-a scris el, și dacă a făcut din fata, pe care a luat-o de tînră în căsătorie⁶⁴, o soție atît de cultă și atît de rafinată.

Așa că îl am lingă mine de dimineața pînă seara; îl citesc înainte de a mă apuca să scriu, îl citesc după ce am scris, îl citesc și cînd vreau să mă destind și de fiecare dată mi se pare altul. Te sfătuiesc și te îndemn să faci și tu la fel. Scrierilor lui nu trebuie să li se obiecteze faptul că el este în viață. Dacă el ar fi strălucit în vremea unor oameni pe care nu i-am văzut niciodată, am fi alergat peste tot nu numai după operele lui, ci și după portretul lui; cum însă îl avem printre noi, nu-i acordăm cinstea și prețuirea ce i se cuvin, de parcă ne-am plictisit de el. E urît și meschin să nu admiri pe omul cel mai demn de admirație, numai pentru că ți-este dat să-l vezi, să-i vorbești, să-l asculți, să-l înbrățișezi și nu numai să-l lauzi, dar chiar să-l iubești. Cu bine.

C. Plinius către iubitul său Cornelius Titianus

[Statuia ridicată lui Silanus]

Se mai găsesc și astăzi oameni care au cultul recunoștinței și al devotamentului, mai sînt încă unii a căror prietenie dăinuie și dincolo de moarte. Titinius Capito a obținut de la împăratul nostru îngăduința să ridice în for o statuie lui Lucius Silanus⁶⁵. E frumos și demn de toată lauda să te folosești de prietenia împăratului pentru un asemenea scop, și să dovedești trecerea de care te bucuri, prin cinstirea adusă altora. Capito și-a făcut un obicei din a cinsti pe oamenii de seamă. Este de admirat cu cîtă pietate, cu cîtă grijă păstrează la el acasă, căci numai acolo se poate, portretele unora ca Brutus, Cassius sau Cato⁶⁶. Și-apoi, el închină versuri minunate memoriei oamenilor noștri de seamă. Este știut că numai un om plin de calități deosebite poate să le prețuiască în așa măsură pe ale altora. Lui L. Silanus i s-a adus cinstirea datorată iar prin aceasta Capito și-a asigurat o amintire neștearsă; căci, cine înalță o statuie în forul poporului roman are parte de tot atîta glorie și faimă ca și acela pentru care o ridică. Cu bine.

C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus

[Interpretarea unui vis]

Îmi scrii că, îngrozit de un vis⁶⁷, ți-e teamă să nu ai vreo neplăcere la procesul tău; mă rogi să cer o aminare și să obțin un răgaz de cîteva zile, măcar pînă la termenul următor. E greu, dar voi încerca:

καὶ γὰρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν*.

Este interesant de știut totuși dacă ceea ce visezi se realizează de obicei, sau nu⁶⁸. Judecînd după un vis al meu, mi se pare că visul acesta care te înspăimîntă pe tine preves-

* „Căci visul este de la Zeus“ (Homer, *II*, I, 63).

tește un rezultat strălucit. Îl apăram pe Iunius Pastor, cînd mi-a apărut în somn soacra mea, implorîndu-mă în genunchi să nu pledez. Și trebuia să pledez, așa de tînăr cum eram atunci, în fața celor patru secții de judecată reunite ⁶⁹, să înfrunt pe mai-marii statului, ba chiar pe prietenii împăratului; un singur motiv dintre acestea era de-ajuns ca să-mi zdruncine încrederea, după un vis atît de înfricoșător. Am pledat totuși λογισάμενος * că

εἷς ὁλῶνός ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πατρὸς**.

Pentru mine cuvîntul dat înseamnă patria, și chiar ceva mai sfînt decît patria, dacã e posibil. Totul a mers bine și tocmai procesul acela mi-a deschis calea cãtre urechile oamenilor și poarta renumelui.

Așa cã, avînd acest exemplu, vezi dacã nu poți să tãlmãcești și tu în bine visul tãu, iar dacã socoli cã e mai cumințe să urmezi sfatul celor înțelepți — „sã nu faci un lucru de care te îndoiești“ ⁷¹ — scrie-mi și mie. Am sã gãsesc eu o portițã și am sã-ți apãr interesele, ca sã poți și tu, la rîndul tãu, sã aperi cauza clientului tãu, cînd vei voi. Situația ta e într-adevãr cu totul alta decît a fost a mea, cãci un proces care se judecã în fața centumvirilor nu poate fi amînat în nici un chip; în procesul tãu, lucrul e greu, dar nu imposibil. Cu bine.

I, 19

C. Plinius cãtre iubitul sãu Romatius Firmus

[Dãrnela lui Plinius]

Sîntem amîndoi din același oraș, colegi de școalã, și prieteni nedespãrțiți din copilãrie. Tatãl tãu era bun prieten cu mama, cu unchiul meu și chiar cu mine, atît cit îngãduia diferența de vîrstã: motive temeinice și serioase, pentru care e de datoria mea sã te ajut sã-ți îmbunãtãțești situația. Cã ai un cens de o sutã de mii de sesterti, o dovedește îndeajuns faptul cã ești decurion ⁷¹ în orașul nostru. Prin urmare, ca

* Fãcîndu-mi socoteala.

** Cea mai bunã prevestire este sã-ți aperi patria (Homer).

să ne bucurăm să te avem, nu numai decurion, ci și cavaler roman, îți ofer trei sute de mii de sesterți ⁷², ca să poți ajunge la averea cerută unui cavaler. Trăinicia prieteniei noastre stă chezeșie că nu vei uita acest dar. Și nu-ți mai amintesc ceea ce ar trebui să-ți amintesc, dacă n-aș ști că o vei face și fără îndemnul meu, anume să-ți exerciți cu cea mai mare modestie această demnitate, tocmai pentru că o ai prin mine ⁷³. Căci cinstirea de care te bucuri se cuvine a fi păstrată cu mai multă strășnicie când prin ea trebuie să faci să dăinuie binefacerea unui prieten. Cu bine.

I, 20

C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus

[Stilul concis și stilul încărcat]

De multe ori discut cu cineva învățat și priceput, căruia nimic nu-i place mai mult într-o pledoarie decât conciziunea, pe care recunosc că trebuie să o avem în vedere atunci când natura procesului o îngăduie; altfel, înseamnă să trădezi interesele ce le aperi dacă îți scapă ceva ce trebuie afirmat; la fel înseamnă că trădezi și dacă pomenești în treacăt și pe scurt ceea ce trebuie subliniat, afirmat cu tărie, spus cu insistență. Printr-o prezentare mai amplă orice subiect capătă oarecare forță și greutate: ca și sabia în corp, tot așa un discurs pătrunde în suflet nu atât prin lovitură bruscă, cât mai ales prin presiune stăruitoare. Atunci interlocutorul meu îmi aduce exemple renumite și-mi citează, la greci, cuvântările lui Lysias, la noi, pe cele ținute de Gracchi și Cato, cuvântări care, fără îndoială, sînt, în majoritatea lor, concise și scurte; eu însă îi opun lui Lysias pe Demosthene, Aeschine, Hyperide și mulți alții, Gracchilor și lui Cato — pe Pollio ⁷⁴, Caesar, Caeluis ⁷⁵ și, în primul rînd, pe Cicero, al cărui cel mai bun discurs este, după cît se spune, și cel mai lung. Și, pe Hercule, ca și alte lucruri de calitate, tot așa și o carte, cu cît este mai lungă, cu atât este mai bună. Iată de pildă statuile, gravurile, picturile, reprezentările de oameni sau chiar de animale, sau, în sfîrșit, de arbori, nimic nu le pune mai mult în valoare decât monumentalitatea ⁷⁶,

cu condiția să fie reușite. La fel se întâmplă și cu discursurile, ba chiar amploarea lor conferă și volumelor în care sînt cuprinse un anume prestigiu și frumusețe.

Interlocutorul meu, cum e el subtil în discuție și-ți scapă printre degete, ocolește aceste argumente și multe altele, pe care eu le aduc de obicei în sprijinul aceleiași teze, încît ajunge să susțină că tocmai acei oratori, pe care i-am invocat în sprijinul argumentării mele, au fost mai concisi cînd au pledat, decît cînd și-au publicat discursurile. Eu sînt cu totul de altă părere⁷⁷. Dovada — nenumărate discursuri ale multor oratori, ale lui Cicero pentru Murena sau Varenus, în care se face mențiunea unor capete de acuzare numai prin simpla enumerare pe scurt a titlurilor. E limpede că oratorul a spus mult mai multe lucruri pe care, la publicarea discursului, le-a lăsat la o parte. Cicero spune chiar că pentru Cluentius a pledat el singur tot procesul, cum era obiceiul din bătrîni⁷⁸ și că pentru Caius Cornelius a pledat timp de patru zile; nu ne putem îndoii deci că un discurs rostit mai pe larg, cum era necesar, timp de mai multe zile, a fost după aceea revăzut și restrîns, ca să încapă într-o singură carte, mare, e adevărat, dar totuși una singură⁷⁹.

Da — se va spune — , una este o pledoarie bună și alta un discurs scris. Știu că mulți gîndesc așa, eu însă, s-ar putea să mă înșel, rămîn la convingerea că se poate întîmpla ca o pledoarie să fie bună cînd e rostită, fără a fi bună și cînd e scrisă, însă nu e posibil ca o pledoarie să nu fie bună, și discursul scris să fie bun. Căci discursul scris este modelul pledoariei și, pot spune, un ἀρχέτυπον*. Așa că în cele mai bune dintre ele găsim mii de figuri de stil improvizate, chiar și în acelea despre care știm că au fost numai scrise, ca în cele împotriva lui Verres: „Ce sculptor? care? ai dreptate, se spunea că e vorba de Policlet“⁸⁰. Asta înseamnă că pledoaria cea mai reușită este aceea care se apropie cel mai mult de discursul scris, dacă se înscrie în limita de timp acceptabilă și reglementară⁸¹. Dacă această limită de timp nu-i este acordată, vina cea mare nu este a oratorului, ci a judecătorului. În sprijinul părerii pe care o susțin eu vin legile care acordă o largă întindere în timp acelor care ple-

* Arhetip (reprezentarea ideală).

dează și-i îndeamnă nu la conciziune, ci la ampla dezvoltare a ideilor, adică la exactitate, la care nu se poate ajunge prin conciziune decât în procesele de importanță minoră. Aș adăuga încă ceva, ce m-a învățat practica, acest eminent dascăl. Am pledat de multe ori, am judecat de multe ori, am fost consultat de multe ori: fiecare om este sensibil la alt argument, și de multe ori un proces neînsemnat are un succes răsunător. Felul de a gândi al oamenilor diferă, după cum diferă și felul de a simți; așa se face că oameni care au ascultat împreună aceeași pledoarie, de multe ori au păreri diferite, rareori gîndesc la fel, și atunci o fac sub imperiul unor stări sufletești diferite. Și-apoi, fiecare om ține la ideile lui și aprobă fără rezerve cînd aude pe altul susținînd ceea ce el însuși gîndise dintru început. Prin urmare, este bine să sugerezi fiecăruia o idee care să-l intereseze, cu care să fie de acord.

Regulus mi-a spus odată, cînd pledam împreună în același proces: „Tu consideri că trebuie să dezvolți fiecare aspect al unui proces; eu țintesc din primul moment beregata și mă arunc asupra ei“. Și se aruncă cu foc cînd țintește ceva, dar de multe ori își greșește ținta. I-am răspuns că s-ar putea să nimerească vreun genunchi, sau călcîi, crezînd că e vorba de beregată. „În schimb, i-am spus, eu, care nu pot deosebi repede beregata, încerc cu răbdare să deslușesc toate aspectele, într-un cuvînt, πάντα λίθων κινῶ*. Așa cum în lucrările cîmpului nu mă îngrijesc să cultiv numai via, ci și livada, nu numai livada, dar și ogorul, și după cum pe ogoare semăn nu numai grîu obișnuit și grîu arnăut, ci și orz, bob și alte leguminoase, tot așa într-o pledoarie răspîndesc din belșug pînă departe semințele — ca să spun așa — pentru ca apoi să pot culege roadele. Pentru că felul de a gândi al judecătorilor este tot atît de greu de pătruns, tot atît de neașteptat și de înșelător ca și fenomenele cerești, sau cele pămîntești⁸². Nu mi-e străin faptul că un orator strălucit ca Pericle este lăudat de comicul Eupolis în felul

* Răscolesc piatră cu piatră.

următor:

πρὸς δέ γ' αὐτοῦ τῷ τάχει
πειθῶ τις ἐπεκάθητο τοῖσι χεῖλεσιν,
οὕτως ἐκήλει καὶ μόνος τῶν ρητόρων
τὸ κέντρον ἐγκατέλυπε τοῖς ἀκροωμένοις *

E foarte adevărat că nici Pericle nu ar fi ajuns la acea peiθῶ **, și nici nu ar fi ἐκήλει *** prin conciziune sau rapiditate, sau prin amîndouă laolaltă (căci aceste însușiri sînt diferite), dacă nu ar fi avut un talent excepțional. Căci pentru a încînta, pentru a convinge, e nevoie de bogăție de cuvinte, de suflu larg; iar pentru a lăsa o săgeată în sufletul auditorilor nu e destul să împungi, ci să înfigi. La acestea să adăugăm și ceea ce spune alt comic tot despre Pericle: ἤσθηαπ', ἐλρόντα, συνεκύκα τὴν 'Ελλάδα****. Căci nu un discurs restrîns și trunchiat tună și fulgeră și răscolește și mișcă totul, ci un discurs amplu, măreț și sublim. Cel mai bun lucru e totuși măsura: cine o neagă? Dar tot așa nu respectă măsura și acela care nu o împlinește, ca și acela care o depășește; și acela care este prea succint, cît și acela care cade în exces. Și, așa cum de multe ori auzi „e lipsit de măsură și prolix“, tot așa auzi și „e sec și lipsit de vigoare“. Despre unul se zice că și-a depășit subiectul, despre altul — că nu l-a epuizat. Și unul și altul păcătuiesc — cel dintîi prin exces, și acesta din urmă prin lipsă de vigoare; defect care vădește un talent, dacă nu elegant, cel puțin viguros. Cînd spun așa nu înseamnă că aprob acel ἀμετροεπῆ ***** de care vorbește Homer, ci pe acel καὶ ἔπεα νιφάδεσσιν εὐοικότα χειμερίησιν *****, nu că nu mi-ar place foarte mult și cel care παῦρα μὲν, ἀλλὰ μάλα λιδέως *****; dar dacă totuși mi-ar fi dat să aleg, aș alege acea elocință amplă,

* În afară de vehemența sa, pe buzele sale sălășluia o putere de convingere divină; numai el singur dintre toți oratorii li fermeca pe auditori încît le lăsa săgeata sa înfiptă în inimă.

** Putere de convingere.

*** Putut să încînte.

**** Cu fulgerele și tunetele lui zguduia Grecia.

***** Discurs interminabil

***** Cuvintele lui plutesc în aer asemenea fulgilor de zăpadă iarna. (Homer, *Il.*, III, 222 — vorbind despre Ulisse).

***** Vorbește puțin, dar foarte armonios.

asemenea zăpezilor iarna, adică densă și neîntreruptă, dar și abundentă, într-un cuvânt divină, cerească.

Mulți însă preferă o pledoarie scurtă. Da, dar aceștia sînt leneșii, ale căror plăceri și indolență e ridicol să le iei drept criterii de apreciere. Dacă ai să le ceri părerea, ar însemna nu să vorbești concis, ci să nu vorbești deloc.

Pină în prezent aceasta este părerea mea, pe care o voi schimba, dacă tu nu vei fi de acord cu mine, dar cu rugămintea de a-mi explica limpede de ce nu ești de acord. Căci, deși s-ar cuveni să conced autorității tale, eu consider totuși că într-o problemă atît de importantă e mai just să primeze rațiunea decît autoritatea. Așa că, dacă socoți că nu mă înșel, scrie-mi-o, într-o scrisoare cît de scurtă, dar scrie-mi (imi vei întări astfel convingerea); iar dacă greșesc, pregătește-te pentru o scrisoare lungă. Oare te corup dacă îți impun ca o necesitate o scrisoare scurtă — în caz că ești de acord cu mine — și una lungă — în caz că nu ești de acord? Cu bine.

I, 21

C. Plinius către iubitul său Plinius Paternus

[Aprețelul după cumpărarea unor sclavi]

Mă incred la fel de mult în aprecierea ochilor tăi, cît și în aceea a judecății tale, nu fiindcă ai avea mult gust — nu vreau să te măgulesc — ci fiindcă ai cel puțin tot atîta cît și mine. Și asta înseamnă încă mult. Lăsînd la o parte gluma, găsesc că sclavii care mi-au fost cumpărați după sfatul tău sînt prezentabili, rămîne să-i vedem cît sînt de buni la treabă, căci cînd cumperi sclavi e mai bine să deschizi urechile decît ochii. Cu bine.

I, 22

C. Plinius către iubitul său Catilius Severus

[Boala lui Titius Aristo]

Sînt reținut la Roma de multă vreme, și sînt chiar îngrijorat. Mă neliniștește boala îndelungată și stăruitoare a lui Titius Aristo⁸³, pentru care am și o admirație și o dragoste

deosebită. Nu găsești mai multă seriozitate, puritate sufletească, cunoștințe mai bogate, decît la el, într-atît încît se poate spune că în persoana unui singur om sînt grav amenințate nu numai un om, ci literatura însăși și toate artele liberale. Ce cunoștințe în materie de drept public și drept privat! Cite lucruri nu știe, cite pilde⁸⁴, cite cunoștințe despre vremurile de demult! Nu există nimic ce ai vrea să înveți și el să nu te poată instrui; pentru mine el este o comoară, ori de cîte ori caut să aflu ceva mai puțin cunoscut. Apoi cită siguranță în tot ceea ce spune, cită competență! Cu cită modestie și demnitate își cumpănește vorbele!⁸⁵ Dar există ceva la care să nu-ți poată răspunde pe dată? Cu toate acestea, de foarte multe ori stă în cumpănă, șovăind în fața diversității argumentelor pe care le urmărește de la originea și cauzele lor primordiale, le analizează și le cîntărește, cu spiritul său pătrunzător și atotcuprinzător. Și ce cumpănat e la mîncare, ce trai modest duce! De cîte ori mă uit la camera lui de dormit, și mai ales la patul lui, mi se pare că am în fața ochilor imaginea însăși a sobrietății de altădată. Toate acestea sînt înfrumusețate de o noblețe sufletească, de care nu face paradă, ci ascultă numai de conștiință și nu așteaptă răsplata unei fapte bune de la laudele publice, ci și de la faptă în sine. Într-un cuvînt, e greu să compari un astfel de om cu vreunul din aceștia care vădesc zelul lor pentru înțelepciune prin înfățișarea exterioară. El nici nu frecventează școlile filozofice sau porticul⁸⁶, nici nu găsește vreo plăcere ocupîndu-și timpul lui și al altora cu discuții nesfirșite; el își petrece timpul în tribunal, sau în rezolvarea afacerilor, asistă pe mulți în fața justiției, pe și mai mulți îi ajută cu sfatul său. Și nimeni nu-l întrece în virtute, în devotament, în spirit de dreptate și nici în curaj. Dacă ai fi aici, ai admira cu cită resemnare suportă chiar și boala asta, cum îndură durerile, cum rabdă de sete, cum stă nemișcat și invelit pînă trec accesele cumplite de febră. Nu de mult ne-a chemat, pe mine și pe alți cîțiva prieteni la care ține mai mult, și ne-a rugat să întrebăm pe medici despre pronosticul bolii lui, pentru ca, dacă este nevindecabilă, să-și pună singur capăt zilelor, dacă însă e numai o boală grea și lungă, să o suporte și să rămînă în viață. Căci trebuia să se induioșeze la rugămintele soției, la lacrimile fiicei sale, și

față de noi, prietenii lui, și să nu ne înșele speranțele — dacă nu erau zadarnice — printr-o moarte voită. Un lucru deosebit de greu și demn de toată lauda, după părerea mea. Să te arunci în brațele morții într-o pornire nestăvilită și necugetată — este ceva obișnuit; dar să chibzuiești și să cîntărești motivele acestei hotăriri și, ascultînd de îndemnul rațiunii, să urmezi sau să alungi gîndul de a rămîne în viață sau nu — aceasta vădește un suflet mare.

Cît despre medici, ei ne sfătuiesc să sperăm; mai trebuie să întărească zeei făgăduielile medicilor, ca să mă ușurez în sfîrșit de grija ce mă roade, după care mă voi înapoia la locuința mea din Laurentum, adică la lucrările și la tăblițele mele, la liniștea necesară studiului. Căci acum nu am răgazul nici să citesc, nici să scriu, dacă stau la căpătiul lui și, dacă nu stau, sint îngrijorat și nu am dispoziția necesară.

Acum știi ce mă neliniștește, ce dorințe am, ce planuri nutresc pentru viitor; scrie-mi și tu la rîndul tău, ce ai făcut, ce faci, ce ai de gînd să faci, dar într-o scrisoare mai veselă decît a mea. Pentru neliniștea mea va fi o adevărată mîngiere, dacă nu ai să te plîngi de nimic. Cu bine.

I, 23

C. Plinius către iubitul său Pompeius Falco

[Incompatibilitatea între funcția de avocat și aceea de tribun]

Mă întrebi dacă socot că e bine ca tu să pledezi cîtă vreme ești tribun. Interesează, înainte de toate, cum privești tu tribunatul: ca o umbră deșartă, un titlu lipsit de onoare, sau ca o putere sacrosanctă⁸⁷, pe care nu se cade să o încalce nimeni, nici chiar acela care o exercită. Eu, cînd am fost tribun⁸⁸, poate am greșit socotind că sint cineva, dar, ca și cum aș fi fost, m-am ferit să pledez. În primul rînd, pentru că socoteam cu totul nepotrivit ca acela în fața căruia toți trebuie să se ridice și să se dea la o parte, tocmai acela să rămînă în picioare cînd toți ceilalți stau jos; ca acela căruia îi stă în putere să impună tăcere oricui, tocmai acela să fie silit de clepsidră să tacă; și ca acela pe care este o nelegiuire să-l intrerupi, tocmai acela să audă insulte și să treacă drept

laș, dacă le îndură, sau lipsit de bun simț, dacă încearcă să răspundă⁸⁹. Mai eram frământat de o întrebare: dacă ar fi apelat la mine fie cel pe care îl apăram, fie cel împotriva căruia pledam, să-mi exercit dreptul de veto pentru a veni în sprijinul unuia, sau să stau deoparte și să tac, comportându-mă, ca un simplu particular, care a renunțat la magistratură. Îndemnat de aceste argumente am preferat să fiu tribun pentru toată lumea, decît avocatul cîtorva. Dar pentru tine, repet, principalul este cum consideri tu tribunatul, ce rol îți propui să joci, în orice caz unul pe care un om înțelept trebuie să-l aleagă în așa fel încît să-l ducă la bun sfîrșit. Cu bine.

I, 24

C. Plinius către iubitul său Baebius Hispanus

[O villă pentru un literat]

Tranquillus⁹⁰, un bun prieten, vrea să cumpere o moșioară despre care a auzit să tot vrea să o vîndă un prieten al tău. Te rog să ai grijă să o cumpere la un preț convenabil, căci numai astfel se va bucura că a cumpărat-o. Căci o achiziție proastă e întotdeauna neplăcută tocmai prin aceea că îi pare cumpărătorului că este o imputare a prostiei făcute. Dacă prețul îi va suride, această moșioară are multe atracții pentru prietenul meu Tranquillus; apropierea de oraș, drumul bun, casa nu prea mare, terenul nu prea întins, ceea ce va avea darul să constituie pentru el mai degrabă o destindere, decît o preocupare⁹¹. Și-apoi, pentru un proprietar studios cum e el, e de ajuns să aibă atîta pămînt cit îi trebuie ca să poată să-și recreeze mintea, să-și odihnească ochii, să se plimbe alene pe hotarele moșiei, să bată mereu aceeași potecă, să cunoască fiecare lăstar, să știe cîți arbuști are. Ți-am explicat toate acestea ca să-ți dai bine seama cit de îndatorat va fi prietenul meu față de mine, și eu față de tine, dacă va izbuti să cumpere, atît de ieftin încît să nu aibă de ce să-i pară rău, această mică moșie care are preț în ochii lui prin avantajele pe care le-am enumerat. Cu bine.

CARTEA II

1

*C. Plinius către iubitul său Romanus*¹

[Elogiul lui Verginius Rufus]

De mulți ani nu s-a mai desfășurat în fața ochilor poporului roman un spectacol grandios și de neuitat, cum au fost funeraliilor publice ale lui Verginius Rufus², cetățean de seamă și de mare renume, și nu mai puțin fericit. Treizeci de ani a trăit ca martor al gloriei sale; a citit poeme scrise în cinstea sa, a citit istoria faptelor sale, și a fost contemporanul posterității sale; și-a îndeplinit până la capăt al treilea consulat, atingînd astfel cele mai înalte culmi accesibile unui cetățean în particular, după ce a refuzat principatul. A reușit să stea departe de împărații care îl suspectau și îl invidiau chiar pentru meritele lui, și a lăsat în culmea puterii un împărat foarte bun, care-i era și prieten desăvîrșit, hărăzit parcă anume ca să-i aducă această cinstire a funerariilor publice. La optzeci și trei de ani a închis ochii, într-o desăvîrșită liniște sufletească, înconjurat de tot atîta venerație. S-a bucurat de o sănătate deplină, afară de un tremur permanent, dar nedureros al miinilor. Numai apropierea morții a fost pentru el mai grea, și a durat mult, dar și în această împrejurare s-a arătat demn de toată lauda. Pe cînd își pregătea discursul prin care mulțumea împăratului pentru consulat³, manuscrisul pe care îl luase în mînă, poate prea greu pentru un om în vîrstă și stînd în picioare, a căzut din cauza greutății. Aplecîndu-se să-l ridice, piciorul i-a alunecat pe podeaua netedă și lustruită, a căzut și și-a frînt coapsa; i-a fost pusă la loc, dar defectuos și, din cauza vîrstei înaintate, nu s-a consolidat bine.

Funeraliile unui asemenea om au adus împăratului o glorie fără seamăn, epocii noastre — o mare cinste, ca și

oratoriei noastre judiciare și politice. Discursul funebru a fost rostit de consulul Cornelius Tacitus, ceea ce a constituit o supremă încununare a fericirii de care a avut parte, căci Tacitus era cel mai de seamă panegirist⁴. A murit încărcat de ani și de onoruri, chiar și de acelea pe care le-a refuzat. Noi trebuie să-l privim și să-l regretăm ca pe o pildă vie a trecutului, și mai ales eu, care îl admiram și îl iubeam deopotrivă, și nu numai ca cetățean. În primul rind, pentru că eram amândoi din același loc, din municipii învecinate, moșiile și proprietățile fiind alăturate. Și-apoi, pentru că, fiindu-mi tutore⁵, mi-a dovedit o dragoste părintească. Mă sprijinea ori de câte ori îmi puneam candidatura⁶, la fiecare nouă magistratură a mea alerga din locul unde trăia retras, deși renunțase de mult să mai ia parte la asemenea ceremonii⁷; sau atunci când preoții, după obicei, numeau pe cei pe care îi socoteau mai demni pentru sacerdoțiu⁸, întotdeauna mă propunea pe mine. Chiar și așa suferind cum era în ultima vreme, de teamă să nu fie ales printre cei cinci membri ai comisiei care se constituia la hotărîrea senatului, în vederea reducerii cheltuielilor publice, și deși un om ca el mai avea destui prieteni în vîrstă și care fuseseră consuli, m-a ales totuși pe mine, tînăr cum eram, pentru a-l înlocui, spunîndu-mi: „chiar de-aș fi avut un fiu, tot pe tine te-aș fi propus“.

Iată de ce simt nevoia să plîng la pieptul tău moartea lui ca o moarte timpurie, dacă e îngăduit să deplîngi, sau măcar să numești moarte, ceea ce, pentru un om ca el, este mai curînd o plecare dintre cei vii decît sfîrșitul unei vieți. Trăiește și va trăi mereu, și va dăinui și mai mult în amintirea și vorbele oamenilor, acum cînd a dispărut din ochii lor.

Aș fi vrut să-ți scriu încă multe altele, dar sufletul mi-e copleșit cu totul numai de acest gînd: mă gîndesc la Verginius, îl văd pe Verginius, pe Verginius îl ascult, îl îmbrățișez, lui îi vorbesc — chiar dacă acestea nu sînt decît năluciri înșelătoare, sînt totuși încă vii pentru mine. Avem poate, și vom avea cîtiva cetățeni care să-l egaleze în merite, dar gloria lui nu o va ajunge nimeni. Cu bine.

II, 2

C. Plinius către iubitul său Paulinus

[Reproșuri pentru că nu i-a mai scris de mult]

Sînt supărat, nu știu dacă trebuie să fiu, dar sînt supărat. Știi cît de nedreaptă este uneori dragostea, adesea nestăpînită, întotdeauna μικραίτιος*. Motivul este serios, nu știu dacă îndreptățit; eu, însă, considerîndu-l tot atît de îndreptățit pe cît de serios, sînt foarte supărat că nu am primit de atîta vreme nici o scrisoare de la tine. Într-un singur fel mă poți împăca: dacă mi-ai trimite, măcar acum, scrisori multe și lungi. E singura dovadă de care voi ține seama, ori care alta îmi va părea zadarnică. Să nu aud „dar nu eram la Roma“, sau „eram foarte ocupat“; cit despre „nu m-am simțit bine“ — să ne ferească zeii. Eu, în casa mea de la țară, mă bucur de clipele de răgaz, ca și de cele de studiu, amîndouă roade ale vacanței. Cu bine.

II, 3

C. Plinius către iubitul său Nepos

[Ușurința de a improviza a lui Isaeus]

Mare a fost faima celor care l-au precedat pe Isaeus⁹, dar el a fost considerat și mai mare. E neîntrecută ușurința lui de exprimare, varietatea și bogăția de vocabular. Vorbește întotdeauna improvizînd, dar lăsînd impresia că s-a străduit îndelung scriînd. Limba lui este greaca pură sau, mai bine zis, atica; introducerea — îngrijită, plină de eleganță și farmec, alteori gravă și înălțătoare. Cere mai multe subiecte de discuție, lasă pe ascultători să aleagă uneori chiar și punctul de vedere, se ridică, își netezește veșmintele¹⁰, începe. Și pe dată îi vin la îndemînă toate posibilitățile elocinței, dar aproape toate deodată, și o năvală de cugetări subtile și de expresii, dar ce expresii! Alese și cu totul deosebite. În improvizațiile lui se întrevăd lecturi bogate și o

* Susceptibilă.

vastă experiență în a scrie. Exordiile sint bine înlănțuite, narațiunile — clare, argumentarea — strînsă, recapitularea — viguroasă, figurile de stil — alese, pe scurt, te instruiește, te farmecă, te înduioșează, și te întrebi în care din acestea e mai meșter. Multe *ἐθνύματα* *, multe silogisme, riguroase și desăvîrșite, ceea ce reprezintă un mare merit, chiar cînd sint scrise. O memorie de neînchipuit: el repetă pasaje întinse din cele improvizate, fără să-i scape nici un cuvînt. La asemenea *ἔξις* ** a ajuns prin studiu și exercițiu ¹¹, căci zi și noapte nu face altceva, nu ascultă altceva, nu vorbește altceva ¹². Are șazeci de ani trecuți, și studiază încă; la oameni de felul lui găsești cea mai mare sinceritate, simplitate, bunătate. Fiindcă noi, care ne istovim în for și în procese adevărate, mai deprindem destulă răutate, chiar fără să vrem. Școala, publicul, un proces fictiv — sint lucruri inofensive, lipsite de primejdii dar nu și de plăceri, mai ales pentru cei mai în vîrstă, căci ce poate fi mai plăcut la bătrînețe, dacă nu ceea ce ți-a fost mai scump la tinerete? De aceea eu îl consider pe Isaeus nu numai un mare orator, ci și un mare fericit; iar tu, dacă nu rivnești să-l cunoști, înseamnă că ești de piatră și de fier.

Vino așadar, dacă nu pentru alte treburi sau pentru mine însumi, cel puțin pentru a-l auzi pe el. Poate ai citit că un locuitor din Gades, entuziasmat de faima și gloria lui Titus Livius, a venit de la capătul pămîntului ca să-l vadă și, după ce l-a văzut, a plecat. Este *ἀφιλόκαλον* ***, incultură, nesimțire și aș zice chiar nerușinare să nu prețuiești cum se cuvine dorința de a cunoaște tot ce poate fi mai plăcut, mai frumos, într-un cuvînt, mai omenesc. „Pot citi aici — vei spune — oratori la fel de înzestrați“. Se poate, dar, dacă ai oricînd prilejul să-i citești, nu întotdeauna poți să-i și ascuți; și-apoi, cum se spune de obicei, nimic nu te mișcă mai mult decît cuvîntul rostit ¹³. Căci, dacă cele citite se întipăresc mai bine în minte, în suflet încă pătrunde mai adînc ceea ce sădesc graiul, chipul, înfățișarea și chiar gesturile oratorului. Nu ne putem îndoi de adevărul spuselor lui Eschine, care, după

* Entimeme (logică).

** Perfectiune.

*** Lipsă de gust.

ce a citit la Rodos cuvîntarea lui Demosthene, față de admirația unanimă, ar fi adăugat ¹⁴: τί δέ, εἰ αὐτοῦ τοῦ θηρίου ἤκούσατε*? Și Eschine era, dacă e să-l credem pe Demosthene, λαμπροφωνότατος**. El recunoștea totuși că discursul a fost rostit cu mult mai bine de acela care îl scrisese. Îți spun toate acestea ca să te fac să-l asculți pe Isaeus, chiar de-ar fi numai pentru a-l auzi. Cu bine.

II, 4

C. Plinius către scumpha sa Calvina

[O donație generoasă]

Dacă tatăl tău ar fi avut datorii față de mai multe persoane, sau față de un altul decît mine, poate că ar fi fost cazul să stai la îndoială dacă să primești o moștenire, așa de grea chiar pentru un bărbat. Cum însă eu, îndatoritor față de o familie cu care mă înrudesc, am rămas singurul creditor, după ce am preluat datoriile de la toți ceilalți, care erau, să nu zic mai plictisitori, dar mai nerăbdători, și cum, încă de pe cînd trăia tatăl tău, ți-am dat ca zestre, cu prilejul căsătoriei tale, o sută de mii de sestertii, pe lângă suma pe care tatăl tău ți-o constituise ca zestre oarecum din averea mea (căci în adevăr din averea mea trebuia plătită), ai o cheazășie sigură în privința dărnicii mele, pe care trebuie să te bizui pentru a lua asupra-ți bunul nume și cinstea celui dispărut. Și pentru a te încuraja la aceasta nu mai mult prin vorbe decît prin fapte, voi da dispoziții ca tot ceea ce îmi datora tatăl tău să fie vărsat în contul tău. Nu trebuie să-ți fie teamă că această donație mă împovărează. E adevărat, averea mea, în general, nu prea e mare, funcția ¹⁵ ce o am necesită cheltuieli, veniturile, din pricina situației fermelor mele, sînt tot atît de neînsemnate pe cît de nesigure ¹⁶; dar ceea ce lipsește din venituri se împlinește prin cumpătarea mea care este, pot spune, izvorul ce alimentează dărnicia mea. Dărnicia aceasta însă trebuie bine cumpănită, pentru

* „Ce-ar fi fost dacă l-ați fi auzit chiar pe acest monstru?”

** O voce răsunătoare.

ca să nu fie secătuită, dacă se face risipă ¹⁷; bineînțeles, cum-pănită față de alții, căci față de tine se va echilibra ușor, chiar dacă va depăși măsura. Cu bine.

II. 5

C. Plinius către inbitul său Lupercus

[Trimiterea unui discurs, cu rugămintea de a-l revizui]

Pledoria pe care mi-ai cerut-o și tu de atâtea ori, și pe care ți-am promis-o adesea, ți-o trimit, însă nu în întregime, căci o parte din ea e încă în stadiu de finisare. Până atunci n-ar fi rău să supun aprecierii tale pasajele care mi se par mai reușite. Acestea te rog să le acorzi atenție ca și cum le-ai scris tu, căci n-am avut până acum în mină o lucrare, care să-mi solicite atîta minuțiozitate. În alte pledoarii supunem judecății publicului doar conștiinciozitatea și buna mea credință; de data aceasta e vorba și de dragostea de patrie. De aceea lucrarea a căpătat amploare: în timp ce mă lăsam furat de plăcerea de a-mi lăuda și slăvi patria, n-am pierdut din vedere totodată apărarea și gloria ei. Tu însă poți elimina din aceste pasaje ceea ce crezi de cuviință. Căci, de cite ori mă gîndesc la pretențiile și rafinamentul cititorilor, îmi dau seama că trebuie să tind ca valoarea lucrării mele să rezulte tocmai din dimensiunile ei reduse. Și tot eu, care cer de la tine atîta severitate, sint nevoit să-ți cer și contrariul — să închizi ochii asupra unor pasaje. Sint anumite lucruri care trebuie lăsate pentru urechile tinerilor, mai ales dacă subiectul se pretează: descrierile, care vor fi numeroase în această lucrare, pot fi făcute și în mod poetic, nu numai istoric. Dacă însă se vor găsi unii care să considere că mi-am îngăduit libertăți ce depășesc sobrietatea genului oratoric, celelalte părți ale pledoariei vor avea darul să imblinzească, dacă pot spune așa, severitatea acestora. De bună seamă, m-am străduit să trezesc interesul celor mai diferite categorii de cititori prin varietatea stilului, și dacă am motive să mă tem că unora nu le vor place anumite pasaje, după felul de a fi al fiecăruia, cred că pot să nădăjduiesc că în întregul ei lucrarea se va impune tuturor, prin însăși varietatea

sa. Tot așa la banchete: deși unii se abțin de la anumite feluri de mâncare, totuși se obișnuiește ca toți să laude masa în totul, și mâncărurile care nu ne sînt pe plac nu împiedică pe celelalte să ne placă.

Aș vrea ca toate acestea să fie considerate nu drept ceva ce aș crede eu că am realizat, ci drept ceva ce m-am străduit să realizez — poate nu în zadar — bineînțeles dacă tu te vei ocupa deocamdată de pasajele acestea, și apoi de acelea pe care ți le voi mai trimite. Ai să spui, pe bună dreptate, că nu poți proceda cu destul discernămint, dacă nu cunoști de la bun început întreaga pledoarie. Poți totuși să te familiarizezi deocamdată cu acestea, și vei găsi unele pasaje care pot fi corectate izolat. Să admitem că ai în fața ochilor capul trunchiat, sau altă parte a unei statui ¹⁸: n-ai putea, desigur, să desprinzi din ele armonia și proporțiile întregului, ai putea însă să apreciezi dacă fragmentul în sine este destul de frumos. Tocmai de aceea sînt puse în circulație cărți conținînd exordii, pentru că se consideră că o parte poate fi desăvîrșită, independent de restul lucrării.

Plăcerea de a sta de vorbă cu tine m-a dus cam departe, dar acum mă opresc, ca să nu depășesc într-o scrisoare măsura care socot că trebuie respectată într-un discurs. Cu bine.

II, 6

C. Plinius către iubitul său Avitus

[Meschinul risipitor]

Ar fi prea lung să răscolesc trecutul, și n-are nici o importanță cum de s-a întîmplat ca eu, fără să-i fiu cîtuși de puțin apropiat, să cinez la cineva care se crede generos și cum-pătat, dar care, după părerea mea, e meschin și risipitor totodată. Căci pentru el și pentru cîțiva alții servea bucate alese, iar pentru ceilalți — mâncăruri de rînd, de proastă calitate. Și vinul îl împărțise în trei categorii, în sticle mici, dar nu ca să-ți poți alege, ci ca să nu poți refuza: unul pentru el și pentru noi, altul pentru prietenii de mai mică importanță ¹⁹ (căci își împarte prietenii în categorii) și un altul pentru libertții lui și ai noștri. Băgînd de seamă toate acestea,

vecinul meu de masă m-a întrebat dacă sint de acord. I-am răspuns că nu. „Dar tu cum obișnuiești“? îmi spuse. „Îi servesc pe toți la fel: doar îi poftesc la masă, și nu ca să-i jignesc, și caut să nu fac nici o diferență între aceia pe care îi reunesc la aceeași masă și pe aceleași paturi“. „Chiar și pe liberti?“ „Da; căci atunci îi consider comeseni, nu liberti.“ „Dar te costă scump“ mai spuse el. „Deloc“. „Cum se poate?“ „Iată că se poate, căci, chipurile, nu libertii mei beau același vin ca și mine, ci eu beau același vin ca și ei. Și, pe Hercule, dacă-ți pui friu lăcomiei, nu te costă prea mult să împarți cu alții ceea ce consumi tu însuși. Lăcomia trebuie infrinată și, ca să zic așa, adusă la justa măsură, dacă vrei să faci economii, pe care e mai frumos să le realizezi prin cumpătarea ta, decît prin jigniri aduse altora.“

De ce spun toate astea? Pentru ca nu cumva, tînăr cum ești, și cu firea ta bună, să fii înșelat de risipa de la masa unora, care vrea să pară cumpătată. Pentru dragostea ce-ți port, se cuvine ca, ori de cite ori se ivesc asemenea prilejuri, să te previn, printr-un exemplu, de ce trebuie să te ferești. Nu uita așadar că de nimic nu trebuie să te ferești mai mult ca de această nouă imbinare a luxului cu meschinăria: și una și alta, atît de respingătoare fiecare în parte, sînt și mai odioase luate împreună. Cu bine.

II, 7

C. Plinius către iubitul său Macrinus

[Statuia ridicată lui Vestricius Spurinna]

Ieri, la propunerea împăratului, senatul a decernat lui Vestricius Spurinna²⁰ o statuie triumfală²¹, nu ca pentru atîția alții care nu au fost niciodată pe cîmpul de luptă, n-au văzut niciodată o tabără militară și n-au auzit niciodată sunetul trompetelor decît doar la teatru²², ci ca pentru cei care și-au meritat această cinstire prin sudoare, sin-ge și fapte de arme. Căci Spurinna, prin forța armelor, l-a restabilit în drepturile lui pe regele bructerilor²³, și numai prin amenințarea unui război a reușit — cea mai frumoasă victorie — să stăpînească prin teroare un popor de neîm-

blinzit. Și pe de o parte aceasta a fost răsplata vitejiei lui, pe de altă parte i s-a adus o mîngiere în durerea lui, căci s-a hotărit ridicarea unei statui și în cinstea fiului său Cottius, mort în lipsa lui. Cinstire rară pentru un tînăr, dar binemeritată și aceasta de părintele a cărui rană adîncă trebuia tămăduită printr-un leac cu totul deosebit. Și-apoi, Cottius însuși dăduse dovadă de un caracter atît de ales, încît viața lui scurtă și care n-a avut parte de glorie trebuia continuată printr-o astfel de nemurire. Căci era de o puritate, de o seriozitate și un prestigiu care întrec meritele acelor bătrini pe care i-a egalat acum prin cinstirea ce i s-a adus. Această cinstire, după părerea mea, s-a făcut nu numai în amintirea celui mort, nu numai pentru durerea unui părinte, ci și ca o pildă; o asemenea răsplată acordată pină și celor foarte tineri, în măsura în care sînt demni de ea, va îndemna tineretul să se poarte frumos, va stimula pe oamenii de vază să-și asume răspunderea unor copii, care le pot aduce bucurii, dacă rămîn în viață, sau consolări ca aceasta — pline de glorie — dacă îi pierd.

Iată pentru ce statuia lui Cottius mă bucură atît ca cetățean cit și ca prieten. L-am iubit pe acest tînăr desăvirșit tot atît de mult pe cit de deznădăjduit îl regret acum ²⁴. Așa că pentru mine va fi nespus de plăcut să contemp lu din cînd în cînd statuia lui, să mă întorc uneori ca s-o privesc, să mă opresc la picioarele ei, să trec pe lingă ea. Dacă imaginile celor morți, pe care le păstrăm în casă, ne alină durerea, cu atît mai mult ne alină durera statuile care, așezate la loc de cinste, ne amintesc nu numai chipul și înfățișarea lor, dar și cinstirea și gloria de care s-au bucurat. Cu bine.

II, 8

C. Plinius către iubitul său Caninius

[Nostalgia locurilor natale]

Cu ce te ocupi? Cu studiul, cu pescuitul, cu vînătoarea, sau cu toate laolaltă? Căci le poți face pe toate laolaltă pe malurile lacului atît de îndrăgit — Larius ²⁵: lacul e bogat în pește, pădurile care înconjoară lacul sînt bogate în vînat,

iar liniștea desăvirșită a acestui refugiu te împing la studiu. Fie că te îndeletnicești cu toate acestea laolaltă, sau cu altceva, nu pot să-ți spun „te invidiez“; dar sufăr că nu mă pot bucura și eu de ceea ce doresc, așa cum un bolnav doarește vinul, băile, izvoarele. Nu voi putea oare niciodată să rup, dacă nu să deznod, aceste lanțuri care mă țin atât de strins? Cred că niciodată. Căci la îndatoririle vechi se adaugă altele noi, fără ca acelea dintii să se fi încheiat: și acestea se leagă, se înlănțuie, pot spune, astfel că șirul ocupațiilor mele crește, pe zi ce trece, tot mai mult. Cu bine.

II, 9

C. Plinius către iubitul său Apollinaris

[Sprijin pentru candidatura lui Sextus Erucius]

Cu teamă și cu îngrijorare întâmpin candidatura scumpului meu Sextus Erucius. Mă frământă gândul acesta, și o grijă pe care n-am avut-o pentru mine mă neliniștește acum de parcă ar fi vorba de un alt eu însumi. Într-un fel, e în joc cinstea, reputația și demnitatea mea. Eu am obținut de la împăratul nostru laticlavul²⁶ și ăvestura pentru Sextus, cu sprijinul meu a obținut dreptul de a-și pune candidatura pentru tribunat și, dacă senatul nu i-o acordă, mă tem să nu se creadă că l-am dezamăgit pe împărat. În consecință, trebuie să mă străduiesc ca toți să-l privească cu aceeași ochi ca și împăratul care mi-a acordat încredere. Chiar dacă n-aș avea acest motiv care să-mi stimuleze zelul, tot aș dorisă-l ajut pe acest tinăr plin de calități, atât de serios, atât de instruit, într-un cuvânt, demn de toată lauda, ca dealtfel toți din familia lui. Căci tatăl său este Erucius Clarus, un om desăvirșit, ca aceia de pe vremuri, elocvent și cu experiență în arta de a pleda, pe care a profesat-o cu o neîntrecută probitate, cu o egală tărie de caracter și cu o modestie nu mai puțin lăudabilă. Unchiul lui este C. Septicius: nu cunosc un om mai drept, mai sincer, mai corect, mai leal. Toți se întrec în a-mi arăta dragostea lor, dealtfel egală; am prilejul acum să le dovedesc tuturor recunoștința mea, ajutînd pe unul dintre ei. De aceea mă adresez tuturor prietenilor, îi implor,

fac propagandă, cutreier prin case și săli publice, și verific, în urma rugămintilor mele, influența și trecerea de care mă bucur. Și pe tine te rog din suflet să iei asupra-ți o parte—cît vrei—din sarcina mea. Îți voi întoarce binele ce-mi faci, dacă-mi vei cere, ți-l voi întoarce și fără să mi-o ceri. Ești iubit, ești prețuit, ești căutat; arată numai care ți-e dorința, și se vor găsi destui care să dorească ceea ce dorești tu. Cu bine.

II, 10

C. Plinius către iubitul său Octavius

[Îndemn pentru lectură în public]

Ce nepăsător ești, mai bine zis fără suflet, ba chiar nemilos, dacă poți să ții ascunse atita vreme lucrări așa de prețioase! Cît ai să ne mai lipsești încă, pe noi de o desfătare rară, iar pe tine, de laude neprecupețite? Lasă-le să zboare pe buzele tuturor și să se răspindească pe toată întinderea pe care a ajuns limba romanilor. Așteptarea e atît de îndelungă și plină de nerăbdare, încît nu mai poți să te sustragi și nici să amîni. Unele versuri ale tale au scăpat la lumină și au rupt zăvoarele²⁷, chiar fără voia ta. Și dacă n-ai să le aduni la un loc, pînă la urmă, tot rătăcind, vor găsi pe cineva care să le revendice. Gîndește-te că ești muritor și că nu poți înfrînge legea firii, decît numai printr-o asemenea operă; toate celelalte sînt trecătoare și pieritoare, supuse, ca și oamenii, pieirii și uitării. Ai să-mi spui, ca de obicei: „Vor avea grijă prietenii mei“. Îți doresc să ai prieteni atît de devotați, atît de erudiți, atît de neobosiți, încît să poată și să vrea să-și asume o grijă și o răspundere atît de mare, dar chibzuiește bine dacă nu e imprudent să aștepti de la alții ceea ce tu însuși nu realizezi. Cît despre publicare, s-o lăsam, deocamdată, pe cînd vei voi tu. Dar cel puțin citește în public, ca să ți se deschidă gustul de a publica și ca să guști, în sfîrșit, acea mulțumire pe care eu de mult o presimt pentru tine, nu fără temeii. Îmi inchipui ce afluență, ce admirație, ce aclamații și ce liniște, poate, te așteaptă! Liniște care mie îmi dă mai multă satisfacție decît aclamațiile, atunci

cind vorbesc sau citesc în public, cu condiția ca ea să fie plină de interes, de atenție și de nerăbdarea de a asculta ceea ce urmează. Nu răpi strădaniilor tale, prin această nehotărîre împinsă prea departe, o mulțumire fără seamăn și garantată. Cum nehotărîrea ta întrece măsura, bagă de seamă să nu fie luată drept lene, nepăsare sau chiar timiditate. Cu bine.

II, 11

C. Plinius către iubitul său Arrianus

[Procesul lui Marius Priscus]

Te bucuri ori de cite ori se petrece în senat un fapt demn de această înaltă adunare; căci cu toate că dragostea de singurătate te face să stai deoparte, totuși în adîncul sufletului tău mai dăinuie încă interesul pentru gloria statului. Află deci ce s-a petrecut zilele acestea, un fapt care a stîrnit vilvă datorită situației deosebite a persoanei în cauză, un fapt salutar prin severitatea exemplului, un fapt de neuitat prin importanța lui ²⁸.

Marius Priscus ²⁹, învinuit de locuitorii din Africa, pe care a guvernat-o în calitate de proconsul, renunțînd la apărare, a cerut să fie trimis în fața comisiei senatoriale pentru delapidări ³⁰. Eu și Cornelius Tacitus, însărcinați să apărăm cauza provinciei, am socotit de datoria noastră să facem cunoscut senatului că Priscus, prin cruzimea și silnicia de care a dat dovadă, a întrecut crimele pentru care putea fi trimis în fața comisiei pentru delapidări, deoarece a primit bani, pentru a face să fie condamnați, și chiar trimiși la moarte, niște nevinovați. Fronto Catus a răspuns și a insistat ca cercetarea să nu fie împinsă dincolo de limitele legii de urmărire a delapidărilor; acest orator, neîntrecut în arta de a stoarce lacrimi, aș putea spune că a făcut ca vîntul compasiunii să umfle toate pinzele elocinței sale. Discuții aprinse, vociferări zgomotoase și dintr-o parte și din cealaltă: unii susțineau că competența senatului e limitată prin lege, alții — că e nelimitată și neîngrădită ³¹, și că poate da o sentință în orice fărădelege săvîrșită de un acuzat. În cele din

urmă Iulius Ferox, consulul desemnat, un om drept și integru, a propus să i se acorde lui Marius deocamdată comisia cerută, și totodată să fie citați aceia cărora el le-a vindut viața unor nevinovați, cum susține acuzarea. Această propunere nu numai că a învins, dar, după atitea controverse, a fost singura care a întrunit majoritatea voturilor, dovădindu-se prin aceasta că simpatia și compasiunea se manifestă la început printr-un impuls năvalnic și pătimaș dar că, încetul cu încetul, cu judecată și rațiune, se potolesc și parcă se sting. Așa se face că, dintre toți cei care susțin o părere în vălmășagul strigătelor, nici unul nu se mai încumetă să o repete în tăcerea generală; perceperea lucrurilor, pe care mulțimea le ascunde privirii, se limpezește de îndată ce te desprinzi de mulțime.

Au venit cei care au fost citați — Vitellius Honoratus și Flavius Marcianus; dintre aceștia, Honoratus era acuzat că a cumpărat, cu trei sute de mii de sesterti, exilul unui cavaler roman, și pedeapsa capitală pentru șapte prieteni ai acestuia, iar Marcianus era învinuit că a plătit șapte sute de mii de sesterti ca să fie torturat în fel și chip un cavaler roman, care a fost bătut cu vergile, condamnat la muncă silnică în mină și sugrumat în închisoare. Honoratus însă a scăpat de judecata senatului printr-o moarte survenită la timp. Marcianus a fost adus în lipsa lui Priscus. Așa că Tuccius Cerialis, fost consul, în virtutea dreptului lui de senator, a cerut ca Priscus să fie încunoștiințat, fie pentru că socotea că acesta, fiind de față, va stârni sau mai multă compătimire, sau mai multă indignare, fie pentru că socotea, ceea ce cred mai degrabă, că era mai echitabil ca împotriva unei învinuiri aduse amindurora să se apere și unul și altul și, în caz că acuzația nu putea fi respinsă, să fie pedepsiți amindoi. Procesul a fost aminat pentru următoarea ședință a senatului, care a avut un aspect deosebit de solemn. Împăratul prezida (căci era consul), și-apoi eram în ianuarie, lună în care prin excelență e mare afluență, mai ales de senatori, la Roma; în plus, importanța procesului, nerăbdarea și vilva sporite în urma aminării, curiozitatea innăscută a oamenilor pentru a afla lucruri grave și puțin obișnuite, făcuseră să se adune de pretutindeni o mare mulțime de oameni.

Imaginează-ți cită grijă și cită neliniște pentru noi, care trebuia să luăm cuvântul într-un proces atît de important, într-o adunare atît de aleasă, și în prezența împăratului. De fapt, am pledat în senat nu o dată, ba mai mult, nicăieri nu mi se întîmplă să fiu ascultat cu mai multă bunăvoință; și totuși în ziua aceea eram stăpînit de un sentiment de teamă neobișnuit, așa cum totul era puțin obișnuit. Cîntăream în minte, pe lingă toate acestea, gravitatea procesului; aveam în fața noastră un fost consul, pînă mai deunăzi *septemvir epulorum*³², iar în prezent nu mai era nici una nici alta.

Era deci cumplit de greu să acuzi un condamnat care, pe de o parte era strivit de gravitatea acuzației, dar era totodată ocrotit de compătimirea stîrnită de o condamnare aproape sigură³³.

Oricum, am reușit să mă reculeg și să-mi stăpînesc emoția; am început să vorbesc într-o atmosferă tot atît de încurajatoare pe cit era de mare îngrijorarea mea. Am vorbit aproape cinci ore, căci la durata celor douăsprezece clesidre care mi-a fost acordată cu generozitate, s-au mai adăugat încă patru, într-atît s-a întors în favoarea mea ceea ce mi se păruse la început greu și neplăcut de expus.

Pînă și împăratul mi-a acordat atîta atenție, atîta interes chiar (ar fi exagerat să spun grijă) încît m-a îndemnat de mai multe ori, prin libertul meu³⁴, care ședea în spate, să-mi cruț vocea și forțele, cînd socotea că eforturile trec peste limitele suportabile pentru slăbiciunea mea.

Din partea lui Marcianus mi-a răspuns Claudius Marcellinus. Senatul a ridicat apoi ședința și a aminat-o pentru a doua zi, căci nu se putea începe o pledoarie care să fie întreruptă la căderea nopții. A doua zi, pentru Marius a luat cuvîntul Salvius Liberalis, un om cu o minte ageră, ordonat, energetic, elocvent; într-un proces atît de greu a făcut uz de toate posibilitățile artei sale. A răspuns Cornelius Tacitus, cu multă convingere și *σεμνῶς**, nota distinctă a elocinței sale. Pentru Marius a luat din nou cuvîntul Fronto Catus, vorbind cu mult talent, așa cum o cerea împrejurarea, punînd accentul mai mult pe rugămintă, decît pe apărare. Pledoaria lui s-a încheiat la căderea nopții, astfel că nu a fost întreruptă.

* Impunător.

Și în felul acesta administrarea probelor a avut loc abia a treia zi. Insuși faptul acesta este de o frumusețe demnă de vremurile de altădată: senatul ridică ședința odată cu lăsarea nopții, este convocat trei zile la rind, dezbaterile durează trei zile în șir.

Cornutus Tertullus³⁵, consul desemnat, un om deosebit și vajnic apărător al dreptății, a fost de părere ca cei șapte sute de mii de sesterti primiti de Marius să fie vărsați vistieriei; lui Marius, să i se interzică șederea în Roma și în Italia, iar lui Marcianus, pe lângă acestea, să i se interzică și șederea în Africa. Încheindu-și pledoaria, a adăugat că eu și cu Tacitus ne-am indeplinit curajos și cu scrupulozitate sarcina juridică ce ne-a revenit, și că senatul apreciază că am dus la bun sfârșit, așa cum se cuvenea, misiunea încredințată. Consuli desemnați, ca și toți foștii consuli, au fost de acord; pînă la Pompeius Collega, care a fost de părere ca cei șapte sute de mii de sesterti să fie vărsați vistieriei, Marcianus să fie exiliat³⁶ pe cinci ani, iar Marius să rămînă numai cu pedepsa pentru delapidare, la care fusese deja condamnat. Și uneia și altelea din păreri i s-au alăturat mulți; ultima a întrunit poate chiar mai mulți partizani, pentru că a fost găsită mai blindă, sau poate mai puțin aspră. Căci chiar dintre aceia care au fost de părerea lui Cornutus, unii au trecut de partea aceluia care a vorbit după ce ei s-au pronunțat. Dar cînd s-a trecut la numărarea voturilor³⁷, cei care stătuseră lângă scaunele consulilor au început să se alătore părerii lui Cornutus. Atunci și aceia care lăsaseră să se înțeleagă că se raliază la propunerea lui Collega au trecut în partea cealaltă, iar Collega a rămas doar cu cîțiva³⁸. Mai tirziu, Collega s-a plîns în repetate rînduri de cei care l-au îndemnat să ia cuvîntul, și în special de Regulus, care s-a desolidarizat de părerea pe care tot el i-a impus-o. Dealtfel, firea lui Regulus³⁹ e atît de schimbătoare încît, cînd e de o îndrăzneală fără margini, cînd e foarte fricos.

Acesta a fost sfîrșitul unui proces răsunător. A mai rămas totuși un λιτούργιον* deloc ușor: Hostilius Firminus, legatul lui Marius Priscus, implicat și el în proces, a fost serios și puternic discreditat. Căci, așa cum reieșea și din registrele lui Marcianus și din cuvîntarea pe care el însuși a ținut-o în

* Obligație; joc de cuvinte între λιτός (slab, plăpînd) și *non leve* (deloc ușor).

fața senatorilor din Leptis ⁴⁰, el și-a oferit serviciile sale lui Priscus pentru una din cele mai josnice fapte și i-a cerut lui Marcianus cincizeci de mii de dinari; pe lângă acestea, el personal a primit zece mii de sesterti cu destinația destul de rușinoasă de „articole de parfumerie“, mențiune care de altfel se potrivește unui om ca el, veșnic pomădat și spilcuit. La propunerea lui Cornutus s-a admis ca discuția asupra lui Firminus să fie aminată pentru viitoarea ședință a senatului, când, din întâmplare, sau intenționat, Firminus a lipsit.

Acestea sînt noutățile de la oraș; scrie-mi și tu ce mai e pe la țară. Ce mai fac pomii tăi, via, grînele, oile tale cu lînă scumpă ⁴¹? Pe scurt, dacă nu-mi trimiți o scrisoare tot atît de lungă ca a mea, să nu mai aștepți de la mine decît scrisori foarte scurte. Cu bine.

II, 12

C. *Plinius către iubitul său Arrianus*

[Sfîrșitul procesului lui Marius Priscus]

Acel λιτούργιον despre care îți vorbeam în ultima mea scrisoare că mai trebuie pus la punct în procesul lui Marius Priscus a fost finisat și cizelat, nu știu cit de bine. Firminus, adus în senat, a răspuns la acuzația cunoscută; au urmat diferite păreri ale consulilor aleși: Cornutus Tertullus a fost de părere să fie exclus din senat, Acutius Nerva — să i se retragă dreptul de a participa la tragerea la sorți a provinciilor. Această hotărîre a fost adoptată ca fiind mai blindă, deși de fapt este mai severă și mai grea ⁴². Căci ce poate fi mai dureros decît să-ți fie refuzate și retrase onorurile de senator, fără să fii scutit de neplăcerile și îndatoririle ce-ți incumbă? Ce poate fi mai cumplit pentru un om atît de dezonorat decît să nu poată trăi retras ci să fie nevoit ca, din acest înalt for să fie ținta privirilor tuturor? Și-apoi, cită lipsă de consecvență și demnitate este pentru stat ca un om care a fost condamnat de senat să rămînă în mijlocul senatorilor, să fie egal tocmai cu aceia care l-au condamnat, ca un om înlăturat de la proconsulat pentru că s-a purtat rușinos în timpul guvernării unei provincii să-i judece pe

proconsuli, ca un om condamnat pentru venalitate să-i condamnă sau să-i absolve pe alții? Dar așa a fost hotărîrea majorității, căci voturile se numără, nu se cîntăresc, și nu poate fi altfel într-un organ public, în care nimic nu este atît de inegal ca egalitatea însăși: toți au aceleași drepturi, dar nu și aceleași înțelepciune.

M-am ținut de cuvînt și mi-am împlinit promisiunea făcută în ultima scrisoare pe care presupun că ai primit-o între timp, căci am incredințat-o unui curier iute și conștiințios; numai să nu fi întîmpinat dificultăți pe drum. Acum e rîndul tău să mă răsplătești, atît pentru scrisoarea aceasta, cît și pentru cealaltă, trimițîndu-mi din locul unde te-ai retras scrisori cît mai ample. Cu bine.

II, 13

C. Plinius către iubitul său Priscus

[Un post pentru Voconius Romanus]

Tu ești acela care nu lași să-ți scape nici o ocazie ca să-mi faci un serviciu, iar pentru mine nu există nimeni altul căruia să-mi fie mai drag să-i rămîn îndatorat. Iată două motive care m-au determinat să mă adresez cu precădere ție într-o problemă la a cărei reușită țin foarte mult. Ești în fruntea unei armate puternice, ai deci multe posibilități de a dispune de anumite funcții și ai avut timp destul ca să-ți satisfaci prietenii⁴⁴. Gîndește-te și la ai mei, care nu sînt mulți. Poate că tu mi-ai acorda sprijin și pentru mai mulți, dar eu, din modestie, mă limitez la unul sau doi, ba chiar numai la unul. Este vorba de Voconius Romanus: tatăl său — membru de seamă al ordinului ecvestru, dar mai renumit e tatăl său vitreg — pe drept cuvînt al doilea tată (căci devotamentul lui l-a făcut demn chiar de acest nume); iar mama — dintr-o familie aleasă. El personal a fost nu de mult preot în Spania citerior (știi cît de severi și cît de exigenți sînt cei din această provincie). De pe vremea cînd ne făceam studiile împreună m-a legat de el o prietenie plină de afecțiune; eram nedespărțiți — și în oraș și cînd ne retrăgeam la țară, aveam aceleași preocupări serioase și aceleași distracții. Nu puteam

găsi un prieten mai devotat, o tovărășie mai plăcută. Conversația lui are un farmec deosebit, ca și vocea și chiar figura lui. Pe lângă toate acestea, un talent remarcabil, un spirit pătrunzător, finețe, spontaneitate, pregătire temeinică în pledarea proceselor. A scris și scrisori — în care ai impresia că vorbesc latinește chiar muzele. Țin foarte mult la el și el nu mai puțin la mine. Cit am fost tineri și unul și altul n-am pregetat să-i fiu de folos, pe cit îmi permitea vîrsta. De curînd i-am obținut de la împărat drepturile care se acordă părinților cu trei copii ⁴⁵, drepturi la care împăratul consimte cu greu și numai la alegerea sa; și totuși mie mi le-a acordat ca și cum ar fi fost opțiunea lui. Singura modalitate de a păstra cit mai bine aceste binefaceri ale mele este de a le spori, cu atît mai mult cu cît el îmi dovedește atîta recunoștință încît, dacă pe cele de pînă acum le-a primit, pe cele de acum le și merită.

Acum știi cum este, cit îl prețuiesc și cit mi-este de drag acela pe care te rog să-l sprijini, bizuindu-mă pe priceperea și pe situația ta. În primul rînd iubește-l, căci oricît de mult ai putea să-i dai, nu-i vei putea dărui mai mult decît prietenia ta. Ți-am prezentat în cîteva cuvinte preocupările lui, caracterul, în sfîrșit, felul lui de a se comporta ca să-ți dai mai bine seama că merită să-l consideri printre prietenii cei mai apropiați. Aș insista încă, dacă n-aș ști că nu-ți place să fii rugat prea mult și dacă n-aș fi făcut decît asta în toată scrisoarea. Căci o rugăminte ale cărei temeieri le dezvălui are cei mai mulți sorți de izbîndă. Cu bine.

II, 14

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Decadența elocvenței judiciare]

Ai avut dreptate, nu mai prididesc cu procesele susținute în fața centumvirilor, și care îmi dau mai multă bătaie de cap decît satisfacții. Cele mai multe sînt mărunte și neînsemnate, rareori se întîmplă să am vreunul deosebit, fie prin celebritatea persoanelor, fie prin importanța cauzei. Afară de asta, puțini sînt avocații alături de care să-ți faci plăcere

să pledezi; ceilalți, lipsiți de bun simț și cei mai mulți niște tineri obscuri, și-au făcut drum pe aici pentru a face exerciții de declamație, dar cu atita lipsă de respect și impertinență încît consider foarte îndreptățită afirmația prietenului nostru Atilius care a spus că acești copii încep prin a pleda în for procese în fața centumvirilor așa cum în școală încep cu Homer. Căci și în for ca și la școală se începe cu ce e mai greu.

Dar, pe Hercule, pe vremea mea (cum spun bătrînii), nici un tînăr, chiar din cele mai de seamă familii, nu ajungea să pledeze în fața centumvirilor decît dacă era recomandat de un fost consul, atît de mare era respectul pentru o indeletnicire așa de frumoasă. Acum, cînd au fost încălcate limitele bunei-cuviințe și ale respectului, tuturor li se deschid toate căile, nu mai așteaptă să fie recomandați, dau buzna. Publicul care ascultă este pe măsura vorbitorilor, angajat și plătit; se recurge la un antreprenor ⁴⁶, darurile ⁴⁷ sînt oferite chiar în mijlocul tribunalului, în văzul tuturor, ca la o petrecere; după un proces se trece la altul, pentru o sumă egală. De unde aceștia sînt numiți, nu fără ironie σοφοκλεῖς (ἀπὸ τοῦ σοφῶς καὶ καλεῖσθαι)*, iar în limba latină li se spune *laudiceni* ⁴⁸. Și totuși acest flagel înfierat în amîndouă aceste limbi se întinde pe zi ce trece. Ieri, doi dintre slujitorii mei (de vîrsta celor care abia au îmbrăcat toga) s-au lăsat cumpărați, pentru cite trei dinari fiecare, ca să aplaude. Atita se plătește ca să fii cel mai bun orator, cu acest preț se pot ocupa oricîte locuri, cu acest preț îți poți recruta un public numeros, poți obține ovații fără sfîrșit cînd corifeul dă semnalul. Căci e nevoie de un semnal pentru cei care nu înțeleg sau care nici nu ascultă, și cei mai mulți nu ascultă, dar nimeni nu aclamă mai tare ca aceștia. Dacă treci cumva prin tribunal și vrei să știi cum vorbește vreunul, n-ai nevoie să te urci la tribună și nici să stai să ascuți, căci e ușor să ghicești: află că acela care este cel mai aplaudat vorbește cel mai prost.

Larcus Licinus ⁴⁹ a introdus acest obicei de a-ți recruta auditorii, dar el se limita numai la a-i invita. Așa îmi amintesc că am auzit de la Quintilian, profesorul meu. Acesta

* Care strigă „minunat“ (de la „minunat“ și „a striga“).

povestea: „Îl însoțeam pe Domitius Afer ⁵⁰. În timp ce vorbea în fața centumvirilor, pe un ton calm și grav (acesta era felul lui de a pleda), aude în apropiere strigăte neobișnuit de violente. Surprins, el tace; când s-a restabilit liniștea își reia cuvântul intrerupt. Din nou strigăte, el tace din nou și reîncepe după restabilirea liniștii. Lucrul se repetă pentru a treia oară. În cele din urmă, el întreabă cine pledează. I se răspunde că Licinus. Atunci, întrerupându-și discursul, Domitius spune: „Centumviri, arta noastră s-a sfârșit“. De fapt, când i se părea lui Afer că se sfârșise, începea să se sfârșească, dar acum a pierit, s-a stins cu totul. Mi-e și rușine să reproduc discursurile lor și exprimarea neîngrijită, cu ce strigăte drăgălașe sînt întimpinate. Pentru asemenea recitative nu lipsesc decît aplauze, sau poate chiar cimbale și timpane. Sînt în schimb destule urlete prelungi (căci nu pot fi numite cu alt cuvînt aceste aclamații care nu-și au locul nici la teatru).

În ce mă privește, din considerație pentru prietenii mei și din respect pentru vîrsta mea, stau încă deoparte, mă abțin. Mi-e teamă să nu se creadă nu că am renunțat la aceste practici nedemne ci că fug de muncă. Sînt prezent din ce în ce mai rar, ceea ce constituie începutul unei renunțări treptate. Cu bine.

II, 15

C. *Plinius către iubitul său Valerianus*

Cum o mai duci în vechea ta proprietate din ținutul marșilor ⁵¹? Dar proprietatea cumpărată de curînd? Ți-s dragi ogoarele, acum cînd sînt ale tale? Ar fi ceva puțin obișnuit, căci nimic nu mai este la fel de plăcut cînd l-ai obținut, ca atunci cînd l-ai dorit. Pentru mine moșiile de la mama nu constituie cine știe ce preocupare, mi-s dragi totuși pentru că le am de la mama, și-apoi, după o lungă resemnare, am devenit indiferent. Așa se sfârșește orice văicăreală — din rușinea de a te văicări. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Annianus*

[Dificultăți testamentare]

Îmi atragi și tu atenția, cu aceeași grijă dintotdeauna, că acei codicili ⁵², prin care Acilianus mă instituie în parte moștenitor, trebuie considerați ca nuli, din moment ce nu sînt confirmați prin testament. Nu mi-e necunoscut acest aspect juridic, pe care îl cunosc și acei care nu știu nimic altceva. Dar eu mă conduc după o lege a mea proprie: să consider că dorința celor dispăruți îndeplinește condițiile legale chiar dacă nu se încadrează în lege. Se știe că acești codicili au fost scriși de Acilianus cu mîna lui, așa că, chiar dacă nu sînt confirmați prin testament, eu îi voi respecta ca și cînd ar fi confirmați, mai ales că delatorii nu mai au cuvînt. Căci dacă ar fi să mă tem că poporul se face stăpîn pe ceea ce am dăruit eu, ar trebui poate să fiu mai prevăzător și mai circumspect. Cum însă este permis să se dea unui moștenitor ceea ce i s-a instituit ca moștenire, nimic nu se împotrivesc acelei legi pe care mi-am făcut-o eu și care nu este în contradicție cu legile statului ⁵³. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Gallus*

[Vila din Laurentum]

Te miri că mă încîntă atît de mult vila mea *Laurentinum* sau, dacă preferi așa, *Laurens*. N-ai să te mai miri cînd ai să vezi frumusețea construcției ⁵⁴, așezarea bine aleasă, țărmlul larg. La o depărtare de șaptesprezece mii de pași ⁵⁵ de Roma, poți să rămîi acolo după terminarea treburilor, fără să-ți știrbezi deloc ziua de lucru. Sînt mai multe căi de acces, căci și drumul spre Laurentum și cel către Ostia duc tot acolo: pe drumul spre Laurentum mergi pînă la a paisprezecea piatră de hotar, iar pe cel către Ostia, pînă la a unsprezecea. Ori pe unde ai merge ajungi la un drum pe alocuri nisipos, mai anevoios și mai lung pentru un atelaj, dar pentru cal e un drum bun și ușor. În toate părțile priveliști variate: ici drumul se îngustează, făcînd loc pădurilor care înaintează,

dincolo se deschide și se lărgeste în pajiști întinse. Vezi multe turme de oi, de cai și de vite care, alungate din munți de frigul iernii, vin la pășune să se ingrașe în căldura blândă a primăverii.

Casa este încăpătoare, are tot ce-ți trebuie și întreținerea ei nu este prea costisitoare. La intrare — un atrium modest, dar fără să fie sărăcăcios, apoi un portic semicircular în forma literei D, care înconjoară o curte mică, dar drăguță. E un adăpost minunat pe vreme urită, căci are geamuri și un acoperiș cu streșini late. În mijloc — o curte interioară⁵⁶ veselă, apoi o sufragerie destul de frumoasă, care înaintează spre țărmul mării și al cărei prag este scăldat de valurile care, domolite, vin să moară aici, când marea este răscolită de vântul dinspre sud. De jur împrejurul sufrageriei — uși cu două canaturi și ferestre mari cât ușile, astfel că ea privește și pe laturi și din față către trei mări, aș putea spune. În spate se vede curtea interioară, porticul, curtea cea mică, din nou porticul, apoi atriumul, pădurile și, în depărtare, munții.

În stînga sufrageriei, puțin mai retras, este un dormitor mare, apoi unul mai mic, care printr-o fereastră primește răsăritul, iar prin alta păstrează razele soarelui care apune. Și de aici se vede jos marea, dar mai îndepărtată și mai potolită.

Dormitorul de o parte și sufrageria de alta formează în față un unghi care concentrează și reflectă razele soarelui ce cad drept. Aici este locuința de iarnă, locul de exerciții fizice pentru ai mei; aici nu se simte vântul, decît numai atunci cînd aduce nori și întunecă cerul, fără să împiedice folosirea încăperii⁵⁷. În continuarea acestui unghi este o odaie rotundă, cu o absidă ale cărei ferestre primesc razele soarelui pe tot parcursul lui. Într-unul din pereți este amenajat un dulap-bibliotecă cu cărți de studiu, nu de lectură. Alături, o cameră de dormit, despărțită printr-un coridor suspendat prevăzut cu țevi și care distribuie în toate părțile, cu măsură, căldura pe care o primește. Cealaltă parte de pe această latură este dată în folosința sclavilor și a libertilor, cu încăperi atît de îngrijite încît ar putea găzdui oaspeți. De cealaltă parte a clădirii este o cameră foarte elegantă, apoi una care poate servi ca dormitor mare sau ca sufragerie mică, și care are toată strălucirea soarelui și a mării. După asta, o încăpere

cu o anticameră, bună și pentru vară, fiind înaltă, bună și iarna, fiind adăpostită din toate părțile împotriva vântului. Lipită de ea și avind un perete comun, o altă cameră, tot cu anticameră. Apoi sala de băi reci, spațioasă și vastă; din cei doi pereți față în față înaintează două bazine rotunde, prea mari dacă te gindești cit de aproape este marea. Lângă ea, camera pentru masaj, încăperea cu cuptorul pentru încălzire⁵⁸, alături baia de aburi, apoi două odăi mici, nu prea pretențioase, dar elegante. Legată de acestea — o splendidă piscină cu apă caldă⁵⁹, de unde cei care înoată pot privi marea; în imediata apropiere — sala pentru jocul cu mingea⁶⁰, unde razele soarelui fierbinte pătrund numai spre sfârșitul zilei. Aici se înalță un turn, la baza căruia sînt două camere și alte două în interior, apoi sala pentru masa de seară, de unde se pot vedea marea pînă departe, țărnul vast și vile foarte cochete. Mai este un turn, cu o odaie de unde se vede soarele și cînd răsare, și cînd apune; în spate — o magazie mare și un hambar; dedesubt — o sufragerie, de unde vuietul mării agitate nu se aude decît ca un sunet slab, care se pierde în depărtare⁵¹. De aici se vede grădina și aleea pentru lectici, care înconjoară grădina. Pe marginea aleii — merișor sau rozmarin, acolo unde merișorul nu rezistă (căci merișorul, la adăpostul unui acoperiș, crește bogat; sub cerul liber însă, și în bătaia vîntului, și dacă mai e și stropit de apa mării, chiar de departe, se usucă). Circuitul interior al aleii, umbrit de viță tinărară, e moale și plăcut chiar pentru piciorul gol. Grădina e plină de duzi și smochini, pomi pentru care pămîntul de acolo este deosebit de prielnic, dar mai puțin pentru alții. Această cameră, mai depărtată de mare, se bucură de o priveliște cu nimic mai prejos decît a încăperilor cu fața spre mare. În spate, de o parte și de alta, două odăi, ale căror ferestre dau deasupra intrării casei și înspre o altă grădină, roditoare și rustică.

De aici se întinde un criptoportic⁶² — ai zice o clădire publică. Pe ambele laturi — ferestre, spre mare mai multe, spre grădină mai puține. În zilele senine și calme, sînt deschise toate ferestrele, fără nici o grijă; cînd bate vîntul, dintr-o parte sau din alta, se deschid ferestrele pe partea unde nu bate vîntul. În fața criptoporticului — o galerie plină de mireasma violetelor⁶³. Criptoporticul acumulează

și radiază căldura soarelui care pătrunde înăuntru. Pe de o parte păstrează căldura soarelui, pe de alta ține piept vântului de la nord și-l abate din cale, așa că în fața lui este tot atât de cald, pe cât este de frig în spate. Tot el oprește vântul dinspre sud, și în felul acesta domolește și pune stavilă în calea celor două vânturi suflând din direcții opuse.

Acestea sînt plăcerile pe care criptoporticul le oferă iarna; vara — ele sînt mai mari. Căci înainte de amiază umbra lui ocrotește galeria, după-amiază — partea învecinată a grădinii și a aleii pentru lectici și, după cum lumina crește sau scade, umbra lui se scurtează sau se lungeste de o parte sau de cealaltă. Soarele nu pătrunde deloc în portic tocmai atunci cînd dogorește mai puternic bătînd în plin drept asupra acoperișului. În plus, vîntul dinspre apus intră și iese prin ferestrele deschise, așa că aerul se primenește mereu și nu e niciodată viciat. La capătul galeriei, al criptoporticului și al grădinii este o căsuță, o adevărată incintă pentru mine. Eu am făcut-o. Are o cameră care e o vatră de soare: o parte dă spre mare, alta spre galerie, amîndouă spre soare iar dormitorul are ușile spre criptoportic și fereastra spre mare. Pe peretele din față este o nișă elegant construită care poate fi unită cu dormitorul sau separată de el prin uși de sticlă și draperii care se pot da la o parte. În ea — două scaune și un pat, de pe care ai marea la picioare, la cap pătura, în spate vilele: aceste priveliști ți le oferă, pe toate deodată sau pe rînd, tot atîtea ferestre. Alături este un dormitor bun pentru somnul de noapte. De acolo, dacă nu deschizi ferestrele, nu auzi nici vorba sclavilor, nici murmurul mării, nici zbuciumul furtunii, nu vezi nici scăpărarea fulgerului și nici lumina zilei. Secretul acestei izolări desăvirșite este coridorul dintre peretele dormitorului și acela al grădinii, care le separă, și astfel orice sunet din afară se stinge în golul dinăuntru. Lîngă dormitor este o cameră de încălzit, foarte mică, a cărei deschidere oprește sau, după nevoie, răspîndește căldura primită de dedesubt. Apoi o anticameră și un dormitor, care se deschide către soare, și unde bate soarele de cum răsare, și pînă după-amiază, cînd razele-i cad pieziș, dar pătrund totuși. Cînd mă retrag în această cameră, parcă mă simt departe de locuința mea, și gust această deosebită plăcere în special în timpul Săturnalelor⁶⁴, cînd toată casa

răsună de libertatea acestor zile și de strigăte de sărbătoare. În felul acesta nici eu nu tulbur plăcerea celorlalți, și nici ei studiile mele.

Această locuință atît de utilată, atît de încintătoare, este lipsită de o instalație de apă, are însă fântini sau mai bine zis izvoare, căci apa este aproape de suprafață. Țărmul acesta este din toate punctele de vedere un teren minunat; în orice loc ai săpa, apa țîșnește din pămînt curată, fără să sufere cituși de puțin de pe urma faptului că marea este atît de aproape. Pădurile din vecinătate dau lemn din belșug; celelalte provizii le procuri din Ostia. Pentru un om mai puțin pretențios ajunge și tîrgul⁶⁵ de care mă desparte doar o casă. În tîrg sînt trei băi publice, de mare utilitate atunci cînd încălzirea unei băi acasă nu este indicată, pentru că sosești neanunțat, sau stai prea puțin.

Țărmul e înfrumusețat datorită acoperișurilor caselor de un pitoresc încintător: cînd unite, cînd depărtate, dînd impresia că sînt mai multe orașe, fie că le privești dinspre mare, sau chiar de pe țăr. Cînd marea e liniștită un timp, pămîntul e afinat de cele mai multe ori, însă valurile care îl scaldă neîncetat îl bătătoresc. Marea nu prea abundă în pești de soi, e adevărat; aduce la mal însă calcani și raci foarte buni.

Locuința mea mai oferă bogățiile uscatului, începînd cu laptele: aici se adună turmele cînd vin de la pășune și caută apă sau umbră. Nu găsești că am motive îndreptățite să mă stabilesc în acest loc retras, să rămîn aici, să-i gust plăcerile? Dacă tu nu rîvnеști la asemenea desfătări, ești prea citadin. Și cit aș vrea să ai această dorință, căci la atitea merite pe care le are vilișoara mea, s-ar adăuga cel mai prețios — șederea ta sub acest acoperămint. Cu bine.

II, 18

C. Plinius către iubitul său Mauricus

[Căutarea unui profesor]

Nu-mi puteai cere ceva mai plăcut pentru mine, decît să caut un profesor pentru copiii fratelui tău. Căci datorită ție, mă văd din nou la școală, și pot spune că retrăiesc anii cei mai frumoși. Stau ca și altădată în mijlocul tineretului și

pot să verific chiar cu cită considerație sint privit pentru munca mea. Deunăzi, într-o adunare numeroasă și în prezența multora din ordinul nostru, se glumea în gura mare; am intrat, toți au tăcut⁶⁶. Nu ți-aș vorbi despre asta, dacă nu ar fi mai mult spre lauda lor decît pentru a mea, și dacă nu aș dori ca tu să fii încredințat că fiii fratelui tău vor avea parte de un profesor bun. Mai rămîne să-ți scriu, după ce îi voi fi ascultat pe toți profesorii⁶⁷, ce gîndesc despre fiecare, și să încerc să-ți dau impresia, atît cit îmi va fi posibil într-o scrisoare, că i-ai ascultat tu pe toți. Îți sint dator, și sint dator memoriei fratelui tău, acest devotament, această strădanie, mai ales într-o problemă atît de importantă. Ce poate fi mai important pentru tine decît să-i faci pe acești copii (aș zice ai tăi, dacă nu i-ai iubi mai mult pe ei acum) demni de acela care le-a fost tată, demni de tine, care le ești unchi? Dacă nu mi-ai fi încredințat această sarcină, aș fi revendicat-o. Și știu cîte neplăceri îmi va pricinui alegerea unui profesor⁶⁸, dar trebuie să înfrunt nu numai neplăceri, ci și dușmăni, pentru fiii fratelui tău, cu sufletul la fel de împăcat ca un părinte pentru fiii săi. Cu bine.

II, 19

C. Plinius către iubitul său Cerialis

[Utilitatea lecturii în public a unei pledoarii]

Mă îndemni să citesc în fața unor prieteni discursul meu. Am s-o fac, pentru că mă îndemni tu, deși eu stau mult la îndoială⁶⁹. Căci nu mi-e necunoscut faptul că discursurile, cînd sint citite, își pierd toată forța și căldura, și chiar denumirea lor, pentru că ele sint puse în valoare și capătă elan prin prezența judecătorilor, celebritatea avocaților, nerăbdarea cu care e așteptat deznodămîntul, renumele oratorilor — care nu sint puțini — divergența de păreri care îi desparte pe ascultători; apoi gestică celui care vorbește, ținuta, mișcarea, pînă și forța fizică în concordanță cu sentimentele care îl frămîntă. Așa se întimplă că acela care pledează stînd jos, chiar dacă păstrează o bună parte din avantajele pe care le-ar avea stînd în picioare, totuși, prin însuși faptul că stă jos, are parcă mai puțină vigoare și însuflețire. Iar cei care

citesc sînt și mai lipsiți de complementele atît de importante pentru declamație — ochii și mîinile⁷⁰. De aceea nu e de mirare dacã atenția auditorilor slăbește: ea nu e atrasă nici de vreun farmec exterior și nici nu e stîrnită de o scãpărare a spiritului. În afară de asta, discursul de care vorbesc este violent, aș spune chîr înverșunat. Și-apoi stă în firea lucrurilor ca operele scrise cu trudă să considerăm că sînt ascultate cu trudă. În adevăr cîți auditori au atîta bun simț, încît să nu asculte cu mai multă plăcere un discurs curgător și atrăgător, decît unul grav și concis? Este de-a dreptul rușinoasă această contradicție, care există totuși, de vreme ce se întîmplă de cele mai multe ori ca auditorii să aibă păreri diferite de ale judecătorilor, cînd auditorul ar trebui să fie impresionat tocmai de acele considerente, care l-ar mișca în mod deosebit, dacã el ar fi judecător. Nu este exclus totuși ca în ciuda atîtor dificultăți, lucrarea aceasta a mea să placă prin ceea ce are ea nou, nou pentru noi romanii, căci la greci există un procedeu care, deși diferit, totuși se aseamănă intrucîtva. La ei era obiceiul ca legile pe care le combăteau, ca fiind în contradicție cu alte legi mai vechi, să fie sprijinite prin comparație cu alte legi; tot așa eu, ca să dovedesc că în legea delapidărilor este cuprins ceea ce susțin eu, a trebuit să fac o apropiere între această lege și altele. Acest lucru, cîtuși de puțin plăcut pentru urechile celor neștiutori, trebuie să fie cu atît mai gustat de oamenii de cultură, cu cît e mai puțin apreciat de cei fără cultură. Eu însă, dacã mă voi hotărî să o citesc, am să invit numai oameni foarte erudiți⁷¹. Și-acum chibzuieste bine dacã trebuie să o citesc, cîntărește toate argumentele pe care ți le-am expus și alege-l pe acela rătore care va inclina rațiunea. Căci de la tine se așteaptă acțiune, eu mă justific prin supunere. Cu bine.

II, 20

C. Plinius către iubitul său Calvisius

[Regulus — captator de testamente]

Pregătește un ban și ascultă o poveste de un galben; ba chiar mai multe, căci cea mai nouă mi-a amintit de altele mai vechi, și n-are importanță cu care încep.

Verania, soția lui Piso — acel Piso pe care l-a adoptat Galba — era rău bolnavă. Regulus se duce la ea. În primul rînd, cită nerușinare la un om, să se ducă la o femeie bolnavă, el care a fost dușmanul de moarte al soțului⁷² ei, și pentru ea însăși foarte răuvoitor! Și încă dacă, ar fi intrat numai, dar el s-a așezat chiar foarte aproape de pat, și a întrebat-o pe bolnavă în ce zi și la ce oră s-a născut. După ce ea îi răspunde, el se schimbă la față, rămîne cu privirea fixă, își frămîntă buzele, își mișcă degetele⁵³, numără — și tace. După ce a ținut-o pe biata femeie într-o așteptare încordată, îi spune: „Anul acesta îți este nefavorabil⁵⁴, dar vei scăpa. Și ca să fiu mai convingător, am să consult un prezicător, pe care l-am verificat de multe ori“. De îndată el aduce jertfe și pretinde că măruntaiele jertfelor sînt în concordanță cu semnele astrelor. Verania, credulă ca orice om aflat în primejdie, cere codicili și-i face o donație testamentară lui Regulus. Dar starea ei se agravează și moare strigîndu-i că e un ticălos, un impostor și mai mult decît sperjur, care a jurat strîmb pe sănătatea fiului lui. Și are Regulus acest obicei — pe cît de nelegiuit pe atît de înrăit — că atrage asupra capului nenorocitului copil minia zeilor, pe care el îi minte în fiecare zi.

Velleius Blaesus, bogatul fost consul, în luptă cu boala de pe urmă, dorea să-și schimbe testamentul. Regulus, care nădăjduia să obțină ceva prin acest nou act, căci începuse de la un timp să i se vire sub piele, îi îmbărbăta pe medici și îi ruga să facă tot posibilul ca să prelungească viața celui bolnav. După ce testamentul a fost semnat, își schimbă atitudinea și se adresează cu totul altfel aceluiași medici: „Pînă cînd îl veți chinui pe nenorocitul acesta? de ce îi refuzați moartea binefăcătoare, dacă nu puteți să-i dați viața?“ Blaesus moare și, ca și cum ar fi auzit totul, lui Regulus nu-i lasă nimic.

Ți-ajung două povești sau, după tradiția de la școală, o mai vrei și pe a treia? Am de unde. Aurelia, o femeie distinsă, ducîndu-se să-și sigileze testamentul, se îmbrăcase cu cele mai frumoase haine. Regulus, venit să semneze, îi spune: „Te rog să-mi lași mie hainele“. Aurelia gîndea că omul glumește, dar el, serios, insista; pe scurt, a obligat-o pe femeie să-și deschidă testamentul, și să-i lase lui moștenire hainele cu care era îmbrăcată. A urmărit-o în timp ce scria

și a controlat dacă a scris. De fapt Aurelia trăiește, dar el i-a cerut să facă acest lucru, crezând că ea va muri. Acesta-i omul care primește moșteniri, donații, ca și cum le-ar merita.

Ἄλλὰ τί διατείνομαι* într-un stat în care viclenia și necinstea sînt mai prețuite decît cinstea și virtutea? Uită-te la Regulus cum, din sărac și neînsemnat, a ajuns, prin ticăloșii, la atita bogăție, încît mi-a spus chiar el că, în timp ce aducea jertfe zeilor, ca să afle cît de repede va ajunge cu averea la șaiszeci milioane de sesterti, a găsit în animalul sacrificat măruntaie duble, care îi prevesteau că va avea o sută douăzeci de milioane. Și le va avea dacă, așa cum a început, va dicta el testamentele acelor care și le fac, ceea ce este un fals dintre cele mai grosolane. Cu bine.

* Dar de ce să mă revolt.

CARTEA III

I

C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus

[Bătrîneța unui înțelept]

Nu știu dacă voi trăi zile mai plăcute decît acelea petrecute de curînd la Spurinna; într-atîta de plăcute, încît cu nimeni altul n-aș dori să semăn mai mult la bătrînețe, dacă-mi va fi dat să îmbătrînesc. Nu există fel de viață mai ordonat decît al lui. Iar pe mine mă incîntă mersul sigur al aștrilor tot atîta cît și viața bine orînduită a oamenilor¹, mai ales a bătrînilor. Dacă la tineri nu ne supără o viață oarecum dezordonată, și chiar agitată, celor bătrîni le șade bine o viață ordonată și liniștită, pentru ei munca este un anacronism, iar ambiția o rușine. Spurinna respectă cu sfințenie această regulă; chiar și acele lucruri neînsemnate, neînsemnate dacă nu s-ar repeta în fiecare zi, el le parcurge într-o anumită ordine, aș zice ciclică. Dimineața și-o petrece pe patul de lucru²; ora a doua³ își cere încălțămîntea și se plimbă trei mii de pași, impunîndu-și astfel un exercițiu, atît pentru trup, cît și pentru spirit. Dacă are în jurul lui prieteni, se poartă discuții dintre cele mai alese, dacă nu, i se citește o carte, ceea ce se poate petrece și în prezența prietenilor, dar numai dacă aceștia nu se plictisesc. Apoi se așază, reia lectura cărții, sau mai degrabă o discuție liberă. După aceea Spurinna se urcă într-un car, alături de soția sa, o femeie demnă de luat ca exemplu, sau alături de unul dintre prieteni, ca bunăoară eu, ultima dată. Ce plăcută intimitate și cit de înălțătoare! Un adevărat reprezentant al antichității! Despre ce fapte, despre ce oameni vorbește! Cu ce învățăminte te alegi! Și totuși omul acesta atît de deosebit și-a impus, din modestie, să nu lase impresia că ar da lecții. După ce a parcurs cu carul șapte mii de pași, mai merge pe jos o mie, apoi se așază din nou, sau se întoarce în camera sa la lucru. Căci scrie, în latină și greacă, poezii lirice foarte savante⁴, de o gingășie minunată, de un farmec minunat, de un haz admi-

rabil și a căror frumusețe ciștigă în valoare prin virtutea autorului. Cînd i se anunță ora de baie (a noua în timpul iernii și a opta vara), se dezbracă și se plimbă la soare⁵, cînd nu e vînt. Apoi face exerciții cu mingea — insistent și îndelung — combătînd și prin acest fel de exerciții bătrînețea. Imediat după baie stă întins și mai întîrzie cu masa; între timp ascultă o lectură odihnitoare și plăcută. În tot acest timp prietenii lui sînt liberi să-și petreacă timpul în același fel sau într-alt fel, după placul lor. Se servește masa, pe cît de îngrijită, pe atît de simplă, în vase de argint curat vechi; sînt folosite și vasele de Corint⁶, care-i plac, dar nu-l încîntă. Uneori, în timpul mesei, se fac pauze în care actorii recită, pentru ca masa bună să fie agrementată și de satisfacții intelectuale. Masa se prelungește puțin noaptea, chiar și vara, și nimănui nu-i pare timpul lung: comesenii sînt antrenați de atîta ospitalitate. Așa și-a menținut Spurinna, la cei peste șaptezeci și șapte de ani ai săi, integritatea auzului și a vederii, așa și-a păstrat agerimea și vigoarea trupului; bătrînețea nu e manifestă la el decît prin înțelepciune. O astfel de viață îmi doresc și o trăiesc de pe acum în închipuire⁷; și o voi alege cu toată însuflețirea, de îndată ce vîrsta va constitui temelul care să-mi îngăduie să dau semnalul de retragere. Deocamdată sînt copleșit de mii de treburi, pentru care tot Spurinna îmi este exemplu și consolare: căci și el, cît a fost de demnitatea lui, a îndeplinit funcții, a deținut magistraturi, a guvernat provincii, și după atîta muncă, își merită această lihnă. Așadar eu îmi impun aceeași carieră și aceeași limită și îți dau în scris de pe acum, pentru ca, dacă mă vei vedea că merg mai departe, să mă chemi la judecată pe baza acestei scrisori, și să mă osindești la odihnă de îndată ce nu voi mai fi pasibil de învinuirea de inactivitate. Cu bine.

III, 2

C. Plinius către iubitul său Vibius Maximus

[Recomandarea unul prieten]

Cred că sînt îndreptățit să-ți cer pentru prietenii mei ceea ce și eu aș oferi prietenilor tăi, dacă s-ar ivi și pentru mine un asemenea prilej. Arrianus Maturus este unul dintre

oamenii de frunte în Altinum⁸, și cînd spun de frunte nu mă gîndesc la bogățiile imense de care dispune, ci la cinstea lui, la spiritul de dreptate, la seriozitatea și înțelepciunea lui. Îi cer sfatul în afaceri și părerea în privința lucrărilor mele. Căci nu-l întrece nimeni ca autoritate, corectitudine, pricepere. Ține la mine, nu pot spune că mai mult, dar cit și tine. Nu se ține de intrigi, de aceea a rămas în ordinul ecvestru, cînd i-ar fi fost ușor să ajungă la cele mai înalte demnități. E de datoria mea însă să-l pun în valoare și să-l fac să promoveze. De aceea aș fi foarte mulțumit să i se încredințeze pe neașteptate o funcție de demnitatea lui, fără știrea, și poate chiar împotriva voinței lui, să i se încredințeze însă o funcție care să-i aducă glorie, nu bătaie de cap. De îndată ce ți se ivește un asemenea prilej te rog să te gîndești la el. Îți rămîn și eu, îți rămîne și el îndatorat cu toată recunoștința. Căci deși el nu aleargă după demnități, totuși le primește cu tot atita recunoștință ca și cum le-ar fi rivnit. Cu bine.

III, 3

C. Plinius către scumpa sa Corellia Hispulla

[Recomandarea unui profesor bun]

Deoarece pentru tatăl tău, om de seamă și deosebit de integru, am avut tot atita respect cită dragoste, și țin la tine nespus de mult, nu numai pentru amintirea lui, ci și pentru calitățile tale, doresc din suflet, și chiar mă voi strădui din răspuțeri, ca fiul tău să ajungă la fel cu bunicul lui, mai cu seamă cu cel din partea mamei, deși și din partea tatălui soarta i-a hărăzit un bunic ilustru și apreciat, și un tată și un unchi priviți cu admirație pentru meritele lor deosebite. Va crește și va semăna cu aceștia toți, numai dacă va primi o educație aleasă, pentru care e de mare importanță cine și-o va asuma⁹. Pînă acum, vîrsta fragedă l-a ținut lingă tine, a avut profesori acasă, unde nu se ivesc deloc, sau rareori, prilejuri de a greși. Acum studiile lui trebuie să păsească dincolo de pragul casei, acum trebuie căutat un retor latin a cărui școală să se impună¹⁰ prin severitate, respect și mai ales prin

moralitate. Căci tinărul nostru, pe lângă celelalte daruri cu care l-a înzestrat natura și soarta, este de o rară frumusețe pentru care, la această vîrstă critică, are nevoie nu numai de un profesor, ci și de un protector, și chiar de un îndrumător. Astfel stînd lucrurile, cred că poți să ți-l recomand pe Iulius Genitor. Țin la el (cu toate acestea aprecierea mea nu e influențată de dragostea pentru acest om, izvorită tocmai din această prețuire); e un om integru, serios, chiar puțin cam aspru și cam dur, în comparație cu dezmățul vremurilor noastre. Cit despre valoarea sa ca orator, poți să dai crezare celor mulți, deoarece talentul oratoric manifest și incontestabil nu întirzie să fie recunoscut; viața oamenilor însă are taine adînci și mistere de nepătruns. De aceea ia-mă chezaș pentru Genitor: fiul tău nu va auzi de la acest om decît lucruri de folos, nu va învăța nimic care să nu merite să fie știut. El îi va reaminti tot atît de des ca și tine sau ca mine, ce povară a gloriei strămoșești îl apasă, care și cit de vestite sînt numele pe care trebuie să le poarte cu cinste. Așadar, cu voia zeilor, încredințează-ți fiul unui profesor, de la care să învețe în primul rînd cum să se poarte, și după aceea oratoria, care nu se învață bine dacă nu știi cum să te porți. Cu bine.

III, 4

C. Plinius către iubitul său Caecilius Macrinus

[Angajament de a apăra interesele provinciei Baetica]

Deși cred că și prietenii mei care erau de față, și debaterile publice au aprobat intru totul comportarea mea, totuși eu pun mare preț pe opinia ta. Căci țin nespuse de mult, acum după ce mi-am îndeplinit misiunea, să cunosc părerea aceluia al cărui sfat dorisem să-l obțin înainte de a întreprinde ceva. Cînd eram plecat în Toscana pentru a pune temeliiile unui edificiu public¹¹ înălțat cu cheltuiala mea, fiind în concediu, ca prefect al vistieriei, solii provinciei Baetica, veniți să se plîngă de proconsulatul lui Caecilius Classicus, m-au cerut în fața senatului ca avocat. Colegii

mei ¹², prieteni buni și devotați, au încercat să mă scutească și să mă cruțe, invocând îndatoririle comune ale serviciului. Senatul a dat un decret, care-mi face mare cinste, numindu-mă apărătorul celor din provincie, dacă și eu consimt. Solii din Baetica, aduși din nou în senat, și-au repetat, în prezența mea, cererea de a le fi eu apărător, referindu-se la integritatea de care am dat dovadă în procesul lor împotriva lui Baebius Massa, invocând raporturile noastre de clientelă ¹³. A urmat aprobarea unanimă a senatului care precede de obicei un decret. Atunci eu am spus: „Senatori, nu mai consider întemeiate motivele expuse pentru a fi scutit de această sarcină“. Au apreciat și modestia și înțelepciunea cuvintelor mele.

Am ajuns la această hotărâre determinat nu numai de consensul senatului, deși argumentul este covârșitor, ci și de alte considerente minore, dar nu lipsite de importanță. Mi-am amintit că străbunii noștri pedepseau și nedreptățile aduse unor oaspeți particulari, depunând plingere din proprie inițiativă; cu atât mai condamabilă mi s-a părut nesocotirea îndatoririlor ospitalității publice ¹⁴. Și-apoi, amintindu-mi ce adevărate primejdii ¹⁵ înfruntasem tot pentru locuitorii din Baetica, când am apărat data trecută cauza lor, mi-am dat seama că dreptul la recunoștință pentru o binefacere veche trebuie menținut printr-una nouă. Căci așa se întâmplă că binefacerile mai vechi să fie date uitării, dacă nu le adaugi altele mai noi. Și oricât de obligați îți sînt unii oameni, dacă o singură dată le-ai refuzat ceva, ei nu-și mai amintesc decît de ceea ce le-a fost refuzat. Mai eram încurajat și de faptul că odată cu moartea lui Classicus ¹⁶, dispăruse și ceea ce în astfel de procese este de obicei foarte neplăcut: pericolul pentru un senator. Credeam așadar că pledoaria mea va fi privită cu aceeași recunoștință ca și cînd Classicus ar fi trăit, fără să-mi atrag ura cuiva. În sfîrșit, socoteam că, dacă îmi asum acum pentru a treia oară această sarcină, îmi va fi mai ușor să mă recuz, în cazul cînd aș fi pus în fața unuia pe care nu ar trebui să-l acuz. Căci orice facere de bine are o limită, iar libertatea unui refuz ți-o asiguri cel mai bine printr-o amabilitate.

Ți-am expus motivele hotărîrii mele; rămîne ca judecata ta să aprecieze într-un fel sau altul iar mie îmi va face tot atîta plăcere dezaprobarea ta sinceră ca și autoritatea asentimentului tău. Cu bine.

III, 5

C. Plinius către iubitul său Baebius Macer

[Activitatea și operele lui Plinius cel Bătrîn]

Mă bucur nespus că mai citești cu atîta zel lucrările unchiului meu ¹⁷, că vrei să le ai pe toate și te interesează tot ce a scris. Voi îndeplini rolul unui catalog și îți voi face cunoscută și ordinea în care au fost scrise, căci și această informare nu este lipsită de interes pentru erudiți.

Despre aruncarea sulitei de pe cal — o carte — scrisă cu tot atîta talent cit și acuratețe, pe vremea cînd era comandantul unui escadron de cavalerie.

Viața lui Pomponius Secundus — două cărți; acesta a ținut foarte mult la unchiul meu, care și-a plătit parcă, astfel, o datorie față de memoria prietenului său.

Războaiele cu germanii — douăzeci de cărți — în care sînt cuprinse toate războaiele pe care romanii le-au purtat cu germanii ¹⁸. A început să scrie îndemnat de un vis, pe cînd lupta în Germania. În timp ce dormea, i-a apărut în față năluca lui Drusus Nero care, după ce a biruit aproape întreaga Germanie, a murit acolo. Drusus îl ruga să-i păstreze amintirea și să-l ferească de nedreptatea uitării.

Erudiții — trei cărți împărțite în șase volume, din cauza întinderii lor — în care îl îndrumază pe orator de la primele începuturi și pînă la desăvîrșirea sa ¹⁹.

Probleme de limbă — opt cărți — le-a scris în ultimii ani de domnie a lui Nero, cînd tirania făcea ca orice gen de scriere ceva mai liberă și mai îndrăzneată să fie plină de riscuri.

De la moartea lui Aufidius Bassus — treizeci și una de cărți ²⁰.

Istoria naturală — treizeci și șapte de cărți: operă vastă, erudită și nu mai puțin variată decît natura însăși.

Te miri că atitea lucrări, și multe dintre ele atit de migăloase, au fost duse la capăt de un om foarte ocupat; te vei mira și mai mult cînd vei afla că într-o vreme a și ple-dat deseori, că a murit înainte de a implini cincizeci și șase de ani, și că în acest răstimp el s-a împărțit și s-a consacrat unor funcții deosebit de importante și prieteniei împăraților. Avea însă un spirit pătrunzător, o perseverență de neînchipuit, o imensă putere de veghe. Începea să lucreze în seara Vulcanalelor ²¹ — nu pentru a se asigura de bune auspicii, ci ca să cîștige timp pentru lucru — de îndată ce se lăsa noaptea, iarna de la ora a șaptea, sau cel mai tîrziu a opta, de cele mai multe ori de la a șasea (și avea un somn atit de sănătos, încit uneori adormea și se trezea chiar în timp ce lucra).

În zori ²² se ducea la împăratul Vespasian ²³, căci și el lucra noaptea, iar după aceea la serviciul pe care-l indeplinea. Reîntors acasă, își consacra studiului tot restul timpului. După ce lua masa, care în timpul zilei era ușoară și frugală, după obiceiul străbunilor noștri, dacă își îngăduia un răgaz, vara se întindea la soare, i se citea o carte, făcea adnotări și extrase. Căci nu citea nimic fără să-și facă extrase; obișnuia chiar să spună că nici o carte nu este atit de proastă, încit să nu-ți poată folosi cit de cit. După baia de soare, de cele mai multe ori făcea o baie rece, apoi lua o gustare, dormea puțin și relua studiul — ca și cum începea o nouă zi — pînă la ora cinei, în timpul căreia i se citea o carte, se făceau adnotări — și totul operativ. Mi-aduc aminte că unul dintre prieteni, cînd cel care citea a rostit ceva greșit, l-a întrerupt și l-a pus să repete. Unchiul meu îi spuse: „Dar ai înțeles“ — și la semnul afirmativ al aceluia — zise: „Atunci de ce l-ai mai întrerupt? am pierdut mai mult de zece rinduri cu această intervenție a ta“. Atit de scump era pentru el timpul. Vara se ridica de la cină cit mai era încă lumină, iarna, în timpul primei ore a nopții, ca și cum s-ar fi supus unui regulament. Acestea toate — lucrînd din plin și în zarva orașului. La țară nu răpea din timpul de studiu decit pentru a-și face baia; și cînd spun baie mă gîndesc la șederea în apă, căci în timp ce i se făcea masaj și era șters, asculta o lectură sau dicta. Cînd călătorea, nestînjinit de alte preocupări, se consacra cu totul studiului;

lingă el secretarul ²⁴, cu cartea și tăblițele de scris: în timpul iernii acesta avea mâinile protejate de mănuși, pentru ca rigorile vremii să nu știrbească din timpul de lucru. Din pricina aceasta și în Roma se deplasa tot în litieră. Mi-aduc aminte că m-a blamat pentru faptul că merg pe jos: „Ai putea — zise — să nu pierzi orele acestea“, căci el considera pierdută orice clipă care nu este închinată studiului. Strădania aceasta l-a făcut să ducă la capăt atâtea lucrări și să-mi lase o culegere de extrase de o sută șaiszeci de cărți scrise pe ambele fețe ale foii și cu un scris mărunț, ceea ce le face să fie și mai numeroase. El spunea chiar că, atunci când era procurator în Spania, ar fi putut să vîndă lui Larcius Licinus ²⁵ aceste culegeri pentru patru sute de mii de sesterti, și pe vremea aceea nu erau chiar atâtea volume. Când te gîndești cit a citit și cit a scris, nu ți se pare că nu ar fi putut să mai ocupe și funcții, și să fie și prietenul împăratului? Și, invers, cînd auzi cită muncă a închinat studiului, nu ți se pare că atîta cit a scris și a citit nu e destul? Cîte lucrări n-ar mai fi putut realiza cu sirguinta lui, și de la cîte lucrări nu a fost reținut de funcțiile lui? Iată de ce rid ori de cîte ori mi se spune și mie erudit, eu care în comparație cu el sînt un leneș fără pereche. Dar sînt eu singurul care trebuie să mă împart între îndatoririle publice și cele de prieten? Dintre aștia care-și închină studiului toată viața, cine e acela care, din confruntarea cu el, să nu iasă rușinat de parcă s-ar fi dedat somnului și inactivității? Am cam lungit scrisoarea, cu toate că hotărisem să-ți scriu numai ceea ce mi-ai cerut despre cărțile lăsate de unchiul meu. Dar sînt incredințat că și aceste completări îți vor face tot atîta plăcere, cit și cărțile însăși, și că pot să te incite, ca imbolduri la emulație, nu numai să le citești, dar și să crezi ceva asemănător. Cu bine.

III, 6

C. Plinius către iubitul său Annius Severus

[Descrierea unei statuete]

Cu ceea ce mi-a revenit dintr-o moștenire am cumpărat de curind o statueta corintică, mică, într-adevăr, dar fină și bine lucrată, atît cit mă pricep eu, care, dacă la orice

altceva poate mă mai pricep, la aceasta însă cu siguranță mă pricep prea puțin. Și totuși statueta aceasta îmi spune ceva. Este un nud, așa că nici nu-și ascunde defectele — dacă are, iar cu ceea ce are de preț se mindrește prea puțin. Statueta reprezintă un bătrîn în picioare; oasele, mușchii, nervii, vinele, pînă și ridurile parcă au viață; părul rar și dat spre spate, fruntea largă, fața brăzdată, gitul slab; brațele atîrnă fără vlagă, pieptul căzut, stomacul supt. Privită din spate, atît cit poți aprecia din spate, îi dai aceeași vîrstă. Și bronzul, așa cum îl arată culoare naturală, este foarte vechi. Pe scurt, totul este așa încît să poată atrage privirea unui cunoscător, și să placă unui profan. Aceasta m-a determinat să o cumpăr, deși sînt un amator. Am cumpărat-o însă nu ca să o am în casă (căci pînă acum nu am nici o statueta corintică în casă), ci ca să o așez într-un loc foarte frecventat în țara noastră, poate chiar în templul lui Jupiter, deoarece mi se pare un dar demn de un templu, demn de un zeu ²⁶.

Prin urmare, așa cum faci tu de cîte ori te rog eu ceva, ia asupra ta această sarcină și comandă de pe acum un soclu dintr-o marmură care îți place ție, și pe care să figureze numele meu și funcțiile mele, dacă vei socoti că și acestea trebuie adăugate. Eu îți voi trimite statueta de îndată ce voi găsi pe cineva care să nu considere aceasta o povară, sau o voi aduce chiar eu, ceea ce știu că preferi. Căci am de gînd să dau o fugă pînă la tine, dacă îndatoririle mele îmi vor îngădui. Te bucuri că-ți făgăduiesc că voi veni, dar te vei încrunta cînd voi adăuga „pentru cîteva zile“, deoarece aceleași obligații, care încă nu-mi îngăduie să plec, nu-mi îngăduie să lipsesc mai mult. Cu bine.

III, 7

C. Plinius către iubitul său Caninius Rufus

[Elogiul lui Silius Italicus]

S-a anunțat recent că Silius Italicus ²⁷ și-a pus capăt zilelor prin infometare în locuința sa din Napoli. Cauza morții — boala grea. Îi apăruse o tumoare incurabilă, de sila căreia și-a găsit alinarea în moarte, cu un calm de ne-

zdruncinat, mulțumit și fericit pînă în ultima clipă, doar că și-a pierdut pe cel mai mic dintre cei doi copii; dar i-a rămas cel mare, mai înzestrat, cu o situație strălucită și chiar fost consul. Își știrbise bunul său nume în timpul lui Nero (se credea că fusese acuzator din proprie inițiativă), dar ca prieten al lui Vitellius, se comportase ca un înțelept și un bun sfătuitor, se întorsese acoperit de glorie după proconsulatul din Asia și ștersese rușinea îndeletnicirii vechi, printr-o retragere demnă de laudă. A trăit printre conducătorii statului fără să fie autoritar, fără să stîrnească invidie. Primea salutația clienților ²⁸, era căutat; iar cînd nu scria, își petrecea ziua în discuții savante, întins pe patul de lucru în camera lui întotdeauna plină de oameni, care nu veneau pentru averea lui. Scria poezii, cu mai multă rivnă decît talent, pe care uneori le supunea aprecierii celorlalți, prin lecturi publice. Acum în urmă, sub povara anilor, a plecat din oraș și s-a stabilit în Campania, de unde nu s-a mai mișcat nici la venirea noului împărat²⁹. Toată lauda pentru împăratul sub domnia căruia a fost posibilă o atare libertate, și laudă și aceuia care a avut curajul să se folosească de această libertate. Era atît de φιλόκαλος* încît pasiunea sa de a cumpăra era de-a dreptul condamnilă. Avea mai multe case în aceeași regiune și, îndrăgindu-le pe cele noi, le neglija pe cele mai vechi. Pretutindeni o mulțime de cărți, o mulțime de statui, o mulțime de portrete pe care pe lingă că le avea, le și venera, în special pe ale lui Vergiliu, a cărui aniversare o sărbătorea cu mai multă pietate decît propria aniversare, mai ales la Napoli³⁰, unde obișnuia să se ducă la mormintul lui Vergiliu ca la un templu.

Cu acest echilibru sufleteșc a trăit peste șaptezeci și cinci de ani, avînd o constituție mai curînd delicată decît șubredă. Și cum a fost ultimul consul numit de Nero, a și murit ultimul dintre toți consulii pe care îi numise Nero. E demn de reținut și faptul că dintre consulii numiți de Nero, ultimul a murit el, sub consulatul căruia a murit Nero ³¹. Cînd imi amintesc acestea sînt cuprins de milă pentru fragilitatea omului. Există ceva atît de puțin durabil, atît de vremel-

* Iubitor de frumos.

nic ca viața unui om, chiar cea mai lungă? Nu ți se pare că Nero a trăit pînă mai adineaori? Și cînd te gîndești că dintre acei care au fost consuli sub domnia lui acum nu mai trăiește nici unul! Dealtfel ce să mă mir? Nu de mult L. Piso, tatăl aceluși Piso care a fost ucis în Africa, prin crima mișească a lui Valerius Festus, obișnuia să spună că nu mai vede în senat pe nici unul dintre aceia cărora le-a cerut votul cînd era el consul. Însăși durata vieții atîtor oameni este închisă în limite atît de strîmte, încît mi se par vrednice nu numai de îngăduință ci chiar de laudă lacrimile aceluși vestit rege. Se spune că pe Xerxes, după ce și-a plimbat privirea peste armata lui imensă, l-au podidit lacrimile, la gîndul morții care îi aștepta atît de curînd pe toate aceste mii de oameni³². Cu atît mai mult trebuie să prelungim acest răgaz scurt și trecător, dacă nu prin fapte (căci ele ne sînt prilejuite de alții), măcar prin operele noastre³³ și, de vreme ce nu ne este îngăduit să trăim mai mult, să lăsăm în urma noastră ceva care să fie mărturie că am trăit. Știu că nu ai nevoie de imbold, dar dragostea ce-ți port mă îndeamnă să te stimulez chiar cînd ești în cursă, așa cum obișnuiești și tu cu mine. Ἄγαθὴ δ'ἔρις* cînd prietenii își stimulează pe rînd, prin îndemnuri reciproce, dorința de nemurire. Cu bine.

III, 8

C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus

[Renunțarea la tribunat în favoarea unei rude]

Dai dovadă de același respect pe care mi-l porți întotdeauna, rugîndu-mă atît de prevenitor să transfer rudei tale Caesennius Silvanus funcția de tribun militar pe care am obținut-o pentru tine de la Neratius Marcellus, un om deosebit. În ce mă privește, așa cum m-ar bucura nespuse să te văd tribun pe tine, nu mai puțină plăcere voi avea să văd pe altcineva tribun datorită ție. Căci eu consider o lipsă de consecvență să nu-i recunoști aceluia pe care

* E binevenit imboldul.

dorești să-l investești cu onoruri meritul devotamentului, care este mai de preț decât toate onorurile. Dealtfel, socot că, de vreme ce este la fel de lăudabil să meriți o favoare ca și să o acorzi, tu vei avea parte de această dublă glorie, dacă vei atribui altuia demnitatea pe care ai meritat-o tu. Și-apoi, îmi dau seama că va fi și pentru mine un titlu de glorie, dacă prin acest gest al tău se va ști că prietenii mei pot nu numai să exercite funcția de tribun, ci să o și atribuie. Iată de ce sînt întru totul de acord cu dorința ta, care îți face mare cinste. Numele tău încă nu a fost înscris în registrele publice, așa că avem latitudinea să-l trecem pe Silvanus în locul tău. Doresc ca și el să-ți fie tot atît de recunoscător pentru acest serviciu, pe cît îmi ești tu mie. Cu bine.

III, 9

C. Plinius către iubitul său Cornelius Minicianus

[Procesul lui Classicus]

Acum pot să-ți scriu pe larg ce muncă istovitoare a însemnat pentru mine procesul provinciei Baetica³⁴. A fost un proces complex³⁵, cu pledoarii multe și de o mare diversitate. De ce această diversitate, de ce atîtea pledoarii? Caecilius Classicus, un om detestabil și un corupt invederat, a fost în această provincie un proconsul pe cît de crud, pe atîta de abject, în același an în care Marius Priscus a fost proconsul în Africa. Priscus era din Baetica, Classicus din Africa. De aici și gluma celor din Baetica — așa cum uneori dintr-o suferință se naște și o vorbă de duh, „rău am dat, rău am primit“. Pe Marius însă l-au acuzat public numai un oraș și cîțiva particulari, pe Classicus a tîbărit toată provincia. El a preîntîmpinat procesul printr-o moarte — întîmplătoare sau voită. Căci moartea lui rușinoasă rămîne totuși inexplicabilă, deoarece, pe cît este de plauzibil faptul că a renunțat la viață pentru că nu se putea apăra, pe atît este de surprinzător că a vrut să scape prin moarte de rușinea unei condamnări, el care nu s-a rușinat să săvirșască fapte condamnabile. Aceasta nu i-a împiedicat pe cei din Baetica să persiste în a-l acuza și după moarte.

Lucru prevăzut de lege, dar căzut în desuetudine și reactualizat cu acest prilej, după o lungă întrerupere. Totodată, locuitorii din Baetica au mai chemat în judecată pe complicii și pe subalternii lui Classicus, și au cerut să fie anchetat fiecare în parte.

Eu apăram cauza celor din Baetica, împreună cu Lucceius Albinus, orator cunoscut pentru stilul său bogat și împodobit; dacă înainte ne lega o afecțiune reciprocă, după colaborarea în acest proces l-am îndrăgit mai mult. E adevărat că succesul, mai ales în domeniul literar, are oarecare ἀκοινώνητον*, între noi însă nici urmă de rivalitate sau de concurență în timp ce amîndoi ne străduiam laolaltă, nu pentru noi, ci pentru cauza încredințată nouă. Importanța și interesul ei ni s-a părut că ne impune să nu susținem fiecare din noi prin cîte o singură pledoarie, o sarcină atît de grea.

Ne era teamă că nu vom avea destul timp, sau destule forțe, sau că nu ne va ajuta glasul, dacă voiam să cuprindem, ca într-un singur mănunchi, atîtea acuzații și atîția învinuiți; ne mai temeam ca atenția judecătorilor să nu obosească, sau chiar să slăbească față de atîtea nume și atîtea acuzații; și-apoi, ca nu cumva trecerea de care se bucurau unii acuzați să fie confundată și extinsă de la unii asupra tuturor; în sfîrșit, ne mai era teamă ca nu cumva cei mai influenți să scoată drept țapi ispășitori pe cei mai neînsemnați, iar ei să scape prin pedepsirea aceloră. Căci favoritismul și intriga triumfă tocmai atunci cînd le poți disimula sub o aparență de severitate. Ne gîndeam la exemplul cunoscut al lui Sertorius, care a poruncit unui ostaș foarte voinic și altuia foarte slab să smulgă coada unui cal³⁶ — cunoști urmarea. Tot așa și noi, puși în fața unui asemenea puhoi de acuzați, ne-am dat seama că nu-i vom putea dovedi, decît luîndu-i izolat. Ne-am gîndit că în primul rînd trebuie stabilită vinovăția lui Classicus. Era calea cea mai sigură pentru a ajunge la complicii și subalternii lui, deoarece nu se putea dovedi complicitatea celor în subordinea lui, decît dovedindu-se vinovăția lui. Dintre aceștia am inclus de îndată încă doi pe lingă Classicus — pe Baebius

* Caracter exclusivist.

Probus și pe Fabius Hispanus, amândoi periculoși prin influența lor, iar Hispanus, și prin talentul său oratoric. Strădania ne-a fost ușoară și simplă în cazul lui Classicus. A lăsat un înscris de mîna lui cu tot ceea ce a luat, de unde și pentru ce a luat. Trimisese și o scrisoare la Roma, unei iubite, scrisoare plină de trufie și infumurare, în care spune textual: „Ura! Vin la tine, am scăpat de datorii; am adunat patru milioane sesterți vînzînd o parte din Baetica“.

Cazul lui Hispanus și Probus ne-a costat multă osteneală. Înainte de a expune capetele de acuzare, am socotit necesar să stabilesc că executarea unui ordin constituia o vină, fără aceasta degeaba aș fi dovedit că ei au fost niște executanți. Căci în apărarea lor ei nu negau faptele, dar cereau să li se recunoască circumstanța necesității: ca provinciali, frica îi silea să se plece oricărei voințe a proconsului³⁷. Claudius Restitutus, care mi-a răspuns, un obișnuit al tribunalelor, foarte circumspect și prompt în orice împrejurare neprevăzută, obișnuiește să spună că niciodată nu s-a simțit învăluit într-o ceață atît de groasă și atît de descumpănit, ca atunci cînd și-a dat seama că argumentele pe care se bizuia cu toată nădejdea în apărarea sa îi sînt dinainte spulberate. Ca urmare a demersului nostru, senatul a hotărît ca bunurile pe care Classicus le avea dinaintea guvernării provinciei să fie separate de celelalte, și să revină fiicei lui, iar celelalte să revină celor pe care i-a spoliat. Pe lingă aceasta, sumele pe care le plătitise creditorilor, să fie restituite. Hispanus și Probus au fost exilați pe cinci ani. Atît de grave s-au dovedit faptele despre care la început se întrebau toți dacă pot constitui o vină. După cîteva zile am pus sub acuzare pe Claudius Fuscus, ginerele lui Classicus și pe Stilonius Priscus, care a fost tribun al unei cohorte sub Classicus; rezultatele au fost diferite: lui Priscus i s-a interzis șederea în Italia timp de doi ani, Fuscus a fost achitat.

La a treia înfățișare am socotit că e mai indicat să grupăm laolaltă mai mulți acuzați de teama că, dacă procesul ar mai tărăgăna, spiritul de dreptate și severitatea judecătorilor ar putea diminua, din cauza plictisului și a dezgustului. Dealtfel, nu rămăseseră decît cei cu învinuiri minore, lăsați intenționat la urmă, cu excepția soției lui Classicus, în privința căreia existau bănuiele pentru a fi implicată,

dar nu și probe suficiente pentru a se dovedi vinovăția ei³⁹. Cit despre fiica lui Classicus, care era și ea printre acuzați, bănuielile nu erau întemeiate. De aceea, când am ajuns la numele ei, încheindu-mi pledoaria (căci la sfârșit nu mai era cazul să mă tem, ca la început, să nu diminuez, prin ce aveam să spun, gravitatea acuzației în totalitatea ei) am considerat că e mai cinstit să nu o învinovățesc pe nedrept, și am spus aceasta răspicat și insistent. Mă adresam când delegaților provinciei, întrebându-i dacă mi-au adus la cunoștință vreun fapt pe care să-l poată dovedi cu probe, când senatului, cerându-i părerea: consideră că eu, dacă am oarecare dar al vorbirii, aș fi îndreptățit să-l folosesc ca și cum aș înfige un pumnal în grumazul unei nevinovate? În cele din urmă, mi-am încheiat discursul astfel: «S-ar putea să mi se spună: „Ești judecător“? — Nu sint judecător, dar nu uit că eu am fost luat dintre judecători și făcut apărător».

Așa a lua sfârșit un proces în care au fost foarte mulți implicați: unii achitați, cei mai mulți condamnați și chiar exilați — unii temporar, alții pe viață. Totodată, prin hotărârea senatului, strădaniile noastre, conștiința și intransigența noastră au fost recunoscute printr-un acord deplin, singura răsplată demnă și binemeritată pentru atita trudă. Îți poți închipui ce istoviți am fost după atitea pledoarii, atitea discuții în contradictoriu³⁹, atîția martori de interogat, de reținut, de respins. Și-apoi, ce neplăcut, ce penibil să refuzi pe atîția prieteni ai acuzaților, care ne rugau confidențial, sau să îți piept celor care ne atacau pe față! Îți redau la împlinire unul din răspunsurile mele. Cîțiva dintre judecători intervineau pentru un acuzat cu mare trecere: „Nu va fi mai puțin nevinovat — zic eu — după ce voi termina ce am de spus“. Îți poți da seama cîte strădanii am depus, ce jigniri am suportat, cel puțin pentru moment. Căci la început integritatea supără pe aceia cărora le ține piept, iar pe urmă este prețuită și lăudată tocmai de aceștia. Nu te pot face să vezi situația ca și cum ai fi fost de față.

Vei spune poate: „Nici chiar așa; ce-mi trebuie o scrisoare atît de lungă“. Atunci să nu mă tot întrebi ce se întimplă la Roma. Și nu uita că o scrisoare nu se cheamă că e lungă cînd ea cuprinde atitea înfățișări, atitea anchete, în sfârșit, atîția acuzați și atitea procese. Cred că îți le-am pre-

zentat pe toate, pe cit de succint, pe atita de amănunțit. Ba greșesc cînd spun „amănunțit“, căci îmi vine în minte, cam tirziu, un fapt care mi-a scăpat. Ți-l redau totuși, chiar dacă ordinea e răsturnată⁴⁰ (Homer procedează la fel, și mulți alții, după pilda lui; dealtfel, e un procedeu foarte de efect, eu însă nu am urmărit asta): un martor, furios poate că a fost citat împotriva voinței lui, sau poate plătit de unul dintre vinovați ca să spulbere acuzația, l-a învinuit pe Norbanus Licinianus, delegat și anchetator din partea provinciei, de prevaricațiune în procesul Castei (soția lui Classicus). Legea prevede rezolvarea acuzației principale înainte de a se trece la cercetarea prevaricațiunii, probabil pentru că însăși cercetarea acuzației permite să se dovedească buna credință a acuzătorului. Totuși nici prevederile legii, nici calitatea de delegat, nici rolul de anchetator nu i-au fost de ajutor lui Norbanus, atita ură își atrăsese acest om, dealtfel lipsit de onoare și care se ridicase în timpul lui Domițian, ca atîția alții. Provincia îl delegase atunci ca anchetator nu atîta pentru că ar fi fost corect și devotat, ci pentru că era dușmanul lui Classicus, care îl exilase. A cerut să i se acorde un termen și să i se formuleze învinuirea. I-au fost respinse amîndouă cererile și a fost nevoit să răspundă pe loc. A răspuns și, dat fiind că era un om rău și incorect, nu pot spune dacă a făcut-o cu neobrăzare sau cu chibzuință, în orice caz cu multă abilitate. I s-au adus multe învinuiri mai grave decît prevaricațiunea. Pomponius Rufus și Libo Frugi, doi foști consuli, au depus chiar ca martori împotriva lui, învinuindu-l că în timpul lui Domițian a fost printre aceia care l-au acuzat pe Salvius Liberalis în fața justiției. A fost condamnat și exilat într-o insulă. Și astfel, acuzînd-o pe Castea, am insistat mai mult asupra faptului că acuzatorul ei a fost condamnat pentru prevaricațiune. Dar în zadar am insistat. S-a luat o hotărîre neobișnuită și contradictorie: acuzatorul a fost condamnat pentru prevaricațiune, iar acuzata absolutivă. Te întrebî ce făceam în timpul acesta. Am făcut cunoscut în senat că de la Norbanus dețineam toate faptele incriminate și că toate cercetările trebuiau reluate de la început, dacă el se dovedește vinovat de prevaricațiune. În felul acesta, cit timp s-a judecat cauza lui am asistat ca spectator. După aceea Norbanus a fost prezent la toate infă-

țișările, dind dovadă pînă în ultima clipă de chibzuință sau de cutezanță.

Mă întreb și eu dacă n-am mai omis ceva⁴¹ și era cit pe ce să mai omit ceva. În ultima zi, Salvius Liberalis i-a învinuit pe ceilalți delegați că nu au adus reclamații împotriva tuturor acelorora pentru care îi însărcinase provincia și, cu elocvența lui convingătoare, i-a pus într-o situație dificilă. Am luat apărarea acestor oameni destoinici și totodată plini de recunoștință. Ei susțin că numai datorită mie au scăpat din acel impas.

Aici termin scrisoarea, o termin într-adevăr, nu mai adaug nici un cuvînt, chiar dacă mi-aș da seama că am uitat ceva. Cu bine.

III, 10

C. *Plinius către iubiții săi Vestricius Spurrinna și Cottia*

[Anunță că scrie elogiul lui Cottius]

Cînd am fost ultima oară la voi, nu v-am spus că am scris ceva despre fiul vostru, în primul rînd pentru că nu am scris ca să v-o spun, ci ca să plătesc tribut dragostei și durerii mele⁴²; în al doilea rînd pentru că, din moment ce tu, Spurrinna, ai aflat că eu am citit în public, cum mi-ai spus chiar tu, credeam că ai aflat și ce anume am citit. Și-apoi, mi-era teamă să nu vă tulbur în acele zile de sărbătoare, reîmpropătîndu-vă o durere atît de mare. Și acuma am stat puțin la îndoială dacă să vă trimit, pentru că îmi cereți, numai ceea ce am citit în public, sau să adaug și ceea ce intenționez să păstrez pentru altă scriere. Căci dragostea mea nu se poate împăca cu gîndul să consacru o singură cărticică amintirii lui atît de dragă mie și atît de neprețuită și a cărei faimă se va răspîndi pînă departe, dacă ea va fi împărțită în mai multe volume și difuzată. Stînd la îndoială dacă să vă arăt tot ce am scris pînă acum, sau să mai aștept cu celelalte citeva, mi-am spus că e mai firesc. ca prieten, să vi le trimit pe toate, mai ales că mi-ați făgăduit că le veți păstra numai pentru voi, pînă cînd voi hotări să le public. Am să vă mai rog să-mi indicați, cu aceeași sinceritate, dacă soco-

țiți că trebuie să mai adaug, să schimb sau să elimin ceva. E greu să-ți concentrezi toată atenția când sufletul ți-e co-pleșit de durere, e greu. Dar, așa cum pe un sculptor sau pe un pictor, care ar reprezenta chipul fiului vostru, l-ați sfătui ce trebuie să redea, ce trebuie să corecteze, tot așa îndrumați-mă și sfătuiți-mă și pe mine, care mă străduiesc să redau o imagine nu fragilă și pieritoare, ci una care să dăinuie, așa cum socotiți și voi. Și ea va fi cu atit mai durabilă cu cit va fi mai veridică, mai bună, mai aproape de perfecțiune. Cu bine.

III, 11

C. Plinius către iubitul său Iulius Genitor

[Laudă filozofului Artemidor]

Dragul nostru Artemidor⁴³ este atit de generos, încit laudă peste măsură serviciile făcute de prieteni. De aceea el vorbește tuturor de binele pe care i l-am făcut, ceea ce este un adevăr, dar lauda întrece fapta. E adevărat că atunci cînd filozofii au fost expulzați din Roma, eu m-am duș la el, în locuința lui de la marginea orașului; gest pe cit de ușor de observat, pe atit de riscant, căci eu eram pretor. Am împrumutat chiar bani și i-am dat fără dobîndă, căci avea nevoie de o sumă însemnată, ca să-și plătească datoriile contractate, în scopuri laudabile, atunci cînd unii dintre prietenii lui influenți și bogați pregetau să o facă. Și am făcut-o într-un moment în care șapte dintre prietenii mei au fost condamnați la moarte sau la exil: la moarte — Senecio, Rusticus, Helvidius, la exil — Mauricus, Gratilla, Arria, Fannia⁴⁴. Eram parcă încercuit de flăcări, în urma atitor trăznete căzute în jurul meu și prevedeam, după anumite semne sigure, că mă așteaptă același sfirșit.

Cred totuși că nu merit atita laudele exagerate pe care mi le aduce el, ci că meritul meu este doar că am evitat dezonnoarea. L-am iubit și l-am admirat, cit îmi îngăduia diferența de vîrstă, și pe C. Musonius⁴⁵, socrul lui, iar de Artemidor m-a legat o strînsă prietenie încă de pe vremea cînd eram în serviciul militar ca tribun în Syria. Și am dat dovadă pentru prima oară că nu sint lipsit de spirit de pătrundere,

din moment ce am recunoscut în el p^e omul înțelept, sau pe unul care se apropie și se aseamăna cel mai mult cu un înțelept. Căci printre atⁱția care se consideră astăzi filozofi, cu greu găsești unul sau doi tot atⁱt de sinceri, tot atⁱt de corecți. Las la o parte faptul că îndură cu egală răbdare iernile ca și verile, că e, ca nimeni altul, neobosit în muncă, că nu-și face o plăcere din a mânca sau a bea, că-și infri-nează privirile sau gândurile. Sînt merite deosebite, dar pentru un altul; la el sînt neînsemnate, în comparație cu celelalte calități care l-au făcut pe C. Musonius să-l prefere ca ginere dintre toți discipolii de toate rangurile.

Cînd mă gîndesc la toate acestea îmi face plăcere că mă copleșește cu atitea laude față de alții, cit și față de tine, mi-e teamă însă să nu întreacă măsura pe care generozitatea lui (și revin la cele cu care am început) nu prea o respectă. Căci într-o singură privință greșește uneori acest om, dealtfel foarte chibzuit, greșeală care-i face cinste, dar totuși greșeală, că își prețuiește prietenii mai mult decît valorează. Cu bine.

III, 12

C. Plinius către iubitul său Catilius Severus

[Răspuns la o invitație]

Am să vin la cină, dar cu condiția ca ea să fie frugală, fără prea multe pregătiri, numai conversațiile socratice să fie din belșug, dar și acestea să păstreze măsura. Înainte de ivirea zorilor vor apărea clienții, și o întîlnire cu ei nu a fost lipsită de primejdii nici pentru Cato⁴⁶, pe care C. Caesar îl critică într-un mod care e mai degrabă un elogiu. Caesar arată cum s-au rușinat aceia care, întîlnindu-l pe Cato beat, i-au dat la o parte toga de pe cap, și adaugă: „S-ar fi zis că nu Cato a fost surprins de ei, ci că ei au fost surprinși de Cato”. Se poate o mărturie mai grăitoare a considerației de care se bucura Cato, decît faptul că și beat fiind era atⁱt de respectat? Revenind la cina noastră, ea trebuie să păstreze măsura, atⁱt ca pregătiri și cheltuială, cit și ca durată. Căci noi nu sîntem dintre aceia pe care pînă și dușmanii nu-i pot critica fără să-i și laude totodată. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Voconius Romanus*

[Rugămintele de revizuire a unui discurs]

Ți-am trimis, așa cum mi-ai cerut, discursul prin care nu de mult i-am mulțumit prea bunului împărat ⁴⁷ la începutul consulatului meu; ți l-aș fi trimis și fără să-mi ceri. Aș vrea să observi că subiectul este tot atât de frumos, pe cât este de delicat. Căci alte subiecte rețin atenția cititorului prin însăși noutatea lor; despre acesta însă totul este știut, cunoscut, spus. De aceea cititorul, lipsit oarecum de curiozitate și de interes, este atent numai la elocuțiune, care îl poate satisface mai greu, dacă urmărește numai elocuțiunea. Măcar dacă ar fi atent totodată și la compoziție și la înlănțuirea ideilor și la figurile de stil. Căci idei remarcabile și expunere îngrijită găsești uneori și la inculți, cită vreme o compoziție încheată și figuri variate sînt proprii celor erudiți. Și nici nu trebuie să cauți cu tot dinadinsul elevația și sublimul, deoarece, așa cum în pictură nimic nu pune mai bine în valoare lumina decît umbra, tot așa într-un discurs trebuie și să cobori, dar și să ridici tonul. Dar de ce spun eu toate acestea unui om neîntrecut în arta aceasta? Mai degrabă să-ți spun să însemnezi ceea ce consideri că trebuie îndreptat. Căci în felul acesta, văzînd că unele pasaje nu ți-au plăcut, voi vedea mai bine că celelalte ți-au plăcut. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Acilius*

[Oribila moarte a lui Larcus Macedo]

Ce groaznică nenorocire, deloc potrivită de povestit într-o scrisoare! Larcus Macedo, fost pretor, a fost victima sclavilor săi; un stăpîn trufaș dealtfel, și crud și care își amintea prea puțin, sau chiar deloc, că și tatăl lui a fost sclav. Era în baie, în vila lui de la Formiae ⁴⁸; deodată este înconjurat de sclavi, unul îl strînge de git, altul îl lovește peste față, altul îi zdrobește pieptul și pîntecele, ba chiar și organele pe care ne rușinăm să le năm. Cînd au socotit că și-a

dat sufletul l-au aruncat pe podeaua incinsă⁴⁹, ca să vadă dacă mai trăiește. Macedo, fie că își pierduse cunoștința, fie că se prefăcea că și-a pierdut-o, întins și nemișcat, îi face să creadă că e mort. Atunci este luat pe brațe, ca și când ar fi leșinat din cauza căldurii. Îl primesc scalvii care îi erau mai credincioși, concubinele lui vin în fugă, strigând și urlând. Trezit de vocile lor și înviorat de răcoarea din încăperea el deschide ochii, se mișcă și, fiind acum în siguranță, dă semne de viață. Sclavii o iau la fugă; mulți dintre ei au fost prinși, ceilalți sint căutați. Macedo, readus cu greu la viață, a murit după câteva zile, nu fără satisfacția de a-i fi pedepsit, fiind astfel răzbunat încă din viață, așa cum alții sint după moarte. Uite la cîte primejdii, la cîte insulte, la cîte batjocuri sintem expuși. Și nimeni nu se poate considera în afara pericolului prin faptul că este îngăduitor și blînd; căci stăpînii sint uciși nu cu discernămint, ci în prada furiei⁵⁰! Dar destul cu asta. Ce mai e nou? Ce? Nimic. Aș mai putea adăuga cîte ceva, căci loc pe hirtie mai am și ziua de sărbătoare îmi îngăduie să mai continui. Am să adaug o întimplare care mi-a venit în minte vorbind de Macedo. Pe cînd era odată la baia publică, la Roma, s-a petrecut un fapt semnificativ și chiar, așa cum s-a dovedit în urmă, prevestitor de rău. Un cavaler roman, pe care sclavul⁵¹ lui Macedo l-a atins ușor cu mîna, ca să-i facă loc să treacă, s-a întors și a tras o palmă, nu sclavului care îl atinsese, ci chiar lui Macedo, și cu atîta putere, încît acesta era cit pe ce să cadă. Iată cum pentru el baia a fost, pe rînd, întii loc de ocară, apoi locul unde și-a găsit moartea. Cu bine.

III, 15

C. Plinius către iubitul său Silius Proculus

[Poezille lui Proculus]

Îmi ceri să-ți citesc lucrările în locul unde stau retras și să chibzuiesc dacă merită să fie publicate. Vii cu rugămintă, citezi exemple, mă rogi să rup din timpul care nu e afectat studiului și să-l consacru lucrărilor tale. Adaugi că M. Tullius⁵² incuraja cu o nemaipomenită bunătate pe poeții talentați. Dar pe mine nu trebuie să mă rogi, nici să mă

îndemni, căci eu am pentru poezie un adevărat cult, iar la tine țin foarte mult. Voi face deci cu tot atita plăcere cit și atenție ceea ce dorești. Cred însă că-ți pot răspunde de pe acum că lucrarea este frumoasă și trebuie făcută cunoscută, atit cit pot aprecia din ceea ce ai citit în prezența mea, numai dacă lectura ta nu m-a amăgit; căci citești cu mult farmec și cu multă artă. Dar sint incredințat că nu mă las furat de cele ce aud pină într-atit, încit farmecul lor să mă facă să pierd ascuțimea judecății. S-ar putea să o tocească și să o îndulcească puțin, dar nu pot să mi-o răpească, să mi-o smulgă.

Așa că pentru moment mă pronunț, nu cu superficialitate, asupra lucrării în ansamblul ei; în amănunt am să o cunosc citind-o. Cu bine.

III, 16

C. Plinius către iubitul său Nepos

[Eroismul Arriei]

Cred că am mai făcut observația că faptele și vorbele bărbaților și femeilor sint unele mai cunoscute, altele mai mărețe. Părerea mi-a fost confirmată în urma conversației avută ieri cu Fannia⁵³. Este nepoata acelei Arria⁵⁴ care a fost pentru soțul ei și o mîngiere în moarte și un exemplu. Îmi povestea despre bunica ei multe lucruri, nu mai însemnate, dar mai puțin cunoscute. Cînd le vei citi cred că le vei admira tot atita cit și mine cînd le-am auzit.

Era bolnav Ceacina Paetus⁵⁵, soțul ei, era bolnav și fiul lor, și amîndoi fără scăpare, se părea. Fiul a murit. Era de o frumusețe rară, de o modestie tot atit de puțin obișnuită și le era drag părinților nu mai puțin pentru calitățile lui, decit pentru că era copilul lor. Ea a pregătit înmormintarea și a condus cortegiul funebru în așa fel, încit soțul ei nu a știut nimic. Mai mult: de cite ori intra în camera lui îl făcea să creadă că fiul lor trăiește și că se simte chiar mai bine; și cînd el o tot întreba ce face copilul, ea răspundea că a dormit bine și că a mîncat cu poftă. Apoi, cînd o podideau lacrimile îndelung stăpînite și izburcea în plîns pleca; atunci se

lăsa pradă durerii. După ce se potolea, își stergea ochii, își schimba expresia și intra din nou la el, ca și cum și-ar fi lăsat durerea la ușă.

Tot așa de renumit și gestul ei: să apuci pumnalul, să-ți-l infigi în piept, să smulgi apoi arma și să o întinzi soțului cu cuvintele care au devenit nemuritoare și aproape supraomenești: „Nu doare, Paetus“. Dar cînd spunea și făcea aceasta ea avea în fața ochilor gloria nepieritoare. Mai minunat este să-ți ascunzi lacrimile, să-ți înăbuși durerea și să te porți ca și cum ai mai fi mamă, deși ți-ai pierdut copilul, fără să te gîndești la glorie, fără să te gîndești la eternitate.

Scribonianus se ridicase cu armata împotriva lui Claudius în Iliria. Paetus se număra printre răsculați și, după moartea lui Scribonianus, era adus la Roma. Urma să fie imbarcat, iar Arria îi ruga pe soldați să o ia și pe ea. „Va trebui — spuse — să dați unui fost consul cițiva sclavi care să-i servească masa, care să-l ajute să se îmbrace, să se încălțe. Toate acestea le voi face eu singură“. Nu i s-a îngăduit. A închiriat o barcă de pescuit și a mers cu ea în urma corăbiei celei mari. Tot ea, în prezența lui Claudius, îi spuse soției lui Scribonianus, cînd aceasta se arăta gata să facă mărturisiri: „Eu, să te ascult pe tine, cînd Scribonianus a fost ucis pe brațele tale și tu mai trăiești?“ De unde se vede clar că hotărîrea de a muri în acest fel vrednic de admirat nu a fost luată în pripă. Sau cînd Thrasea ⁵⁶, ginerele ei, o ruga să nu stăruie în gîndul de a-și lua viața, spunîndu-i printre altele: „Vrei deci ca fiica ta, dacă eu va trebui să pier, să moară odată cu mine?“ — ea îi răspunse: „Dacă va trăi alături de tine o viață tot atît de lungă și în bună înțelegere ca mine alături de Paetus, vreau“. Răspunsul acesta i-a făcut pe ai săi să fie cu mai multă grijă, să o supravegheze mai îndeaproape. Ea și-a dat seama și le-a spus: „E în zadar; puteți să faceți ca moartea să-mi fie grea, dar nu mă puteți împiedica să mor“. Zicînd acestea ea a sărit de pe scaun și s-a aruncat izbindu-se puternic cu capul de peretele din față și a căzut. Cînd și-a revenit le-a spus: „V-am prevenit că voi găsi calea spre moarte, chiar dacă ar fi să aleg una mai grea, dacă voi mă împiedicați să aleg una mai ușoară“. Nu găsești că aceste cuvinte sînt mai presus decît „Nu doare, Paetus“ — la care de fapt a ajuns după ce le-a trăit pe cele dintii?

Și totuși acestea din urmă se bucură de o faimă fără seamăn, despre celelalte nu vorbește nimeni. De unde ajung la concluzia pe care am enunțat-o la începutul scrisorii, că unele fapte sînt mai cunoscute, altele mai mărețe. Cu bine.

III, 17

C. Plinius către iubitul său Iulius Servianus

Oare totul merge bine, de n-am mai primit de atita vreme nimic de la tine? Sau totul e bine, dar ești tu ocupat? Ori nu ești prea ocupat, dar prilejul de a-mi scrie se ivește rareori sau deloc? Pune capăt acestei frământări pe care n-o mai pot îndura, pune-i capăt fie chiar trimițînd un curier pentru scrisorile tale. Îi voi da eu banii de drum, eu îl voi răsplăti, numai să-mi aducă veștile pe care le aștept. Eu sînt bine, dacă bine înseamnă să trăiești neliniștit și frământat, într-o așteptare de fiecă clipă și temîndu-te că celui ce ți-e mai drag ar putea să i se întîmple orice i se poate întîmpla unui om. Cu bine.

III, 18

C. Plinius către iubitul său Vibius Severus

[Lectura în public a Penegiricului lui Traian]

Preluarea funcției de consul îmi impunea să aduc mulțumiri împăratului în numele statului. De vreme ce am făcut-o în senat, așa cum cereau împrejurarea și locul, respectînd tradiția, am crezut că lucrul cel mai indicat pentru un bun cetățean este să cuprindă într-o lucrare mai vastă și mai dezvoltată cele rostite atunci⁵⁷, în primul rînd pentru a pune în valoare în ochii împăratului nostru, prin elogiile sincere, meritele lui; în al doilea rînd, pentru a arăta viitorilor împărați, nu cu un ton profesoral, ci prin exemplul lui, care e calea cea mai sigură pentru a ajunge la o glorie egală. E frumos să dai lecții de cum trebuie să fie un împărat, dar e greu și chiar temerar; însă a aduce laude celui mai bun

împărat și a arăta prin aceasta urmașilor lui lumina care să-i călăuzească întocmai ca un far — iată un lucru de o egală utilitate, fără urmă de trufie ⁵⁸.

Nu mică mi-a fost satisfacția când, vrînd să citesc această lucrare prietenilor mei, înștiințați nu prin scrisori nici prin invitații ⁵⁹ ci numai „dacă nu-i deranjează“ și „dacă au destul timp“ (la Roma nu ai niciodată destul timp și nu poți spune că nu te deranjează să asculți o lectură publică), și pe deasupra și pe o vreme mizerabilă, au venit cu toții, două zile la rînd, și cînd, cu modestia mea, am vrut să pun capăt lecturii, mi-au impus să continui și a treia zi. Să cred oare că cîntea aceasta mi-era adresată mie, sau literaturii? Prefer să o atribui literaturii care, lăsată aproape în părăsire, prinde iarăși viață. Și pentru ce subiect au arătat atîta interes? Pentru unul pe care chiar în senat, unde trebuia să-l suportăm, îl înduram de obicei cu greu și numai pentru cîteva clipe, astăzi se găsesc oameni care să dorească să-l citească și să-l asculte, trei zile în șir, nu pentru că ar fi scris cu mai multă artă, decît înainte, ci cu mai multă libertate și chiar cu mai multă plăcere. Meritelor împăratului nostru li se va adăuga și acela că un gen tot atît de fals, pe cit de odios, a devenit astăzi și sincer și plăcut. În ce mă privește, am avut dovada de netăgăduit atît a interesului celor care mă ascultau, cit și a bunului lor gust. Căci am observat că le-au plăcut mai mult tocmai pasajele mai echilibrate. Eu nu uit că ceea ce am scris pentru toată lumea am citit doar cîtorva, aprecierile însă vor fi pentru mine ca provenind de la toți; mă bucură această exigență a publicului și, așa cum odinioară publicul la teatru i-a învățat pe actori să recite prost, tot așa astăzi nutresc speranța că se poate întîmpla ca același public de teatru să-i învețe pe actori să recite bine ⁶⁰. Căci toți acei care scriu ca să placă vor scrie ceea ce vor vedea că place. Eu am credința că pentru natura acestui subiect este potrivit un stil mai împodobit, deoarece mai degrabă pasajele scrise mai concis și mai succint pot părea căutate și afectate, decît acelea pline de vigoare și vervă ⁶¹. Totuși sînt neobosit în ruga mea ca să vină odată ziua (de-ar fi și venit!) în care stilul acesta plăcut și curgător va face loc aceluia sobru și grav, chiar și acolo unde este bine folosit.

Acestea au fost preocupările mele timp de trei zile; și le-am făcut cunoscute pentru că am vrut ca, de departe, să resimți și tu pentru literatură și pentru mine aceeași plăcere, pe care ai fi resimțit-o dacă ai fi fost de față. Cu bine.

III, 19

C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus

[Sfat pentru cumpărarea unui teren]

Îți cer un sfat, ca de obicei, în legătură cu proprietățile mele. S-a pus în vânzare o moșie vecină cu terenurile mele și chiar cuprinsă între ele. Sint destule motive care mă tentează, dar și altele, deloc neînsemnate, care mă rețin. Mă tentează în primul rind însăși plăcerea de a le uni, apoi faptul avantajos și atrăgător totodată de a putea face un singur drum și o singură cheltuială pentru a le vizita pe amândouă, să le am în grija aceluiași administrator⁶² și chiar a acelorași supraveghetori⁶³, pe una să o folosesc ca o vilă de locuit și să o împodobesc, pe cealaltă doar să o întrețin cu grijă. În acest calcul includ cheltuielile pentru mobilier, cheltuielile pentru paznici, grădinari⁶⁴, lucrători și chiar pentru echipamentul de vânătoare. E foarte important dacă le ai pe toate acestea adunate într-un singur loc, sau răspindite în mai multe părți. În schimb, mă tem că e imprudent să ai o proprietate atit de întinsă expusă acelorași intemperii, acelorași riscuri; mi se pare mai prudent să te aperi de capriciile soartei avind proprietățile în locuri diferite. Și-apoi, e o adevărată încintare să variezi peisajul și climatul, și chiar să te plimbi de la o proprietate la alta.

În sfirșit, ce e important în aceasă consultare: pământul este roditor, îmbelșugat, bogat în apă, e compus din terenuri de cultură, podgorii, păduri; produsele lor aduc un venit modest, dar sigur. Din păcate, bogăția acestui pământ este diminuată din pricina cultivatorilor nevoiași. Căci fostul proprietar a tot vîndut uneltele zălogite și, reducînd pentru un timp datoriile vechi ale fermierilor, i-a lipsit în schimb de mijloace de lucru pentru viitor și, prin acest neajuns, datoriile vechi au crescut din nou. Așa că trebuie să le procur

sclavi, cu atit mai scumpi, cu cit vreau să fie sclavi mai buni, căci nici eu nu am nicăieri sclavi în lanțuri, și pe aici nimeni nu are⁶⁵.

Trebuie să te mai pun la curent cu prețul cu care se pare că se poate cumpăra moșia — trei milioane sesterți. Și nu pentru că nu ar fi valorat altădată cinci milioane, dar pentru că și lipsa actuală de fermieri, și greutățile generale de astăzi au făcut să scadă și veniturile agricole și prețul terenurilor. Mă întrebi dacă aș putea aduna ușor aceste trei milioane: e adevărat că aproape tot ce am e investit în proprietăți, dar am și ceva de la care îmi revine o dobândă și nu-mi va fi greu să mă și împrumut. Voi lua de la soacra mea⁶⁶, de a cărei casă de bani mă folosesc ca de a mea. Să nu te preocupe deci această problemă, dacă ești de acord cu celelalte, pe care aș dori să le examinezi cu deosebită atenție. Căci în toate privințele, dar în special în administrarea bunurilor, tu ai o bogată experiență și pricepere. Cu bine.

III, 20

C. Plinius către iubitul său Maesius Maximus

[Votul secret în senat]

Ți-aduci aminte că ai citit adesea cite discuții a stîrnit legea privitoare la votul secret⁶⁷ și cită faimă, dar și cite critici i-a adus aceluia care a propus-o? Iar acum în senat s-a hotărît, fără nici o opoziție, că este o măsură foarte bună; toți au cerut, în ziua comițiilor⁶⁸, buletine de vot. E adevărat că prin voturile deschise, rostite cu glas tare, noi întreceam dezordinea din adunările poporului. Nu se mai ținea seama nici cînd era timpul să vorbești, nici bunul simț de a tăcea, nici demnitatea de a șede la locul tău. Din toate părțile strigăte puternice și stridente, toți alergau peste tot cu candidații pe care îi sprijineau, mulți se mișcau în grupuri în mijlocul adunării, alții formau cercuri — o neorînduială revoltătoare. Atit de mult ne îndepărtaserăm de tradiția străbună, cînd toate se desfășurau în ordine, cu măsură și calm, asigurînd măreție și respect acestui lăcaș.

Mai trăiesc bătrini de la care aflu adesea cum era respectată ordinea în comiții: la citirea numelui unui candidat — liniște deplină; candidatul vorbea singur despre el, își povestea viața, aducea martori care să confirme spusese lui, fie pe cel sub care servise ca legat în armată, fie pe acela al cărui cvestor fusese, sau și pe unul și pe altul, dacă era posibil; mai numea pe câțiva dintre cei care îi susțineau candidatura. Toți vorbeau puțin și cu seriozitate. Reușea mai degrabă așa, decît prin rugăminți. Uneori un candidat punea în discuție originea, vîrsta sau chiar comportarea contracandidatului său. Senatul asculta cu gravitatea unui censor. În felul acesta au reușit mai degrabă cei care meritau decît cei care aveau trecere.

Aceste obiceiuri au decăzut acum din cauza intereselor jospnice, și s-a recurs la votul secret ca la un leac, și a fost chiar un leac pentru moment, căci era ceva nou și neobișnuit. Dar mi-e teamă că, odată cu trecerea timpului, să nu se nască alte rele din chiar acest leac. Există primejdia ca odată cu votul secret să se strecoare lipsa de scrupule, căci cîți sint oamenii care au același simț de răspundere în secret ca și în public? Mulți au în vedere faima lor, prea puțin conștiința lor. Dar e prematur să vorbim de ce va fi. Pînă atunci, datorită buletinelor de vot, vom avea magistrații care merită cel mai mult să fie aleși. În aceste comiții, la fel ca în procesele pentru recuperare⁶⁹, fiind luați cam prin surprindere, am fost judecători imparțiali.

Ți-am scris toate acestea în primul rînd ca să-ți spun ceva nou, în al doilea rînd ca să-ți mai vorbesc din cînd în cînd despre treburile statului — subiect pe care cu atît mai mult nu trebuie să-l pierdem din vedere, cu cît avem mai rar ca altădată prilej să-l abordăm.

Și, pe Hercule, pînă cînd aceleași întrebări, banale „ce mai faci? ești bine, sănătos?“. Scrisorile noastre trebuie să conțină și ele altceva decît interese mărunte, meschine, personale.

E adevărat că toate treburile statului sint în puterea unui singur om care a luat asupra sa, pentru binele comun, grijile

și necazurile tuturor. Totuși, printr-o fericită conjunctură, câteva rîuri din acel izvor atît de bogat — ca să zic așa — curg chiar pînă la noi. Apele lor le putem sorbi și noi și le putem servi⁷⁰, prin intermediul scrisorilor, și prietenilor noștri care nu sînt de față. Cu bine.

III, 21

C. Plinius către iubitul său Cornelius Priscus

[Moartea poetului Marțial]

Aud că Valerius Martialis a murit și sînt profund îndurerat. Era un om talentat, spiritual, inteligent; scrierile lui sînt pline de ironie și sarcasm și nu lipsite de candoare. Cînd ne-am despărțit, l-am răsplătit dîndu-i bani de drum, pe care i-am dat în numele prieteniei noastre, i-am dat și pentru versurile închinete mie.

După un obicei străbun, cei care scriau ceva în cinstea unui particular sau a unui oraș erau răsplătiți fie cu bani, fie cu onoruri. În vremea noastră însă, odată cu alte obiceiuri frumoase și lăudabile, a fost dat uitării și acesta și încă foarte repede. Căci de cînd nu mai înfăptuim nimic vrednic de laudă socotim că nici lauda nu-și mai are rostul.

Mă întrebi care sînt versurile pentru care l-am răsplătit. Te-aș trimite chiar la carte, dacă nu aș ține minte cîteva versuri. Dacă îți vor plăcea acestea, pe celelalte le vei căuta în carte. Poetul vorbește cu muza, o trimite să caute locuința mea de pe Esquilin⁷¹, să se aproprie cu respect:

„Ai grijă să nu te duci să bați la ușa unui orator la o oră nepotrivită, după o beție. El își închină ziua întregă severei Minerva, străduindu-se să încinte urechile centumvirilor cu discursurile acestea, pe care oamenii și veacurile ce vor veni să le poată pune alături de operele oratorului din Arpinum⁷². E mai prudent să te duci seara, cînd se aprind lămpile; acesta este ceasul tău, cînd se dezlănțuie Bachus, cînd domnește

trandafirul, cind părul este parfumat. Atunci pot să mă citească și cei de severitatea unui Cato“⁷³.

N-am avut dreptate să-l răsplătesc cu toată prietenia și atunci, la plecare, pe acela care a scris despre mine aceste versuri, și să-l pling acum, ca pe un prieten foarte drag pe care l-am pierdut? Mi-a dăruit cit a putut mai mult și mi-ar mai fi dăruit dacă ar fi putut. De altfel ce poți dăruia unui om mai mult decât faima, gloria, eternitatea? Oare operele lui nu vor fi veșnice? Poate că nu, dar el le-a scris ca pentru eternitate. Cu bine.

CARTEA IV

1

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Vizită la Comum]

După vreme îndelungată dorești să-ți vezi nepoata, și pe mine totodată. Ne bucură pe amândoi această dorință și, pe Hercule, o împărtășim și noi. Poate nu-ți vine să crezi ce dor ne este și nouă să te vedem, și cit mai neintârziat; așa că ne și stringem câteva bagaje, ca să urgentăm pe cit posibil călătoria. Vom zăbovi numai puțin, pentru a ne abate pe la moșia mea din Toscana, nu ca să aruncăm o privire asupra ogoarelor și proprietăților de acolo (căci aceasta mai poate aștepta), ci ca să ne împlinim o îndatorire obligatorie. Lângă moșia mea este un oraș (numit Tifernium Tiberinum), care m-a ales ca protector încă de pe cînd eram aproape un copil, alegere tot atît de plină de dragoste, pe cit de lipsită de discernămint. Acest oraș sărbătorește sosirea mea, se intristează la plecare, se bucură de succesele mele. Ca semn de recunoștință (căci e cea mai mare rușine să nu răspunzi în aceeași măsură în prietenie) am înălțat acolo, cu banii mei, un templu a cărui inaugurare, acum cînd e gata, ar fi o lipsă de pietate să o mai amîn. Așadar vom fi acolo în ziua inaugurării, pe care am hotărit să o sărbătoresc printr-un ospăț. Vom rămîne poate și a doua zi, de aceea vom parcurge drumul cu cit mai mare viteză. Măcar să vă găsim cu bine, pe tine¹ și pe fiica ta! Căci bucuroși veți fi cu siguranță, cînd ne veți întîmpina sănătoși. Cu bine.

IV, 2

C. Plinius către iubitul său Attius Clemens

[Regulus la moartea fiului său]

Regulus și-a pierdut fiul, singura nenorocire de care nu e vrednic și pe care nu știu dacă o consideră o nenerocire². Copilul era un spirit pătrunzător, dar nesincer; ar fi putut

totuși să urmeze calea cea bună, dacă nu ar fi semănat cu tatăl său. Regulus l-a emancipat, ca să poată deveni moștenitor al mamei³; după aceea umbla să capteze bunurile instrăinate (așa se vorbea în public despre obiceiurile lui), printr-o amabilitate de o fățărnicie josnică și rar întâlnită la părinți. De necrezut, dar gîndește-te că e vorba de Regulus. Își jelește ca un disperat copilul pierdut. Fiul lui avea o mulțime de cai mici de rasă, și de călărie, și de tracțiune, avea ciini, mai mari și mai mici, avea priveghetori, papagali, mierle⁴; Regulus le-a jertfit pe toate în jurul rugului⁵. Asta nu era suferință, ci paradă de suferință. E surprinzător cit de multă lume se adună la el. Toți îl detestă, îl urăsc și, ca și cum l-ar stima, ca și cum l-ar iubi, aleargă la el, se imbulzesc și, ca să spun pe scurt ce gîndesc, îl lingușesc pe Regulus în felul lui Regulus. El stă în grădinile lui de dincolo de Tibru, unde o întindere nesfirșită de pămînt e plină de porticuri imense, iar țărnul apei, de statuile lui, căci așa de risipitor este în avariția lui fără de margini și de vanitos în ticăloșia lui fără de margini. În felul acesta jignește un oraș întreg într-un moment foarte nepotrivit, și consideră o mîngiere pentru el jignirea adusă celorlalți. Spune că ar vrea să se recăsătorească, ceea ce este, ca tot ceea ce face, o nesăbuintă. Vei auzi în curînd de căsătoria unui bărbat în doliu, de căsătoria unui bătrîn: una timpurie, cealaltă tîrzie. Mă întrebi de unde prevăd aceasta? Nu din afirmațiile lui, care nu are pereche de mincinos, dar pentru că Regulus va face cu siguranță tocmai ceea ce nu ar trebui să facă. Cu bine.

IV, 3

C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus

[Operele lui Arrius Antoninus]

Că în primul și în al doilea consulat ai fost la înălțimea străbunilor noștri, că în Asia ai fost un proconsul⁶ așa cum nici înainte de tine nici după tine nu a fost decît poate unul sau doi (modestia ta nu-mi îngăduie să spun „nimeni“), că prin probitatea, prin prestigiul și chiar prin vîrsta ta ești unul dintre oamenii de frunte în oraș — e frumos și vrednic de

respect. Dar eu te admir și mai mult pentru viața ta particulară, căci a tempera asemenea severitate cu o egală bunăvoință, și a îmbina seriozitatea extremă cu o blindețe deosebită, este deopotrivă de dificil și de măreț.

Tu realizezi aceasta prin farmecul de neînchipuit al conversației tale, și mai ales prin felul tău de a scrie. Căci și când vorbești tu parcă se revarsă mierea de pe buzele bătrînului Nestor⁷, iar cele scrise de tine sînt parcă urzite de albine și pline de nectarul florilor; așa cel puțin am avut eu impresia, cînd am citit zilele acestea epigramele tale grecești și iambii tăi. Cită cultură, cită eleganță, ce pline de farmec, de pasiune, de parfum arhaic, ce subtile, ce corecte sînt! Aveam impresia că țin în miini un Callimachos⁸ sau un Herodes⁹, sau ceva poate mai bun, deși nici unul din ei nu a tratat și nu a abordat vreunul din aceste genuri. Un roman care vorbește atît de frumos greaca! Și, pe legea mea, aș putea spune că Atena însăși nu e atît de atică. Ce să mai spun? Îi invidiez pe greci pentru că ai preferat să scrii în limba lor. Și nu e greu de presupus ce ai fi putut scrie în limba maternă, de vreme ce într-o limbă străină și adoptată ai realizat opere atît de strălucite. Cu bine.

IV, 4

C. Plinius către iubitul său Sosius Senecio

Țin foarte mult la Varisidius Nepos, un om activ, integru, orator de talent, ceea ce pentru mine este de mare însemnătate. Și mai este ruda foarte apropiată a lui C. Calvisius, colegul meu și prietenul tău (este fiul surorii lui). Te rog să-i acorzi cîntea — și pentru el și pentru unchiul lui — a tribunatului de șase luni¹⁰. Îți voi fi îndatorat eu, îți va fi îndatorat și prietenul nostru Calvisius, îți va fi îndatorat și Varisidius, un datornic nu mai puțin solvabil decît mă consideri pe mine. Ai făcut multe servicii multora. Aș îndrăzni să afirm că niciodată nu ai făcut o alegere mai bună, iar la fel de bună, poate odată sau de două ori. Cu bine.

C. Plinius către iubitul său Iulius Sparsus

[Succesul unei lecturi în public]

Se spune că Eschine le-a citit rodienilor, la rugămintea lor, un discurs al său, apoi unul al lui Demosthene, amîndouă primite cu ovații entuziaste. Nu mă mir că s-a întîmplat așa cu operele unor mari scriitori, atîta vreme cît deunăzi oameni erudiți au ascultat timp de două zile un discurs al meu cu atîta interes, cu atîta bunăvoință, cu rivnă chiar, deși atenția nu le era susținută de nici o comparație între un discurs și altul, ca la un concurs. Căci rodienii erau stimulați și de calitățile însăși ale celor două discursuri, cît și de confruntarea neobișnuită; discursul meu, fără să aibă farmecul emulației, era lăudat. Pe bună dreptate sau nu, vei vedea cînd vei citi lucrarea, a cărei întindere nu-mi îngăduie să prelungesc mai mult această scrisoare-introducere. Trebuie să fiu concis măcar în scrisoare, unde pot, pentru ca să mi se treacă cu vederea faptul că discursul însuși este extins, păstrînd totuși proporțiile cerute de subiect. Cu bine.

C. Plinius către iubitul său Iulius Naso

[Nesiguranța recoltelor]

În Toscana recolta bătută de grindină, în regiunea transpadană, belșug mare — mi se spune — dar prețuri scăzute în aceeași măsură. Numai proprietatea mea din Laurentum îmi va aduce venit. Adevărat că acolo nu am altceva decît casa și grădina și, imediat lingă ea, nisipul, și totuși numai ea îmi va aduce un venit. Căci acolo lucrez cel mai mult și nu cultiv pămîntul, pe care nu-l am, ci pe mine însumi, prin studiu. Chiar pot să-ți arăt aici scrinul plin de manuscrise, așa cum în alte părți e plin hambarul. Așa că, dacă vrei să ai moșii cu recolte sigure și îmbelșugate, cumpără și tu una pe țărml acestă. Cu bine.

C. Plinius către iubitul său Catius Lepidus

[Regulus scrie elogiul funebru al fiului său]

Ți-am spus de atitea ori că Regulus e tare. E extraordinar cum reușește, cînd își pune ceva în cap. A hotărît să-și jelească fiul, îl jelește ca nimeni altul; a hotărît să-i facă nenumărate statui și portrete — toate atelierile lucrează la ele: îl reprezintă în culori, în ceară, în bronz, în argint, în aur, în fildeș, în marmură. Iar el a citit de curînd în fața unui public imens, invitat de el, panegiricul fiului lui, da, panegiricul unui copil, l-a citit. A trimis această scriere, copiată în mii de exemplare, în toată Italia și în provincii. A scris oficial ca decurionii să aleagă dintre ei pe cei cu voce mai frumoasă, ca să citească discursul în public; așa s-a făcut. Dacă el și-ar fi pus această tenacitate, sau cum altfel poate fi numită perseverența în a obține orice vrei, în slujba unor cauze mai bune, cit bine ar fi putut să facă! De altfel, la oamenii buni această forță este mai slabă decît la cei răi, și așa cum spun grecii ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει*, la fel modestia este slăbiciunea celor drepți, cutezanța este arma celor josnici. Dovadă Regulus. Are respirația mică, vorbirea greoaie, e bilbiit, nu are spontaneitate¹¹, nici un pic de memorie — într-un cuvînt nimic, în afară de nesăbuiința lui, și totuși, datorită impertinenței și acestei nebunii a lui, a ajuns să fie considerat de mulți orator. Și astfel Herennius Senecio a răsturnat cunoscuta definiție dată de Cato oratorului, adaptînd-o de minune lui Regulus: „Oratorul este un om rău și un vorbitor nepriceput“¹². Și, pe Hercule, nici Cato nu l-a definit pe orator atît de bine ca Senecio pe Regulus. Ai cu ce să plătești contravaloarea acestei scrisori? Ai, dacă mi-ai scrie că unul dintre colegii mei de acolo, sau poate chiar tu, ai citit în for, întocmai ca un impostor, această jalnică scriere a lui Regulus, adică, așa cum spune Demosthene ἐπάρας τὴν φωνὴν καὶ γεγηθὼς καὶ λαρυγγίζων**. Căci este

* „Îndrăzneala este fiica ignoranței, chibzuința este mama timidității“.

** „Cu o voce și veselă și răsunătoare“.

aşa de proastă încît provoacă mai degrabă risul, decît plînsul; ai crede că e scrisă nu pentru un copil, ci de un copil. Cu bine.

IV, 8

C. Plinius către iubitul său Maturus Arrianus

[Răspuns la felicitări]

Mă feliciți pentru că am fost ales augur ¹³: mă feliciți pe bună dreptate, în primul rînd pentru că este vrednic de laudă să ai parte de prețuirea unui împărat atît de serios, chiar în împrejurări mai puțin importante, și apoi pentru că sacerdoțiul însuși este pe cît de vechi și respectat, pe atît de sacru și foarte important, prin aceea că nu ți se mai ia cît trăiești. Alte funcții, deși aproape egale în demnitate, ți se acordă, și tot așa ți se retrag, dar pe aceasta soarta nu are puterea decît să ți-o dea. Și mi se pare vrednic de felicitat și faptul că am urmat după Iulius Frontinus, om de vază, care în ultimii ani, în ziua cînd se făceau propuneri ¹⁴ pentru sacerdoți, mă propunea mereu pe mine, ca și cum m-ar fi cooptat în locul său; ceea ce, implinindu-se acum, s-a dovedit a nu fi fost ceva întîmplător. Îmi scrii că te bucuri că am fost ales augur, mai ales pentru faptul că și M. Tullius ¹⁵ a fost augur; ești mulțumit că am parte și eu de onorurile aceleia pe care doresc să-l egalez în lucrări. Ce bine ar fi dacă, așa cum am obținut același sacerdoțiu, așa cum am ajuns consul la o vîrstă mult mai tină ră decît a lui, aș putea măcar la bătrînețe să-mi fie hărăzit puțin din geniul lui! Fără îndoială, cele ce stau în puterea omului, acelea mi-au revenit și mie și altora, însă ceea ce nu-ți poate fi dat decît de zei este și greu de obținut și chiar prea mult ca să nădăjduiești. Cu bine.

IV, 9

C. Plinius către iubitul său Cornelius Ursus

[Procesul lui Iullus Bassus]

Zilele acestea s-a judecat procesul lui Iulius Bassus ¹⁶, un om încercat și vestit pentru necazurile lui. În timpul lui Vespasian a fost acuzat de doi particulari și trimis în fața

senatului; suspendat pentru cităva vreme, a fost achitat în cele din urmă și reabilitat. Ca prieten al lui Domițian, s-a temut de Titus; Domițian l-a surghiunit; rechemat de Nerva și obținând prin tragere la sorți provincia Bithynia, s-a întors de acolo ca acuzat și a fost învinuit cu tot atita înverșunare, cu cit devotament a fost apărat. S-au enunțat propuneri diferite, majoritatea însă erau mai degrabă pentru indulgență. Împotriva lui a pledat Pomponius Rufus, orator abil și înfocat. După Rufus a urmat Teofanes, unul dintre delegații provinciei, factorul de bază și scinteia care a dezlănțuit procesul. Am răspuns eu, căci Bassus mă însărcinase să pun jaloanele întregului plan de apărare, să vorbesc despre faima lui, care era mare și pentru că descindea dintr-o familie vestită, și datorită tocmai necazurilor lui; să vorbesc despre complotul urzit de delatori în vederea unui ciștig ¹⁷, să vorbesc despre motivele pentru care i-a nemulțumit pe unii mai răzvrățiți, ca însuși acel Teofanes. Voise ca tot eu să atac și învinuirea care îl apăsa cel mai greu, căci pentru celelalte capete de acuzare, deși mai grave la prima vedere, merita nu numai o achitare, ci chiar laude. Ceea ce îi agrava situația era faptul că, de bună credință și din imprudență, primise de la unii cetățeni din provincie cîteva daruri prietenești (căci fusese cvestor tot în acea provincie). Acuzatorii le numeau furturi și jafuri, el — daruri. Legea însă interzice și primirea de daruri. Ce puteam eu să fac în acest caz, ce cale de apărare să aleg? Să neg? Mi-era teamă să nu fie considerat de-a dreptul furt faptul pe care pregetam să-l recunosc; și-apoi, a nega un fapt evident însemna agravarea culpei, și nu atenuarea ei, mai ales că acuzatul nu dăduse deplină libertate de acțiune avocaților. Căci el spusese unora, și chiar împăratului că nu primise altceva decit numai niște daruri neînsemnate de ziua lui de naștere, sau la Saturnale, și că și el trimisese altora. Oare să cer clementă? Ar fi însemnat să-l distrug pe acuzat, recunoscînd că este atit de vinovat, incit nu poate fi salvat decit prin clementă. Să-l apăr ca și cum ar fi procedat corect? Nu l-aș fi ajutat nici pe el, și ar fi părut o sfruntare din partea mea. În această situație dificilă am decis să păstrez linia de mijloc; se pare că am izbutit.

Pledoaria mea a fost întreruptă numai la venirea nopții, ca la o bătălie. Pledasem trei ore și jumătate; mai rămânea o oră și jumătate căci, după lege, acuzarea avea la dispoziție șase ore, iar inculpatul nouă. Acuzatul împărțise așa fel timpul între mine și cel care urma să vorbească după mine, încît eu beneficiam de cinci ore, iar celălalt de restul. Reușita pledoariei mele mă îndemna să tac, să nu mai continui; căci este o nesăbuintă să nu te oprești cînd ai succes. Mă mai temeam să nu mă părăsească puterile la reluarea pledoariei, deoarece e mai greu să o iei de la început, decît să continui. Există primejdia ca reluarea pledoariei mele să fie primită cu indiferență, din cauza întreruperii, și cu plictiseală, din cauza continuării ei. Căci, așa cum focul este întreținut prin așitarea neîncetată a tăciunilor și, odată stins, e foarte greu să-l mai aprinzi, tot astfel și căldura celui care vorbește și atenția celui care ascultă sînt menținute numai prin continuitate, o întrerupere ca și o pauză le fac să slăbească. Dar Bassus mă implora cu rugăminți repetate și aproape chiar cu lacrimi în ochi să epuizez timpul rezervat mie. Am cedat, socotind interesul lui mai presus de al meu. Și bine am făcut. Am găsit la senatori o atenție atît de vie, încît păreau mai degrabă incitați decît sătui după prima pledoarie.

După mine a urmat Luceius Albinus, atît de bine, încît discursurile noastre păreau două pledoarii prin varietatea lor și una singură prin unitatea lor. A răspuns Herennius Pollio, amenințător și grav, apoi din nou Teofanes, care a fost și de data aceasta ca și alte dăți total lipsit de cuviință, revendicînd pentru el, după doi oratori încercați și foști consuli, timpul de a vorbi, și încă fără măsură. A vorbit pînă s-a înnoptat și chiar cu lămpile aprinse¹⁸. Ziua următoare au pledat, pentru Bassus, Homullus și Fronto — admirabil. Ziua a patra a fost consacrată examinării probelor.

Baebius Macer, consul desemnat, a fost de părere că Bassus e vinovat în baza legii de delapidare; Caepio Hispo a propus să fie reabilitat și trimis la comisia de judecată. Propuneri îndreptățite amîndouă. Cum se poate, ai să zici, să fie amîndouă îndreptățite, cînd sînt atît de diferite? De bună seamă, pentru că și Macer, interpretînd cu strictețe legea, a consi-

derat normal să-l condamne pe acela care a încălcat legea primind daruri, și Caepio, socotind că senatul are latitudinea, cum și este, de a îmblinzi legile sau de a le spori severitatea, a făcut, nu fără rațiune, apel la clemență pentru o faptă interzisă, într-adevăr, dar nu fără precedent. A prevalat propunerea lui Caepio, mai mult, acesta a fost ovaționat când s-a ridicat să-și spună părerea, așa cum se procedează când vorbitorul se așază. De aici poți să-ți dai seama cu câtă unanimitate a fost întimpinat când a vorbit, din moment ce a fost atit de aclamat atunci când numai urma să vorbească. Cu toate acestea în senat, ca și printre noi, părerile oamenilor sint împărțite. Cei care au fost de acord cu propunerea lui Caepio dezaproă propunerea lui Macer, ca fiind aspră și neînduplecată; cei care au fost de acord cu propunerea lui Macer o găsesc pe cealaltă indulgentă și chiar inconsecventă, căci ei spun că e o inconsecvență să fie menținut în senat cineva care a fost trimis în fața judecătorilor. A mai fost și o a treia propunere: Valerius Paulinus și-a însușit propunerea lui Caepio, cu completarea ¹⁹ ca Teofanes să fie adus în discuția senatului după ce va fi dat socoteală de misiunea sa. Căci era învinuit că în acuzațiile aduse s-ar fi făcut vinovat de multe din cele prevăzute în chiar legea invocată în acuzarea lui Bassus. Dar consulii n-au dat urmare acestei propuneri, deși senatul în majoritatea lui a fost cu totul de acord. Paulinus însă și-a dobândit reputația de om drept și consecvent. Când s-a ridicat ședința, Bassus a fost înconjurat de mulțimea de oameni manifestându-și satisfacția prin vii ovații. I-a atras simpatie amintirea reimprospătată a vechilor lui necazuri și numele lui cunoscut pentru supărările avute, ca și statura înaltă a unei bătrîneți cernite și îndurerate.

Decamdată vei avea această scrisoare ca un πρόδρομος* și vei aștepta discursul întreg și cu toată încărcătura lui; il vei aștepta mult, deoarece o lucrare atit de importantă nu poate fi revăzută cu ușurință și în fugă. Cu bine.

* Vești de ultimă oră.

C. *Plinius către iubitul său Staius Sabinus*

[Interpretarea unui testament]

Îmi scrii că Sabina, care ne-a instituit moștenitori, nu a specificat nicăieri să fie eliberat sclavul ei Modestus, dar că i-a lăsat un legat în care scrie totuși: „Lui Modestus, pentru care am hotărît să fie liberat”. Mă întrebi ce gîndesc. Am discutat cu cițiva competenți. Cu toții au fost de acord că nu îi este datorată nici libertatea, pentru că nu i-a fost acordată, și nici legatul, pentru că a fost dat unui sclav. Mie mi se pare însă că este o evidentă scăpare din vedere și de aceea cred că noi trebuie să facem ca și cum Sabina ar fi scris ceea ce ea a crezut că a scris. Sînt încredințat că ești de acord cu părerea mea, deoarece obișnuiești să respecti cu sfințenie voința celor decedați, voință care, odată înțeleasă de moștenitorii de omenie, e ca și o prevedere legală. Căci pentru noi onoarea înseamnă tot atîta, cît înseamnă pentru alții necesitatea. Să rămînă dar în libertate cu consimțămîntul nostru, să se bucure de legat ca și cum Sabina s-ar fi îngrijit de toate cu chibzuială. Căci a avut grijă, de vreme ce a făcut o bună alegere a moștenitorilor. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Cornelius Minicianus*

[Supliciuul marei vestale Cornelia]

Ai auzit că Valerius Licinianus dă lecții în Sicilia? Cred că nu ai auzit încă deoarece vestea este recentă. Pînă nu de mult acest fost pretor era considerat aici printre avocații cei mai elocvenți; acum a decăzut pînă într-atît încît a ajuns din senator — un exilat și din orator — retor. Așa se face că în cuvîntul de deschidere a spus cu durere și gravitate: „Ce glume faci tu, soartă! Din senatori tu faci profesori și din profesori, senatori“. E atîta venin, atîta amărăciune în această maximă, încît am impresia că a inițiat cursurile tocmai ca să spună aceasta. La fel, după ce a intrat, îmbrăcat, ca grecii cu *pallium*²⁰ (căci acei cărora le este interzisă apa și

focul²¹ nu au dreptul să poarte toga), după ce și-a potrivit și și-a examinat ținuta, a spus: „Am să predau retorica latină“. Nenorociri vrednice de compătimit, vei spune, dar le merită acela care a pingărit această profesie a noastră, necinstind o vestală²². A recunoscut într-adevăr că a necinstit o vestală, dar nu se știe dacă a recunoscut pentru că era adevărat, sau pentru că se temea de necazuri mai mari, dacă ar fi negat. Domițian, furios, urla, singur în mijlocul ostilității generale. Căci după ce a dorit cu inverșunare să o îngroape de vie pe Cornelia, marea vestală binecunoscută, inchipuindu-și că domnia lui va deveni celebră printr-un asemenea exemplu, în virtutea dreptului de *pontifex maximus*, sau dintr-o cruzime de tiran, i-a convocat pe ceilalți pontifi, cu dezinvoltura unui stăpîn, nu la Regia²³, ci în vila lui din Alba. Printr-o nelegiuire nu mai mică decît aceea pe care își dădea aere că o pedepsește, a condamnat-o în absență, și fără să aibă dreptul la cuvînt, pe cea care păcătuisese, cînd el însuși nu numai că a avut legături incestuoase cu fiica fratelui său, dar a și ucis-o, căci, văduvă fiind, ea a murit în urma unui avort.

Pontifii au fost trimiși de îndată ca să ia măsuri să fie îngropată de vie și omorită. Atunci ea, intinzînd miinile cînd spre Vesta, cînd spre ceilalți zei, striga mereu, repetînd într-una: „Împăratul crede că eu am păcătuit, deși ceremoniile sacre oficiate de mine i-au adus victoria, triumful“²⁴. Nu se știe dacă spunea aceasta ca să-l lingusească, sau în bătaie de joc, pentru că era sigură de ea, sau din dispreț pentru împărat; dar le-a tot spus pînă a fost dusă la supliciu; nu știu dacă era nevinovată, dar cu siguranță era considerată nevinovată. Pe cînd era dusă în vestita cameră subterană²⁵ și cînd *stola*²⁶ i s-a agățat la coborîre, ea s-a întors și și-a strins-o; cum călăul îi întindea mina, ea s-a răsucit, a făcut un salt înapoi, ferindu-se, cu o supremă dovadă de inocență, de atingerea respingătoare, ca de o pingărire a trupului ei neprihănit de fecioară și, cu o extremă decență *πολλὴν πρόνοιαν ἔσχεν εὐσχημόνων πεσεῖν**. Mai mult, Celer, cavaler roman, care era bănuț de complicitate cu Cornelia, în timp ce era bătut cu vergile²⁷ în for, repeta într-una „ce am făcut? n-am făcut nimic“.

* A avut grijă, în cădere, să păstreze o atitudine castă.

Domițian își atrăsese așadar ura tuturor pentru cruzimea și nedreptatea comisă. Îl prinde pe Licinianus, pe motiv că ar fi ascuns la moșia lui pe o libertă a Corneliei. Prevenit, de cei care aveau această însărcinare, că, dacă nu vrea să fie bătut cu vergile în for, să recurgă la o mărturisire, ca și cum ar cere îndurare, el o face. În absența lui, a vorbit pentru el Herennius Senecio, cam în genul: κείται Πάτροκλος* — căci el a spus: „Din avocat am devenit un simplu sol; Licinianus a renunțat la apărare“²⁸. Ceea ce i-a plăcut atât de mult lui Domițian încît, de bucurie, s-a dat de gol spunînd: „Licinianus m-a achitat“. Și a adăugat chiar că nu trebuie profitat de respectul lui; ba i-a și îngăduit să-și ia ce poate din bunurile lui, înainte de confiscare, și i-a dat ca răsplată un loc de exil ușor de suportat. De acolo a fost transferat după aceea, prin clemența divinului Nerva, în Sicilia, unde acum dă lecții și se răzbună pe soartă în introducerile la cursuri.

Vezi cu cită condescendență te ascult de vreme ce îți scriu nu numai despre cele din oraș ci și despre cele din ținuturi îndepărtate și cu atita rivnă, încît repet și fapte mai vechi. Mă gindeam în adevăr că, deoarece atunci nu erai aici, n-ai auzit de Licinianus decît că a fost exilat pentru imoralitate. Căci zvonul poartă veștile în totalitatea lor, nu în ordinea succesiunii lor. Merit să-mi scrii pe larg la rîndul tău ce se întimplă în orașul tău și în ținuturile învecinate (căci uneori se petrec lucruri vrednice de luat în seamă), în sfîrșit scrie-mi orice vrei, cu condiția ca scrisoarea ta să nu fie mai puțin lungă decît a mea. Am să număr nu numai paginile, dar și rîndurile, și chiar silabele. Cu bine.

IV, 12

C. Plinius către iubitul său Maturus Arrianus

[Corectitudine lăudabilă]

Ții la Egnatius Marcellinus și mi-l lauzi chiar din cînd în cînd; ai să-l iubești mai mult și mai mult ai să-l lauzi după ce ai să afli o faptă recentă a lui. Cînd a plecat în pro-

* Patrocle nu mai este.

vincie ca cvestor și și-a pierdut secretarul, care îi revenise prin tragere la sorți, înainte de termenul legal pentru plata salariului, el a chibzuit și a hotărît că ceea ce primise pentru plata secretarului nu trebuie să rămână la el. Așa că la întoarcere s-a sfătuit cu împăratul și, la îndemnul împăratului, cu senatul, ca să știe ce trebuie să facă cu salariul secretarului. O problemă minoră, dar totuși o problemă. Moștenitorii secretarului revendicau salariul pentru ei, prefectul vistieriei, pentru stat. S-a deschis acțiune, a ple-dat avocatul moștenitorilor, apoi acela al statului, amîndoi cum nu se poate mai bine. Caecilius Strabo a propus să fie vărsat vistieriei, Baebius Macer, să fie dat moștenitorilor. A ciștigat Strabo.

Tu felicită-l pe Marcellinus, așa cum m-am grăbit și eu s-o fac. Chiar dacă pentru el este de ajuns că a fost lăudat de împărat și de senat, se va bucura totuși de această dovadă de prețuire din partea ta. Căci e extraordinar cit de multă plăcere pot să facă asentimentul și elogiile, chiar venind de la cei inferiori, tuturor acelora care sînt insulețiți de sentimentul onoarei și al celebrității. Marcellinus însă are pentru tine atîta stimă, încît pune mare preț pe aprecierea ta. Și-apoi, cînd va afla că fapta lui a fost cunoscută pînă acolo unde te găsești ²⁹, se va bucura cu siguranță că gloria lui s-a răspîndit atît de repede și pînă așa de departe în afara Romei. Căci nu știu de ce ne bucură mai mult o celebritate care se întinde pînă departe, decît una cu adevărat mare. Cu bine.

IV, 13

C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus

[Necesitatea organizării învățămîntului la Comum]

Mă bucur că ai ajuns cu bine la Roma; în sfîrșit ai venit. Dacă te-am așteptat vreodată să vii, apoi cel mai mult te-am așteptat acum. Eu am să mai zăbovesc cîteva zile la moșia din Tusculum, ca să termin o mică lucrare începută. Căci mi-e teamă că îmi va fi greu să o reiau, dacă o voi întrerupe, dacă nu-mi voi mai concentra atenția

tocmai acum la sfârșit. Între timp, pentru ca nerăbdarea mea să nu fie în pierdere, prin această scrisoare care, să zicem, deschide drumul, îți fac o rugămintă, pe care am de gând să ți-o adresez apoi prin viu grai. Dar mai întâi iată obiectul acestei rugăminți. Cînd am fost ultima oară în orașul meu natal a venit să-mi prezinte salutația fiul unui concetățean care poartă toga pretextă³⁰. Îl întreb: „Îți faci studiile?“ „Da“, mi-a răspuns. „Unde?“ „La Mediolanum“. „De ce nu aici?“ Tatăl lui, care era cu el și își condusese personal fiul, spuse: „Pentru că aici nu avem profesori“. „De ce? Căci ar fi foarte important pentru voi, ca părinți (și tocmai erau mai mulți părinți care mă auzeau), ca fiii voștri să-și facă studiile chiar aici. Oare unde s-ar putea simți mai bine, decît în locul lor de baștină, unde ar putea fi ocrotiți mai cu grijă, decît sub ochii părinților, sau cu o cheltuială mai mică decît acasă? E așa de greu oare ca, punînd mină de la mină, să angajați profesorii³¹, iar ceea ce cheltuiți acum pentru gazde, pentru drum și pentru ceea ce trebuie cumpărat cînd nu ești acasă (și cînd nu ești acasă totul trebuie cumpărat) să adăugați la salariile profesorilor? Eu personal, deși încă nu am copii, sint gata să dau pentru orașul nostru, cum aș da pentru fiică sau părinte, a treia parte din ceea ce veți hotări să dați. Aș făgădui chiar întreaga sumă, dacă nu mi-ar fi teamă că o alegere nepotrivită ar putea să dăuneze într-o bună zi acestei binefaceri, cum vād că se întîmplă în multe locuri, unde profesorii sint angajați de cetățeni. Un singur leac poate preintîmpina acest neajuns și anume ca dreptul de a angaja profesori să fie rezervat numai părinților, iar scrupulele lor în a face o bună alegere să fie stimulate prin obligația de a contribui la plata profesorilor. Căci aceia care sint poate neglijenți cu bunul altuia vor fi cu siguranță conștiincioși cu bunurile lor și își vor da silința ca banii dați de mine să nu fie primiți decît de aceia care sint vrednici, dacă tot aceia vor avea de primit și de la ei. Așadar cădeți de acord, hotăriți cu toții și luați exemplul de la mine, căci eu doresc ca partea mea de contribuție să fie cit mai mare. Nu puteți oferi copiilor voștri ceva mai vrednic de laudă și orașului vostru ceva mai vrednic de recunoștință. Cei care se nasc aici vor învăța aici și se vor deprinde să iubească încă din copilărie pămîntul natal și să rămînă aici. Și ce

bine ar fi dacă ați aduce profesori atît de vestiți încît cei din orașele vecine să vină aici la studii, și așa cum copiii voștri aleargă acum în oraș străine, în curînd alții să alerge aici în oraș!“.

Am socotit că trebuie să-ți redau totul cit mai în amănunt și oarecum de la începuturi, ca să-ți dai mai bine seama cit de îndatorat ți-ăș rămîne, dacă ai lua asupra ta ceea ce te rog. Îți cer deci și, pentru importanța cauzei, te rog ca, printre numeroșii învățați care se adună în jurul tău din admirație pentru talentul tău, să cauți profesori pe care să-i putem solicita, cu condiția ca să nu rămîn eu obligat cuiva. Căci rezerv părinților toată libertatea de alegere; ei să judece, ei să aleagă, eu nu revendic decît organizarea și finanțarea. Prin urmare, dacă se va găsi cineva care are încredere în talentul său, să se ducă acolo, cu precizarea că singura garanție le va fi încrederea în ei înșiși. Cu bine.

IV, 14

C. Plinius către iubitul său Paternus

[Endecasilabii lui Plinius]

Poate că tu ceri și aștepți, ca de obicei, un discurs; iar eu îți dau la iveală, ca pe niște delicate produse străine, poezioarele³² mele. Ai să primești odată cu această scrisoare endecasilabii mei, cu care mă destind în răgazul ce-mi îngădui la plimbare, în baie sau în timpul mesei. În ele glumesc, fac ironii, iubesc, sufăr, mă tinguiesc, mă infurii; fac descrieri, unele fără pretenții, altele mai îngrijite și am căutat ca tocmai prin varietate unele să placă unora, altele altora, și unele poate chiar tuturor. Dacă dintre ele unele îți vor părea totuși cam ușuratece, cunoștințele tale vaste te vor duce cu gîndul la acei scriitori vestiți și foarte serioși, care au scris asemenea poezii și nu s-au dat în lături de la lucruri deșănțate, ba chiar le-au spus pe șleau, ceea ce eu mă feresc să fac, nu pentru că sînt mai serios (da de unde!), ci pentru că sînt mai timid. De altfel știi că regula incontestabilă a acestor poezii scurte este aceea pe care Catullus a enunțat-o astfel: „Se cere castitate unui poet virtuos el însuși, nu și versurilor lui ușoare, care sînt pline

de farmec și spirit, tocmai atunci cind conțin puțină voluptate, și nu prea multă pudoare“. Îți poți da seama ce mult preț pun eu pe judecata ta din faptul că am preferat să supun aprecierii tale toată culegerea, decît să te fac să-mi lauzi unele poezii alese. Și tocmai poeziile cele mai plăcute nu la mai guști cind încep să semene între ele. Și-apoi cititorul cunoscător și rafinat trebuie nu să compare poezii din genuri diferite, ci să le analizeze pe fiecare în sine și să nu considere că una e mai puțin reușită decît alta, cind ea este perfectă pentru genul ei.

Dar ce să mai lungesc vorba? Căci este cea mai mare ineptie să justifici sau să lauzi niște ineptii într-o lungă introducere. Asupra unui singur lucru cred că trebuie să te previn: aceste fleacuri ale mele mă gîndesc să le intitulez „endecasilabi“, titlu impus numai de metrul în care sînt scrise. Așa că, dacă preferi să le numești epigrame, sau idile, sau egloge sau, cum spun cei mai mulți, mici poeme, sau oricum altfel, ești liber, eu răspund numai pentru „endecasilabi“. Fac apel la sinceritatea ta ca să-mi spui despre cărticica mea ceea ce ai spune altuia; nu e greu ceea ce-ți cer. Căci dacă aceste scurte poezii ar fi cele mai bune din tot ce am scris eu, sau singurele, poate că mi-ar părea crud dacă mi-ai spune „caută ceva mai bun de făcut“, însă „ai de ce să scrii“ este blind și omenește. Cu bine.

IV, 15

C. Plinius către iubitul său Minicius Fundanus

[**Recomandarea lui Asinius Bassus**]

Dacă ceea ce fac e, în general, bine gîndit, faptul că îl iubesc în mod deosebit pe Asinius Rufus este cu siguranță bine gîndit. E un bărbat încîntător și cu totul devotat oamenilor buni. Căci de ce nu m-aș socoti și eu printre oamenii buni? Îl leagă o strînsă prietenie de Cornelius Tacitus (știi ce înseamnă omul acesta). Așa că, dacă amîndoi ne bucurăm de prietenia ta, trebuie să nutrești aceleași sentimente și pentru Rufus, deoarece legătura cea mai trainică pentru consolidarea prietenii este asemănarea caracterelor. Are

mai mulți copii, căci și din acest punct de vedere și-a îndeplinit datoria de bun cetățean, consimțind să se bucure din plin de fecunditatea soției, într-o vreme în care cei mai mulți consideră că și un singur copil constituie o povară, iar lipsa de copii — un avantaj³³. Disprețuind aceste avantaje, el și-a mai luat și titlul de bunic. Căci este bunic, și datorită tocmai lui Satorius Firmus, pe care îl vei îndrăgi ca și mine cînd, ca și mine, îl vei cunoaște mai de aproape. Îți spun toate acestea ca să știi ce familie bogată și numeroasă îți va rămîne îndatorată în urma unei singure binefaceri, pe care ți-o cer determinat în primul rînd de dorința mea, și apoi de un bun augur. Căci îți doresc și îți prezic consulatul pentru anul viitor. La această prevestire m-au condus meritele tale și aprecierile împăratului. Coincidența face ca în același an să fie cvestor fiul cel mai mare al lui Rufus, Asinius Bassus, un tînăr (nu știu dacă să spun ceea ce tatăl lui dorește și să gîndesc și să spun, modestia tînărului mă împiedică) mai bun chiar decît tatăl său. Îți vine greu să mă crezi fără să-l cunoști (chiar dacă de obicei ai totală încredere în mine) dar cînd ai să-l pui la încercare, ai să vezi cît este de muncitor, de integru, de erudit, de talentat, de sirguincios, în sfîrșit ce memorie are. Aș vrea ca veacul nostru să fie atît de bogat în talente, încît să fii nevoit să preferi lui Bassus pe alții; și atunci cu cel dintîi te-aș sfătui și te-aș îndemna să cercetezi bine și să cumpănești îndelung pe cine să alegi mai degrabă. Astăzi însă — dar nu vreau vorbe de îngimfare despre prietenul meu; spun doar că tînărul este vrednic să-l iei pe lingă tine, după datina străbună, ca pe un fiu. Oamenii înțelepți însă, ca tine, trebuie să accepte din partea statului subalternii ca pe niște copii tot așa de înzestrați, cum dorim de obicei să fie aceia pe care ni-i dă natura. Va fi demn de consulatul tău un cvestor al cărui tată a fost pretor, ale cărui rude au fost consuli și căroră, după chiar aprecierea lor, le face cinste la rîndul lui de pe acum, deși este încă foarte tînăr.

Acordă deci bunăvoință rugăminților mele, ține seama de sfatul meu și înainte de toate iartă-mă dacă ți se pare că mă grăbesc. În primul rînd, pentru că prietenia de cele

mai multe ori o ia înaintea năzuințelor ei, apoi fiindcă într-un stat în care aproape totul este deținut de cei care se grăbesc, dacă aștepti termenul prevăzut de lege nu ajungi la timp, ci rămâi în urmă; în sfârșit, pentru că te bucuri cu anticipație de lucrurile pe care dorești să le obții. Bassus să te respecte de pe acum ca pe consulul său³⁴, tu iubește-l ca pe cvestorul tău, iar eu, care țin foarte mult la voi amândoi, voi avea parte de o indoită bucurie. Așadar, de vreme ce țin atât de mult și la tine și la Bassus, încît voi avea să sprijin cu toate mijloacele, cu toată stăruința, cu toată autoritatea mea candidaturile — și a lui, ca cvestor al unui consul, și a cvestorului tău, oricare ar fi el, pentru mine va fi nespus de plăcut dacă strădaniile mele și interesele comune prieteniei mele și consulatului tău converg către unul și același tînăr, în sfârșit dacă, fiind de acord cu rugămințile mele, vei deveni susținătorul lor, mai ales tu, cu ale cărui propuneri senatul este total de acord și în girul căruia are încredere deplină. Cu bine.

IV, 16

C. Plinius către iubitul său Valerius Paulinus

[Un succes oratoric]

Bucură-te pentru mine, bucură-te pentru tine, bucură-te și pentru noi toți: literatura este încă la loc de cinste. Nu de mult, trebuind să pledez în fața centumvirilor, n-am avut loc să trec, decît pe estrada judecătorilor, chiar prin mijlocul lor, atîta mulțime se îngrămădea în restul sălii. Ba încă, un tînăr distins, cu hainele sfișiate, cum se întîmplă la îngheșuală, acoperit numai cu toga, a stat neclintit timp de șapte ore. Căci atîta am pledat, cu multă osteneală, cu mai multă plăcere. Să ne străduim deci și să nu invocăm lenea altora ca scuză pentru a noastră. Are cine să ne asculte, are cine să citească, numai să compunem noi opere demne de urcările lor, demne de a fi așternute pe papirus. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Clusinius Gallus*

[Promisiune de a o apăra în fața justiției pe Corellia]

Mă îndemni și mă rogi să preiau procesul Corelliei, care e plecată, împotriva lui C. Caecilius, consul desemnat. Că mă îndemni, îți mulțumesc; că mă rogi, sint mihnit. Trebuie să fiu îndemnat, ca să am cunoștință de ceva, dar nu trebuie să fiu rugat, ca să fac ceea ce ar fi o rușine pentru mine, dacă nu aș face. Aș fi stat eu la indoială dacă să o apăr pe fiica lui Corellius³⁵? E adevărat că acela împotriva căruia mă îndemni să pledez nu-mi este foarte apropiat, dar mi-e totuși prieten. La aceasta se adaugă rangul lui și însăși funcția pentru care a fost desemnat; funcție pentru care trebuie să dau dovadă de cea mai mare considerație, deoarece și eu am îndeplinit-o. Or e firesc ca acela care a deținut o funcție să vrea ca ea să se bucure de cât mai mult respect. Pentru mine însă, cînd mă gîndesc că am să o apăr pe fiica lui Corellius, toate astea par fără importanță și lipsite de sens.

Am în fața ochilor pe omul neprețuit, de o demnitate, integritate și delicatețe cum nu mai întilnești în vremea noastră. Admirindu-l, am început să-l iubesc, ceea ce de obicei se întimplă invers și l-am admirat mai mult cînd l-am cunoscut mai de aproape. Căci l-am cunoscut de aproape. Nu avea secrete față de mine, nici cînd glumea, nici cînd era serios, necăjit sau vesel. Eram abia un adolescent și el avea pentru mine considerație și, îndrăznesc să spun, respect ca pentru cineva de vîrsta lui. El era pentru mine sprijinitor și gir cînd candidam pentru o funcție; el mă însoțea și era alături de mine la intrarea în funcție, el era sfătuitoarul și îndrumătorul meu în exercitarea funcției, în sfîrșit, el era văzut alături de mine, deși slăbit și bătrîn, în toate ocaziile oficiale, ca și cum ar fi fost tînăr și în putere. Ce mult a contribuit el la faima mea în cadrul familiei și în societate, și chiar pe lingă împărat! Odată, cînd a venit vorba, în prezența împăratului Nerva, despre tinerii merituoși și cei mai mulți mă copleșeau cu laude, el a păstrat citva timp tăcerea, ceea ce îi conferea maximum de prestigiu; apoi, cu seriozitatea pe care i-o cunoști, spuse: „Trebuie să fiu zgîrcit cu

laudele pentru Secundus, deoarece el nu face nimic decit după sfatul meu“. Cuvinte de o atît de înaltă prețuire, încît era o nesăbuiță să năzuiesc să nu fac nimic, decit cu cea mai mare înțelepciune, de vreme ce făceam totul numai după sfatul celui mai înțelept om. Ba încă în clipa morții i-a zis fiicei lui (și ea o spune sus și tare) „Ți-am găsit prieteni mulți în lunga mea viață, dar cu totul deosebiți sînt Secundus și Cornutus³⁸“.

Cînd îmi amintesc acestea mă gîndesc că trebuie să procedez în așa fel, încît să nu dau impresia că în unele privințe am înșelat încrederea unui om atît de clarvăzător. De aceea eu sînt gata să susțin cauza Corelliei și nu voi da înapoi dacă voi avea de îndurat jigniri. Cred totuși că îmi voi atrage nu numai înțelegerea, dar chiar laudele aceluia care, cum spui, intentează un proces neobișnuit — poate pentru că e împotriva unei femei — dacă îmi va fi dat să expun în pledoarie toate acestea, bineînțeles mai pe larg și mai dezvoltat decit îmi îngăduie limitele unei scrisori, fie spre justificarea, fie chiar spre lauda mea. Cu bine.

IV, 18

C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus

[Traducerea unor epigrame]

Cum pot să-ți dovedesc mai bine cît de mult admir epigramele tale scrise în greacă, decit prin faptul că am încercat să le imit în latinește și să le traduc? Fără succes, e adevărat. Și aceasta pentru că nu am destul talent, în primul rînd, și apoi din cauza lipsei, sau mai bine zis a „sărăciei limbii noastre“, cum spune Lucrețiu. Și dacă cele scrise de mine și în limba latină îți vor părea că au oarecare farmec, gîndește-te ce încîntare sînt pentru mine acelea scrise de tine în greacă! Cu bine.

C. *Plinius către scumpa sa Calpurnia Hispulla*

[Laudă soției sale]

Pentru că ești un exemplu de devotament și i-ai răspuns cu dragoste egală fratelui tău, un om minunat și care te iubea nespus, pentru că ții la fiica lui³⁶ ca la a ta proprie și afecțiunea ce-i porți nu este numai aceea a unei mătuși³⁷, ci chiar aceea a tatălui pe care l-a pierdut, nu mă îndoiesc că va fi o mare bucurie pentru tine să afli că a ajuns vrednică de tatăl ei, vrednică de tine, vrednică de bunicul ei. Este de o rară finețe și de o rară sobrietate; mă iubește, ceea ce este o dovadă de virtute. La aceasta se adaugă predilecția pentru literatură, pe care i-a insuflat-o dragostea pentru mine. Cunoaște lucrările mele, le citește mereu, le învață chiar pe de rost. Ce neliniște o cuprinde când mă pregătesc să pledez, și cită bucurie după ce am pledat! Stabilește cine să-i dea de știre când am fost în asentimentul tuturor, când am fost aplaudat, când am câștigat procesul. Când fac o lectură în public ea șade în apropiere, ascunsă de o draperie și soarbe cu urechi nesățioase elogiile care mi se aduc. Ba și cîntă pe versurile mele, compunind și acompaniamentul la chitară, fără să o fi învățat nici un artist, decît doar dragostea, care este cel mai bun dascăl.

Toate acestea mă fac să fiu plin de speranțe că buna înțelegere dintre noi va dăinui și va fi tot mai trainică pe zi ce trece. Căci ea nu mă iubește pentru vîrsta și fizicul meu, care cu timpul trec și îmbătrînesc, ci pentru renumele meu. Nu se putea să fie într-altfel crescută de minile tale, formată la învățăturile tale aceea care nu a văzut în casa ta altceva decît exemple de virtute și onestitate, care în sfîrșit s-a deprins să mă iubească datorită prețuirii tale. Căci obișnuiai să ai pentru mama mea respectul datorat părinților, să te ocupi de mine încă din copilărie, să mă lauzi și să-mi prevestești că voi ajunge așa cum mă vede soția mea astăzi. Ne întrecem așadar în a-ți mulțumi, eu pentru că mi-ai dat-o pe ea, ea pentru că m-ai dat ei, ca și cum ne-ai ales pe unul pentru celălalt. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Novius Maximus*

Ți-am făcut cunoscut ceea ce gîndesc despre fiecare din cărțile tale în parte, pe măsură ce le-am terminat de citit. Iată acum aprecierea generală asupra lucrărilor în totalitatea lor. Este o operă frumoasă, viguroasă, inteligentă, impunătoare, variată, de gust, cizelată, laborioasă, bogată chiar și, spre lauda ta, vastă³⁹. Se vede că te-ai lăsat dus, cu toate pinzele sus, de talentul și totodată de durerea ta, care s-au susținut reciproc. Căci talentul conferă durerii măreție și sublim, iar durerea conferă talentului forță și amărăciune. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Velius Cerialis*

[Moartea surorilor Helvidia]

Ce tristă și nemiloasă soarta surorilor Helvidia⁴⁰! Și una și alta au murit în urma nașterii, și una și alta, aducînd pe lume o fetiță. Sînt îndurerat, dar nu sufăr peste măsură. Mi se pare atît de vrednic de plîns faptul că două femei tinere, demne de toată lauda, au fost răpuse în floarea tinereții de propria lor fertilitate. Mă întristează soarta copiilor rămași fără mamă de îndată ce au fost aduși pe lume, mă întristez și pentru soții lor, atît de buni, mă întristez și pentru mine. Căci pentru tatăl celor două tinere care au murit nutresc și acum, cînd el nu mai este, o trainică dragoste, dovadă pledoaria mea și scrierile mele. Acum a mai rămas doar unul din cei trei copii ai lui, și acesta singur este reazem și ocrotitor pentru casa, care pînă nu de mult era sprijinită de mai mulți stîlpi.

Pentru durerea mea însă va fi o mare alinare dacă soarta îl va păstra măcar pe acesta sănătos și în putere și pe potriva tatălui său și a bunicului său. Sînt cu atît mai îngrijorat pentru sănătatea lui, pentru comportarea lui, cu cît a rămas singur. Știi cît sînt de impresionabil cînd e vorba de prieteni, știi de ce mi-e teamă; să nu te miri că mă tem cel mai mult pentru acela de la care aștept cel mai mult. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Sempronius Rufus*

[Dovadă de curaj din partea lui Iunius Mauricus]

Chemat în consiliu, am asistat la o anchetă făcută de prea bunul nostru împărat. La Viena se desfășura, conform testamentului nu știu cui, un concurs de atletism⁴¹ pe care Trebonius Rufinus, un om remarcabil și prieten cu mine, a avut grijă, pe cînd era duumvir⁴², să-l interzică și să-l suprime. Îi s-a imputat că nu a avut calitatea să o facă. Și-a pledat singur procesul cu tot atîta succes cit și elocvență. Era sigur de cauza lui deoarece, ca roman și bun cetățean, pleda cu experiență și autoritate într-un proces în care era interesat. Cînd s-a trecut la vot, Iunius Mauricus⁴³, om de o sinceritate și fermitate rar întîlnite, a spus că nu trebuie să fie reînființate concursurile în Viena și a adăugat: „Aș vrea să poată fi desființate și la Roma“.

Ce înverșunare, zici, și ce curaj. Ei da. Și nu era ceva nou din partea lui Mauricus⁴⁴. În prezent împăratului Nerva nu s-a comportat mai puțin curajos. Nerva lua masa împreună cu cîțiva prieteni; Veiento⁴⁵ ședea foarte aproape de el, dacă nu chiar în brațele lui: și cu acest nume ți-am spus tot. A venit vorba despre Catullus Messalinus⁴⁶ care, lipsit de vedere, adăugase la răutatea lui toate cusururile inerente cecității: nu avea respect, nu avea rușine, era de neînduplecat. De foarte multe ori Domițian îl îndrepta împotriva cîte unuia din cei mai buni oameni întocmai ca pe o săgeată, care și ea lovește orbește și pe neașteptate. În timpul mesei vorbeau cu toții despre răutatea și cruzimea sentințelor lui, cînd împăratul însuși spuse: „Ce credeți că ar fi putut să i se întîmple dacă ar mai trăi“? Și Mauricus: „Ar sta cu noi la masă“.

M-am cam îndepărtat de subiect, dar mi-a făcut plăcere. S-a hotărît desființarea concursului care a dus la decăderea moravurilor celor din Viena, așa cum al nostru a dus la decăderea moravurilor de pretutindeni. Căci viciile celor din Viena rămîn înlăuntrul granițelor lor, ale noastre se răspîndesc pînă departe, iar pentru un stat, ca și pentru corpul omenesc, boala cea mai gravă este aceea care se propagă de la cap. Cu bine.

IV, 23

C. Plinius către iubitul său Pomponius Bassus

[Înțelepciune]

Am avut o mare bucurie cind am aflat de la prietenii noștri comuni că tu, așa cum se cuvine pentru un om cu înțelepciunea ta, te-ai retras și duci o viață de tihnă⁴⁷, ai o locuință incintătoare, faci exerciții fizice și pe uscat și în mare, întreții adesea conversații, ascuți mult lecturi, citești mult și, deși știi multe, îți îmbogățești zilnic cunoștințele cu cite ceva. Așa trebuie să îmbătrinească un bărbat care a deținut cele mai înalte magistraturi, a condus armate și a stat la dispoziția statului atita vreme cit a fost necesar. Căci prima parte a vieții, ca și cea de la mijlocul ei, trebuie să le închinăm patriei, cea din urmă, nouă, așa cum prevăd și legile noastre, care îi redau odihnei pe cei înaintați în vîrstă. Cind îmi va fi îngăduit și mie, cind îmi va acorda vîrsta cinstea de a imita această minunată pildă de repaus? Cind va putea retragerea mea să fie considerată nu lene, ci liniște? Cu bine.

IV, 24

C. Plinius către iubitul său Fabius Valens

[O privire în trecut]

După ce am pledat zilele acestea la tribunalul centumvirilor în fața celor patru secții de judecată reunite, mi-am amintit că și în tinerețe am pledat în fața celor patru secții reunite. Gîndul mi-a zburat mai departe, în trecut, cum se întîmplă de obicei; am început să socotesc cu cine am trudit alături în procesul de acum, cu cine în acela de atunci. Singur eu mai eram, care pledasem și într-unul și în celălalt. Cite schimbări aduce și fragilitatea condiției noastre de muritori și nestatornicia soartei! Unii dintre aceia care au pledat atunci au murit, alții sint în exil, unuia vîrsta și sănătatea i-au impus să tacă, altul se bucură de tihna binefăcătoare a unei retrageri nesilite, celălalt comandă oștirile, pe

un altul prietenia împăratului l-a sustras de la îndatoririle civice ⁴⁸; cite nu s-au schimbat și în viața mea! Am promovat datorită profesiei mele, am fost în pericol din cauza profesiei, și din nou am promovat. Mi-au fost de folos prietenii oamenilor de bine, apoi mi-au dăunat, și iarăși îmi sînt de folos; dacă faci socoteala anilor, timpul pare scurt, dacă faci socoteala schimbărilor, pare un secol. Aceasta poate să ne fie învățătură ca să nu deznădăjduim de nimic, să nu ne încredem în nimic, cînd vedem cu cită rapiditate se succed ciclic atîtea schimbări.

M-am obișnuit să-ți împărtășesc toate gîndurile mele și să te fac să tragi și tu folos din învățămintele și din exemplele din care am învățat și eu; iată rațiunea acestei scrisori. Cu bine.

IV, 25

C. Plinius către iubitul său Maesius Maximus

[Dezavantajele votului secret]

Îți scrisesem că trebuie să ne temem că votul secret ar putea da naștere unor excese ⁴⁹. Ceea ce s-a și întimplat; la ultimele comiții ⁵⁰, în unele buletine de vot s-au găsit multe glume și chiar greu de reprodus; în unul, numele candidaților era înlocuit cu numele alegătorilor. Senatul s-a infuriat și cu strigăte puternice a invocat mînia împăratului asupra celui care schimbase numele. Dar acela a tăcut și a rămas neștiut de nimeni, poate că a fost chiar dintre aceia care s-au indignat. Ce putem crede că face în particular acela care, într-o împrejurare atît de importantă și într-un moment atît de solemn, face asemenea glume de măscărici, care, în sfîrșit, se ține de ironii, de obrăznicii și de farse în senat? Asemenea nerușinare este favorizată, la oamenii decăzuți, de mentalitatea „și cine are să știe?” A cerut buletin de vot, a luat condeiul, a aplecat capul, nu respectă pe nimeni, se disprețuiește pe sine ⁵¹ — de aici această batjocură vrednică de scena și teatrele de bilci. Încotro să te îndrepti? Ce leacuri să cauți? Pretutindenii relele sînt mai

tari decit leacurile. Ἄλλὰ ταῦτα τῷ ὑπὲρ ἡμᾶς μελήσει*, pe care aceste păcate ale noastre, inutile și necontrolate, îl împovărează în fiecare zi cu trudă multă și cu nopți de veghe⁵². Cu bine.

IV, 26

C. Plinius către iubitul său Maecilius Nepos

Îmi ceri să mă ocup de revizuirea și corectarea micilor mele cărți pe care te-ai străduit atîta ca să ți le procuri⁵³; am s-o fac. Ce-aș putea lua asupra mea cu mai multă plăcere, mai ales cînd mi-o ceri tu? Cînd un om atît de serios, de erudit, de elocvent ca tine, și în plus atît de ocupat și viitor guvernator al unei mari provincii ține atît de mult să ia cu el scrierile mele, cită grijă trebuie să am ca această parte a bagajelor să nu-i fie o povară⁵⁴ inutilă. Mă voi strădui deci în primul rînd ca lucrările mele care te însoțesc să-ți fie cit mai pe plac, și apoi, ca la întoarcere să găsești și altele pe care să le poți pune alături. Căci un cititor ca tine este un imbold deloc neglijabil pentru noi lucrări. Cu bine.

IV, 27

C. Plinius către iubitul său Pompeius Falco

[Poemele lui Sentius Augurinus]

Acum trei zile l-am ascultat pe Sentius Augurinus citînd în public, spre nespusa mea plăcere și chiar admirație. Titlul — „Mici poeme“. Unele sînt pline de delicatețe, altele de măreție, altele de farmec, altele de gingășie, altele de duioșie, altele de amărăciune. Sînt ani, cred, de cînd nu s-a scris ceva mai desăvîrșit în genul acesta, afară de cazul că mă înșeală dragostea ce-i port sau faptul că și el m-a compleșit de laude. Căci și-a ales ca temă faptul că eu mă dis-

* Dar aceasta e treaba celor mai mari ca noi.

trez uneori scriind versuri. Și am să te fac judecătorul judecării mele dacă îmi va veni în minte al doilea vers din această temă (căci pe celelalte le știi); și acum iată:

„Poeziile mele cîntă în versuri scurte, în versuri ca acelea ale iubitului meu Catullus, odinioară, ca ale lui Calvus și ale celor de demult. Dar ce spun eu? Mi-e destul Plinius singur în locul celor de altădată: el preferă versurile scurte forului pe care l-a părăsit și caută ființa pe care să o iubească și care să se simtă iubită. O, Plinius, acela care valorează cît atîția Cato! Și-acum haideți, toți cei care iubiți, respingeți dragostea“⁵⁵.

Vezi cîtă subtilitate e în totul, ce înlănțuire și desăvîrșire. Garantez că toată cartea este pe măsura acestui exemplu, și ți-o voi procura de îndată ce va fi publicată.

Pină atunci iubește-l pe acest tinăr și mulțumește veacului nostru pentru un asemenea talent, care este scos în valoare și de caracterul poetului. Trăiește în preajma lui Spurinna⁵⁶, în preajma lui Antoninus; cu unul din ei e rudă, și prieten bun cu amîndoi. De aici poți să-ți faci idee despre meritele acestui tinăr, care este așa de iubit de oameni în vîrstă atît de serioși. Cit de adevărat este că: γινώσκων ὅτι τοιοῦτός ἐστιν, οἷσπερ ἤδεται συνών*. Cu bine.

IV, 28

C. Plinius către iubitul său Vibius Severus

[Cere portretele unor concetățeni de seamă]

Herennius Severus, un erudit, ține foarte mult să aibă în biblioteca sa portretele concetățenilor tîi Cornelius Nepos și Titus Catus și mă roagă, în caz că ele se găsesc în orașul tău, cum este probabil, să însărcinez pe cineva să-i facă niște copii pictate⁵⁷. Grija aceasta ți-o încredințez, cu precădere, ție, în primul rînd pentru că răspunzi cu extremă bunăvoință dorințelor mele, apoi pentru respectul tău nemărginit față de studii, pentru dragostea ta nețărmurită față de erudiți, în sfîrșit pentru că îți iubești și îți cinstești patria și, la fel

* Este știut că te aduni cu aceia cu care te asemeni.

ca ea, pe toți aceia care au contribuit la gloria ei. Te rog însă să cauți un pictor cit se poate de serios. Căci și cînd pictezi după original este dificil să redai asemănarea, dar cu mult mai greu este să faci copia unei copii. Te rog să nu îngădui ca artistul pe care-l vei alege să se îndepărteze de model nici ca să-l facă mai frumos. Cu bine.

IV, 29

C. Plinius către iubitul său Romatius Firmus

[Severitatea lui Licinius Nepos]

Ia seama! Fă tot posibilul și vino la termenul următor cînd se judecă procesul. Să nu te culci pe o ureche ⁵⁸ lăsînd totul în grija mea. Nu poți lipsi fără risc. Știi că pretorul Licinius Nepos ⁵⁹, un om dirz și hotărît, a amendat chiar un senator. Acela și-a pledat cauza în senat, dar a pledat aproape implorînd, a scăpat de amendă, dar i-a fost frică, dar s-a rugat, dar a trebuit să fie iertat. Ai să spui că „Nu toți pretorii sînt atît de neînduplecați“. Te înșeli; căci insti-tuirea sau readucerea în vigoare a unor astfel de pedepse exemplare nu o poate face decît un pretor neînduplecat, dar aplicarea celor stabilite sau readuse în vigoare o pot face și cei mai blînzi. Cu bine.

IV, 30

C. Plinius către iubitul său Licinius Sura

[O curiozitate a naturii]

Ți-am adus un mic dar din țînutul meu natal: o proble-mă cu adevărat vrednică de cultura ta vastă⁶⁰. Un izvor țîș-nește din munte, curge printre stînci, ajunge într-o peșteră săpată de mina omului — ca o mică sufragerie ⁶¹ — de unde, după ce zăbovește puțin, se varsă în lacul Larius. Are o particularitate neobișnuită: de trei ori pe zi crește și descrește ritmic, umflîndu-se și scăzînd, lucru care se observă lesne și pe care îl surprinzi cu o desfătare fără seamăn. Te așezi la masă alături și mîncîci, și bei chiar din izvor (căci apa este

foarte rece); în timpul acesta el se retrage și înaintează la intervale regulate. Pui pe piatra uscată un inel sau orice alt obiect, apa îl scaldă încet-încet și, în cele din urmă îl acoperă, apoi din nou îl descoperă și se retrage lin. Dacă stai să urmărești mai multă vreme, poți vedea amindouă aceste fenomene repetindu-se a doua și a treia oară.

Să existe oare vreun curent din adînc, care lărgiște sau strîmtează alternativ gura izvorului și cursul lui, după cum se împotrivesc intrînd, sau face loc ieșînd? E ceea ce vedem că se întîmplă cu flacoanele și cu alte vase asemănătoare, la care deschiderea nu e largă și nu se pot goli repede. Căci și acestea, chiar cînd sînt aplecate cu gura în jos, din cauza obstacolului pe care-l constituie rezistența aerului, se golește cu intermitență de lichidul conținut, prin gîlguituri repetate la intervale scurte. Sau poate că și izvorul este supus aceluiași legi ale naturii, datorită cărora oceanul înaintează și se retrage, și tot așa acest pîrîiaș dispăre și reapăre rînd pe rînd? Sau poate că, așa cum fluviile care se varsă în mare își retrag apele, cînd întîlnesc în cale un vînt potrivnic sau marea, tot așa există ceva care împiedică înaintarea acestui izvor? Sau comunică cu vine de apă ascunse, cu o capacitate limitată și care, cînd își adună apele pe care le-au răs-pîndit, fac să scadă pîrîul și să curgă mai leneș iar după ce și-au adunat apele, debitul pîrîului crește și el curge mai repede? Sau cine știe ce mecanism ascuns și neștiut, atunci cînd se golește, alimentează izvorul și-l face să țîșnească, iar cînd se umple, zăgăzuieste izvorul, care dispăre. Tu caută să afli (căci poți) cauzele care produc asemenea miracol⁶²; eu am făcut destul că ți-am descris amănunțit ceea ce se petrece⁶³. Cu bine.

CĂRTEA V

I

C. Plinius către iubitul său Annius Severus

[În legătură cu o dezmoștenire]

Mi-a revenit un legat mic dar mai plăcut decît unul foarte mare. De ce mai plăcut decît unul foarte mare? Pomponia Galla, după ce și-a dezmoștenit fiul, Asudius Curianus, m-a lăsat pe mine moștenitor și a instituit comoștenitori pe Sertorius Severus, fost pretor, și pe alți cavaleri romani vrednici de stimă.

Curianus mă ruga să-i donez lui partea mea ca să-i vin în ajutor pentru judecarea prealabilă¹ promițîndu-mi totodată, printr-o înțelegere secretă, să mi-o restituie în întregime. I-am răspuns că nu-mi stă în obicei să acționez pe față într-un fel și în ascuns în altfel, și-apoi că nu prea e indicat să fac o donație unui om bogat și fără copii²; în sfîrșit că nu-i va fi de folos dacă-i fac donație, că-i va fi de folos dacă fac renunțare și că sînt gata să renunț dacă mă voi convinge că a fost dezmoștenit pe nedrept. La acestea îmi spuse: „Te rog să-mi fii judecător“. După o clipă de ezitare am spus: „De acord, căci nu văd de ce eu aș avea despre mine o părere mai proastă decît ai tu. Dar bagă bine de seamă de pe acum că voi avea tăria, dacă așa îmi va dicta conștiința, să mă pronunț în favoarea mamei tale“. „Cum vei voi“ — spuse — „căci vei voi așa cum va fi mai echitabil“. Am invitat la dezbatere pe doi oameni care atunci erau cei mai apreciați în statul nostru — pe Corellius și pe Frontinus. Asistat de ei, am ținut judecata în camera mea. Curianus și-a susținut cauza cum a crezut că e mai bine. Am răspuns eu, în cîteva cuvinte (căci nu era altcineva de față care să apare memoria celei decedate); apoi m-am retras și, în urma deliberării, am comunicat hotărîrea: „Se pare că mama ta, Curianus, a avut motive intemeiate ca să fie supărată pe tine“.

După asta el îi cheamă la judecată în fața centumvirilor pe ceilalți moștenitori, pe mine nu mă cheamă. Se apropia

ziua judecării. Comoștenitorii mei doreau o împăcare și o înțelegere, nu pentru că nu ar fi avut încredere în dreptatea lor, ci de teama vremurilor nesigure. Se temeau să nu se aleagă cu o acuzație capitală dintr-un proces în fața centumvirilor, așa cum vedeau că se întâmplă cu mulți alții. Și printre ei erau unii care puteau fi suspectați ca prieteni ai Gratillei și ai lui Rusticus. Ei mă roagă să vorbesc cu Curianus. Ne întâlnim în templul Concordiei și acolo îi spun: „Dacă mama ta ți-ar fi lăsat a patra parte din moștenire, te-ai mai plinge? Și dacă te-ar fi instituit legatar universal și moștenirea ar fi fost fărîmitată în legate, încît nu ți-ar fi revenit decît a patra parte³? Așa că trebuie să fii mulțumit dacă, dezmoștenit de mama ta, vei primi de la moștenitorii ei a patra parte, la care eu voi mai adăuga ceva. Știi că pe mine nu m-ai chemat în judecată, că au și trecut doi ani, și eu am dobîndit bunurile moștenite prin însăși folosirea lor⁴. Dar pentru ca să dovedești celorlalți moștenitori că ești mai de înțeles, și ca să nu fii cu nimic păgăbit pentru respectul ce-mi porți, îți ofer pentru partea mea o sumă egală“. Răsplată mi-a fost și conștiința împăcată și prestigiul crescut. Vreau să spun că acest Curianus mi-a lăsat un legat, pecetluind prin această deosebită dovadă de prețuire gestul meu vrednic — dacă nu-mi fac iluzii — de strămoșii noștri.

Ți-am scris despre acestea fiindcă stau de vorbă cu tine ca și cum aș vorbi cu mine însumi, și-apoi pentru că mi se părea o ingratură să nu-ți împărtășesc și ție, bunul meu prieten, o bucurie de care am parte. Căci nu sînt încă atît de înțelept, încît să nu mă intereseze dacă ceea ce credeu că am făcut bine este recunoscut și răsplătit ca atare. Cu bine.

V, 2

C. Plinius către iubitul său Calpurnius Flaccus

Am primit splendidii sturzi, pe care nu ți-i pot plăti cu aceeași monedă, căci nu am nici posibilitățile de la oraș — mă aflu la vila mea din Laurentum — și nici pe cele ale măririi, atît de bîntuită de furtuni. Așa că vei primi o sérisoare stearpă, de o nevinovăție naivă, și fără să fi luat măcar exem-

plu de la Diomede pentru ingeniozitatea lui cunoscută într-un schimb de daruri⁵. Tu însă, cu bunătaea ta, îi vei acorda iertarea, cu atit mai mult cu cît ea recunoșate că nu o merită. Cu bine.

V, 3

*C. Plinius către iubitul său Titius Aristo*⁶

[Despre poeziile ușoare]

Îmi fac mare plăcere și sînt vrednice de recunoștință toate serviciile pe care mi le faci, cel mai mult însă mi-a plăcut faptul că tu ai socotit că nu trebuie să-mi ascunzi că la tine s-a vorbit mult și copios despre versurile mele ușoare, și că discuția s-a mai prelungit și datorită diversității părerilor, că au fost chiar unii care nu au dezaprobat opera în sine, dar m-au criticat pe mine, sincer și prietenește, pentru că scriu și citesc în public astfel de versuri. Acestora, ca să-mi agravez vina, le răspund astfel: „Fac citeodată versuri mai puțin serioase, e adevărat, căci ascult⁷ și comedii, asist și la spectacole de mimi, îi citesc și pe poeții lirici, apreciez la justa lor valoare și versurile sotadice⁸; uneori rid chiar, glumesc, mă distrez și, ca să exprim mai cuprinzător toate felurile de destindere nevinovată, om sînt“. Și nu mă supără că există o asemenea părere despre comportarea mea, încît, cine nu știe că în toate vremurile oameni foarte învățați și foarte serioși și foarte virtuoși au scris astfel de versuri, se miră că și eu scriu. De la aceia însă, care cunosc autorii a căror pildă o urmez și renumele lor, recunosc că pot să obțin cu ușurință că sînt în culpă, dar să-mi îngăduie să o fiu alături de cei ale căror versuri, și serioase și mai ușoare, este vrednic de laudă să le imiți⁹. Să mă tem oare (nu voi numi pe nimeni dintre cei în viață, ca să nu dau impresia că umblu cu lingușiri), să mă tem că pentru mine nu e destul de cuviincios ceea ce a fost cuviincios pentru M. Tullius, C. Calvus, Asinius Pollio, M. Messala, Q. Hortensius, M. Brutus, L. Sulla, Q. Catullus, Q. Scaevola, Servius Sulpicius, Varro, Torquatus sau mai bine Torquații, C. Memmius, Lentulus Gaetulicus, Annaeus Seneca, Lucanus și, mai recent, Vergi-

nius Rufus? Și dacă nu sînt suficiente exemplele de particulari, pentru divinul Iulius, divinul Augustus, divinul Nerva și pentru Tiberius Caesar? Nu spun nimic de Nero, deși știu că nu devin mai rele scrierile prețuite cîteodată chiar de cei răi, dar că rămîn lăudabile cele prețuite de cele mai multe ori de oamenii buni; printre aceștia în primul rînd trebuie socotit Vergiliu, Cornelius Nepos, iar înainte de ei, Ennius și Accius. N-au fost ei senatori, dar integritatea morală nu se deosebește după clase sociale.

Fac, așadar, lecturi în public, ceea ce nu știu dacă ei făceau. Bun. Dar ei se puteau mulțumi cu aprecierea lor proprie, eu am prea puțină încredere în mine ca să consider destul de reușit ceea ce supun numai judecății mele ¹⁰. Prin urmare iată căror rațiuni mă conformez pentru a face lecturi în public: în primul rînd, pentru că acela care-și citește el însuși lucrările le dă ceva mai multă atenție, din considerație pentru ascultători, și-apoi pentru că atunci cînd are unele îndoieli le rezolvă oarecum cu ajutorul părerii generale. Mulți chiar îți aduc multe obiecții și chiar dacă nu ți le aduc, ceea ce simte fiecare se vede pe figură, în ochi, în semnele făcute cu capul, în gesturi, în murmurul sau în tăcerea lor, semne destul de grăitoare pentru a deosebi judecata de politețe. Mai mult, dacă vreunul dintre aceia care au fost de față s-ar preocupa cumva să citească lucrarea pe care a auzit-o, își va da seama că eu am modificat sau am suprimat unele lucruri, poate chiar la sugestia sa, măcar că el nu mi-a spus nimic. Dar eu dezbat toate acestea ca și cum aș fi invitat publicul într-o sală de lectură, și nu prietenii în casa mea; a avea cît mai mulți prieteni e o cinste pentru mulți și nu a fost prilej de critică pentru nimeni. Cu bine.

V, 4

C. Plinius către iubitul său Iulius Valerianus

[Din nou despre severitatea pretorului Licinius Nepos]

Un fapt lipsit de importanță dar care a fost începutul unuia nu fără importanță: Sollers, fostul pretor, a cerut senatului să i se îngăduie să înființeze o piață pe ogoarele

lui ¹¹. Delegații din Vicetia s-au opus, cauza lor a fost susținută de Tuscilius Nominatus. Procesul s-a amînat; la termenul următor vicetini au venit fără avocat, spunînd că au fost înșelați ¹², fie că s-au exprimat greșit, fie că așa gîndeau. Întrebați de pretorul Nepos pe cine au apărător, ei au răspuns că tot pe acela de la început; întrebați dacă atunci i-a apărat gratuit, ei au răspuns că i-au dat șase mii de sesterti; dacă i-au mai dat și a doua oară ceva, au spus că o mie de dinari. Nepos a cerut să fie adus Nominatus. Pentru ziua aceea atît, dar după cîte prevăd eu, lucrurile vor merge mai departe, căci uneori o simplă atingere, și mișcarea odată pornită se transmite pînă departe ¹³. Te-am făcut curios. Cît de mult și cît de frumos va trebui să mă rogi ca să affli și restul! Doar dacă nu vei veni mai întîi la Roma, tocmai pentru cele întimplate, preferînd să fii spectator, în loc de lector. Cu bine.

V, 5

C. Plinius către iubitul său Novius Maximus

[Moartea lui C. Fannius]

Am fost anunțat că a murit C. Fannius; sînt copleșit de o mare durere la această veste, în primul rînd pentru că țineam mult la acest om fermecător, orator elocvent, și apoi pentru că înțelepciunea lui mi-a fost de folos întotdeauna. Căci avea o agerime a spiritului, o bogată experiență, o extraordinară spontaneitate. Mai mult decît orice măîntristează însăși soarta lui: a murit lăsînd un testament vechi, i-a omis pe aceia pe care îi iubea cel mai mult, i-a avantajat pe aceia pe care îi detesta. Dar cu acestea, oricum, te mai poți împăca, ce e mai dureros este că a lăsat neterminată o operă minunată. Căci oricît era de ocupat cu pledarea proceselor, el scria despre moartea ¹⁴ celor uciși sau exilați de Nero și tocmai terminase trei cărți, scrise cu sobrietate și acuratețe, într-o latină curată și păstrînd linia de mijloc între narațiune și istorie. Cu atît mai mult dorea să le ducă la bun sfîrșit pe celelalte, cu cît acestea erau citite cu nesăț. Mie întotdeauna îmi pare crudă și prematură moartea celor care pregătesc ceva nepieritor. Căci pentru aceia care, dedați plăcerilor, trăiesc, aș zice, de pe o zi pe alta, rațiu-

nea de a trăi se sfirșește în fiecare zi; aceia însă care au în vedere posteritatea și lasă o amintire neștearsă prin operele lor, pentru aceștia moartea, oricând ar surveni, este năprasnică, deoarece întotdeauna curmă firul unei lucrări începute.

De altfel Caius Fannius a presimțit cu mult înainte ceea ce s-a întâmplat. Noaptea în somn s-a văzut întins în patul său, îmbrăcat în ținuta de lucru, avînd în față scribul¹⁵ (cum obișnuia); apoi i s-a părut că vine Nero, se așază pe pat, ia prima carte despre nelegiuirile sale, pe care a publicat-o Fannius, și o citește pînă la capăt, face același lucru cu a doua și cu a treia carte, apoi pleacă. Fannius s-a înspăimîntat și a tălmăcit visul în sensul că pentru el sfirșitul operei va fi tot acolo unde a sfirșit Nero de citit; și așa a fost.

Mă cuprinde mila cînd îmi amintesc cite nopți de veghe, cită muncă s-a irosit zadarnic. Mă gîndesc la condiția mea de muritor, la scrierile mele, și nu mă indoiesc că și pe tine te înspăimîntă același gînd cu privire la operele la care lucrezi. De aceea, cit timp trăim, să ne străduim ca moartea cînd ne va surprinde, să nu poată distruge decît foarte puțin. Cu bine.

V, 6

C. Plinius către iubitul său Domitius Apollinaris

[Vila din Toscana]

M-a impresionat grija și solitudinea cu care, cînd ai aflat că vara mă voi duce la vila mea din Toscana, m-ai sfătuit să nu o fac, temîndu-te că ar fi insalubră. În adevăr, e un aer greu și de nerespirat în ținutul Toscanei care se întinde de-a lungul țărmlui; dar proprietatea mea e departe de mare, e chiar la poalele Apeninilor¹⁶, cel mai sănătos lanț muntos. Și ca să nu-ți mai fie teamă pentru mine, îți descriu climatul blînd, poziția locului, frumusețea vilei, ceea ce va fi o plăcere și pentru tine să citești, și pentru mine să scriu.

Iarna, clima rece și înghețul sînt neprielnice și chiar de nesuportat pentru mîrți, măslini și toate plantele cărora le prieste o temperatură blîndă constantă. Laurul însă rezistă și crește chiar bogat; uneori, dar nu mai adesea decît în vecinătatea orașului nostru, se usucă. Verile sînt ne-

obișnuit de blinde. O boare, mai degrabă adiere decît vînt, face ca aerul să fie în permanentă mișcare. Ai să vezi acolo bătrîni mulți, bunici sau străbunici ai unor tineri deja formați, ai să auzi povești vechi și vorbe din bătrîni și, odată ce ai să pășești pe acele meleaguri, ai să crezi că te-ai născut în alte vremuri.

Ținutul este minunat. Imaginează-ți un amfiteatru imens așa cum numai natura poate să făurească. O cîmpie deschisă și întinsă inconjурată de munți; munții poartă pe crestele lor codri înalți și bătrîni, în care găsești din belșug vinat de tot felul. De sus păduri tinere coboară pe povîrnișul muntelui. În mijlocul lor dealurile acoperite cu pămînt roditor (căci nu ajungi ușor la piatră, chiar dacă o cauți) nu sînt mai puțin mănoase decît cîmpiile de la șes, recolte bogate se coc ceva mai tirziu, dar nu mai puțin bine. La poalele munților se întind peste tot vii care împinzesc regiunea în lung și în lat, dîndu-i un aspect uniform. La marginea lor, formînd ca o împrejmuire, cresc arbori. Apoi pajiști și lanuri de griu, pămînt pe care nu-l despică decît boi vinjoși cu pluguri foarte puternice; fiind extrem de dur, la prima arătură brazdele se înalță atît de mari, încît abia după nouă arături solul este afinat¹⁷. Pe pajiștile smălțuite de flori cresc trifoi și alte erbacee fragede și întotdeauna proaspete ca la prima recoltă, căci toate sînt alimentate de izvoare nesecate. Acolo însă unde e prea multă apă nu se formează bălți, pentru că pămîntul, fiind înclinat, varsă în Tibru apa pe care o primește și nu o absoarbe. Tibrul trece prin mijlocul ogoarelor și, fiind navigabil, aduce în oraș, cel puțin iarna și primăvara, toate roadele pămîntului; vara apele lui scad și, cu albia secată, nu-și mai merită numele de mare fluviu; toamna și-l recapătă. Va fi o mare desfătare să cuprinzi această priveliște de pe munte. Căci ai să ai impresia că privești nu cîmpia, ci un peisaj pictat de o rară frumusețe; această varietate, această priveliște îți odihnește ochii ori încotro îi îndrepti.

Vila așezată la poalele dealului are o priveliște ca de pe înălțimi; panta lină urcă atît de ușor și pe nesimțite, încît, fără să-ți dai seama că urci, vezi că ai și urcat. În spate, în depărtare, sînt Apeninii dinspre care, chiar în zilele senine și liniștite, suflă o adiere, dar nu violent și nă-

valnic, ci lin și molcomită de însăși distanța pe care o străbate. O mare parte a clădirii e orientată spre sud și parcă imbie soarele — vara de pe la ora a șasea, iarna ceva mai devreme — într-un portic puțin ieșit în afară, larg și potrivit de lung și de lat. Are multe încăperi, chiar și un atrium după obiceiul străbun. În fața porticului — o galerie despărțită în mai multe răzoare prin tufe de merișor răzlețe; de acolo coboară în pantă o peluză cu tufe de merișor reprezentând animale sălbatice în luptă; în cîmpie — acante flexibile și aș spune chiar mlădioase. De jur împrejur — o alee mărginită de arbori verzi pitici, tunși cu măiestrie¹⁸; în continuare, o alee circulară pentru plimbări cu lectica și care înconjoară tufe de merișor de forme variate și arbuști pitici, pe care mina omului îi împiedică să crească. Toate acestea sînt apărate de un zid, pe care îl acoperă și îl ascunde o perdea de merișor tuns în scară. Dincolo — o pajiște în care natura nu e mai prejos intru desfătarea privirii decît măiestria omului în cele descrise mai sus. Apoi, în continuare, cîmpii și multe alte pajiști și arbori.

La intrarea în portic, puțin ieșită în afară, o sufragerie; prin ușile ei se vede capătul galeriei și în continuare pajiștea și o mare întindere de cîmp; ferestrele de pe o latură au vedere spre o porțiune a galeriei și partea proeminentă a vilei, de pe alta — spre boschet și frunzișul copacilor din hipodromul învecinat. Cam în fața mijlocului porticului o aripă a clădirii, puțin retrasă, înconjoară o curte mică umbrită de patru platani. În mijloc, apa care se revarsă dintr-un bazin de marmură stropeste ușor platanii dinprejur și vegetația din umbra platanilor. În această aripă a clădirii se află o cameră de dormit unde nu pătrunde nici lumina, nici zgomotele, nici vocile, iar alături, o sufragerie de toate zilele și pentru prieteni; dintr-o latură are vedere spre curtea mică de care am vorbit, din altă latură, spre portic și tot ce ține de portic. Mai este o încăpere umbrită de frunzișul platanului din apropiere, împodobită cu marmură pînă la înălțimea unui podium și cu picturi întru nimic mai prejos de frumusețea marmurei, reprezentînd ramuri și păsări care stau pe ramuri¹⁹. În cameră este o mică fîntînă, în fîntînă un bazin și împrejurul lui o mulțime de țevi subțiri, prin care apa curge cu susur încîntător. La capătul porticului, față

în față cu sufrageria, o încăpere mare; prin ferestre vezi într-o parte galeria, într-alta pajiștea, dar pînă la ea, piscina, care se află sub ferestre și îți încintă ochii și urechile cu vuietul apei căzind de la înălțime pe marmura albă de spumă²⁰. Iarna camera este foarte călduroasă, pentru că e scaldată de soare din plin. Ea comunică cu cuptorul subteran de unde, în zilele cu nori, primește aer cald, în lipsa soarelui. Apoi vestiarul băilor, vast și luminos, te conduce în sala de băi reci, cu un mare bazin de apă foarte rece. Dacă vrei să inoți mai la larg și în apă călduță, este în curte o piscină în apropierea unui puț, din care poți să te răcorești după aceea, dacă nu-ți place apa călduță²¹, care are mult soare; sala de băi de aburi are și mai mult soare, căci este ieșită în afară; în ea sînt trei căzi îngropate, două în bătaia soarelui, a treia mai departe de soare, dar nu și de lumină. Deasupra vestiarului este o sală pentru jocul cu mingea, care este potrivită pentru mai multe feluri de jocuri și mai multe grupuri de jucători. Nu departe de sălile de baie, o scară duce la criptoportic trecînd întii pe lingă trei apartamente: unul domină curtea aceea cu patru platani, altul pajiștea iar celălalt via, avînd ca perspectivă zărilor îndepărtate.

La capătul criptoporticului, o odaie zidită chiar în criptoportic cu vedere spre hipodrom, spre vie și spre munți. Alături o altă odaie, bătută de soare, mai ales iarna. De aici incepe o aripă a clădirii care leagă hipodromul cu vila. Așa arată și astfel e alcătuită partea din față a clădirii. Pe o latură, un criptoportic de vară, situat mai sus, ai zice nu că are vedere spre vie dar că se și unește cu ea. La mijlocul lui o sufragerie foarte sănătoasă primește adierile de vînt din văile Apeninilor; în spate parcă intră via pe ferestrele largi și prin ușile deschise, trecînd prin criptoportic. Pe latura fără ferestre a sufrageriei o scară în spirală pe unde se transportă, ferit privirilor, cele necesare pentru ospete. La capătul criptoporticului este o cameră cu o priveliște minunată și spre criptoportic și spre vie; dedesubt, un criptoportic subteran asemănător, păstrează vara răcoarea de gheață acumulată în timpul iernii și, mulțumindu-se cu aerul dinăuntru, nu are nevoie și nu lasă să pătrundă

nici o adiere de vint. Dincolo de aceste două criptoporticuri, acolo unde se termină sufrageria, începe un portic, unde pînă la amiază e iarnă și spre seară, vară. Pe aici se intră la două apartamente, unul cu patru camere și altul cu trei, care au soare sau umbră după cum le dă ocol soarele.

Hipodromul întrece cu mult așezarea atît de atrăgătoare a clădirii. La mijloc este deschis, așa că cine intră îl poate cuprinde dintr-o privire: e înconjurat de platani pe care se incolăcește iederă, așa încît coroana lor e verde de frunzișul propriu iar trunchiul e verde din cauza frunzișului iederei, care se întinde de la trunchiuri la ramuri și leagă între ei platanii alăturați, trecînd de la unul la altul. Între platani, tufe de merișor, în jurul cărora laurii își unesc umbra cu aceea a platanilor. Aleea dreaptă care mărginește hipodromul se întrerupe la extremitatea ei, continuîndu-se cu un semicerc și își schimbă aspectul: e străjuită și acoperită de chiparoși, la a căror umbră deasă este mai răcoare și mai întuneric; aleile circulare din mijloc (căci sînt mai multe) au lumină din plin. Aici cresc și trandafiri, iar umbra răcoroasă alternează cu căldura plăcută a soarelui. După cotituri nenumărate și felurite, aleea redevine dreaptă, dar nu mai este una singură, ci e împărțită în mai multe poteci despărțite prin tufe de merișor. Ici un strat de flori, dincolo tufe de merișor dispuse în mii de forme, reprezentînd chiar litere uneori, litere care indică numele proprietarului sau al meșterului. Rînd pe rînd apar mici pietre de hotar, din loc în loc sînt plantați pomi fructiferi și, în peisajul acesta atît de citadin, ai deodată în față un adevărat tablou cimpenesc. Spațiul din mijloc e străjuit de două șiruri de platani mici. Îndărătul lor, de o parte și de alta, acante unduind mlădioase, apoi mai multe statui din plante și multe nume. La capătul acestora, un pat semicircular²² de marmură albă sub un umbrar de viță sprijinit pe patru coloane din marmură de Karistos²³. Din patul semicircular apa, țîșnind parcă sub presiunea greutății celor așezați, curge prin țevi subțiri, se varsă în căușul unei pietre, și se adună într-un bazin de marmură frumos lucrată care, printr-un mecanism nevăzut, este mereu plin, fără să se reverse. Farfuriile cu gustări²⁴, și cele mai grele cu mincăruri, se pun pe bordura bazinului, cele mai ușoare, pe vase care

plutesc și au formă de mici corăbii, sau de păsări. În fața bazinului, o fântină din care apa țîșnește și în care se și adună, căci după ce e aruncată în sus, ea cade tot în ea și e absorbită de niște guri deschise, în care dispăre. Față în față cu patul semicircular, un mic pavilion²⁵, constituind tot atita podoabă pentru pat, cită primește de la el. Strălucește în marmură, prin ușile deschise parcă înaintează și se continuă cu frunzișul grădinii; frunzișul grădinii se vede și prin ferestrele de sus și prin cele de jos, de oriunde privești. Apoi o mică firidă se infundă, formînd parcă o altă cameră, deși e una singură. Aici este un pat și ferestre peste tot și totuși lumina ajunge filtrată prin umbra care împresoară camera²⁶, căci o viță de vie viguroasă, cățărindu-se peste tot, ajunge pină în virful acoperișului. Te poți odihni acolo ca în mijlocul pădurii, fără să fii expus însă ploilor ca în pădure. Și aici țîșnește un izvor, care apoi dispăre. Din loc în loc sint așezate scaune de marmură, care vin în ajutorul celor obosiți de plimbare, la fel ca și pavilionul. În apropierea scaunelor sint mici fântini, piraie aduse prin țevi²⁷ susură prin tot hipodromul și curg dirijate de mina omului în așa fel, încît ele stropesc cînd o parte a grădinii, cînd cealaltă, și uneori pe toată în același timp.

M-aș fi ferit încă mult timp să nu-ți par cam limbut, dacă nu mi-aș fi pus în minte ca, în această scrisoare, să pătrund împreună cu tine în fiecare colțișor²⁸. Și nu mi-era teamă că, citind scrisoarea, te-ai putea obosi, deoarece nu te-ai fi obosit nici dacă ai fi vizitat aceste locuri, mai ales că puteai să te odihnești oricînd voiai, lăsînt deoparte scrisoarea, ca și cum te-ai așeza din cînd în cînd. Și-afară de aceasta, m-am lăsat furat de pasiunea mea, căci am pasiune pentru cele începute în bună parte, sau duse la capăt de mine. În concluzie (de ce nu ți-aș dezvălui concepția mea, fie ea greșită) eu consider că datoria esențială a unui scriitor este să-și citească titlul, și să se întrebe asupra a ceea ce a început să scrie, și să știe că, dacă stăruie asupra subiectului, nu înseamnă că este prolix, că a fi foarte prolix înseamnă a căuta și a introduce digresiuni. Uită-te în cite versuri descrie Homer armele lui Ahile, în cite versuri descrie Vergiliu armele lui Eneas; și totuși sint concisi și unul și altul, pentru că fac ceea ce și-au propus. Uită-te cum ur-

mărește Aratus²⁹ pînă și cea mai mică stea și o menționează, și totuși păstrează măsura. Căci nimic dintre acestea nu constituie o digresiune, ci subiectul însuși. Așa și eu, să-mi fie îngăduită comparația unor lucruri mici cu cele mari, cînd am încercat să aștern sub ochii tăi vila mea în întregime, dacă în cele scrise nu am introdus nici o digresiune, nu scrisoarea care descrie este lungă, ci vila descrisă este vastă. Dar să revin de unde am pornit, ca să nu fiu criticat, pe bună dreptate, conform propriei mele teorii, dacă stărui prea mult într-o digresiune.

Cunoști motivele pentru care prefer vila mea din Toscana unora din Tusculum, Tibur sau Praeneste³⁰. Căci, pe lângă cele spuse pînă acum, acolo e pace și liniște desăvîrșită, nimic nu mă tulbură; n-am nevoie de togă³¹, nu mă caută nimeni din împrejurimi; peste tot — calm și liniște, ceea ce contribuie la salubritatea locului, ca și cerul senin și aerul curat. Acolo o duc cel mai bine cu sănătatea, și trupească și sufletească. Căci sufletul mi-l hrănesc studiind, iar pentru trup fac exerciții la vîntoare. Și oamenii mei nicăieri nu o duc mai bine; pînă acum (să nu vorbesc într-un ceas rău) nu am pierdut acolo pe nimeni dintre cei pe care i-am luat cu mine. Măcar să păstreze zeii și pe viitor această desfătare pentru mine și această faimă pentru ținutul acela. Cu bine.

V, 7

C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus

[Dificultăți create de un testament]

Se știe că un stat nu poate să fie instituit moștenitor, și nici să dobîndească un legat prin preciput³². Saturninus însă, care ne-a instituit moștenitori, a lăsat statului nostru un sfert din moștenire iar apoi, în loc de un sfert, un preciput de patru sute de mii de sesterti. Dispoziția aceasta, din punct de vedere legal, este nulă, dar din punctul de vedere al celui decedat, valabilă și garantată. Iar pentru mine voința defunctului (mă întreb ce poziție vor lua juriștii față de ceea ce urmează să spun) e de preferat prevederilor legale, mai ales într-un caz ca acesta cînd legatul e destinat

să ajungă în patrimoniul statului. Cum, după ce eu i-am donat un milion șase sute de mii de sesterti ³³, să mă târguiesc acum pentru ceva mai mult decât a treia parte din patru sute de mii de sesterti proveniți dintr-o moștenire din afara familiei ³⁴? Știu că și tu gindești la fel ca mine, de vreme ce îți iubești patria ca un bun cetățean. Aș dori așadar ca la prima adunare a decurionilor să explici ceea ce prevede legea, dar stăpînit și cu reținere; apoi să adaugi că noi oferim cei patru sute de mii de sesterti, așa cum a stipulat Saturninus. Este darul lui, generozitatea lui; gestul nostru este doar ceea ce se cheamă condescendență. Eu m-am abținut să expun toate acestea într-o scrisoare oficială, în primul rînd pentru că mi-am amintit că în numele prieteniei noastre și în virtutea înțelepciunii tale tu trebuie și chiar poți să acționezi în numele meu ca și în numele tău; și-apoi, pentru că mi-era teamă că în scris eu aș putea da impresia că nu am respectat măsura, pe care ție ți-este ușor să o păstrezi vorbind. Căci cuvîntul rostit este temperat și de expresia feței și de gestică și de tonul însuși, pe cînd o scrisoare, lipsită de orice apărare, este expusă interpretărilor răuvoitoare. Cu bine.

V, 8

C. Plinius către iubitul său Titinius Capito

[Intenții de a scrie o operă istorică]

Mă sfătuiești să scriu istorie, și nu mă sfătuiești numai tu, m-au mai îndemnat și alții, și o vreau și eu, nu pentru că aș avea încredere că o voi face așa cum trebuie (e o nesăbuintă să crezi așa ceva fără să mai fi încercat), dar pentru că mi se pare extraordinar de frumos să nu îngădui să fie dați uitării aceia care sînt sortiți eternității, și să faci să dăinuie gloria altora împreună cu a ta. Iar pe mine nimic nu mă ispitește mai mult ca dragostea și dorința de a dăinui, lucrul cel mai vrednic de condiția de om, mai ales pentru acela care, știindu-se fără nici o vină, nu are a se teme de memoria posterității. Așa că zi și noapte mă gîndesc: dacă „m-aș putea înălța și eu deasupra pămîn-

tului" — căci este tot ce-mi doresc. Ar fi mai presus de dorința mea „să zbor victorios pe buzele tuturor... Deși, o..“*. Dar este de ajuns ceea ce pare că făgăduiește istoria singură. Căci un discurs și o poezie sînt lipsite de farmec fără perfecțiunea formei; istoria, indiferent cum e scrisă, te desfată. Oamenii au, fără îndoială, o curiozitate innăscută și se lasă captivați de o relatare oricît de simplă a faptelor și pot fi amăgiți cu clevetiri și chiar cu snoave.

Cît despre mine, și exemplul din casă a fost un imbold pentru aceste preocupări. Unchiul meu după mamă, care era și tatăl meu adoptiv, a scris istorie³⁵, și cu o extraordinară conștiinciozitate. Și găsesc în cărțile înțelepților că lucrul cel mai vrednic de cinste este să mergi pe urmele strămoșilor, bineînțeles dacă ei au fost premergători pe drumul cel bun. De ce să mai amîn deci? Am pledat în procese mari și dificile; chiar dacă nu aștept prea mult de la ele, intenționez să revăd pledoariile, pentru ca această muncă titanică a mea să nu piară odată cu mine, dacă nu-i voi aduce această completare. Căci în ochii posterității orice lucrare nedesăvîrșită e ca și cum nu a fost începută. Ai să-mi spui: „Poți să-ți revezi pledoariile și să scrii și istorie în același timp“. Ce bine ar fi! Dar fiecare este o operă atît de vastă, încît ar fi destul să duc la bun sfîrșit măcar una din ele.

Am început să pledez în for la nouăsprezece ani și abia acum văd, și încă nu destul de clar, ceea ce trebuie să realizeze un orator. Și dacă acestei răspunderi i se va adăuga încă una, cum va fi? Discursul și istoria au în adevăr multe elemente comune, dar sînt și multe particularități care le deosebesc, în chiar aceste elemente care par comune. Amin-două folosesc narațiunea, dar în chip diferit; unul urmărește faptele mărunte, josnice, culese din viața de toate zilele, cealaltă, tot ce este deosebit, măreț, sublim; pe unul îl avantajează de cele mai multe ori o constituție osoasă, musculoasă, nervoasă, pe cealaltă, o oarecare corpolență și poate chiar un panaș; unul place în special prin forță, severitate, vehemență, cealaltă, prin amploare, gingășie și chiar farmec; în sfîrșit vocabularul, stilul și construcția

* Versuri citate din Verg., *Georg.*, III, 8—9.

sint diferite. Căci, așa cum spune Tucidide, este foarte important dacă e vorba de κτῆμα * sau de ἀγώνισμα **; unul este discursul, celălalt, istoria.

Din aceste motive nu mă pot hotări să amestec și să alătur două genuri diferite și deosebite tocmai prin faptul că sint înălțătoare, pentru ca nu cumva, dezorientat de o asemenea confuzie — să zicem — să fac aici ceea ce trebuie făcut dincolo. Așa că deocamdată cer, ca să folosesc limbajul meu obișnuit, o aminare pentru a-mi găsi apărător³⁶. Tu însă gindește-te de pe acum pentru ce perioadă să mă hotărâsc. Pentru una veche, despre care au mai scris și alții? materialul este adunat, dar prelucrarea e istovitoare. Pentru una recentă și neabordată încă? Jigniri grave și recunoștință minimă. Căci în afară de faptul că, din atâtea slăbiciuni omenеști, mai numeroase sint cele reprobabile decit cele lăudabile, se va spune că ai fost zgircit în laude și excesiv în critică, chiar dacă le-ai făcut pe aceasta cu toată rezerva, pe celelalte, cu generozitate³⁷. Dar acestea nu-mi sint o piedică (căci am destul curaj ca să am și conștiință); eu îți cer să-mi netezești calea pentru care mă sfătuiеști și să alegi subiectul, pentru ca atunci cind voi fi gata să scriu, să nu se mai ivească iarăși un alt motiv întemeiat pentru o întirziere sau o aminare. Cu bine.

V, 9

C. Plinius către iubitul său Sempronius Rufus

[Din nou despre severitatea pretorului Licinius Nepos]

Coborisem în bazilica Iulia³⁸ ca să ascult pe avocații cărora trebuia să le răspund la termenul următor pentru pronunțarea sentinței. Judecătorii își ocupaseră locurile, decemvirii³⁹ veniseră, avocații erau prezenți, tăcere prelungită; în sfirșit un anunț al pretorului, tribunalul ridică ședința, se dă un alt termen, spre bucuria mea care niciodată nu mă consider destul de pregătit, încit să nu mă bucure o aminare. Motivul aminării — pretorul Nepos, care controlează

* Ceva dobîndit.

** Ceva pregătit pentru concurs.

aplicarea legii; el promulgase un edict scurt, atrăgînd atenția acuzatorilor și acuzaților că el va urmări respectarea celor prevăzute în decretul senatului. La baza edictului era decretul senatului; el prevedea ca toți cei care aveau un proces să jure înainte de a pleda că nu au dat, nu au făgăduit nimic nimănui și nu au depus cauțiune în schimbul oficiului de apărător. Căci aceștia erau termenii, și încă mulți alții, prin care se interzicea vinzarea și cumpărarea apărării. După terminarea procesului însă era permis să se plătească o sumă de cel mult zece mii de sesterți. Descumpănit de acest act al lui Nepos, pretorul care prezidează tribunalul centumvirilor ne-a acordat un răgaz inopinat, cu intenția de a cerceta dacă acest exemplu va fi urmat. În timpul acesta în tot orașul edictul lui Nepos este defăimat, sau lăudat. Mulți spun: „S-a găsit cineva care să îndrepte toate relele. Ce? Înainte de el n-au mai fost pretori? Cine-i el ca să schimbe moravurile publice?” Alții, dimpotrivă: „Foarte bine a făcut; la intrarea în funcție a studiat legile, a citit decretul senatului; înăbușă uneltirile rușinoase și nu îngăduie să fie de vinzare și astfel pîngărită cea mai frumoasă profesiune“. Așa se vorbește pretutindeni; la urmă se va vedea care din cele două păreri va birui.

Este cu totul nedrept, dar intrat în uz, ca intențiile bune sau rele, după cum se sfirșesc bine sau rău, să fie apreciate sau blamate. Și așa se întimplă de cele mai multe ori că aceeași faptă e socotită cînd zel, cînd vanitate, cînd spirit de independență, cînd nebunie. Cu bine.

V, 10

C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus

[Indemnu pentru publicarea unei opere]

E timpul să deslegi de cuvîntul dat endicasilabii mei, care au fost chezășie pentru scrierile tale față de prietenii noștri comuni. Zilnic sint reclamați, somați și acum sint în pericol să fie acționați pentru a da la iveală obiectul în discuție⁴⁰. Și eu șovăi cînd e să public ceva, dar tu m-ai întrecut și pe mine în nehotărîre și reticență. Încît,

sau pui capăt acestor aminări, sau ai grijă să nu-ți smulgă scazonii ⁴¹, cu scandal, tocmai aceste scrieri, pe care endecasilabii nu le pot obține cu vorbă bună. Este o operă desăvirșită și fără cusur, iar șlefuirea, în loc de strălucire, îi va aduce platitudine. Îngăduie-mi să-ți văd numele pe o carte, îngăduie-mi să aud că volumele prietenului meu Tranquillus se copiază, se citesc, se vînd. Pentru dragostea pe care ne-o purtăm unul altuia este drept ca și tu să-mi faci mie aceeași plăcere de care te bucuri tu din partea mea. Cu bine.

V, 11

C. Plinius către iubitul său bunic Calpurnius Fabatus

[Generozitate]

Am primit scrisoarea ta, din care am aflat că ai făcut inaugurarea unui splendid portic în numele tău și al fiului tău, că a doua zi ai făgăduit bani pentru împodobirea porților orașului, așa că inițierea acestei noi mărinimii este încununarea celei vechi. Mă bucur în primul rînd pentru gloria ta, din care o parte se revarsă și asupra mea, datorită înrudirii noastre, apoi pentru că văd că amintirea socrului meu se perpetuează prin opere minunate, în sfîrșit pentru că țara noastră este în floare și îmi face plăcere cînd o împodobeste cineva, iar cînd acela ești tu, sînt nespuse de mulțumit. Mai rămîne să rog zeii să-ți păstreze acest suflet mare și o viață cît mai lungă pentru acest suflet. Sînt sigur că, după terminarea celor făgăduite de curînd, vei începe altceva. Căci mărinimia odată dezlănțuită nu se poate opri, și frumusețea ei este pusă în valoare prin însăși dăruirea ei. Cu bine.

V, 12

C. Plinius către iubitul său Terentius Scaurus

În intenția de a citi în public un mic discurs pe care mă gîndesc să-l public, am invitat cîțiva prieteni, ca să am

de ce mă teme, dar puțini, ca să aud adevărul. Două sint motivele pentru care fac lectură în public: unul, ca să fac un efort de concentrare, celălalt, ca să mi se atragă atenția asupra greșelilor de care nu-mi dau seama, fiind ale mele. Am avut ce doream, am găsit auditori care să-mi facă oficiul de sfătuitori. Mi-am mai notat și eu cite ceva de îndreptat. Am făcut îndreptările și ți-am trimis cartea. Subiectul ai să-l afli din titlu, celelalte ți le va explica însăși cartea, care e bine să se mai obișnuiască a se face înțeleasă fără prefață ⁴². Aș vrea să-mi scrii părerea ta în general, și asupra unor pasaje. În felul acesta voi fi sau mai prudent pentru a o păstra, sau mai increzător pentru a o publica, după cum se va pronunța autoritatea ta. Cubine.

V, 13

C. Plinius către iubitul său Valerianus

[Consecințele acțiunii lui Licinius Nepos împotriva lui Nominatus]

Mă rogi și tu, și ți-am făgăduit și eu, să-ți scriu, în caz că mă vei ruga, ce rezultat a avut cererea lui Nepos în cazul lui Tuscilius Nominatus ⁴³.

A fost adus Nominatus, și-a pledat singur cauza, fără să fie acuzat de nimeni, căci delegații din Vicetia nu numai că nu l-au învinuit, ba chiar l-au susținut. Punctul central al apărării sale a fost că nu și-a călcat cuvântul dat ca avocat, dar i-a lipsit tăria de caracter, că a venit în for ca să pledeze și a fost văzut chiar în senat dar apoi, înspăimântat de sfaturile prietenilor, s-a retras. Căci a fost sfătuit să nu se opună, mai ales în senat, dorinței unui senator care se lupta cu atita înverșunare nu numai pentru interese comerciale, ci pentru influența, reputația, prestigiul său; altminteri își va atrage mai multă ură decît la înfățișarea precedentă cînd, la plecare, l-au aplaudat doar cițiva. A mai adăugat și rugămînti și lacrimi din belșug; ba chiar, în tot cursul pledoariei, un orator cu experiența lui parcă a avut grijă mai mult să implore (căci această tactică e mai avantajoasă și mai sigură), decît să se apere.

A fost achitat, la propunerea consulului desemnat Afranius Dexter, al cărui argument a fost că Nominatus ar fi procedat desigur mai bine dacă ar fi susținut pînă la capăt cauza vicetinelor, cu același curaj, cu care și-a asumat-o; de vreme ce totuși nu căzuse în această culpă dintr-o intenție de înșelătorie, și nu se dovedise împotriva lui nimic care să-i atragă o pedeapsă, să fie scos de sub acuzație, cu condiția să restituie vicetinelor ceea ce primise de la ei. Toți au fost de acord, în afară de Flavius Aper, care a propus să i se interzică pe timp de cinci ani exercitarea profesiei de avocat și a perseverat în această idee, măcar că nu s-a raliat nimeni la părerea lui. Ba l-a mai și silit pe Dexter, primul care și-a exprimat o părere contrară; să jure, în baza legii pentru convocarea senatului, că propunerea lui e în interesul statului. Deși legală, această cerere a stîrnit unele proteste, căci părea că acuză de corupție pe acela care a făcut propunerea. Dar înainte de a se pronunța fiecare, Nigrinus, tribunul plebei, a dat citire unei expuneri elocvente și grave, în care se plîngea că se face comerț cu profesia de avocat, că se face comerț chiar cu prevaricațiile, se cade la invoială în privința litigiilor și că, cine își asigură venituri importante și sigure din spolierea cetățenilor, își face un titlu de glorie. A citit capitole din legi, a menționat decrete ale senatului, în sfîrșit a spus că trebuie să se facă apel la împăratul nostru ⁴⁴ atît de bun pentru ca, de vreme ce legile și decretele senatului sînt nesocotite, să înfrîneze el însuși aceste neajunsuri atît de grave. După cîteva zile — o hotărîre a împăratului, severă dar nu excesivă; ai s-o citești în actele oficiale ⁴⁵.

Ce bine că în procesele în care am pledat am refuzat întotdeauna nu numai orice promisiune, orice dar, orice onorar, dar chiar mici atenții! Trebuie să te ferești de o acțiune necinstită nu ca de ceva în contradicție cu legea, ci ca de ceva de care trebuie să-ți fie rușine. Și este plăcut să vezi că se interzice în mod oficial ceea ce tu nu ți-ai permis niciodată. Probabil, ba chiar fără îndoială că această comportare a mea va avea parte de mai puține laude și de o faimă mai modestă, atunci cînd toți vor fi nevoiți să facă ceea ce eu făceam de bună voie. Pînă atunci gust plăcerea de a auzi pe unii spunînd că am fost inspirat, pe alții

— în glumă sau în bătaie de joc — că s-a pus capăt jafului și lăcomiei mele. Cu bine.

V, 14

C. Plinius către iubitul său Pontius Allifanus

[Elogiul lui Cornutus Tertullus]

Mă retrăsesem în orașul meu natal, cînd am aflat că Cornutus Tertullus⁴⁶ a primit să fie curator pentru Via Aemilia⁴⁷. Nu pot să spun cită bucurie am resimțit și pentru el și pentru mine; pentru el, deoarece, admițînd că este, cum este, cu totul străin de orice ambiție, trebuie să-i fie totuși plăcută magistratura încredințată în mod spontan, iar pentru mine, deoarece funcția încredințată mie mă bucură mai mult cînd văd că una similară i-a fost dată lui Cornutus. Căci satisfacția de a primi un titlu e mai mică decît aceea de a deveni egal cu cei buni.

Într-adevăr, n-ai să găsești om mai bun decît Cornutus, mai integru, mai conform cu modelul antic al tuturor calităților. Acestea îmi sînt cunoscute nu din faima fără egal de care se bucură și pe care o merită din plin, ci dintr-o lungă și bogată experiență. Amîndoi îi iubim, amîndoi i-am iubit aproape pe toți aceia pe care, indiferent de sex, vremea noastră a dovedit că sînt demni de imitat. Această identitate de sentimente ne-a unit într-o strînsă prietenie. S-au adăugat raporturile create de exercitarea funcțiilor publice; căci el mi-a fost, cum știi, coleg, ales parcă la dorința mea, ca prefect al vistieriei, mi-a fost și coleg de consulat. Atunci l-am și cunoscut mai deaproape pe omul de valoare, l-am și ascultat ca pe un dascăl, ca pe un părinte l-am respectat; o merita pentru maturitatea, nu atît a virteii, cit a vieții. De aceea mă felicit și eu — ca și pe el — atît ca cetățean cit și ca om, pentru că în sfîrșit meritele îi duc pe oameni nu la persecuții⁴⁸, ca pînă acum, cila onoruri. Scrisoarea mea nu s-ar mai sfîrși, dacã m-aș lăsa pradă mulțumirii mele. Mă grăbesc să-ți spun cu ce mă ocupam, cînd am fost surprins de această veste. Eram cu bunicul soției mele, cu mătușa ei, cu prietenii pe care doream de

mult să-i văd; străbăteam țarinile, ascultam îndelung plingerile țăranilor, controlam, fără chef și în fugă, socotelile (căci altele sînt scrierile și lucrările cu care m-am învățat), începusem chiar să mă pregătesc de drum. Sînt restrîns la durata limitată a concediului, și tocmai faptul că am aflat de funcția încredințată lui Cornutus mă face să mă gîndesc la a mea. Doresc ca și pe tine Campania ta să te lase să pleci tot acum, pentru ca la întoarcerea mea în Roma nici o zi să nu fie pierdută pentru prietenia noastră. Cu bine.

V, 15

C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus

Cînd mă iau la întrecere cu versurile tale, atunci îmi dau mai bine seama ce bune sînt. Căci așa cum pictorii, cînd reproduc un chip frumos și desăvîrșit, rareori reușesc să nu-l facă mai urît, tot așa și eu sînt departe și mai prejos de acest model. De aceea te sfătuiesc să scoți cît mai multe exemplare din aceste versuri pe care toți doresc să le imite, dar nimeni, sau numai puțini reușesc. Cu bine.

V, 16

C. Plinius către iubitul său Aefulanus Marcellinus

[Moartea fiicei lui Fundanus]

Îți scriu foarte îndurerat de moartea fiicei mai mici a prietenului nostru Fundanus. N-am văzut nicicînd o fată mai atrăgătoare, mai plăcută și care să merite nu numai o viață mai lungă, dar poate chiar nemurirea. Nu împlinise încă treisprezece ani, și era înțeleaptă ca o femeie matură, serioasă ca o mamă de familie, păstrînd în același timp o gingășie de fată și o sfială feciorelnică. Cum se agăța de gîtul tatălui ei! Cum ne îmbrățișa pe noi, prietenii tatălui ei, cu dragoste și decență! Cum își iubea doicile, pedagogii, preceptorii, pe fiecare după funcția lui! Cîtă rivnă, cîtă inteligență în studiile ei! Cum se juca cu băgare de seamă și cu măsură! Cu cîtă resemnare, cu cîtă răbdare, cu cît curaj chiar a su-

portat boala de pe urmă! Dădea ascultare medicilor, își îmbărbăta sora, tatăl, și se încuraja ea singură prin tăria suflotească, atunci cind puterile o părăseau. A avut tărie suflotească pină în ultima clipă, și nu a înfrint-o nici boala fără sfirșit, și nici teama de moarte. Cu atit mai mult avem motive îndreptățite să o regretăm și să o plingem. O, moarte nemiloasă și timpurie! Și momentul morții, mai revoltător chiar decit moartea! Era logodită cu un tinăr distins, era hotărîtă și ziua nunții, noi eram deja invitați. Și această bucurie schimbată într-o jale atit de mare!

Cuvintele nu pot reda durerea-mi din suflet, cind l-am auzit chiar pe Fundanus poruncind — jalea știe să stoarcă lacrimi multe — ca tot ceea ce fusese destinat pentru cumpărarea de rochii, perle, pietre prețioase să se cheltuiască pentru tămii, uleiuri și parfumuri⁴⁹. El e un învățat și un înțelept, care din tinerețe s-a consacrat studiilor superioare și artelor; acum însă reneagă tot ce a auzit de atitea ori, tot ce a afirmat, și nu mai recunoaște alte virtuți în afară de dragostea de părinte. Ai să-l ierți, ai să-l lauzi chiar, gândindu-te ce-a pierdut. Căci și-a pierdut copila care era reproducerea fidelă nu numai a caracterului, dar și a chipului și înfățișării lui, și a cărei asemănare întru totul cu tatăl ei era surprinzătoare. Încit, dacă îi trimiți o scrisoare prilejuită de durerea lui atit de îndreptățită, ai grijă să folosești cuvinte de mângiere fără să aibă un ton de dojană, sau prea energice, ci blinde și pline de omenie. Trecerea timpului va contribui mult ca să-l facă să le suporte mai ușor. O rană încă deschisă se inspăimintă de mina care o îngrijește, apoi ajunge să o suporte și chiar să o dorească, așa și o suferință proaspătă se ferește de consolări și nu le primește, cu timpul însă le acceptă și se potolește cind îi sînt adresate cu blîndețe. Cu bine.

V, 17

C. *Plinius către iubitul său Vestricius Spurinna*⁵⁰

[O lectură în public a lui Calpurnius Piso]

Știu cit de mult încurajezi talentele și cit te bucuri cind tinerii din familiile de nobili înfăptuiesc ceva demn de strămoșii lor. De aceea sînt nerăbdător să te anunț că astăzi am

asistat la o lectură în public a lui Calpurnius Piso. Citea din *καταστερισμῶν** — un subiect savant într-adevăr și frumos ⁵¹. Era scrisă în versuri elegiace, curgătoare, plăcute și armonioase, sublime chiar, după cum cerea subiectul. Căci pentru variație și după caz, el înălța sau cobora tonul, de la sublim trecea la familiar, de la simplu la încărcat, de la serios la vesel, totul cu un talent egal.

Toate acestea erau puse în valoare de vocea plăcută, iar vocea, de modestia lui; figura lui trăda o mare emoție, o mare tulburare — adevărate podoabe pentru cel care citește. Căci nu știi pentru ce literaților li se potrivește mai bine timiditatea, decât încrederea în sine. Ca să nu spun mai multe — deși mi-ar face plăcere să-ți spun mai multe despre aceste calități, care sint cu atît mai frumoase la un tînăr și cu atît mai rare printre cei din clasa nobililor — la sfîrșitul lecturii l-am sărutat ⁵² de multe ori și îndelung pe tînăr, ceea ce este un stimulent puternic cînd dai un sfat, și l-am încurajat prin laude ca să ducă la capăt ceea ce a început și să poarte sus făclia pentru urmașii lui, așa cum au purtat-o pentru el strămoșii lui. Am felicitat-o pe mama sa, minunată femeie, l-am felicitat pe fratele său, care a plecat din sala de lectură dînd dovadă de tot atîta devotament pe cit a dat celălalt de elocvență, atît de vizibile au fost, la început neli-niștea pentru fratele său, și apoi bucuria. Facă zeei să-ți pot da cit mai des asemenea vești! Căci doresc ca vremurile noastre să nu fie sterpe și istovite, și doresc cu fervoare ca nobilii noștri să nu aibă în casă nimic demn de admirat în afară de portretele strămoșilor — pe care parcă le aud lăudîndu-i în tăcere pe acești tineri, dîndu-le îndemnuri și, ceea ce este destul pentru gloria amîndurora, recunoscîndu-i ca urmași. Cu bine.

V, 18

C. Plinius către iubitul său Calpurnius Macer

Sint mulțumit pentru că ești tu mulțumit. Ai pe soția ta cu tine, il ai pe fiul tău; te bucuri de mare, de izvoare, de

* Astronomice.

verdeață, de viața la țară, de o vilă incintătoare. Căci nu mă indoiesc că este incintătoare o vilă în care se retrăsese un om fericit înainte de a deveni cel mai fericit om⁵³. Eu mă ocup și cu vinătoarea și cu literatura la vila mea din Toscana, uneori alternativ, alteori simultan; și totuși nu mă pot pronunța încă dacă e mai ușor să vinezi ceva sau să scrii. Cu bine.

V, 19

C. Plinius către iubitul său Valerius Paulinus

[Grijă pentru sănătatea libertului Zosima]

Văd cât de blind te porți cu oamenii tăi, de aceea îți voi mărturisi cu toată sinceritatea cu câtă bunătate îi tratez eu pe ai mei. Am mereu în minte cuvintele lui Homer πατήρ δ' ὧς ἥπιος ἦεν* și pe ale noastre „părintele familiei“. Și dacă aș fi mai aspru și mai sever, tot m-ar înduioșa suferința libertului meu Zosima, căruia trebuie să-i dovedesc cu atît mai multă omenie, cu cît acum are mai multă nevoie. Este un om cinstit, îndatoritor, cultivat; talentul lui, care poate să-i fie o recomandare, este acela de actor, în care dă cele mai bune rezultate. Declamă cu însuflețire, cu înțelegere, cu pricepere și chiar frumos. Cîntă la chitară cu mai multă îndeminare decît este necesar pentru un actor. Și citește atît de bine și discursuri și istorie și poezii, încît ai crede că numai asta a învățat.

Ți-am spus toate acestea cu minuție ca să-ți dai seama mai bine cît de multe și cît de prețioase sînt pentru mine serviciile pe care mi le face el singur. În plus, îi port de mult o dragoste care a sporit odată cu primejdiile prin care a trecut. Căci așa e rinduiala firii, încît nimic nu-ți stîrnește și nu-ți inflăcărează dragostea, ca teama de a o pierde; și nu e pentru prima oară că încerc această teamă pentru el. Acum cîțiva ani, pe cînd declama cu atenție și însuflețire, a scuipat singe și de aceea l-am trimis în Egipt; după o îndelungată ședere acolo s-a întors de curînd însănătoșit. Apoi, după ce timp

* Era cel mai blind părinte (Homer, *Od.*, II, 47).

de mai multe zile în șir și-a forțat prea mult vocea, o tuse ușoară i-a amintit de vechea lui suferință și a scuipat din nou sînge.

De aceea m-am hotărît să-l trimit la moșia ta, pe care o ai lângă Forum Iuli, căci te-am auzit spunînd adeseori că acolo este și aer curat și lapte — cel mai indicat remediu în asemenea cazuri. Te rog așadar să scrii oamenilor tăi ca să-i deschidă casa și moșia, să facă față și cheltuielilor lui, dacă va avea nevoie, dar nu prea va avea nevoie. Căci este atît de cumpătat și de sobru, încît se abține cu resemnare nu numai de la ceea ce îi face plăcere, dar și de la cele necesare sănătății. La plecare am să-i dau bani atît cît necesită drumul pînă la moșia ta ⁵⁴. Cu bine.

V, 20

C. Plinius către iubitul său Cornelius Ursus

[Procesul lui Varenus]

Iarăși bitinienii! La cîtăva vreme după procesul lui Iulius Bassus l-au reclamat și pe proconsulul Rufus Varenus, Varenus pe care puțin mai înainte îl ceruseră și îl acceptaseră ca avocat împotriva lui Bassus. Aduși în senat, au cerut o anchetă. Atunci Varenus a cerut să i se îngăduie și lui să aducă martori în apărarea sa. La refuzul bitinienilor, s-a deschis proces ⁵⁵. Am pledat pentru Varenus, nu fără succes. Dacă a fost bine sau rău se va vedea cînd discursul va fi scris. Căci în pledoarii soarta poate inclina într-o parte sau în cealaltă; ceea ce contribuie mult să le crească sau să le scadă valoarea este memoria, vocea, gestică, împrejurarea însăși, în sfîrșit simpatia sau antipatia față de acuzat; în scris pledoaria nu mai are parte de jigniri, de simpatie, de împrejurări prielnice sau neprielnice. Mi-a răspuns Fonteius Magnus, unul dintre bitinieni, cu multe vorbe, dar prea puține argumente. Pentru mulți greci ⁵⁶, ca și pentru el, ușurința de a vorbi suplinește bogăția de argumente; ei dau drumul, dintr-o singură suflare, unui torent de fraze oricît de lungi și de seci. De aceea Iulius Candidus spunea nu fără farmec că una este elocvența și alta locvacitatea ⁵⁷. Căci elocvența e

hărăzită doar citorva, ba chiar, dacă e să-l credem pe M. Antonius, nimănu, dar ceea ce Candidus numește locvacitate se întâlnește la mulți, și tocmai la cei mai lipsiți de rușine.

A doua zi a pledat Homullus pentru Varenus — cu pricepere, energie și eleganță; împotriva lui Varenus a pledat Nigrinus — concis, cu autoritate și strălucire. Acilius Rufus, consul desemnat, a propus să se aprobe ancheta cerută de bitinieni; a trecut sub tăcere cererea lui Varenus, ceea ce a fost un mod de a o respinge. Cornelius Priscus, fost consul, a acordat și acuzatorilor ceea ce cereau, și învinutului, și a câștigat prin numărul de voturi. Am obținut un drept care nici nu e prevăzut de lege și nici nu prea e în uz, dar e totuși just. Pentru ce e just — n-am să te lămuresc în această scrisoare, ca să te fac să dorești discursul. Căci dacă sint adevărate aceste versuri ale lui Homer: τὴν γὰρ ᾠοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι ἢ τις ἀκούοντεςσι νεωτάτη ἀμφιπέληται * trebuie să am grijă să nu răpesc, prin vorbăria din scrisoare, farmecul noutății și strălucirea, care constituie calitatea de bază a acelu mic discurs. Cu bine.

V, 21

C. Plinius către iubitul său Pompeius Saturninus

[Vești — bune și rele]

Scrisoarea ta mi-a provocat impresii diferite. Căci cuprinde și vești bune și vești rele; bune, pentru că mă anunță că ești reținut în oraș („n-aș vrea“, spui tu, dar vreau eu), și-apoi pentru că îmi promiți o lectură în public de îndată ce voi sosi; îți mulțumesc pentru că mă aștepti. Vestea rea este că Iulius Valens e grav bolnav, deși n-ar trebui să fie o veste rea, dacă am avea în vedere interesul lui, care este să scape cât mai repede de o boală fără leac. Ceea ce este în adevăr trist, și chiar dureros, este faptul că Iulius Avitus a murit, pe cînd se întorcea din cvestură, a murit pe corabie, departe de fratele lui care îl iubea atîta, departe de mamă, de surori. Acestea nu mai au nici o importanță acum pentru

* „Oamenii laudă în special poemul care ajunge la auditori cât mai are încă farmecul noutății“ (Homer, *Od.*, I, 351—2).

cel care a murit, dar au avut pentru el în momentul morții, și au importanță pentru cei care au rămas; și mai este dureros faptul că s-a stins în floarea vârstei un tânăr atât de înzestrat, ajuns la funcții de importanță și sortit pentru cele mai importante, când calitățile cu care era înzestrat ar fi ajuns la maturitate. Ce dragoste la el — adevărată pasiune — pentru literatură! Cit a citit, cit a scris! Toate acestea s-au dus odată cu el, fără nici un folos pentru posteritate. Dar de ce mă las pradă durerii? Dacă nu ți-o stăpânești, ea găsește în orice un subiect măreț. Trebuie să închei scrisoarea, ca să-mi pot stăvili și lacrimile pe care mi le-a stors scrisoarea. Cu bine.

CARTEA VI

1

*C. Plinius către iubitul său Tiro*¹

[Dorul depărtării]

Citã vreme eram dincolo de Pad și tu în Picenum îți simțeam lipsa mai puțin; acum cînd sint în oraș și tu tot în Picenum îți simt lipsa mult mai mult. Fie pentru că locurile unde obișnuiam să fim împreună îmi amintesc mai puternic de tine, fie pentru că nimic nu-ți ascute dorul de cei absenți ca tocmai apropierea de ei și, cu cit se apropie mai mult speranța de a-ți împlini dorul, suportți cu mai multă nerăbdare depărtarea. Oricare ar fi cauza, scapă-mă de acest chin; vino, sau mă întorc eu acolo de unde am făcut imprudența să plec în pripă, fie numai ca să te pun la încercare dacă, atunci cînd vei fi la Roma fără mine, îmi vei trimite scrisori la fel cu aceasta. Cu bine.

VI, 2

C. Plinius către iubitul său Arrianus

[Amintirii despre Regulus]

Mi se întimplă citeodată să simt lipsa lui Marcus Regulus în procese (nu vreau să spun că-i duc dorul). De ce-i simt lipsa? Avea respect pentru munca noastră, se frămînta, se îngălbenea, scria, cu toate că nu putea să învețe pe dinafară. Chiar și faptul că își contura cu vopsea ochii, odată pe cel drept, odată pe cel stîng, pe cel drept cînd trebuia să pledeze pentru reclamant, pe celălalt, ca apărător, sau că își lipea cite o aluniță albă pe care o muta de la o sprinceană la alta, că întotdeauna consulta haruspicii asupra rezultatului procesului — toate acestea proveneau dintr-o superstiție² exagerată, dar și dintr-un mare respect pentru munca noastră. Și era o adevărată plăcere pentru cei care pledau în același proces cu el faptul că cerea cuvîntul pentru un

timp nelimitat, că își invita auditori. Căci ce poate fi mai plăcut decît să pledezi în tihnă oricît de mult vrei, fără să ți se reproșeze, și ca și cum ai nimerit în fața unei asistențe venită pentru un altul?

Dar oricum ar fi toate acestea, bine a făcut Regulus că a murit; și mai bine făcea dacă murea mai de mult, altfel astăzi ar fi putut să trăiască foarte bine, fără să fie un pericol public sub acest împărat, sub care nu ar fi putut să facă nici un rău. Așa că să-mi fie îngăduit să-i simt lipsa citeodată. Căci după moartea lui s-a răspîndit peste tot și a prins rădăcini obiceiul de a se acorda și de a se cere o durată de două clepsidre, sau de una, și uneori chiar de jumătate. În adevăr, chiar aceia care vorbesc preferă să fi pledat, decît să pledeze, și aceia care ascultă preferă să se sfîrșească, decît să se facă judecata. Atît de mare este nepăsarea, atît de mare inerția, în sfîrșit atît de mare lipsa de respect pentru munca noastră și pentru riscurile meseriei noastre. Sintem oare mai înțelepți noi decît strămoșii noștri, mai drepți noi decît înseși legile care acordă cu generozitate atîtea ore, atîtea zile, atîtea aminări? Erau strămoșii noștri nepricepuți și peste măsură de mărginiți, iar noi vorbim mai pe înțeles, înțelegem mai repede, judecăm mai conștiincios, de expediem procesele în mai puține clepsidre, decît zilele pe care ei le acordau rezolvării lor? O, Regulus, tu care obțineai prin sfortări de la toți judecătorii ceea ce astăzi foarte puțini acordă propriei lor conștiințe!

În ce mă privește, ori de cite ori sint judecător, ceea ce se întimplă mai des chiar decît să pledez, acord oricui îmi cere maximum de timp. Căci eu consider o nesăbuiță să ghicești cit de întinsă poate fi pledoaria, înainte de a o auzi, și să impui o limită de timp unui proces, a cărui întindere nu o cunoști, mai ales că cea dintîi datorie a unui judecător față de conștiința sa este răbdarea, o parte însemnată a justiției. Că se spun unele lucruri fără rost? Da; dar e mai bine să fie spuse și acestea, decît să nu fie spuse cele necesare. Și-apoi, dacă sint sau nu fără rost, nu poți să știi decît după ce le-ai auzit. Dar despre acestea e mai bine de vorbit în public, ca despre multe alte rele ale statului. Căci și tu, din dragoste pentru binele tuturor, dorești să fie suprimat ceea ce nu mai poate fi îndreptat.

Și-acum să ne întoarcem privirea asupra caselor noastre. La tine totul e bine? La mine, nimic nou. Cele bune îmi sînt tot mai plăcute pentru că dăinuiesc, iar pe cele neplăcute le suport mai ușor pentru că m-am obișnuit cu ele. Cu bine.

VI, 3

C. Plinius către iubitul său Verus

Îți mulțumesc că ai primit să te ocupi de cultivarea micului ogor pe care l-am dat doicii mele. Cînd i l-am dat valora o sută de mii de sesterți, apoi, cu scăderea venitului, a diminuat și valoarea lui care acum, sub îngrijirea ta, se va redresa. Numai să ții minte că eu nu-ți încredințez pomii și pămîntul — deși și pe aceștia — ci micul dar făcut de mine; să fie cit se poate de roditor — iată ceea ce interesează nu mai mult pe aceea care l-a primit, decît pe mine, care l-am dăruit. Cu bine.

VI, 4

C. Plinius către scumpa sa Calpurnia³

[Dorul depărtării]

Niciodată nu m-am plîns mai mult de ocupațiile mele, care nu mi-au îngăduit nici să te însoțesc cînd ai plecat în Campania în convalescență, și nici să te urmez îndată după plecare. Mai cu seamă acum doream să fim împreună, ca să văd cu ochii mei cum îți recapeți puterile, sănătatea ta atît de scumpă mie, în sfîrșit cum te bucuri de plăcerile acestei vilegiaturi fără să te stingherească afluența din stațiune⁴. Chiar dacă ai fi fost sănătoasă tot ți-aș fi dus dorul, și nu fără grijă; căci ești neliniștit și îngrijorat cît timp nu știi nimic despre ființa care ți-e foarte dragă. Acum însă mă frămîntă nu numai absența ta, ci și starea sănătății tale, provocîndu-mi o vagă și părelnică neliniște. Mă tem de orice, îmi fac tot felul de inchipuiri, și, cum e firesc pentru cei care se tem, îmi imaginez tocmai ceea ce detest mai mult. Cu atît mai stăruitor te rog să potolești

temerile mele cu cite o scrisoare, sau chiar două, în fiecare zi. Căci voi fi mai liniștit în timp ce le voi citi, dar mă va cuprinde teama de îndată ce le voi fi citit. Cu bine.

VI, 5

C. Plinius către iubitul său Ursus

[Dispută între Celsus și Nepos]

Îți scrisesem că lui Varenus i s-a admis să-și silească martorii să se înfățișeze, ceea ce a părut echitabil pentru multă lume, dar unora li s-a părut nedrept și s-au încăpăținat să considere nedrept, în special Licinius Nepos care, în următoarea ședință a senatului, când se dezbăteau alte probleme, a adus în discuție ultimul decret al senatului, revenind astfel asupra unei cauze încheiate. A adăugat chiar că trebuie să se ceară consulilor să reexamineze legea împotriva delapidărilor, după modelul legii împotriva corupției electorale, ca să se hotărască dacă pe viitor să se extindă și la acuzați dreptul pe care această lege îl acordă acuzatorilor de a cere anchetă și de a obliga pe martori să se prezinte.

Unii nu au fost de acord cu acest discurs al lui Nepos ca fiind tardiv, inoportun și împotriva ordinii firești și care, pierzind momentul când putea combate o propunere, ataca un fapt împlinit căruia i s-ar fi putut împotrivi la timp. În special pretorul Iuventius Celsus l-a învinuit categoric de multe pe acela care venea să corecteze senatul. A răspuns Nepos și din nou Celsus și nici unul nu și-a măsurat cuvintele insultătoare. Nu vreau să redau ceea ce abia am suportat să aud. Cu atît mai mult am dezaprobat pe unii dintre senatori, care tot alergau cînd la Celsus cînd la Nepos, după cum vorbea unul sau celălalt, dorind să-i audă mai bine, ca și cum ar fi vrut cînd să-i instige și să-i învrăjbească, cînd să-i domolească și să-i împace, urindu-le bunăvoința împăratului uneori amîndurora, de multe ori fiecăruia separat de parcă am fi fost la circ. Dar ceea ce nu mi-a plăcut absolut deloc a fost faptul că și-au împărtășit unul altuia intențiile. Căci și Celsus i-a răspuns lui Nepos după un bilet și Nepos lui Celsus după niște tăblițe de scris. Au

fost atit de limbuți prietenii încit oamenii care aveau de gînd să se certe știau totul unul despre celălalt, ca și cum s-ar fi înțeles dinainte Cu bine.

VI, 6

C. Plinius către iubitul său Fundanus

[Candidatura lui Iulius Naso]

Mai mult ca oricînd aș dori să fii acum la Roma și te rog să fii. Am nevoie de un colaborator pentru angajamentele mele, munca mea, grijile mele. Iulius Naso candidează la onoruri și împreună cu el candidează mulți alții, și buni; este tot atit de lăudabil, pe cît de greu, să-i învingem. Sint așadar neliniștit și încercat de speranță, mă cuprinde teama și nu mai realizez că sint un fost consul; căci mă văd din nou candidat la toate funcțiile pe care le-am îndeplinit. Naso merită grija mea pentru dragostea ce mi-a purtat dintotdeauna. Prietenia noastră nu e, bineînțeles, părintească (nu a fost posibilă din cauza virstei mele); dar eram abia un adolescent și toți mi-l arătau cu multă admirație pe tatăl lui. Era un mare iubitor, nu numai al literelor, dar și al oamenilor de litere și adesea venea aproape zilnic să-i asculte pe aceia pe care eu îi frecventam atunci, pe Quintilian, pe Nicetes Sacerdos; un om de altfel cunoscut și serios, și a cărui amintire putea să-i fie de folos fiului său. Dar în senat sint acum mulți care nu l-au cunoscut, mulți care l-au cunoscut, dar nu prețuiesc decit pe cei ce sint în viață. Or, din moment ce nimeni nu mai ține seama de gloria tatălui său, care este pentru el o mare cinste, dar un sprijin neînsemnat, el trebuie cu atit mai mult să se străduiască singur și să depună eforturi mari. Ceea ce a și făcut întotdeauna cu sirguintă, ca și cum ar fi prevăzut aceste vremuri; s-a înconjurat de prieteni pe care i-a cultivat, iar pe mine m-a ales, de îndată ce și-a îngăduit să se încreadă în judecata lui, să mă iubească și să mă imite. Cînd pledez, este de față, plin de grijă; este prezent cînd fac o lectură în public, se interesează de cele mai mici lucrări ale mele încă înainte de a le fi terminat și chiar de

cum le-am început — acum a el singur, înainte, împreună cu fratele său, pe care l-a pierdut de curind, așa că eu trebuie să-i țin loc de frate și să joc rolul unui frate. Căci sînt îndurerat și pentru acela care a fost răpit prematur de o moarte nedreaptă, și pentru acesta lipsit de sprijinul unui frate și rămas numai în grija prietenilor.

Pentru aceste motive îți cer să vii și să-ți unești votul cu al meu. Este foarte important pentru mine să mă arăt alături de tine, să umblăm împreună după treburi. Atît de mare este prestigiul tău încît cred că alături de tine voi interveni mai cu succes chiar pe lângă prietenii mei. Desprinde-te de orice te reține; aceasta ți-o cere situația mea, prietenia noastră și chiar prestigiul meu. Eu sprijin un candidat și se știe că eu îl sprijin; eu fac propaganda, eu risc; în fine, dacă Naso reușește, cîntea e a lui; dacă nu reușește, eșecul este al meu. Cu bine.

VI, 7

C. Plinius către scumpa sa Calpurnia

[Același dor al depărtării]

Îmi scrii că absența mea nu este o suferință neînsemnată pentru tine și că singura mîngiere este că în locul meu ai scrierile mele, pe care adeseori le așezi chiar acolo unde am stat eu. Mă bucur că îmi simți lipsa, mă bucură și felul cum înțelegi să-ți găsești mîngierea; la rîndul meu eu citesc scrisorile tale cu nesaț și le tot iau în mîină, ca și cum abia le-aș fi primit; dar cu asta dorul de tine e tot mai mare. Căci dacă scrisorile tale au atîta farmec, cită duiosie în vorba ta! Tu să-mi scrii totuși cit mai des, chiar dacă pentru mine desfătarea aceasta nu e lipsită de suferință. Cu bine.

VI, 8

C. Plinius către iubitul său Priscus

[Rugăminte de a avea grijă de interesele unui prieten]

Pe Atilius Crescens îl cunoști și ți-e drag; căci care om puțin mai deosebit nu-l cunoaște și nu-l iubește? Eu nu-l

iubesc la fel ca ceilalți, ci cu o tandrețe rar întâlnită. Orașele noastre sînt departe cale de o zi; am început să ținem unul la altul — și aceasta este prietenia cea mai trainică — încă din adolescență. Ea a durat și după aceea și cu maturizarea noastră nu a slăbit, ci a devenit mai strinsă. Cei care ne cunosc pe amîndoi mai de aproape o știu. Căci și el laudă sus și tare prietenia noastră și eu mă mindresc cu grija pe care o am pentru comportarea lui, pentru liniștea și pentru securitatea lui.

Odată chiar, temîndu-se de obrăznicia unuia care avea să devină tribun al plebei și împărtășindu-mi temerea, i-am răspuns: οὐ τίς ἐμεῦ ζῶντος*. De ce îți spun toate acestea? Ca să știi că atita vreme cit eu trăiesc Atilius nu poate fi expus niciunei injurii.

Poate ai să zici și tu „Pentru ce toate astea?” Valerius Varus îi datora niște bani. Moștenitorul acestuia este prietenul nostru Maximus, care mi-e drag și mie, dar tu îi ești mai apropiat. Te rog deci, și chiar îți cer, în numele prieteniei noastre, să ai grijă ca dragul meu Atilius să nu piardă nimic nici din capital și nici din dobînzile pe mai mulți ani. Este foarte rezervat cînd e vorba de bunul altuia, e cumpătat cu ale sale, nu se bizuie pe nici un profit, toate veniturile lui provin numai din economie. Căci literatura, în care se evidențiază cel mai mult, nu o practică decît pentru plăcerea lui și pentru renume. Cea mai mică pierdere îi este foarte grea pentru că este și mai greu să recupereze ceea ce a pierdut. Ia-mi de pe suflet această grijă, și mie și lui; lasă-mi bucuria gingășiei lui, farmecului lui. Căci nu pot să-l văd trist pe acela a cărui veselie nu suportă să fiu eu trist. În concluzie, cunoști verva lui; aș vrea să ai grijă ca o nedreptate să nu o schimbe în pesimism și amărăciune. Intensitatea cu care ar reacționa la o jignire o poți deduce după aceea pe care o are în prietenie. Un spirit larg și independent ca al lui n-ar suporta o pierdere însoțită de o insultă. Iar dacă cumva el le va suporta, eu voi considera că este pierdere pentru mine, insultă adusă mie, dar nu mă voi supăra ca atunci cînd e vorba de mine, și asta e mai grav. Dar de ce aceste anticipări, ca niște amenințări?

* Atita vreme cit trăiesc eu, nu.

De ce să nu continui cum am început: te rog, te implor, ai grijă ca nu cumva Atilius să-și închipuie că eu l-am neglijat, ceea ce mă neliniștește cel mai mult, iar eu, că m-ai neglijat tu. Dar vei avea tu grijă, dacă te interesează părerea mea, așa cum pe mine mă interesează a lui Atilius. Cu bine.

VI, 9

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Din nou candidatura lui Iulius Naso]

Îmi încredințezi candidatura lui Iulius Naso. A lui Naso, mie? De ce nu pe a mea, mie? Dar trec cu vederea și iert, căci și eu ți l-aș fi încredințat ție, dacă tu te-ai fi aflat la Roma și eu lipseam. Așa e când ești îngrijorat, crezi că toate sînt de importanță vitală. Sînt de părere să rogi totuși pe alții; eu voi fi oricum alături de tine, ajutor și sprijin rugămintilor tale. Cu bine.

VI, 10

C. Plinius către iubitul său Albinus

[Mormintul lui Verginius Rufus]

Cînd am venit la vila soacrei mele la Alsium, care a fost cîndva a lui Verginius Rufus, numai vederea locurilor mi-a răscolit durerea și regretul pentru acest bărbat excepțional și cu totul deosebit. Căci se retrăsese în acest loc, pe care avea obiceiul să-l numească „cuibul“ bătrîneții lui. Oriunde imi îndreptam pașii, pe el îl căutau ochii mei și gîndul meu. Am vrut să-i văd mormintul, și m-am căit că l-am văzut. Căci este încă neterminat, și nu din pricina dificultății lucrării, modestă și mai curînd simplă, ci din nepăsarea aceluia căruia i-a fost dată în grijă. Te cuprinde indignarea și mila, văzînd cum zac uitate, după zece ani de la moarte, fără un epitaf, fără un nume, osemintele și cenușa lui, iar amintirea gloriei lui cutreieră lumea. Și doar

se îngrijise și dăduse dispoziții pentru ca fapta lui minunată și nemuritoare să fie săpată în piatră în aceste versuri:

„Aici zace Rufus care, după ce l-a înfrint odinioară pe
Vindex,
A luat imperiul, nu pentru el, ci pentru patrie“.

Devotamentul prietenilor este ceva atât de rar, și atât de sortiți uitării sînt morții, încît pînă și mormintele trebuie să ni le construim noi singuri și să îndeplinim înainte de a muri toate îndatoririle moștenitorilor. Căci cine nu are a se teme de ceea ce vedem că i s-a întîmplat lui Verginius? O nedreptate pe care tocmai celebritatea lui o face și mai revoltătoare, și mai cunoscută. Cu bine.

VI, 11

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Tineri avocați de talent]

Ce zi fericită! Chemat în consiliu de prefectul Romei am auzit pledînd ca adversari doi tineri de mare speranță și talent deosebit — Fuscus Salinator și Ummidius Quadratus — o admirabilă pereche⁵ de luptători care vor face cinste nu numai vremurilor noastre, dar și literaturii noastre. Și unul și altul de o lealitate rar întîlnită, de o tărie de caracter de neînfrînt, o ținută demnă, o limbă frumoasă, voce puternică, memorie tenace, mare talent și tot atîta judecată. Fiecare din aceste calități au fost pentru mine o încîntare și pe lingă acestea — faptul că ei mă priveau cu respectul datorat unui îndrumător, unui profesor, demonstrînd celor care îi ascultau că mă luau ca exemplu, că mergeau pe urmele mele. Ce zi fericită (îmi place să o repet), pe care trebuie să o însemn cu o piatră albă de tot! Căci ce poate fi mai îmbucurător pentru un popor decît tineri de vază, care își caută un nume și o faimă în literatură, iar eu, ce să-mi mai doresc, cînd am fost ales ca exemplu de aceia care tind către țeluri înalte? Rog zeii să am parte mereu de asemenea mulțumire și le mai cer, îmi ești martor, ca toți aceia care vor socoti că fac așa de bine, imitîndu-mă, să ajungă mai buni decît mă vor pe mine. Cu bine.

VI, 12

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Făgăduință de a acorda sprijin unui prieten]

Dar tu nu trebuie să-mi recomanzi cu atîta căldură pe aceia care socoți că trebuie sprijiniți. Căci e o cinste și pentru tine să fii de folos multora, și pentru mine, să-mi asum tot ceea ce ține de preocupările tale. Așa că îl voi sprijini cît voi putea mai mult pe Bittius Priscus, mai ales în sfera mea de activitate, adică la tribunalul centumvirilor. Mă sfătuiеști să uit scrisoarea pe care mi-ai scris-o, cum spui tu, cu inima deschisă. Dar eu mi-o amintesc mai cu drag decît pe toate celelalte, căci în ea simt mai cu osebire cît de mult ții la mine, de vreme ce ai discutat cu mine așa cum o făceai cu fiul tău. Și nu-ți ascund că scrisoarea aceea mi-e cu atît mai dragă, cu cît eram pe drumul bun, deoarece mă ocupasem cu toată rivna de ceea ce voiai tu să mă ocup. Prin urmare te rog chiar, chiar te rog să mă dojenești întotdeauna cu aceeași sinceritate, ori de cîte ori vei avea impresia că fac ceva cu întîrziere (zic „vei avea impresia“ căci niciodată nu voi întîrzia); eu voi interpreta aceasta drept o dovadă de profundă afecțiune, iar tu vei avea bucuria că nu am meritat-o. Cu bine.

VI, 13

C. Plinius către iubitul său Ursus

[Epilogul procesului lui Varenus]

Ai văzut vreodată un om atît de încercat și de năpăstuit ca bietul Varenus? Cele obținute cu maximum de efort a trebuit să le apere și aproape să le ceară din nou. Bithynienii au avut îndrăzneala să facă praf și să distrugă în fața consulilor decretul senatului⁶ și să se plîngă chiar împăratului, care nici nu era la Roma⁷. Trimși de împărat înapoi la senat, ei nu s-au lăsat. Claudius Capito a pledat cu o totală lipsă de respect mai degrabă decît cu curaj, atacînd în fața senatului un decret al senatului. Catius Fronto i-a răspuns, grav și hotărît; senatul întreg a fost admirabil; căci pînă

și aceia care la început au fost împotriva cererii lui Varenus, au fost de părere să i se acorde ceea ce i se acordase, gândind că înainte de rezolvarea unei cauze, fiecare are latitudinea să-și susțină punctul de vedere, după ce s-a hotărât însă, toți trebuie să sprijine ceea ce a hotărât majoritatea. Numai Acilius Rufus⁸ și încă șapte sau opt senatori, mai precis șapte, au perseverat în hotărîrea anterioară. În numărul lor mic erau unii, a căror gravitate de circumstanță, sau mai curînd simulacru de gravitate, provoca risul. Tu poți însă să apreciezi cit efort ne așteaptă cînd vom da bătălia ale cărei preliminarii și ciocniri⁹ — pot spune — au dat naștere atîtor lupte. Cu bine.

VI, 14

C. Plinius către iubitul său Mauricus

Mă rogi să vin la vila ta din Formiae. Voi veni, cu condiția să nu te deranjez cituși de puțin, convenție pe care o respect și eu la rîndul meu. Căci nu vin pentru mare sau pentru plajă, ci pentru tine, pentru tihnă, pentru libertate; altminteri e mai bine să rămîn în oraș. Căci trebuie să faci totul sau pe placul altuia, sau pe placul tău. În ce mă privește, gustul meu înclină către neamestec absolut¹⁰. Cu bine.

{VI, 15

C. Plinius către iubitul său Romanus

[O anecdotă despre Iavolenus Priscus]

Ai pierdut un spectacol extraordinar, ca și mine, de altfel, dar noutatea mi-a ajuns la ureche foarte repede. Passenus Paulus, un distins cavaler roman și un cărturar de seamă, scrie elegii. La el e ceva care ține de familie, căci este concetățean cu Propertiu și chiar îl numără pe Propertiu printre strămoșii lui. În timpul unei lecturi în public a început prin a spune: „Priscus vrei...“ La care Iavolenus Priscus¹¹ (căci era de față, ca unul din cei mai buni

prieteni ai lui Paulus): „Dar eu nu vreau nimic“. Îți inchipui ce risete în public, ce glume. Priscus nu e în toate facultățile, și totuși asistă la ceremonii, este chemat în consilii și dă consultații oficiale în materie de drept civil; cu atât mai ridicol și mai notoriu a fost ceea ce a făcut atunci. O clipă Paulus a fost pus în mare încurcătură de rătăcirea altuia. Mare grijă trebuie să aibă cei care se pregătesc pentru lecturi în public, ca nu numai ei înșiși să fie perfect sănătoși, dar și cei pe care îi invită să fie în deplinătatea facultăților¹². Cu bine.

VI, 16

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Moartea lui Plinius cel Bătrîn]

Îmi ceri să-ți scriu despre moartea unchiului meu, ca să o poți consemna pentru posteritate cit mai exact. Îți mulțumesc, deoarece văd că moartea lui, dacă va deveni celebră datorită ție, va avea parte de o glorie eternă. Căci deși el a pierit odată cu distrugerea unor regiuni dintre cele mai frumoase, împreună cu oameni și orașe într-un accident memorabil, de parcă i-a fost hărăzit să trăiască în veci, și deși el însuși a scris opere multe care vor dăinui, totuși perenitatea scrierilor tale va contribui mult la perpetuarea memoriei lui. Eu îi consider fericiți pe aceia cărora zeii le-au hărăzit darul fie de a făptui lucruri demne de scris, fie de a scrie lucruri demne de citit, și nespun de fericiți pe aceia care au parte de amândouă aceste daruri. Printre aceștia din urmă va fi unchiul meu, mulțumită operelor lui și alor tale. Așa că primesc cu multă plăcere, ba chiar revendic sarcina pe care mi-o impui.

Se afla la Misenum¹³ conducînd personal flotă. În ziua a noua înainte de calendele lui septembrie, în jurul orei a șaptea, mama îl anunță că se vede apărînd un nor neobișnuit ca mărime și aspect. Își făcuse baia de soare, apoi baia rece, luase gustarea stînd culcat și scria. Își cere sandalele, se urcă în locul de unde putea să privească cel mai bine fenomenul acela. Ieșea un nor (nu se vedea bine de

departe din care munte, ulterior s-a aflat că era Vezuviul ¹⁴), care semăna cu un arbore ca înfățișare și formă, mai precis cu un pin. Căci după ce s-a înălțat drept ca un trunchi uriaș, și-a desfăcut și ramurile, fiind împins în sus, cred, de vapori de îndată ce s-a format, apoi norul s-a lăsat când gazele au pierdut din putere, sau sub apăsarea propriei greutate și s-a întins în lățime; era când de un alb strălucitor, când întunecat și încărcat de praf, după cum luase cu el pământ și cenușă. Ca om de știință, unchiul meu a considerat toate acestea foarte interesante și vrednic de a fi urmărite mai de aproape. Cere să i se pregătească o corabie liburnică ¹⁵. Îmi îngăduie să vin cu el, dacă vreau; i-am răspuns că prefer să scriu, și chiar el îmi dăduse de scris. Ieșea din casă, când primește o scrisoare de la Rectina, soția lui Cascus, îngrozită de pericolul care o amenința (căci vila lor e jos și nu putea pleca de acolo, decît cu corabia); ea îl ruga să o salveze dintr-o primejdie atît de mare. Unchiul meu își schimbă planul și ceea ce începuse din curiozitate științifică duce pînă la capăt din conștiință. Poruncește să fie scoase cvadrireme ¹⁶ și se imbarcă și el, ca să vină în ajutor nu numai Rectinei, dar și altora (căci frumusețea țărmului atrăsese mulți vizitatori). Se îndreaptă în grabă către locul de unde alții fug și, plutind în linie dreaptă, ține cîrma îndreptată către locul primejdiei; fără să-i fie frică, el dictează și își notează singur toate fazele cumplitei calamități, toate aspectele, pe măsură ce ochii lui le înregistrau.

Cu cît ajungeau mai aproape, cădea cenușă în corăbii, tot mai caldă și mai densă, și pietre ponce și chiar pietre înnegrite, arse și sfărîmate de foc; și se formase deja un prag de mare, iar stînci prăvălitate din munte îl împiedicau să se apropie de țărm. Stînd un moment în cumpănă dacă să se întoarcă, el îi răspunde cîrmaciului, care îl îndemna să o facă: „Norocul îi ajută pe cei curajoși ¹⁷; ține direcția spre Pomponianus“. Acesta era la Stabiae ¹⁸, dincolo de golful care se întindea la mijloc (căci țărmul se retrage lin formînd o curbă ușoară în care pătrunde marea); acolo, deși pericolul nu era încă iminent, totuși evident și, pe măsură ce creștea, era tot mai aproape, Pomponianus își încărcase bagajele în corăbii, hotărît să fugă, dacă se va potoli vîntul potrivit. Atunci, împins tocmai de acest vînt, unchiul meu

sosește, își îmbrățișează prietenul care tremura de frică, îl liniștește, îl îmbărbătează și, ca să-i potolească orice teamă, dînd dovadă de calm, cere să fie dus în baie; după baie se așază la masă și cîinează arătîndu-se vesel, sau, ceea ce e tot atît de frumos, prefăcîndu-se vesel.

În timpul acesta, în mai multe părți ale muntelui Vezuviu străluceau flăcări imense și se ridicau limbi de foc, a căror lumină strălucea mai puternic în întunericul nopții. Unchiul meu spunea într-una, ca să potolească spaima celorlalți, că erau focurile lăsate aprinse de țărani în fuga lor grăbită și că ardeau, părăsite, casele pustii. Pe urmă s-a culcat și a dormit — un somn adevărat — căci respirația, care la el era mai anevoioasă și mai șuierătoare din cauza corpolenței lui, putea fi auzită de cei care treceau prin dreptul ușii. Dar curtea pe unde se intra în apartament, deja plină de cenușă amestecată cu pietre ponce, se înălțase așa de mult, încît, dacă ar mai fi întirziat în cameră, nu ar mai fi putut să iasă. Fiind deșteptat, iese din casă și se duce la Pomponianus și la ceilalți, care nu dormiseră toată noaptea. Țin sfat cu toții, dacă să rămînă în casă, sau să iasă sub cerul liber. Căci casele erau zguduite de cutremure dese și ample și, dislocate parcă din temelii, păreau că se răstoarnă, înclinîndu-se cînd într-o parte, cînd în cealaltă. Afară în schimb, deși se temeau de căderea pietrelor ponce ușoare și poroase, după ce au cîntărit riscurile, au ales totuși această soluție. La unchiul meu a biruit judecata cea mai bine cumpănită, la ceilalți, teama de mai rău. Punîndu-și perne pe cap le-au legat cu cearșafuri, ca să se apere de ceea ce cădea de sus.

Se făcuse ziuă în alte părți, dar acolo era o noapte mai întunecoasă și mai densă decît orice noapte, atenuată intrucîtva de flăcări multe și lumini de tot felul. El a hotărît să se ducă pe țarm și să vadă de aproape dacă se mai putea pleca pe mare; dar marea rămînea încă agitată și amenințătoare. Culcîndu-se pe un cearșaf întins acolo, unchiul meu a cerut de citeva ori apă rece și a băut. Apoi flăcările și mirosul de sulf premergător flăcărilor îi pun pe fugă pe ceilalți și îl trezesc pe el. Sprijinîndu-se de doi sclavi el se ridică și cade imediat; după părerea mea, pentru că praful din aer i-a îngreunat respirația și i-a provocat obstrucția

laringelui, de care a suferit întotdeauna, fiind strimt și de cele mai multe ori inflammat. Când s-a făcut din nou ziua (era a treia zi după aceea pe care o văzuse pentru ultima oară) corpul lui a fost găsit intact, nevătămat și îmbrăcat cu hainele așa cum fusese; aspectul corpului era mai degrabă acela al unui om care doarme decît al unui mort.

Între timp la Misenum eu și mama . . . Dar nu e vorba de istorie, tu ai vrut să știi numai cum a murit el. Mă opresc deci. Un singur lucru mai adaug: am redat succesiunea evenimentelor la care am fost de față și a celor aflate imediat, atunci cînd se memorează cu cea mai mare exactitate. Tu ai să le alegi pe cele mai bune; căci altceva e o scrisoare, și altceva istoria, una e să scrii pentru un prieten, și alta pentru public. Cu bine.

VI, 17

C. Plinius către iubitul său Restitutus

[Impresii în urma unei lecturi în public]

Nu mă pot abține să nu-ți împărtășesc, din moment ce nu pot prin viu grai, măcar prin scrisoare, o oarecare indignare care m-a cuprins la o lectură în public a unui prieten. Se citea o carte desăvîrșită. Doi-trei, cunoscători în ale literaturii, după părerea lor și a altora, ascultau ca niște surdo-muți¹⁹. N-au deschis gura, n-au mișcat o mină, nu s-au ridicat în picioare²⁰, nici măcar din oboseală de prea multă ședere. Cîtă seriozitate? Cîtă înțelepciune? Ba, cîtă lene, cîtă neobrăzare, lipsită de tact și mai degrabă nebunie, să pierzi o zi întregă²¹ ca să jignești, ca să-ți faci un dușman din acela la care veniseși ca la un bun prieten! Ești tu mai talentat? Cu atît mai mult nu trebuie să fii invidios, căci invidia denotă inferioritate. În sfîrșit, fie că ești mai mult, sau mai puțin, sau la fel de înzestrat, laudă-l și pe cel care-ți este inferior, și pe cel superior, și pe cel egal ție; pe cel superior pentru că, dacă n-ai de ce să-l lauzi pe el, nu poți să fii nici tu lăudat, pe cel inferior și pe cel egal ție, pentru că e în interesul gloriei tale să fie socotit cît mai bun acela pe care îl întreci sau îl egalezi.

De obicei eu am respect și admirație pentru toți aceia care realizează ceva în domeniul literelor. Căci este o indeletnicire deloc ușoară, ingrată, desconsiderată și care răspunde prin dispreț acelor care o disprețuiesc. Afară de cazul că tu gîndești altfel. Căci cine, dacă nu tu, prețuiește mai bine aceste opere, cine are pentru ele mai mult respect? De asta am simțit nevoia să-ți împărtășesc indignarea mea mai ales ție, singurul de care puteam fi pe deplin convins că îl am alături. Cu bine.

VI, 18

C. *Plinius către iubitul său Sabinus*

[Făgăduiește sprijinul său într-un proces]

Mă rogi să pledez în procesul orașului Firmum; deși sint reținut de o groază de treburi, am să sprijin cauza lor. Căci doresc să-mi rămînă îndatorată și această colonie înfloritoare, pentru oficiul de apărător, și tu, pentru că ți-am făcut un serviciu la care ții atît de mult. În adevăr, după ce ai căutat în prietenia mea un sprijin și o onoare, cum spui mereu, nu trebuie să-ți refuz nimic, mai ales cînd îmi ceri ceva în interesul statului. Căci ce rugăminte poate fi mai lăudabilă decît aceea a unui om devotat, sau mai eficace decît aceea a omului care te iubește? Așadar dă-le cuvîntul meu firmienilor tăi, sau mai bine zis al noștri, acuma. Că sint vrednici de truda și rîvna mea, mi-o garantează pe de o parte gloria lor, pe de alta, mai ales faptul că este plauzibil să fie foarte buni aceia în mijlocul cărora se simte bine un om ca tine. Cu bine.

VI, 19

C. *Plinius către iubitul său Nepos*

[Sfaturi pentru cumpărarea unui teren]

Tu știi că a crescut prețul terenurilor, mai ales al acelor care de la periferia orașelor? Cauza acestei scumpiri subite este un fapt comentat în multe dezbateri: la ultimele comiții

senatul s-a exprimat în cei mai lăudabili termeni: „Candidații să nu dea banchete, să nu trimită daruri, să nu depună bani“²². Primele două abuzuri erau săvârșite și fără jenă și fără măsură, cel de al treilea, oricât se păstra secretul, era totuși notoriu. Apoi prietenul nostru Homullus, vigilant, profitând de această unanimitate a senatului, și-a exprimat părerea, propunând ca dorința generală să fie adusă la cunoștința împăratului de consuli, care să-i ceară să combată cu înțelepciunea sa și această racilă, cum a remediat și altele. Împăratul a găsit leacul, căci a interzis prin legea împotriva corupției electorale cheltuielile candidaților, acele cheltuieli rușinoase și nedemne, dispunând ca aceștia să investească a treia parte din averea moștenită în bunuri funciare²³, considerând o rușine (și era) ca aceia care candidau pentru o funcție să considere un oraș și Italia nu ca o patrie, ci ca un azil sau un han pentru călători. Încât candidații se agită, se întrec care mai de care să tot cumpere orice aud că este de vânzare, făcând ca astfel cele de vânzare să fie mai scumpe. Prin urmare, dacă ești nemulțumit de proprietățile tale din Italia, pe Hercule, acum e momentul și să le vinzi și să cumperi în provincie, acum când candidații vind acolo și cumpără aici. Cu bine.

VI, 20

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Erupția Vezuviului]

Spuți că scrisoarea în care ți-am povestit, la cererea ta, despre moartea unchiului meu ți-a deșteptat dorința să cunoști prin ce temeri și primejdii am trecut eu, rămas la Misenum (căci aici ajunseseam când m-am întrerupt);

„deși sufletul mi se-nfioară când îmi amintesc... am să încep“.²⁴

După plecarea unchiului meu, eu mi-am consacrat tot timpul studiului (pentru asta și rămăsesem); apoi baia, masa, un somn agitat și scurt. Cu câteva zile înainte avusese loc un cutremur de pământ, nu prea alarmant, deoarece în Campania sînt obișnuite. Însă în noaptea aceea a ajuns

la o asemenea intensitate, incit toate păreau nu că se mișcă, ci că se răstoarnă. Mama a năvălit în camera mea; la rîndul meu eu mă sculam ca să o trezesc în caz că ar fi dormit. Ne-am așezat în curtea casei, un spațiu mic care despărțea clădirile de mare. Nu știu dacă să numesc asta curaj sau imprudență (aveam optsprezece ani), dar am cerut o carte a lui Titus Livius și, ca în mare tihnă, mă apuc să citesc și să fac și extrase, cum începusem. Și iată un prieten al unchiului meu venit de curînd la el din Spania. Cînd ne vede pe mine și pe mama șezînd, iar pe mine chiar citînd, o acuză pe mama de pasivitate și pe mine, de nepăsare. Eu rămîn la fel de atent asupra cărții.

Era deja prima oră a zilei și lumina era încă indoielnică, și parcă obosită; deși ne aflam într-un loc descoperit, dar pentru că era strîmt ne temeam de dărimarea iminentă a clădirilor din jur, care deja se crăpaseră. Abia atunci ne-am hotărit să ieșim din oraș; după noi, o mulțime îngrozită, luîndu-se după capul altuia, ceea ce în momente de groază ține loc de prudență; gloata imensă a celor care plecau ne împinge și ne zorește.

Ieșiți în afara clădirilor, ne-am oprit. Și acolo am avut de ce să ne mirăm și să ne înspăimîntăm. Căci carele care dădusem dispoziție să fie luate, se mișcau în toate părțile deși pămîntul era perfect neted, și, cu toate pietrele puse piedică, nu rămîneau în loc. Și mai vedeam cum marea se retrage împinsă parcă de zguduirile pămîntului. Țărîmul se lățise, fără îndoială, și o sumedenie de animale marine zăceau pe nisipul uscat. Din altă parte, un nor negru și amenințător, spintecat de virtejuri de gaze incandescente, care se involburau și se rostogoleau, se căsca, lăsînd să iasă imense trîmbe de foc, care semănau cu fulgerele, dar erau mai mari.

Atunci prietenul acela din Spania, mai energic și mai insistent, spuse: „Dacă fratele tău, dacă unchiul tău trăiește, el vrea să fiți salvați; dacă a murit, el a vrut să-i supraviețuiți. Ce mai așteptați dar de nu fugiți?” I-am răspuns că noi nu ne încumetăm să ne ocupăm de salvarea noastră, cită vreme nu știm nimic despre a lui. Fără să mai întîrzie, o ia la fugă și, alergînd în goană, scapă de primejdie. Nu mult după aceea norul se lasă pe pămînt și acoperă ma-

rea; învăluisese insula Capri, făcînd-o să nu se mai vadă, și ascunsese privirilor noastre capul Misenum. Atunci mama începe să mă roage, să mă îndemne, să-mi poruncească să fug cu orice chip, spunînd că un om tînăr poate să o facă dar că ea, mai greoaie din cauza vîrstei și a corpolenței, ar muri liniștită dacă nu ar fi cauza morții mele. Eu răspund că nu mă voi salva decît împreună cu ea. Apoi sprijinînd-o de braț o silesc să grăbească pasul. Se supune anevoie și se învinovățește că mă face să întîrzii. Începe cenușa, dar încă rară. Mă uit înapoi: o piclă densă se ridică în spatelul nostru și venea după noi ca un torent revărsat pe pămînt. „Să ieșim de pe drum — spun eu — cit se mai vede încă, spre a nu fi striviți pe întuneric de mulțimea care ne însoțește. în caz că vom cădea în drum“. Abia ne așezaserăm și s-a făcut noapte, dar nu ca una fără lună sau cînd sînt nori, ci ca într-o încăpere cu lumina stinsă. Se puteau auzi vaietele femeilor, țipetele copiilor, strigătele bărbaților; unii căutau să-și recunoască după voce părinții, alții copiii, alții soțiile. Unii deplîngeau nenorocirea lor, alții, pe alor săi. Erau unii care, de frica morții, invocau moartea. Mulți înălțau miinile spre zei, cei mai mulți socoteau că nu mai există zei și că noaptea aceea va fi veșnică și cea din urmă pentru omenire ²⁵. Și n-au lipsit unii care au sporit primejdia reală prin spaime imaginare și mincinoase. Veneau unii anunțînd că la Misenum s-a prăbușit cutare clădire, că arde o alta — pure născociri, dar erau crezute. S-a luminat puțin, și nouă ni s-a părut nu că e lumina zilei, ci semn să se apropie focul. De fapt focul s-a oprit mai departe, și din nou întuneric, din nou cenușă, multă și grea. Ne ridicam din cînd în cînd, ca să o scuturăm de pe noi, altminteri am fi fost acoperiți și chiar sufocați sub greutatea ei. M-aș putea lăuda că nu mi-a scăpat nici un geamăt, nici un cuvînt de slăbiciune, într-o atît de mare primejdie, dacă nu aș fi găsit, în gîndul că pier împreună cu toți și toate pier odată cu mine, o tristă și totuși o mare consolare pentru condiția mea de muritor.

În sfîrșit picla aceea s-a destrămat și s-a risipit ca un fum sau un nor; curînd a strălucit cu adevărat lumina zilei și chiar soarele, dar palid, așa cum este de obicei la eclipse. Pentru privirile noastre încă înspăimîntate toate apăreau

schimbate, acoperite de un strat gros de cenușă ca de zăpadă. Reîntorși la Misenum, după ce ne-am refăcut cit de cit forțele, am petrecut o noapte de neliniște și îndoială între speranță și teamă. Mai puternică era teama, căci și pământul continua să se cutremure și mulți oameni, cu mințile rătăcite, își băteau joc, prin prevestiri înfiorătoare, de nenorocirile lor și de ale celorlalți. Nici atunci însă, deși ne dădeam seama de primejdie — și prin care am trecut și care ne așteaptă — nu ne-am gândit să plecăm fără să avem vești despre unchiul meu. Vei citi, fără să te gindești să o redai în opera ta, această relatare nicidecum demnă de istorie și numai ție, care mi-ai cerut-o, vei avea să-ți reproșezi dacă vei găsi că nu e demnă nici măcar de o scri-soare. Cu bine.

VI, 21

C. Plinius către iubitul său Caninius

[Lucrările lui Vergilius Romanus]

Sînt dintre aceia care admiră antichitatea, dar nu dis-prețuiesc, cum fac unii, talentele din vremea noastră. Căci nu e adevărat că natura, ca și cum ar fi istovită și secătuită, nu mai creează nimic vrednic de laudă. Tocmai l-am auzit de curînd pe Vergilius Romanus citînd în prezența citorva prieteni o comedie, scrisă după modelul comediei vechi, atît de bine, încît ar putea deveni cîndva un model. Nu știu dacă îl cunoști, deși trebuie să-l cunoști, căci este remarcabil prin integritatea caracterului lui, farmecul talentului și prin varietatea operelor. A scris mimiambi²⁶ de o subtilitate, îndeminare, grație și extremă măiestrie (căci nu există gen în care perfecțiunea să nu poată fi exprimată cu extremă măiestrie). A scris comedii în care rivalizează cu Menandru și cu alți comici din vremea lui; le-ai putea compara cu cele ale lui Plaut și Terențiu. Acum se face cunoscut pentru prima oară în comedia veche, dar nu ca un începător. Nu-i lipsit nici de forță, nici de măreție, nici de subtilitate, nici de amărăciune, nici de duioșie, nici de farmec; laudă virtuțile, atacă viciile, cu decență cînd

folosește nume fictive, și cu tact cînd folosește nume reale. Numai față de mine a întrecut măsura dintr-o bunăvoință excesivă, în afară de cazul cînd poeților li se îngăduie să mintă. Pe scurt, îi voi smulge cartea și am să ți-o trimit ca s-o citești, sau chiar să o înveți pe de rost, căci nu mă îndoiesc că, odată luată, nu o vei mai lăsa din mîină. Cu bine.

VI, 22

C. Plinius către iubitul său Tiro

[Incorectitudinea lui Montanius Atticinus]

S-a petrecut un fapt de o importanță capitală pentru toți aceia care vor avea să guverneze o provincie, importanță pentru toți cei care se încred cu naivitate în prieteni. Lustricius Bruttianus, după ce l-a prins pe Montanius Atticinus, subalternul său, cu multe ticăloșii, i-a scris împăratului. La ticăloșiile lui, Atticinus a mai adăugat una, acuzîndu-l pe cel pe care-l înșelase. Acuzația a fost admisă ²⁷.

Am făcut parte din consiliu; și-au pledat și unul și altui cauza, dar au pledat separat pentru fiecare cap de acuzare și *κατά κεφάλαιον* * — sistem prin care adevărul iese imediat la lumină. Bruttianus și-a arătat testamentul scris de mina lui Atticinus — cum spunea el — fapt care pune în lumină și o strînsă prietenie tînuită, și necesitatea de a se plinge împotriva celui de care fusese așa de legat. A enumerat delictele infame, evidente pe care Atticinus, neputînd să le nege, le arunca în așa fel asupra altora incit, apărîndu-se, își dovedea nemernicia, acuzînd își dovedea ticăloșia. Căci prin coruperea sclavului unui secretar, el sustrăsese registrele ²⁸ și tăiasă din file și, culmea infamiei, se folosea de nelegiuirea lui împotriva unui prieten. Împăratul ²⁹ a procedat admirabil; a consultat imediat senatul, nu în privința lui Bruttianus, ci a lui Atticinus. A fost condamnat și exilat într-o insulă; pentru Bruttianus s-a făcut dovada îndreptățită a integrității sale, la care s-a adăugat chiar și faima

* Discutîndu-le pe rînd.

de tărie de caracter. Căci apărindu-se cu hotărîre, a acuzat cu vehemență și s-a arătat nu mai puțin aprig decît corect și de bună credință.

Ți-am scris toate acestea ca să te previn, acum cînd ți-a revenit prin tragere la sorți o provincie, să te încrezi numai în tine și să nu acorzi încredere altora, și ca să știi că dacă cineva — ferească zeii — te înșeală, sînt gata să te răzbun. Dar ca să nu ajungem acolo, fii atent și iarăși atent. Căci nu e așa de plăcut să fii răzbunat, pe cît e de lamentabil să fii înșelat. Cu bine.

VI, 23

C. Plinius către iubitul său Triarius

[Debutul lui Cremutius Ruso în avocatură]

Îmi ceri insistent să pledez într-un proces care te interesează foarte mult, un proces de altfel frumos și celebru; voi pleda, dar nu gratuit. „Cum se poate“ — zici — „nu gratuit, tu?“ Se poate; căci voi cere un preț mai onorabil decît o apărare gratuită³⁰. Cer și chiar impun condiția ca împreună cu mine să pledeze Cremutius Ruso. E un obicei al meu și am mai făcut-o de atîtea ori cu mulți tineri de seamă. Căci doresc cu ardoare să-i prezint în for pe tinerii de talent, să-i pregătesc pentru a-și face un nume. Și dacă e cineva pe care trebuie să-l sprijin, acesta este Ruso al meu, și pentru familia lui și pentru dragostea deosebită pe care mi-o poartă. Țin foarte mult să fie văzut, să fie auzit în aceleași procese cu mine și pledînd chiar alături. Fă-mi acest serviciu, fă-mi-l înainte ca el să pledeze, căci după aceea imi vei mulțumi. Te asigur că va fi la înălțimea grijii tale, a speranțelor mele, a importanței cauzei. E un talent deosebit și care în scurtă vreme va scoate la lumină și alți tineri de talent, dacă între timp el va fi antrenat de noi. Căci nu există talent atît de evident dintru început, încît să se poată face cunoscut, dacă nu întilnește o împrejurare, un prilej, un ocrotitor, sau chiar pe cineva care să-l pună în valoare. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Macer*

[Sinucidere]

Ce mare importanță are de cine este înfăptuit un lucru! Căci o aceeași faptă este înălțată în slăvi, sau făcută una cu pământul, după cum este săvârșită de un om renumit, sau de cineva obscur. Pluteam pe lacul Larius al nostru, când un prieten mai în vîrstă mi-a arătat o vilă și chiar o cameră care domină lacul: „De acolo — spuse — s-a aruncat odată o compatriotă a noastră împreună cu soțul ei“. Am întrebat pentru ce. Soțul ei era de multă vreme ros de o boală care îi atacase organele genitale. Ea i-a cerut să-i arate, căci nimic nu i-ar fi putut indica mai bine dacă se poate vindeca. A văzut, și-a pierdut orice speranță; l-a îndemnat să-și curme viața și i-a fost alături în moarte, ba chiar l-a călăuzit, i-a fost exemplu și l-a constrins. S-a aruncat în lac legată de soțul ei. Faptă de care nu am auzit pînă de curînd, deși sînt din același oraș, nu pentru că ar fi mai prejos decît acea strălucită faptă a Arriei³¹, dar pentru că persoana însăși e mai puțin cunoscută. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Hispanus*

[Dispariția lui Robustus]

Îmi scrii că Robustus, strălucit cavaler roman, a făcut drumul pînă la Oericulum împreună cu Atilius Scaurus, prietenul meu, și că, după aceea nu a mai fost văzut nicăieri; îmi ceri să-l chem pe Scaurus și, dacă e posibil, să ne indice un făgaș pentru cercetări. Va veni; mă tem însă că va fi în zadar. Căci bănuiesc că Robustus a căzut victimă vreunui accident, ca pe vremuri Metilius Crispus, concetățeanul meu. Obținusem pentru acesta comanda unei centurii, și chiar îi dădusem în vederea plecării patruzeci de mii de sesterti, ca să se aprovizioneze și să se echipeze, și de atunci nu am primit nici o scrisoare de la el și nici o veste despre moartea

lui. Să fi fost luat prin surprindere de oamenii lui, sau, cu ei împreună, de către alții? Nu se știe. Cert este că nici el și nici unul dintre sclavii lui nu au mai apărut³². Așa și cu Robustus. Să încerc totuși ceva, să-l chem pe Scaurus; să fac asta de hatirul rugămintilor tale care îți fac cinste, și ale tînărului excepțional, care își caută tatăl cu o admirabilă pioșenie și cu o perspicacitate în adevăr surprinzătoare. Să-l ajute zeii să-și găsească tatăl, așa cum l-au ajutat să-l găsească pe acela care l-a însoțit. Cu bine.

VI, 26

C. Plinius către iubitul său Servianus

[**Felicitări**]

Mă bucur și te felicit că ți-ai promis fiica lui Fuscus Salinator. E dintr-o familie de patricieni, tatăl e un om de seamă, iar mama așijderea; el e un literat și un cunoscător al literelor și chiar elocvent, naiv ca un copil, amabil ca un tînăr, serios ca un bătrîn; și nu mă las amăgit de dragostea ce-i port. În adevăr am pentru el o dragoste neșarmurită (o merită, pentru serviabilitatea și respectul lui) și totuși îl judec, și încă cu atît mai aspru, cu cît îl iubesc mai mult și te asigur, ca unul care l-am pus la încercare, că vei avea un ginere cum nici măcar în închipuire nu ți-ai fi putut dori unul mai bun. Rămîne să te mai facă bunic cît mai curînd, dăruindu-ți nepoți care să-i semene. Ce fericită va fi ziua în care îmi va fi dat să iau din brațele tale pe copiii lui, nepoții tăi, ca pe copiii sau nepoții mei și să-i îmbrățișez aproape cu același drept. Cu bine.

VI, 27

C. Plinius către iubitul său Severus

[**Propunere de onoruri pentru împărat**]

Mă rogi să mă gîndesc ce onoruri să propui pentru împăratul nostru³⁵ în calitatea ta de consul desemnat. Nu e greu să găsești, e greu să alegi, căci meritele lui oferă un

cimp vast de căutare. Îți voi scrie totuși sau, ceea ce prefer, îți voi indica prin viu grai după ce îți voi fi expus în prealabil reticențele mele. Stau la îndoială dacă trebuie să-ți dau același sfat pe care l-am urmat eu. Cînd eu eram consul desemnat m-am abținut de la tot ceea ce poate avea aparența unei lingușiri, chiar dacă nu este lingușire, nu din spirit de independență și curaj, dar ca unul care, cunoscîndu-l pe împăratul nostru, înțelegeam că lauda cea mai de preț pentru el este să nu i se acorde onoruri din obligație. Îmi aminteam chiar că au fost acordate multe onoruri unor împărați foarte răi, și că acesta care este foarte bun nu putea fi altfel diferențiat de aceia, decît acordîndu-i-se ceva cu totul deosebit. E un lucru pe care nu l-am trecut sub tăcere și nici nu l-am ascuns, ca să nu se creadă cumva că nu a fost ceva gîndit, ci o scăpare din vedere. Așa am procedat eu atunci, dar nu toți oamenii gîndesc la fel, și nici nu au aceleași păreri. Și-apoi rațiunea de a face sau a nu face ceva se schimbă în funcție de oamenii în cauză pe de o parte, pe de alta, de fapte și chiar de împrejurări. Or, faptele recente³⁴ ale marelui nostru împărat oferă o posibilitate nouă de a face propuneri neobișnuite, frumoase, întemeiate. Din aceste motive, așa cum am scris mai sus, stau la îndoială dacă să-ți dau și acum sfatul pe care l-am urmat eu atunci. Într-o singură privință nu stau la îndoială, și anume că trebuie să-ți propun ca punct de plecare pentru deliberarea ta ceea ce eu însumi am făcut. Cu bine.

VI, 28

C. Plinius către iubitul său Pontius

[Mulțumiri]

Știu ce te-a împiedicat să poți ajunge în Campania înaintea sosirii mele. Dar deși absent, tu ai fost foarte prezent aici; atîta belșug de produse de la țară, ca și din cele de la oraș, mi-au fost oferite în numele tău și eu le-am primit pe toate, fără rușine. Căci așa mă îmbiau oamenii tăi și eu mă temeam să nu te superi și pe mine și pe ei, dacă nu aș fi făcut așa. Pe viitor, dacă nu veți păstra măsura, o voi păstra eu și i-am și avertizat pe oamenii tăi, dacă imi vor mai aduce

tot atit de multe, le vor lua pe toate înapoi. Ai să spui că trebuie să mă folosesc de bunurile tale ca de ale mele. Întocmai; dar voi fi tot așa de sobru cu ele, cum sînt cu ale mele. Cu bine.

VI, 29

C. *Plinius către iubitul său Quadratus*

[Sfaturi pentru avocați]

Avidius Quietus, care m-a iubit în mod deosebit și m-a apreciat, ceea ce nu e mai puțin îmbucurător, pe lângă multe alte cugetări ale lui Thrasea³⁵ (au fost buni prieteni), spunea adesea și că Thrasea îi învăța de obicei să apere cauzele fie ale prietenilor, fie pe cele rămase fără apărător, fie pe cele care pot constitui un exemplu. Pentru ce pe ale prietenilor — nu e nevoie de explicație. Pentru ce pe cele fără apărător? Pentru că în acelea se poate constata cel mai bine curajul avocatului și umanitarismul lui. Pentru ce pe acelea care pot constitui un exemplu? Pentru că e de cea mai mare importanță să determini pe cineva să facă bine sau rău. La aceste trei categorii de procese eu aș adăuga, din ambiție probabil, pe cele vestite și de răsunet. Căci este drept să pledezi cîteodată pentru glorie și faimă, adică să-ți pledezi cauza proprie. Acestea sînt limitele, de vreme ce mi-ai cerut sfatul, pe care le stabilesc pentru demnitatea și modestia ta. Și îmi dau seama că practica este considerată, și de fapt și este, cel mai bun profesor de oratorie; căci văd cum mulți oameni cu un talent inoioelnic, fără pic de cultură, pledînd mereu au ajuns să pledeze bine. Dar am putut verifica și cugetarea atit de adevărată a lui Pollio sau atribuită lui Pollio: „Pledînd bine am ajuns să pledez mult, pledînd mult am ajuns să pledez mai puțin bine“; probabil fiindcă prin prea multă insistență se dobîndește mai degrabă ușurința decît priceperea, și nu încrederea, ci infatuarea. Astfel faptul că vocea slabă și timiditatea îl împiedicau pe Isocrate³⁶ să vorbească în public, nu l-a oprit să fie socotit un foarte mare orator. Prin urmare, citește mult, scrie, chibzuiește, ca să poți pleda cînd vei voi; vei pleda cînd va trebui să vrei.

Eu insumi am respectat intrucitva această măsură justă. Uneori m-am supus necesității, care este și ea o parte a ra-

țiunii. Căci am pledat din ordinul senatului în procese dintre care unele din categoria socotită de Thrasea că pot constitui un exemplu. I-am apărat pe cei din Baetica împotriva lui Baebius Massa; se punea problema dacă trebuie să li se acorde dreptul de anchetă — li s-a acordat. I-am apărat iarăși tot pe ei când s-au plins împotriva lui Caecilius Classicus, se punea problema dacă cei din provincie puteau fi pedepsiți ca subalterni și complici ai unui proconsul — au fost pedepsiți. L-am acuzat pe Marius Priscus care, condamnat în baza legii delapidărilor, beneficia de clemența unei legi a cărei severitate o întrecuse prin sălbăticia crimelor lui — a fost exilat. L-am apărat pe Iulius Bassus, pe cât de imprudent și de neprevăzător, pe atit de nevinovat; trimis la comisia de judecată, el și-a păstrat locul în senat. De curind am pledat pentru Varenus, care cerea să i se acorde și lui dreptul de a-i obliga pe martori să compară — a obținut acest drept. Pentru viitor doresc să mi se impună numai procesele pe care mi-ar conveni să le aleg eu. Cu bine.

VI, 30

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Scrisoare de afaceri]

Pe Hercule, trebuie să sărbătorim aniversarea ta, ca și pe a noastră, deoarece bucuria aniversării noastre depinde și de sărbătorirea ta, căci datorită rivnei și grijii tale noi avem parte de veselie aici³⁷ și de liniște acolo³⁸. Vila Camilliana, pe care o ai în Campania, este în adevăr deteriorată de timp, totuși lucrurile mai de preț ori au rămas intacte, ori sînt foarte puțin degradate. Ne îngrijim așa dar să fie reparate cît mai bine. Eu cred că am mulți prieteni, dar nu cred să am vreunul așa cum cauți tu și cum necesită și lucrările. Căci toți poartă togă³⁹ și locuiesc la oraș. Iar administrarea moșiilor la țară are nevoie de un țaran voinic, căruia nici munca să nu-i pară grea, nici grijile înjositoare, nici singurătatea apăsătoare. Ce gindești tu despre Rufus este cît se poate de măgulitor, a fost doar prietenul intim al fiului tău. Nu vād însă intrucit ne-ar putea fi el de folos acolo; că ar vrea să ne fie cît mai de folos, o cred. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Cornelianus*

[Un proces prezidat de Traian]

Chemat de împăratul nostru în consiliu la Centumcellae (așa se numește localitatea), am avut parte de o mare bucurie. Căci ce poate fi mai plăcut decât să observi de aproape spiritul de dreptate al împăratului, seriozitatea lui, amabilitatea lui, chiar când este în vilegiatură, când aceste calități se dezvăluie mai bine? Au avut loc procese variate, în care meritele unui judecător se pot dovedi sub aspecte multiple.

Și-a susținut procesul Claudius Aristion, om de frunte din Efes, un om generos și devotat poporului, fără să fie primejdios; de aici invidie și prilej de dezlănțuire a unui delator, prin intermediul unor oameni care nu-i semănau nici pe departe; firește, a fost achitat și răzbunat.

Ziua următoare a fost audiată Gallitta, acuzată de adulter. Soție a unui tribun militar, care candida pentru onoruri, ea se dezonorase și pe ea și pe soțul ei prin dragostea pentru un centurion. Soțul i-a scris legatului consular⁴⁰ și acesta împăratului. Împăratul, după ce a cercetat probele, l-a condamnat pe centurion la degradare și la exil. Persista însă delictul, care nu putea fi săvârșit decât de doi, deci una din părți rămăsese nepedepsită. Dar soțul, nu fără a fi acuzat de toleranță, ezita, din dragoste pentru soția pe care o mai ținea în casă și după ce o denunțase pentru adulter, ca și cum ar fi fost mulțumit că și-a înlăturat rivalul. Îndemnat să stăruie în acuzare, el a făcut-o de nevoie⁴¹. Ea însă trebuia condamnată chiar în pofida vrerii acuzatorului; a fost condamnată și supusă severității legii Iulia⁴². Împăratul a pus să se adauge la sentință și numele centurionului și referirea la disciplina militară, ca să nu se creadă că revendică pentru el toate procesele de acest fel⁴³.

A treia zi a fost dezbătut un proces comentat în multe discuții și zvonuri de tot felul, acela privitor la codicilii lui Iulius Tiro, despre care se știa că sînt în parte autentici, în parte erau considerați falși. Erau învinuiți Sempronius Senecio, cavaler roman, și Eurythmus, libert și procurator al împăratului. Moștenitorii îi trimiseseră împăratului, pe

cînd era în Dacia, o scrisoare în comun, rugîndu-l să admită procesul. Împăratul l-a admis; la întoarcerea sa a fixat termenul și, deoarece unii dintre moștenitori, chipurile din considerație pentru împărat, pregetau să-l acuze pe Eurythmus, el a rostit acele minunate cuvinte: „Nici el nu este Polyclitus, și nici eu Nero ⁴⁴“. Acordase totuși reclamanților o aminare, după expirarea căreia el și-a ocupat locul în tribunal pentru a-i audia. Din partea moștenitorilor s-au prezentat numai doi, care au cerut să fie constrinși toți moștenitorii să acționeze, de vreme ce cu toții făcuseră denunțul, sau să li se îngăduie să renunțe și ei. Împăratul a vorbit cu extremă seriozitate, cu extremă moderație, iar cînd avocatul lui Senecio și al lui Eurythmus a spus că bănuielile vor plana mai departe asupra acuzaților, dacă aceștia nu vor fi audiați, el a răspuns: „Nu mi-e teamă dacă bănuielile planează asupra lor, asupra mea să nu planeze“. Apoi, întorcîndu-se spre noi: „Ἐπιστήσατε* ceea ce am de făcut, căci oamenii ăștia vor să se plîngă de faptul că li s-ar îngădui să nu fie acuzați“. Atunci, la propunerea consiliului, a dat dispoziție să fie somați toți moștenitorii sau să-și susțină cauza, sau să-și expună fiecare în parte motivele pentru care nu-și susțin procesul; contrar, el îi va condamna pentru calomnie.

Vezi ce zile pline de cinste, cît de serioase, urmate de cele mai plăcute destinderi. Eram zilnic invitați la cină, o cină modestă pentru un împărat. Uneori aveau loc audiții muzicale, alteori noaptea trecea în discuții deosebit de atrăgătoare. În ultima zi, cînd urma să plecăm, ne-au fost aduse daruri (cîtă bunătate plină de atenție din partea împăratului). Dar pe lingă seriozitatea proceselor, cinstea de a face parte din consiliu, farmecul și simplitatea vieții, mi-a mai plăcut foarte mult așezarea însăși.

Vila foarte frumoasă, înconjurată de cîmpii debordînd de verdeață, domină țărmul într-al cărui golf tocmai se construiește un port. Promontoriul din stînga golfului este consolidat prin lucrări trainice, la promontoriul din dreapta se lucrează încă. La intrarea în port se înalță o insulă care să fie un obstacol în calea valurilor minate de vînt și să le frîngă, ca să asigure navigarea vaselor pe cele două canale.

* Luați aminte.

Merită să vezi meșteșugul cu care este înălțată această insulă: un mare vas de transport aduce stînci imense care, aruncate unele peste altele, se fixează prin însăși greutatea lor și se înalță încet încet, formînd ca un dig. O creastă stincoasă se vede deja ieșind din apă, iar valurile care se izbesc de ea se frîng și sînt aruncate la mare depărtare. Acolo mugetul apei e asurzitor iar marea e albă de spumă. Mai pe urmă se vor pune deasupra stîlpii care, cu trecerea timpului, vor face ca insula să pară ieșită din mare. Acest port va avea — îl și are — numele aceluia care l-a creat⁴⁵ și va fi de mare utilitate, căci va fi folosit ca un refugiu pe toată întinderea țărmului neprimitor. Cu bine.

VI, 32

C. Plinius către iubitul său Quintilianus

[Un dar pentru fiica lui Quintilianus]

Cu toate că și tu ești extrem de cumpătat, iar pe fiica ta ai crescut-o așa cum se cuvenea pentru fiica ta, nepoata lui Tutilius, de vreme ce însă ea se va căsători cu Nonius Celer, un bărbat de seamă căruia îndatoririle vieții sociale îi impun cu necesitate un oarecare fast, ea trebuie înzestrată cu o casă și un trusou potrivite cu condiția soțului ei — lucruri care nu adaugă nimic prestigiului, dar îi dau strălucire. Te știu de o mare bogăție sufletească, dar modest ca posibilități. De aceea revendic pentru mine o parte din greutatea tale și, ca un al doilea tată, ofer copilei noastre cincizeci de mii de sesterți; i-aș oferi mai mult dacă n-aș fi încredințat că numai așa, mic și neînsemnat, darul meu nu riscă să fie refuzat de modestia ta. Cu bine.

VI, 33

C. Plinius către iubitul său Romanus

[Discurs pentru apărarea Attiei Viriola]

„Dați la o parte totul, lăsați lucrul început“⁴⁷.

Dacă scrii ceva, sau dacă citești, dă-le la o parte și ia discursul meu, divin precum vestita armură (ai văzut trufie

mai mare?), frumos, fără glumă, pentru un discurs al meu; căci pentru mine este destul să mă iau la întrecere cu mine însumi.

Discursul acesta în apărarea Attiei Viriola este ieșit din comun și prin rangul celei în cauză, și prin raritatea faptului și prin numărul mare de judecători. Căci femeia aceasta, dintr-o familie strălucită, căsătorită cu un bărbat de rang pretorian, dezmoștenită de un tată octogenar la unsprezece zile după ce el, îndrăgostindu-se, i-a dat o mamă vitregă, își revendica bunurile părintești printr-un proces în fața celor patru secții reunite. Erau prezenți 180 de judecători (căci atîția alcătuiesc cele patru secții), un mare număr de avocați ai ambelor părți, multe bănci⁴⁸ erau ocupate de cei interesați, în plus o mulțime compactă⁴⁹ strînsă în jurul spațiului mare ocupat de judecători formau numeroase grupuri. În afară de aceștia, mulți se îngrămădeau în jurul estradei judecătorilor, iar din galeriile de sus ale bazilicei, de o parte femeile, de alta bărbații, se aplecau căznindu-se să audă, ceea ce era greu sau, ceea ce era mai ușor, să vadă. Erau plini de curiozitate și părinții, și fiicele, și chiar mamele vitrege. Procesul a avut rezultate diferite; căci am cîștigat în fața a două secții și am pierdut în fața celorlalte două⁵⁰. O asemenea divergență este neobișnuită și de-a dreptul surprinzătoare, fiind vorba de același proces, judecat în același timp, de aceiași judecători și aceiași avocați. S-a întimplat, fără să pară doar o întimplare, ca mama vitregă să piardă procesul ei, moștenirea ei fiind a șasea parte, să piardă și Suburanus⁵¹ care, dezmoștenit de tatăl său, revendica, cu o nemaipomenită nerușinare, bunurile tatălui altuia, neîndrăznind să le ceară pe ale tatălui său.

Ți-am povestit toate acestea în primul rînd ca să afli din scrisoare ceea ce nu puteai afla din discurs; și apoi (îți dezvălui unele șiretlicuri), ca să citești discursul cu mai multă plăcere, dacă ai să ai impresia nu că citești, ci că asiești la proces. Și chiar dacă e lung, nădăjduiesc că nu va fi lipsit de farmecul pe care l-ar fi avut unul mai scurt. Căci și bogăția subiectului, și înlănțuirea ingenioasă, și numeroasele povestioare, și varietatea stilului îți improspătează interesul. Multe pasaje sînt (n-aș îndrăzni să o spun dacă n-ai fi tu) inspirate, multe sînt inverșunate, multe rafinate. Și cînd ești mai înfocat sau

mai avîntat, intervine adesea nevoia de a face calcule și chiar de a cere pietrele și tăblițele ⁵² ca și cum tribunalul centumvirilor s-ar transforma într-unul cu un singur judecător ⁵³. Am dat friu liber indignării mele, miniei, durerii și, într-un proces atît de vast, am fost, ca în plină mare, împins de vînturi diferite. Pe scurt, unii dintre prietenii mei intimi obișnuiesc să considere că acest discurs este, dintre toate ale mele, cum am mai spus, discursul meu ὑπὲρ κτησιφῶντος *. Cel mai indicat să spună dacă au dreptate ești tu, care le știi așa de bine pe de rost pe toate, încît poți să le compari cu acesta, citindu-l numai pe acesta. Cu bine.

VI, 34

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Spectacole pentru Verona]

Ai făcut bine că ai făgăduit o luptă de gladiatori celor din Verona noastră, care de multă vreme te iubesc, te admiră, te respectă. De acolo ți-ai ales soția atît de iubită și prețuită de tine; datorai memoriei ei fie un monument, fie un spectacol și chiar acest joc, care este foarte potrivit pentru comemorarea morții ei. Și-afară de asta rugămintea lor era atît de unanimă, încît, refuzîndu-i, puteai fi socotit nu consecvent, ci dur. Este foarte frumos și faptul că ai fost atît de binevoitor și atît de generos oferînd aceste jocuri, căci și prin aceasta ți-ai dovedit sufletul tău mare. Aș fi vrut să fi sosit la ziua stabilită și panterele africane pe care le-ai cumpărat în mare număr; dar chiar dacă ele au ajuns cu întîrziere, fiind împiedicate de timpul nefavorabil, tu totuși ai meritat să ți se recunoască faptul că nu ți-a stat în putere să le prezinți. Cu bine.

* Discurs asupra coroanei.

CARTEA VII

1

C. Plinius către iubitul său Geminus

[Sfaturi de comportare în timpul bolii]

Mă îngrijorează boala ta atât de persistentă și, deși știu cât ești de echilibrat, totuși mi-e teamă ca ea să nu aibă influență și asupra comportării tale. De aceea te sfătuiesc să o suporti cu răbdare: acesta va fi meritul tău și salvarea ta. Sfatul meu e compatibil cu condiția umană¹. Eu cel puțin, cînd sint sănătos, vorbesc cu cei din jurul meu astfel: „Dacă mă voi îmbolnăvi cumva, nădăjduiesc că nu voi dori nimic de care să-mi fie rușine sau să mă căiesc. Dar dacă totuși boala va fi mai tare decît voința mea, vă previn să nu-mi dați nimic în afară de ceea ce îmi vor fi îngăduit medicii și să știți că, dacă îmi veți da, mă voi răzbuna așa cum fac alții care nu primesc. Ba odată, după ce am fost chinuit de o febră mistuitoare, cînd în sfîrșit mi-a mai trecut și mi s-a făcut frecția cu ulei, primind să beau medicamentele din mina doctorului, i-am întins brațul ca să-mi ia pulsul și abia am dus paharul la gură, că i l-am și dat înapoi. Mai tîrziu, după douăzeci de zile de boală, pregătindu-mă pentru baie și văzîndu-i deodată pe medici că vorbesc încet între ei, i-am întrebat ce este. Mi-au răspuns că aș putea face baie fără primejdie, dar că aceasta nu ar fi cu totul lipsit de risc. „E atât de necesar?“ am spus; și, renunțînd cu calm și resemnare la ideea unei băi în care mă și vedeam dus², m-am lipsit încă o dată de ea, purtînd în suflet și pe chip aceeași împăcare, ca atunci cînd mă pregăteam pentru baie. Ți-am scris acestea în primul rînd pentru ca sfatul meu să fie întărit de un exemplu, și-apoi pentru ca pe viitor eu însumi să-mi impun același echilibru, de vreme ce prin această scrisoare mă angajez ca printr-un zălog. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Iustus*

Cum se împacă afirmația ta că ești în permanență reținut de ocupații cu dorința de a citi totodată scrierile mele, care cu greu pot smulge citeva clipe din timpul pe care-l pierd oamenii lipsiți de ocupații? Voi lăsa deci să treacă vara, atât de agitată și obositoare pentru tine, și abia la iarnă, când probabil vei putea dispune de timp măcar nopțile, voi căuta printre fleacurile mele ceva care merită să-ți fie arătat. Până atunci e destul dacă scrisorile mele nu sînt plictisitoare; și pentru că sînt, vor fi mai scurte. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Praesens*

[Îndemn să revină în Roma]

Ce perseverență, să stai cînd în Lucania, cînd în Campania! „Eu sînt din Lucania“ — spui — „și soția din Campania“. E un motiv îndreptățit pentru o absență mai îndelungată, dar nu permanentă. Pentru ce nu mai vii din cînd în cînd la Roma, unde te bucuri de stimă, onoruri, prietenii — atît cele care-ți fac cinste, cit și cele mai modeste? Pînă cînd ai să te comporți ca un monarh? Pînă cînd ai să dormi cit vrei și să stai noaptea de veghe cînd vrei? Cită vreme nu vei mai pune încălțămîntea de ceremonie³, pînă cînd ai să-ți lași toga⁴ să se odihnească și ai să fii liber ziua întregă? E timpul să te reîntorci la plictiselile noastre, fie și numai pentru ca plăcerile de care te bucuri să nu-și piardă savoarea și să ajungi la saturație. Vino pentru citva timp să aduci salutația matinală, ca apoi să primești cu mai multă plăcere salutația, vino să te freci de mulțimea de aici, ca să guști plăcerile singurătății. Dar ce imprudență să-l descu-rajerez pe acela pe care încerc să-l aduc la oraș! Poate că tocmai acestea te vor determina să te refugiezi tot mai mult în izolarea pe care eu vreau nu să o fac să înceteze, ci doar să o intrerup. Căci, precum cînd ți-aș pregăti o masă, aș alterna mîncărurile dulci cu cele acre și picante, pentru ca

stomacul, sătul și plictisit de unele, să fie excitat de celelalte, tot așa te îndemn acum să-ți condimentezi un fel de viață cât mai plăcut, nu fără să-i adaugi din când în când și ceva acru. Cu bine.

VII, 4

C. Plinius către iubitul său Pontius

[Cum a ajuns Plinius să scrie endecasilabi]

Spuși că ai citit endecasilabi mei și mă întrebi chiar cum de m-am apucat să-i scriu, eu, un om serios, după părerea ta și, așa cum mărturisesc eu însumi, deloc ușuratic. Ca să reiau lucrurile de la început, niciodată n-am fost străin de preocupările poetice; ba am scris chiar o tragedie greacă la paisprezece ani. Care? — spui. Nu știu, i se spunea tragedie. Mai tirziu, la întoarcerea din armată, fiind reținut în insula Icaria din cauza vinturilor neprielnice, m-am plins de marea aceea și insula aceea în versuri elegiace latine. Am încercat cindva să scriu și epopee, iar endecasilabi—acum pentru prima oară; și iată cum s-au născut. Mi se citea, la vila mea din Laurentum, scrierile lui Asinius Gallus⁵ în care acesta face comparație între tatăl său și Cicero. Am dat peste o epigramă a lui Cicero la adresa libertului său. Apoi, când m-am retras la amiază să dorm (era vară), și cum somnul nu se prindea deloc de mine, am început să mă gândesc că pentru marii oratori acest gen de scrieri era și o destindere și un titlu de glorie. M-am concentrat și, contrar așteptărilor mele, dată fiind întreruperea îndelungată, am compus aceste versuri, care exprimă tocmai gândul care mă ispitise să scriu:

„Citind lucrarea lui Gallus, în care el a cutezat să acorde premiul de onoare tatălui său în defavoarea lui Cicero⁶, am dat peste niște versuri frivole ale lui Cicero, de un talent remarcabil, talent cu care el a creat opere serioase, dovedind astfel prin glume rafinate că mințile oamenilor mari au nevoie de o mulțime de desfătări variate ca să se destindă. Căci el se plinge că a fost amăgit în dragostea sa de Tiro care, după ce s-a ospătat, s-a eschivat de la micile îndă-

toriri plăcute din timpul nopții, printr-un vicleșug plin de răutate. Citind acestea îmi zic: și-atunci de ce să ne ascundem dragostea și, timizi, să nu dăm nimic în vileag și să nu mărturisim că și noi cunoaștem vicleșugurile lui Tiro, și dezmierdările grăbite ale lui Tiro, și dragostea tănuită care inflăcărează mai mult ?“ 7

Am trecut la versuri elegiace și m-am descurcat și aici la fel de repede; am adăugat mereu altele, ispitit de ușurința cu care le scriam. Apoi, reintors la Roma, le-am citit prietenilor mei și le-au plăcut. După aceea am încercat și alți metri, când aveam un pic de răgaz, și în special când călătoream. În cele din urmă m-am hotărît, după exemplul altora, să string într-un singur volum separat endecasilabii, și n-am regretat: sint citiți, copiați, cîntați chiar; unii greci au învățat chiar latinește de dragul acestui volumaș și îi cîntă acompaniindu-se cînd la chitară, cînd la liră.

Dar ce mă laud atîta ? E drept că poezilor li se îngăduie puțină nebunie. Și de fapt nu e vorba despre părerea mea, ci despre părerea altora care, îndreptățită sau greșită, mie îmi face plăcere. Un singur lucru doresc: ca posteritatea, pe drept sau pe nedrept, să judece ca și ei. Cu bine.

VII, 5

C. Plinius către scumpa sa Calpurnia

[Casa pare pustie fără ea]

E greu de crezut cît de mult îți duc dorul. În primul rînd din pricina dragostei ce-ți port, și-apoi pentru că n-am fost obișnuiți să fim despărțiți. De aceea petrec treaz o bună parte din noapte cu chipul tău în minte, de aceea în timpul zilei, la orele cînd obișnuiam să vin să te văd, pașii mă duc singuri, cum se spune pe drept cuvînt, spre apartamentul tău, de aceea, în sfîrșit, mă întorc trist și abătut, ca și cum aș fi fost dat afară, din camera ta pustie. Nu scap de chinurile acestea decît atunci cînd îmi petrec timpul în for, ocupat cu procesele prietenilor mei. Gindește-te și tu ce viață e asta, în care îmi caut liniștea în muncă, și consolarea în griji și preocupări. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Macrinus*

[Un nou incident în procesul lui Varenus]

Lui Varenus⁸ i s-a întâmplat un lucru neobișnuit și vrednic de luat în seamă, deși pînă în prezent nimic nu e sigur. Unii spun că bitinienii au renunțat la acuzația lor ca fiind nefondată. Spun unii — am zis? Este aici un delegat al provinciei; a adus împăratului un decret al adunării poporului, a mai adus și altor oameni de seamă, mi-a adus și mie, ca avocat al lui Varenus. Cu toate acestea Magnus, de care am mai vorbit, își menține declarația, ba îl mai și sicie cu îndărătnicie pe Nigrinus, un om excepțional. Prin intermediul lui, Magnus cerea consulilor să-l constringă pe Varenus să prezinte registrele.

Îl apăram pe Varenus, atunci doar în calitate de prieten, și eram hotărît să tac. Căci nimic nu ar fi fost atît de contradictoriu decît să apăr, ca avocat numit de senat, un acuzat al cărui interes era să nu fie considerat acuzat. Cînd însă, după cuvîntul lui Nigrinus, consulii și-au întors privirile spre mine, am spus: „Veți vedea că am motive să păstrez tăcerea cînd veți audia pe adevărații delegați ai provinciei“. Nigrinus îmi replică: „La cine au fost trimiși?“ Eu: „Și la mine; am decretul provinciei“. Și Nigrinus iarăși: „Tu poate ești edificat“. Atunci eu: „Dacă tu ești edificat într-un sens contrar, pot și eu să fiu edificat într-un sens mai aproape de adevăr.“ Atunci delegatul Polyaenus a expus cauzele pentru care a fost retrasă acuzația și a cerut să nu se aducă vre-un prejudiciu într-un proces judecat de împărat. A răspuns Magnus și din nou Polyaenus. Eu am vorbit rareori și foarte puțin, păstrînd tăcerea vreme îndelungată. Căci am învățat că nu e mai puțin elocvent să taci uneori decît să vorbești și îmi amintesc chiar că în unele procese capitale tăcerea mea a fost mai de folos acuzaților decît pledoaria cea mai iscusită. O mamă, pierzîndu-și fiul (căci ce ne împiedică să discutăm despre preocupările noastre chiar dacă altul este obiectul acestei scrisori?) i-a denunțat tribunalului împăratului pe liberții fiului ei, care îi erau și comoștenitori, acuzîndu-i de fals și otrăvire, și a obținut ca judecător pe Iulius

Servianus. Îi apărasem pe acuzați în fața unei adunări numeroase, căci procesul făcuse vilvă, și în afară de asta de ambele părți erau talente strălucite. Pentru terminarea anchetei s-a recurs la interogatoriu, și acesta a fost în favoarea acuzaților. După aceea mama s-a adresat împăratului și a afirmat că a găsit noi dovezi. Suburanus a primit dispoziții să se ocupe de revizuirea procesului încheiat, cerută de reclamantă, dacă aduce probe noi. Mama era apărată de Iulius Africanus, nepotul vestitului orator despre care Passienus Crispus⁹, după ce l-a ascultat a spus: „Minunat, pe Hercule!, minunat; dar pentru ce atit de minunat?” Nepotul acestuia, un tânăr de talent, dar cu puțină experiență, după ce a vorbit mult și a epuizat timpul acordat, a spus: „Te rog, Suburanus, îngăduie-mi să adaug doar câteva cuvinte”. Atunci eu, cum toți mă priveau ca pe unul care avea să vorbească mult, am zis: „Aș fi răspuns dacă Africanus ar fi adăugat acele câteva cuvinte, care nu mă indoiesc că ar fi cuprins toate dovezile noi”. Nu țin minte să fi avut vreodată după o pledoarie atita succes ca atunci, fără să pledez.

Așa că și de data aceasta s-a remarcat și s-a dovedit că pină acum, ca apărător al lui Varenus, am cam tăcut. Consulii, așa cum a cerut Polyaenus, au rezervat întregul proces împăratului, a cărui hotărîre o aștept cu emoție. Căci ziua aceea sau îmi va aduce, în procesul lui Varenus, liniștea și tihna, sau îmi va impune reluarea strădaniilor și din nou griji. Cu bine.

VII, 7

C. Plinius către iubitul său Saturninus

[Satisfacțiile prieteniei]

Zilele trecute i-am mulțumit prietenului nostru Priscus și, pentru că așa mi-ai cerut, i-am mai mulțumit încă o dată, cu dragă inimă. Îmi face nespūsă plăcere că oamenii excepționali ca voi, și prieteni buni mie, v-ați legat atit de mult unul de altul, încit considerați că vă datorăți reciproc recunoștință. Căci și el afirmă sus și tare că prietenia ta este cea mai mare mulțumire pentru el, și se ia la întrecere cu

tine — o întrecere care vă face cinste — în afecțiunea reciprocă, care va crește cu trecerea timpului.

Nu-mi place că ești hărțuit de atâtea treburi, pentru că în felul acesta nu mai poți să te consacri studiului. Dacă însă vei sfârși un proces cu ajutorul judecătorului, și celălalt, prin propriile forțe, cum speri, vei începe să te bucuri pe dată de tihnă acolo, și apoi, când te vei sătura, ai să revii aici. Cu bine.

VII, 8

C. Plinius către iubitul său Priscus

[Tot despre prietenie]

Nu pot să spun cîtă plăcere îmi face dragul nostru Saturninus, mulțumindu-ți din toată inima în scrisorile pe care mi le trimite una după alta. Continuă cum ai început și iubeste-l cu cea mai mare tandrețe pe acest om excepțional, a cărui prietenie îți va prilejui bucurii mari și nu vremelnice. Căci e plin de calitate și în primul rînd este foarte statornic în prietenie. Cu bine.

VII, 9

C. Plinius către iubitul său Fuscus

[Staturl pentru felul de a studia]

Mă întrebi cum gîndesc că trebuie să studiezi ¹⁰ în singurătatea de care te bucuri deja de multă vreme. În primul rînd este foarte util, și mulți au recomandat-o, să faci traduceri* fie din greacă în latină, fie din latină în greacă;

* Recomandare care nu și-a pierdut valoarea pînă în zilele noastre, dovadă aceste rînduri ale lui Al. Philippide, din articolul „Ceva despre traduceri” — în *Manuscriptum*, 3, 1976, p. 36: „Cînd traduce, scriitorul face un exercițiu excelent pentru propria sa îndeletnicire creatoare. Se obiectivează, se gîndește că e bine să-și controleze și să-și compare creația sa cu a altora...; în același timp, traducînd, scriitorul își rafinează instrumentele de lucru și își ascute inteligența artistică, de care talentul, oricît ar fi de mare, are numaidecît nevoie ca să poată lucra bine“.

prin acest fel de exerciții îți dobândești proprietatea și eleganța termenilor, bogăția figurilor de stil, forța expresiei și în plus, prin imitarea celor mai buni scriitori, ușurința de a găsi un material tot așa de bun. În același timp lucrurile care pentru un cititor ar putea trece neobservate, unui traducător nu-i pot scăpa. Prin aceasta se formează gustul și spiritul critic. Nimic nu se împotrivesc ca lucrările citite pînă acum, reținînd numai subiectul și ideile principale, să le redai ca după un model cu care să te compari, și să cumpănești conștiințios ce e mai bine la modelul tău, ce e mai bine la tine. Va fi o mare satisfacție, dacă uneori tu vei fi mai bine ca el, și o mare dezamăgire, dacă la el vor fi toate mai bine ca la tine. Din cînd în cînd vei putea alege subiecte din cele mai cunoscute și să te iei la întrecere cu modelele alese. Acesta va fi un act de curaj și nu unul reprobabil, deoarece întrecerea va fi secretă; vedem chiar că mulți scriitori au dobîndit mari succese cu acest fel de emulație, și cînd s-ar fi mulțumit numai să se apropie de model, pentru că nu și-au pierdut încrederea, l-au și depășit. Ai mai putea revedea, după ce le-ai lăsat uitate un timp, și unele discursuri — să menții unele pasaje, să suprimi altele, să introduci unele, pe altele să le refaci. E o muncă anevoioasă și deloc plăcută, dar plină de roade prin însăși dificultatea ei, aceea de a-ți regăsi toată însuflețirea, de a-ți recăpăta elanul frînt și domolit, în fine de a adăuga părți noi unui tot încheiat, dar fără să zdruncini echilibrul existent.

Știu că acum principala ta preocupare este oratoria judiciară, dar nu te-aș sfătui să adopți întotdeauna un stil războinic și oarecum polemic. Căci, așa cum pămîntul trebuie lucrat prin culturi variate și alternative, tot așa și mintea noastră trebuie cultivată prin exerciții diferite. Aș vrea să iei cîteodată un pasaj istoric, aș vrea să scrii cu mai multă îngrijire cîte o scrisoare. Căci deseori și într-un discurs este nevoie de o descriere, nu numai istorică, dar poate chiar poetică; or, stilul concis și strîns este propriu scrisorilor. Poți să te recreezi și scriind poezie, nu zic una de mare întindere (căci așa ceva nu se poate realiza decît dacă ai răgazul necesar), dar una scurtă și ușoară și care este binevenită pentru a face

o pauză în toiu ocupărilor și al grijilor. Li se spune compoziții ușoare; dar aceste compoziții ușoare au uneori parte de o glorie nu mai mică decât cele serioase, ba chiar (de ce să nu te îndemn prin versuri să faci versuri?)

„Așa cum pentru ceara moale și maleabilă este o cinste să se supună degetelor măiestre și să dea la lumină opera incredințată, să plăsmuiască fie pe Marte, fie pe Minerva cea castă, sau să reprezinte pe Venus, ori pe fiul ei, și așa cum apa izvoarelor sacre nu stinge numai incendiile, dar înviorează adesea și florile și pajiștile primăvara, tot așa mintea omenească e bine să-și găsească tihnă călăuzită de arte fără rigiditate, într-o mobilitate savantă“.¹¹

Astfel cei mai mari oratori, chiar cei mai mari oameni făceau asemenea exerciții sau se distrau, mai bine zis se și distrau, făceau și exerciții, căci este de necrezut cum mintea se ascute și se destinde cu aceste mici compoziții. În ele îți arăți dragostea, ura, minia, compătimirea, umorul, în fine tot ce se petrece în viață, și chiar în for și în tribunale. Au și ele aceeași utilitate ca și celelalte poezii, pentru că, eliberați de obligația metrică, ne face plăcere discursul în proză și scriem mai cu drag ceea ce comparația ne dovedește că este mai ușor.

Ți-am dat poate mai mult chiar decât ai cerut; și totuși am omis ceva; căci nu ți-am spus ce cred că trebuie să citești; ți-am spus totuși, spunându-ți ce trebuie să scrii. Gîndește-te să-ți alegi cu discernămint autori ca modele din fiecare gen. Unii spun să citești mult dar nu multe¹². Care sînt acești autori, e un lucru atît de cunoscut îndeobște, încît nu mai trebuie specificat; și de altfel am întrecut atît de mult măsura în această scrisoare încît, dîndu-ți sfaturi cum trebuie să studiezi, ți-am răpit din timpul de studiu. Așa că ia-ți tăblițele de scris și scrie ceva din cele despre care ți-am vorbit, sau chiar ceea ce aveai început. Cu bine.

VII, 10

C. Plinius către iubitul său Macrinus

[Sfîrșitul procesului lui Varenus]

Deoarece eu personal, cînd cunosc începutul unei probleme, doresc să-i știu și sfîrșitul, de care altfel parcă este

trunchiat, bănuiesc că și tu vrei să cunoști urmarea procesului lui Varenus și a bitinienilor. Au pledat de o parte Polyaeus, de cealaltă, Magnus. La sfârșitul pledoariilor, împăratul a spus: „Nici una din părți nu va avea să se plingă de întîrziere; voi avea grijă să mă informez de voința provinciei“. În acest răstimp Varenus a cîștigat mult. Căci se pune întrebarea dacă el este acuzat pe drept, de vreme ce nimeni nu e sigur dacă este acuzat! Rămîne de văzut dacă provincia nu revine asupra celor incriminate, după cum se aude, și nu regretă că a regretat. Cu bine.

VII, 11

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Vinzarea unui teren]

Te surprinde că libertul meu Hermes, fără să aștepte vinzarea la licitație, a adjudecat Corelliei, la valoarea de 700.000 de sesterți, partea mea de 5/12 din pămîntul moștenit, pe care îi poruncisem să o scoată în vînzare. Mai spui că pămîntul se putea vinde cu 900.000 și de aceea mă întrebî insistent dacă voi ratifica ceea ce s-a făcut. Ratific; și îți voi spune de ce, căci doresc ca și tu să fii de acord¹³ și comoștenitorii mei să mă scuze pentru faptul că, ținînd seama de rațiuni superioare, nu sînt alături de ei.

Pentru Corellia am o afecțiune plină de respect, în primul rînd pentru că e sora lui Corellius Rufus, a cărui memorie este sfîntă pentru mine, și-apoi pentru că a fost cea mai bună prietenă a mamei mele. Și cu soțul ei, Minicius Iustus, un om excepțional, sînt de multă vreme în cele mai bune relații, și de fiul ei m-a legat o strînsă prietenie și încă în așa măsură, încît, pe cînd eram eu pretor¹⁴, el a prezidat jocurile publice în numele meu. Corellia, cînd am fost ultima oară la voi, mi-a dat să înțeleg că ar dori să aibă o proprietate în împrejurimile lacului Larius. Atunci eu i-am oferit dintre domeniile mele pe acela pe care îl va dori ea, și la prețul dorit de ea, cu excepția celor moștenite de la mama și de la tata, pe care nu le pot ceda nici chiar Corelliei. Așa că, după ce am intrat în posesia moștenirii din care fac parte și aceste

domenii, i-am scris că le scot în vânzare. Serisoarea i-a dus-o Hermes și, la cererea ei de a i se adjuceca imediat partea mea, el s-a supus. Vezi pentru ce trebuie să ratific ceea ce a făcut libertul meu, conformându-se dorinței mele. Rămîne ca și comoștenitorii mei să se împace cu situația creată prin faptul că eu am vîndut separat ceea ce aș fi putut foarte bine să nu vînd deloc. Și ei nu sînt obligați să urmeze exemplul meu, căci ei nu au pentru Corellia sentimentele mele. Ei pot deci să aibă în vedere interesele lor; eu am socotit prietenia mai presus de ele. Cu bine.

VII, 12

C. Plinius către iubitul său Minicius

[Trimiterea unei lucrări, pentru a i se face observații critice]

Ți-am trimis, așa cum mi-ai cerut, mica lucrare scrisă de mine, pentru ca prietenul tău, sau mai degrabă al nostru (căci există ceva care să nu ne fie comun?) să o folosească dacă va fi cazul; ți-am trimis-o atît de tîrziu, ca să nu ai timp să o revezi, adică să o strici. Vei avea totuși timp, nu știu dacă pentru a o revedea, dar cu siguranță pentru a o strica. 'Υμεῖς γὰρ οἱ εὖζηλοι *, voi înlăturați pasajele cele mai bune ¹⁵. Și dacă o vei face, am să fiu de acord, căci după aceea, la momentul potrivit, le voi da drept ale mele, și, datorită gustului tău rafinat, voi fi lăudat eu, ca și în cazul adnotărilor și al variantelor pe care le vei găsi intercalate printre rînduri. Căci de teamă să nu-ți par cam emfatic, deoarece stilul este cam prețios și pompos, am socotit că nu e de prisos, ca să nu te mai chiniești tu, să adaug pe loc o variantă mai concisă și mai lipsită de culoare, adică mai modestă și mai mediocră, dar mai pe gustul tău ¹⁶ (de ce să nu critic și să atac simplitatea ¹⁷ ta ori de cite ori am prilejul?). Și toate acestea, ca să te fac să mai rizi puțin, cînd ești atît de ocupat. Și acum ceva serios: nu uita să-mi restitui banii de drum pe care i-am cheltuit, trimițîndu-ți un curier special. Cînd ai să citești aceasta, cu siguranță ai să dezaprobi nu

* Căci voi, cu gustul vostru sobru.

unele părți din lucrare, ci întreaga lucrare, și vei nega total valoarea ei, pentru că ți se cere pe ea un preț. Cu bine.

VII, 13

C. Plinius către iubitul său Ferox

În aceeași scrisoare îmi dai să înțeleg și că lucrezi, și că nu lucrezi. Vorbesc în enigme. Chiar așa, dar îți voi spune îndată mai limpede ce gîndesc. Căci tu afirmi în scrisoare că nu studiezi, dar stilul ei este atît de lucrat, încît nu putea fi scrisă decît de cineva care studiază; ori ești tu mai fericit decît toți ceilalți, dacă poți să scrii lucruri atît de desăvîrșite, cînd îți petreci timpul în tihnă și fără ocupații. Cu bine.

VII, 14

C. Plinius către scumpa sa Corellia

[În legătură cu vînzarea unui teren]

Foarte frumos din partea ta că mă și rogi, îmi și ceri cu insistență să dau dispoziții să se primească de la tine pentru pămîntul meu nu prețul de 700.000 de sesterți, cu cît l-ai cumpărat de la libertul meu, ci acela de 900.000 sesterți, la cît a fost evaluat de către perceptori care au aplicat impozitul de 5%¹⁸. La rîndul meu, te rog și îți cer să nu te gîndești numai la mîndria ta, ci și la a mea, și să-mi îngădui numai de data aceasta să mă împotrivesc punctului tău de vedere cu aceeași dirzenie cu care întotdeauna sînt de acord cu tine. Cu bine.

VII, 15

C. Plinius către iubitul său Saturninus

Mă întrebi ce mai fac? Ce știi; sînt absorbit de îndatori-rile serviciului, mă devotez prietenilor, lucrez din cînd în cînd, ceea ce ar fi fost, nu îndrăznesc să spun mai bine, dar cu siguranță mai plăcut dacă o făceam nu numai din cînd

în cînd, ci mereu. În ce te privește, chiar făcînd orice în afară de ceea ce vrei, aș fi nemulțumit dacă tot ceea ce faci nu ar fi cu totul lăudabil. Căci este absolut vrednic de laudă și să te ocupi de treburile statului, și să faci o judecată între prieteni. Știam că îți va fi plăcută tovărășia lui Priscus. Cunoșteam sinceritatea lui, cunoșteam amabilitatea lui; constat din ceea ce îmi spui în scrisoare, lucru pe care îl știam mai puțin, că este și foarte recunoscător, de vreme ce își amintește cu atita plăcere de binefacerile mele. Cu bine.

VII, 16

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Călătoria lui Calestrius Tiro]

Țin foarte mult la Calestrius Tiro de care sint legat în viața particulară și în cea publică. Am făcut armata împreună, am fost împreună cvestori ai împăratului. A ajuns tribun înaintea mea, datorită dreptului acordat pentru copii, iar eu l-am reintilnit în pretură, deoarece împăratul m-a scutit de un an ¹⁹. Am fost adesea și în vila lui de la țară, el și-a petrecut adesea convalescența în casa mea. Acum el are să plece ca proconsul în provincia Baetica trecînd prin Ticinum ²⁰. Nădăjduiesc, ba chiar mărturisesc că mi-e ușor să-l conving, să se abată din drum pe la tine, dacă vrei să procedezi la solemnitatea prin atingerea cu vergeaua a sclavilor pe care i-ai eliberat recent în cadrul unui cerc de prieteni ²¹. Nu trebuie să-ți fie teamă că îl deranjezi, căci el face ocolul pămîntului pentru mine, fără să i se pară că e lung. Așa că renunță la modestia ta excesivă și gîndește-te la ceea ce te interesează. Pentru el va fi tot atit de plăcut ceea ce îi cer eu, pe cît îmi este mie ceea ce îmi ceri tu. Cu bine.

VII, 17

C. Plinius către iubitul său Celer

[Necesitatea lecturii în public a pledoariilor]

Fiecare are motivele lui pentru a face lecturi în public; eu, cum am mai spus de atitea ori, le fac pentru ca să mi

se atragă atenția dacă îmi scapă ceva, și îmi scapă, cu siguranță. Cu atît mai mult mă surprinde ce îmi scrii tu, că unii m-au criticat pentru că citesc în public pînă și pledoariile, ca și cum aceștia ar gîndi că pledoariile sînt singurele scrieri care nu necesită corectări. Pe aceștia i-aș întreba cu plăcere pentru ce îngăduie, dacă totuși îngăduie, ca o operă istorică să fie citită în public, cînd acest gen literar nu implică atît strălucirea cît respectul pentru adevăr; pentru ce tragedia, care nu necesită o sală de lectură, ci o scenă și actori, pentru ce compozițiile lirice, care nu au nevoie de cititor, ci de cor și liră? Pentru că la aceste genuri lectura publică e deja intrată în uz? Și-atunci trebuie tras la răspundere acela care face începutul? Și totuși pledoariile au fost și ele citite deseori în public, și la noi, și la greci. E pierdere de timp să citești în public un discurs care a fost rostit? Desigur, dacă nimic nu este schimbat, dacă te adresezi aceluiași auditoriu și imediat; dacă însă adaugi multe lucruri, dacă faci multe modificări, dacă te adresezi altui public, sau aceluiași, dar după oarecare trecere de timp, de ce ar fi mai puțin întemeiată rațiunea unei lecturi pentru discursul pe care l-ai rostit, decît aceea a publicării lui? E greu ca un discurs să-ți facă plăcere atunci cînd este citit? Aceasta este treaba aceluia care citește, și nu un motiv pentru a nu-l citi. Eu nu doresc să fiu lăudat atunci cînd fac lectura, ci atunci cînd sînt citit. Așa că nu renunț la nici un prilej de a face îndreptări. Și în primul rînd discut cu mine însumi asupra celor scrise; apoi le citesc în prezența a doi sau trei prieteni, pe urmă le dau altora ca să facă adnotări, și dacă nu sînt de acord cu adnotările lor le discut din nou cu cîțiva prieteni; în cele din urmă citesc în prezența mai multor prieteni și, dacă vrei să mă crezi, atunci aduc cele mai multe îndreptări. Căci eu cît sînt mai preocupat, cu atît sînt mai atent. Dar cei mai buni judecători sînt respectul pentru public, rușinea, teama; și gîndește-te la un lucru: dacă ai de gînd să vorbești cu cineva, oricît de savant ar fi, dar unul singur, nu e așa că ești mai puțin emoționat, decît dacă ai avea de vorbit în fața unui public numeros, chiar lipsit de cultură? Cînd te ridici să pledezi, nu-i așa că tocmai atunci ai mai puțină încredere în tine, atunci dorești să modifici, nu multe lucruri, ci totul? Și în special dacă sala este mai încăpătoare și asis-

tența mai numeroasă, căci te intimidează pină și cei umili și săraci. Dacă ai impresia că ai debutat prost, nu-i așa că te descurajezi și demobilizezi? După mine, din cauză că mulțimea însăși are autoritatea unei aprecieri colective, și dacă părerea fiecăruia luat în parte nu are mare greutate, părerea tuturor înseamnă mult.

Așa Pomponius Secundus (autor de tragedii), atunci cind unul din prietenii săi intimi era de părere că ceva trebuie suprimat, iar el nu era de aceeași părere, obișnuia să spună: „Fac apel la popor“, și în felul acesta, după tăcerea sau aplauzele publicului, el se conforma părerii lui proprii sau aceleia a prietenului său. Așa de multă încredere avea în public. Dacă făcea bine sau nu, nu eu sînt în măsură să o spun. Căci eu de obicei nu invit public, ci pe anumiți prieteni, pe care îi aleg și îi observ, în care am încredere, în sfîrșit de care țin seama de fiecare în parte și mă tem de toți la un loc. Iar ceea ce gîndește M. Cicero despre o operă literară, eu gîndesc despre teamă. Teamă, teamă este cel mai sever corector. Singur gîndul că vom face lectură în public, ne corectează; că intrăm într-o sală de lectură, ne corectează; că devenim palizi, că ne înspăimîntăm, că privim publicul din sală, toate ne ajută să ne corectăm. Așa că nu renunț la obiceiul meu care s-a dovedit a fi foarte util, iar clevetirile ăstora mă impresionează atît de puțin, încît te rog chiar să-mi mai indici un procedeu ca să-mi corectez scrierile. Căci nimic nu este prea mult pentru exigența mea. Mă gîndesc ce important este să pui o lucrare în miinile oamenilor și nu mă pot convinge că nu trebuie să discuți și cu mulți oameni și de multe ori ceea ce dorești să placă întotdeauna tuturor. Cu bine.

VII, 18

C. Plinius către iubitul său Caninius

[Sfat pentru o modalitate de a asigura o donație]

Te sfătuiești cu mine în ce fel pot fi în siguranță și după moartea ta banii pe care i-ai oferit concetățenilor noștri pentru ospățul public. Consultația îmi face cinste, dar faptul nu e ușor. Să verși statului banii? Mi-e teamă să nu dispară. Să-i investești în pămînt? Va fi neglijat, ca orice pămînt al statului. De fapt nu văd ceva mai bun decît ceea

ce am făcut eu însumi, adică pentru cinci sute de mii de sesterți, pe care i-am făgăduit pentru hrana copiilor ²² — băieți și fete — născuți liberi, am vîndut prin mancipație ²³, unui agent fiscal, o bucată din pămînturile mele de o valoare mult mai mare; pe urmă am luat-o înapoi, după ce i s-a fixat venitul pentru stat la treizeci de mii de sesterți anual. În felul acesta și capitalul, care e al statului, e în siguranță și e asigurat și venitul, iar pămîntul, prin faptul că venitul depășește cu mult impozitul, va găsi întotdeauna un proprietar care să-l cultive. Îmi dau seama că am cheltuit în interesul obștesc mai mult decît pare că am dat, fiindcă obligația de a vărsa statului venitul a redus valoarea unui pămînt foarte bun. Dar trebuie să pui interesele publice înaintea celor particulare, pe cele veșnice înaintea celor trecătoare, și să veghezi asupra unei binefaceri făcute cu mai multă grijă decît asupra bunurilor proprii. Cu bine.

VII, 19

C. Plinius către iubitul său Priscus

[Elogiul Fanniei]

Mă îngrijorează boala Fanniei. A contractat-o în timp ce o îngrijea pe vestala Iunia, la început din proprie inițiativă (căci sînt rude), mai apoi chiar la cererea pontifilor. Căci vestalele, dacă boala le silește să iasă din templul Vestei, sînt date în paza și îngrijirea unei femei respectabile. Iar Fannia, indeplinindu-și conștiincios această îndatorire, s-a molipsit de aceeași boală. Febra nu cedează, tusea e tot mai rebelă, este extrem de slăbită, extrem de debilitată; nu o mai ține în viață decît o voință și un curaj demne de soțul ei Helvidius ²⁴, de tatăl ei Thrasea, toate puterile au părăsit-o; și nu numai grija pentru ea mă face să sufăr, dar și durerea. Căci mă doare cînd văd cum o femeie deosebită este răpită din fața ochilor noștri și nu știm dacă vom mai vedea pe cineva care să-i semene. Ce viață curată la ea! Cită virtute! Cită seriozitate! Ce tărie de caracter! De două ori și-a urmat soțul în exil, a treia oară a fost și ea exilată din cauza lui. Căci atunci cînd Senecio a fost acuzat pentru că a scris citeva cărți despre viața lui Helvidius, și cînd el, apărîndu-se, a spus că a făcut-o la rugămintea Fanniei, Mettius Carus a întrebat-o amenințător dacă l-a rugat;

ea a răspuns: „L-am rugat“; dacă i-a dat însemnări pentru a scrie: „I-am dat“; dacă mama știe: „Nu știe“. După care nu i-a scăpat nici un cuvânt care să denote că i-a fost frică. Mai mult chiar, deși interzise printr-un decret al senatului impus de teroarea din acele vremuri, ea a salvat de la confiscarea bunurilor cărțile acelea, le-a păstrat și a luat cu ea în exil cauza exilului ei. Și ce femeie plăcută, ce îndatoritoare, în sfârșit, pe cit de iubită, pe atit de respectată, ceea ce numai unora dintre noi le este dat. Vom mai avea pe cine da de exemplu soțiilor noastre? Va mai fi o femeie de la care să luăm pildă de curaj, chiar noi bărbații? pe care să putem, privind-o și auzind-o, să o admirăm ca pe femeile acelea despre care citim în cărți? Eu am impresia că toată casa ei se clatină și că, smulsă din temelii, se va năruși, deși ea are urmași. Dar de câte virtuți, de ce fapte nu vor trebui să dea dovadă aceștia ca să nu piară și casa ei o dată cu ea?

Pe mine însă mă mai îndurerează și mă chinuie și faptul că am impresia că o pierd pentru a doua oară pe mama ei, mama unei asemenea femei (nu pot să spun ceva mai frumos) și pe care Fannia, așa cum a readus-o și a făcut-o să re trăiască sub ochii noștri, tot așa o va lua acum cu ea, ceea ce pentru mine va fi o nouă rană, care o va redeschide totodată pe cea veche. Le-am prețuit pe amîndouă, am ținut la amîndouă; la care mai mult, n-aș putea spune, și nici ele nu țineau să fac deosebire. Le-am făcut dovada devotamentului meu, la rău ca și la bine²⁵. Le-am fost mîngiere în timpul exilului, le-am răzbunat la înapoiere; dar nu le-am întors tot binele pe care mi l-au făcut și de aceea doresc să o păstrez cît mai îndelung pe Fannia, ca să am timpul necesar să-mi arăt recunoștința. Aceste gînduri mă frămîntă acum cînd îți scriu; dacă vreun zeu le va schimba în bucurie, n-am să mă plîng că mi-a fost teamă. Cu bine.

VII, 20

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Prietenia dintre Plinius și Tacitus]

Am citit cartea ta și am făcut observații cît mai conștiincios cu putință pentru ceea ce consider că trebuie modificat sau înlăturat. Căci și eu sint deprins să spun adevărul, și ție îți face plăcere să-l auzi. Și nimeni nu îndură cu mai

multă răbdare critica, decit aceia care merită cel mai mult să fie lăudați. Acum aștept de la tine cartea mea cu observațiile tale.

Ce plăcut, ce frumos schimb de păreri! Cită desfătare lă gîndul că, dacă posteritatea se va preocupa cit de cit de noi, se va vorbi în orice împrejurare despre buna înțelegere dintre noi, despre sinceritatea, despre bună-credința noastră. Va fi ceva rar și deosebit ca doi bărbați aproape de aceeași vîrstă și același rang, nu fără oarecare renume în lumea literară (sînt nevoit să vorbesc și despre tine cu mai multă modestie, deoarece vorbesc totodată și de mine) s-au ajutat reciproc în lucrările lor. Într-adevăr eram doar un adolescent, cînd tu erai în plină glorie și faimă, iar eu doream cu ardoare să calc pe urmele tale, să și fiu, să și par „primul după tine, deși la mare distanță”*. Și erau multe talente strălucite, dar tu îmi apăreai drept acela pe care puteam, și trebuia mai cu osebire să-l imit²⁶ (asta din cauza asemănării dintre firile noastre).

Cu atît mai mult mă bucură faptul că, dacă în vreo discuție vine vorba de literatură, sîntem menționați împreună, că aceia care vorbesc de tine se gîndesc imediat și la mine. Există și scriitori care ne sînt preferați amîndurora. Dar noi sîntem nedespărțiți, nu mă interesează pe ce treaptă de pe scara valorilor; căci pentru mine primul loc este acela care vine imediat după tine. Ai putut observa acest lucru și cu prilejul testamentelor; dacă cineva nu este foarte bun prieten numai cu unul dintre noi, ne lasă legate de același fel și chiar de valoare egală. Toate acestea înseamnă că trebuie să ne iubim mai mult unul pe altul, de vreme ce sîntem uniți prin atîtea legături, ca preocupările, caracterul, faima și, în sfîrșit, cea mai înaltă prețuire a oamenilor. Cu bine.

VII, 21

C. Plinius către iubitul său Cornutus

[Ii ascultă sfatul de a-și odihni ochii]

Te ascult, iubitul meu coleg și iau măsuri, așa cum îmi recomanzi, pentru ochii mei oboșiți. Am venit încoace adă-

* Vezi Vergiliu, *En*, V, 320: „*Proximus huic, longo, sed proximus intervallo*”.

postit, ca într-o cameră, într-un vehicul închis de toate părțile, iar aici mă abțin, cu greu, e adevărat, nu numai de la scris, dar și de la citit; nu studiez decît ascultînd. În cameră, trăgînd perdelele, am reușit să fac nu întuneric, dar umbră. Și criptoporticul, cu ferestrele inferioare acoperite, are tot atîta umbră cît și lumină. În felul acesta mă obișnuiesc treptat să suport lumina. Fac băi, pentru că îmi folosesc, beau vin, pentru că nu-mi dăunează, dar foarte puțin. Așa m-am obișnuit și acum sînt și supravegheat. Mi-a făcut mare plăcere găina pe care am primit-o, fiind trimisă de tine, și pe care am avut ochii destul de ageri, deși încă inflamați, ca să o pot vedea cît e de grasă. Cu bine.

VII, 22

C. Plinius către iubitul său Falco

[Recomandație]

Te vei mira mai puțin că ți-am cerut cu atîta insistență să acorzi tribunatul unui prieten al meu, cînd vei afla cine este și ce fel de om este. Acum pot să-ți spun și numele lui, pot să ți-l și descriu, după ce mi-ai promis. Este Cornelius Minicianus, mîndria orașului meu, atît prin distincția lui, cît și prin caracterul lui. Dintr-o familie strălucită, el este foarte bogat, îi place să studieze, ca unui om sărac. Este și un judecător foarte drept, un avocat de mare curaj, un prieten extrem de devotat. Vei avea impresia că ție ți s-a făcut un serviciu, după ce îl vei cunoaște mai de aproape pe omul care merită toate onorurile, toate titlurile (nu vreau să spun ceva exagerat, despre un bărbat extrem de modest). Cu bine.

VII, 23

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Recomandări pentru a-și cruța eforturile]

Mă bucur realmente că ești atît de robust, încît poți să te duci la Mediolanum în întîmpinarea lui Tiro, dar, pentru

ca să te menții în putere, te rog să nu-ți impui un efort mai mare decât este indicat la vârsta ta. Ba mai mult, te somez să-l aștepti nu numai acasă, dar în casă, și chiar dincolo de pragul camerei tale. Căci de vreme ce țin la el ca la un frate, el nu trebuie să ceară de la acela pe care îl respect ca pe tatăl meu un serviciu pe care nu i l-ar fi cerut tatălui său. Cu bine.

VII, 24

C. *Plinius către iubitul său Geminus*

[*Ummidia Quadratilla și nepotul ei*]

Ummidia Quadratilla²⁷ a murit puțin înainte de a împlini 80 de ani, fiind pînă la boala de pe urmă de o vigoare, rezistență și robustețe peste măsura obișnuită pentru o femeie în vîrstă. A murit lăsînd un testament foarte corect iar moștenitorilor — 2/3 din avere nepotului²⁷ său, și cealaltă treime, nepoatei.

Pe nepoată o cunosc puțin, nepotul ei îmi este prieten bun: e un tînăr deosebit și pe care merită să-l iubești ca pe o rudă, chiar dacă nu ți-e rudă de sînge. Mai întîi, de o frumusețe remarcabilă, el s-a ferit să dea naștere la vorbe răuvoitoare, și cînd era copil, și ca tînăr. S-a căsătorit la aproape 24 ani, și a voit să fie tată, dacă l-ar fi ajutat zeii. A dus o viață sobră, dar plină de condescendență în casa unei bunici răsfățate. Ea avea actori de pantomimă, de care se îngrijea mai mult decât se cuvenea pentru o femeie în situația ei. Quadratus nu asista la spectacolele lor, nici la teatru și nici acasă, și nici ea nu i-o cerea. Am aflat chiar de la ea, cînd mi-a încredințat nepotul pentru studii, că, în momentele de răgaz, obișnuite pentru orice femeie, se destinde de multe ori și ea, jucînd table²⁸, sau privind reprezentații de pantomimă²⁹; dar cînd voia să facă și una și alta, îl indemna întotdeauna pe nepotul său să se ducă la studiile lui, ceea ce mi s-a părut că nu o făcea numai din dragoste pentru el, ci și din considerație³⁰.

Ai să te miri, cum m-am mirat și eu. La ultimele jocuri sacerdotale³¹, după ce mimii ei au dat o reprezentație, pe cînd ieșeam de la teatru împreună cu Quadratus, acesta

mi-a spus: „Știi că eu astăzi l-am văzut pentru prima oară jucînd pe libertul bunicii mele?” Așa este nepotul. Și, pe Hercule, oameni care îi sînt cu totul străini Quadratillei alergau la teatru în cinstea ei (mi-e și rușine că am spus „cinste“), pentru ca să o lingusească, și se ridicau în picioare, aplaudau, admirau, iar pe urmă imitau în fața ei orice gest, însoțindu-l de cîntece; și acum, ca o recompensă pentru jocul lor la teatru, ei vor primi legate neînsemnate de la un moștenitor care nu se ducea niciodată să-i vadă.

Ți-am spus toate acestea pentru că de obicei nu te dai deoparte cînd e să afli ce se mai petrece; și apoi, pentru că o bucurie pe care am încercat-o îmi face plăcere să o retrăiesc scriind-o. Căci mă bucură atașamentul față de familie al celei care a murit, mă bucură stima pe care i-o arăta acestui tînr excepțional; sînt bucuros și cînd văd cum casa lui C. Cassius³², acela care a fost intemeietorul și părintele școlii cassiene, își va găsi un stăpin nu mai puțin mare. Bunul meu Quadratus va corespunde acestei situații, îi va face cinste și îi va reda demnitatea și celebritatea ei de altădată, cînd din ea va ieși un orator tot atît de mare, pe cit de mare jurisconsult a fost celălalt. Cu bine.

VII, 25

C. Plinius către iubitul său Rufus

[Savanții necunoscuți]

Ce mulți erudiți, din pricina modestiei, sau a dorinței lor de liniște, sînt lipsiți de faimă sau uitați de ea! Pe de altă parte, cînd noi avem să facem o lectură sau să rostim un discurs, ne temem tocmai de aceia care își fac cunoscute scrierile, cită vreme cei care nu fac caz de ele le sînt cu mult superiori, tocmai pentru că prin tăcere cinstesc îndeletnicirea cea mai de seamă. Ceea ce scriu o scriu în cunoștință de cauză.

Terentius Iunior, după ce și-a îndeplinit cu extremă corectitudine funcțiile militare și chiar procuratura provinciei Narbonensis, s-a retras la țară, preferînd o viață tihnită în locul onorurilor care îl așteptau. Invitat odată la

el, mă așteptam să găsec un bun tată de familie, un pri-
ceput cultivator al pământului și aveam de gând să-i vor-
besc despre lucrurile cu care socoteam că se indeletnicește.
Începusem chiar, cind el, într-o conversație foarte savantă,
m-a readus la literatură. Cită eleganță în vorba lui, atit
în latină cit și în greacă! Căci stăpînește atit de bine amîn-
două limbile, încit ți se pare că excelează cu deosebire în
aceea în care îl auzi vorbind. Ce mult a citit! Cit de multe
știe! Ai crede că e un om care trăiește la Atena, nu în casa
lui de la țară. Ce să mai vorbim? M-a făcut să fiu mai
timid, și să mă tem de cei care trăiesc retrași, aproape ca
niște țărani, mai mult decit de aceia pe care îi știu foarte
erudiți. Te sfătuiesc să faci la fel, căci în armată ca și în
lumea noastră a literaților sint mulți oameni civili³³ în apa-
rență pe care, dacă-ți dai osteneala să-i privești mai de
aproape, îi vezi că sint și încinși și înarmați, și chiar cu
un talent strălucit. Cu bine.

VII, 26

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Învățămintele de pe urma unei boli]

Zilele acestea boala unui prieten m-a făcut să-mi dau
seama că niciodată nu sintem mai buni ca atunci cind
sintem bolnavi. Căci cine este ispitit de lăcomie, sau de
ambiție, sau de pasiune atunci cind este bolnav? Nu este
robul iubirii, nu rivnește la onoruri, disprețuiește bogățiile,
și îi ajunge oricît de puțin ar avea, de vreme ce în curind
le va părăsi pe toate. Atunci își amintește că există zei,
că el este om; nu mai invidiază pe nimeni, nu mai admiră
pe nimeni, nu mai disprețuiește pe nimeni; nu mai dă
atenție și nici nu-l mai interesează vorbele rele; se gin-
dește la băi și la izvoare. Aceasta este grija supremă, do-
rința supremă și, dacă îi e dat să scape de moarte, își alege
pentru viitor o viață liniștită și retrasă, adică una lipsită
de primejdii și fericită. Așa că, ceea ce filozofii încearcă să-i
învețe pe alții cu vorbe multe și chiar în numeroase volume,
eu pot să-ți recomand pe scurt, și ție și mie, și anume să

continuăm să avem sănătatea pe care, atunci când sintem bolnavi, recunoaștem că voim să o avem. Cu bine.

VII, 27

C. *Plinius către iubitul său Sura*

[*Fantomele*]

Momentele de răgaz ne dau posibilitatea, mie, să studiez, ție să-i înveți pe alții. De aceea aș dori foarte mult să știi dacă tu crezi că există fantome, dacă ele au o formă proprie și vreo putere, sau dacă, fiind închipuiri fără consistență, ele capătă o înfățișare doar în imaginația noastră tulburată de spaimă.

Eu sînt inclinat să cred că există, în primul rînd pentru că aud ce i s-a întîmplat lui Curtius Rufus. Fiind tînăr și încă necunoscut, a făcut parte din suita aceluia care obținuse guvernămîntul Africii. Se plimba pe îserat pe sub un portic; i-a apărut în față o femeie de o frumusețe și statură supraomenească; văzîndu-l îngrozit, aceasta i-a spus că ea este Africa și că îi prevestește viitorul; că el se va întoarce la Roma, va îndeplini multe funcții și că se va reîntoarce chiar, fiind conducător suprem în aceeași provincie, unde va muri. Toate s-au adevărit. Mai tîrziu, cînd sosise la Cartagina și cobora de pe corabie, se povestește că pe țarm i-a apărut în față aceeași arătare. Desigur că, bolnav fiind și presimțînd viitorul după întîmplările din trecut, și desprinzînd prevestirile rele din cele bune, el și-a pierdut speranța într-o vindecare, deși nici unul dintre ai săi nu și-o pierduse.

Și acum nu găsești că este și mai înspăimîntător și nu mai puțin surprinzător ceea ce am să-ți spun așa cum mi s-a povestit?

Exista la Atena o casă mare și spațioasă, dar despre care se spunea că e blestemată. În liniștea nopții se auzea un zgomot de fiare și dacă ascultai mai atent, distingeai un zăngănit de lanțuri, întii mai departe, apoi tot mai aproape; apărea imediat o fantomă: un bătrîn în zdrențe și încovoiat de slăbiciune, cu o barbă lungă și părul vilvoi, cu lanțuri la picioare și cătușe la mîini, și le scutura. Locatarii petre-

ceau nopți de groază fără somn, sinistre și înfiorătoare. Noaptea de nesomn îi îmbolnăveau, și spaima tot mai mare le aducea moartea. Căci și în timpul zilei, chiar dacă fantoma nu se arăta, amintirea imaginii ei le apărea în fața ochilor și spaima dănuia mai mult decât motivul spaimei. Din această pricină, casa, părăsită și pustie, a fost lăsată toată la dispoziția aceluși monstru. S-a pus totuși un afiș, pentru cazul când cineva, fără să cunoască acest mare cusur al ei, ar fi voit să o cumpere sau să o închirieze.

A venit la Atena filozoful Athenodor³⁴, a citit afișul și, auzind prețul, care i s-a părut suspect de mic, s-a informat și a aflat totul și totuși, sau tocmai de aceea, a închiriat casa! Cînd a început să se însereze, pune să i se aștearnă un pat de lucru în încăperea din față, cere tăblițe, condei, lumină; își trimite toți oamenii în interiorul casei și el își concentrează atenția, ochii, mîna la scris, pentru ca imaginația lăsată fără friu să nu plăsmuiască fantome pe care să le audă, și temeri deșarte. La început, peste tot, liniștea nopții, apoi zăngănit de fiare, lanțuri care se mișcă. El nu-și ridică ochii, nu lasă condeiul din mîna, se încăpățînează în atenția lui și refuză să audă. Atunci zgomotul crește, se apropie ca și cum s-ar auzi la ușă, apoi ca și cum ar fi trecut pragul. El se întoarce, vede și recunoaște arătarea despre care i s-a vorbit. Stătea acolo și făcea semn cu degetul, ca și cum l-ar chema. Athenodor îi face și el semn cu mîna să aștepte puțin și se apleacă din nou asupra tăblițelor și condeiului. Fantoma făcea acum să răsune lanțurile deasupra capului celui care scria. Athenodor se întoarce iarăși și, văzînd că fantoma îi face același semn ca mai înainte, ia lampa fără să mai zăbovească și o urmează. Fantoma mergea cu pași rari, ca sub povara lanțurilor. După ce a ieșit în curtea casei, a dispărut dintr-odată, părăsindu-și însoțitorul. Rămăs singur, Athenodor pune pe locul acela, ca semn, o grămadă din frunze și iarbă. A doua zi se duce la magistrați și-i roagă să dea dispoziții să se sape în locul acela. Au fost găsite oseminte legate în lanțuri și care, după ce carnea putrezise cu timpul din cauza umezelii din pămînt, rămăseseră goale și roase de lanțuri. Au fost adunate și îngropate de autorități. După aceea casa nu a mai

fost vizitată de spiritul mortului, care a fost îngropat după datină.

Și acestea sînt lucruri auzite de la alții, și pe care le cred; pot și eu să-i asigur pe alții despre următoarea întimplare. Am un libert nu lipsit de cultură. El dormea în același pat cu fratele lui mai mic. Acestuia i s-a părut că vede pe cineva așezîndu-se pe pat, apropiînd de capul lui foarfecele și chiar tăindu-i părul din creștet. Cînd s-a făcut ziuă el a văzut că este tuns în creștet și a găsit pe jos părul tăiat. La scurt timp după aceea ceva asemănător a confirmat întimplarea precedentă. Tinărul sclav dormea împreună cu ceilalți în dormitorul elevilor; au venit pe fereastră (povestește el) doi oameni în tunică albă, i-au tăiat părul cînd el era în pat și au plecat pe unde au venit. La lumina zilei s-a văzut și că el era tuns și părul împrăștiat în jurul lui. N-a urmat nimic demn de reținut, decît doar faptul că nu am mai fost acuzat cum aș fi fost, dacă Domițian, sub care s-au petrecut aceste întimplări, ar mai fi trăit. Căci s-a găsit în scrinul lui ceva scris de Carus³⁵ referitor la mine; de aici poți deduce că, deoarece obiceiul celor acuzați era să-și lase părul lung, părul tuns al sclavilor mei a fost un semn că pericolul care mă amenința trecuse³⁵.

Prin urmare te rog să faci apel la toată erudiția ta. Problema e demnă să o cercetezi cît mai atent și mai îndelung, și nici eu nu sînt nedemn să-mi împărtășești din comoara ta de cunoștințe. Și chiar dacă ai să studiezi problema sub ambele aspecte, cum îți este obiceiul, să inclini totuși mai mult către unul din ele, ca să nu mă lași suspendat între neliniște și nesiguranță, deoarece motivul pentru care ți-am cerut sfatul a fost tocmai ca să scap de îndoieli. Cu bine.

VII, 28

C. Plinius către iubitul său Septicius

[Cultul prieteniei]

Spuî că am fost criticat în prezența ta pentru faptul că îmi laud peste măsură prietenii în orice împrejurare. Îmi recunosc greșeala, și chiar mă mîndresc cu ea. Căci

ce poate fi mai lăudabil decît vina de a fi generos? Și cine sînt ăștia care îmi cunosc prietenii mai bine decît mine? Admițînd că ei îi cunosc mai bine, de ce mă invidiază pentru o greșeală atît de nevinovată? Și dacã prietenii mei nu sînt așa cum îi laud eu, eu tot sînt fericit pentru că îmi par că sînt așa. Prin urmare să-și îndrepte cãtre alții aceste griji pline de stingãcie, cãci nu sînt puțini cei care considerã cã a-ți vorbi de rãu prietenii denotã libertate de gîndire; pe mine nu mă vor face niciodatã sã cred cã îi iubesc prea mult pe ai mei. Cu bine.

VII, 29

C. *Plinius cãtre iubitul sãu Montanus*

[Mormîntul lui Pallas]

Ai sã rizi, apoi ai sã te revolți, și iarãși ai sã rizi, cînd ai sã citești ceea ce nu ai putea crede, dacã nu ai citi. Existã pe via Tiburtina³⁷, înainte de prima piatrã de hotar (am notat de curînd) monumentul funerar al lui Pallas³⁸ cu urmãtoarea inscripție: „Pentru fidelitatea și pioșenia față de stãpinii sãi, senatul i-a decernat insemnele pretoriene și cincisprezece milioane sesterți, dar el s-a mulțumit numai cu onorurile“. E adevãrat cã eu nu m-am mirat niciodatã de ceea ce-ți aduce norocul, mai degrabã decît chibzuința; totuși aceastã inscripție mi-a dovedit mai mult ca orice, cit de false și de absurde sînt aceste onoruri, azvirlite uneori în asemenea noroi, în asemenea gunoaie, și pe care, în sfîrșit, acest nemernic a avut îndrãzneala și sã le primeascã, și sã le refuze, și chiar sã dea posteritãții un exemplu de modestie. Dar de ce mă revolt? Mai bine sã rîd, pentru ca aceia care, din fericire, ajung de risul lumii, sã nu creadã cumva cã au dobîndit ceva extraordinar. Cu bine.

VII, 30

C. *Plinius cãtre iubitul sãu Genitor*

[Ocupații la țarã]

Sînd indurerat cã ai pierdut un elev de mari speranțe, cum spui tu. Cum sã nu-mi închipui cã boala și moartea

lui te-au împiedicat să lucrezi, cînd tu ești foarte scrupulos în toate îndatoririle tale, și ești așa de atașat de cei pe care îi prețuiești? Pe mine ocupațiile citadine mă urmăresc și aici, căci nu lipsesc oamenii care să mă ceară ca judecător sau arbitru. La acestea se adaugă plîngerile țărănilor, care după absența mea îndelungată, sînt în drept să abuzeze de urechile mele. Mai este și obligația de a arenda pămîntul, treabă foarte plicticoasă, căci rareori găsești arendași pricepuți³⁹. Din aceste pricini nu pot să lucrez decît printre picături, totuși lucrez, căci și scriu ceva și citesc. Dar cînd citesc îmi dau seama, prin comparație, cit de prost scriu, cu toate că tu mă încurajezi punînd lucrarea mea despre răzbuirea lui Helvidius⁴⁰ alături de discursul lui Demosthene *Katá Meidiov* * pe care, fără îndoială, l-am avut în mîină cînd am scris lucrarea mea, dar nu pentru a rivaliza cu el (căci ar fi o nesăbuintă și aproape o nebunie), ci ca să-l imit ca pe un model, în măsura în care-mi permitea distanța între un talent excepțional și altul neînsemnat, și diversitatea cauzelor. Cu bine.

VII, 31

C. Plinius către iubitul său Cornutus

[Laudă lui Claudius Pollio]

Claudius Pollio dorește să fie prietenul tău și merită, tocmai pentru faptul că o dorește, și-apoi pentru că și el ține la tine. Căci aproape nimeni nu poate să pretindă așa ceva, fără să o și facă. De altfel e un bărbat drept, integru, liniștit și peste măsură de modest, dacă se poate să fie cineva modest peste măsură. Cînd făceam armata împreună l-am putut cunoaște mai de aproape și nu numai ca tovarăș de arme. Comanda un escadron de o mie de oameni. Eu, care promisem de la legatul consular⁴¹ ordin să verific registrele escadroanelor și cohortelor, pe cit de mare și condamabilă lăcomie am găsit la unii, o adevărată dezordine, pe atît de desăvirșită corectitudine și conștiinciozitate plină de grijă la el. Înaintat apoi în cele mai importante

* Împotriva lui Midias.

funcții de conducere, în nici o împrejurare n-a fost ispitit să se abată de la principiile de cumpătare înnăscute la el. Nu s-a îmbătat de succes niciodată în funcțiile atât de diverse pe care le-a îndeplinit, nu și-a dezmințit niciodată faima neobosită, de bunătate, și a făcut față tuturor îndatoririlor lui cu aceeași tărie sufletească, cu care îndură acum inactivitatea. E adevărat, a renunțat pentru un timp la această tihnă și și-a întrerupt-o, spre lauda lui, fiind luat de prietenul nostru Correllius ca ajutor pentru operațiile de cumpărare și distribuire a pământurilor ca urmare a generozității împăratului Nerva. Nu e demn de toată lauda faptul că tocmai el a fost preferat de omul cel mai de seamă, care avea atâtea posibilități de alegere? Și-apoi cu cât respect și cu câtă statornicie își cultivă prietenii — poți să deduci din aprecierile de pe urmă ale multora, printre care și Annius Bassus, un cetățean de vază, a cărui amintire dăinuie și se propagă datorită elogiului plin de recunoștință făcut de Pollio, care a publicat și o carte despre viața acestuia (căci are un cult pentru literatură, ca și pentru alte arte nobile). Este un lucru foarte frumos și care merită laude tocmai pentru raritatea lui, câtă vreme majoritatea oamenilor nu mai pomenesc de morți, decît ca să se jeluiească ⁴². Pe omul acesta, care dorește atîta prietenia ta, primește-l cu brațele deschise, ai încredere în mine; mai mult, cheamă-l chiar la tine și iubește-l ca și cum i-ai arăta recunoștință. Căci după legile prieteniei, acela care face începutul nu trebuie socotit debitor, ci creditor. Cu bine.

VII, 32

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[Salută cu bucurie eliberarea unor sclavi]

Sînt încîntat că sosirea dragului meu Tiro ți-a făcut plăcere ⁴³; însă ceea ce îmi scrii, că, profitîndu-se de ocazia oferită de proconsul, s-au eliberat o mulțime de sclavi, mă bucură în mod deosebit. Căci doresc ca orașul nostru să prospere în toate privințele, dar în special prin numărul de cetățeni ⁴⁴; aceasta este pentru un oraș cea mai solidă apă-

rare. Și, fără să fiu un ambițios, mă bucură totuși ceea ce adaugi, că am fost ridicați în slavă, și tu și eu, prin elogii și mulțumiri. Căci așa cum spune Xenofon ἤδιστον ἄκουσμα ἔπαινος*, mai cu seamă când știi că o meriți. Cu bine.

VII, 33

C. Plinius către iubitul său Tacitus

[Un gest frumos al lui Plinius]

Am presimțirea, și presimțirea nu mă înșală, că istoriile tale vor fi o operă nepieritoare. Cu atât mai mult doresc (ți mărturisesc cu candoare) să am și eu un loc în ele. Căci dacă de obicei ne îngrijim ca portretul nostru să fie executat de cel mai bun artist, nu trebuie oare să dorim ca faptele noastre să aibă parte de un scriitor ca tine care să le preamărească? Așa dar îți povestesc o faptă a mea, deși ea nu poate scăpa atenției tale, deoarece se află în actele oficiale, și-o povestesc totuși, pentru ca să te convingi câtă plăcere îmi va face, dacă această faptă, al cărui merit a crescut datorită primejdiei, va fi pusă în valoare prin talentul tău, prin mărturia ta.

Senatul mă alesese pe mine și pe Herennius Senecio ca avocați ai provinciei Baetica împotriva lui Baebius Massa⁴⁵ și, după condamnarea lui Massa, senatul hotărîse ca bunurile acestuia să fie date în custodie statului⁴⁶. Senecio, aflînd că reclamațiile vor da mult de lucru consulilor, m-a căutat și mi-a spus: „În aceeași bună înțelegere, cu care am dus la bun sfîrșit acuzarea pe care am susținut-o, să ne ducem la consuli și să le cerem să nu îngăduie să fie irosite⁴⁷ bunurile asupra cărora ei trebuie să vegheze“. I-am răspuns: „De vreme ce sîntem avocați numiți de senat, bagă bine de seamă dacă nu socoți că rolul nostru s-a sfîrșit odată ce procesul s-a încheiat în fața senatului“. El însă: „Tu, pe care nu te leagă nimic de această provincie în afară de serviciul ce i l-ai făcut, și acesta acum de curînd, poți să pui punct misiunii tale cînd vrei; eu însă sînt și născut acolo, am fost și cvestor în această provincie“. Atunci eu i-am

* Lauda sună bine la urechi.

spus: „Dacă tu ai hotărît așa și ai chibzuit bine, voi fi alături de tine, ca să nu fii singur în caz de neplăceri“. Ne-am dus la consuli; Senecio vorbește cum cerea împrejurarea, adaug și eu ceva. Abia am terminat de vorbit că Massa, plingindu-se că Senecio a dat dovadă, nu de corectitudine de avocat, ci de răutatea unui dușman, îl acuză de crimă de lezmajestate ⁴⁸. Se îngrozesc cu toții, eu însă iau cuvîntul: „Mă tem, străluciți consuli, ca Massa, trecîndu-mă sub tăcere, să nu fi dat să se înțeleagă că mă suspectează de prevaricație, deoarece nu a declarat că mă acuză și pe mine“. Cuvinte care au fost reținute și pentru moment, și au fost după aceea subiectul multor discuții. În adevăr, divinul Nerva (căci și ca particular ⁴⁹ el urmărea tot ce se întimpla în stat) mi-a trimis o scrisoare foarte impresionantă, felicitîndu-mă nu numai pe mine, dar și vremurile care au avut parte de un exemplu pe măsura strămoșilor noștri (așa s-a exprimat). Toate acestea, oricare ar fi importanța lor, tu le vei face mai cunoscute, mai strălucite, mai mărețe ⁵⁰; nu-ți cer însă să exagerezi importanța faptelor. Căci nici istoria nu trebuie să treacă de limitele adevărului, iar pentru faptele vrednice de cinstire, adevărul este suficient. Cu bine.

CARTEA VIII

1

C. Plinius către iubitul său Septicius

[Îngrijorat de boala lui Encolpius]

Am călătorit bine, numai că unii din oamenii mei au avut de suferit de pe urma arșiței cumplite. Iar Encolpius, care este lectorul meu, mîna mea dreaptă, și în ocupațiile mele ca și în distracții, a scuipat sînge din cauza prafului care i-a iritat faringele. Ce trist pentru el, ce dureros și pentru mine, dacă el va deveni inapt pentru preocupările intelectuale, cînd pentru el preocupările intelectuale sînt suprema mulțumire! Cine va mai citi ca el, cine va mai îndrăgi ca el micile mele lucrări? Pe cine voi mai asculta cu atîta plăcere? Dar zeii îmi făgăduiesc că va fi bine. Hemoragia s-a oprit, durerea s-a potolit. Și-apoi el este cumpătat, eu îl menajez, medicii sînt plini de grijă. În plus, aerul curat, izolarea, liniștea îi asigură atît însănătoșirea cît și odihna. Cu bine.

VIII, 2

C. Plinius către iubitul său Calvisius

[Fixarea prețului la recolta de struguri]

Unii se duc la moșiile lor ca să se întoarcă mai bogați, eu, ca să mă întorc mai sărac. Vindusem recolta de struguri după o adevărată licitație printre cumpărători. Îi ispitea prețul, și cel fixat, și acela în care sperau. Speranță înșelătoare. Era simplu să le fac tuturor aceeași reducere, dar nu prea era echitabil. Iar mie mi se pare extrem de frumos să te conduci după dreptate și acasă ca și în public, în lucrurile mărunte ca și în cele importante, în treburile tale personale, ca și în ale altora. Căci dacă greșelile sînt egale, egale sînt și meritele. Așa dar, ca să nu plece nimeni

„cu miinile goale“, le-am făcut tuturor reducere a opta parte din prețul de cumpărare; pe urmă m-am ocupat separat de aceia, care investiseră sume mari pentru achiziționare, căci și pe mine mă ajutaseră mai mult, și ei ris-caseră mai mult. Așa că, pentru aceia care cumpăraseră în valoare mai mare de zece mii de sesterți, am mai adăugat la acea a opta parte comună tuturor, oficială așa putea spune, a zecea parte din suma care depășea zece mii sesterți. Dar mi-e teamă că nu m-am exprimat prea clar, am să expun mai limpede acest calcul. Cei care au cumpărat în valoare de 15 mii sesterți au avut și o reducere de o optime pentru 15 mii, și una de o zecime pentru cinci mii sesterți.

Pe lângă acestea, gîndindu-mă că unii au achitat o bună parte din banii datorăți, alții mai puțin, și alții nimic, am considerat că nu e cîtuși de puțin just ca aceia care nu-și onoraseră obligațiile de plată să beneficieze la fel cu ceilalți de generozitatea reducerii acordată de mine. Așa că aceluia care plătiseră le-am redus și a zecea parte din suma plătită.

M-am gîndit că e cea mai indicată modalitate de a da satisfacție fiecăruia după merit, pentru trecut, iar pentru viitor, de a-i ispiti pe toți nu numai să cumpere, dar și să plătească. Acest raționament sau această inlesnire m-a costat, dar a meritat prețul. Căci în tot ținutul sint laudate și inovația cu reducerea și sistemul. Și chiar aceia care nu au fost, cum se spune, măsurăți cu aceeași prăjină, ci diferențiat de proporțional, cu cît erau mai buni și mai cinstiți, cu atît mai plini de recunoștință au plecat de la mine văzînd că la mine

ἐν δὲ ἰῆ τιμῆ ἡμὲν κακὸς ἡδὲ καὶ ἐσθλός*. Cu bine.

VIII, 3

C. Plinius către iubitul său Sparsus

Îmi dai să înțeleg că ultima mea carte pe care ți-am trimis-o îți place cel mai mult dintre toate cărțile mele. Aceasta este și părerea unui mare erudit. Cu atît mai mult

* Cei buni nu sint puși la rînd cu cei răi.

sint incredințat că nici unul nu vă înșelați, deoarece este greu de crezut că vă înșelați și unul și altul, și-apoi imi mai fac și eu iluzii. E adevărat că ultima lucrare mi se pare întotdeauna desăvirșită, și de aceea acum îi prefer acestei cărți discursul publicat recent, și pe care ți-l voi transmite de îndată ce voi găsi un curier de încredere. Ți-am trezit curiozitatea și mi-e teamă că vei fi decepționat când vei avea discursul în mână. Dar pînă atunci așteaptă-l ca pe un discurs care urmează să-ți placă (și poate că îți va plăcea). Cu bine.

VIII, 4

C. *Plinius către iubitul său Caninius*

[Un poem despre războaiele cu dacii]

Foarte bine faci că te pregătești să scrii ¹ despre războiul cu dacii. Căci unde mai găsești un subiect atît de actual, atît de bogat, atît de vast, în sfirșit atît de plin de poezie și, cu toate că faptele sint adevărate, atît de fabulos? Vei vorbi despre schimbarea albiei unor fluvii noi, despre poduri noi aruncate peste fluvii ², despre tabere cocoțate pe munți prăpăstioși, despre un rege care, izgonit din domnie, alungat chiar din viață, nu-și pierde deloc nădejdea; și pe deasupra, despre sărbătorirea a două triumfuri, unul pentru prima oară asupra unui popor pînă atunci neînfrînt, celălalt — pentru ultima oară. O singură, dar extremă dificultate, și anume că este o teribilă cutezanță să te măsoari cu aceste fapte în poezie, chiar pentru talentul tău, care poate atinge totuși sublimul și poate să se ridice pînă la înălțimea celor mai mărețe opere. O dificultate mai este și aceea că numele proprii barbare și sălbatice, în primul rînd chiar acela al regelui, nu sint potrivite pentru versurile grecești. Dar nu există obstacol care, cu măiestrie și trudă, să nu poată fi, dacă nu învins, măcar atenuat. Și-apoi, dacă lui Homer i se iartă, pentru ca versul să fie mai curgător, să scurteze, să lungească sau să modifice cuvintele grecești, care se pretează la aceste procedee, de ce să nu-ți fie iertată și ție o asemenea îndrăzneală, mai ales că nu este un capriciu, ci o necesitate? Prin urmare, conform legilor poe-

ticei, după invocarea zeilor și, dintre zei, a aceluia ale cărui fapte, lucrări, înțelepciune ai de gând să le preamărești, dezleagă odgoanele, întinde pinzele și, atunci când ai să o faci, lasă-te în voia talentului. Căci de ce n-aș vorbi și eu poetic cu un poet?

Și acum iată condițiile mele: să-mi trimiți, pe măsură ce termini, ceea ce scrii, ba chiar înainte de a le desăvirși, așa cum îți ies de sub condei, asemenea unor nou-născuți. Ai să-mi răspunzi că aceste părți izolate nu pot să-mi placă la fel ca un tot bine încheșat, că aceste ciorne nu pot să-mi placă la fel ca atunci când sint desăvirșite. Știu. De aceea și eu le voi lua în considerare ca pe niște ciorne, le voi privi ca pe niște părți ale unui întreg, și vor aștepta în scriinul meu cizelarea finală a ta. Îngăduie-mi, pe lingă celelalte cheazășii ale prieteniei tale, să cunosc chiar și acele lucrări pe care nu ai vrea să le cunoască nimeni. În concluzie, poate imi va fi dat să aprob și să laud cu atit mai mult scrierile tale, cu cit mi le vei trimite mai tirziu și cu mai multă precauție, dar pe tine te voi iubi și te voi lăuda cu atit mai mult, cu cit mi le vei trimite mai repede și fără atita precauție. Cu bine.

VIII, 5

C. Plinius către iubitul său Geminus

[Moartea soției lui Macrinus]

Grea lovitură pentru prietenul nostru Macrinus, pierderea soției lui, un exemplu unic, chiar dacă ar fi trăit pe vremuri. Au dus traiul împreună treizeci și nouă de ani fără cea mai mică umbră de neînțelegere. Cit respect i-a arătat ea soțului ei, fiind ea însăși demnă de tot respectul! Cite virtuți excepționale intilnite la virste diferite s-au întrunit și s-au îmbinat la ea! Pe bună dreptate Macrinus are mîngîierea că a avut atita vreme alături de el o femeie ca ea, dar acum este cu atit mai nemîngîiat pentru că a pierdut-o. Căci dacă ai avut parte de o fericire, durerea de a o pierde e mai mare. Voi fi așa dar îngrijorat pentru un pieten atit de drag, pînă cind va putea accepta să-și abată gindul de la durerea lui, îngăduind astfel răniului să se

tămăduiască, și acestea nu i le poate aduce decît resemnarea în fața soartei și trecerea timpului, atunci cînd va fi sătul de durere. Cu bine.

VIII, 6

C. Plinius către iubitul său Montanus

[Din nou despre onorurile acordate lui Pallas]

Trebuie să fi aflat din scrisoarea mea faptul că am observat de curînd monumentul funerar al lui Pallas cu această inscripție: „Pentru fidelitatea și pioșenia față de stăpînii săi, senatul i-a decernat însemnele pretoriene și cincisprezece milioane de sesterți, dar el s-a mulțumit numai cu onorurile“. După aceea am considerat că merită osteneala să caut chiar decretul senatului. L-am găsit — atît de exagerat și de emfatic, încît inscripția aceea plină de trufie pare modestă și chiar umilă. Să vină și să se compare cu el, nu zic cei de demult, cei ca alde Africanus³, Achaius⁴, Numan-tinus⁵, dar și cei mai aproape de noi — ca alde Marius, Sulla, Pompei, ca să nu merg mai departe; gloria lor va fi cu mult mai prejos de aceea a lui Pallas. Cei care au dat acest decret or fi fost oare ironici, sau neinspirăți? Aș spune că au fost ironici, dacă ironia nu ar fi deplasată în senat; să zic că au fost niște neinspirăți, dar nimeni, oricît de neinspirat, nu poate fi constrins să se înjosească într-atîta. Să fie ambiția sau pofta de a parveni? Dar cine e atît de dement, încît să vrea să parvină înjosindu-se pe el și înjosind întregul stat, într-o țară în care avantajul supremei demnități este să poți fi primul care să-l lauzi pe Pallas în senat?

Nu mai vorbesc de faptul că sclavului Pallas i s-au oferit însemnele pretoriene, căci niște sclavi i le-au oferit; nu mai vorbesc de faptul că s-a hotărît că trebuie nu numai încurajat, dar chiar obligat să poarte inelul de aur, căci ar fi fost ceva contrar prestigiului senatului dacă un pretorian ar fi purtat inel de fier. Și acestea sînt fleacuri fără importanță; ceea ce nu trebuie uitat este faptul că în numele lui Pallas, senatul (și curia⁶ nu a fost purificată după aceea), în numele lui Pallas, senatul mulțumește împăra-

tului și pentru că acesta a vorbit de Pallas copleșindu-l cu laude nemăsurate, și pentru că i s-a dat senatului posibilitatea să-și dovedească bunăvoința față de Pallas. Ce poate fi mai frumos pentru senat decât să-și arate toată recunoștința față de Pallas? Și mai departe: „Pentru ca Pallas, față de care toți recunosc că îi sînt obligați, să primească răsplata pe care o merită din plin pentru deosebita sa fidelitate, pentru zelul său deosebit...“ S-ar putea crede că a extins granițele imperiului, că a redat republicii oștile. Și în continuare: „Deoarece senatul și poporul roman nu-și pot dovedi generozitatea cu mai multă recunoștință decât dacă li se îngăduie să adauge ceva la bunurile acestui atît de cumpătat și atît de fidel păzitor al bogățiilor împăraților...“ Aceasta era atunci dorința senatului, aceasta era bucuria fără seamăn a poporului, aceasta era cea mai plină de recunoștință modalitate de a dovedi generozitate — să adauge la bunurile lui Pallas ceva sustras din avutul obștesc. Și cele ce urmează: că senatul a vrut să hotărască să i se dea din vistieria statului cincisprezece milioane de sesterti și, cu cit intențiile lui Pallas erau mai străine de o atare lăcomie, cu atît erau mai insistente rugămințile adresate părintelui statului, ca să-l constrîngă să se supună voinței senatului. În adevăr, mai lipsea ca tratativele cu Pallas să fie duse prin intermediul autorităților publice, ca Pallas să fie rugat să se supună voinței senatului, ca însuși împăratul să-l apere și să-l ocrotească împotriva acelei trufase modestii, pentru a nu disprețui cele cincisprezece milioane de sesterti. Și le-a disprețuit: asemenea bogății fiindu-i oferite de stat, a fost singura modalitate de a se arăta mai neobrăzat decât dacă le-ar fi primit. Senatul însă, lăsînd impresia că regretă, copleșește cu laude și acest refuz, și încă cu următoarele cuvinte: „dar pentru că prea bunul nostru împărat și părinte al tuturor, la rugămintea lui Pallas, a fost de acord să-l scutească de obligația de a se supune acelei prevederi a decretului referitoare la acordarea celor cincisprezece milioane de sesterti din vistieria statului, senatul declară că, deși a încercat la început să decearnă lui Pallas, pe drept și cu dragă inimă, această sumă împreună cu celelalte onoruri pentru fidelitatea și zelul său, totuși s-a conformat și în această privință voinței

impăratului, considerind că nu are dreptul să i se împotrivescă în nici o împrejurare“. Imaginează-ți-l pe Pallas opunind oarecum un veto decretului senatului, temperind onorurile care i se acordă și refuzind cele cincisprezece milioane de sesterți ca fiind ceva exagerat, în timp ce însemnele pretoriene le-a primit ca pe ceva mai modest; imaginează-ți-l pe împărat conformându-se rugămintilor, sau mai curind poruncii libertului său în fața senatului (căci un libert care îl roagă ceva pe stăpînul său în fața senatului înseamnă că îi poruncește⁷⁾); imaginează-ți senatul declarînd în fața tuturor că a încercat la început să decearnă lui Pallas, pe drept și cu dragă inimă această sumă împreună cu celelalte onoruri, și că ar fi perseverat în aceasta, dacă nu s-ar fi conformat voinței împăratului, căreia nu are dreptul să i se împotrivescă în nici o împrejurare. Astfel, pentru ca Pallas să nu primească cele cincisprezece milioane din vistieria statului, a fost nevoie de modestia lui, de obediența senatului, care tocmai în această împrejurare nu s-ar fi conformat voinței împăratului, dacă ar fi considerat că are dreptul să nu se conformeze.

Și crezi că cu asta s-a terminat? Stai să auzi ceva și mai și: „iar pentru că este util să fie popularizată pretutindeni generozitatea împăratului — întotdeauna gata pentru a lăuda și răsplăti pe cei care merită, și mai cu osebire în acele locuri unde ea poate îndemna la imitarea aceluia căruia el i-a încredințat grija intereselor sale, și unde fidelitatea extraordinară a lui Pallas și dezinteresul lui pot, prin exemplul propriu, provoca rivna unei emulații atît de lăudabile— ceea ce eminentul nostru împărat a citit de curind, în a zecea zi înainte de calendele lui februarie, în plenul adunării noastre, ca și decretul senatului date în legătură cu aceste fapte, să fie săpate pe o placă de bronz care să fie fixată lângă statuia divinului Iulius îmbrăcat cu platoșa⁸⁾“. Nu li s-a părut destul că lăcașul senatului a fost martorul unor asemenea înjosiri, au ales locul cel mai frecventat în care să fie expusă inscripția, pentru a fi citită de contemporani și de posteritate. Și au hotărît să fie gravate în bronz toate onorurile acordate acestui nerușinat sclav eliberat, chiar și acelea pe care le-a refuzat și pe care nu le-a exercitat decît în mintea celor care i le-au decernat. Au fost gra-

vate și săpate în monumente publice și nepieritoare însemnele pretoriene ale lui Pallas întocmai ca tratatele în antichitate, întocmai ca legile sacre⁹. Împăratul, senatul, Pallas însuși au fost atit de . . . nici nu găsesc un cuvint potrivit — încit au hotărit ca Pallas să-și țintuiască în fața ochilor tuturor neobrăzarea, împăratul — slăbiciunea, senatul — servilismul. Și nu s-au sfiit să găsească acestei rușini o rațiune, o rațiune nobilă și frumoasă, în adevăr: ca prin exemplul recompenselor acordate lui Pallas să-i stimuleze pe ceilalți să rivalizeze în rivnă cu el. Așa de desconsiderate erau onorurile, chiar și acelea pe care Pallas nu le disprețuia; și totuși se găseau oameni din familii onorabile, care să ceară și să dorească ceea ce vedem că se acordă unui libert, că se făgăduiește unor sclavi¹⁰.

Cit mă bucur că nu am trăit în acele vremuri, de care mi-e rușine ca și cum aș fi trăit atunci! Nu mă îndoiesc că și tu gîndești la fel (știi ce spirit independent și cinstit ești) de aceea, chiar dacă mi-am arătat uneori indignarea într-o măsură excesivă¹¹ poate pentru o scrisoare, e mai ușor pentru tine să crezi că m-am plins prea puțin decit prea mult. Cu bine.

VIII, 7

C. Plinius către iubitul său Tacitus

Mi-ai trimis cartea ta, nu ca un profesor altui profesor, nici ca un elev altui elev (cum scrii tu), ci ca un profesor unui elev (căci tu ești profesorul, eu elevul; și mă readuci chiar la școală, cînd eu sărbătoresc încă Saturnalele). Nu puteam continua figura de stil, ca să dovedesc tocmai prin aceasta că eu nu trebuie să mă consider nici măcar elevul tău, cu atit mai puțin profesorul tău? Totuși îmi voi asuma rolul de profesor și voi exercita asupra cărții tale dreptul pe care mi l-ai dat, cu o libertate cu atit mai mare, cu cit în acest răstimp nu am de gînd să-ți trimit nimic din lucrările mele, pe care să te poți răzbuna. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Romanus*

[Izvoarele riului Clitumnus]

Ai văzut vreodată izvoarele riului Clitumnus¹²? Dacă nu le-ai văzut încă (și cred că nu, căci altfel mi-ai fi vorbit de ele), du-te să le vezi; eu le-am văzut de curind și regret că așa de târziu.

Un deal nu prea înalt, umbrat de păduri de chiparoși bătrini; la poalele lui țîșnește izvorul, care se răsfiră în mai multe firicele de apă inegale și, după ce scapă din virtejul pe care-l formează, se întinde în albie, limpede și cristalin de poți număra banii pe care îi arunci în el sau pietrele care sclipesc. După aceea el curge năvalnic, nu ca urmare a înclinării terenului, ci în virtutea volumului de apă și a greutateii lui. E încă un izvor, și e deja un riu lat, purtînd chiar corăbii care, și atunci cînd se încrucișează și se îndreaptă în direcții opuse, își află drum și răzbesc la liman; curentul e atît de puternic, încît o corabie dusă de apă nu are nevoie de visle, deși locul nu e înclinat, și îi este foarte greu să reziste împotriva curentului, chiar ajutîndu-se cu visle și prăjini. În plimbările cu barca, fie pentru recreere, fie pentru agrement, e o plăcere să treci de la efort la repaus, sau de la repaus la efort, schimbînd direcția.

Malurile lui sînt acoperite de frasini mulți, de mulți plopi ale căror imagini oglindite în transparența undelor verzi le poți număra. Apa e rece ca gheața și tot atît de strălucitoare. În apropiere este un templu vechi și venerat; înăuntru, statuia zeului Clitumnus, îmbrăcat și împodobit cu toga pretextă. Oracolele indică prezența divinității, ca și a profesiilor. Împrejur sînt răspîndite mai multe capele, cu tot atîtea zeități. Fiecare cu cultul ei, cu numele ei, și unele chiar cu izvoarele lor, căci în afară de acela principal, oarecum mama celorlalte, sînt mai multe izvoare, care își au obirșia lor; acestea își unesc apele într-un riu, peste care se trece pe un pod: este hotarul între ținutul sacru și cel profan; în amonte e permisă numai navigația, în aval e permis și înotul. Locuitorii din Hispellum, cărora divinul Augustus le-a dat în dar locul acela, oferă băi gratuite, oferă și ospi-

talitate. Și nu lipsesc nici vilele care sînt instalate pemal, ademenite de frumusețea riului.

Pe scurt, totul te va încînta. Căci vei avea și ce să studiezi, și vei citi pe toate coloanele și pe toate zidurile o grămadă de inscripții făcute de o mulțime de oameni care slăvesc izvorul acela și pe divinitatea lui. Pe multe ai să le lauzi, de unele ai să rizi, deși tu, cu bunătatea ta, n-ai să rizi de nici una. Cu bine.

VIII, 9

C. Plinius către iubitul său Ursus

De mult n-am mai pus mina pe carte sau pe condei, de mult nu mai știu ce e odihna, ce e liniștea, ce înseamnă acea inactivitate atît de plăcută: să nu faci nimic, să nu fii nimic; în așa măsură multiplele interese ale prietenilor mei nu-mi îngăduie nici o clipă de răgaz sau de studiu. Căci nu există studii, oricît de importante, care să nu poată fi sacrificate îndatoririlor de prieten, pe care tocmai studiile ne învață să le respectăm cu sfințenie. Cu bine.

VIII, 10

C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus

[O veste rea]

Cu cit dorești mai mult să-ți dăruim strănepoți, cu atît vei fi mai îndurerat aflînd că nepoata ta a avut un avort. Cu o inocență copilărească, nu și-a dat seama că este însărcinată și de aceea nu a avut prudența necesară unei femei însărcinate, și a făcut ceea ce nu trebuie să facă. A ispășit această greșală, care a fost pentru ea o lecție severă, fiind la un pas de moarte. Prin urmare, așa cum trebuie să te împaci, cu părere de rău, cu o bătrînețe lipsită încă o dată de urmașii de care parcă te și bucurai, tot așa trebuie să mulțumești zeilor pentru că te-au privat deocamdată de strănepoți, ca să-ți salveze nepoata, pentru a ți-i putea reda într-o

zi; e o speranță mai îndreptățită acum prin însăși această sarcină care, chiar dacă a avut urmări nefericite, e o dovadă de fecunditate. Sint argumentele cu care te incurajez, te indemn, te consolez acum și pe tine, ca și pe mine. Tu nu dorești cu mai multă ardoare strănepoți, decit doresc eu copii, care se vor bucura, atit din partea ta cit și dintr-a mea, de un drum netezit către demnități, de nume cunoscute pină departe și de strămoși care nu au apărut peste noapte. Măcar să se nască și să schimbe în bucurie această durere a noastră! Cu bine.

VIII, 11

C. Plinius către scumpa sa Hispulla

[Vești despre Calpurnia]

Cind mă gindesc că afecțiunea ta pentru fiica fratelui tău e mai duioasă chiar decit dragostea de mamă, imidau seama că trebuie să încep prin a-ți povesti sfirșitul, pentru ca mulțumirea anticipată să nu mai lase loc pentru îngrijorare. Mi-e teamă însă că, după ce te vei bucura, să nu te cuprindă totuși din nou spaima și, așa cum te bucuri că e în afara oricărui pericol, tot așa să te și înspăimînți, aflind în ce pericol a fost. Acum e veselă și, redată ei inșiși și mie, incede să se refacă și să măsoare primejdia prin care a trecut după cum evoluează convalescența. A fost însă în mare pericol — să-mi fie iertat cuvintul — a fost, dar nu din vina ei ci, în parte, a tinereții. De aici și avortul, și trista experiență a unei sarcini de care nu și-a dat seama. Așa dar, chiar dacă nu ți-e dat să te consolezi de pierderea fratelui tău prin dobîndirea unui nepot sau a unei nepoate a lui, nu uita totuși că această mulțumire ți-a fost mai curind aminată decit refuzată, de vreme ce a fost salvată aceea care ne poate face să nădăjduim. Totodată explică tatălui tău această nenorocire, care găsește mai ușor înțelegere la o femeie. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Minicianus*[Laudă lui *Titinius Capito*]

Astăzi, numai astăzi, mă scuz: *Titinius Capito* face o lectură în public și îl voi asculta, nu știu dacă din datorie sau mai curînd din plăcere. E un bărbat excepțional, care trebuie considerat o mîndrie fără seamăn a vremurilor noastre. Se consacră studiilor, ține la cei studioși, îi ajută, îi face cunoscuți; pentru mulți dintre cei care scriu ceva el este liman, adăpost, protector; pentru toți, un exemplu, iar pentru literatura însăși, care acum e în decădere, sprijin și reformator. Își pune casa la dispoziție pentru lecturi în public; frecventează și alte săli de lectură cu o admirabilă dăruire; n-a lipsit niciodată de la o lectură făcută de mine, bine înțeles dacă era la Roma. De aceea ar fi cu atît mai rușinos să nu-i dovedesc recunoștință, cu cît am cel mai bun prilej să o fac. Dacă m-aș irosi în procese, nu m-aș considera oare obligat să mă înfățișez la termenul fixat? Acum, cînd toate preocupările mele, toată grija mea se îndreaptă către studii, sînt oare mai puțin obligat aceluia care vine la lecturile mele cu atîta asiduitate, într-o situație, să nu spun unică, dar cea mai importantă în care eu aș putea să-i fiu obligat? Dacă nu i-aș datora nimic în schimb, nici un serviciu reciproc, tot aș fi ispitit și de talentul acestui om, minunat și excepțional și de o extremă blîndețe în culmea severității, cît și de subiectul foarte atrăgător: scrie despre moartea oamenilor celebri dintre care unii mi-au fost foarte dragi. Consider deci că-mi îndeplinesc o pioasă datorie asistînd, dacă nu mi-a fost îngăduit să urmez cortegiul funerar al acestora, la ceea ce aș numi discursurile lor funebre, tîrzii, e adevărat, dar cu atît mai sincere. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Genialis*

Mă bucur că ai citit împreună cu tatăl tău micile mele lucrări. E în interesul pregătirii tale să înveți de la un scrii-

tor atit de elocvent ce trebuie să lauzi, ce trebuie să critici și totodată să te formeze astfel, încît să te deprinzi să spui adevărul. Ai sub ochii tăi pe acela a cărui pildă trebuie să o urmezi, pe urmele căruia trebuie să calci. Ce fericit ești că ai parte de un exemplu unic, neasemuit și foarte apropiat ție, că ai pe cine să imiți cu precădere — acela cu care natura a voit să semeni atit de mult! Cu bine

VIII, 14

C. Plinius către iubitul său Aristo

[Consultări cu privire la dreptul senatorial]

Deoarece ești extrem de competent și în dreptul civil și în dreptul public, în care este cuprins și dreptul senatorial, doresc să aud în special de la tine, dacă m-am înșelat sau nu zilele trecute în senat, ca să mă documentez, nu pentru trecut (ar fi prea târziu) ci pentru viitor, în caz că se va mai petrece ceva asemănător. „De ce întrebi ceea ce ar trebui să știi?” — vei spune. Servitutea perioadei care ne-a precedat a dus la uitarea și necunoașterea atit a celorlalte arte nobile, cit și a dreptului senatorial. Căci ciți oameni au atita răbdare, ca să vrea să învețe ceva de care nu se vor folosi în viață? Mai adaugă faptul că e greu să ții minte cele învățate, dacă nu le aplici în practică. Așa că libertatea redobîndită ne surprinde nepregătiți și neînvățați; nerăbdători să ne bucurăm de binefacerile ei, sîntem nevoiți să ne supunem unor obiceiuri înainte de a le fi cunoscut.

Din vremuri de demult era statornicit să învățăm de la bătrînii noștri nu numai din auzite, dar și din văzute, ceea ce apoi trebuia să facem și noi și, la rîndul nostru, să transmitem urmașilor noștri. De aceea tinerii erau de timpuriu deprinși cu serviciul militar, ca să se obișnuiască să comande supunîndu-se și, urmîndu-și comandantul, să se obișnuiască să conducă; de aceea cei care se pregăteau pentru demnități stăteau la ușa curiei, și erau spectatori în adunarea senatului, înainte de a face parte din ea. Fiecare avea drept dascăl pe tatăl său, iar celui care nu avea tată, îi ținea loc de tată cel mai în vîrstă și mai de seamă. Ce putere aveau magis-

trații care făceau propuneri ¹³, ce drept aveau cei care își dădeau primii votul ¹⁴, ce autoritate aveau magistrații, ce libertate aveau ceilalți, când trebuia să cedezi, când să te împotrivești, când era momentul să taci, cât trebuia să vorbești, cum să ceri disjungerea ¹⁵ a două propuneri care nu erau admise împreună, ce să adaugi ¹⁶ unor păreri deja exprimate, în sfârșit toată procedura senatorială era învățată prin cea mai eficace metodă de învățămînt — exemplul.

Cît despre noi, am servit de tineri în armată, e adevărat; dar pe atunci meritele erau primejdioase, nepăsarea, la mare preț, comandantii, fără nici o autoritate, ostașii, fără pic de respect, nu exista nicăieri comandă, nicăieri supunere, toate în delăsare, în neorînduială și chiar răsturnate, în sfârșit era preferabil să le uiți decît să le ții minte. Am străjuit și noi senatul, dar un senat fricos și fără glas, pentru că era primejdios să spui ce vrei, și rușinos să spui ce nu vrei. Ce puteai să înveți atunci, la ce ți-a folosit ce-ai învățat cînd senatul era convocat sau pentru o totală lipsă de activitate, sau pentru o nelegiuire extremă, și era menținut cînd ca o jucărie, cînd ca obiect de ocară, ca să dea decrete, niciodată serioase, de cele mai multe ori jalnice? Aceleași suferințe le-am văzut și le-am îndurat ca senatori, și avînd partea noastră de suferință timp de mulți ani; de aceea mintea noastră a lîncezit, și-a pierdut agerimea, s-a descumpănit și pentru viitor. De cîtăva vreme (căci orice perioadă de timp este cu atît mai scurtă cu cît este mai fericită) ne este îngăduit să știm ce sîntem, ne este îngăduit să punem în practică ceea ce știm.

De aceea sînt îndreptățit să-ți cer în primul rînd să privești cu îngăduință greșala mea, dacă am greșit cumva, și-apoi să o îndrepti cu erudiția ta, care s-a preocupat întotdeauna să fie la curent cu dreptul civil, cît și cu cel public, cu procedurile vechi, cît și cu cele actuale, cu cele neobișnuite cît și cu cele frecvente. Și eu cred că și pentru aceia cărora exercitarea continuă a ocupațiilor permanente nu le îngăduia să nu cunoască ceva, ancheta judiciară pe care ți-o supun sau nu a fost îndeajuns de elucidată, sau în totală necunoștință de cauză. De aceea și eu voi putea fi scuzat, dacă îmi scapă cumva ceva, și tu vei fi mai vrednic de

laudă, dacă poți să mă lămurești într-o chestiune despre care nu știu dacă ai cunoștință.

Se adusese în discuția senatului problema libertților consulului Afranius Dexter, mort nu se știe dacă de mîna lui, sau de a alor săi, din dorința lui, sau dacă a fost o crimă. După anchetă, cineva (cine? — spui; eu: dar n-are importanță) a fost de părere ca libertții să fie absolviți de pedeapsă, altcineva, să fie exilați într-o insulă, altcineva, să fie pedepsiți cu moartea. Propunerile acestea erau atît de diferite, încît nu puteau fi luate în discuție decît separat. Căci ce au comun pedeapsa cu moartea și exilul? Pe Hercule, nimic mai mult decît are exilul cu achitarea, deși sentința de achitare este mai apropiată de aceea de exilare, decît este aceea de condamnare la moarte (căci primele două cruță viața, pe cînd ultima o ridică); totuși și aceia care cereau pedeapsa cu moartea, și cei care cereau exilul, ședeau în același loc și, simulînd un acord de circumstanță, renunțau pentru moment la dezacordul dintre ei.

Eu ceream să fie prezentate pe rînd cele trei propuneri, fiecare separat, și să nu fie luate, pentru un scurt armistițiu de circumstanță, două împreună. Pretindeam așa dar ca aceia care opinau pentru pedeapsa capitală să se separe de cei care opinau pentru exil, și să nu se unească provizoriu împotriva celor care propuneau achitarea, cu gîndul ca să se separe după aceea, deoarece n-avea nici o importanță dacă respingeau aceeași propunere toți care nu admiteau aceeași propunere. Și mai era ceva care mi se părea cu totul surprinzător, și anume, că tocmai acela care opinase pentru exilarea libertților și condamnarea la moarte a sclavilor a fost nevoit să-și disjungă propunerea, dar acela care opinase pentru pedeapsa cu moartea a libertților a fost socotit de partea aceluia care opina pentru exil. Căci dacă trebuia să fie disjunctă propunerea unui singur senator, pentru motivul că includea două sentințe, nu vedeam cum puteau fi unite propuneri atît de diferite făcute de doi senatori. Și te rog să-mi dai voie să-ți explic raționamentul meu, ție, ca și cum aş face-o acolo, acum cînd procesul s-a judecat, ca și cum nu s-ar fi dat sentința, și să-ți expun acum în tihnă ceea ce atunci am spus fiind de multe ori întrerupt.

Să ne inchipuim că pentru acest proces au fost numiți în total trei judecători, dintre care unul a opinat pentru moartea libeților, altul pentru exil și al treilea pentru achitare. Primele două propuneri, unindu-și forțele, o vor învinge oare pe a treia, sau fiecare din ele luată separat va avea tot atita putere ca oricare din celelalte, și nici prima unită cu a doua nu va avea mai multă putere decât a doua unită cu a treia? La fel și în senat, trebuie socotite ca păreri opuse acelea care vin cu propuneri diferite. Sau, dacă unul și același senator opinează și pentru pedeapsa cu moartea și pentru exil, după propunerea unuia singur acuzații pot fi oare și executați și exilați? În fine, poate fi socotită o singură propunere aceea care reunește păreri atit de diferite? Cînd unul opinează pentru pedeapsa cu moartea și altul pentru exil, cum s-ar putea deci considera o singură propunere fiindcă s-au pronunțat doi senatori, cită vreme propunerea lor nu ar fi considerată una singură, dacă ar fi rostită de un senator? Cum, nu ne arată limpede legea că propunerile de condamnare la moarte trebuie separate de cele de condamnare la exil, cînd ea prevede că votarea ¹⁷ unei propuneri trebuie să se facă astfel: „cei care sinteți de această părere treceți în partea aceasta, cei care sinteți de oricare altă părere treceți în partea aceluia cu care sinteți de acord“? Analizează cuvintele unul cite unul și chibzuieste bine: „cei care sinteți de părerea aceasta“ — adică cei care opinați pentru exil — „treceți în partea aceasta“, adică acolo unde stă acela care a opinat pentru exil. De unde rezultă clar că aceia care opinează pentru pedeapsa cu moartea nu pot rămîne tot în aceeași parte. „Cei care sinteți de oricare altă părere“, observi că legea nu se mulțumește să spună numai „altă“, ea adaugă și „oricare“? Mai există deci îndoială că aceia care propun pedeapsa cu moartea sînt cu totul de altă părere decât aceia care propun exilul? „Treceți în partea aceluia cu care sinteți de acord“: nu ți se pare că legea însăși îi cheamă, îi silește, îi împinge în partea opusă pe cei care sînt de altă părere? Nu indică oare însuși consulul undetrebue să rămînă fiecare, unde să treacă, nu numai cu formula solemnă ¹⁸, dar și cu gestul, și cu mina?

Dacă însă se va disjunge propunerea de condamnare la moartea de aceea la exil, s-ar putea întâmpla să prevaleze aceea de achitare. Ce importanță are pentru cei care votează? Fără îndoială, nu se cuvine ca aceștia să se împotrivescă cu orice mijloace și orice argumente unei propuneri mai blinde. Trebuie totuși ca aceia care cer pedeapsa cu moartea și cei care cer exilarea să fie confrunțați întâi cu cei care cer achitarea, și apoi ei între ei. Bine înțeles, după cum la unele spectacole sorții înlătură pe unii și păstrează pe acela care să se măsoare cu învingătorul, tot așa și în senat sint confruntări în prima etapă, în a doua și, pe aceea care va birui în primele două, o așteaptă etapa a treia Cum? Odată votată prima propunere celelalte sint neavenite? Cum se poate dară să nu fie grupați la un loc cei care fac propuneri dintre care după aceea nici una nu mai este luată în seamă? Am să repet mai clar cele spuse. Dacă, atunci când își rosteste propunerea acela care cere exilul, cei care cer pedeapsa cu moartea nu trec chiar de la început în altă parte, în zadar se vor separa după aceea de acela căruia i se alăturaseră puțin mai înainte. Dar de ce iau eu un ton profesoral, când aș vrea să știu dacă cele două propuneri trebuiau disjuncte, sau votate fiecare în parte?

De fapt am obținut ceea ce ceream; totuși nu renunț să întreb dacă aveam dreptate să cer. Cum am obținut? Cel care propusese condamnarea la moarte, convins, nu știu dacă de legalitatea, în orice caz de echitatea cererii mele, a renunțat la propunerea sa și s-a raliat la părerea celui care cerea exilul, temându-se bine înțeles că, dacă se vor disjunge propunerile, ceea ce de altfel se părea că se va întâmpla, va prevala prin numărul de voturi propunerea care cerea achitarea. Căci pentru această propunere singură erau mult mai mulți adepți decât pentru fiecare din celelalte două. Atunci și cei care se lăsaseră atrași de autoritatea aceluia, înșelați prin plecarea lui, au renunțat la o propunere abandonată de însuși autorul ei și l-au urmat ca pe un transfug pe acela, pe care îl urmaseră ca pe o căpetenie. În felul acesta, din trei propuneri au rămas două, și din aceste două a prevalat a doua, fiind eliminată cea de a treia care, de vreme ce nu putea să le învingă pe celelalte două, a ales-o pe cea de care avea să fie învinsă. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Iunior*

Te-am copleşit cu atâtea volume trimise toate odată, dar te-am copleşit în primul rînd pentru că mi-o ceruseşi, şi-apoi pentru că îmi scriseseşi că recolta ta de struguri e atît de slabă încît eram aproape sigur că, vorba proverbului, avînd destul timp, vei citi o carte¹⁹. Şi mie mi s-a anunţat acelaşi lucru de la ţară. Aşa că şi eu voi avea puţinţa să scriu, ca să ai ce citi, numai să am de unde să-mi cumpăr papirus; altfel voi fi nevoit să şterg tot ce am scris, bun sau rău. Cu bine.

C. *Plinius către iubitul său Paternus*

[Îndurerat de moartea unor sclavi]

Sînt copleşit de cazurile de boală, şi chiar de moarte, ale oamenilor mei, şi încă printre tineri. N-am decît două consolări, nici pe departe pe măsura unei asemenea dureri, totuşi consolări. Prima — posibilitatea de a-i elibera²⁰, căci am impresia că nu i-am pierdut deloc prea devreme pe aceia pe care i-am pierdut după ce i-am eliberat; a doua, să îngădui şi sclavilor să lase nişte cvasi-testamente, pe care eu să le execut ca şi cum ar fi legale. Îmi cer şi mă roagă ce vor, eu ascult ca de o poruncă. Ei fac partaj, donaţii, legate, cu condiţia să rămînă totul în casă, căci pentru sclavi casa este, ca să zic aşa, statul şi aproape patria. Dar oricît m-ar linişti aceste consolări, sînt extenuat şi copleşit tocmai de grija pentru oameni, care m-a determinat să recurg la această soluţie.

N-aş vrea totuşi să deviu mai dur. Şi ştiu că unii consideră o pagubă întîmplările de felul acesta şi prin asta se cred oameni mari şi înţelepţi. Nu ştiu dacă aceştia sînt mari şi înţelepţi, dar oameni nu sînt; căci a fi om înseamnă să ai suferinţe, să le trăieşti, dar să nu te laşi doborît de ele, şi să primeşti consolările, nu să nu ai nevoie de consolări.

Dar despre acestea am vorbit mai mult poate decît ar fi trebuit, însă mai puţin decît aş fi vrut. Căci există şi o vo-

luptate a durerii, mai ales dacă poți să plingi la pieptul unui prieten, care e întotdeauna gata să-ți arate înțelegere sau îngăduință pentru lacrimile tale. Cu bine.

VIII, 17

C. Plinius către iubitul său Macrinus

[Inundații]

Și pe la tine timpul este urit și vremea închisă? Aici sint mereu furtuni și frecvente inundații. Tibrul a ieșit din albie și s-a revărsat pînă departe ²¹ acolo unde malurile sint mai joase. Deși canalul făcut din excepționala prevedere a împăratului a preluat o cantitate din apele lui, el acoperă văile, înecă ogoarele și acolo unde cimpia e netedă, acoperă tot pămîntul. De aceea riurile, care în mod obișnuit se varsă în el și sint duse de el mai departe, acum sint oprite de el și parcă silite să-și întoarcă ele cursul, și în felul acesta Tibrul acoperă cu apele altor riuri cîmpii pe care nu le udă cu apele lui. Anio, riul cel mai liniștit și de aceea invitat parcă și reținut de vilele pe lingă care curge, a dezrădăcinat și a luat cu el o mare parte din copacii prin umbra cărora trece; a săpat munții și, împiedicat de grămezile de stînci prăbușite, căutîndu-și drumul pierdut, a dărîmat case și a năvălit asupra ruinelor lor, luîndu-le cu el. Cei pe care această calamitate i-a surprins pe locuri mai ridicate, au văzut plutînd la întîmplare, pe o întindere vastă, ici lucrurile scumpe ale celor bogați și obiecte casnice grele, colo unelte agricole, dincoace boi, pluguri și conducătorii lor, dincolo turme slobode în dezordine și peste tot, trunchiuri de copaci sau birne de la case. Și n-au fost cruțate de dezastru nici regiunile pînă la care nu se ridică riul, căci în locul riului, apa ploilor neconținute și vijeliile dezlănțuite din nori, năruirea lucrurilor agricole care înconjoară cîmpii de mare valoare, monumente funerare răsturnate și chiar dărîmate. Mulți oameni au fost schilodiți, zdrobiți, striviți în accidente de felul acesta, așa că la pagubele pricinuite s-a adăugat jalea.

Să nu se fi întîmplat ceva asemănător și pe la tine, teama mea e pe măsura dezastrului; dacă nu, te rog pune cit mai curînd capăt îngrijorării mele: dar dacă s-a întîmplat

și pe acolo așa ceva spune-mi și mie. Căci e aproape tot una să treci printr-o nenorocire sau să te aștepți la ea, cu deosebirea că suferința are o măsură, iar teama, nu. Suferi pe măsura celor ce știi că s-au întâmplat, dar te temi de tot ceea ce s-ar putea întâmpla. Cu bine.

VIII, 18

C. Plinius către iubitul său Rufinus

[Domitius Tullus]

E fals, fără doar și poate, ceea ce se crede în general, că testamentul este oglinda caracterului omului, de vreme ce Domitius Tullus²² s-a dovedit cu mult mai bun în moarte, decît în viață. Căci, după ce a făcut jocul captatorilor de testamente, a lăsat-o moștenitoare pe fiica lui, care era de fapt fiica fratelui său și adoptată de el. Și-a arătat dragostea față de nepoți prin legate numeroase și foarte bogate, și-a arătat dragostea chiar față de strănepot; într-un cuvînt, toate au fost de un devotament desăvirșit și cu atît mai neașteptate. De aici, tot felul de comentarii prin oraș; unii spun că e fățarnic, ingrât, perfid, și, acuzîndu-l pe el, se dau de gol ei înșiși prin mărturisiri josnice, deoarece se plîng de un om care a fost tată, bunic, străbunic, ca de unul fără copii; alții, dimpotrivă, laudă tocmai faptul că a înșelat speranțele unor oameni necinstiți, pe care a-i decepționa în felul acesta intră în obiceiurile vremurilor noastre. Se mai spune chiar că nu a avut libertatea să facă la moarte un alt fel de testament, căci el nu și-a lăsat fiicei lui bunurile, ci i le-a restituit pe acelea cu care el se îmbogățise prin adoptarea ei. În adevăr, Curtilius Mancina, care-și detesta ginerele (Domitius Lucanus — fratele lui Tullus), a instituit-o moștenitoare pe nepoata sa, fiica lui Lucanus, cu condiția ca tatăl ei s-o emancipeze. Tatăl a emancipat-o, unchiul a adoptat-o, și testamentul fiind eludat²³ în felul acesta, Domitius, care deținea averea în indiviziune cu fratele său, a trecut-o în puterea acestuia, printr-o adopțiune fictivă, pe fiica emancipată, și încă împreună cu o frumoasă avere.

De altfel acești frați au fost sortiți parcă să se îmbogățescă, împotriva voinței acelor care au contribuit la aceas-

ta. Domitius Afer, care i-a adoptat, a lăsat un testament dictat ²⁴ cu 18 ani în urmă și care după aceea era atît de departe de intențiile lui, încît el a avut grijă să fie confiscate bunurile tatălui celor doi frați. Surprinzătoare asprimea lui, surprinzătoare și fericirea acelora: asprimea lui Domitius Afer, care l-a șters din rîndul cetățenilor pe acela cu care s-a asociat în paternitate, fericirea tinerilor cărora le-a ținut loc de tată el, care i-a privat de tată. Dar și această moștenire a lui Afer, ca și toate bunurile dobîndite în comun de amîndoi frații, trebuia să revină fiicei lui Domitius Lucanus, care îl instituisese pe Tullus legatar universal, în detrimentul propriei sale fiice, pentru a și-l atrage. Cu atît mai lăudabil este acest testament, pentru că a fost dictat de pietate, fidelitate, onoare, prin care în sfîrșit i-a revenit fiecăruia, pînă și soției lui, după dreptul fiecăruia, după gradul de rudenie, ceea ce i se cuvenea. Soția lui — o femeie minunată și foarte devotată, și meritînd cu atît mai mult de la soțul ei, cu cît a fost blamată pentru această căsătorie -- a primit niște vile splendide și o mare sumă de bani. Căci fiind o femeie între două virsute, dintr-o familie strălucită, avînd un caracter vrednic de stimă, văduvă de multă vreme și care avusese cîndva copii, era considerat sub demnitatea ei faptul că făcuse o căsătorie cu un bătrîn bogat și atît de măcinat de boală, încît ar fi putut fi obiect de dezgust și pentru o soție cu care s-ar fi căsătorit cînd era tînăr și teafăr. În adevăr, infirm și complet paralizat, el nu mai putea parcurge decît cu ochii imensele lui bogății, și nici în pat nu se putea mișca decît cu ajutorul altora. Mai mult (mi-e greu să spun și e vrednic de milă), pînă și pe dinți trebuia să fie spălat de altcineva. Deseori îl auzeai chiar pe el spunînd, cînd se plîngea de starea jalnică a infirmității lui, că în fiecare zi linge degetele sclavilor săi. Și totuși trăia și voia să trăiască, fiind ajutat mai ales de soția lui care, prin perseverența ei, schimbase în glorie greșala de a fi consimțit la această căsătorie.

Iată toate noutățile din Roma; căci toate noutățile sînt Tullus. Toți așteaptă vînzarea la licitație. Era în adevăr atît de bogat, încît își împodobește grădinile imense cu nenumărate statui antice în aceeași zi în care le cumpăra, atît de multe opere de artă minunate avea care zăceau uitate în magaziiile lui. La rîndul tău, dacă pe la tine se petrece ceva

demn de o scrisoare, nu pregeta. Căci și urechile oamenilor se bucură să audă noutăți, și noi ne formăm pentru viață prin exemplu. Cu bine.

VIII, 19

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Rugămintea de a-i revedea o lucrare]

Literatura este pentru mine și bucurie și mîngîiere, și nimic nu este atît de plăcut, care să nu devină prin ea mai plăcut, nimic nu este atît de trist, care să nu devină prin ea mai puțin trist. Așa că, îndurerat de boala soției mele și de primejdia în care se află oamenii mei, chiar de moartea unora dintre ei, mi-am căutat refugiu în singura ușurare a suferinței, studiul, care mă ajută să înțeleg mai bine nenorocirile și să le îndur cu mai multă resemnare.

Eu însă am obiceiul, cînd am să dau o lucrare în mîinile oamenilor, să o supun mai întîi aprecierii prietenilor, și în primul rînd ție. Așa dar, dacă ai s-o faci, apleacă-te acum cu atenție asupra cărții pe care o vei primi o dată cu această scrisoare, deoarece mi-e teamă că eu personal, îndurerat cum sînt, n-am prea fost atent. Căci am putut să-mi înfrîng suferința ca să scriu, dar n-am putut să scriu cu sufletul împăcat și mulțumit. Și-afară de asta, după cum studiul îți dă satisfacții, tot așa veselia te predispune la studii. Cu bine.

VIII, 20

C. Plinius către iubitul său Gallus

[Lacul Vadimo]

Ca să cunoaștem unele lucruri, obișnuim să pornim la drum, să străbatem mări, dar trecem cu indiferență pe lângă cele ce sînt sub ochii noștri, fie pentru că natura a făcut ca, neinteresîndu-ne cele ce se află în imediata noastră apropiere, să ne preocupe cele ce sînt departe de noi, fie pentru că dorința de a cunoaște totul dispăre, cînd prilejul ne este

la indemână, fie pentru că aminăm, zicindu-ne că vom putea vedea adesea ceea ce ne este dat să vedem ori de câte ori vrem să observăm. Oricare ar fi cauza, sint foarte multe lucruri în orașul nostru și în împrejurimi, pe care nu numai că nu le-am văzut dar de care nici nu am auzit și pe care, dacă s-ar afla în Ahaia, Egipt, Asia sau în orice altă țară bogată în minuni și care știe să le pună în valoare, le-am fi cunoscut, le-am fi privit cu atenție, le-am fi cercetat ²⁵.

Eu însumi am auzit de curind și am și văzut ceva ce nici nu văzusem și de care nici nu auzisem pînă acum. Bunicul soției mele îmi ceruse să vizitez moșia lui de lingă Ameria ²⁶. În timp ce străbăteam moșia, mi-a fost arătat în vale un lac numit Vadimo ²⁷ și mi s-a povestit totodată ceva de necrezut. Am ajuns acolo. Lacul are o formă perfect rotundă, asemănătoare cu a unei roți culcate la pămînt; nici un golf, nici un intrind, totul este măsurat, simetric, săpat și tăiat parcă de o mină măiastră. Culoarea apei este de un albastru mai deschis decît al mării și de un verde mai închis *, mirosul de sulf, și gustul de medicamente, și are proprietatea de a consolida fracturile. Nu este prea întins, dar îndeajuns, pentru ca apele-i să fie agitate de vînt și umflate de valuri. Nici o corabie nu plutește pe apele lui sacre, doar cițiva plauri înverziti de trestii și stuf și de tot ceea ce crește într-o baltă mai fecundă și chiar pe malul unui lac. Fiecare insulă are forma și dimensiunile ei, toate au malurile golașe, fiindcă, izbindu-se fie de țărmul lacului, fie între ele, se netezesc prin eroziune unele pe altele. Toate au aceeași înălțime și aceeași greutate, căci sub apă se termină printr-o bază îngustă — ca o rădăcină — în formă de carenă, care poate fi văzută din toate părțile, căci ea este totodată și sub apă, și la suprafață. Uneori insulele se apropie și se unesc, dînd impresia unei singure întinderi de pămînt, altele sint despărțite de vînturile care bat în sensuri diferite, cîteodată cînd e liniște plutesc fiecare separat. Deseori cele mai mici se unesc cu cele mai mari, ca niște bărci de transport, deseori mari și mici se iau la întrecere, ca într-un adevărat concurs de viteză; și iarăși, împinse toate, se opresc în același loc și formează o limbă de pămînt, descoperind și acoperind

* text nesigur, din cauza manuscriselor, care prezintă variante.

astfel lacul cind într-o parte, cind în alta, și numai atunci cind se adună toate în mijlocul lacului nu-i îngustează suprafața. Toți știu că turmele, în căutare de pășune, înaintează pe aceste insule ca pe malul lacului, fără să-și dea seama că insulele se mișcă, decit numai atunci cind, depărtându-se de mal, ele se văd luate și duse și, inconjurate de jur împrejur de apele lacului, se înspăimintă; apoi trec pe uscat acolo unde le-a dus vintul, fără să-și dea seama că au pășit pe pământ, așa cum nu și-au dat seama nici cind au părăsit pământul. Tot acest lac își varsă apele într-un riu care, după ce se vede citva timp, dispare într-o grotă și curge în adânc pe sub pământ, luind cu el și readucind la suprafață tot ceea ce a primit înainte de a intra sub pământ.

Ți-am scris toate acestea considerind că nu-ți sint nici mai puțin necunoscute decit mie și nici mai puțin plăcute. Căci și pe tine, ca și pe mine, nimic **nu** ne desfată mai mult ca operele naturii. Cu bine.

VIII, 21

C. Plinius către iubitul său Arrianus

[O lectură în public a lui Plinius]

Eu cred că în literatură, ca și în viață, cel mai frumos lucru și cel mai firesc este să îmbini seriozitatea cu veselia, ca să nu ajungă una la duritate, cealaltă la ușurătate. Călăuzit de acest principiu eu alternez operele serioase cu poezii erotice și cu compoziții ușoare. Ca să le dau lumină pe acestea din urmă am ales timpul și locul cel mai potrivit și, ca să le obișnuiesc de pe acum să se facă ascultate și în tihnă, și în timpul mesei, mi-am instalat prietenii în sufragerie, aducind scaune în fața paturilor, în luna iulie, cind sint cele mai puține procese. Întimplător, în dimineața aceleiași zile am fost rugat pe nepusă masă să pledez, ceea ce mi-a prilejuit subiect pentru introducere. Am rugat să nu mă învinuiască cineva că, dind prea puțină importanță operei pe care urma să o citesc, în fața unor prieteni, e adevărat, și puțini, nu m-am putut abține de a mă duce la tribunal și la îndatoririle de avocat, adică tot pentru prieteni²⁰. Am adăugat că eu respect și cind lucrez această ordine de prefe-

rință — obligațiile înaintea plăcerilor, cele serioase înaintea distracțiilor, și în primul rînd scriu pentru prieteni și pe urmă pentru mine.

Cartea mea a cuprins o varietate de poezii și de metri. Așa procedez de obicei: avînd prea puțină încredere în talentul meu, mă feresc să nu devin plictisitor. Lectura a durat două zile, așa au cerut, de comun acord, ascultătorii. Și totuși, în timp ce alții sar peste unele pasaje și se laudă că le-au sărit, eu nu omit nimic și declar chiar că nu omit nimic. Căci citesc totul, ca să pot îndrepta totul, posibilitate pe care nu o are cine citește pasaje alese. Dar, s-ar putea spune, aceia dovedesc mai multă modestie și mai mult respect pentru ascultători; eu, mai multă cinste și mai multă afecțiune, căci îmi iubește prietenii acela care se crede așa de iubit, încît nu se teme că îi va plictisi²⁹. Și de altfel la ce sînt buni prietenii, dacă se întrunesc numai pentru plăcerea lor? E comod și pot spune necunosător acela care preferă să asculte o carte bună a unui prieten în loc să scrie el una. Nu mă îndoiesc că tu, cu dragostea ce-mi porți, dorești să citești cit mai curînd posibil această carte încă nouă. O vei citi, dar după ce îi voi aduce îndreptările pentru care am făcut lectura în public. Unele pasaje îți și sînt cunoscute; acestea, mai bune sau mai proaste în urma îndreptărilor făcute, cum se întîmplă uneori cînd stărui mult asupra unei lucrări, îți vor părea noi și scrise din nou. Căci atunci cînd schimbi multe lucruri, chiar și acelea care au rămas par schimbate. Cu bine.

VIII, 22

C. Plinius către iubitul său Geminus

[Încercare — reținută — de a vorbi de rău pe cineva]

Cunoști oameni care, sclavi ai tuturor pasiunilor, sînt așa de porniți împotriva viciilor altora, de parcă i-ar învidia, și-i pedepsesc foarte aspru pe aceia, pe care îi imită cel mai mult? În timp ce aceluia care nu au nevoie de clemența număunii, nimic nu le șade mai bine ca blindețea. Eu îl consider foarte bun și desăvîrșit pe acela care îi iartă pe ceilalți ca și cum el ar păcătui în fiecare zi, și care se ferește să păcătuiască, de parcă el nu ar ierta pe nimeni. Prin urmare, fie acasă,

fie în public, fie în orice împrejurare în viață, să respectăm acest principiu de a fi neiertători cu noi înșine, și îndurători chiar cu aceia, care nu sînt în stare să ierte decît pe ei înșiși, și să nu uităm vorbele pe care Thrasea, omul extrem de blind și tocmai prin aceasta fără seamăn, obișnuia să le spună mereu: „Cine urăște viciile, urăște oamenii“³⁰. Te întrebî poți ce am pățit de vorbesc așa. Cineva, zilele trecute ..., dar mai bine îți voi spune prin viu grai, deși poate nici atunci³¹, căci mi-e teamă că urmărind, criticînd, relatînd ceea ce eu dezaprob la el să nu fiu în contradicție tocmai cu ceea ce susțin eu. Oricine ar fi acela și oricum ar fi el, mai bine tac, căci dacă îl numesc, nu folosește la nimic ca exemplu, dacă nu-l numesc, bunătatea are de cîștigat. Cu bine.

VIII, 23

C. Plinius către iubitul său Marcellinus

[Moartea lui Iunius Avitus]

Durerea nemărginită pricinuită de moartea lui Iunius Avitus mi-a risipit, mi-a alungat, mi-a tulburat toate preocupările literare, toate grijile, toate distracțiile³². Își îmbrăcase tunica de senator în casa mea, fusese sprijinit de votul meu în magistraturile pentru care candida, și-apoi avea atîta dragoste, atîta stimă pentru mine, încît mă considera un îndrumător în comportarea lui, și aproape un dascăl. E ceva rar întîlnit la tinerii din vremea noastră. Cîți oare îți acordă respectul datorat vîrstei sau prestigiului tău? Ei sînt înțelepți și știu totul din prima clipă, nu respectă pe nimeni, nu imită pe nimeni și sînt propriul lor exemplu.

Dar Avitus nu era așa; era de o înțelepciune deosebită tocmai pentru că îi considera pe ceilalți mai înțelepți, era de o erudiție deosebită tocmai pentru că voia să învețe. Întotdeauna îți cerea părerea, fie într-o chestiune de studii, fie în diferite împrejurări în viață, întotdeauna pleca de la tine ca și cum ar fi devenit mai bun, și așa și era, prin ceea ce învățase, sau pentru simplul fapt că pusese o întrebare. Cît respect i-a arătat lui Servianus, omul acela desăvîrșit! Ca tribun, Avitus s-a înțeles așa de bine și s-a atașat atît de mult de Servianus, legat pe atunci, încît, cînd acesta a trecut

din Germania în Panonia, Avitus l-a urmat nu ca tovarăș de arme, ci ca însoțitor și ca discipol. Cîtă hărnicie și cîtă modestie l-au făcut tot atît de plăcut și apreciat, pe cît de util consulilor, al căror cvestor a fost (și a avut mai mulți)! Cît zbuclium, cîtă energie a desfășurat, candidînd tocmai pentru această funcție de edil din care a fost răpit de moarte! Și asta îmi exacerbează cumplit durerea. Am mereu în fața ochilor truda zadarnică, și rugămintile inutile, și această demnitate pe care a meritat-o atîta; gîndul mă poartă la acea tunică de senator îmbrăcată în casa mea, la sprijinul pe care i l-am acordat de la prima și pînă la ultima sa candidatură, la conversațiile noastre, la sfaturile noastre.

Depling tinerețea lui, depling asemenea lovituri ale soartei. Avea o mamă în vîrstă, o soție cu care se căsătorise de un an, avea o fetiță pe care abia o luase în brațe. Atitea speranțe, atitea bucurii au fost schimbate în durere într-o singură zi. Abia desemnat edil, căsătorit de curînd, de curînd tată, el lasă o funcție pe care nici n-a îndeplinit-o, o mamă singură, o soție văduvă, o fetiță sub tutelă și care nu și-a cunoscut tatăl. La jalea mea se adaugă faptul că eu, fiind departe și neavînd cunoștință de primejdia care îl amenința, am aflat în același timp și de boala și de moartea lui, fără ca teama pentru el să mă fi obișnuit cu gîndul unei atîta de mari pierderi. Atîta de mare este durerea mea acum cînd îți scriu, încît nu-ți scriu decît atîta; căci în momentul de față nu mă pot gîndi la altceva sau scrie altceva. Cu bine.

VIII, 24

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Elogiul Greciei]

Dragostea pe care ți-o port mă silește nu să te învăț (căci nu ai nevoie de dascăl), dar să te sfătuiască să reții și să aplici tot ceea ce știi, altfel degeaba le știi.

Gîndește-te că ești trimis în provincia Ahaia³³, în inima adevăratei Grecii, acolo unde se zice că este leagănul civilizației, al literaturii, și chiar al cultivării pămîntului; căci ești trimis ca să pui ordine în forma de guvernămint a unor cetăți libere, adică la oamenii prin excelență oameni, acolo

unde libertatea este într-adevăr libertate, unde acest drept hărăzit de natură s-a păstrat prin virtute, merite, prietenie, în sfirșit prin tratate și prin religie. Respectă-le zeii fondatori și numele zeităților, respectă-le gloria străbună și însăși această bătrinețe, care este venerabilă la un om și sacră la un oraș. Să nu știrbești cu nimic autoritatea cuiva, libertatea și chiar vanitatea cuiva. Să ai mereu în fața ochilor că aceasta este țara de la care noi am luat dreptul, care ne-a dat legile, la cererea noastră, nu ca unor învinși; că vei merge la Atena și că vei governa în Lacedemona; ar fi crud, sălbatic, barbar să le răpești ultima rămășiță și numele de libertate care le-a mai rămas. Uită-te la medici: deși în caz de boală nu fac nici o deosebire între sclavi și oameni liberi, totuși îi tratează cu mai multă blîndețe și înțelegere pe oamenii liberi. Amintește-ți ce a însemnat fiecare stat, nu ca să-l disprețuiești, pentru că nu mai este ce a fost; fără orgoliu, fără duritate. Să nu-ți fie teamă că ai putea fi disprețuit. Poate fi disprețuit acela care are comanda și însemnele puterii, dacă el însuși nu se arată umil și josnic și dacă nu e el primul care se disprețuiește pe sine? O autoritatea greșește cînd își arată puterea prin jigniri aduse altora, greșește cînd își atrage respectul prin teroare; prin dragoste reușești cu mult mai bine să dobîndești ce vrei, decît prin teroare. Căci teroarea dispăre cînd te îndepărtezi, dragostea rămîne și aduce după ea respectul, tot așa cum teroarea aduce ură.

Tu însă nu trebuie să uiți nici o clipă (și ți-o repet într-una) importanța funcției tale, și să-ți reprezînti ție însuți ce înseamnă și cît de important este să pui ordine în forma de guvernămînt a unor cetăți libere. Căci ce este mai necesar pentru un stat, decît ordinea, ce este mai de preț, decît libertatea? Ce rușine deci dacă ordinea se schimbă în haos și libertatea în servitute!

Adaugă la acestea faptul că trebuie să te întreci pe tine însuși. Asupra ta apasă faima cvesturii tale: te-ai întors din Bithynia cu această faimă sporită; asupra ta apasă girul împăratului, asupra ta apasă tribunatul, pretura și chiar această demnitate de legat acordată acum ca o incununare. Cu atît mai mult trebuie să te străduiești, ca să nu se pară că te-ai arătat mai uman, mai bun, mai abil într-o provincie înde-

părtată, decît în apropierea Romei, printre sclavi, decît printre oameni liberi, atunci cînd ai fost desemnat prin tragere la sorți, decît printr-o alegere judicioasă, cînd erai lipsit de experiență și necunoscut, decît după ce ai căpătat și dovedit experiență. Căci de altfel, așa cum ai auzit adesea, așa cum ai citit adesea, e mult mai rușinos să-ți pierzi o reputație, decît să nu o dobîndești. Aș vrea să crezi că ți-am scris toate acestea, așa cum ți-am spus-o și la început, ca să-ți dau un sfat, nu o lecție; dar vreau să-ți fie și lecție. Căci ca prieten, nu mi-e teamă că am depășit măsura. Și nici nu există primejdia să fie excesiv ceea ce trebuie să fie foarte bun. Cu bine.

CARTEA IX

1

C. Plinius către iubitul său Maximus

[**Îndemn pentru publicarea neîntârziată a unei lucrări**]

Te-am îndemnat adesea să publici cit mai curînd cărțile scrise în apărarea ta, sau împotriva lui Planta ¹, sau și una și alta (căci așa îți impunea subiectul); cu atît mai mult acum, cînd s-a aflat de moartea lui, te îndemn și te sfătuiesc să o faci. Căci oricît de mulți sînt aceia cărora le-ai citit sau le-ai dat să le citească, n-aș vrea totuși să gîndească cineva că tu ai început să scrii abia după moartea lui o lucrare, pe care de fapt ai terminat-o pe cînd el trăia încă. Să-ți păstrezi neștirbită faima curajului tău. Și ți-o vei păstra dacă va fi lucru știut, de cei care-ți sînt binevoitori și de cei răuvoitori, că nu după moartea dușmanului tău ai prins curaj să scrii, ci că lucrarea ta, gata de publicat, a fost surprinsă de moartea lui. Totodată vei scăpa de acel „ὄυχ ὀσίη φθιμένοισι...“*. Căci cele scrise despre cineva cit era în viață și citite în public cît era în viață, dacă le publici imediat după moartea lui, este ca și cum le-ai fi publicat cît trăia încă. Așa dar, dacă ai început altă lucrare, mai amin-o și termin-o pe aceasta, care pentru noi, cei ce-am citit-o, este de mult desăvîrșită. Însă ea trebuie să-ți pară și ție tot așa, căci nici subiectul nu suferă aminare și nici împejurarea de față nu ți-o îngăduie. Cu bine.

IX, 2

C. Plinius către iubitul său Sabinus

[**Regretă că vremurile nu-i oferă subiecte mai variate pentru scrisori**]

Mă bucur că-mi ceri scrisori, nu numai mai multe, dar și mai lungi; am fost mai zgîrcit cu ele, pe de o parte pentru că

* „E o impietate să vorbești astfel despre cei care nu mai sînt“; versul lui Homer, *Odis.* XXII, 412, e puțin modificat de Plinius.

îți respectam ocupațiile, pe de alta, pentru că și eu eram foarte hărțuit de o mulțime de treburi mărunte, care îți sustrag atenția, și totodată ți-o irosesc. Și-apoi nu aveam subiecte ca să-ți scriu mai mult. Căci situația mea nu se compară cu a lui Cicero, al cărui exemplu mi-l evoci: el avea la îndemină și un talent fecund, și o bogăție de evenimente variate și impunătoare, pe măsura talentului lui. Eu, poți vedea și singur, chiar fără să ți-o spun, cit sint de îngrădit; doar dacă ar fi să-ți trimit niște scrisori formale sau, ca să spun așa, niște exerciții de școlar. Dar nimic nu mi se pare mai puțin potrivit când mă gîndesc la viața militară, la tabără, la sunetul goarnei, al trompetei, la praful și sudoarea cu care te lupți în bătaia soarelui². Cred că ți-am dat o justificare acceptabilă, de care totuși mă indoiesc că așa vrea să ții seama. Căci într-o prietenie adevărată nu ierți scrisorile scurte ale prietenilor, chiar dacă știi că își au rațiunea lor. Cu bine.

IX, 3

C. Plinius către iubitul său Paulinus

[Cine aspiră la nemurire, trebuie să lase posterității opere nepieritoare]

Fiecare vede altfel fericirea. Eu îl consider foarte fericit pe acela care se bucură cu anticipație de o faimă bună și care dăinuie și, fiind sigur de posteritate, trăiește gloria care va veni. Dacă nu așa avea în fața ochilor răsplata nemuririi, nimic nu mi-ar place mai mult decît tihna³ netulburată de nimeni. Căci eu socot că toți oamenii trebuie să se gîndească fie la nemurire, fie la condiția de muritor; primii trebuie să se străduiască, să se zbată pentru ea, ceilalți, să stea liniștiți, să se destîndă, să nu-și obosească viața scurtă prin strădaniile inutile, cum văd că se întîmplă cu mulți care, înșelați de o aparență de activitate jalnică și deșartă, ajung să se disprețuiască pe ei înșiși. Îți spun ție ceea ce îmi spun și mie zilnic, pentru ca să nu mi-o mai spun nici mie, dacă tu nu ești de aceeași părere; totuși n-ai să fii de altă părere tu, care reflectezi întotdeauna la ceva măreț și nepieritor⁴. Cu bine.

IX, 4

C. Plinius către iubitul său Macrinus

Mi-e teamă că ai putea să consideri peste măsură de lung discursul pe care ai să-l primești împreună cu scrisoarea aceasta, dacă n-ar fi scris în așa fel, încît să pară că se termină de mai multe ori, și începe din nou; căci fiecare cap de acuzare e ca un proces în sine. Așa că vei putea, ori de unde l-ai începe și oriunde te-ai opri, să-l citești și ca pe ceva nou, și ca o continuare, și ai putea să consideri că în ansamblu e cam lung, iar fiecare parte luată separat, cam scurtă. Cu bine.

IX, 5

C. Plinius către iubitul său Tiro

[Sfaturi prietenești]

E frumos ceea ce faci (căci sînt informat) și continuă să împarți dreptatea cu multă omenie printre oamenii din provincia pe care o guvernezi. O condiție de bază a acestei omenii este să legi prietenie cu oamenii de onoare și să te faci iubit de cei mai mici, fiind totodată îndrăgît de cei mari. Cei mai mulți însă, de teamă să nu pară că acordă prea mare importanță trecerii ce ar putea-o avea pe lingă cei puternici, își dobîndesc o faimă de lipsă de tact și chiar de răutate. Ești cu totul străin de acest defect, știu. Dar nu mă pot stăpîni să nu-ți aduc laude, care sînt oarecum și sfaturi, ca să păstrezi acea măsură, care respectă diferențele dintre clase și demnități; dacă acestea sînt perturbate, răsturnate, amestecate, nimic nu este mai inegal, decît însăși această egalitate. Cu bine.

IX, 6

C. Plinius către iubitul său Calvisius

[Spectacolele de circ]

Mi-am petrecut ultimul timp numai între tăblițele de scris și cărțile mele, într-o tihnă cit se poate de plăcută.

„Cum ai putut — vei spune — cînd ai stat la Roma?“ Toțmai aveau loc jocurile de circ, gen de spectacol pe care nu-l gust cîtuși de puțin. Nimic nou, nimic variat, nimic de care să nu te sature, dacă ai văzut odată. De aceea mă surprinde că atîtea mii⁵ de oameni doresc să tot vadă, ca niște copii, cai alergînd și oameni conducînd carele. Dacă ar fi atrași măcar de iuțea cailor, sau de iscusința oamenilor care îi mîină, ar mai fi o explicație; dar îi interesează culoarea⁶, culoarea le place, și dacă în timpul alergării și în toiul întrecerii culoarea de pe primul loc trece pe al doilea, și viceversa, aplauzele și simpatia publicului vor abandona brusc pe vizitîții aceia și pe caii aceia, pe care îi recunosc de departe, ale căror nume le strigă întruna. Atîta atenție, atîta importanță acordă unei haine nenorocite, nu numai gloata, care e mai nenorocită decît haina aceluia, dar și unii oameni serioși. Cînd mă gîndesc că aceștia stau țintuiți pe loc și nu se mai satură privind un spectacol lipsit de sens, fără rost, plictisitor, sînt cuprins de satisfacția că nu mă las niciodată cuprins de o asemenea satisfacție. Așa că în zile ca acestea îmi consacru cu mare plăcere studiul timpului liber, pe care alții și-l pierd cu ocupații atît de inutile. Cu bine.

IX, 7

C. Plinius către iubitul său Romanus

[Vilele lui Plinius de pe malul lacului Larius]

Îmi scrii că tu clădești. Bine faci; mi-am găsit apărător, căci acum am justificare să clădesc și eu, de vreme ce o faci și tu, și nu e mare diferență, tu clădești pe țărmul mării, eu, pe malul lacului Larius. Pe malul lui am mai multe vile, dar două din ele îmi dau cele mai mari desfătări și cea mai mare bătaie de cap. Una, înălțată pe stînci, în felul celor de la Baiae, are vedere spre lac, cealaltă, tot ca la Baiae, e scaldată de apele lacului. Așa că eu obișnuiesc să o numesc pe cea dintîi „tragedia“, pe cealaltă „comedia“, pentru că prima parcă poartă *cothurnus*⁷ iar cealaltă *soccus*⁸. Fiecare are farmecul ei și toțmai diversitatea lor ți le face și mai plăcute. Una se bucură de apropierea lacului, cealaltă îl cuprinde cu privirea pînă departe; una îmbrățișează într-o curbă armo-

nioasă un golf, cealaltă, clădită pe o creastă foarte înaltă, desparte două golfuri; la una aleea pentru plimbări în litieră se întinde dreaptă mărginind țărmul, la cealaltă face o curbă domoală sub o galerie foarte largă; pe una nu o ating valurile care se sparg de cealaltă; dintr-una poți privi de sus pescarii, din cealaltă poți și să pescuiești și să arunci undița din cameră, și aproape chiar din pat, ca dintr-o barcă. Iată pentru ce vreau să adaug fiecareia ce-i lipsește, tocmai pentru ceea ce fiecare are din belșug. Dar de ce să-ți expun motivele mele? Pentru tine motivul va fi că fac același lucru ca și tine. Cu bine.

IX, 8

C. Plinius către iubitul său Augurinus

Dacă aș începe să te laud după ce m-ai lăudat tu pe mine, mi-e teamă să nu dau impresia nu că îmi spun părerea, dar că îți dovedesc recunoștință. Dar chiar de-ar fi să dau această impresie, găsesc toate scrierile tale foarte frumoase; cel mai mult însă îmi plac acelea în care vorbești de mine. Și aceasta pentru unul și același motiv: căci și tu scrii desăvârșit ceea ce scrii despre prieteni, și eu citesc ca pe ceva desăvârșit ceea ce ai scris despre mine. Cu bine.

IX, 9

C. Plinius către iubitul său Colonus

[Elogiul lui Quintianus]

Te înțeleg foarte bine că ești atît de îndurerat de moartea lui Pompeius Quintianus și că regretele tale sînt o dăinuire a afecțiunii față de cel pierdut. Nu ca alții, care își iubesc prietenii numai cît sînt în viață, sau mai degrabă se prefac că-i iubesc, ba nici măcar nu se prefac decît față de aceia cărora văd că le merge bine. Căci pe cei nefericiți îi uită întocmai ca pe cei morți. Devotamentul tău însă e veșnic, și statornicia ta e atît de mare, încît nu se poate sfîrși, decît o dată

cu moartea ta. Și, pe Hercule, Quintianus a fost un om pe care se cuvenea să-l iubești după propriul lui exemplu. Îi iubea pe cei fericiți, îi ocrotea pe cei nefericiți, îi regreta pe cei dispăruți. Cîtă lealitate oglindea figura lui! Cîtă dragoste pentru literatură, cît discernămint! Cu cît devotament trăia alături de un tată cu care se asemena atît de puțin! Ceea ce nu-l împiedica să se dovedească un om foarte bun, pentru că era un fiu foarte bun. Dar de ce îți răscolesc durerea? Tu l-ai iubit însă atît de mult în timpul vieții încît, decît să se aștearnă tăcerea asupra lui, preferi această suferință, mai cu seamă din partea mea, de la care aștepti elogiile care să-i omagieze viața, să facă să dăinuiască amintirea lui și să-i restituie poate acei ani din viață care i-au fost răpiți. Cu bine.

IX, 10

C. Plinius către iubitul său Tacitus

Doresc să mă conformez învățămintelor tale. Dar e criză mare de mistreți, încît nu este posibil să împaci și pe Minerva și pe Diana, despre care tu spui că trebuie cultivate în egală măsură. Așa că trebuie să mă consacru numai Minervei, dar pe îndelete, așa cum se poate la țară, și vara. În timpul călătoriei am scris cîteva fleacuri care merită să fie șterse imediat, flecăreală cu care se leagă conversațiile într-un vehicul. La acestea am mai adăugat cîte ceva cînd nu aveam ce face la țară. Așa că poemele mele, despre care tu crezi că le pot desăvirși foarte ușor în mijlocul pădurilor și al poienelor sacre, se odihnesc. Am mai revăzut cîte un discurs mai mic, deși acest gen de scrieri e neplăcut, lipsit de atracție și seamănă mai degrabă cu muncile cîmpului, decît cu plăcerile vieții la țară. Cu bine.

IX, 11

C. Plinius către iubitul său Geminus

Am primit scrisoarea ta, care mi-a făcut o deosebită plăcere, mai ales pentru că tu voiai să-ți trimit ceva care să poată

fi inserat în operele tale. Mă voi gândi la un subiect, fie la acela pe care mi-l sugerezi tu, sau mai degrabă la un altul. Căci acela are unele neajunsuri; aruncă o privire atentă și le vei descoperi.

Nu credeam că la Lugdunum⁹ există librari, de aceea bucuria mea a fost cu atât mai mare aflînd din scrisoarea ta că micile mele cărți se găsesc acolo spre vînzare, și sînt încîntat că ele își păstrează și în altă țară farmecul de care s-au bucurat la Roma. Căci încep să cred că aceste cărți, în privința cărora aprecierile oamenilor din ținuturi atât de depărtate sînt unanime, sînt destul de reușite. Cu bine.

IX, 12

C. Plinius către iubitul său Iunior

[Severitate excesivă]

Un părinte își dojenea fiul pentru că, puțin mai înainte, cumpărase prea scump niște cai și ciini. După plecarea tinărului i-am spus tatălui: „Ei, tu nu ai făcut niciodată nimic, care să-ți poată fi reproșat de tatăl tău? Ai făcut, am spus? Nu faci cîteodată ceva pentru care fiul tău, dacă ți-ar deveni dintr-odată tată și tu fiu, să te poată certa tot atât de sever? Nu greșește orice om cîteodată? Unul își îngăduie o slăbiciune, altul alta.“

Ți-am scris acestea îndemnat de un exemplu de severitate excesivă, din dragostea ce avem unul pentru celălalt, ca nu cumva vreodată să te porți și tu cu fiul tău prea aspru și prea sever. Gîndește-te că el este încă un copil, că și tu ai fost, și poartă-te ca un tată care își amintește și că el este un om, și că este tatăl unui om. Cu bine.

IX, 13

C. Plinius către iubitul său Quadratus

[Răzbunare pentru Helvidius]

Cu cit ți-au suscitât mai mult interes și atenție cărțile mele scrise pentru a-l răzbuna pe Helvidius, cu atât mai insistenț mi ceri să-ți scriu pe larg ceea ce nu este cuprins în

carte și ceea ce are legătură cu această carte, în sfârșit tot ce a urmat după aceste fapte, la care vârsta nu ți-a îngăduit să fii de față.

După omorirea lui Domițian m-am sfătuit cu mine însumi și m-am convins că este o cauză frumoasă și măreață să-i urmărești pe vinovați, să-i răzbuni pe cei loviți, să te faci cunoscut ¹⁰. Și-apoi, printre nenumăratele crime ale multora, nici una nu mi s-a părut mai odioasă decât aceea când în senat un senator a ridicat mina asupra altui senator, un fost pretor asupra unui fost consul, un judecător asupra unui acuzat. De altfel am fost prieten cu Helvidius, atit cit era posibil să fii cu un om, pe care vremurile acelea nesigure îl sileau să-și ascundă la țară un mare nume, și tot atit de mari virtuți; le-am fost prieten și Arriei, soacra lui Helvidius, și Fanniei, mama soacrei lui. Dar nu atit îndatoririle de prieten m-au îndemnat la aceasta, cit binele public, josnicia faptelor și necesitatea unui exemplu.

În primele zile după redobândirea libertății, fiecare și-a dat în judecată, prin acuzații răsunătoare și confuze, dușmanii personali, numai pe cei neînsemnați, și i-a zdrobit pe loc. Eu, considerind că era mai înțelept și mai curajos să incolțești un criminal atit de odios nu prin ostilitatea împotriva unei întregi epoci, ci prin propria lui nelegiuire, când s-a mai potolit prima furie și minia, demolindu-se pe fiece zi, făcea loc dreptății, deși eram atunci extrem de îndurerat de pierderea recentă a soției mele, trimit după Anteia (fusese căsătorită cu Helvidius), o rog să vină la mine, deoarece doliul meu încă recent mă obliga să stau în casă ¹¹. Când a venit, i-am spus: „Am hotărît să nu-l las pe soțul tău nerăzbunat. Anunță pe Arria și pe Fannia (se întorseseră din exil), gîndește-te bine, stătuiește-te și cu ele, dacă vă asociați la acțiunea mea, pentru care nu avem nevoie de tovarăși; dar nu țin atit de mult la gloria mea, încit să nu o împart cu voi.” Anteia își îndeplinește misiunea și cele două femei nu întîrzie să vină.

S-a nimerit foarte bine că senatul se întrunea peste trei zile. Eu m-am sfătuit întotdeauna cu Corellius ¹², omul cel mai prevăzător și mai înțelept din ciți am cunoscut în vremea noastră; totuși de data aceasta m-am mulțumit să mă sfătuiască numai cu mine însumi, fiindu-mi teamă să nu se

opună, căci el era prudent și pregeta. Dar nu m-am putut împăca cu gândul să nu-i împărtășesc și lui, în ziua respectivă, că urma să înfăptuiesc ceea ce nu stăteam la gând dacă să înfăptuiesc, știind din experiență că atunci cînd ai hotărît ceva nu trebuie să-i consulți pe aceia, pe care trebuie să-i ascuți, dacă îi consulți. Vin în senat, cer cuvîntul ¹³, vorbesc puțin, sînt în asentimentul tuturor. Cînd am atins problema acuzației, a stabilirii vinovăției, fără să numesc încă pe nimeni, de pretutindeni s-au ridicat voci împotriva mea. Unul spune: „Vrem să știm cine este acela pe care îl aduci în discuție fără să-ți aștepți rîndul“. Altul: „Cine este acuzatul care nu a fost pus în discuția senatului?“ Altul: „Să fim lăsați în pace noi cei care am supraviețuit“ ¹⁴. Îi ascult liniștit, fără teamă; atît de mare putere are dreptatea cauzei pe care ți-ai asumat-o și atît de mult diferă, pentru a-ți inspira incredere sau teamă, dacă alții nu sînt de acord cu ceea ce faci sau se opun.

E prea lung ca să reproduc vorbele aruncate dintr-o parte și din cealaltă. În cele din urmă consulul zise: „Secundus, ai să-ți spui părerea cînd îți va veni rîndul, dacă vrei să spui ceva“. „Îmi îngăduieși — spun eu — ceea ce pînă acum ai îngăduit tuturor.“ Mă așed, se discută alte probleme. Între timp, unul dintre prieteni, fost consul, luîndu-mă deoparte și vorbindu-mi cu multă precauție, mă acuză că m-aș fi exprimat cam prea vehement și imprudent; mă cheamă din nou, mă sfătuiește să renunț și adaugă chiar: „Te-ai făcut remarcat de viitorii împărați“. „Fie — spun eu — măcar de-ar fi vorba de cei răi.“ Abia s-a îndepărtat acesta, că altul îmi spune și el: „Ce înseamnă această cutezanță? Unde vrei să ajungi? Căror primejdii te expui? De ce te încrezi în prezent, cînd nu ești sigur de viitor? Ataci pe omul care este deja prefectul vistieriei și în curînd consul și, în afară de asta, susținut de atîția prieteni și simpatii!“ Și îmi spune numele unuia care obținuse atunci, prin tot felul de manevre dubioase, o armată puternică și renumită în Orient ¹⁵. La acestea eu răspund:

« „Le cunosc mai dinainte și pe toate le-am trăit în sufletul meu“*, și nu mă dau înapoi dacă soarta va voi să ispă-

* Verg., *En.*, VI, 105.

șesc o faptă demnă de toată cinstea, răzbunînd o crimă dintre cele mai odioase.»

A venit momentul să ne spunem părerea. Vorbește Domitius Apollinaris, consul desemnat, vorbește Fabricius Veiento, Fabius Postuminus, Bittius Proculus, colegul lui Publicius Certus ¹⁶, despre care se discuta, și tatăl vitreg al soției mele pe care o pierdusem; după aceștia, Ammius Flaccus. Toți îl apără pe Certus, ca și cum l-aș fi numit, deși eu încă nu-l numisem, și iau apărarea unei crime care, ca să zic așa, nu era atribuită nimănui. Nu e necesar să-ți repet ce s-a mai spus, le găsești în cărțile mele, căci am relatat totul chiar cu cuvintele lor.

Împotriva acestora au vorbit Avidius Quietus, Cornutus Tertullus; Quietus, spunînd că este cu totul inechitabil să fie respinse plingerile celor care au suferit, și că prin urmare nu li se poate refuza Arriei și Fanniei dreptul de a se plînge, că nu are importanță de ce rang sînt cei în cauză, ci dreptatea cauzei; Cornutus, spunînd că el a fost numit de consuli ¹⁷ tutore al fiicei lui Helvidius la cererea mamei acesteia și a tatălui vitreg; că nu renunță să îndeplinească și acum îndatoririle ce-i revin din această însărcinare pentru care își impune o măsură durerii personale și respectă durerea plină de demnitate a acestor femei excepționale, care se mulțumesc să amintească senatului lingușirile crunte ale lui Publicius Certus și să ceară, în caz că acesta este cruțat de pedeapsă pentru o nelegiuire dovedită, să fie cel puțin înfierat ca din partea censorilor ¹⁸. Atunci Satrius Rufus, într-o cuvîntare nehotărîtă și ambiguă, spuse: „Consider că se face o nedreptate lui Publicius Certus dacă nu este absolvit; numele său a fost rostit de prietenii Arriei și ai Fanniei, a fost rostit de prietenii săi. Nu trebuie să fim îngrijorați, căci tot noi, care avem o părere bună despre acest om, sîntem aceia care îl vom judeca. Dacă este nevinovat, cum nădăjduiesc și doresc, și pînă la proba contrarie, cred, veți putea să-l achitați.“

Așa au vorbit cei chemați fiecare la rîndul lui. A venit rîndul meu. Mă ridic, vorbesc la început așa cum este în discursul scris, răspund fiecăruia. E de mirare cu cîtă atenție, cu ce aclamații au fost primite toate de către aceia, care puțin înainte protestau; așa de mare a fost schimbarea produsă fie de importanța procesului, fie de reușita discursului,

fie de curajul oratorului. Termin. Veinto încearcă să răspundă, nimeni nu-l lasă; toți îl intrerup, toți fac gălăgie¹⁹ așa că pînă la urmă el spune: „Vă rog, senatori, nu mă siliți să cer ajutorul tribunilor²⁰“. Și tribunul Murena spune pe dată: „Îți dau dreptul să vorbești, strălucite Veiento“. Atunci din nou proteste. În acest răstimp consulul, după ce ne-a strigat nominal și a numărat voturile, a ridicat ședința și l-a lăsat pe Veiento stînd încă în picioare și încercînd să vorbească. El s-a plîns de multe ori de această jignire (cum îi spunea) citînd versul lui Homer:

„ὦ γέρον, ἢ μάλα δὴ σε νέοι τεύρουσι μαχηταί“.*

N-a fost aproape nimeni din tot senatul care să nu mă stringă în brațe, să nu mă sărute, întrecîndu-se care mai de care să mă copleșească cu laude, pentru că am readus în vigoare obiceiul de multă vreme uitat, de a veghea asupra binelui obștesc, înfruntînd dușmăniile personale, în sfîrșit, pentru că salvasem senatul de ostilitatea pe care și-o atrăsese din partea celorlalte clase deoarece, plin de severitate față de toți ceilalți, numai pe senatori îi menaja, ca printr-o înțelegere tacită.

Toate acestea s-au petrecut în absența lui Certus, căci sau a bănuțit ceva, sau era, așa cum s-a scuzat, bolnav²¹. Iar împăratul nu a imputernicit senatul să continue instrucția procesului²²; am obținut totuși ceea ce voisem: colegul lui Certus a primit consulatul, Certus a fost înlocuit de un succesori și s-a petrecut întocmai cum am spus în încheiere: „să restituie, sub cel mai bun împărat, bunurile pe care le-a primit de la cel mai rău împărat“.

După aceea am adunat cum am putut tot ce am spus în discurs și am mai adăugat multe lucruri²³. S-a întimplat, fără să fie socotită doar o întimplare, că la citeva zile de la publicarea discursului meu Certus s-a îmbolnăvit și a murit. Am auzit spunîndu-se că îi apărea mereu în minte și în fața ochilor o imagine în care mă vedea pe mine amenințîndu-l cu arma. N-aș îndrăzni să afirm că era ceva adevărat, însă ar fi un bun exemplu să fie considerat adevărat.

Iată o scrisoare nu mai mică, dacă ai în vedere proporțiile unei scrisori, decît lucrările pe care le-ai citit; dar vinovat ești tu, care nu te-ai mulțumit cu lucrările. Cu bine.

* „Acești tineri războinici insultă bătrînețea“ (Homer, *Il. VIII, 102*).

IX, 14

C. Plinus către iubitul său Tacitus

[Probitate de scriitor]

Nici tu nu te lauzi, și nici eu nu scriu cu mai multă încredere despre cineva, ca despre tine. Posteritatea se va ocupa oare de noi? Nu știi; noi o merităm în orice caz, nu zic pentru talentul nostru, (ar fi trufie) ci pentru munca și strădania noastră, pentru respectul față de posteritate. Să mergem pe drumul pe care am pornit și care, dacă pe puțini i-a condus la culmea gloriei, pe mulți i-a scos din obscuritate și tăcere. Cu bine.

IX, 15

C. Plinius către iubitul său Falco

Mă retrăsesem la vila mea din Toscana, ca să trăiesc după placul meu. Dar nu e posibil nici în Toscana; sint hărțuit de prea multe cereri ale țăranilor veniți de peste tot, și de plingerile lor nenumărate, pe care le citesc mai în silă decît scrierile mele, căci și pe ale mele le citesc în silă. Fac revizia unor mici discursuri, ceea ce, după o trecere de timp, este o muncă și neplăcută, și lipsită de atracție. Registrele mele sint neglijate, ca și cum aș fi absent. Uneori incalec totuși și mă comport ca un cap de familie, parcurgînd o parte din domeniile mele ca să-mi fac plimbarea. Tu păstrează-ți obiceiul și trimite vești din oraș omului de la țară ce sint. Cu bine.

IX, 16

C. Plinius către iubitul său Mamilianus

Nu mă miră că ți-a făcut nespūsă plăcere vinătoarea bogată la care ai luat parte, de vreme ce scrii, ca un istoric, că nu se poate stabili numărul morților. Eu nu am nici timp, nici chef să vinez: timp nu am, deoarece culesul viilor e în

toi, iar chef nu am pentru că recolta e slabă. Dar am să-ți trimit în loc de must niște versuri ușoare noi și pentru că mi le ceri atât de frumos, ți le voi expedia de îndată ce voi vedea că procesul lor de fermentare s-a încheiat. Cu bine.

IX, 17

C. Plinius către iubitul său Genitor

[Căstiune de gust]

Am primit scrisoarea ta, în care te plingi că te-ai plictisit la o masă, care a fost totuși plină de strălucire, de vreme ce printre mese se învîrteau măscărici, dansatori, bufoni. Vrei să-ți descrețești puțin fruntea? Eu nu am asemenea distracții, dar le suport la cei care le au. De ce nu am? Fiindcă nu-mi face nici o plăcere și nici o surpriză dacă măscăriciul spune ceva necuviincios, bufonul o prostie, iar dansatorul ceva obscen²⁴. E chestie de gust, nu de rațiune. Și uite cit de mulți sint aceia cărora le displac, unii socotindu-le naive, alții, plictisitoare, lucruri care și ție și mie ne plac și ne încintă! Cit de mulți, atunci cînd este adus un lector, sau un actor, sau un cîntăreț din liră, se scoală de la masă, sau se întind la loc, tot atât de plictisiți ca și tine cînd ai suportat aceste orori (cum le numești tu)! Să arătăm deci înțelegere pentru plăcerile altora, pentru ca și alții să aibă pentru ale noastre. Cu bine.

IX, 18

C. Plinius către iubitul său Sabinus

Se vede din scrisoarea ta cu cită atenție, cu cită stăruință, cu cită memorie în sfîrșit, ai citit volumașele mele. Tu singur deci îți faci de lucru, cînd mă rogi și mă determini să accept să-ți împărtășesc cit mai multe din cele ce scriu. Am să o fac, dar treptat și, ca să zic așa, fragmentat, pentru ca, trimițînd continuu un număr mare de lucrări, să nu-ți încarc memoria căreia îi datorez atita și care, obosită și oarecum copleșită, să nu fie nevoită să neglijeze fiecare fragment pentru an-

sambu, și pe cele trimise mai întâi, pentru celelalte trimise mai pe urmă. Cu bine.

IX, 19

C. Plinius către iubitul său Ruso

[Verginius Rufus și Frontinus]

Îmi dai să înțeleg că ai citit într-o scrisoare a mea că Verginius Rufus a pus să se scrie pe mormintul său:

„Aici zace Rufus care, după ce l-a înfrint odinioară pe
Vindex,

A luat imperiul, nu pentru el, ci pentru patrie“²⁵.

Îl blamezi pentru că a pus să se scrie aceasta, și mai adaugi că Frontinus a procedat mai bine și mai corect, interzicând să i se ridice vreun monument funerar, și în cele din urmă îmi ceri părerea despre amândoi. Amândoi mi-au fost prieteni dragi; l-am admirat mai mult pe acela pe care tu îl blamezi, și l-am admirat atât de mult, încît nu credeam că vreodată va putea fi lăudat îndeajuns acela pe care astăzi trebuie să-l apăr. Eu îi consider vrednici nu numai de îngăduință, dar și de toată lauda pe toți aceia care au înfăptuit ceva măreț și demn de aducere-aminte, dacă ei urmăresc nemurirea pe care o merită, și dacă se străduiesc să-și perpetueze faima unui nume fără moarte chiar și printr-o inscripție funerară.

Și nu e ușor să mai găsec pe cineva în afară de Verginius care, după o faptă atât de glorioasă, să se laude cu atita modestie. Pot fi martor, eu, prietenul lui apropiat și apreciat, și la care ținea mult, că o singură dată în prezența mea s-a lăsat furat să vorbească despre faptele lui, relatînd-o numai pe aceasta: cînd Cluvius i-a spus odată: „Știi, Verginius, cită exactitate îți impune istoria; de aceea, dacă vei citi în istoriile mele ceva expus altfel decît ai voi tu, te rog să mi-o ierți“. Iar Verginius: „Nu știi, oare, Cluvius²⁶, că eu am făcut ceea ce am făcut tocmai pentru ca voi să fiți liberi să scrieți ceea ce vreți?“

Și acum să-l comparăm cu Frontinus tocmai în privința în care acesta ți se pare mai modest și mai reținut. Frontinus a interzis să i se ridice un monument funerar, dar cu ce cuvinte! „Cheltuielile pentru un monument funerar sînt inutile;

amintirea noastră va dăinui, dacă am meritat-o, prin viața noastră". Găsești mai modest să lași spre citire lumii întregi că amintirea ta va dăinui, decît că consemnezi într-un singur loc prin două biete versuri ceea ce ai făcut?

Dar nu am intenția să-l condamn pe Frontinus, ci să-l apăr pe Verginius; ce apărare poate fi mai bine primită de tine, decît comparația cu acela pe care i-l preferi? După părerea mea, nici unul nu trebuie învinuit, pentru că amindoi au căutat gloria cu aceeași ardoare, dar pe drumuri diferite: unul cerind titlurile pe care le merita, celălalt, preferînd să arate că le disprețuiește. Cu bine.

IX, 20

C. Plinius către iubitul său Venator

Scrisoarea ta mi-a făcut într-adevăr plăcere, cu atît mai mult, cu cît era mai lungă, mai ales că tot timpul e vorba de micile mele lucrări; nu mă mir că acestea sînt o desfătare pentru tine, deoarece tu ții la tot ceea ce scriu eu tot atît cît ții la mine. La mine culesul viilor e în toi, o recoltă slabă, în adevăr, totuși ceva mai bogată decît mă așteptam, dacă a recolta înseamnă să culeg cînd și cînd cite un strugure, să vizitez crama, să gust mustul din butoi, să mă strecor printre sclavii mei de la oraș, care acum îi supraveghează pe cei de la țară și m-au lăsat singur cu secretarii și lectorii mei²⁷. Cu bine.

IX, 21

C. Plinius către iubitul său Sabinianus

[Intervenție pentru iertarea unui libert]

Libertul tău, pe care spuseseși că ești supărat, a venit la mine și, aruncîndu-se la picioarele mele a stat așa ca și cum ar fi fost la picioarele tale! A plîns mult, m-a rugat mult, a și tăcut multă vreme, în fine m-a convins că se căiește. De fapt cred că s-a îndreptat, de vreme ce își dă seama că a greșit.

Ești miniat, știu, și ai dreptate să fii miniat, și asta o știu; dar blindețea este mai lăudabilă tocmai atunci cînd cauza miniei este mai îndreptățită. L-ai iubit pe omul acesta și nădăjduiesc că-l vei mai iubi; deocamdată e destul dacă te lași înduplecat. Vei putea să te minii iarăși, dacă va merita, căci vei fi mai îndreptățit după ce te-ai lăsat înduplecat o dată. Trece-i cu vederea, pentru tinerețea lui, pentru lacrimile lui, pentru înțelegerea pe care o ai. N-ai să-l mai chinui nici pe el, n-ai să te mai chinui nici pe tine, căci e chin pentru tine, care ești așa de blind, să fii miniat.

Mi-e teamă să nu crezi nu că te rog, ci că îți cer, dacă-mi voi uni ruga cu a lui, și totuși mi-o unesc din toată inima și cu atît mai insistent, cu cît l-am dojenit mai aspru și mai vehement, amenințîndu-l deschis că pe viitor nu voi mai interveni niciodată pentru el. Asta pentru el, pe care trebuia să-l înspăimînt, nu însă și pentru tine: căci probabil te voi mai ruga și voi mai obține de la tine ceea ce-ți voi cere; va fi numai ceva de care să nu-mi fie rușine să te rog, și nici ție, să-mi îndeplinești rugămîntea. Cu bine.

IX, 22

C. Plinius către iubitul său Severus

[Elogiul lui Passenus Paulus]

Am fost tare îngrijorat de boala lui Passenus Paulus, din multe motive îndreptățite intru totul. E un om excepțional, demn de toată stima și, pentru mine, un prieten la care țin foarte mult; și-apoi, în literatură îi întru-chipează pe cei vechi²⁸, imitîndu-i și luîndu-i de model; mai ales pe Propertiu, din care descinde ca un adevărat urmaș, asemănîndu-se cu el tocmai în ceea ce are acela mai caracteristic. Dacă ai să iei în mină elegiile lui, ai să citești versuri elegante, gingașe, plăcute și scrise, fără doar și poate, în casa lui Propertiu²⁹. De cîtăva vreme înclină către poezia lirică, în care îl imită tot atît de bine pe Horațiu, cît îl imită în altele pe Propertiu. Ai zice, dacă înrudirea are vreo valoare în preocupările literare, că e rudă și cu Horațiu. În poeziile lui e multă variație, multă mișcare; iubește ca un adevărat

indrăgostit, suferă cu toată durerea nestăvilită, laudă cu toată generozitatea, glumește cu mult umor, într-un cuvânt, este la fel de bine în toate genurile, ca și în fiecare din ele.

Pentru asemenea prieten, pentru un asemenea talent, am fost bolnav sufletește, tot atita cît a fost el trupește, și în sfîrșit l-am recuperat și pe el, m-am regăsit și eu. Felicită-mă și pe mine, felicită și literatura, care în timpul bolii lui a fost într-o primejdie tot atit de mare, pe cît de mare glorie îi va aduce însănătoșirea lui. Cu bine.

IX, 23

C. Plinius către iubitul său Maximus

[Gloria lui Plinius și a lui Tacitus]

De multe ori s-a întîmplat ca, în timp ce pledam, centumvirii, după ce s-au reținut cu autoritatea și gravitatea cuvenită unor judecători, să se ridice dintr-odată cu toții și să mă felicite ca și cum ar fi fost învinși și constrinși. De multe ori mi-am cîștigat în senat o faimă cum nu-mi puteam dori una mai mare; niciodată totuși n-am avut o satisfacție mai mare, ca acum de curind, în urma unei conversații cu Cornelius Tacitus. Îmi povestea că la recente jocuri de circ stătuse alături de un cavaler roman care, după o conversație variată și erudită, l-a întreat: „Ești din Italia sau din provincie?” Tacitus a răspuns: „Mă cunoști, și desigur din scrierile mele”; la care celălalt spuse: „Ești Tacitus sau Plinius?” Nu pot să spun cîtă mulțumire este pentru mine faptul că numele noastre reprezintă literatura ca și cum ar denumi literatura, nu oamenii, că și unul și altul sîntem cunoscuți prin scrierile noastre chiar de aceia pentru care altfel sîntem necunoscuți³⁰.

Acum citeva zile s-a întîmplat ceva asemănător. Stăteam la masă cu Fadius Rufinus, un om distins; lingă el, un concețean al său, care venise atunci pentru prima oară la Roma. Rufinus, arătînd spre mine, îl întrebă: „Îl vezi?” După ce a vorbit mult despre lucrările mele, celălalt spuse: „E Plinius”.

Mărturisesc cinstit, culeg roade bogate de pe urma strădaniilor mele. Iar dacă Demosthene s-a bucurat pe bună dreptate, văzîndu-se recunoscut de o bătrînă din Atena,

cu aceste cuvinte: „Οὐτός ἐστι Δημοσθένης“ *, eu nu trebuie să mă bucur oare de celebritatea numelui meu? Da, mă bucur, și recunosc că mă bucur. Căci nu mi-e teamă că aș putea fi considerat cam îngîmfat, deoarece redau părerea altora despre mine, și nu pe a mea, și mai ales față de tine, care nu invidiezi pe nimeni pentru succesele lui și încurajezi succesele mele. Cu bine.

IX, 24

C. Plinius către iubitul său Sabinianus

Ai făcut bine că, în urma scrisorii mele, ți-ai deschis casa și inima pentru libertul care ți-a fost drag cîndva. Vei avea de ce să fii mulțumit; eu sint cu adevărat mulțumit, în primul rînd pentru că te văd atît de înțelegător, încît te poți stăpîni la minie, și-apoi pentru că îmi acorzi atîta credit, încît ții seama de sfatul meu și cedezi rugămintîilor mele. Așa că te și felicit, îți și mulțumesc; totodată te sfătuiesc ca pe viitor să te arăți înțelegător față de greșelile sclavilor tăi, chiar dacă nu va fi cine să te roage. Cu bine.

IX, 25

C. Plinius către iubitul său Mamilianus

[Cere o părere și un sfat]

Te plingi că ești absorbit de nenumăratele ocupații în cadrul armatei și, pentru că te bucuri din plin de momentele de răgaz, citești compozițiile mele ușoare, fleacurile mele, îți plac, îmi ceri insistent și mă încurajezi fără reținere să mai scriu și altele la fel. În adevăr, încep să caut în acest fel de poezii nu numai o destindere dar și un renume, în urma aprecierii tale, a unui om foarte erudit, foarte serios și, în plus, foarte sincer. Acum am procese mai puține, totuși sint ocupat; după ce termin cu ele, am să trimit în brațele

* „Acesta este Demosthene“.

tale atit de primitoare ceva inspirat de aceleași muze. Tu vei lăsa vrăbiuțele și porumbeii mei să-și ia zborul împreună cu vulturii tăi, dar numai dacă și tu și ei vă veți considera mulțumiți; dacă vor fi mulțumiți numai ei, ai grijă să-i păstrezi în colivie sau în cuib.³¹ Cu bine

IX, 26

C. Plinius către iubitul său LuperCUS

[Stilul sublim în oratorie]

Cred că nu am greșit când am spus despre un orator al vremurilor noastre, corect, fără îndoială, și sobru, dar lipsit de avînt și puțin inzeștrāt: „Singurul lui cusur este că nu are nici un cusur“. Un orator trebuie, în adevăr, să fie sublim³², înflăcărat, cîteodată chiar năvalnic, să se avînte și să meargă adeseori pe marginea prăpastiei; căci de cele mai multe ori înălțimile și piscurile se învecinează cu abisurile. Drumul neted e mai sigur, dar mai aproape de pămînt și mai banal; cei care aleargă cad mai des decît aceia care se tirăsc, dar aceștia n-au nici un merit dacă nu cad, pe cînd ceilalți, chiar cînd cad, au parte de laude, căci la fel ca în celelalte arte, nimic nu înalță mai mult oratoria ca primejdiile. Uite-te la cei care merg pe sîrmă la înălțime: cite strigăte de admirație stîrnesc de obicei, deși ai impresia că sînt cit pe ce să cadă. Căci cele mai admirabile fapte sînt acelea care sînt mai neașteptate, mai primejdioase și, cum le numesc grecii, παράβολα.* De aceea curajul cirmaciului nu este deloc același atunci cînd plutește pe o mare liniștită, sau pe una agitată; în primul caz el ajunge în port fără să-l admire nimeni, fără laude și fără glorie; dar cînd odgoanele scrișnesc, cînd catarcul se încovoiaie, cînd cirma trosnește³³, atunci el este un om deosebit și asemenea zeilor mării.

De ce-ți spun toate acestea? Pentru că mi s-a părut că ai făcut adnotări la unele pasaje din scrierile mele, ca fiind emfatic, cînd eu le socotesc elevate, ca fiind de un gust îndoielnic, cînd eu le văd pline de curaj, ca fiind exagerate, cînd eu

* Pline de risc.

le văd ample. E de mare importanță însă dacă adnotezi numai locurile criticabile, sau și pe cele remarcabile. Căci oricine poate observa ceea ce este elevat și iese din comun, dar trebuie să judeci cu discernămint dacă o scriere este exagerată sau măreată, sublimă sau lipsită de simțul măsurii. Și, ca să mă refer cu precădere la Homer, cui ar putea să-i scape, într-un sens sau în celălalt:

«ἀμφὶ δὲ σάλπιγξεν μέγας οὐρανός...» *

«ἤερι δ' ἔγχοσ ἐκέκλιτο...» **

sau întregul pasaj

«οὔτε θαλάσσης κῦμα τόσον βοάα...» ***

Dare nevoie de acul fin al balanței, pentru a desluși dacă aceste exprimări sînt excesive și deșarte sau mărețe și divine. Și eu nu cred că am spus, sau că aș putea spune ceva asemănător, nu sînt atît de nesocotit; dar vreau să fie bine înțeles ceea ce spun, și anume că în oratorie trebuie lăsat frîu liber, și nu trebuie frînt elanul celor talentați, îngrădindu-i într-un cerc strîmt.

Bine, dar condițiile oratorilor sînt altele decît ale poezilor — se va spune. Ca și cum Cicero ar fi mai puțin îndrăzneț! Dar să trec peste Cicero³⁴, căci eu consider că el nu poate fi pus în discuția aceasta. Dar Demosthene însuși, acel model și criteriu pentru orice orator, se reține el și se restrînge cînd spune acele lucruri atît de cunoscute:

«ἄνθρωποι μίαιοι καὶ κόλακες καὶ ἀλάστορες...» **** și mai departe: «οὐ λίθοις ἐτείχισα τὴν πόλιν οὐδὲ πλίνθοις ἐγώ...» și apoi: «οὐκ ἐκ μὲν θαλάττης τὴν Εὐβοίαν προβαλέσθαι πρὸ τῆς Ἀττικῆς...» ***** Și în altă parte: «ἐγὼ δὲ οἶμαι μὲν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, νῆ τοὺς θεοὺς ἐκείνον μεθύειν τῷ μεγέθει τῶν πεπραγμένων...» *****

* „Jur împrejur cerul imens răsună de trompete...” (Hom., *Il.*, XXI, 388).

** „Lancea sa se sprijinea pe-un nor...” (Hom., *Il.*, V, 356).

*** „Nici valurile mării nu vuiesc astfel...” (Hom., *Il.*, XVI, 394).

**** „Sînt niște oameni corupți, linguștori și pungași” (Dem., *De cor.* 296).

***** „Nu cu pietre am înălțat eu zidurile orașului, și nici cu cărămizi...”; „nu trebuie, dinspre mare, să aurnce Eubecia înaintea Alicei...” (Dem., *De Cor.*, 299 și 301.)

***** „În ce mă privește, atenieni, eu cred că omul acesta, pe zei, este îmbătut de succese și mărire” (Dem., *Phil.* 1,49.)

Și ce poate fi mai îndrăzneț decît această lungă³⁵ și splendidă digresiune: «νόσμα γάρ...»? * Dar astălaltă, mai scurtă decît cea dinainte, dar tot atît de îndrăzneață: «τότε ἐγὼ μὲν τῷ Πύθωνι θρασυνομένῳ καὶ πολλῶ ῥέοντι καθ' ὑμῶν...»? ** Tot astfel și: «ὄταν δὲ ἐκ πλεονεξίας καὶ πονηρίας τις ὡσπερ οὗτος ἰσχύσῃ, ἢ πρώτη πρόφασις καὶ μικρὸν πταῖσμα ἅπαντα ἀνεχαίτισε καὶ διέλυσε...» *** La fel și acestea: «ἀπεσχοινισμένος ἅπασιν τοῖς ἐν τῇ πόλει δίκαιοις...» **** și tot acolo: «σὺ τὸν εἰς ταῦτα ἔλεον προδέδωκας, Ἀριστόγειτον, μᾶλλον δ' ἀνήρηκας ὄλως· μὴ δὴ πρὸς οὓς αὐτὸς ἔχωσας λιμένας καὶ προβόλων ἐνέπλησας, πρὸς τούτους ὀρμίζου...» ***** Și mai spusese: «τούτῳ δ' οὐδένα ὀρῶ τῶν τόπων τούτων βάσιμον ὄντα, ἀλλὰ πάντα ἀπόκρημα, φάραγγας, βάραθρα...» ***** Și mai departe: «δέδοικα μὴ δόξητέ τισι τον αἰεὶ βουλόμενον εἶναι πονηρὸν τῶν ἐν τῇ πόλει παιδοτριβεῖν...» ***** Și nu numai atît: «οὐδὲ γάρ τοὺς προγόνους ὑπολαμβάνω τὰ δικαστήρια ταῦτα ὑμῖν οἰκοδομησαί, ἵνα τοὺς τοιοῦτους ἐν αὐτοῖς μοσχεύητε...» ***** și la aceasta: «εἰ δὲ κάπηλός ἐστι πονηρίας καὶ παλιγκάπηλος καὶ μεταβολεύς...» *****

* „Căci o boală...” (Dem., *De fals. leg.* 259.)

** „Iar eu, în fața trușăului Python, care azvîrlea asupra voastră lorente de injurii...” (Dem., *De Cor.*, 136.)

*** „Cînd lăcomia și răutatea unui om ca Filip sînt armele voastre, prima ocazie și cea mai mică înfrîngere spulberă și distruge totul” (Dem., *Ol.*, 29.)

**** „I s-au retras toate drepturile de cetățenie...” (Dem., *Arist.*, 1, 28.)

***** „Tu nu le-ai acordat compasiunea cuvenită pentru vîrsta lor, Aristogiton, mai mult ai anihilat-o chiar; nu căuta adăpost în porturile a căror trecere tu însuși ai închis-o, înfundînd-o cu nisip...” (Dem., *Arist.*, 1, 84.)

***** „Nu vād loc unde să poală acosta, dimpotrivă peste tot prăpăstii, abisuri, ripe” (Dem., *In Aristog.*, 1, 76)

***** „Mă tem să nu dai impresia că vrei să-i înveți crima pe aceia din oraș care doresc să fie criminali” (Dem., *In Aristog.*, 1, 7)

***** „Nu cred că strămoșii au clădit tribunalele pentru ca acolo să fie instruiți asemenea indivizi” (Dem., *In Aristog.*, 1, 48.)

***** „Dar dacă face trafic cu necinstea și vinde lucruri de ocazie...” (Dem., *In Aristog.* 1, 46.)

și o mie de alte lucruri asemănătoare, ca să nu mai vorbesc de acelea pe care Eschine le numește *θαύματα* și nu *ρήματα*. *

Dar să nu cad singur în cursa pe care am întins-o; vei spune că și acestuia i s-au adus aceleași învinuiri. Dar vezi cu cât este mai mare acela criticat decât acela care critică, și mai mare tocmai prin aceasta; căci în unele locuri se remarcă prin vehemență, aici prin măreție. Dar Eschine oare nu face și el aceleași greșeli pe care le critică la Demosthene ³⁶? «*χρῆ γὰρ τὸ αὐτὸ φθέγγεσθαι τὸν ῥήτορα καὶ τὸν νόμον ὅταν δὲ ἑτέραν μὲν φωνὴν ἀμφιῆ ὁ νόμος, ἑτέραν δὲ ὁ ῥήτωρ...*» **

Și în altă parte: «*ἐπειτα ἀναφαίνεται περὶ πάντων ἐν τῷ ψηφίσματι...*» *** Și iarăși în altă parte: «*ἀλλ' ἐγκαθήμενοι καὶ ἐνεδρεύοντες ἐν τῇ ἀκροάσει εἰσελαύνετε αὐτὸν εἰς τοὺς παρανόμους λόγους...*» **** Figură de stil de care a fost atît de mulțumit încît o repetă ³⁷: «*ἀλλ' ὥσπερ ἐν ταῖς ἵπποδρομίαις εἰς τὸν τοῦ πράγματος αὐτὸν δρόμον εἰσελαύνετε.*» ***** Sint mai sobre și mai concise aceste figure de stil: «*σὺ δὲ ἔλκοποιεῖς... ἢ συλλαβόντες ὡς ληστήν τῶν πραγμάτων διὰ τῆς πολιτείας πλέοντα*» ***** și cite altele? ³⁸

Mă aștept ca unele pasaje din această scrisoare, ca de pildă „circa trăsnește“ și „asemenea zeilor mării“, să nu fie copleșite și ele de adnotările tale, ca și acelea despre care scriu; căci îmi dau seama că, vrînd să apăr cele criticate de tine, am comis aceleași greșeli, pe care le-ai semnalat tu. Dar copleșește-mă cu observații, numai să-mi fixezi de pe acuma ziua în care să putem sta de vorbă împreună, și despre

* „Monștri“, nu „expresii“ (Aesc., *In Ctes.*, 167.)

** „Căci oratorul trebuie să fie de acord cu legea; acolo unde legea spune una și oratorul alta...“ (Aesch., *In Ctes.*, 16.)

*** „Și apoi e clar că în decretul său totul tinde...“ (Aesch., *In Ctes.* 101.)

**** „Dar băgați de seamă să fiți atenți cînd îl ascultați și siliți-l să nu se abată de la problema ilegalității...“ (Aesch., *In Ctes.*, 206.)

***** „Și, ca la cursele de la circ, ațițați-l să se îndrepte către cauza pentru care vorbește...“ (Aesch., *In Timarch.*, 176.)

***** „Dar tu redeschizi rănilor... sau, prinzindu-l ca pe un uzurpator care cutreieră în voie statul vostru...“ (Aesch., *In Cels.*, 208 și 253.)

unele și despre celelalte. Și voi deveni eu mai timid, sau te voi face pe tine mai îndrăzneț. Cu bine.

IX, 27

C. Plinius către iubitul său Paternus

[Importanța istoriei]

Ce prestigiu, cită demnitate, cită măreție, în sfârșit ce putere extraordinară³⁹ are istoria mi-am dat seama adeseori dar mai ales acum citeva zile. Cineva a citit în public o carte de o mare sinceritate și a amînat o parte a lecturii pentru altă zi. Și iată că prietenii cuiva îl roagă și îl imploră să nu mai citească restul. Atît le era de rușine să audă ceea ce au făcut, dar nici unuia dintre ei nu i-a fost rușine să facă ceea ce acum se rușinau să audă. Și acela a consimțit la ceea ce îl rugau; buna lui credință îi îngăduia să o facă. Dar cartea rămîne, ca și faptele inșeși, va rămîne și va fi citită mereu, și cu atît mai mult cu cît va mai trece timp. Căci oamenii devin mai curioși să afle lucrurile care au fost lăsate pentru altă dată. Cu bine.

IX, 28

C. Plinius către iubitul său Romanus

[Scrisori sosite cu întirziere]

După vreme îndelungată am primit scrisorile tale, dar pe toate trei deodată, toate cit se poate de pline de farmec și de afecțiune, și așa cum trebuie să fie cele care vin din partea ta, mai ales că s-au lăsat așteptate. În una din ele îmi încredințezi o misiune deosebit de plăcută, aceea de a face să ajungă scrisoarea ta la Plotina⁴⁰, o femeie demnă de toată cinstea. Va ajunge. În aceeași scrisoare mi-l dai în grijă pe Popilius Artemisius. I-am satisfăcut pe loc cererea. Îmi mai spui că recolta ta de struguri a fost slabă. E un necaz comun pentru amîndoi, deși e vorba de regiuni diferite.

În altă scrisoare mă anunți că uneori dictezi mult, alteori scrii lucruri în care vorbești de mine. Îți mulțumesc; și-aș

mulțumi mai mult dacă ai fi de acord să-mi dai să citesc și eu cele ce scrii sau dictezi. Așa era și echitabil: cum tu ai cunoștință de scrierile mele, așa să am și eu de ale tale, chiar dacă se referă la altceva, și nu la mine. La sfârșit îmi făgăduiești că, atunci când vei ști sigur care e programul meu, te vei desprinde de îndatoririle tale familiale și îți vei lua zborul către mine, iar eu mă pregătesc de pe acum să te încătușez cu niște obezi, pe care nu le vei putea zdrobi în nici un chip.

În a treia scrisoare îmi faci cunoscut că ți-a fost înminat discursul meu pentru Clarius, și că ți s-a părut mai dezvoltat decît era, cînd l-ai auzit rostit de mine. E mai dezvoltat, căci i-am adăugat multe după aceea. Mai spui că mi-ai trimis și o scrisoare scrisă cu mai multă minuție, și mă întrebi dacă am primit-o. N-am primit-o și ard de nerăbdare să o primesc ⁴¹. Așa dar trimite-mi-o cu prima ocazie, adăugîndu-i și dobînzile, pe care ți le voi socoti 12% ⁴² (nu pot mai puțin). Cu bine.

IX, 29

C. Plinius către iubitul său Rusticus

[Nefcredere în propriul talent]

Așa cum e mai bine să te faci remarcat într-un singur domeniu decît să fii mediocru în mai multe, tot așa e mai bine să fii mediocru în mai multe, decît să nu te poți face remarcat în nici unul. Pentru că îmi dau seama de aceasta, îmi încerc puterile în mai multe genuri literare, neavînd destulă încredere în mine în nici unul din ele. Cînd vei citi dar una sau alta din lucrările mele, vei fi indulgent cu fiecare în parte, la gîndul că nu e singura. Cîtă vreme în celelalte arte numărul este o scuză, legea e oare mai severă pentru literatură, unde reușita e mai dificilă? Dar de ce vorbesc eu de indulgență ca un ingrat? Căci dacă primești ultimele mele lucrări cu aceeași îngăduință ca și pe primele, trebuie mai degrabă să mă aștept la laude, decît să-ți implor indulgență. Eu mă mulțumesc totuși cu indulgența. Cu bine.

IX, 30

C. Plinius către iubitul său Geminus

[Generozitatea]

Mi-l lauzi deseori, și prin viu grai și acum în scrisoare, pe prietenul tău Nonius pentru faptul că este generos față de unii; îl laud și eu, dar dacă se arată generos nu numai față de aceștia. Căci eu înțeleg ca un om cu adevărat generos să dăruiască patriei, rudelor de sînge, rudelor prin alianță, prietenilor — înțeleg prietenilor săraci, dar nu ca unii care dăruiesc în special aceluia de la care pot primi și ei. Eu consider că aceștia, cu darurile lor care cer daruri, și interesate⁴³, nu dau de la ei, ci iau de la alții. Sînt unii, tot așa de ingenioși, care iau de la unii și dau la alții, și urmăresc prin această lăcomie un renume de generozitate. Întîi de toate trebuie să te mulțumești cu ce ai, și pe urmă, sprijinind și ajutînd mai ales pe aceia, pe care îi știi în nevoie, să-ți formezi din aceștia un anturaj. Dacă prietenul tău face așa, merită din plin să fie lăudat; dacă nu face decît o parte din acestea, merită mai puțin, dar totuși merită să fie lăudat, atît de rar este un exemplu de generozitate, chiar dacă nu e totală. Oamenii sînt cuprinși de o asemenea poftă de a avea, încît s-ar putea spune nu că ei posedă avuții, ci că sînt posedați ei de avuții. Cu bine.

IX, 31

C. Plinius către iubitul său Sardus

[Mulțumiri]

De cînd m-am despărțit de tine nu sînt mai puțin cu tine decît cînd eram la tine. Căci am citit cartea ta, stăruind asupra unor pasaje, în special asupra aceluia (de ce aș minți?) în care vorbești de mine și în care expunerea ta este în adevăr amplă. Cîtă bogăție de fapte, cîtă diversitate, cite lucruri care, în cadrul aceluiași subiect, fără să fie aceleași, nici nu se contrazic! Să-ți aduc deopotrivă laude și mulțumiri? Nu pot să fac îndeajuns de bine nici una, nici alta, și dacă aș putea, mi-e teamă să nu par vanitos, lăudînd cele pentru

care îți aduc mulțumiri. Un singur lucru mai adaug: toate mi-au părut cu atît mai demne de laudă, cu cît erau mai plăcute, și cu atît mai plăcute, cu cît erau mai demne de laudă. Cu bine.

IX, 32

C. Plinius către iubitul său Titianus

Ce faci, ce gîndești să faci? Eu duc o viață dintre cele mai plăcute, adică total lipsită de griji. Așa se face că prefer să citesc scrisori lungi, decît să le scriu; una se potrivește cu omul comod, alta, cu cel lipsit de griji. Căci nimeni nu este mai leneș, decît omul comod, și nimeni mai curios, decît acela lipsit de griji. Cu bine.

IX, 33

C. Plinius către iubitul său Caninius

[O întimplare cu un delfin]

Am dat peste un subiect real, dar care seamănă foarte mult cu o ficțiune, și vrednic de talentul tău atît de fecund, atît de profund și cu adevărat poetic. Am dat peste el în timpul unei mese, la care se povesteau tot felul de minuni. Autorul este demn de toată încrederea; de altfel, pentru un poet, ce importanță are veridicul? Dar autorul merită să-i acorzi credit dacă ai de gînd să scrii despre această întimplare ⁴⁴.

Există în Africa, foarte aproape de mare— colonia Hippo. În apropiere, un lac navigabil, din care se formează un estuar ca un fluviu care, după cum fluxul și refluxul îl împing cînd într-o direcție, cînd în cealaltă, se varsă în mare, sau se întoarce în lac. Oamenii de toate virstele vin aici pentru plăcerea de a pescui, de a visli sau chiar de a înota; și în special copiii vin să se joace în timpul lor liber. Pentru ei este o mare glorie și vitejie să se avînte cît mai departe în larg; e învingător acela care lasă mult în urma lui și țărmlul și pe ceilalți înotători. Într-o asemenea întrecere, un copil mai îndrăzneț decît ceilalți se îndrepta spre larg. Și apare în

față un delfin care, cînd i-o ia înainte, cînd vine după el, cînd îi dă ocol, în cele din urmă se strecoară sub el și îl ridică pe spinare, apoi îi dă drumul, pe urmă iar îl ia pe spinare și întii îl duce pe copilul tremurînd de spaimă în larg, apoi se întoarce la țarm și îl lasă pe pămînt lingă ceilalți copii.

Zvonul se răspîndește în toată colonia; toți dau fuga la fața locului, se uită la copil ca la o minune, îl întrebă, îl ascultă, povestesc. A doua zi toți dau năvală pe țarm scrutînd marea și tot ce pare a fi mare. Copiii înoată împreună cu acela, care acum e mai prudent. Delfinul apare din nou la aceeași oră și lingă același copil. Dar acesta fuge împreună cu ceilalți copii. Delfinul, ca și cum l-ar invita, l-ar chema, sare afară din apă, se scufundă, înoată în cercuri în jurul lui, apoi îl lasă. La fel a doua zi, la fel a treia zi, la fel în zilele următoare, pînă cînd oamenii crescuți pe mare se rușinează de frica lor. Lumea se apropie de delfin, se joacă cu el, îl strigă, îl ating chiar și îl mîngîie, și el se lasă. Această încercare le dă curaj. În special copilul, care făcuse primul încercarea, înoată alături de el, se suie pe spinarea lui, se lasă purtat și adus înapoi, își dă seama că este recunoscut, că este iubit de delfin și îl iubește și el; nici unul nici altul nu se teme și nu este temut; crește încrederea unuia, prietenia celuilalt. Și alți copii merg de-a dreapta și de-a stînga delfinului vorbindu-i și încurajîndu-l. Alături înota un alt delfin (încă un lucru neobișnuit), care îl privea numai și îl însoțea. El nu făcea nici nu îngăduia nimic asemănător, ci numai îl însoțea la dus și la întors pe celălalt delfin, ca și pe copil, ceilalți copii.

Și încă ceva de necrezut, totuși la fel de adevărat, ca și cele de pînă acum, delfinul, purtînd pe spinare copilul și jucîndu-se cu copiii, se lăsa tras pe pămînt și, după ce se usca pe nisip, cînd simțea căldura, se rostogolea în mare. Se știe că Octavius Avitus, legat proconsular, după ce a pus să fie adus delfinul pe țarm, ca într-un ritual nesocotit, a turnat peste el ulei parfumat ⁴⁵ al cărui miros, ca și senzația neobișnuită, l-au făcut pe delfin să fugă în larg, și n-a mai fost văzut decît după multe zile, trist și abătut; apoi, prinzînd puteri, și-a reluat joaca dinainte și indeletnicirea obișnuită. Veneau toți magistrații la acest spectacol, iar venirea și șederea lor acolo impuneau micii colonii cheltuieli

neobișnuite. În cele din urmă localitatea și-a pierdut liniștea și tihna ; s-a luat hotărîrea să fie omorît în ascuns acela pentru care se aduna acolo atîta omenire.

Toate acestea le poți deplînge în versurile tale, le poți infrumuseța, le poți lăuda, cu multă duioșie. De altfel nu e nevoie să inventezi sau să adaugi nimic, e destul să nu diminuezi adevărul. Cu bine.

IX, 34

C. Plinius către iubitul său Tranquillus

[Atitudinea în timpul unei lecturi]

Ia-mi de pe suflet chinul acesta ; unii spun că citesc prost, cel puțin versurile ; căci discursurile le citesc așa cum trebuie, versurile însă, nu. Așa că mă gîndesc să fac o încercare cu libertul meu într-o lectură publică, în prezența unor prieteni foarte intimi. E tot o dovadă de intimitate faptul că am ales pe unul care citește nu bine, dar mai bine decît mine, o știu, dar numai dacă nu se va emoționa, căci și el este tot atît de nou ca lector, cît sînt eu ca poet. În ce mă privește, nu știu ce să fac în timp ce el va citi : să stau nemișcat și mut, ca unul care nu are nici un amestec sau, așa cum fac unii, să întovărășesc lectura lui cu un gest, un murmur, o privire ? ⁴⁶ Dar cred că gesticulez nu mai puțin prost decît citesc. Te rog încă odată ia-mi de pe suflet chinul acesta, și răspunde-mi sincer dacă e mai bine să citesc prost, decît să fac sau să nu fac ceea ce ți-am spus. Cu bine.

IX, 35

C. Plinius către iubitul său Appius

[Mulțumiri]

Am primit cartea pe care mi-ai trimis-o și îți mulțumesc. În momentul de față sînt însă foarte ocupat. Așa că nu am citit-o încă, deși de altfel aș fi dorit foarte mult. Dar datorez și literaturii, și scrierilor tale în special, asemenea respect, încît consider o impietate să le iau în mină dacă nu am mintea

liberă de orice preocupări. Preciez mult sîrguința ta în a-ți revedea scrierile. Totuși există și în asta o măsură, în primul rînd pentru că o grijă excesivă mai mult dăunează, decît corectează⁴⁷, și-apoi pentru că ne sustrage de la lucrările mai recente și totodată nu ne lasă nici să le terminăm pe cele începute, nici să începem altele. Cu bine.

IX, 36

C. Plinius către iubitul său Fuscus

[Viața în vila din Toscana]

Mă întreb cum îmi împart ziua cînd sînt vara în vila mea din Toscana. Mă trezesc cînd vreau, de cele mai multe ori în jurul primei ore, deseori mai devreme, rareori mai tîrziu. Ferestrele rămîn închise; căci e surprinzător cum, în liniște și întuneric, departe de tot ceea ce te sustrage, descătușat și redat ție însuți, nu-ți urmărești ochii cu gîndul, ci gîndul cu ochii; ei văd ceea ce vede și mintea ori de cîte ori n-au altceva de văzut. Îmi spun în gînd, dacă am altă lucrare începută, îmi spun în gînd, ca și atunci cînd scriu sau revăd, pînă și cuvintele, uneori mai puține, alteori mai multe, după cum e mai greu sau mai ușor de formulat și de ținut minte. Chem secretarul⁴⁸ și, lăsînd să intre lumina pe fereastră, îi dictez ceea ce am compus; după ce pleacă, îl chem din nou, și din nou îi dau drumul. La ora a patra sau a cincea (căci nu-mi împart timpul fix și riguros), după cum e vremea, mă duc în galerie sau în criptoportic, mai meditez la cîte ceva și mai dictez. Mă urc într-un vehicul, unde continui ceea ce făcusem plimbîndu-mă sau stînd pe patul de lucru; îmi pot concentra atenția improspătată tocmai datorită variației. Mai dorm puțin, apoi mă plimb, pe urmă citesc un discurs grec sau latin cu voce tare și răsPICAT, ca să-mi fortific nu atît vocea, cit plămîinii; dar se fortifică și vocea totodată. Din nou mă plimb, mi se face masajul, fac gimnastica, baia. În timpul mesei, dacă sînt numai cu soția sau cîțiva prieteni, mi se citește o carte; după masă ascultăm un actor sau un cîntăreț din liră, după care iarăși mă plimb împreună cu oamenii mei, printre care sînt și unii instruiți⁴⁹. În felul

acesta seara se prelungește în discuții de tot felul și chiar ziua cea mai lungă se termină repede.

Uneori se schimbă cîte ceva în acest program, căci dacă am stat mai mult în pat sau la plimbare, numai după ce mi-am făcut somnul și lectura mă urc nu în vehicul, ci pe cal, ca să merg mai repede într-un timp mai scurt. Uneori vin prieteni din orașele învecinate și-mi răpesc o parte din zi, întrerupere care, cînd sînt obosit, este binevenită și mă ajută chiar. Alteori vînez, dar nu fără a lua cu mine tăblițele pentru cazul cînd, dacă nu vînez nimic, să nu mă întorc cu mîinile goale. Consacru și fermierilor o parte din timp, dar nu destul, cum zic și ei; plîngerile lor stingace mă fac să gust mai mult literatura și ocupațiile noastre citadine. Cu bine.

IX, 37

C. Plinius către iubitul său Paulinus

[Griji de proprietar]

Nu e felul tău să ceri prietenilor apropiați, în detrimentul intereselor lor, să respecte conveniențele tradiționale și oarecum oficiale; iar eu țin prea mult la tine, pentru ca să-mi fie teamă să nu interpretezi lucrurile altfel decît aș voi eu, dacă nu te voi vedea chiar la calendele lui ianuarie, în prima zi a consulatului tău ⁵⁰, mai ales că sînt reținut de obligația arendării pămînturilor mele pentru mai mulți ani. Pentru toate acestea trebuie să iau alte măsuri decît pînă acum. Căci în ultimii cinci ani ⁵¹, cu toate reducerile făcute, restanțele au crescut și de aceea cei mai mulți dintre arendași nici nu se îngrijesc să-și reducă din datorii, pe care nu mai nădăjduiesc să le poată achita; pun mina chiar și consumă toate produsele pămîntului, gîndind că nu le mai strîng pentru ei ⁵². Trebuie deci să preîntîmpin noi neajunsuri și să iau măsuri de îndreptare a lor. O singură posibilitate de remediere — să nu le cer arenda în bani, ci în dijmă și să pun și cîțiva dintre oamenii mei să supravegheze lucrările și să păzească recolta. De altfel nu există un venit mai sigur decît acela pe care ți-l aduce pămîntul, clima, vremea bună. Și asta cere o mare cinste, ochi vigilenți și numeroasă mină de

lucru. Totuși trebuie să încerc, și întocmai ca pentru o boală veche, să caut orice schimbare de tratament care poate ajuta. Vezi că nu din motive de comoditate sînt împiedicat să fiu prezent în prima zi a consulatului tău; voi sărbători totuși aici această zi, ca și cum aș fi lingă tine, cu bucuria mea, cu urările și felicitările mele. Cu bine.

IX, 38

C. Plinius către iubitul său Saturninus

Sigur că îl laud pe prietenul nostru Rufus, și nu pentru că mi-ai cerut-o tu, ci pentru că o merită din plin. Căci i-am citit cartea, desăvirșită în totul, și pe care dragostea ce-i port a făcut-o să-mi placă mai mult. Dar am făcut și critici. Căci nu sînt chemați să facă critică numai cei care citesc cu rea intenție. Cu bine.

IX, 39

C. Plinius către iubitul său Mustius

[**Restaurarea templului zeiței Ceres**]

Încurajat de haruspici, trebuie să refac un templu al zeiței Ceres de pe domeniile mele, să-l fac mai frumos și mai mare; e în adevăr vechi și mic, deși e foarte vizitat într-o anumită zi a anului. Căci la idele lui septembrie se adună multă lume din tot ținutul, se celebrează multe ceremonii, se fac multe făgăduințe și se împlinesc multe. Dar primprejur nu există nici un adăpost împotriva ploii sau a soarelui. De aceea consider un act de generozitate, și totodată de pietate, dacă voi ridica un templu cit mai frumos, dacă voi adăuga templului un portic: acela pentru zeiță, cestălalt pentru oameni.

Aș dori așa dar să cumperi patru coloane de marmură din care-ți va plăcea ție, să cumperi marmură pentru împodobit pardoseala și pereții. Va mai trebui cumpărată sau făcută o statuie a zeiței, fiindcă cea veche, din lemn, este deteriorată de atita vreme.

Cît despre portic, nu am încă nici o idee, decît doar că trebuie să desenezi un plan adecvat locului. Porticul nu poate înconjura templul, căci așezarea templului e mărginită de un riu și stînci abrupte, pe o latură, pe alta, de un drum. Peste drum este o pajiște întinsă unde ar fi foarte potrivit să se înalțe porticul în fața templului, doar dacă tu, care obișnuiești să învingi cu măiestria ta dificultățile terenului, ai să găsești altceva mai bun.⁵³ Cu bine.

IX, 40

C. Plinius către iubitul său Fuscus

[Viața la vila din Laurentum]

Îmi scrii că ți-a făcut mare plăcere scrisoarea mea din care ai văzut felul cum îmi petrec timpul liber, vara, la vila mea din Toscana. Mă întrebi ce modificări aduc acestui program iarna, în vila din Laurentum. Nici una, decît că renunț la somnul de la amiază și folosesc o bună parte din noapte fie înainte de a se lumina, fie după ce se întunecă. Iar dacă am o obligație urgentă de a pleda, cum se întîmplă deseori iarna, în loc să ascult un actor sau un cîntareț după cină, îmi revăd de mai multe ori ceea ce am dictat, și fac mereu corecturi, ceea ce vine în ajutorul memoriei mele.

Acum știi cum obișnuiesc să-mi petrec verile și iernile; la acestea poți să adaugi și primăverile și toamnele: cum în aceste anotimpuri de tranziție între iarnă și vară nu pierd nimic din timpul zilei, ciștig prea puțin în timpul nopții. Cu bine.

CARTEA X

CORESPONDENȚA CU ÎMPĂRATUL TRAIAN *

1

C. Plinius către împăratul Traian

În pietatea ta, prea slăvite împărat, doriseși să urmezi cit mai târziu părintelui tău ¹; dar zeii s-au grăbit să incredinteze virtuților tale cirna statului, pe care o preluaseși deja. Mă rog dar să ai parte și tu și, prin tine, neamul omnesc, de tot binele, adică de lucruri demne de epoca ta. Îți doresc, preabunule împărat, în viața particulară și în cea publică, sănătate și bucurie.

X, 2

C. Plinius către împăratul Traian

Nu am cuvinte să-mi exprim bucuria, stăpîne, pentru faptul că m-ai considerat demn de dreptul ce se acordă părinților cu trei copii ². Deși te-ai lăsat înduplecat de rugămințile lui Iulius Servianus, un om excepțional și care ține foarte mult la tine, totuși înțeleg din scrisoarea ta că i-ai îndeplinit rugămintea cu mai multă bucurie, deoarece te ruga pentru mine.

De aceea mi se pare că am obținut ce mi-am dorit mai mult, de vreme ce chiar la începutul domniei tale atît de fericite mi-ai dovedit că mă bucur de o îngăduință deosebită din partea ta; cu atît mai mult doresc să am copii, și am dorit să-i am și în timpul celei mai triste domnii, dovadă cele două căsătorii ale mele. Dar zeii au făcut mai bine rezervînd totul bunătății tale; acum mai mult ca oricînd doresc să fiu tată, cînd pot să o fiu în siguranță și fericit.

* Scrisorile 1—14 sînt anterioare guvernămîntului Bithyniei.

X, 3 a

C. Plinius către împăratul Traian

Imediat ce, prin bunăvoința ta, stăpîne, am fost avansat prefect al vistieriei statului³, am renunțat la toate îndatoririle mele de avocat, pe care de altfel niciodată nu le-am îndeplinit fără discernămint, ca să mă dedic cu tot sufletul funcției încredințate.

De aceea, cînd cei din provincia Africa m-au ales ca avocat împotriva lui Marius Priscus⁴, am cerut, și am obținut, să fiu scutit de această sarcină. Cînd însă, după aceea, consulul desemnat a propus să se discute cu aceia dintre noi a căror recuzare a fost admisă, pentru ca să fim la dispoziția senatului și să acceptăm ca numele noastre să fie introduse în urnă, m-am gîndit că pentru liniștea domniei tale cel mai înțelept lucru este să nu mă opun voinei, de altfel atît de rațională, a ordinului senatorial. Aș dori ca această dovadă de supunere să fie în asentimentul tău, deoarece vreau ca toate faptele și vorbele mele să aibă aprobarea înțelepciunii tale fără greș.

X, 3 b

Traian către Plinius

Ți-ai respectat îndatoririle și de bun cetățean și de bun senator, dînd dovadă de supunere față de ordinul senatorial, față de cererea lui atît de îndreptățită. Sint convins că vei îndeplini cu cinste misiunea care ți-a fost încredințată.

X, 4

C. Plinius către împăratul Traian

Bunăvoința ta, preabunule împărat, de care mă bucur din plin, mă îndeamnă a cuteza să-ți cer să-i îndatorezi și pe prietenii mei, dintre care primul loc i se cuvine lui Voconius Romanus, coleg și prieten apropiat din fragedă vîrstă.

Pentru aceste motive cerusem și divinului tău părinte să-l primească în ordinul senatorial. Dar această dorință a mea a fost rezervată bunătații tale, deoarece mama lui Romanus, care se obligase în scris față de tatăl tău să doneze fiului ei patru milioane de sesterți, încă nu definitivase formele legale; după aceea le-a făcut, îndemnată de mine. Căci a scos de sub tutelă niște terenuri, și a dus la bun sfârșit tot ceea ce în mod obișnuit trebuie îndeplinit în caz de emancipare. Fiind înlăturate în felul acesta toate piedicile din calea speranțelor noastre, mă constitui garanție față de tine, nu fără o mare încredere, pentru corectitudinea prietenului meu Romanus, care se remarcă și prin cunoașterea artelor liberale, și printr-o deosebită pietate, care i-a adus și această donație din partea mamei sale, și moștenirea lăsată de tatăl său, și înfierea lui de către tatăl vitreg.

Toate acestea sînt puse în valoare prin strălucirea originii și bogăția familiei lui. Pun mare nădejde în bunăvoința ta ca aceste calități să capete mai multă greutate, tocmai datorită rugămintelor mele. Te rog dar, stăpîne, să-mi dai posibilitatea atît de mult așteptată de a-l felicita, și să sprijini o prietenie care-mi face cinste, nădăjduiesc, pentru ca să mă pot lăuda cu prețuirea ta nu numai în ce mă privește pe mine, dar și pe prietenii mei.

X, 5

C. Plinius către împăratul Traian

Anul trecut, stăpîne, suferind de o boală grea care mi-a pus viața în primejdie, m-am adresat unui medic ⁵, căruia nu pot să-i mulțumesc pentru îngrijirile și zelul său, decît cu ajutorul bunăvoinței tale. De aceea te rog să-i acorzi cetățenia romană. Căci este peregrin ⁶, fiind libertul unei peregrine. El se numește Harpocras, stăpina lui, moartă de mult, se numea Thermuthis, soția lui Theo.

Te mai rog să acorzi dreptul de cetățenie libertelor Antoniei Maximilla, o femeie dintre cele mai de seamă, Hedia și Antonia Harmeridis. Îți cer aceasta la rugămintea stăpînei lor.

C. Plinius către împăratul Traian

Îți mulțumesc, stăpîne, că ai avut bunătatea să acorzi fără întârziere și dreptul de cetățenie libertelor unei femei care mi-a fost devotată, și cetățenia romană lui Harpocras, medicul meu.

Dar, după ce eu am indicat, în urma sfaturilor tale, vîrsta lui și averea, am fost sfătuit de oameni mai competenți că trebuia să-i dobîndesc mai întii cetățenia orașului Alexandria, și apoi cetățenia romană, căci el este egiptean. Cum eu credeam însă că între egipteni și ceilalți peregrini nu este nici o diferență, m-am mulțumit să-ți scriu doar că este libertul unei peregrine și că stăpîna lui a murit de mult. Nu mă plîng de această ignoranță a mea, datorită căreia îți rămîn îndatorat pentru mai multe binefaceri aduse aceleiași persoane.

Te rog așa dar, ca să mă pot bucura în deplină legalitate de binefacerile tale, să-i acorzi lui Harpocras și cetățenia orașului Alexandria, și cetățenia romană. Pentru ca binefacerea ta să nu sufere iarăși o întârziere am trimis libertților tăi, așa cum mi-ai poruncit, datele referitoare la vîrsta și averea lui.

Traian către Plinius

Am luat hotărîrea, după un obicei instaurat de împărați, să nu acord cu ușurință cetățenia orașului Alexandria. Dar, de vreme ce obținuseși deja pentru medicul tău Harpocras cetățenia romană, nu mă îndur să refuz această nouă cerere a ta. Tu va trebui să-mi faci cunoscut din ce prefectură este, ca să-ți trimit o scrisoare pentru prefectul Egiptului, Pompeius Planta, prietenul meu.

C. *Plinius către împăratul Traian*

Deoarece divinul tău părinte, stăpîne, i-a îndemnat pe toți cetățenii, și printr-un discurs foarte frumos, și prin exemplul personal demn de toată cinstea, să fie generoși, i-am cerut să-mi îngăduie să mut în municipiul meu și statuia lui, împreună cu statuile împăraților transmise mie prin diverse moșteniri, și pe care le păstram în ținuturi îndepărtate, așa cum le primisem. Ceea ce el mi-a îngăduit, cu toată încrederea. Am scris de îndată decurionilor să-mi repartizeze un teren pe care să clădesc un templu pe cheltuiala mea, iar ei, din respect pentru ceea ce urma să înfăptuiesc, m-au lăsat pe mine să aleg locul. Dar, împiedicat fiind întâi de boala mea, apoi de aceea a tatălui tău, pe urmă de obligațiile serviciului încredințat de tine, cred că acum pot mai ușor să mă reped pînă la fața locului. Căci și luna mea de serviciu⁷ se termină la calendele lui septembrie, și luna următoare are mai multe zile de sărbătoare.

Te rog dar, înainte de toate, să-mi îngădui să impodobesc și cu statuia ta monumentul pe care îl voi înălța, și-apoi, pentru a putea face toate acestea într-un timp cît mai scurt, să-mi acorzi un concediu. Cu sinceritatea mea nu pot să-ți ascund că în bunătatea ta, tu vii totodată și în sprijinul intereselor mele personale. Căci locația terenurilor pe care le am în regiunea aceea, pe lîngă că trece de patru sute de mii de sestertii, e cu atît mai greu să o amin, cu cît noul meu arendaș trebuie să facă și culesul care se apropie. În plus, recoltele slabe succesive mă silesc să mă gîndesc la unele reduceri, a căror cotă nu pot să o stabilesc decît la fața locului.

Voi datora așa dar bunăvoinței tale, stăpîne, și rapiditatea cu care voi îndeplini această obligație de pietate, și rezolvarea intereselor mele, dacă îmi vei acorda, pentru amîndouă aceste îndatoriri, un concediu de 30 de zile. Căci n-aș putea să termin totul într-un timp mai scurt, deoarece și municipiul și terenurile de care e vorba sînt la o depărtare de mai bine de o sută cincizeci mile de Roma⁸.

X, 9

Traian către Plinius

Mi-ai expus multe motive personale și toate motivele de interes public pe care le ai, pentru a cere un concediu; pentru mine însă ar fi fost de ajuns numai dorința ta. Căci nu mă îndoiesc că, de îndată ce vei putea, te vei întoarce la serviciul tău, unde prezența ta e atât de necesară.

Statuia mea, cu toate că sînt foarte reținut în privința acestui fel de onoruri, sînt de acord totuși să o pui în locul unde dorești tu, ca să nu ai impresia că te împiedic să-ți dovedești devotamentul față de mine.

X, 10

C. Plinius către împăratul Traian

N-am cuvinte să-ți spun cîtă bucurie mi-a făcut scrisoarea ta, stăpîne, din care am aflat că ai acordat lui Harpocras, medicul meu, și cetățenia orașului Alexandria, cu toate că, după obiceiul instaurat de împărați, ai luat hotărîrea să nu o acorzi cu ușurință. Îți fac cunoscut că Harpocras este νομοῦ Μεμφίτου. * Te rog, așa dar, preaindurate împărat, să-mi trimiți, așa cum mi-ai făgăduit, scrisoarea pentru prefectul Egiptului, prietenul tău Pompeius Planta.

Și pentru că vreau să-ți vin în întîmpinare⁹, te rog să-mi îngădui stăpîne, să-ți ies înainte cît mai departe, pentru ca să mă pot bucura cît mai curînd de venirea ta, pe care o aștept cu mare nerăbdare.

X, 11

C. Plinius către împăratul Traian

Boala de care am suferit recent, stăpîne, m-a făcut să-i rămîn îndatorat medicului Postumius Marinus, și nu-i pot arăta, la rîndu-mi, mulțumirea decît cu ajutorul tău dacă,

* Din prefectura Memfis

după cum obișnuiești, te vei lăsa înduplecat de rugămințile mele. Te rog deci să acorzi cetățenia rudelor lui, Chrysippus fiul lui Mithridatis și soției lui Chrysippus, Stratonice, fiica lui Epigonos, de asemeni copiilor lui Chrysippus, Epigonos și Mithridatis, astfel încît ei să rămînă în puterea tatălui lor și să-și păstreze dreptul patronal asupra libertților.

Te mai rog să acorzi dreptul de cetățenie lui L. Satrius Abascantus, lui P. Caesius Phosphorus și Panchariei Soteris, cerere pe care o fac la dorința patronilor lor.

X, 12

C. Plinius către împăratul Traian

Știu că rugămințile noastre, stăpîne, rămîn întipărite în memoria ta, care este foarte tenace cînd e vorba de binefaceri. Totuși, fiindcă mi-ai îngăduit acest lucru, îți amintesc, și te rog stăruitor totodată, să ai bunăvoința să-i faci lui Accius Sura cinstea de a-l numi pretor, deoarece locul este vacant.

De altfel el nădăjduiește cu toată încrederea acest lucru, încurajat și de originea lui strălucită, și de integritatea lui desăvîrșită, deși e sărac, și mai mult decît orice, de fericirea acestor vremuri, care îndeamnă și dă curaj cetățenilor tăi cu conștiința curată, să facă apel la bunătatea ta.

X, 13

C. Plinius către împăratul Traian

Deoarece știu, stăpîne, că pentru recunoașterea și lauda comportării mele e important să mă bucur de prețuirea unui împărat atît de bun, te rog să ai bunăvoința să adaugi la demnitatea la care m-ai ridicat în bunătatea ta, și pe aceea de augur ¹⁰, sau pe aceea de septemvir, care sînt vacante. Ca sacerdot, voi putea să înalț zeilor în mod public rugăciunile pe care acum le înalț pentru tine, cu devotamentul unui simplu particular.

X, 14

C. Plinius către împăratul Traian

Te felicit, preabunule împărat și pe tine și statul, pentru victoriile ¹¹ tale atât de însemnate, atât de strălucite, atât de demne de strămoșii noștri, și-i rog pe zei ca tot ceea ce tu îți pui în gând, să aibă un sfârșit tot atât de fericit, fiindcă gloria imperiului se reinnoiește și crește datorită meritelor tale fără seamăn.

X, 15

C. Plinius către împăratul Traian

Pentru că sint incredințat, stăpîne, că te interesează, îți aduc la cunoștință că am călătorit pe mare cu toți oamenii mei pînă la Efes, trecînd *ὕπερ Μαλέαν**, deși vînturi potrivnice m-au ținut în loc. Acum mă pregătesc să ajung în provincia mea, făcînd parte din drum cu vase de coastă, parte, cu vehicule. Căci pe cît de insuportabilă este arșița cînd călătorești pe uscat, pe atât de potrivnice sint vînturile de vară ¹² pentru o călătorie numai pe mare.

X, 16

Traian către Plinius

Bine ai făcut că mi-ai dat vești, dragul meu Secundus, căci mă interesează foarte multă să știu cum ai făcut drumul pînă în provincia ta. Ai chibzuit bine folosind, după cum îți îngăduia drumul, cînd corăbii, cînd vehicule.

X, 17 a

C. Plinius către împăratul Traian

Dacă pe mare am călătorit în condiții foarte bune pînă la Efes, stăpîne, de acolo însă, după ce am început drumul pe uscat în vehicule, am avut de suferit din cauza arșiței

* Pe lîngă capul Malea.

și chiar de ușoare accese de febră, așa că m-am oprit la Pergam. Când m-am imbarcat din nou pe vase de coastă, am fost ținut în loc de vinturi potrivnice și am ajuns în Bithynia ceva mai târziu decât nădăjduisem, adică la 17 septembrie. Totuși nu mă pot plinge de întârziere, căci am avut posibilitatea să sărbătoresc în provincia mea aniversarea ta¹³, ceea ce era de foarte bun augur.

Acum verific cheltuielile, veniturile și datoriile orașului Prusa, și tocmai această verificare mă face să-mi dau seama mai bine cât este ea de necesară. Căci mulți bani sînt deținuți, din diferite motive, de particulari. În afară de aceasta se fac unele cheltuieli prea puțin justificate. Ți-am scris toate acestea de îndată ce am sosit aici, stăpîne.

X, 17 b

C. Plinius către împăratul Traian

Am ajuns în provincia mea la 17 septembrie, stăpîne, și am găsit aici supunere și devotament față de tine, așa cum meriți să ți se dovedească din partea lumii întregi.

Gindește-te, stăpîne, dacă nu crezi că ar fi necesar să trimiți aici un arhitect¹⁴. Căci se pare că nu puțini bani s-ar putea economisi de la antreprenori, dacă măsurătorile ar fi făcute cu exactitate. Așa cel puțin îmi dau eu seama, după registrele orașului Prusa, pe care le cercetez acum cu toată atenția.

X, 18

Traian către Plinius

Aș fi dorit să poți ajunge în Bithynia fără ca sănătatea ta delicată și oamenii tăi să aibă de suferit, și drumul tău de la Efes să fi fost tot atît de bun, cît călătoria pe mare pe care ai făcut-o pînă acolo. Ziua sosirii tale în Bithynia am aflat-o din scrisoarea ta, scumpul meu Secundus. Cei din

provincia ta vor înțelege, nădăjduiesc, grijă mea față de ei. Căci și tu îți vei da osteneala să-i convingi că tu ai fost ales anume ca să fii trimis la ei în locul meu ¹⁵. În primul rind trebuie să verifici situația veniturilor publice, căci e neîndoișor că nu a fost ținută în regulă.

Cit despre arhitecți, abia am destui pentru lucrările care se fac în Roma și în împrejurimi; dar în orice provincie se găsesc unii în care poți avea încredere, așa că nu-ți vor lipsi nici ție, dacă te vei strădui să-i cauți.

X, 19

C. Plinius către împăratul Traian

Te rog, stăpîne, ajută-mă cu sfatul tău, căci stau la îndoială dacă trebuie să asigur paza închisorilor cu sclavi publici ai provinciei, cum s-a făcut pînă acum, sau cu soldați. Căci mi-e teamă și că sclavii publici nu le vor păzi cu destulă strășnicie, și că paza lor va necesita un număr de soldați deloc neînsemnat.

Deocamdată am pus pe lingă sclavii publici și cîțiva soldați. Văd totuși că există primejdia ca tocmai această situație să fie prilej de neglijență și din partea unora, și din partea celorlalți, fiind încredințați că pot da vina comună unii pe alții.

X, 20

Traian către Plinius

Nu e neapărat nevoie, scumpul meu Secundus, să folosești mulți soldați pentru paza închisorilor. Să păstrăm obiceiul acelei provincii, ca paza să fie făcută de sclavi publici. Depinde însă de severitatea și de sirguința ta ca ei să-și îndeplinească cu conștiinciozitate această îndatorire. Căci înainte de toate, așa cum scrii și tu, trebuie să ai grijă, dacă

paza se face în comun de sclavi publici și soldați, ca paznicii să nu fie mai neglijenți, lăsînd grija unii pe alții. Țin însă foarte mult să nu fie luați de sub drapel decît foarte puțini soldați.

X, 21

C. Plinius către împăratul Traian

Gavius Bassus¹⁶, prefectul țărmlui Pontic, un om plin de respect și îndatoritor, a venit la mine, stăpîne, și a stat cu mine mai multe zile. Pe cît am putut observa, e un bărbat deosebit și cu totul vrednic de bunăvoința ta. I-am făcut cunoscut că tu mi-ai dat dispoziții ca, din cohortele a căror comandă ai binevoit să mi-o încredințezi, să se mulțumească cu zece beneficiari¹⁷, cu doi cavaleriști și un centurion. Mi-a răspuns că acest număr nu îi este suficient și că îți va scrie. De aceea am socotit că nu e necesar să rechem chiar acum oamenii pe care îi are în plus.

X, 22

Traian către Plinius

Mi-a scris și mie Gavius Bassus că nu-i ajunge numărul de soldați, care am stabilit prin instrucțiunile mele să-i fie dați. Ca să ai cunoștință de răspunsul meu am pus să-ți fie anexat la această scrisoare. Are mare importanță dacă așa cer împrejurările, sau dacă oamenii vor să abuzeze de un drept al lor. Noi nu trebuie să avem în vedere decît ceea ce este necesar, și să avem grijă, pe cît e posibil, ca soldații să nu fie luați de sub drapel.

X, 23

C. Plinius către împăratul Traian

Locuitorii din Prusa au, stăpîne, o baie veche și murdară. De aceea intențenții¹⁸ socotesc că ar fi bine să se facă una nouă; cred că poți fi de acord cu această dorință a lor. Căci

bani din care să se facă baia vor fi, în primul rînd aceia, pe care am și început să cer de la particulari să-i restituie, și-apoi aceia, pe care ei au obiceiul să-i cheltuiască pentru uleiuri¹⁹ și pe care sint gata să-i dea pentru construirea acestei băi. Lucru pe care de altfel îl impune cu necesitate și frumusețea orașului, și strălucirea domniei tale.

X, 24

Traian către Plinius

Dacă construirea unei băi noi nu e o povară pentru posibilitățile locuitorilor din Prusa, pot să fiu de acord cu dorința lor, numai să nu constituie aceasta o nouă contribuție, sau să nu fie pe viitor un impediment pentru dările obligatorii.

X, 25

C. Plinius către împăratul Traian

Legatul²⁰ Servilius Pudens a sosit, stăpîne, la Nicomedia la 24 noiembrie, și m-a scăpat de neliniștea unei lungi așteptări.

X, 26

C. Plinius către împăratul Traian

Binefacerile tale față de mine, stăpîne, m-au unit cu cele mai strînse legături de Rosianus Geminus, pe care l-am avut cvestor în timpul consulatului meu. M-am convins că îmi este foarte devotat: atîta respect îmi arată acum cînd nu mai sint consul, desăvirșind relațiile izvorite din funcțiile noastre publice, prin devotamentul de care dă dovadă ca simplu particular. Te rog deci să-ți pleci urechea la rugămintile mele pentru înaintarea lui; și dacă ai încredere în mine, îi vei acorda bunăvoința ta, iar el își va da silința ca, îndeplinind însărcinările incredințate, să se facă vrednic de altele mai importante. Nu-l laud mai mult, pentru că nădăjduiesc că și integritatea, și probitatea, și priceperea

lui îți sînt foarte bine cunoscute, nu numai din funcțiile pe care le-a îndeplinit în Roma, sub ochii tăi, ci și din timpul cît a servit sub arme împreună cu tine. Într-o singură privință mi se pare că nu am făcut încă destul, dată fiind afecțiunea mea pentru el și de aceea te rog, stăpîne, te rog, fă-mi bucuria de a acorda cît mai curînd dorești o înaltă demnitate cvestorului meu și, o dată cu el, și mie.

X, 27

C. Plinius către împăratul Traian

Maximus, libertul și procuratorul tău, stăpîne, susține că și el are nevoie de șase soldați, în afară de cei zece beneficiari pe care mi-ai dat dispoziții să-i atribui eminentului Gemelinus. Deocamdată m-am gîndit să-i las pe cei trei în serviciul lui, așa cum i-am găsit, mai ales că el se ducea în Paflagonia să procure grîne. I-am mai dat și doi cavaleriști, așa cum a dorit, pentru paza lui. Te rog să-mi răspunzi ce măsuri să iau în viitor.

X, 28

Traian către Plinius

Acum, că Maximus, libertul meu, pleacă să procure grîne, ai făcut bine să i-ai dat soldați să-l însoțească, căci și el îndeplinește o misiune extraordinară. După ce se va întoarce la îndatoririle lui obișnuite, îi vor ajunge cei doi soldați dați de tine și tot atîția dați de Vir dius Gemellinus, procuratorul meu, al cărui ajutor este.

X, 29

C. Plinius către împăratul Traian

Sempronius Caelianus, un tînăr distins, mi-a trimis doi sclavi găsiți printre recruți; eu am aminat executarea lor, ca să-ți cer sfatul ție, întemeietorul și apărătorul disciplinei

militare, asupra felului pedepsei. Căci eu stau la îndoială, mai ales din pricină că, deși au depus deja jurământul, ei n-au fost încă repartizați într-o unitate. Așa că te rog să-mi scrii, stăpîne, ce măsuri trebuie să iau, ca să servească și drept exemplu.

X, 30

Traian către Plinius

Sempronius Caelianus s-a conformat instrucțiunilor mele, trimițînd la tine pe aceia pentru care trebuia să se stabilească dacă e cazul să li se aplice pedeapsa capitală. Dar trebuie aflat dacă s-au oferit ca voluntari, sau dacă au fost recrutați, sau dacă au fost dați să înlocuiască pe alții. Dacă au fost recrutați, greșala a fost a recrutării; dacă au fost dați să înlocuiască pe alții, vina este a acelor care i-au dat; dacă au venit din proprie inițiativă, deși erau conștienți de condiția lor, vor trebui pedepsiți. Căci n-are importanță că nu au fost încă repartizați în vreo unitate. Însă din prima zi cînd au fost găsiți apți pentru serviciul militar trebuiau obligați să spună adevărul asupra originii lor.

X, 31

C. Plinius către împăratul Traian

Fără să fie sub demnitatea ta, stăpîne, va trebui să te cobori pînă la grijile mele, deoarece mi-ai dat dreptul să apelez la tine, cînd sînt în dubiu.

În cele mai multe cetăți, dar mai ales în Nicomedia și Niceea, unii condamnați, fie la muncă silnică, fie la lupte de gladiatori și la alte pedepse asemănătoare, îndeplinesc muncile în locul sclavilor publici, și primesc chiar o retribuție anuală ca și sclavii publici. Cînd am aflat aceasta, am stat mult în cumpănă ce trebuie să fac. Căci și să le aplic pedeapsa după atîta vreme unora, bătrîni acuma și care, după cum se confirmă, duc o viață modestă și la locul lor, mi se părea ceva prea sever; dar și să mențin condamnați în servicii

publice socoteam că nu e cinstit; mai consideram iarăși că-i inutil să hrănesc, din banii statului, niște oameni care nu fac nimic, dar și să nu-i hrănesc e de-a dreptul primejdios. Am fost nevoit deci să las nerezolvată această problemă pînă voi avea sfatul tău.

Vei întreba poate cum s-a întîmplat de au fost scutiți de pedepsele la care fuseseră condamnați: și eu am întrebat, dar nu am aflat nimic ca să-ți pot afirma cu certitudine. Mi s-au arătat decretule în baza cărora fuseseră condamnați, dar nici un act care să dovedească că au fost achitați. S-au găsit totuși unii, care să afirme că au fost eliberați, la rugămintea lor, din porunca proconsulilor sau a legaților. Lucru demn de crezare, deoarece e de presupus că nimeni nu ar fi îndrăznit așa ceva, fără ordinul unui superior.

X, 32

Traian către Plinius

Nu uita că de aceea ai fost trimis în această provincie, tocmai pentru că s-au găsit acolo multe lucruri în neregulă. Și va trebui să pui ordine mai ales în faptul că, aceia care fuseseră condamnați la pedeapsă, nu numai că au fost eliberați fără ordinul unui superior, cum scrii tu, dar chiar au fost puși în locul unor slujitori cinstiți. Așa dar aceia care au fost condamnați în ultimii zece ani și au fost eliberați fără un ordin superior legal, aceștia vor trebui să-și execute pedeapsa. Dacă se vor găsi unii bătrini, și condamnați de mai mult de zece ani, să-i repartizăm în munci care sînt mai apropiate de pedeapsa lor. De obicei oamenii ca aceștia sînt folosiți la băile publice, la curățirea canalelor ca și la întreținerea drumurilor și a străzilor ²¹.

X, 33

C. Plinius către împăratul Traian

În timp ce străbăteam o altă regiune a provinciei mele, un incendiu puternic a mistuit în Nicomedia multe case particulare și două edificii publice, — casa de bătrini și

templul lui Isis, cu toate că acestea erau despărțite de celelalte printr-o stradă. Focul însă s-a întins pînă departe, în primul rînd datorită intensității vîntului, și apoi din cauza indolenței oamenilor, care sigur că au asistat ca niște spectatori nepăsători și nemișcați în fața unui asemenea dezastru. De altfel nu există nicăieri vreo pompă de incendiu, vreo găleată sau în sfîrșit orice alt echipament pentru stingerea incendiilor. Acestea însă, așa cum am dat dispoziții, se vor procura.

Tu, stăpîne, gîndește-te dacă nu crezi că ar trebui înființat un colegiu al meșteșugarilor de maximum 150 de oameni²². Eu voi veghea să nu fie primiți decît aceia care sînt meșteșugari și ca acest drept, odată acordat, să nu fie folosit în alt scop; nu va fi greu de supravegheat un număr de oameni atît de mic.

X, 34

Traian către Plinius

Urmînd pilda mai multor orașe, ți-a venit ideea că s-ar putea înființa în Nicomedia un colegiu al meșteșugarilor. Nu uita însă că în provincia ta, și în special în orașul acesta, liniștea a fost tulburată de asociații de felul acesta. Orice denumire le-am da și oricare le va fi scopul acelor reuniri într-o grupare, acestea se vor transforma în scurtă vreme în eterii. Așa că e preferabil să fie pregătite cele trebuincioase pentru stingerea incendiilor și să fie preveniți cei care posedă proprietăți, ca și ei să împiedice focul, și la nevoie, să se recurgă la ajutorul populației.

X, 35

C. Plinius către împăratul Traian

Am făcut legămînt solemn față de zei, stăpîne, și l-am îndeplinit, pentru sănătatea ta, de care atîrnă și salvarea statului nostru, rugînd zeii să ne îngăduie ca aceste legăminte să fie împlinite întotdeauna și reinnoite mereu.

X, 36

Traian către Plinius

Din scrisoarea ta am aflat cu plăcere, dragul meu Secundus, că ai făcut legământ față de zei, împreună cu populația din provincie pentru sănătatea și prosperitatea mea, și că l-ai îndeplinit.

X, 37

C. Plinius către împăratul Traian

Locuitorii din Nicomedia au cheltuit, stăpîne, trei milioane trei sute optsprezece mii sesterți pentru un apeduct, care pînă astăzi nu a fost terminat, a fost părăsit și chiar s-a ruinat. Pentru un alt apeduct s-au mai cheltuit două sute de mii de sesterți. Și acesta a fost părăsit, și este nevoie de o nouă cheltuială, pentru ca aceia, care au irosit degeaba atîția bani, să aibă apă.

Eu personal m-am dus la un izvor foarte curat, de unde cred că trebuie adusă apa, așa cum se încercase de la început, printr-o construcție sprijinită pe arcade, pentru ca apa să poată ajunge nu numai în locurile joase ale orașului. Au mai rămas cîteva din aceste arcade, se mai pot ridica și altele din piatră cubică, luată de la construcția anterioară; o altă parte, cred eu, va trebui ridicată din cărămidă — e mai ușor și mai ieftin.

Dar în primul rînd e nevoie să trimiți fie un hidrotehnician, fie un arhitect, ca să nu se mai întîmple ce s-a mai întîmplat²³. Eu de un singuru lucru pot să te asigur, și anume că utilitatea lucrării și frumusețea ei sînt cu totul vrednice de domnia ta.

X, 38

Traian către Plinius

Trebuie să te îngrijești să se aducă apa în orașul Nicomedia. Sînt incredințat că te vei consacra acestei lucrări cu tot zelul de care e nevoie. Dar neapărat trebuie să cerce-

tezi, cu același zel, din vina cui locuitorii din Nicomedia au pierdut pînă acuma atîția bani: nu cumva cei care au început lucrarea au și părăsit-o împărțind banii între ei? Așa că adu-mi la cunoștință tot cei vei afla.

X, 39

C. Plinius către împăratul Traian

Teatrul din Niceea, care e în mare parte construit, stă-pîne, dar încă neterminat, a înghițit, după cite aflu (căci cheltuielile nu au fost încă verificate), mai mult de zece milioane sesterți; și mă tem că sînt bani aruncați în vînt. Căci imensele crăpături care se cascadează îl fac să se surpe, fie din cauza terenului umed și moale, fie din cauza pietrelor subțiri și sfărîmicioase; în orice caz merită să chibzuim dacă trebuie terminat, sau părăsit, sau chiar dărîmat. Căci stîlpii și lucrările de consolidare care se fac din cînd în cînd nu mi se par atît de solide pe cit sînt de costisitoare.

Pentru teatrul acesta particularii au făgăduit multe lucrări de înfrumusețare, ca bazilici de jur împrejur, sau porticuri deasupra treptelor amfiteatrului. Toate acestea sînt amîinate acum, de cînd s-a întrerupt lucrarea care trebuie terminată mai întîi.

Tot în Niceea, înainte de sosirea mea, localnicii au început să refacă un gimnaziu²⁴ distrus de un incendiu, făcîndu-l cu mult mai mare și mai încăpător decît fusese și au cheltuit deja destul, cu riscul de a fi în zadar, căci e o lucrare prost concepută și prea vastă. Și în afară de asta, arhitectul, fără îndoială un rival al aceluia care a început lucrarea, susține că pereții, deși au o grosime de douăzeci și două picioare, nu pot suporta toată greutatea care îi apasă, deoarece sînt cu umplutură de ciment și nu îmbrăcați în cărămidă.

Locuitorii din Claudiopolis sapă, mai curînd decît clădesc, imense băi publice într-un loc situat jos la poalele muntelui, și încă din banii pe care senatorii²⁵ admiși în senat datorită bunăvoinței tale fie că i-au oferit pentru intrarea lor în senat, fie că îi vor oferi la cererea mea. Așa că, fiindu-mi teamă că la Niceea banii publici, iar aici binefacerea ta, să

nu fie rău întrebuințate, sint nevoit să te rog să trimiți, nu numai pentru teatru, dar și pentru aceste băi, un arhitect care să examineze dacă, în urma cheltuielilor făcute, e mai de folos să fie terminate lucrările în felul cum au fost începute, sau să se îndrepte ceea ce crede că trebuie corectat, sau să se transforme ceea ce trebuie transformat pentru ca, vrînd să salvăm ceea ce s-a cheltuit, să nu cheltuim fără folos pentru cele ce trebuie să mai adăugăm.

X, 40

Traian către Plinius

În privința teatrului început la Niceea, vei chibzui și vei hotări mai bine tu la fața locului ceea ce trebuie să se facă. Mie să-mi comunici numai ce hotărîre ai luat. Însă ai grijă să ceri de la particulari, după ce teatrul va fi terminat, ceea ce au făgăduit ei pentru lucrările de înfrumusețare a teatrului.

Grecii ăștia țin foarte mult la gimnazii și probabil de asta locuitorii din Niceea au pornit cu atîta însuflețire acea construcție. Ei însă trebuie să se mulțumească cu un gimnaziu pe măsura nevoilor lor.

Cît despre băile din Claudiopolis, care au început să fie construite într-un loc nu prea potrivit, cum îmi scrii, vei decide singur ce sfat să dai. Arhitecții nu pot să-ți lipsească. Nu există nici o provincie care să nu aibă oameni pregătiți și pricepuți; numai dacă nu socoți că mai degrabă îți pot fi trimiși din Roma, cînd de obicei ei ne vin nouă din Grecia.

X, 41

C. Plinius către împăratul Traian

Cînd mă gîndesc la destinul tău strălucit și la mărinimia ta, mi se pare că cel mai potrivit lucru este să-ți semnalez opere vrednice nu numai de numele tău nepieritor, dar și de gloria ta, lucrări care să aibă tot atîta frumusețe, cîtă utilitate.

La marginea Nicomediei este un lac ²⁶ foarte mare pe care se transportă cu corăbiile, fără mari cheltuieli, nici

multă trudă, marmură, fructe, lemn, materiale de construcție, pînă la drumurile de pe uscat, iar de acolo și pînă la mare transportul se face cu carele, cu multă greutate și cu mai multă cheltuială.

Această lucrare²⁷ necesită multă mină de lucru, care de altfel nu lipsește aici. Căci și la țară sînt o mulțime de oameni, și în oraș sînt iarăși foarte mulți, și e de așteptat că toți se vor învoi cu dragă inimă pentru o lucrare de utilitate generală. Mai rămîne să trimiți tu un nivelator sau un arhitect, cum vei crede de cuviință, care să cerceteze conștiincios dacă lacul este deasupra nivelului mării; meșterii din partea locului susțin că este mai ridicat cu patruzeci de coți²⁸. Eu am descoperit prin împrejurimi un șanț săpat la porunca unui rege, dar nu se poate ști dacă a fost făcut pentru a colecta apa de pe ogoarele înconjurătoare, sau ca să unească lacul cu un rîu, căci este neterminat. Nu se știe nici dacă a fost întrerupt din cauza morții regelui, sau pentru că acesta nu mai nădăjduia în reușita lucrării. Dar tocmai lucrul acesta (ingăduie-mi să fiu ambițios pentru gloria ta) mă îndeamnă să doresc cu înfocare să duci tu la capăt ceea ce regii nu au făcut decît să înceapă.

X, 42

Traian către Plinius

Lacul de care-mi vorbești mă poate ispiti să doresc să fie unit cu marea. Dar trebuie cercetat cu mare atenție dacă, odată unit cu marea, nu se va scurge cu totul în mare, și cîtă apă primește și de unde. Ai putea cere un nivelator de la Calpurnius Macer²⁹, iar eu îți voi trimite de aici pe cineva priceput în acest gen de lucrări.

X, 43

C. Plinius către împăratul Traian

Verificînd cheltuielile publice ale locuitorilor din Bizanț, cheltuieli foarte mari, mi s-a explicat, stăpîne, că în fiecare an, pentru a-ți prezenta omagiile lor, ei trimeteau cite un

delegat cu un decret, și că îi dădeau douăsprezece mii de sesterti. Ținând seama de recomandările tale, m-am gândit că trebuie oprit delegatul și trimis numai decretul, pentru ca astfel să se reducă cheltuielile, fără să se împiedice îndeplinirea unei îndatoriri publice. O cheltuială împovărătoare pentru acest oraș o constituie și cei trei mii de sesterti care se dădeau ca bani de drum delegatului trimis în fiecare an la guvernatorul Moesiei să-l salute în numele orașului. Am crezut de cuviință să suprim pe viitor această cheltuială³⁰.

Te rog, stăpîne, ai bunăvoința să-mi răspunzi care este părerea ta, dacă ești de acord cu hotărîrea mea, sau dacă să revin asupra ei, în caz că am greșit.

X, 44

Traian către Plinius

Foarte bine ai făcut, dragul meu Plinius, economisind bizantinilor cei douăsprezece mii de sesterti cheltuiți cu delegatul care venea să mă salute. Va fi îndeplinită această formalitate și dacă-mi vei trimite numai decretul. Guvernatorul Moesiei va trece și el cu vederea, dacă i se vor aduce dovezi de respect mai puțin costisitoare.

X, 45

C. Plinius către împăratul Traian

Te rog să-mi scrii, stăpîne, ca să nu mai șovăi, dacă vrei ca permisele de călătorie³¹ al căror termen a expirat să fie în continuare valabile, și pentru cită vreme. Căci mi-e teamă că, în necunoștință de cauză, înclinînd pentru o modalitate sau pentru cealaltă, să nu încuviințez ceva nelegal, sau să împiedic ceva necesar.

X, 46

Traian către Plinius

Permisele de călătorie al căror termen a expirat nu trebuie să mai fie folosite; de aceea una dintre primele mele preocupări este să trimit în toate provinciile permise de călătorie noi, mai înainte ca să se simtă lipsa lor.

X, 47

C. Plinius către împăratul Traian

Voind să cunosc debitorii publici din Apameea, ca și veniturile și cheltuielile coloniei, mi s-a răspuns, stăpîne, că asta și doresc ei cu toții, ca eu să citesc registrele coloniei, că totuși nici un proconsul nu le-a citit vreodată; că au avut privilegiul și un obicei de mult împămîntenit³² de a-și administra veniturile după bunul lor plac. Le-am cerut să expună într-un memoriu cele susținute și reclamate de ei; ți-am trimis acest memoriu așa cum l-am primit, deși mi-am dat seama că multe din cele cuprinse în el nu se referă la cele puse în discuție.

Te rog să ai bunăvoința să mă îndrumezi cum gindești că trebuie să procedez. Căci mi-e teamă să nu se creadă că depășesc limitele îndatoririlor mele, sau că nu le îndeplinesc.

X, 48

Traian către Plinius

Memoriul locuitorilor din Apameea pe care l-ai anexat scrisorii tale m-a scutit de obligația de a căuta să aflu motivele pentru care ei vor să dea de înțeles că aceia care au obținut proconsulatul acestei provincii s-au abținut de la verificarea registrelor lor, cită vreme ție ei nu ți-au refuzat

să le verifici. Așa că probitatea lor trebuie răsplătită și să știe de pe acum că vei face această verificare din voința mea, lăsându-le neștirbite privilegiile pe care le au.

X, 49

C. Plinius către împăratul Traian

Înainte de venirea mea aici, stăpîne, locuitorii din Nicomedia începuseră construirea unui for nou pelingă cel existent; într-un colț al forului este un templu foarte vechi ale Cybelei, care trebuie sau refăcut, sau mutat, tocmai pentru că se află mult mai jos decît lucrarea nouă, care acum e foarte înaltă. Interesindu-mă dacă există vreun act de consacrare a templului³³, am aflat că aici este alt obicei de sfințire a templelor decît la noi.

Te rog deci, stăpîne, gindește-te dacă un templu, pentru care nu există nici un act de consacrare, crezi că poate fi mutat, fără ca aceasta să constituie o profanare. Dacă religia nu se opune, este un lucru foarte ușor de făcut.

X, 50

Traian către Plinius

Poți să muți templul Cybelei, dragul meu Secundus, dacă ți se pare că așa cere așezarea lui, într-un loc care să fie mai potrivit, fără să te preocupe dificultățile de ordin religios. Nici să nu te impresioneze faptul că nu se găsește nici un act de consacrare a templului, căci pămîntul unui oraș străin nu poate fi consacrat așa cum se face conform legilor noastre.

X, 51

C. Plinius către împăratul Traian

Mi-e greu, stăpîne, să-ți exprim prin cuvinte cită bucurie mi-ai făcut, și mie și soacrei mele, transferind în această provincie pe ruda ei Caelius Clemens. E un fapt din care

îmi dau perfect de bine seama de imensa ta bunătate, pentru că îmi dovedește bunăvoința ta față de întreaga mea familie, ... *. Și nici nu îndrăznesc să-ți mulțumesc așa cum se cuvine, deși am toate motivele.

De aceea recurg la invocarea zeilor și-i rog să nu mă considere nevrednic de tot binele cu care mă copleșești întruna.

X, 52

C. Plinius către împăratul Traian

Am sărbătorit cu toată însuflețirea ce ți se cuvine ziua în care ai salvat imperiul³⁴, stăpîne, luînd asupra-ți cîrmuirea lui, implorînd zeii să te țină sănătos și în putere pentru neamul omenesc, a cărui ocrotire și siguranță atîrnă de sănătatea ta. Am dictat și ostașilor noștri formula solemnă de jurămint, în timp ce toți localnicii se întreceau în a rosti jurămintul cu tot atîta pioșenie.

X, 53

Traian către Plinius

Am aflat cu plăcere din scrisoarea ta, dragul meu Secundus, cu cită pioșenie și cu cită bucurie au sărbătorit ostașii împreună cu cei din provincie, cu tine în frunte, ziua venirii mele la cîrma statului

X, 54

C. Plinius către împăratul Traian

Datorită prevederii tale, stăpîne, și strădaniei mele, banii publici au fost deja încasați și se mai încasează încă; dar mi-e teamă să nu rămînă nefolosiți. Căci nu se ivesc

* Lacună în text.

deloc, sau foarte rareori, prilejuri pentru cumpărare de proprietăți, și nici nu se ivesc oameni care să dorească să fie debitori statului, mai ales cu o dobândă de 12%, așa cum se fac împrumuturile către particulari.

Gindește-te așa dar, stăpîne, dacă nu crezi că ar trebui redusă dobînda, ca astfel să fie interesați debitorii serioși sau, în caz că nici așa nu se vor găsi, dacă n-ar fi bine să fie împărțiți banii între decurioni, în așa fel încît statul să nu fie păgubit; chiar dacă ei nu vor fi de acord și nu o vor face de bună voie, totuși le va fi mai puțin greu dacă se va stabili o dobîndă mai mică.

X, 55

Traian către Plinius

Nici eu nu văd altă soluție, dragul meu Secundus, decît să se reducă cuantumul dobinzilor, pentru ca banii statului să fie mai ușor de investit. Tu vei fixa plafonul acestei dobinzi, după numărul acelor care vor face împrumuturi. A-i sili pe oameni să primească fără voia lor ceea ce poate nici nu le va fi de folos, nu e în concordanță cu spiritul de justiție al domniei mele.

X, 56

C. Plinius către împăratul Traian

Îți mulțumesc nespus, stăpîne, pentru că, între atîtea preocupări atît de importante, ai binevoit să mă îndrumezi și pe mine cu sfaturile pe care ți le-am cerut; te rog să faci la fel și de data aceasta.

A venit la mine cineva și mi-a adus la cunoștință că niște dușmani ai săi, exilați pe trei ani de eminentul Servilius Calvus, au rămas în provincie. Aceștia însă au susținut că același Calvus i-a reabilitat și au citit chiar edictul. De aceea am crezut necesar să-ți relatez cazul în întregime. Căci dacă instrucțiunile tale prevăd ca eu să nu-i reabilitez pe cei exi-

lați de mine sau de altcineva, ele nu stabilesc nimic cu privire la cei care au fost și exilați și reabilitați de un altul.

De aceea a trebuit să-ți cer să mă sfătuiești, stăpîne, cum vrei tu să procedez nu numai cu aceștia ci, pe Hercule, și cu cei care, condamnați la exil pe viață, sînt prinși că au rămas în provincie fără să fi fost reabilitați.

Căci am de judecat și asemenea cazuri. A fost adus în fața mea un om condamnat de proconsulul Iulius Bassus la exil pe viață. Eu, care știam că toate hotărîrile lui Bassus au fost anulate și că senatul a dat dreptul tuturor aceloră, în privința cărora pronunțase el o hotărîre, să facă apel pentru rejudecarea cauzei lor, dar numai în decurs de doi ani, l-am întrebat pe acesta care fusese exilat dacă s-a prezentat la proconsul să-i aducă la cunoștință cazul său. Mi-a răspuns că nu.

Drept care îți cer sfatul dacă să i se aplice pedeapsa inițială, sau una mai aspră, și ce măsuri crezi că e mai bine să se ia împotriva acestuia și a altora care, poate, vor fi găsiți în aceeași situație. Anexez acestei scrisori decretul și edictul lui Calvus, ca și sentința dată de Bassus.

X, 57

Traian către Plinius

Îți voi răspunde cît de curînd, după ce îi voi cere lui Calvus explicațiile de rigoare, ce hotărîre trebuie să iei cu privire la aceia care, exilați pe trei ani de P. Servilius Calvus și reabilitați tot de el printr-un edict puțin după aceea, au rămas în provincie.

Cît despre acela care a fost exilat pe viață de Iulius Bassus, deoarece a avut posibilitatea, dacă a considerat că a fost exilat pe nedrept, să facă recurs în termen de doi ani, dar nu a făcut acest lucru și a continuat să rămînă în provincie, trebuie să-l trimiți în lanțuri la prefectul gărzii mele preto-riene³⁵. Căci pentru unul ca el nu e suficient să-și execute pedeapsa pe care a eludat-o sustrăgîndu-i-se.

C. Plinius către împăratul Traian

Convocînd curtea cu juri, stăpîne, cînd să încep judecata, Flavius Archippus a cerut să fie scutit³⁶, ca fiind filozof. Au fost unii care au spus că el trebuie să fie nu numai eliberat de obligația de a fi jurat, dar eliminat definitiv din rîndul juraților și să-și ispășească pedeapsa de la care s-a sustras, evadînd din închisoare. S-a dat citire sentinței proconsulului Velius Paulus, prin care se dovedea că Archippus fusese condamnat la muncă în mine pentru delictul de fals. El nu arăta nici un act din care să rezulte că ar fi fost reabilitat; invoca totuși ca dovadă a reabilitării sale și un memoriu înaintat de el lui Domițian, și o scrisoare a împăratului, mărturie a considerației lui, și un decret al locuitorilor din Prusa. La acestea el mai adăuga o scrisoare a ta adresată lui, adăuga și un edict și o scrisoare ale tatălui tău, prin care se confirmau drepturile acordate lui de Domițian.

Așa dar, cu toate că i se imputau aceste delictе, am socotit că nu trebuie să iau nici o hotărîre, înainte de a cere sfatul tău într-o problemă în care am considerat că numai tu trebuie să hotărăști. Anexez acestei scrisori actele care au fost citite și de o parte și de cealaltă.

Scrisoarea lui Domițian către Terentius Maximus³⁷

Filozoful Flavius Archippus are aprobarea mea să i se cumpere, din ordinul meu, în împrejurimile Prusei, patria sa, un teren de circa o sută de mii de sesterți, din venitul căruia să-și poată întreține familia. Vreau să i se pună la dispoziție acest teren. Suma plătită să fie trecută în contul cheltuielilor mele pentru daruri.

Scrisoarea aceluiași către L. Appius Maximus³⁸

Aș dori, dragul meu Maximus, să-l ai în vedere pe filozoful Archippus, un om de treabă, a cărui comportare face cinste profesiei sale și să-i acorzi toată bunăvoința ta la cererile îndreptățite pe care ți le va adresa.

Cetățeni romani, însăși fericirea acestor timpuri impune fără doar și poate proclamarea unor edicte, și un împărat nu trebuie considerat bun pentru aceste edicte, care nu au altă menire decât să-l facă cunoscut. Oricare dintre cetățenii mei poate să mărturisească cu toată convingerea că eu am pus siguranța tuturor mai presus de liniștea mea, ca să pot aduce și noi binefaceri, menținându-le și pe cele acordate înainte de mine. Pentru ca totuși neîncrederea acelor care s-au bucurat de binefaceri, sau amintirea aceluia căruia i se datorează binefacerile, să nu umbrească cumva mulțumirea generală, am crezut necesar și totodată binevenit să preîntîmpin prin indulgența mea aceste îndoieli. Nu vreau să creadă cineva că binefacerile de care s-a bucurat din partea unui alt împărat, în mod public sau în particular, sînt anulate de mine numai ca să mi le datoreze mie. Aceste binefaceri să fie sigure și garantate, și nimeni, dacă a avut parte de mulțumire, nu are nevoie să-și reinnoiască rugămintile față de acela pe care soarta imperiului l-a privit cu mai multă îngăduință. Să aibă răbdare și să-mi lase timp să mă ocup de noi binefaceri, și să se știe odată că nu trebuie să-mi ceară decât ceea ce nu au.

Scrisoarea aceluiaș către Tullius Iustus

Așa cum trebuie respectată dispoziția privitoare la cele începute și înlăptuite înainte de domnia mea, tot așa trebuie să fie respectate și scrisorile lui Domițian.

X, 59

C. Plinius către împăratul Traian

Flavius Archippus mă roagă, pe sănătatea ta și pe gloria ta veșnică, să-ți trimit memoriul pe care mi l-a dat. Am socotit că trebuie să-i îndeplinesc rugămintea atît de insistentă, procedînd totuși în așa fel încît să fie incunoștiințată și acuzatoarea lui de faptul că ți l-am trimis; primind și de

la ea un memoriu, l-am alăturat acestei scrisori pentru ca să-ți fie mai ușor să iei hotărârea care crezi că trebuie, examinându-le ca și cum ai fi ascultat ambele părți.

X, 60

Traian către Plinius

Se prea poate ca Domițian să nu fi avut cunoștință de situația lui Archippus, cînd a scris lucruri atît de măgulitoare pentru acesta. Dar înclin mai degrabă să cred că tocmai intervenția împăratului a venit în ajutorul situației aceluia, mai ales că și cîntea de a i se ridica statui a fost de atîtea ori decretată de oameni care nu ignorau sentința pronunțată împotriva lui de proconsulul Paulus. Dar asta nu înseamnă, dragul meu Secundus, că, dacă Archippus este învinuit de un nou delict, să crezi că nu trebuie să dai curs acuzației.

Am citit memoriul Furiei Prima, acuzatoarea lui, ca și pe cel al lui Archippus, pe care le-ai alăturat celeilalte scrisori trimise.

X, 61

C. Plinius către împăratul Traian

În marea ta prudență, stăpîne, te temi ca lacul de care ți-am scris, odată unit cu fluviul și deci și cu marea, să nu se scurgă în mare. Dar eu cred că am descoperit la fața locului o modalitate de a preîntîmpina acest pericol.

Apa lacului poate fi dirijată printr-un canal pînă la fluviu, fără ca totuși să se verse în fluviu, ci lăsîndu-se o limbă de pămînt, care să separe și să zăgăzuiască apele. Și astfel am putea face ca lacul să nu pară unit cu fluviul vecin, și totuși să fie ca și cînd apele s-ar uni. Și va fi ușor să fie trecute pe fluviu, peste această îngustă fișie de pămînt, materialele transportate pe canal. Aceasta se va întîmpla dacă vom fi constrînși de necesitate, și sper să nu fim constrînși. Căci și lacul este chiar destul de adînc, și acum din partea lui

opusă mării se formează un riu: zăgăzuind cursul apei în acest loc și deschizându-i drum în ce direcție voim, fără nici o pierdere pentru riu sau pentru lac, se va vărsa în lac atita apă cită duce riul acuma. Mai mult, în spațiul pe care trebuie săpat șanțul, curg niște riuri care, dacă sint colectate cu grijă, vor spori debitul de apă al lacului. Iar dacă vom voi să prelungim canalul și, săpîndu-l mai adînc, să-l aducem la nivelul mării, ca să se verse nu în fluviu, ci chiar în mare, acțiunea de refulare a mării va primi, sau va respinge apa care îi vine din lac. Dacă natura terenului nu ne va îngădui nici una din aceste modalități, cursul apei tot va putea fi ținut în friu, cu ajutorul ecluzelor.

Însă și această modalitate ca și celelalte le va examina și cerceta cu mai multă competență un nivelator, pe care neapărat trebuie să-l trimiți, stăpine, așa cum mi-ai făgăduit. Căci lucrarea este demnă și de strălucirea și de preocupările tale. Între timp eu am scris, la îndemnul tău, strălucitului Calpurnius Macer, să-mi trimită un nivelator cit mai priceput.

X, 62

Traian către Plinius

E limpede, dragul meu Secundus, că nu ți-au lipsit nici priceperea, nici zelul în problema lacului acela, de vreme ce ai luat atitea măsuri pentru a evita pericolul secării lui, și pentru a ne aduce cit mai multe foloase. Alege deci soluția pe care ți-o va impune în primul rînd situația la fața locului. Cred că Calpurnius Macer va face totul ca să-ți procure un nivelator, căci provinciile acestea nu duc lipsă de astfel de meșteri.

X, 63

C. Plinius către împăratul Traian

Libertul tău Lycormas mi-a scris, stăpine, că, dacă va veni de la Bosfor o solie îndreptîndu-se spre Roma, să o rețin pînă la venirea lui. Dar pînă acum nu a venit nici o solie,

cel puțin în orașul în care mă aflu eu; a venit însă un curier al lui Sauromates³⁹, pe care eu, profitând de prilejul ivit întâmplător, m-am gândit că e bine să-l trimit împreună cu curierul, care a pornit la drum înaintea lui Lycormas, ca să poți afla totodată și din scrisorile lui Lycormas și din cele ale regelui ceea ce poate că trebuie să știi totodată.

X, 64

C. Plinius către împăratul Traian

Regele Sauromates mi-a scris că sînt unele lucruri pe care ar trebui să le afli cit mai neîntîrziat. De aceea, ca să urgentez călătoria curierului pe care l-a trimis la tine cu scrisoarea, i-am dat acestuia un permis de călătorie.

X, 65

C. Plinius către împăratul Traian

E o problemă de mare importanță și care interesează întreaga provincie, stăpîne, aceea privitoare la condiția și întreținerea acelor care sînt numiți *θηρατοί* *. Luînd cunoștință de decretul împăraților în privința aceasta, deoarece nu am găsit nimic nici în general și nici în special care să se refere la bitinieni, am socotit că trebuie să cer sfatul tău asupra hotărîrii ce vrei să iau. Căci am considerat că nu mă pot mulțumi cu exemple, într-o problemă în care numai autoritatea ta trebuie să hotărască.

Mi s-a citit un edict dat, se spunea, de divinul August referitor la Andania⁴⁰; mi s-au citit și scrisorile divinului Vespasian către lacedemonieni, și acelea ale divinului Titus tot către ei și către ahei, și ale lui Domițian către pronconsulii Avidius Nigrinus și Armenius Brocchus, ca și cele către lacedemonieni. Nu ți le-am trimis, fiindcă nici textul lor nu mi se

* Definiția este aceea dată în răspunsul lui Traian, la începutul scrisorii următoare.

pare sigur, și unele cred că nu sînt autentice, și pentru că îmi inchipui că acelea autentice și sigure se găsesc în arhivele tale.

X, 66

Traian către Plinius

Problema aceasta privitoare la aceia care, născuți liberi și abandonăți, apoi luați de unii și crescuți în sclavie, a fost adesea dezbătută, dar în registrele împăraților care m-au precedat nu se găsește nici o hotărîre care să se refere la toate provinciile. E adevărat că se găsesc scrisorile lui Domițian către Avidius Nigrinus și Armenius Brocchus, care poate ar trebui luate în considerare; dar printre provinciile despre care se vorbește în scrisori Bithynia nu figurează. De aceea cred că nu trebuie nici refuzată eliberarea acelor care își vor revendica libertatea pe baza unui asemenea motiv, și nici nu trebuie să-și răscumpere libertatea, restituind cheltuielile pentru întreținerea lor.

X, 67

C. Plinius către împăratul Traian

Pentru că solul regelui Sauromates a avut interes să rămînă două zile la Niceea, unde m-a întilnit, am considerat, stăpîne, că nu e cazul să-l mai rețin, în primul rînd pentru că nu eram încă sigur cînd avea să sosească libertul tău Lycormas, și-apoi fiindcă eu însumi plecam în altă parte a provinciei, așa cum mi-o cereau obligațiile de serviciu.

Am socotit că trebuie să-ți aduc la cunoștință acestea, deoarece îți scrisesem de curînd că Lycormas mi-a cerut ca, dacă va veni vreo solie din Bosfor, să o rețin pînă la sosirea sa. N-am nici un motiv temeinic să-l mai rețin, mai ales că scrisoarea lui Lycormas, pe care, cum ți-am mai spus, n-am vrut s-o opresc, se pare că va ajunge cu cîteva zile înaintea acestui sol.

C. Plinius către împăratul Traian

Mai mulți cetățeni, invocînd exemplul proconsulilor care m-au precedat, îmi cer îngăduința să-și mute osemintele celor morți, din mormintele degradate din cauza vechimii, sau a revărsării apelor, sau din alte motive similare; cum știam că la Roma te adresezi de obicei colegiului pontifilor, în probleme de natura aceasta, am socotit că trebuie să-ți cer ție sfatul, stăpine, tu care ești marele pontif, în ceea ce am de făcut.

Traian către Plinius

E greu să impui locuitorilor din provincii obligația de a se adresa pontifilor, dacă vor să-și mute osemintele morților lor dintr-un loc în altul din motive întemeiate. Cel mai bun lucru deci este să urmezi exemplul celor care au guvernat înaintea ta această provincie: să aprobi sau să respingi cererile, în funcție de motivul invocat.

C. Plinius către împăratul Traian

Căutînd în Prusa un loc unde să poată fi clădită baia publică pe care ai aprobat-o ⁴¹, stăpine, mi-a plăcut locul unde a fost cîndva o casă frumoasă, după cit se spune, acum însă — niște ruine jalnice. Cu această construcție vom reuși să înfrumusețăm aspectul respingător al orașului, și să extindem chiar orașul, fără să dărimăm nici o clădire, ci renovîndu-le pe acelea ruinate din cauza vechimii. Dar iată care este situația casei: Claudius Polyaenus a lăsat-o ca legat împăratului Claudius și a stipulat ca în peristilul ei să se înalțe un templu închinat lui Claudius, iar restul casei să se închirieze. Un timp orașul a încasat venitul de la această

clădire; apoi, încetul cu încetul casa întregă, împreună cu peristilul, a ajuns o ruină, în parte fiind jefuită, în parte fiind neglijată, și acum nu a mai rămas din ea aproape nimic, în afară de teren. Fie că îl vei dăruia orașului, fie că vei hotărî să-i fie vindut, stăpîne, va fi primit ca o mare favoare, din cauza poziției avantajoase. Eu, dacă ești de acord, mă gîndesc să se construiască baia în curtea care e goală, iar locul unde a fost clădirea să fie înconjurat de săli și porticuri și să-ți fie consacrat ție, datorită căruia se va ridica această lucrare frumoasă și demnă de numele tău.

Îți trimit o copie a testamentului, deși plină de greșeli, din care vei vedea că Polyænus a lăsat multe lucruri pentru înfrumusețarea acestei case, dar care s-au părăduit ca și casa însăși; eu însă, pe cît îmi va sta în putință, le voi căuta.

X, 71

Traian către Plinius

Putem să folosim pentru construirea băii în Prusa curtea aceea cu casa în ruină, despre care îmi spui că e goală. Dar nu mi-ai spus destul de clar dacă în peristil s-a construit templul dedicat lui Claudius. Căci dacă s-a construit, chiar dacă e ruinat, locul acela rămîne consacrat lui.

X, 72

C. Plinius către împăratul Traian

Pentru că mai mulți cetățeni mi-au cerut să anchetez eu cazurile de recunoaștere a copiilor și a restabilirii în drepturile lor de naștere, conform scrisorii lui Domițian adresată lui Minicius Rufus, și după exemplul proconsulilor care m-au precedat, am cercetat decretul referitor la cazuri similare. Decretul are în vedere numai provinciile guvernate de proconsuli⁴². De aceea am aminat toată această cercetare pînă cînd tu, stăpîne, mă vei îndruma cum vrei să procedez.

Traian către Plinius

După ce-mi vei trimite decretul senatului care te face să șovăi, voi aprecia dacă trebuie să anchetezi cazurile privind recunoașterea copiilor și restabilirea în drepturile lor de naștere.

C. Plinius către împăratul Traian

Un soldat, Apuleius, care este în garnizoana Nicomediei, mi-a scris, stăpîne, că un anume Callidromus, fiind reținut de brutarii Maximus și Dionysius, în serviciul cărora se angajase, s-a refugiat la statuia ta ⁴³; adus în fața magistratului, el a declarat că a fost cîndva sclavul lui Laberius Maximus ⁴⁴ și, fiind făcut prizonier de Susagus ⁴⁵ în Moesia, a fost trimis de Decebal în dar lui Pacorus, regele parților; după mai mulți ani în serviciul acestuia, a fugit și așa a ajuns în Nicomedia.

Adus la mine, după ce mi-a povestit același lucru, am găsit cu cale să-l trimit la tine; dar am mai întîrziat puțin cu căutarea unui inel (cu efigia lui Pacorus și însemnele acestuia) care spunea el că i-a fost furat. Căci așa fi vrut, dacă s-ar fi găsit, să ți-l trimit și pe acesta împreună cu acel mic bulgăre de aur pe care el spunea că l-a adus din minele parților. Acesta poartă sigiliul inelului meu pe care este gravată o evadrigă.

C. Plinius către împăratul Traian

Iulius Largus din Pont, pe care nu l-am văzut și de care nici nu am auzit vreodată, încrezător, fără indoială, în alegerea făcută de tine, stăpîne, mi-a încredințat oarecum admi-

nistrarea averii lui și îndeplinirea dorinței lui de a-și dovedi pietatea față de tine. M-a rugat prin testament să primesc moștenirea lui și să o recunosc, și pe urmă, păstrind pentru mine cincizeci de mii de sesterti, să dau restul cetăților Heraclaea și Tiana; să rămână la alegerea mea utilizarea moștenirii pentru construirea unor edificii închinat ție, sau instituirea unor jocuri care să se țină din cinci în cinci ani și să poarte numele tău.

Am găsit cu cale să-ți aduc la cunoștință acest lucru în special, pentru ca tu să hotărăști asupra alegerii la care să mă opresc.

X, 76

Traian către Plinius

Iulius Largus, prin alegerea făcută, ți-a dovedit încredere ca și cum te-ar fi cunoscut bine. Hotărăște deci tu singur, ținând seama de situația fiecărui oraș, ceea ce ar putea să contribuie mai mult la perpetuarea amintirii lui, și urmărește să se înfăptuiască ceea ce vei considera că se cuvine.

X, 77

C. Plinius către împăratul Traian

Extraordinară previziune ai avut, stăpine, cînd ai dat dispoziții celebrului Calpurnius Macer să trimită un centurion legionar ⁴⁶ la Bizanț. Gîndește-te dacă nu crezi necesar să se ia aceeași măsură și pentru locuitorii din Iuliopolis ⁴⁷: acest oraș, deși foarte mic, face față unor mari greutăți ⁴⁸, și are de îndurat neajunsuri cu atît mai mari, cu cît este mai puțin apărat. De altfel tot ce vei face în folosul locuitorilor din Iuliopolis va fi spre binele întregii provincii. Căci orașul se află la intrarea în Bithynia și servește de trecere pentru mulți călători care străbat această provincie.

Traian către Plinius

Poziția orașului Bizanț, cu afluența lui de călători de pretutindeni, e de așa natură că, după obiceiul predecesorilor mei, am luat hotărîrea să încredințez paza privilegiilor lui unui centurion legionar.

Dacă am hotări să venim în ajutorul locuitorilor din Iuliopolis în același fel, s-ar crea un precedent care ne obligă: căci mai multe orașe vor cere și ele același ajutor cu atît mai stăruitor, cu cit vor fi mai lipsite de apărare. Am destulă încredere în strădaniile tale, ca să fii convins că vei face tot posibilul ca ei să nu fie expuși nici unui prejudiciu.

Dacă cineva va încălca dispozițiile ⁴⁹ mele, să fie pedepsit pe dată; sau, dacă fapta va fi atît de gravă încît să nu poată primi pe loc pedeapsa cuvenită, dacă făptașii vor fi soldați, vei aduce la cunoștința comandanților lor cele săvîrșite; sau dacă vor fi dintre aceia care se îndreaptă spre Roma ⁵⁰, să-mi scrii mie.

C. Plinius către împăratul Traian

Legea Pompeia ⁵¹, care a fost dată Bithyniei, prevede, stăpine, ca nimeni să nu dețină o magistratură, sau să nu devină senator înainte de a avea vîrsta de 30 de ani. Prin aceeași lege se stabilește că aceia care au deținut o magistratură sînt senatori de drept. Apoi a urmat un edict al divinului Augustus, prin care se îngăduie celor care au împlinit 25 de ani să dețină magistraturi inferioare.

Se pune deci întrebarea dacă cel care a exercitat o magistratură înainte de a avea treizeci de ani poate fi ales de censoři să facă parte din senat și, în caz că se poate, dacă și aceia care nu au exercitat o magistratură pot, în spiritul aceleiași legi, să fie aleși senatori la aceeași vîrstă, la care le este îngăduit să exercite o magistratură. De altfel se zice că așa s-a și procedat pînă acum și că este necesar: căci, ori-

cum, e de preferat să fie primiți în senat fiii oamenilor de vază, decît ai oamenilor din popor.

Întrebat fiind de censorii desemnați ce părere am, eu m-am gîndit că și aceia care exercitaseră o magistratură înainte de a avea treizeci de ani pot fi aleși în senat, și conform edictului lui Augustus și conform legii Pompeia, deoarece Augustus a îngăduit celor sub treizeci de ani să exercite magistraturi, iar legea Pompeia prevedea că poate fi senator acela care a exercitat o magistratură. Mai aveam însă o îndoială în privința acelor care nu exercitaseră vreom magistratură, deși aveau aceeași vîrstă cu aceia cărora le este îngăduit să exercite o magistratură.

De aceea îți cer sfat ție, stăpîne, cum vrei să procedez. Anexez scrisorii articolele respective din legea Pompeia și edictul lui Augustus.

X, 80

Traian către Plinius

Sînt de acord cu interpretarea ta, dragul meu Secundus, și anume că edictul divinului Augustus a adus destule modificări legii Pompeia, încît și cei care nu au mai puțin de douăzeci și cinci de ani să poată deține o magistratură, și să poată ajunge senatori în orice oraș aceia care au deținut o magistratură. Dar nu sînt de părere că aceia care au mai puțin de treizeci de ani și nu au deținut o magistratură pot fi aleși în senat, indiferent în ce oraș, pentru motivul că ar putea deține o magistratură.

X, 81

C. Plinius către împăratul Traian

Cînd eram la Prusa, lingă Olimp, stăpîne, ocupat la locuința mea cu îndatoririle serviciului, și avînd de gînd să plec în aceeași zi, magistratul Asclepiades mi-a adus la cunoștință că Claudius Eumolpus a făcut apel să fie judecat de mine.

Cocceianus Dion ⁵² cerea în senat ca orașul să recepționeze o lucrare executată sub supravegherea lui, iar Eumolpus, în numele lui Flavius Archippus, spunea că trebuie să se ceară lui Dion socoteală pentru lucrare înainte de a o preda orașului, căci a făcut-o altfel decât trebuia. A mai spus că în aceeași clădire a fost pusă statuia ta și osemintele celor îngropați acolo — ale soției și fiului lui Dion — și a cerut să fac o anchetă judiciară.

Cînd i-am spus că o voi face imediat și că îmi voi amîna plecarea, el mi-a cerut să-i acord un termen mai lung, ca să se pregătească pentru proces și să țin judecata în alt oraș. Eu i-am răspuns că am s-o țin la Niceea. Acolo, cînd am luat loc în scaunul de judecată, același Eumolpus, pe motiv că nu are încă destule probe, s-a apucat să ceară amîinare; în schimb Dion a cerut să se țină judecata. S-au spus multe, și de o parte și de cealaltă, și chiar despre problema în cauză. Cum însă eu am găsit de cuviință că trebuie să acord amînarea și să cer sfatul tău într-o cauză unde era de dat un exemplu, am spus ambelor părți să-mi înainteze cite un memoriu cu reclamațiile fiecăruia, căci voiam să iei cunoștință despre propunerile lor din chiar spusele lor. Dion a spus că va întocmi memoriul, Eumolpus a răspuns că va include în memoriu ceea ce el cerea în interesul orașului; cit privește osemintele celor îngropați, el nu este acuzator, ci avocatul lui Flavius Archippus, ale cărui instrucțiuni le-a dus la îndeplinire. Archippus, pentru care pleda Eumolpus, ca și la Prusa, a spus că va înainta un memoriu. Dar nici Eumolpus, nici Archippus, deși am așteptat mai multe zile, nu mi-au dat încă memoriile lor. Dion mi l-a dat, îl anexez acestei scrisori.

M-am dus personal la fața locului și am văzut chiar statuia ta așezată în bibliotecă; cit privește monumentul în care se spune că sînt îngropați soția și fiul lui Dion, acesta se află în curtea care e înconjurată de porticuri.

Te rog, stăpîne, ai bunătatea să mă îndrumezi mai ales în această speță judiciară, urmărită de altfel de toată lumea, cum e normal pentru un fapt care a devenit notoriu și trebuie să constituie un exemplu.

Traian către Plinius

Puteai să nu stai la îndoială, dragul meu Secundus, cu privire la problema asupra căreia ai considerat că trebuie să-mi ceri sfatul, de vreme ce știai prea bine că eu nu urmăresc să dobândesc respect pentru numele meu prin spaimă și teroare, sau prin învinuiri de lezmajestate⁵³. Lăsînd dar la o parte chestiunea aceea asupra căreia nu m-aș opri, nici chiar dacă ar fi susținută cu probe⁵⁴, să fie verificate numai socotelile întregii lucrări executate sub supravegherea lui Cocceianus Dion, fiindcă așa cer și interesele orașului, și Dion nici nu refuză și nici nu poate refuza.

C. Plinius către împăratul Traian

Fiind rugat în mod public de locuitorii din Niceea pe tot ce am, pe tot ce trebuie să am mai sfînt, stăpîne, adică pe sănătatea ta și pe gloria ta nepieritoare, să fac să ajungă la tine doleanțele lor, am considerat că nu mi-e îngăduit să-i refuz, și am alăturat acestei scrisori memoriul primit de la ei.

Traian către Plinius

Va trebui să te ocupi de problema niceenilor, care susțin că divinul Augustus le-a acordat dreptul de a revendica bunurile concetățenilor lor care au murit fără să lase testament⁵⁵: convocînd toate persoanele interesate, chemînd și pe procuratorii Virdius Gemellinus și Epimachus, liberul meu, după ce veți lua în considerare ceea ce se spune și pro și contra, veți hotări cum veți crede mai bine de cuviință.

C. Plinius către împăratul Traian

Tot timpul cit am fost împreună, Maximus, libertul și procuratorul tău, stăpine, s-a dovedit un om cinstit, priceput, muncitor și tot atât de plin de zel pentru interesele tale, pe cit de pătruns de disciplină; de aceea îi dau cu dragă inimă acest certificat pentru tine, cu simțul de răspundere pe care ți-l datorez.

X, 86a

C. Plinius către împăratul Traian

Gavius Bassus, prefectul țărmului Pontic, stăpine, s-a dovedit un om integru, cinstit, muncitor și, pe lângă toate acestea, plin de respect față de mine: îi doresc tot binele și ți-l recomand totodată, cu simțul de răspundere pe care ți-l datorez.

X 86b

C. Plinius către împăratul Traian

Îl prețuiesc în mod deosebit pe Fabius Valens, stăpine, care a servit în armată sub comanda ta; disciplinei dobândite acolo îi datorează el faptul că este vrednic de bunăvoința ta. Soldați și civili, care s-au convins deplin de dreptatea și omenia lui, s-au luat la întrecere în fața mea, ca să depună mărturie pentru el, în public și în particular. Ți-aduc la cunoștință toate acestea cu simțul de răspundere pe care ți-l datorez.

X, 87

C. Plinius către împăratul Traian

Am servit sub arme împreună cu primipilarul⁵⁶ Nymphidius Lupus, stăpine, când eu eram tribun iar el prefect; de atunci ne-a legat o strinsă prietenie. După aceea ne-a

apropiat mai mult însăși vechimea afecțiunii reciproce. De aceea l-am scos din singurătatea în care se retrăsese și i-am cerut să mă ajute cu sfaturile lui în Bithynia. Fără să țină seama de vîrsta lui și de liniștea la care renunța, m-a urmat cu toată dragostea și va continua să o facă.

Pentru aceste motive eu consider rudele lui ca ale mele, și în primul rînd pe fiul lui. Nymphidius Lupus, un tînăr cîstit, muncitor și cu totul vrednic de distinsul său părinte, va fi la înălțimea bunăvoinței tale, așa cum poți să-ți dai seama după primele încercări la care a fost pus atunci cînd, ca prefect de cohortă, și-a atras laudele binemeritate ale unor bărbați celebri ca Iulius Ferox și Fuscus Salinator. Promovarea fiului lui Nymphidius va fi pentru mine, stăpîne, prilej de mulțumire și recunoștință.

X, 88

C. Plinius către împăratul Traian

Doresc, stăpîne, pentru aniversarea de acum și pentru încă multe aniversări ale zilei tale de naștere, să ai parte de cît mai multă fericire și, plin de sănătate și putere, adăugînd noi opere la cele înfăptuite, să sporești gloria meritelor tale încununată de laude nemuritoare.

X, 89

Traian către Plinius

Am primit cu multă plăcere, dragul meu Secundus, urările pe care mi le faci ca să mă bucur de cît mai multe și mai fericite aniversări ale zilei mele de naștere, în mijlocul prosperității patriei noastre.

X, 90

C. Plinius către împăratul Traian

Locuitorii din Sinope⁵⁷ sînt lipsiți de apă, stăpîne; pe cît se pare, s-ar putea aduce apă bună și destulă de la o depărtare de 16 mile. Însă chiar aproape de izvor, pe o distanță

de aproape o mie de pași, terenul e alunecos și nesigur; eu am dat dispoziții să se facă între timp cercetări, fără mari cheltuieli, dacă solul ar putea să suporte construirea unui apeduct. Banii, adunați cu grija mea, nu vor lipsi, dacă tu vei încuviința, stăpîne, această lucrare necesară salubrității și înfrumusețării coloniei, care duce mare lipsă de apă.

X, 91

Traian către Plinius

Cercetează cu atenție, așa cum ai început, dragul meu Secundus, dacă terenul acela care ți se pare nesigur poate suporta construirea unui apeduct. Căci fără discuție trebuie adusă apă în colonia Sinope, mai ales dacă ea poate realiza, cu resurse proprii, această lucrare, care va contribui foarte mult și la salubritatea și la înfrumusețarea ei.

X, 92

C. Plinius către împăratul Traian

Cetatea Amisus⁵⁸, liberă și aliată a noastră, se conduce, datorită bunăvoinței tale, după legi proprii. Aici mi-a fost înmînat un memoriu privitor la *ἐπαροι**, pe care îl anexez acestei scrisori pentru ca tu, stăpîne, să hotărăști ce și în ce măsură crezi că trebuie îngăduit sau interzis.

X, 93

Traian către Plinius

Dacă locuitorilor din Amisus, al cărui memoriu mi l-ai trimis împreună cu scrisoarea ta, li s-a îngăduit prin legile proprii după care se conduc, în virtutea tratatului de alianță, să aibă o societate de binefacere⁵⁹, nu-i putem împiedica să

* Contribuții benevole (pentru ajutorarea săracilor).

o facă, mai ales dacă ei folosesc asemenea contribuții nu pentru a provoca tulburări sau adunări interzise, ci pentru ajutorarea celor nevoiași. În celelalte cetăți, care sînt obligate să se conducă după legiunile noastre, trebuie interzise asemenea acțiuni.

X, 94

C. Plinius către împăratul Traian

Suetonius Tranquillus, un om foarte integru, foarte erudit și vrednic de toată stima, al cărui caracter și opere le urmăresc de mult, stăpîne, a devenit prietenul meu intim și am început să-l iubesc cu atît mai mult, cu cît l-am cunoscut mai de aproape.

Pentru el este important să i se acorde dreptul părinților cu trei copii din două motive: este și vrednic de prețuirea prietenilor lui și, avînd parte de o căsătorie nu prea fericită, trebuie să obțină prin mijlocirea mea pe lingă bunătatea ta ceea ce i-a fost refuzat de o soartă nedreaptă. Știu, stăpîne, ce mare favoare îți cer, dar îți-o cer fiindcă mi-ai dovedit bunăvoință în toate dorințele mele. Poți însă deduce cît de mult doresc acest lucru din faptul că nu îți l-aș cere de la atîta distanță, dacă nu l-aș dori mult.

X, 95

Traian către Plinius

Știi, cu siguranță, foarte bine, dragul meu Secundus, cu cîtă rezervă acord aceste favoruri, de vreme ce obișnuiesc să afirm chiar în senat că nu am depășit numărul, la care am declarat în fața ordinului senatorial că mă voi limita. Cu toate acestea îți-am satisfăcut dorința și am dat dispoziții să se scrie în registrele mele că am acordat lui Suetonius Tranquillus dreptul părinților cu trei copii, în aceleași condiții ca de obicei.

C. *Plinius către împăratul Traian*

E un lucru firesc pentru mine, stăpine, să apelez la tine ori de câte ori stau în cumpănă. Căci cine ar putea mai bine decît tine să mă îndrumeze atunci cînd șovăi, sau să mă sfătuiască atunci cînd nu știu cum să procedez?

N-am luat parte niciodată la anchetele⁶⁰ împotriva creștinilor, așa că nu știu ce fapte și în ce măsură sînt de obicei pedepsite sau urmărite. De aceea am șovăit mult dacă trebuie făcută vreo deosebire după vîrstă, sau să nu fac nici o diferență între cei foarte tineri și cei în puterea vîrstei, dacă trebuie iertat cel ce se căiește, sau dacă aceluia care a fost odată creștin nu-i folosește la nimic că tăgăduiește, dacă trebuie pedepsit numai numele de creștin, chiar dacă n-a făcut vreo crimă, sau crimele care sînt legate de numele de creștin.

Deocamdată, cu aceia care mi-au fost denunțați drept creștini am procedat în felul următor. I-am întrebat pe ei dacă sînt creștini. Pe cei care recunoșteau, i-am întrebat a doua și a treia oară, amenințîndu-i cu moartea: pe aceia care rămîneau statornici în afirmațiile lor i-am trimis la moarte. Căci oricare ar fi fost mărturisirea lor, nu m-am îndoit o clipă că trebuia pedepsită măcar încăpăținarea și îndărătnicia lor neclintită. Au fost unii cuprinși de aceeași nebunie, pe care, fiindcă erau cetățeni romani, i-am notat ca să-i trimit la Roma. Curînd, însuși faptul că erau urmăriți, cum se întîmplă de obicei, a dus la înmulțirea crimelor și au apărut cazuri diferite.

A fost difuzată o scrisoare anonimă, cuprinzînd numele multor persoane. Celor care negau că sînt, sau că au fost creștini, invocînd zeii după formula rostită de mine și aducînd ofrande cu vin și tămîie statuii tale, care poruncisem să fie adusă în acest scop împreună cu statuile divinităților, dacă pe lingă acestea au hulit pe Cristos, ceea ce se spune că nu pot fi siliți în nici un chip să facă cei care sînt cu adevărat creștini, am socotit că pot să le dau drumul. Alții, care au fost denunțați, au spus că sînt creștini și după aceea au tăgăduit, zicînd că în adevăr fuseseră, dar că nu mai erau, unii

de vreo trei ani, alții, de mai mulți ani și unii, de mai bine de douăzeci de ani. Și aceștia s-au închinat cu toții statuii tale și statuilor zeilor și au hulit pe Cristos.

Afirmam însă că singura lor vină sau greșală era că obișnuiau să se adune într-o zi anumită în zori, să înalțe pe rînd cîntare lui Cristos ca unui zeu, că se legau prin jurămint nu pentru vreo nelegiuire, ci să nu făptuiască vreun furt, tilhărie sau adulter, să nu-și calce cuvîntul dat, să nu tăgăduiască în fața justiției dacă au primit ceva în păstrare. După toate acestea obiceiul era să se despartă și să se adune din nou pentru a lua masa în comun, o hrană nevinovată; nici aceasta n-au mai făcut-o după edictul meu prin care, conform instrucțiunilor tale, interzisesem eteriile. Cu atît mai mult am crezut necesar să anchetez chiar prin torturi, ca să descopăr adevărul, două slave despre care se spunea că sînt slujitoare ale cultului. N-am aflat altceva decît o superstiție lipsită de judecată, exagerată. De aceea, suspendînd ancheta, am alergat la sfatul tău. Căci împrejurarea mi s-a părut vrednică de sfatul tău, dat fiind numărul mare al celor implicați; sînt oameni mulți, de toate vîrstele, de toate categoriile, bărbați și femei, care sînt și vor fi cuprinși de acest pericol. Și molima acestei superstiții s-a răspîndit nu numai în orașe, dar și în sate și pe ogoare; cred că poate fi oprită în loc și împiedicată. În orice caz, templele care erau aproape părăsite, încep să fie căutate, ceremoniile solemne, multă vreme întrerupte, sînt reluate; peste tot se vinde carnea provenind de la jertfe, care pînă acum găsea cu greu cumpărători. De unde se poate deduce cu ușurință cîți oameni ar putea să se îndrepte, dacă li s-ar da posibilitatea de căință.

X, 97

Traian către Plinius

Ai procedat așa cum trebuia, dragul meu Secundus, anchetînd cazurile celor care-ți fuseseră denunțați drept creștini. Căci nu se poate stabili un principiu care să fie oarecum general valabil. Nu trebuie căutați cu tot dinadinsul; dacă sînt denunțați și dovediți vinovați, trebuie pedepsiți, dar în așa

fel incit acela care tăgăduiește că este creștin, și face dovada manifestă a acestui lucru prin fapte, adică aducînd jertfe zeilor noștri, să fie iertat pentru că se căiește, chiar dacă în trecut a fost bănuit. Dar denunțurile anonime nu trebuie luate în seamă în nici o acuzație, căci ar constitui un exemplu reprobabil și nepotrivit cu vremurile noastre⁶¹.

X, 98

C. Plinius către împăratul Traian

Amastris⁶², un oraș frumos, stăpine, și împodobit are, printre alte monumente deosebite, o piață splendidă și foarte vastă; pe o latură e mărginită pe toată întinderea ei de ceea ce s-ar putea numi un riu, dar care de fapt nu este decit un canal infect, o rușine prin aspectul lui dezgustător, și insalubru prin mirosul respingător. Din aceste motive este în interesul și al salubrității, cit și al aspectului orașului, ca acest canal să fie acoperit; și va putea fi, dacă tu vei încuviința și eu mă voi îngriji să nu lipsească banii pentru o lucrare pe cit de mare, pe atit de necesară.

X, 99

Traian către Plinius

Este necesar, dragul meu Secundus, să fie acoperită această apă care curge prin orașul Amastris, fiindcă, neacoperită, primejduiește sănătatea oamenilor. Sint convins că te vei îngriji, cu sirguința care te caracterizează, ca să nu lipsească banii necesari acestei lucrări⁶³.

X, 100

C. Plinius către împăratul Traian

Am implinit cu dragoste și bucurie legămintele făcute în anii precedenți, stăpine, și le-am reinnoit, ostașii și provincialii luîndu-se la intrecere în piștatea lor față de tine. Ne-am

rugat zeilor să-ți dea sănătate și prosperitate, ție și statului nostru, cu îndurarea pe care o meriți pentru virtuțile tale nenumărate și deosebite, și mai ales pentru supunerea, pietatea și cinstirea zeilor.

X, 101

Traian către Plinius

Am aflat cu plăcere, din scrisoarea ta, dragul meu Secundus, că, în fruntea ostașilor și a provincialilor, într-un entuziasm general, ai împlinit legămintele făcute zeilor pentru sănătatea mea și că le-ai reinnoit și pentru viitor.

X, 102

C. Plinius către împăratul Traian

Am sărbătorit cu pioșenia cuvenită ziua în care succesiunea fericită la cirna statului ți-a dat în pază neamul omenesc, și am făcut zeilor, care ți-au hărăzit puterea, legămintele publice cu toată bucuria noastră.

X, 103

Traian către Plinius

Am aflat cu plăcere din scrisoarea ta că ostașii și provincialii, cu tine în frunte, ați sărbătorit, cu entuziasmul și pioșenia cuvenită, ziua venirii mele la cirna statului.

X, 104

C. Plinius către împăratul Traian

Valerius Paulinus mi-a lăsat mie, stăpine, dreptul de patronat asupra libertăților săi care aveau dreptul latin, exclu-zindu-l pe Paulinus. Deocamdată te rog să acorzi dreptul

de cetățenie romană pentru trei dintre ei, căci mi-e teamă să nu abuzez de bunătatea ta, cerind acest drept pentru toți deodată, bunătate de care trebuie să mă folosesc cu atât mai moderat, cu cât mi-o dovedești mai din plin. Cei pentru care te rog sînt: C. Valerius Astraeus, C. Valerius Dionysius, C. Valerius Aper.

X, 105

Traian către Plinius

Deoarece vrei, spre cîntea ta, să veghezi asupra acelor pe care Valerius Paulinus ți i-a încredințat, grăbește-te să mă rogi. Deocamdată am dat dispoziții să se facă mențiune în registrele mele că am acordat dreptul de cetățenie romană acelor pentru care m-ai rugat acum și voi face același lucru pentru ceilalți, cînd mă vei ruga.

X, 106

C. Plinius către împăratul Traian

P. Accius Aquila, centurion din cohorta a șasea de cavalerie, m-a rugat să-ți trimit, stăpîne, un memoriu prin care imploră bunăvoința ta pentru situația fiicei sale; m-am gîndit că nu se cade să-l refuz, știind cu cită răbdare și bună-tate ascuți de obicei rugămințile ostașilor.

X, 107

Traian către Plinius

Am citit memoriul lui P. Accius Aquila, centurion din cohorta a șasea de cavalerie, pe care mi l-ai trimis; înduplecat de rugămințile lui, i-am acordat fiicei sale cetățenia romană. Ți-am trimis copia deciziei⁶⁴ ca să i-o înmînezi.

C. Plinius către împăratul Traian

Te rog să-mi comunici, stăpîne, ce drepturi socoți că au orașele din Bithynia și din Pont pentru recuperarea banilor ce le sint datorăți fie din închirieri, fie din vinzări, fie din alte cauze. Eu am aflat că mulți dintre proconsuli le-au acordat dreptul de creanță privilegiată⁶⁵ și că acesta a căpătat putere de lege.

Consider totuși că tu, cu înțelepciunea ta, trebuie să hotărăști și să consfințești un criteriu, care să stabilească pentru totdeauna folosința lor. Căci cele statornicite de alții, chiar cu înțeleaptă indulgență, sint vremelnice și nu au putere, dacă nu sint confirmate de autoritatea ta.

Traian către Plinius

Dreptul în baza căruia orașele din Bithynia și din Pont trebuie să se folosească de sumele datorate statului, indiferent din ce cauză, trebuie să fie hotărit de legile fiecărui oraș. Căci dacă ele au un privilegiu, prin care au prioritate asupra celorlalți creditori, acesta trebuie respectat; dacă nu-l au, eu nu voi putea să-l acord lor în detrimentul particularilor.

C. Plinius către împăratul Traian

Apărătorul intereselor municipale din Amisus, venind la judecata mea cerea, stăpîne, de la Iulius Piso suma de aproximativ patruzeci de mii de dinari dăruți lui de obște cu douăzeci de ani în urmă, cu consimțămîntul senatului și al adunării poporului, și invoca dispozițiile tale, prin care sint interzise asemenea donații. La rîndul său, Piso spunea că a făcut mari cheltuieli în folosul statului, irosindu-și aproape toată averea. Mai invoca și timpul care a trecut de atunci

și cerea să nu fie obligat să restituie ceea ce primise cu multă vreme în urmă pentru toate cîte le făcuse, căci ar însemna să piardă tot ce i-a mai rămas pentru a trăi în mod demn. Din aceste motive am găsit de cuviință să amîn toată ancheta ca să cer sfatul tău, stăpîne, asupra hotărîrii pe care crezi că trebuie să o iau.

X, 111

Traian către Plinius

Așa cum dispozițiile mele interzic să se facă donații din banii publici, tot așa, pentru a nu tulbura liniștea multora, nu trebuie revocate și anulate donațiile făcute cu multă vreme în urmă. Să trecem deci peste orice acte de natura aceasta încheiate acum mai bine de douăzeci de ani. Căci nu vreau să ne preocupăm mai puțin de oameni, decît de banii publici de oriunde.

X, 112

C. Plinius către împăratul Traian

Legea Pompeia, stăpîne, după care se conduc locuitorii din Bithynia și cei din Pont, nu prevede ca aceia care sint aleși în senat de censori să plătească o sumă de bani. Dar aceia pe care i-ai îngăduit, în bunătatea ta, să fie primiți peste numărul legal în unele orașe au plătit și cîte o mie și cîte două mii de dinari. În urmă, proconsulul Anicius Maximus a dat dispoziții ca și cei aleși de censori, numai în cîteva orașe, să plătească o sumă variind de la caz la caz.

Rămîne, așa dar, să hotărâști tu dacă în toate orașele toți aceia care de aci înainte vor fi aleși senatori supranumerari trebuie să plătească o sumă fixă pentru intrarea lor în senat. Căci ceea ce va să rămînă pe vecie se cade să hotărâști tu, ale cărui fapte și vorbe sint hărăzite eternității.

Traian către Plinius

Nu pot să iau o hotărîre general valabilă dacă toți cei care urmează să fie decurioni, în orice oraș din Bithynia, trebuie să plătească sau nu o taxă de decurion. De aceea cred că trebuie să se țină seama de legea fiecărei cetăți, lucrul cel mai sigur întotdeauna; dar în cazul celor care sînt aleși decurioni fără voia lor, consider că duumvirii vor avea să se îngrijească ca plata să se ia de preferință de la ceilalți.

C. Plinius către împăratul Traian

Prin legea Pompeia s-a dat voie orașelor din Bithynia, stăpîne, să acorde cetățenie oricui vor, dar nu unuia dintr-un oraș care este în Bithynia. Prin aceeași lege se stabilește pentru ce motive poate fi cineva exclus din senat de censori. Drept care unii censori au găsit de cuviință să-mi ceară părerea dacă ar trebui să excludă din senat pe acela care este din alt oraș.

Așa cum legea interzicea să se acorde cetățenie unuia din alt oraș, tot așa ea nu prevedea excluderea din senat pentru acest motiv; și-apoi mi se spunea că în orice oraș există foarte mulți senatori din alte orașe și s-ar putea întimpla ca mulți oameni și multe orașe să fie prejudiciați de această prevedere a legii care, printr-o înțelegere tacită, este de multă vreme scoasă din uz. Pentru toate acestea am considerat că e necesar să mă sfătuișit cum gîndești că trebuie să procedez.

Anexez scrisorii articolele respective din lege.

Traian către Plinius

Pe bună dreptate ai șovăit, dragul meu Secundus, în privința răspunsului pe care trebuia să-l dai censorilor, care-ți ceruseră părerea dacă pot să rămînă senatori cetățenii din

alte orașe dar din aceeași provincie. Căci autoritatea legii pe de o parte, pe de alta o obișnuință înrădăcinată de încălcarea a legii te-ar fi putut deruta. Eu sint pentru o cale de mijloc și anume să nu schimbăm nimic din trecut, ci să rămână senatori cetățenii oricărui oraș, chiar dacă au fost admiși împotriva legii; pe viitor însă legea Pompeia să fie respectată; dacă ar fi să aplicăm prevederile ei și retroactiv, s-ar produce fără doar și poate multe perturbări.

X, 116

C. Plinius către împăratul Traian

Cei care îmbracă toga virilă, cei care își celebrează căsătoria, cei care intră într-o funcție, cei care dedică un edificiu public au obiceiul să invite tot senatul, și chiar un număr destul de mare din popor și să dăruiască fiecăruia cîte unul sau doi dinari. Te rog să-mi scrii dacă ești de acord cu asemenea festivități și pînă la ce punct. Căci eu personal, dacă socot că trebuie acordat acest drept de a face invitații, în special în împrejurări solemne, tot așa mă tem că aceia care invită o mie de oameni, uneori chiar mai mult, să nu pară că întrec măsura și să fie bănuți de ceea ce se cheamă διανομή*.

X, 117

Traian către Plinius

Pe bună dreptate te temi să nu fie bănuite ca διανομή* asemenea invitații, care și întrec măsura prin numărul mare al participanților, și adună laolaltă pentru daruri solemne nu numai pe cîte unii cunoscuți, ci oarecum grupări constituite. Dar cînd eu te-am ales pentru înțelepciunea ta, am făcut-o tocmai pentru ca să pui ordine în obiceiurile înrădăcinate în această provincie, și să iei măsuri care să ducă la instaurarea unei păci trainice în provincia ta.

* Distribuire — de bani — nelegală.

C. Plinius către împăratul Traian

Atleții consideră că recompensele stabilite de tine, stăpîne, pentru concursurile iselastice⁶⁶ li se cuvin chiar din ziua cînd au fost încununăți; că nu are importanță cînd și-au făcut intrarea triumfală în patrie, ci cînd au ieșit învingători în concurs, zi începînd cu care ei își pot face această intrare. Eu însă prin numele de „iselastic“ mă întreb foarte serios dacă nu trebuie înțeles mai degrabă momentul în care εισήλασαν*.

Tot acești atleți pretind premii pentru întrecerea pe care tu ai stabilit-o iselastică, deși ei au fost învingători înainte de a fi iselastică. Căci ei spun că este logic, așa cum nu li se dă premiul pentru acele concursuri care încetaseră să fie iselastice cînd ei au fost învingători, să li se dea pentru acele concursuri care au devenit iselastice după ce ei au fost învingători. Încă un motiv de grea cumpănă pentru mine este și întrebarea dacă nu cumva unii au dreptul să li se plătească retroactiv și trebuie să li se dea ceea ce atunci, cînd au învins, nu aveau dreptul să li se plătească. Te rog dar să pui capăt îndoielilor mele, adică să ai bunăvoința să fii interpretul privilegiilor acordate de tine.

Traian către Plinius

Premiul iselastic cred că începe să li se cuvină din ziua în care învingătorul εισήλασεν** în orașul său. Recompensele pentru acele concursuri care am stabilit să fie iselastice, dacă înainte nu fuseseră iselastice, nu li se cuvin retroactiv. Și nici nu poate constitui un argument în favoarea atleților faptul că ei au încetat să mai primească recompense pentru concursurile pe care nu le-am statornicit iselastice, după ce ei nu au mai participat. Căci cu toate schimbările ce intervin în condițiile concursurilor, atleților nu li se cere să restituie ceea ce au primit.

* Și-au făcut intrarea (triumfală).

** Și-a făcut intrarea (triumfală).

C. Plinius către împăratul Traian

Pînă acum, stăpîne nu am dat nimănui vreun permis de călătorie și nici nu le-am utilizat în nici o împrejurare, în afară de cazul cînd trimiteam pe cineva la tine. O situație neprevăzută m-a făcut să încalc această regulă, de la care nu m-am abătut niciodată. Aflînd de moartea bunicului ei, soția mea a vrut să alerge lîngă mătușa ei și m-am gîndit că ar fi inuman să-i refuz utilizarea unui permis, pentru că meritul acestei înlesniri constă tocmai în rapiditate, și știam că tu vei încuviința o călătorie a cărei justificare este pietatea familială.

Ți-am scris acestea pentru că mi s-ar fi părut o lipsă de recunoștință dacă treceam sub tăcere că, între alte binefaceri, datorez bunăvoinței tale și faptul deosebit că, avînd încredere în ea, nu am șovăit să fac, ca și cum ți-aș fi cerut sfatul, ceea ce, dacă îți ceream sfatul, mi-ar fi pricinuit o mare întîrziere.

Traian către Plinius

Ai avut dreptate, dragul meu Secundus, să te încrezi în prietenia mea și nu era cazul să stai la indoială, în așteptarea sfatului meu, dacă să înlesnești călătoria soției tale prin permise de călătorie, care intră în atribuțiile tale, din moment ce, pe lîngă sosirea sa grabnică lîngă mătușa ei, soția ta trebuia să-i prilejuiască și o mare mulțumire.

PANEGIRICUL LUI TRAIAN

1. Strămoșii noștri, senatori, au procedat cu chibzuință și înțelepciune cînd au statornicit să înceapă cu rugăciuni orice acțiune și orice discurs, deoarece oamenii n-ar putea începe nimic după ritual, nimic cu clarviziune, fără sprijinul, sfatul și respectul față de zei. Cine trebuie să respecte și să urmeze acest obicei, dacă nu consulul, și cînd, dacă nu în ziua în care, din ordinul senatului și cu autoritatea statului, sintem încurajați să aducem mulțumiri celui mai bun împărat? Căci ce dar al zeilor este mai neprețuit sau mai frumos decît un împărat virtuos, sfînt și atît de asemănător zeilor? Iar dacă pînă acum ne puteam îndoi dacă cei care cîrmuiau erau dați pămîntului la întîmplare și fără discernămint, sau de către o voință divină, acum e limpede pentru toți că împăratul nostru ne-a fost hărăzit de zei. Căci el n-a fost descoperit de forța oarbă a destinului, ci de însuși Iupiter în prezența și văzul tuturor; în adevăr el a fost ales în fața tuturor altarelor și în același loc în care zeul acesta sălășluiește atît de vizibil și prezent ca și în cer și în aștri. Cu atît mai potrivit și mai pios este să te implor pe tine, Iupiter prea bun, altădată întemeietorul, acum apărătorul statului nostru, să-mi fie hărăzit un discurs vrednic de un consul, vrednic pentru senat, vrednic pentru împărat, pentru ca în tot ceea ce voi spune să fie evidentă libertatea, sinceritatea, adevărul, și ca mulțumirile mele să nu semene nici pe departe cu o lingușire, pentru că nici pe departe nu sint constrîns la aceasta.

2. Într-adevăr eu cred că nu numai consulul dar toți cetățenii trebuie să se străduiască să nu spună despre împăratul nostru ceva care să pară că s-a putut spune și despre un altul. De aceea departe de noi, cit mîi departe să se ducă

acele cuvinte care erau rostite din teamă, să nu spunem nimic ca mai înainte, căci nu suferim ca mai înainte. Și nici să nu-l lăudăm pe împărat în fața lumii așa cum îl lăudam înainte, căci nici în secret nu mai vorbim ca înainte. Să se simtă în cuvântările noastre că vremurile s-au schimbat, și din însuși felul în care se aduc mulțumiri să se înțeleagă cui și când au fost aduse. Niciodată să nu lingușim pe împărat ca pe un zeu, ca pe o divinitate¹, căci nu vorbim de un tiran, ci de un cetățean, nu de un stăpîn, ci de un părinte, și tocmai prin aceasta se deosebește și este superior celorlalți, că el se consideră unul dintre noi și nu uită că e și om, nu numai cîrmuitor al oamenilor. Să înțelegem dar fericirea noastră și să ne dovedim vrednici de ea prin felul cum o folosim față de împărat, și să ne gîndim din cînd în cînd dacă datorăm mai mult respect împăraților care sînt mai bucuroși de sclavia cetățenilor, decît acelora care le lasă mai multă libertate.

Și poporul roman știe și el să facă deosebire între împărați și, cu cîte aplauze aclama puțin mai înainte frumusețea unuia², așa aclamă acum vitejia fără seamăn a acestuia, și cu aceleași strigăte cu care lăuda altădată gesturile și vocea altuia³, laudă acum pietatea, cumpătarea și blîndețea acestuia. Iar noi? Obişnuim noi cu toții să proslăvim divinitatea împăratului nostru, omenia, sobrietatea, bunătatea așa cum ne îndeamnă dragostea și mulțumirea noastră? Ce poate fi atît de binevenit pentru un cetățean, pentru un senator, ca acel cognomen de „*optimus*“* dat de noi și pe care aroganța celorlalți împărați l-a făcut să-i fie caracteristic și propriu acestuia? În adevăr, ce identitate de simțire, cită egalitate în faptul că noi ne proclamăm fericiți pe noi și pe el și înălțăm rînd pe rînd rugăminți „să facă așa, să asculte acestea“ de parcă noi nu le-am spune decît dacă el le-ar face. La aceste cuvinte ochii lui se umplu de lacrimi și el se îmbujorează la față. Căci el recunoaște și simte că ne adresăm omului, nu împăratului.

3. Așa dar cumpătarea pe care noi o păstrăm cu toții în acel elan spontan de dragoste să o menținem, și fiecare în parte și bine cumpănită, și să știm că nici un fel de a mulțumi

* Cel mai bun.

nu este mai sincer și mai bine primit decât acela ai domnului aclamațiilor, care nu au timp să fie simulate.

În ce mă privește, voi căuta ca discursul meu să fie pe potrivă modestiei și cumpătării împăratului nostru, și voi observa cu tot atita atenție ceea ce pot suporta urechile lui, cit și ceea ce datorăm meritelor lui. Glorie imensă și rar înțilnită a unui împărat de care, la gândul că-i aduc mulțumiri, mă tem să nu creadă nu atita că sint zgîrcit în laudele ce-i aduc, cit că sint exagerat. Aceasta-i singura grijă, singura dificultate care mă împresoară; căci este ușor să aduci mulțumiri aceluia care le merită, senatori. Și nu există nici o primejdie să creadă că, atunci cînd eu vorbesc de omenie, condamn trufia lui, cînd vorbesc de sobrietate, condamn risipa lui, cînd vorbesc de îndurare, îi condamn cruzimea, cînd vorbesc de dărnicie, îi condamn zgîrcenia, cînd vorbesc de bunătate, îi condamn invidia, cînd vorbesc de cumpătare, îi reproșez desfrîul, cînd vorbesc de hărnicie, îi reproșez inactivitatea, cînd vorbesc de bărbăție, îi reproșez frica. Și nici măcar nu mi-e teamă că aș putea fi socotit recunoscător, sau nerecunoscător, după cum îl voi lăuda îndeajuns, sau mai puțin. În adevăr bag de seamă că și zeii pun preț nu atit pe scrupulozitatea rugăciunilor celor care îi imploră, cit pe inocența și pioșenia lor, și le este mai plăcut acela care vine la templele lor cu sufletul curat și neîntinat, decât cel cu un imn bine ticluit.

4. Dar trebuie să ne supunem decretului senatului⁴ care a hotărît, în interesul tuturor, ca, prin vocea consulului, sub forma mulțumirilor noastre, împărații buni să recunoască ceea ce fac, iar cei răi, ceea ce ar trebui să facă. Acum aceasta este o datorie cu atit mai solemnă și mai necesară, deoarece părintele nostru se opune și interzice mulțumirile aduse în particular; s-ar împotrivi și celor publice, dacă și-ar îngădui să spună un veto hotărîrilor senatului. Și într-un caz și în celălalt dai dovadă de sobrietate, Caesar Augustus, și pentru faptul că nu îngădui să ți se aducă mulțumiri în altă parte, și pentru că îngădui să-ți fie aduse aici. În felul acesta tu faci cinste nu ție însuși, ci aceluia care-ți aduc mulțumiri. Tu cedezi afecțiunii noastre și nu e nevoie să slăvim noi binefacerile tale, ci doar tu să le ascuți.

Deseori m-am întrebat în sinea mea, senatori, ce fel de om și cât de mari calități trebuie să aibă acela care, cu autoritatea lui și la un singur semn, supune mări și țări, pacea și războiul; și în timp ce eu îmi imaginam și îmi închipuiam un împărat a cărui putere se cuvenea să fie egală cu a zeilor, niciodată n-aș fi putut spera că poate fi așa cum îl vedem în fața noastră. Unul s-a distins în războaie, dar a fost dat uitării în timp de pace; pe altul l-a făcut renumit toga dar nu și armele: unul a căutat să-și atragă respect prin teroare, celălalt, dragoste, înjosindu-se; unul și-a pierdut în public gloria dobândită în familie, altul și-a pierdut în familie gloria câștigată în public⁵; în sfârșit, n-a existat nimeni încă ale cărui virtuți să nu fie umbrite de vecinătatea vreunui defect. Dar cită armonie și cită concordanță a tuturor laudelor și a oricărei glorii i-au fost hărăzite împăratului nostru! Veselia lui nu-i știrbește cu nimic severitatea, simplitatea, cu nimic autoritatea; bunătatea nu-i știrbește cu nimic măreția. Puterea lui, statura lui impunătoare, capul falnic și fața frumoasă, în plus o maturitate a vârstei⁶ care nu l-a încovoiat, iar părul lui, pe care un dar al zeilor l-a împodobit cu semnele premature ale bătrâneții, care nu fac decît să-i sporească măreția — toate acestea nu vestesc în toată lumea un împărat?

5. Așa trebuia să fie acela pe care ni l-au dat nu răboaiele civile, nici republica sub amenințarea armelor, ci pacea și adopțiunea, și voința divină înduplecată în sfârșit de rugămintele pămîntenilor. Se putea oare să nu se deosebească prin nimic un împărat ales de oameni, de unul ales de zei? Și alegerea lor în persoana ta, Caesar Augustus, această favoare a lor, a fost făcută cunoscută în chiar clipa cînd ai plecat la luptă⁷, și încă într-un chip neobișnuit. Căci ceilalți împărați au fost indicați atunci cînd se consultau oracolele, fie prin singele curgînd din belșug al jertfelor, fie prin zborul spre stînga al păsărilor; tu însă, în timp ce urcai, cum cerea obiceiul, pe Capitoliu, ai fost întîmpinat, ca și cum ai fi fost deja împărat, de aclamațiile oamenilor care nu pentru asta veniseră; într-adevăr mulțimea toată, adunată în fața templului, cînd s-au deschis ușile ca să intri tu, au aclamat, cum s-a crezut atunci, pe un zeu⁸, dar, cum s-a dovedit pînă la sfârșit, te-au aclamat pe tine împărat. Și astfel a fost interpretată această prevestire de toată lumea. Numai tu nu voiai

să o interpretezi astfel, căci refuzai să domnești, refuzai, ceea ce însemna că aveai să fii un bun cîrmuitor. Așa că a trebuit să fii constrîns. Dar nu puteai fi constrîns decît de primejdia care amenința patria și nesiguranța în care se găsea republica. Căci te încăpățînai să nu primești domnia decît dacă va fi nevoie să o salvezi. De aceea eu gîndesc că și acele mișcări și tulburări în cadrul armatei s-au produs pentru că modestia ta trebuia înfrîntă prin acte de violență și teroare, și, așa cum după furtuni și vijelii liniștea mării și a atmosferei sînt mai prețuite, tot așa înclin să cred că acele tulburări au premers păcii instaurată de tine ca să-i sporească meritele. Condiția de muritor este supusă acestor răsturnări: din prosperitate se nasc nenorociri, prosperitatea se naște din nenorociri. Zeul ține ascunsă sămînța și a unora și a altora și de cele mai multe ori cauzele binelui și ale răului au aparență înșelătoare.

6. Mare rușine pentru vremurile noastre, mare lovitură dată republicii: împăratul și părintele neamului omenesc, impresurat, prins, închis⁹; cel mai blind dintre bătrîni, lipsit de posibilitatea de a salva oamenii, un împărat privat de cea mai mare fericire pentru principat, aceea de a nu ști ce înseamnă constrîngere. Dar dacă aceasta era singura modalitate de a te aduce la cîrma salvării publice, aproape că îmi vine să spun că a meritat prețul. Disciplina militară a decăzut, ca să-ți revină ție meritul de a o îndrepta și redresa; am avut parte de cel mai prost exemplu ca să poată fi pus în comparație cu cel mai bun; în cele din urmă împăratul a fost constrîns să-i ucidă pe aceia pe care nu voia să-i ucidă, pentru a ne da un împărat care să nu poată fi constrîns. Tu meritai de mult să fii adoptat, desigur; dar dacă ai fi fost adoptat de mai de mult, noi nu am fi putut ști cit de mult îți datorează imperiul. S-a așteptat momentul în care să se vadă limpede că tu mai degrabă ai făcut decît ai primit o binefacere. Republica slăbită s-a refugiat în brațele tale, iar imperiul, care se dărima peste împărat, a trecut în mîinile tale la cuvîntul împăratului. Ai fost implorat de adopțiune și chemat, așa cum pe vremuri mării comandanți erau rechemati din războaiele purtate pe pămînturi străine și îndepărtate, ca să dea ajutor patriei. În felul acesta, fiu și părinte

v-ați făcut unul altuia în unul și același moment cel mai mare serviciu: el ți-a dat imperiul și tu i l-ai redat. Ești singurul care pînă astăzi ai fost la înălțimea unui asemenea dar primindu-l; mai mult, l-ai îndatorat pe acela care ți l-a făcut, căci, împărțind conducerea imperiului, tu ai avut mai multe griji, iar el mai multă liniște.

7. Ce cale nouă și neobișnuită către principat! Căci nu te-a făcut împărat dorința ta, teama ta, ci nevoia altuia, frica altuia. S-ar putea crede că ai ajuns cea mai înaltă culme pentru un om, dar tu ai părăsit o situație mai liniștită; ai renunțat să fii un simplu particular sub un împărat bun. Ai fost chemat să fii părtaș la grijile și munca împăratului, și n-ai fost ispitit de părțile ușoare și plăcute ale acestei situații să o primești, ci de cele grele și neplăcute: ai luat asupra ta cirna statului după ce un altul se căia pentru că o luase. Nici o înrudire, nici o legătură de prietenie între cel adoptat și cel care l-a adoptat decît faptul că fiecare din voi era foarte bun și vrednic, unul, de a fi ales, altul, de a alege. Și tu ai fost adoptat nu ca atîția alții înainte, datorită soției¹⁰. Căci pe tine te-a adoptat ca fiu nu un socru¹¹, ci un împărat, și divinul Nerva a devenit tatăl tău cu sufletul pe care îl avea pentru toți. Nu se cădea să fii adoptat altfel dacă ai fost adoptat de un împărat. Cînd ai de gînd să transmiți unui singur succesor senatul și poporul roman, armata, provinciile, aliații, ai accepta ca urmaș pe acela dăruit de soție și ai căuta numai în cadrul familiei tale pe moștenitorul puterii supreme? Nu ți-ai plimba ochii în jurul tău în tot orașul, și nu l-ai socoti cel mai apropiat de tine, cel mai atașat ție pe acela pe care l-ai găsi cel mai bun, cel mai asemănător zeilor? Cel care are să comande tuturor trebuie să fie ales din mijlocul tuturor; căci nu e vorba să dai un stăpîn unor bieți sclavi, ca să te poți mulțumi cu un moștenitor, să zicem, din familie, ci un împărat are să dea cetățenilor un principe. Ar fi fost ceva semeț și despotic dacă nu era adoptat acela de care toți erau siguri că va conduce, chiar dacă nu ar fi fost adoptat. Nerva a făcut acest lucru considerînd că nu are nici o importanță dacă ești născut sau ales, așa cum copiii, atunci cînd se nasc, sînt adoptați fără discernămint; decît doar că

oamenii trec mai ușor cu vederea atunci când un împărat dă naștere unui copil nereușit, decât când face o proastă alegere.

8. Așa că el s-a ferit cu grijă de o asemenea primejdie și a cerut nu numai sfatul oamenilor, dar i-a consultat și pe zei. Astfel adopțiunea a avut loc nu în dormitor, ci în templu, nu în fața patului nupțial, ci în fața altarului lui Iupiter cel mare și bun, adopțiune prin care în sfârșit se puneau temeliile nu ale servituții noastre, ci ale libertății, ale salvării și ale securității noastre. Zeii și-au revendicat ei gloria aceasta: a fost opera lor, porunca lor; Nerva a fost numai un executor, și a trebuit să se supună atit cel care a adoptat, cit și tu, care ai fost adoptat. Fusesse adusă din Pannonia cununa de lauri¹²; așa a fost voința zeilor, ca simbolul victoriei să împodobească începuturile unui împărat neînvins. Nerva a așezat cununa pe genunchii lui Iupiter, când deodată, mai mare și mai impunător ca de obicei, în fața adunării oamenilor și a zeilor, el te-a luat ca fiu, ca pe unicul sprijin în acele împrejurări grele. După aceea, mulțumit și de gloria, și de securitatea care decurgeau din această cvasi abdicare (căci nu e aproape nici o diferență între a abdica și a împărți domnia, decât doar că aceasta din urmă e mai grea), sprijinindu-se pe tine ca și cum ai fi fost de față, rezemîndu-se, el și patria, pe umerii tăi, el a prins puteri din tinerețea ta, din vigoarea ta. Pe dată s-a potolit orice murmur. Și nu a fost meritul adopțiunii, ci al celui adoptat; ar fi fost o lipsă de chibzuință din partea lui Nerva, dacă ar fi adoptat pe altcineva. Am uitat oare că nu de mult răscoala nu s-a potolit după o adopțiune, ci s-a pornit? ¹³ Dacă alegerea nu s-ar fi oprit la tine, ea ar fi stîrnit nemulțumiri și ar fi ațîțat zarva. Există vreo îndoială că, dacă un împărat care nu mai era respectat a putut să cedeze cîrma statului, aceasta se datorește autorității aceluia căruia i-a fost cedată? Fiu al împăratului și totodată Caesar, în curînd împărat și coleg de putere tribuniciară, ai dobîndit deodată și în același timp toate acestea pe care nu de mult un părinte adevărat nu le-a transmis decât unuia din cei doi fii ai săi ¹⁴.

9. E o dovadă certă a moderației tale faptul că ai fost ales nu numai succesori la domnie, dar chiar coleg și asociat. Căci un succesori trebuie să ai chiar dacă nu vrei, dar un

asociat nu trebuie să ai dacă nu vrei ¹⁵. Va crede oare posteritatea că acela, al cărui tată a fost patrician, consul și triumfător ¹⁶, atunci când el comanda cea mai puternică, cea mai mare și cea mai devotată lui armată ¹⁷, nu a fost făcut împărat de această armată? Că atunci când guverna Germania i-a fost trimis de la Roma titlul de *Germanicus*? Că nu s-a frământat deloc ca să ajungă împărat? Că nu a făcut altceva decît a slujit și a ascultat? Căci ai ascultat, Caesar, și ai ajuns la principat datorită supunerii tale, și nimic nu dovedește mai bine spiritul tău de supunere decît faptul că ai început să domnești, să fii deja Caesar, împărat, avînd titlul de *Germanicus*, fără măcar să știi, atunci când nu erai aici și cînd, cu toate aceste titluri atît de mari, erai, atît cît depîndea de tine, doar un particular. Ar părea o exagerare dacă aș spune: „Nu știai că vei fi împărat“: dar tu erai împărat și nu știai că ești. Cînd ți-a ajuns vestea soartei fericite, ai fi preferat desigur să rămîi ce ai fost, dar nu aveai libertatea alegerii. Oare nu trebuia să te supui, ca oricare cetățean, principelui, ca legat, împăratului, ca fiu, tatălui? Unde ar fi fost disciplina, unde datina transmisă din străbuni de a-ți asuma cu sufletul împăcat și hotărît orice funcție impusă de împărat? Și dacă ți-ar fi încredințat provincii după provincii, un război după altul? E limpede că atunci cînd te-a chemat la conducerea statului s-a folosit de același drept de care s-a folosit cînd te-a trimis în fruntea armatei, și că nu e nici o diferență că ți-a poruncit să te duci ca legat și să te întorci ca împărat, decît doar aceea că e mai mare gloria de a te supune unei situații pe care o dorești prea puțin.

10. La autoritatea celui care poruncește se adăuga faptul că această autoritate trecea printr-un moment de grea cumpănă, de aceea tu ai socotit că trebuie să te supui celui care poruncește, cu atît mai mult cu cît alții se supuneau mai puțin. Pe lingă toate acestea tu mai luai cunoștință de acordul unanim între senat și popor; nu a fost numai ideea lui Nerva, numai alegerea lui. Căci toată lumea de pretutindeni dorea același lucru; Nerva s-a prevalat de dreptul lui de *princeps* și a făcut primul ceea ce toți aveau de gînd să facă. Și, pe Hercule, aceasta nu s-ar fi înfăptuit

cu adeziunea generală, dacă nu ar fi avut această adeziune încă înainte de a se înfăptui. Dar, o zei buni, cu cită cum-pătare ai păstrat măsura cînd soarta ți-a dat puterea! Erai împărat, o arătau inscripțiile și statuile și drapelele, dar prin modestia, munca și vigilența ta erai comandant, legat, soldat; mergînd cu pași mari în fruntea steagurilor și a drapelelor tale, nu vedeai altceva în această adopțiune decît pietatea filială, respectul filial și doreai să păstrezi cit mai multă vreme o glorie fără sfîrșit acestui titlu.

Providența divină te ridicase pe primul loc în stat; tu doreai încă să rămii și chiar să îmbătrînești pe locul al doilea; te considerai un simplu particular atîta vreme cit mai era și un alt împărat; dorințele ți-au fost ascultate, dar în măsura în care era spre binele celui mai bun și mai sfînt dintre bătrîni, pe care zeii l-au luat în cer¹⁸, ca nu cumva, după fapta divină și nemuritoare, să mai săvîrșească o faptă de muritor. Această operă măreață merita cîntea de a fi cea de pe urmă, și autorul ei trebuia divinizat imediat, pentru ca posteritatea să se întrebe într-o bună zi dacă el nu a înfăptuit acest lucru cînd era deja zeu. În felul acesta nici un titlu nu i-a adus mai multă bucurie ca părinte al patriei decît acela de părinte al tău. Glorie fără seamăn, faimă fără pereche: după ce s-a convins cit de sigur se reazemă imperiul pe umerii tăi, ți-a lăsat ție lumea și pe tine lumii, iubit și regretat de toți, tocmai pentru faptul că și-a luat toate măsurile ca să nu fie regretat.

11. I-ai adus cînstire acestui împărat în primul rînd prin lacrimi, așa cum se cădea pentru un fiu, apoi prin temple, fără să-i imiți pe aceia care au făcut tot așa, dar cu alte intenții. Tiberius l-a apoteozat pe Augustus, dar pentru ca să poată introduce acuzația de lezmajestate, Nero l-a apoteozat pe Claudius, dar în bătaie de joc, Titus pe Vespasian, Domițian pe Titus, dar primul, pentru ca să fie socotit fiul, celălalt, fratele unui zeu. Tu l-ai așezat pe părintele tău printre aștri nu pentru a-i înspăimînta pe cetățeni, nu pentru a jigni divinitățile, nu pentru cînstirea ta, ci pentru că îl crezi zeu. Acest lucru are mai puțină valoare cînd este făcut de cei care se cred ei înșiși zei. Dar, deși ai zidit altare și statui pentru cultul lui și ai instituit un flamin al lui, tu faci din el un zeu și dovedești că este, mai

ales prin virtuțile tale. Căci pentru un împărat care, după ce și-a ales succesorul, s-a supus destinului, singura și cea mai sigură dovadă de divinitate este un bun succesor.

Ai devenit cumva arrogant de pe urma nemuririi tatălui tău? Ai să imiți tu pe ultiți împărați pe care divinitatea părinților lor i-a făcut trândavi și trufași, și nu pe aceia de altădată care ... chiar acest imperiu ...*, decit acest împărat, al cărui triumf era cel mai bun indiciu al înfringerii și izgonirii lui? Așa că au prins curaj și au scuturat jugul și luptau cu noi nu pentru libertatea lor, ci pentru subjugarea noastră, și nu admiteau armistițiu decit în condiții de egalitate, și impuneau legile lor ca să le primească pe ale noastre.

12. Dar acum i-a cuprins din nou frica pe toți și teama și dorința de a se supune poruncilor. Căci ei văd un comandant roman, unul din aceia de pe vremuri care-și datorau numele de *imperator* cîmpurilor acoperite de morți și mărilor colorate de victoriile lor. Așa dar primim ostateci, nu-i cumpărăm, și nu ducem tratative cu pierderi imense și cu despăgubiri enorme ca să părem învingători. Sintem rugați, implorați, sintem de acord sau refuzăm, după cum ne impune prestigiul imperiului; cei care au obținut ce-au cerut ne aduc mulțumiri; cei care au fost refuzați nu îndrăznesc să se plîngă. Cum ar îndrăzni să o facă aceia care știu că tu ai împresurat cele mai sălbatice popoare tocmai pe un timp foarte prielnic pentru ei și cumplit de vrăjmaș pentru noi, cînd gerul unește malurile Dunării care, pe apele ei incremenite de îngheț, înlesnește trecerea războinicilor împovărați de arme, cînd aceste neamuri sălbatice sint apărate nu atit de armele lor, cit de clima lor, de frigul de acolo? Dar la apropierea ta, ca și cum s-ar fi schimbat succesiunea anotimpurilor, pînă și ei rămîneau inchiși în vizuinile lor, iar armatele noastre se mulțumeau să năvălească pe malurile lor, să folosească acest prilej ca altă dată, dacă tu le îngăduiai, ba chiar să petreacă pe pămîntul barbarilor o iarnă de-a lor¹⁹.

13. Acesta este respectul de care te bucuri tu din partea dușmanilor noștri. Ce să mai spun de admirația ostașilor noștri, cum ți-ai ciștigat-o? Cum răbdau de foame și de

* Lacună în text; întregul pasaj e neclar din cauza acestei lacune.

sete alături de tine, cum, în timpul exercițiilor militare, în mijlocul trupelor de ostași, sudoarea ta de împărat se amesteca cu praful, fără să te deosebești de ceilalți prin nimic alta decât prin forța și prestanța ta, când aruncai tu departe o săgeată, cum primeai tu una aruncată de altcineva, în luptă liberă, mulțumit de vitejia ostașilor și bucuros oride câte ori coiful tău sau scutul tău primeau o lovitură mai puternică (căci îi lăudai pe cei care loveau și-i îndemnai să îndrăznească, iar ei îndrăzneau pe dată); cum, supraveghindu-i și dirijindu-i, tu pregăteai armele ostașilor care urmau să lupte, încercai sulțile și dacă unul din soldați găsea că a primit una prea grea, o aruncai tu singur²⁰. Ce să mai spun? Că aduceai mîngiere celor osteniți, ușurare celor bolnavi? Nu intrai niciodată în cortul tău înainte de a le inspecta pe cele ale tovarășilor tăi de arme, și nu te retrăgeai să te odihnești decât ultimul. Un împărat care s-ar fi purtat astfel pe vremea unuia ca Fabricius²¹, ca Scipio sau Camillus²² nu mi s-ar fi părut vrednic de atita admirație: căci atunci ar fi fost înflăcărat de elanul de a imita și de o bărbăție întotdeauna superioară lui. Dar de cînd mînuirea armelor s-a transformat din exercițiu în spectacol, din efort în distracție, de cînd instrucția noastră e încredințată nu unuia dintre veteranii decorați cu coroana murală sau civică²³, ci unui profesoraș grec, ce frumos este că măcar unuia dintre toți îi place datina străbună, virtuțile străbune, și fără să aibă un concurent, fără să aibă un exemplu, se ia la întrecere cu sine însuși, rivalizează cu el însuși și, așa cum este singur la conducere, tot așa este și singurul care merită să conducă!

14. Aceste exerciții n-au fost oare începuturile tale, Caesar, și ucenicia ta în vremea cînd, copil încă, ai adăugat la gloria tatălui tău laurii victoriei asupra parților, cînd ai meritat de pe atunci titlul de *Germanicus*, cînd ai ținut în friu sălbăția și trufia parților îngroziți numai la vestea apropierei tale, cînd tu alăturai într-o admirație comună Rinul de Eufrat, cînd nu atit piciorul, cît gloria ta cutreierase tot pămîntul, făcîndu-te tot mai celebru și mai cunoscut acelor popoare pe care le supuneai? Și încă nu erai împărat, nu erai încă fiu de zeu. Germania și Spania sint apărate și separate de numeroase populații, de întinderi

nesfârșite de pământ care le despart, ca și de Pirinei, de Alpi și de alți munți uriași, fără să-i comparăm cu aceștia. Conducându-ți legiunile pe acele vaste întinderi, sau mai curînd gonindu-le (atît de repede mergeai) nu te-ai gîndit o clipă la un car, sau la un cal. Calul te urma singur nu ca să-ți fie sprijin la drum, dar pentru că așa se cuvenea; și nu te foloseai de el decît în zilele cînd, stabilind tabăra, învâluiai cîmpul în praful stîrnit de el în viteza galopului. Să admir începutul sau sfîrșitul înfăptuirii? Este mare lucru că ai perseverat; dar și mai mare faptul că nu ți-a fost teamă că n-ai să poți persevera. Fără îndoială că aceleia care, în toiul războaielor cu Germania, te-a chemat tocmai din Spania ca pe un ajutor de mare nădejde, el însuși un împărat incapabil și gelos pe meritele altora chiar și atunci cînd avea nevoie de ajutorul lor, i-ai stîrnit tot atîta admirație, nu și fără oarecare teamă, cită i-a stîrnit regelui său acel fiu al lui Iupiter, după munci istovitoare poruncite fără milă, mereu neînvins și neobosit ²⁴, atunci cînd după un asemenea drum, el te-a socotit vrednic să adaugi expediții la expediții.

15. Iar ca tribun ²⁵, ai străbătut, la o vîrstă încă fragedă, regiuni îndepărtate cu vigoarea unui bărbat; soarta te-a prevenit de pe atunci să înveți temeinic și îndelung ceea ce după aceea aveai să-i înveți pe alții. Și nu te-ai mulțumit să privești de departe tabăra și să parcurgi o scurtă carieră militară, ci, ca tribun, te-ai comportat în așa fel încît să poți fi imediat comandant, și să nu mai ai nimic de învățat cînd a venit timpul să-i înveți pe alții. În zece ani de serviciu militar ai cunoscut obiceiurile popoarelor, poziția geografică a așezărilor, avantajele terenului și te-ai obișnuit să suporti variațiile apelor și ale climei tot așa de bine ca izvoarele din țară și clima din țară. De cîte ori ți-ai schimbat caii, de cîte ori armele tale scoase din uz! Va veni o vreme, cînd urmașii noștri vor dori cu ardoare să vadă și să transmită, ca o datorie, și urmașilor lor să vadă cîmpul de luptă udat de sudoarea ta, copacii care ți-au ocrotit odihna, stîncile care ți-au ocrotit somnul, în sfîrșit casa care a fost plină de prezența unui oaspete atît de mare, așa cum altădată ți se arătau și ție, în aceleași locuri, urmele sfinte ale marilor comandanți. Acestea însă vor fi; în prezent, orice soldat cu oarecare vechime e vestit prin faptul că ți-a fost tovarăș de arme. Ciți nu sînt

aceaia căroră le-ai fost tovarăș de arme înainte de a le fi împărat? De aceea le și spui aproape tuturor pe nume, amintești fiecăruia faptele lui de arme; și nu au nevoie să-ți arate rănile primite pentru patrie: te-au avut martor și admirator la fața locului.

16. Cu atât mai mult trebuie lăudată cumpătarea ta pentru că, hrănit cu gloria militară, tu iubești pacea; și nu cauți triumful în orice împrejurare, pentru că tatălui tău i s-a acordat triumful sau pentru că în ziua adopțiunii tale a fost consacrată lui Iupiter Capitolinus o cunună de lauri. Nu te temi de războaie și nici nu le provoci. Ce faptă măreață, slăvite Împărate, măreață faptă este să stai pe malurile Dunării²⁶, să fii sigur de triumf dacă treci Dunărea și să nu cauți lupta cu un dușman care nu o vrea; una e dovadă de vitejie, cealaltă de cumpătare. Căci așa cum pe tine cumpătarea te face să refuzi lupta, vitejia ta îi face pe dușmani să o refuze. Capitoliul va primi deci cândva nu carele unor actori, și nici simulacrele unei false victorii²⁷, ci pe un împărat care și-a dobândit o glorie adevărată și durabilă: pacificarea și supunerea atât de evidentă a dușmanilor, încît nu va mai exista nimeni care să trebuiască să fie învins. E ceva mai frumos decît toate triumfurile. Căci întotdeauna s-a întîmplat să învingem numai fiindcă puterea noastră a fost desconsiderată. Dacă vreun rege barbar²⁸ a mers pînă acolo cu nerușinarea și necugetarea, încît a meritat minia și indignarea ta, chiar dacă ar fi apărat de imensitatea mării, sau de fluvii de netrecut sau de munți prăpăstioși²⁹, el nu va simți atîta că toate acestea se înclină și se retrag din fața vitejiei tale, cît va crede că munții s-au prăbușit, că fluviile au secăt, marea s-a retras și că au năvălit asupra lui nu flotele noastre, ci chiar pămînturile noastre.

17. Mi se pare că deslușesc de pe acum un triumf³⁰ bogat nu în prăzi de război luate din provinciile noastre, sau în aur luat cu sila de la aliați, ci în arme ale dușmanilor și lanțurile regilor capturați; mi se pare că mă căznesc să recunosc numele nesfirșite ale căpeteniilor lor de o statură pe măsura numelor lor³¹; mi se pare că văd tîrgile încărcate de cruzimile pe care au cutezat să le săvîrșească barbarii, și pe fiecare prizonier urmînd, cu mîinile în lanțuri, după panourile pe

care sînt reprezentate ³² faptele sale, și în urmă, pe tine, impunător, stînd în picioare în carul tău cu care împingi din urmă popoarele supuse, iar înaintea carului tău, scuturile străpunse de mina ta. Și nu-ți va lipsi prada de război, dacă vreun rege va îndrăzni să te atace, ba se va îngrozi nu numai de săgețile tale, ci și de privirile tale amenințătoare, chiar dacă între el și tine s-ar întinde tot cîmpul de bătaie și întreaga armată. Ai meritat, prin ultima dovadă de cumpătare, ca, din moment ce prestigiul imperiului te-a silit să duci un război de cucerire sau de apărare, să nu fii considerat că ai învins pentru ca să te bucuri de triumf, ci că ai obținut triumful pentru că ai fost învingător.

18. Un gînd mi-aduce un altul. Ce lucru extraordinar ai făcut că ai reînviat disciplina militară, care era decăzută și desființată, înlăturînd răul din perioada precedentă ³³, lenevia, nesupunerea și refuzul de a asculta! Poți să-ți cîștigi respectul și dragostea în toată liniștea și nici un comandant nu se mai teme nici dacă nu este iubit de soldați, nici dacă este iubit; așa că, nemaifiind preocupați de gîndul dacă sînt sau nu simpatizați, ei grăbesc lucrările, iau parte la exerciții militare, pregătesc armele, fortificațiile, oamenii. Căci împăratul nostru nu e omul care să creadă că ceea ce se pregătește împotriva dușmanilor îl amenință pe el, se îndreaptă împotriva lui; aceasta era convingerea acelor care se temeau de manifestări ostile pentru că ei le săvirșeau. Tot ei erau aceia care se bucurau de inerția vieții militare și de faptul că nu numai sufletele, dar și trupurile lîncezeau, în timp ce săbiile erau tocite și uzate din cauza nepăsării. Iar comandanții noștri se temeau nu atît de uneltirile regilor străini, cit de cele ale împăraților noștri, nu atît de armele și brațul dușmanului, cit de cele ale tovarășilor lor de arme.

19. Este în natura aștrilor ca, atunci cînd răsar unele mai puternice, cele mai mici și slabe să fie întunecate: tot așa sosirea împăratului pune în umbră prestigiul legaților săi. Tu însă erai mai mare decît toți ceilalți, dar mai mare fără să înjosești pe nimeni: fiecare își păstra autoritatea, fie că erai tu de față, fie că nu; ba cei mai mulți îți dovedeau chiar mai mult respect tocmai pentru că și tu îi respectai. Astfel, tot atît de iubit de cei mari ca și de cei mici, ai știut

să îmbini în persoana ta împăratul și tovarășul de arme, încît îi făceai pe toți să muncească și să-și intensifice strădaniile, impunîndu-te, dar îi și ajutai muncind alături de ei. Fericiți aceia al căror devotament și zel erau dovedite fără interpuși sau intermediari, ci direct de tine; nu din auzite, ci din văzute! Au fost avantajați de faptul că tu, chiar în absența ta, nu te încrezi decît în tine, cînd e vorba de cei absenți.

20. Dorința romanilor te rechema și dorul de patrie era mai mare decît dragostea pentru cîmpul de luptă. Așa că drumul tău a fost liniștit și modest, ca și cum te întorceai în țară după încheierea păcii. Și nu-ți aduc laude pentru faptul că venirea ta nu a înspăimîntat nici un părinte, nici un soț: la alții castitatea e o mască, la tine e ceva natural și înăscut, odată cu celelalte virtuți care nu sînt meritul tău. Fără zarvă în rechiziționarea carelor, fără pretenții în privința găzduirii, provizii ca și pentru toți ceilalți, în plus o escortă îngrijită și disciplinată; s-ar fi putut spune că un mare comandant, poate chiar tu, se îndreaptă spre oștile lui, așa de mică era diferența, sau aproape inexistentă, între împăratul numit și cel care urma să fie. Cită deosebire față de trecerea altui împărat, nu de mult! Numai dacă se poate numi trecere și nu devastare cînd, pentru găzduire, se recurgea la evacuare, cînd, totul în dreapta și în stînga era pîrjolit și distrus ca și cum s-ar fi abătut vreo calamitate sau chiar acei barbari de care fugea³⁴. Trebuia să-i facem pe cei din provincii să înțeleagă că era vorba de călătoria lui Domițian, nu a împăratului. De aceea nu atît pentru gloria ta, cît pentru binele obștesc ai făcut cunoscut într-un edict cît s-a cheltuit pentru fiecare din voi doi. Împăratul să se deprindă să dea socoteală statului, să se gîndească și la plecare și la întoarcere, că va avea să dea socoteală; să declare ceea ce a cheltuit. În felul acesta nu va cheltui atît încît să-i fie rușine să declare. Pe lîngă aceasta, viitorii împărați să știe, indiferent că le convine sau nu, că o călătorie a ta a costat atîta³⁵ și să nu uite că din cele două exemple amintite oamenii vor face aprecieri asupra obiceiurilor lor, după cum se vor opri la unul sau celălalt.

21. Cu atitea merite așa de mari nu erai vrednic oare de noi onoruri, de noi titluri? Tu însă l-ai refuzat și pe acela de *pater patriae*. Ce mult a trebuit să luptăm cu modestia ta, cât de tirziu am biruit-o! Acest titlu pe care alții l-au primit chiar din prima zi a principatului ³⁶, ca și pe acela de împărat, și de Caesar, tu l-ai amînat pînă cînd ai ajuns să recunoști și tu, atît de zgircit în a-ți aprecia binefacerile, că ești vrednic de el. Așa că numai ție dintre toți ți-a fost dat să fii *pater patriae* înainte de a deveni. Căci în mintea noastră, în sufletul nostru tu erai, și pentru pietatea noastră n-avea importanță cum erai numit, decît că apărea ca o lipsă de recunoștință cînd erai numit mai de grabă împărat și Caesar, după ce dăduseși dovadă că ești părinte. Și cu cită bunătate, cu cită blîndețe răspunzi tu la acest nume! Ca un părinte față de copiii săi, așa te porți tu cu cetățenii tăi! Reîntors împărat după ce plecaseși simplu cetățean, cum îi recunoști, cum te recunosc și ei! În sinea ta ne găsești neschimbați, și pe tine la fel, egal cu noi toți, și doar pentru că ești mai bun decît ceilalți, ești mai mare.

22. În primul rînd, ce zi, aceea în care ți-ai făcut intrarea în oraș ³⁷, așteptat și dorit de toți! Chiar faptul în sine că ai mers pe jos, ce admirabil, ce fericit! Căci predecesorii tăi obișnuiau să fie purtați pe brațe sau transportați pe care, și nu pe cvadrighe trase de cai albi, ci pe umerii oamenilor, ceea ce era o mai mare sfidare. Tu te înălțai deasupra celorlalți numai prin statura ta, și ai triumfat oarecum nu asupra răbdării noastre, ci asupra trufiei împăraților. Și pentru nimeni vîrsta sau sănătatea sau sexul nu au fost o piedică să-și sature privirea cu un spectacol atît de neobișnuit. Copiii începeau să te cunoască, tinerii te arătau cu mîndrie, bătrînii te admirau; pînă și cei bolnavi, nesocotind poruncile medicilor, se tîrau ca să te vadă ca și cum le-ai fi adus vindecare și sănătate. Unii spuneau că au trăit destul pentru că au ajuns să te vadă, să te primească, iar alții susțineau că acum merită mai mult să trăiască. Pînă și femeile au fost atunci mai mult ca oricînd fericite de fecunditatea lor, văzînd pentru ce principe aduceau pe lume cetățeni, pentru ce *imperator*, soldați. Se puteau vedea acoperișurile caselor pline pînă la refuz gemînd sub povara mulțimii de oameni, fără un loc liber unde să mai poți pune un picior, decît doar cu vîrfurile

și aproape în gol, peste tot, străzile arhipline, rămânând doar o îngustă potecă pentru tine, oamenii umblînd veseli încoace și încolo, peste tot aceleași strigăte de veselie; toți au resimțit aceeași bucurie la sosirea ta, pentru că ai venit în egală măsură pentru toți; iar bucuria creștea odată cu înaintarea ta, și aproape cu fiecare pas al tău era tot mai mare.

23. Era o plăcere pentru toți cînd îi întîmpinai pe senatori sărutîndu-i, așa cum la plecare te-au sărutat ei; era o plăcere cînd îi recunoșteași pe cei mai de seamă membri ai ordinului evestru, făcîndu-le cinstea să le spui pe nume, fără să ți le amintească cineva; era o plăcere cînd, fără să ții seama de rangul tău, salutîndu-ți tu întii clienții, le făceai cite un semn de prietenie; dar mai mare plăcere, cînd pășeau rar și liniștit și atît cit îți îngăduia mulțimea celor care veniseră să te vadă, cînd oamenii care îți ieșiseră în cale se strîngeau și în jurul tău, ba tocmai în jurul tău; cînd chiar din prima clipă tu aveai încredere să-i lași pe toți să se apropie de tine. În adevăr tu nu erai escortat de o gardă militară, ci înconjurat de pretutindeni de oameni de frunte, cînd din senat, cînd din ordinul evestru, după cum creștea în jurul tău numărul unora sau al altora, și tu mergeai în urma lictorilor tăi tăcuți și liniștiți; căci soldații nu se deosebeau deloc de popor în comportarea lor, în calmul și modestia lor. Dar cînd ai început să urci Capitoliul, ce bucurie pentru toți la amintirea adopțiunii tale, ce mulțumire deosebită pentru aceia care, primii, pe același loc, te-au salutată ca împărat! Mai mult chiar, aș fi putut spune că zeul însuși, părintele tău din ceruri³⁸, a resimțit o mulțumire fără seamăn pentru ceea ce a înfăptuit; și cînd ai pășit pe urmele părintelui tău, dezvăluind acel mare secret al zeilor, cită bucurie pentru cei din jurul tău, ce aclamații iarăși, cită asemănare între ziua aceasta și aceea care i-a dat naștere! Tot spațiul era plin de altare și prea mic pentru atîtea jertfe; dorințele tuturor aveau ca țintă sănătatea unui singur om, fiecare considerînd că se roagă pentru el și copiii săi, dacă se roagă pentru tine! De acolo tu te-ai îndreptat către palat, dar cu înfățișarea, cu modestia cu care ai intra într-o casă particulară; ceilalți s-au dus la casele lor ca să-și reinnoiască bucuria lor sinceră acolo unde bucuria nu e impusă.

24. Un început de felul acesta l-ar fi doborât pe un altul; tu ești în fiecare zi mai minunat și mai bun, așa cum alți împărați promis numai că vor fi. Numai pe tine trecerea timpului te arată tot mai mare și pune în lumină calitățile tale. Căci tu ai unit și ai îmbinat două lucruri total opuse: securitatea celui care a cîrmuit odată și modestia celui care își începe acum domnia. Tu nu cobori îmbrățișările supușilor tăi la picioarele tale, și nu răspunzi sărutării întinzînd mîna; buzele împăratului și-au păstrat omenia dintotdeauna. Mergeai pe jos, mergi și acuma, erai bucuros să muncești, ești și acuma; aceeași soartă care a schimbat totul în jurul tău n-a schimbat nimic în tine. Cînd împăratul înaintează prin mulțime, oricine e liber să se oprească, să-i iasă înainte, să-l însoțească, să treacă în fața lui: umbli în mijlocul nostru nu ca și cum ne-ai face o cinste, și ne bucuri cu prezența ta nu ca să ceri socoteală. Cine s-a apropiat de tine poate rămîne în preajma ta și bunul lui simț pune capăt conversației, nu îngîmfarea ta. Sîntem cîrmuiți de tine și supuși ție, dar în felul în care sîntem supuși legilor. Căci și ele impun o măsură dorințelor și poftelor noastre, și totuși se află printre noi, în mijlocul nostru. Ești mai presus de toți și te distingi dintre toți întocmai ca onoarea și puterea: sînt deasupra oamenilor și totuși ale oamenilor. Împărații dinaintea ta, din dispreț pentru noi și dintr-o teamă de a nu se coborî la nivelul nostru, nu-și mai foloseau picioarele. De aceea ei erau purtați pe deasupra capetelor noastre, pe umerii și pe grumazurile sclavilor; pe tine te poartă chiar deasupra împăraților faima ta, gloria ta, devotamentul supușilor tăi, libertatea; pe tine te-a înălțat pînă la stele pămîntul acesta pe care pășim cu toții și pe care urmele pașilor împăraților se confundă cu ale noastre.

25. Nu mi-e teamă că s-ar putea spune că vorbesc prea mult, senatori, deoarece în primul rînd trebuie să dorim ca binefacerile pentru care aducem mulțumiri împăratului să fie numeroase; era desigur o dovadă de mai multă considerație, dacă lăsam să reflectați voi la toate aceste binefaceri, decît să le înșirăm pe rînd în fugă, fiindcă de obicei se întîmplă că tocmai acele fapte asupra cărora se păstrează tăcere apar în toată măreția lor. Dar cum poți să nu vorbești decît în treacănt de îmbunătățirile materiale aduse situației triburilor,

de *congiaria*³⁹ făcute poporului și distribuite în întregime, cită vreme soldații au primit *donativum*⁴⁰ numai în parte? Dă dovadă de un suflet meschin cine preferă să plătească cu bani gheață aceluia pe care nu-i poate refuza? Iar această diferențiere s-a făcut totuși cu respectarea unui punct de vedere echitabil. Căci soldații au fost puși pe picior de egalitate cu poporul prin aceea că au primit numai o parte, dar au avut prioritate; poporul, pe picior de egalitate cu soldații prin aceea că au urmat în al doilea rînd, dar a primit totul odată. Cu cită bunăvoință s-au făcut distribuirile, cită strădanie din partea ta pentru ca nimeni să nu fie privat de dărnicia ta! Au beneficiat de aceste daruri cei care, în urma edictului tău, au fost trecuți în locul celor șterși, fiind puși la rînd cu ceilalți chiar și cei cărora nu li se făgăduise nimic. Unul era reținut de afaceri, altul de o boală, unul călătorea pe mare, altul pe ape curgătoare: au fost așteptați toți, s-a avut grijă ca nimeni să nu fie bolnav, nimeni ocupat, în sfîrșit nimeni să nu fie plecat departe: să vină fiecare cînd vrea, fiecare cînd poate. Minunată faptă, Caesar, și e meritul tău că ai apropiat parcă ținuturile cele mai îndepărtate prin generozitatea ta atît de ingenioasă, că ai redus distanțele imense prin dărnicia ta, că ai stat în calea primejdiilor, te-ai împotrivit soartei și te-ai străduit din răputeri pentru ca nimeni din plebea romană, atunci cînd ai dat *congiarium*, să nu simtă că e mai mult om decît cetățean.

26. Cînd se apropia ziua de *congiarium*, o mulțime de copii, viitori cetățeni, obișnuiau să se adune pe străzi și să pîndească sosirea împăratului. Părinții se străduiau să-și facă văzuți copiii și, urcîndu-i pe umeri, îi învățau cuvinte de mîngiere și vorbe lingușitoare; copiii repetau ce li se spunea, și de cele mai multe ori își strigau rugămințile zadarnice împăraților care se făceau că nu le aud; fără să-și dea seama de ceea ce cereau și de ceea ce nu obțineau, erau amînați pentru o dată pe care o știau prea bine. Tu ai interzis să fii rugat și oricîtă plăcere ți-ar face să-ți sature ochii la vederea acestor vlăstare ale Romei, totuși ai ordonat ca toți, înainte de a te vedea și de a ți se adresa, să fie primiți și înscrși, pentru ca astfel încă din copilărie să se deprindă să-l cunoască, datorită dărniciei tale, pe părintele tuturor, să crească cu ajutorul tău, crescînd pentru tine, să ajungă în

solda ta după ce au primit de la tine distribuiri de alimente, și cu toții să-ți datoreze ție singur tot atita cît datorează fiecare părinților lui. Pe bună dreptate, Caesar, iei asupra ta cu toată răspunderea nădejdea numelui de roman. Căci nici o cheltuială nu este mai vrednică de un împărat mare și care merită nemurirea, decît aceea pe care o face în folosul urmașilor. Cei bogați sînt incurajați să aibă copii prin recompense mari și tot atit de mari sancțiuni ⁴¹; pentru cei săraci, singura rațiune de a crește copii este un împărat bun. Dacă împăratul nu protejează cu mîna lui, nu-i înconjoară cu grija lui pe acești copii care au venit pe lume datorită încrederii în el, el grăbește prăbușirea imperiului, prăbușirea statului și degeaba sprijină el nobilimea, neglijînd plebea; căci un cap lipsit de trunchi va cădea din cauza echilibrului precar. E ușor de presupus ce bucurie te-a cuprins cînd ai fost primit cu aclamații de părinți, de copii, de bătrîni, de prunci. A fost pentru prima oară că urechile tale au auzit vocile micuților cetățeni pe care tu, avînd de gînd să le distribu alimente, i-ai ajutat tocmai prin faptul că nu au avut nevoie să ți le ceară.

27. Dar mai presus decît orice este faptul că, așa cum ești tu, sub domnia ta este o plăcere și un avantaj să ai copii. Nici un părinte nu se mai teme pentru copilul lui decît de schimbările inerente fragilității umane, și minia împăratului nu mai este socotită printre bolile fără leac. E în adevăr o mare incurajare în creșterea copiilor speranța distribuirii de alimente, speranța de *congiarium*, dar mai mare speranța de libertate ⁴², speranța de securitate. Împăratul poate chiar să nu facă daruri, numai să nu fure, poate să nu dea ajutor în alimente, numai să nu ucidă, și nu vor lipsi aceia care să dorească să aibă copii. Dimpotrivă, dacă ar fi darnic dar ar fura, dacă ar distribu alimente dar ar și ucide, în scurtă vreme va reuși să-i facă pe toți să se căiască nu numai că au urmași, dar și că există ei, și că au părinți. De aceea nimic nu voi lăuda mai mult din toată darnicia ta ca faptul că dai *congiarium* din veniturile tale, că distribu alimente tot din veniturile tale, iar copiii cetățenilor tăi nu sînt hrăniți cu singe și măceluri, ca puii sălbăticiunilor; și este deosebit de plăcut pentru cei care primesc faptul că ei știu că ceea ce

li se dă nu e furat de la nimeni, că în timp ce atîția se îmbogățesc, singur împăratul sărăcește, și nici măcar el. Căci cine posedă ceva din ceea ce este al tuturor, acela are el singur tot atîta cît au toți.

28. Numeroasele tale fapte de glorie mă cheamă în altă parte. În altă parte? Ca și cum am respectat și am admirat îndeajuns faptul că tu ai dăruit atîția bani nu pentru a șterge amintirea unor crime, crime de care ai fi conștinet, și nici ca să înlocuiești vorbele triste și amare ale oamenilor cu subiecte mai vesele. N-ai răscumpărat nici o vină prin *congiarium* acordat, nici o cruzime, prin distribuirile de alimente, și binefacerile tale nu au avut ca scop iertarea unor fapte rele. Prin această dărnicie ai căutat dragostea, nu iertarea, și poporul roman a plecat de la tribuna ta, nu după ce a fost rugat de tine, ci rămînîndu-ți îndatorat. Căci tu ai oferit *congiarium* ca un om mulțumit unor oameni mulțumiți, și ca un om care nu are de ce se teme unor oameni care nu au de ce să se teamă; și ceea ce împărații aruncau altădată plebei înfierbîntate ca să-i potolească ura împotriva lor, tu ai dăruit poporului cu tot atîta nevinovăție cu cîtă a primit poporul. Aproape cinci mii de copii liberi, senatori, au fost căutați, găsiți și înscriși pe listele pentru dărnicia împăratului nostru. Aceștia, nădejdea noastră în timp de război și mîndria noastră în timp de pace, sînt crescuți pe cheltuiala statului și se învață să-și iubească patria nu numai ca pe o patrie, ci ca pe mama care i-a hrănit. Aceștia vor umple taberele, aceștia vor umple triburile, aceștia vor avea cîndva copii care nu vor avea nevoie de distribuire de alimente. Să-ți dăruiască zeii, Caesar, ani mulți pe cît meriți, și să-ți păstreze sufletul pe care ți l-au dat: și cum va crește mereu mulțimea copiilor pe care tu vei porunci iarăși și iarăși să fie înscriși în liste! Căci ea sporește și crește zilnic, nu fiindcă sînt copiii mai dragi părinților, ci pentru că cetățenii sînt mai dragi împăratului. Vei da *congiarium*, dacă vei voi; vei da alimente, dacă vei voi; copiii însă se vor naște mulțumită ție.

29. Eu consider că belșugul *annonei*⁴³ este echivalent cu un *congiarium* perpetuu. Grija pe care i-a acordat-o cîndva Pompei i-a adus acestuia o glorie nu mai mică decît faptul

că a izgonit corupția electorală din cîmpul lui Marte, că a curățat marea de dușmani, că triumfurile lui au cutreierat lumea de la apus la răsărit ⁴⁴. Dar nu a fost mai bun cetățean decît părintele nostru cînd, cu autoritatea lui, cu înțelepciunea și cu buna lui credință, a asigurat securitatea drumurilor, a deschis porturile, a redat pămîntului drumurile, țărmlui marea, mării țărmlurile, și a stabilit asemenea legături comerciale între diferite popoare, încît produsele dintr-un anumit loc parcă sînt produse în toate părțile. Nu ne este dat să vedem că fiecare an abundă în tot ceea ce ne este necesar, fără să nedreptățim pe nimeni? Recoltele nu sînt, ca prăzile de război care aveau să putrezească în hambare, smulse de la aliați în pofida protestelor lor zadarnice. Ne aduc ei singuri ceea ce produce pămîntul lor, ceea ce se coace la soarele lor, ceea ce le aduce fiecare anotimp și, nefiind supuși unor impozite noi ⁴⁵, ei se conformează vechilor biruri ⁴⁶. Fiscul cumpără într-adevăr tot ceea ce vedem că el cumpără. De aici belșugul, de aici annona, asupra căreia cad de acord cel care licitează și cel care vinde, de aici indestulare pretutindeni și nicăieri foamete.

30. Egiptul s-a tot fălit că nu depinde cîtuși de puțin de climă și ploi pentru hrănirea și înmulțirea semințelor, deoarece e irigat în permanență de un fluviu bogat în apă; obișnuit să nu fie alimentat de nici o altă apă, decît de cele care îl brăzdează, se acoperea de recolte atît de bogate, încît se lua la întrecere cu cele mai mănoase pămînturi ca și cum situația aceasta ar fi putut dăinui la nesfîrșit. Și dintr-odată seceta l-a pîrjolit, reducîndu-l la sterilitate, fiindcă Nilul, domol, se revărsase din albie alene și încet și dacă mai putea fi considerat printre cele mai mari fluvii, nu se mai putea totuși compara cu ele. O mare parte din terenurile peste care în mod obișnuit fluviul se revărsa și apoi se retrăgea s-au acoperit cu un strat gros de mil fierbinte. Zadarnic Egiptul a implorat atunci norii și și-a îndreptat privirile spre cer, după ce însuși autorul acestei rodnicii, acum subțire și îngust, a limitat bogăția pămîntului la dimensiunile reduse ale debitului propriu. Și fluviul acela rătăcitor, de vreme ce se revărsa, nu numai că se oprise și incremenise între colinele peste care năvălea întotdeauna, dar se retrăsese și de pe locurile mai joase pe care mai zăbovea altădată,

și încă curgind nu potolit și domol, ci năvalnic, așa că și acest pământ, insuficient udat, a devenit la fel de sterp ca și celălalt. Și așa, lipsită de apele revărsate ale Nilului, adică de belșug, țara a invocat ajutorul împăratului, cum obișnuia să invoce Nilul; și necazul nu a durat mai mult decât timpul necesar ca să-ți fie adus la cunoștință: puterea ta, Caesar, intervine atât de neîntârziat și bunătatea ta e întotdeauna gata și dispusă deopotrivă să ajute, încît, dacă în timpul domniei tale cineva este lovit de vreo nenorocire, e de ajuns să fii înștiințat, pentru ca totul să se îndrepte și să fie salvat.

31 Doresc tuturor popoarelor ani îmbelșugați și pămînturi roditoare; sînt inclinat să cred însă că soarta a voit ca Egiptul să treacă prin aceste încercări ca se se facă dovada puterii tale și să aibă nevoie de grija ta. Căci, de vreme ce tu meriți să izbîndești în toate și oriunde, nu e limpede că, dacă se întîmplă un necaz, se deschide un cîmp vast pentru gloria și meritele tale, știut fiind că succesul îi pune în lumină pe cei fericiți, nereușita, pe cei mari? Era un lucru foarte răspîndit pe vremuri că orașul nostru nu s-ar fi putut aproviziona și menține fără resursele Egiptului. Această națiune, arogantă și îngîmfată, se fălea că pină și poporul învingător era hrănit tot de ea și că abundența sau foametea noastră erau în funcție de fluviul ei, de corăbiile ei. Noi am restituit Nilului bogățiile: a primit grînele pe care ni le trimisese și recoltele exportate au fost transportate înapoi. Să învețe așa dar Egiptul și să ia seama din această experiență că nu alimente ne trimite, ci biruri, și să știe că el nu-i este indispensabil poporului roman, și să-i fie deci supus. După asta, Nilul, dacă vrea, să se mulțumească cu albia lui și să-și păstreze dimensiunile unui fluviu: nu va mai da de lucru nici Romei, nici Egiptului, decât doar ca să poarte de acolo corăbii goale și ușoare, așa cum erau cele care se întorceau acolo, iar de aici, grele și încărcate, așa cum erau cînd veneau; și, ca și cum s-ar inversa rolul mării, să dorească mai degrabă de aici vînturi prielnice care să ducă mai repede corăbiile acolo. Pare surprinzător, Caesar, cum, cu toată sărăcia Egiptului și cu toate că Nilul nu-și mai face datoria, annona nu a avut de suferit la Roma; datorită sprijinului tău și grijii tale, ea a ajuns la asemenea îmbelșugare, încît

a dovedit totodată că noi ne putem lipsi de Egipt și că Egiptul nu se poate lipsi de noi. S-ar fi sfârșit cu bogățiile imense ale Egiptului dacă ar fi fost o țară liberă; îi era rușine de sterilitatea lui neobișnuită nu mai puțin decât era umilit de foametea care îl bintuia, dacă tu nu l-ai fi salvat și la nevoie și de rușine. Agricultorii se minunau de hambarele pline, pe care nu ei le umpluseră; de pe ce ogoare fusese adusă acea recoltă și în ce parte a Egiptului era un alt fluviu? Și astfel, mulțumită ție, nici pământul nu a fost zgîrcit, iar Nilul, supus, a curs deseori mai bogat pentru Egipt, dar pentru gloria noastră, niciodată n-a fost mai bogat.

32. Cit de mult se bucură acum toate provinciile că au ajuns în stăpînirea și ocrotirea noastră, acum cînd avem parte de un împărat care poate să schimbe și să trimită cînd într-un loc, cînd într-altul, după cum cer împrejurările și nevoile, rodnicia pămîntului, și care poate hrăni și ajuta un popor de dincolo de mare ca și cum ar fi vorba de o parte din poporul și plebea romană! Nici din cer nu s-a revărsat vreodată atîta dărnicie, încît să încălzească și să facă să rodească în același timp pămînturile de pretutindeni; el însă înlătură de peste tot, dacă nu sterilitatea, urmările sterilității, el aduce din alte părți, dacă nu fertilitatea, măcar roadele fertilității; el leagă răsăritul cu apusul prin schimburi comerciale în așa fel, încît toate popoarele învață rînd pe rînd ceea ce au și ceea ce le trebuie, și înțeleg, după ce au fost sclavii unei libertăți învrăjbite, cu cit e mai folositor să asculte de un singur stăpîn. În adevăr, dacă bunurile tuturor sînt separate, fiecare are parte de necazurile lui proprii, dar dacă sînt unite și contopite, nimeni nu are parte de necazurile personale, ci toți au parte de bunurile comune. Dar, fie că pămîntul are divinitățile lui, fie că fluviile au geniile lor, eu rog pămîntul Egiptului și chiar fluviul acela ca, mulțumindu-se cu generozitatea de acum a împăratului, să primească în adîncurile lor semințele și să le redea însutit. Nu pentru că am cere o dobîndă; să se gîndească însă că au de plătit o datorie și, pentru că nu și-au respectat într-un an făgăduiala, să ispășească în toți anii și toate secolele care vor veni, cu atît mai mult cu cit noi nu le-o cerem.

33. Au fost satisfăcute toate cerințele cetățenilor și ale aliaților. Apoi a fost văzut un spectacol, nu unul deprimant, fără vlagă, care moleșește și slăbește vigoarea bărbătească, ci unul care îndeamnă la lovituri frumoase și dispreț pentru moarte, deoarece deșteaptă pînă și în sufletele sclavilor și ale răufăcătorilor dragostea de glorie și dorința de a învinge. Și-apoi, cită generozitate la acela care a dat aceste jocuri, cît spirit de dreptate a arătat, fără seamăn și mai presus de orice patimă! Toți au obținut ceea ce cereau, li s-a oferit ceea ce nu cereau. A insistat chiar și ne-a îndemnat să ne exprimăm dorințele, și încă au rămas multe la care nu ne-am gîndit, nu ne-am așteptat. Cită libertate pentru gustul spectatorilor, cită lipsă de primejdie pentru aplauzele lor! Nimeni nu a fost acuzat de impietate, cum se obișnuia, pentru că nu-i plăcea un gladiator, nimeni nu a devenit din spectator, spectacol, ispășindu-și plăcerile nefericite prin cange⁴⁷ și foc. Era nebun și n-avea habar de adevărata onoare acela care culegea în arenă acuzațiile de lezmajestate și se socotea disprețuit și desconsiderat dacă noi nu-i apreciam gladiatorii, considera că i se adresau lui criticile aduse acelora, le interpreta ca o pîngărire a divinității lui, a puterii lui, și, socotindu-se egalul zeilor, îi considera pe gladiatori egali cu el însuși.

34. În schimb tu, Caesar, ce frumos spectacol ne-ai dat în locul celuilalt, atît de odios pentru noi! I-am văzut pe delatori îngrămădiți ca vagabonzii, ca tilharii. Ei nu se instalaseră în drum sau într-un loc pustiu, ci în templu, în for; nici un testament nu mai era garantat, nici o situație nu mai era sigură; nu-ți era de nici un folos dacă aveai sau nu copii. Răul acesta s-a agravat ... * în parte din lăcomie: ți-ai aruncat privirea asupra lui și, cum înainte ai adus pacea în tabără, așa ai adus-o după aceea în for; ai curmat răul intern și, cu severitatea ta clarvăzătoare, ai vegheat ca statul întemeiat pe legi să nu pară răsturnat din cauza legilor. Așa dar, chiar dacă situația ta și dărnicia ta ne-au făcut să vedem, așa cum am văzut, cînd curajul unor bărbați pe măsura forței lor uriașe, cînd cruzimea fiarelor, cînd blindețea lor neașteptată, cînd acele bogății neștiute și as-

* Lacună în text.

cunse și, pentru prima oară sub domnia ta, comune nouă tuturor, nu am văzut totuși nimic mai plăcut, nimic mai demn de acest secol decît faptul că ne-a fost dat să privim de sus fețele delatorilor întoarse către noi și grumazul lor răsucit. Noi le recunoșteam și ne bucuram văzînd cum, întocmai jertfelor de ispășire a necazurilor publice, erau tăriți în singele criminalilor la torturi lente și pedepse mai cumplite. Au fost îngrămădiți în corăbii adunate în grabă și lăsați pradă furtunilor: să plece, să fugă de pămînturile pustiite de denunțurile lor, și dacă valurile și vijeliile vor arunca pe stînci pe vreunul din ei, acela să rămînă să trăiască pe stîncă pustie și pe un țarm neprimitor, să ducă o viață grea și chinuită, regretînd securitatea întregului neam omenesc lăsată în urma lui.

35. De neuitat spectacolul flotei delatorilor lăsată în voia vînturilor, nevoită să întindă pinzele în plină furtună și să se lase dusă de talazurile dezlănțuite către vreo stîncă pe care să fie aruncată! Era o plăcere să privești în depărtare corăbiile împrăștiate chiar la ieșirea din port, să aduci, chiar pe malul mării, mulțumiri împăratului care în clemența lui, lăsase în seama zeilor răzbunarea oamenilor și a pămîntului.

Cît de mari schimbări au putut aduce aceste vremuri s-a văzut mai bine ca oricînd atunci cînd, pe aceleași stînci unde înainte erau țintuiți toți nevinovații, acum erau cei mai mari criminali, și cînd toate insulele, pline altădată numai de senatori, acum erau pline de mulțimea delatorilor; pe aceștia i-ai suprimat nu numai pentru prezent, ci și pentru viitor, prinzîndu-i în lațul a mii de pedepse. Se duc să fure banii altora: să-i piardă pe ai lor; ard de nerăbdare să-i izgonească pe alții din casele lor: să fie alungați ei, și să nu-și mai arate oprobriului acea frunte fără umbră de rușine și totuși departe de a fi pedepsită, sau să ia în ris condamnările pronunțate de censori, ci să aibă în fața ochilor pagube pe măsura prăzilor lor, să nu aibă speranțe mai mari decît frica lor, și să se teamă tot atîta, pe cît au fost ei de temuți. Divinul Titus, în mărinimia sa, a avut în vedere securitatea și răzbunarea noastră, și de aceea a fost pus în rîndul divinităților: dar cu cît mai vrednic vei fi tu de a ajunge cîndva în cer, tu care ai adăugat atîtea alte măsuri la acelea pentru care noi l-am făcut zeu pe Titus! Ți-a fost cu mult mai greu

să le înfăptuiești pentru că împăratul Nerva, așa de vrednic de a avea un fiu ca tine, un succesor ca tine, a completat edictul lui Titus cu anumite lucruri de mare importanță, și se părea că nu a mai rămas nimic de făcut, decît pentru tine care, după matură chibzuire, ai găsit atîtea de făcut, ca și cum înainte de tine nimeni nu se gîndise la ele; dacă tu ai fi împărțit pe rînd aceste binefaceri, ar fi fost și mai mare recunoștința ce ți-o purtăm! Dar tu le-ai dăruit din belșug pe toate deodată, așa cum soarele și lumina zilei apar nu pe încetul, ci în întregime dintr-odată, și nu numai pentru unul sau altul, ci pentru toți oamenii laolaltă.

36. Cu cită plăcere vedem liniștea și calmul din jurul vistieriei, așa cum era înainte de delatori! Acum este un templu, un adevărat sanctuar și nu un cuib de tilhari pentru cetățeni, o magazie sinistră de prăzi singeroase și nici singurul loc de pe pămînt în care, sub un împărat foarte bun, cei buni nu mai sînt egali cu cei răi. Respectul legilor e asigurat și nici o silnicie nu se comite în numele utilității publice, nici o vină nu este iertată, ci aduce după ea pedeapsa; singura schimbare este că nu ne mai temem de delatori, ci de legi. Dar poate că nu pui stavilă tot atît de severă fiscului ca și vistieriei: dimpotrivă, o faci cu atît mai sever, cu cît consideri că îți îngădui mai multe cînd e vorba de averea ta, decît de a statului. I se spune agentului sau procuratorului tău ⁴⁸: „Vino la judecată, urmează-mă la tribunal“. Căci și tribunalul conceput pentru principatul tău este la fel ca toate celelalte, dacît doar că acorzi mai multă importanță avocaților. Sortii și urna atribuie fiscului un judecător; poate fi recuzat, se poate spune: „Nu-l vreau pe acesta, este fricos și înțelege prea puțin avantajele acestor vremuri; îl vreau pe acela care ține la împărat cu tot curajul“. Principatul și libertatea folosesc același for; și încă un merit de seamă al tău este că de cele mai multe ori pierde fiscul, a cărui cauză nu este rea decît sub un împărat bun. Este un mare merit; și mai mare este acela că ai asemenea procuratori, încît de cele mai multe ori cetățenii tăi nu vor alți judecători. Este liberă însă alegerea locului de judecată. Căci tu nu impui nici o obligație însărcinărilor date, ca unul care știi că cea mai de preț dintre binefacerile împăraților este dacă el îngăduie și să nu se facă uz de ele.

37. Datoriile mari ale imperiului au impus stabilirea unor impozite, pe cît de necesare statului, pe atît de neplăcute fiecăruia dintre noi. Pentru aceasta s-a instituit impozitul de 5% ⁴⁹, ușor de suportat pentru moștenitorii mai îndepărtați, dar greu pentru cei direcți. Așa că a fost aplicat numai celor dintii, cei din urmă fiind scutiți, desigur fiindcă era evident cu cită greutate vor suporta oamenii, sau mai curînd nu vor suporta, să li se reducă și să li se suprimе ceva din bunurile ce li se cuveneau în virtutea legăturilor de sînge, de rudenie, în sfîrșit a celor de cult, și pe care nu le-au socotit niciodată ca pe niște bunuri străine la care să rivnească, ci ca pe ale lor, avute dintotdeauna și pe care să le transmită fiecare la rîndul lui celei mai apropiate rude. Această indulgență a legii era rezervată cetățenilor vechi; cei noi, fie că deveniseră cetățeni în baza dreptului latin, sau din bunăvoința împăratului, dacă nu dobîndiseră totodată și drepturile de moștenire, erau socotiți cu totul străini de aceia cu care erau înrudiți de aproape. În felul acesta o mare binefacere se transforma într-o gravă nedreptate, și dreptul de cetățenie romană însemna ură, dezbinare și pierderea dreptului de moștenire, pentru că înstrăina rudele care se iubeau cu adevărat între ele, dar fără să afecteze și sentimentele lor reciproce. Se găseau totuși unii care, din dragoste pentru numele nostru, socoteau că cetățenia romană aduce o compensare nu numai impozitului de 5%, dar și prejudiciilor cauzate legăturilor de rudenie. Și tocmai aceștia care puneau atîta preț pe ea erau cei mai îndreptățiți să o obțină fără dificultăți. De aceea tatăl tău a hotărît ca partea de bunuri care revenea de la mamă copiilor sau de la copii mamei, chiar dacă nu dobîndiseră drepturile de moștenire, dar obținuseră cetățenia romană, să nu fie supusă impozitului de 5%. Aceeași scutire a fost acordată și fiului pentru bunurile tatălui, cu condiția ca fiul să fie sub autoritatea tatălui; căci tatăl tău a socotit că este nedrept, neplăcut și aproape o impietate să fie interpusе între numele lor acelea ale publicanilor, că era aproape un sacrilegiu să rupi cele mai sfinte legături prin impunerea impozitului de 5%, că nici un impozit nu era atît de important, încît să facă din copii și părinți niște străini.

38. Atit a făcut el, poate mai puțin decît se cădea pentru un împărat foarte bun, dar nu mai puțin decît un părinte foarte bun care, avînd de gînd să te adopteze, a avut și această grijă părintească de o extremă bunătate, de a se mulțumi să chibzuiască, sau mai curînd să sugereze ceva, lăsînd fiului său întreaga posibilitate de a face un bine. Imediat deci, cu dărnicia ta, ai adăugat la darul lui că, așa cum fiul care-și moștenește tatăl este scutit, să fie și tatăl scutit cînd își moștenește fiul, și dacă cineva încetează să mai fie tată, nu înseamnă că n-a fost. E frumos, Caesar, că n-ai îngăduit ca lacrimile părinților să fie impozabile. Tatăl poate intra în posesia bunurilor fiului său fără nici o înstrăinare parțială, și fără să împartă cu nimeni moștenirea, cum nu împarte nici durerea; nimeni nu este chemat să dea socoteală atunci cînd este încă uluit de pierderea recentă și un tată nu este obligat să știe ce a lăsat fiul lui. Și adaug la darul împăratului, senatori, meritul că dărnicia lui este deliberată. Dacă nu este deliberată poate fi considerată ambiție, trufie, risipă sau orice vrei mai curînd decît dărnicie. A fost ceva demn de mărnimia ta, împărate, să ușurezi necazurile pricinuite de o pierdere și să nu îngădui să aibă cineva o suferință în plus pe lîngă aceea a morții fiului său. Și așa e destul de dureros ca un tată să fie singurul moștenitor al fiului său: ce-ar fi să aibă și un comoștenitor, care nu-i este lăsat de fiul său? Adaugă și faptul că, după ce divinul Nerva a hotărit să fie scutiți de impozitul de 5% copiii pentru bunurile moștenite de la părinți, era logic ca și părinții să beneficieze de aceeași scutire pentru bunurile moștenite de la copiii lor. Căci de ce urmașii să fie mai avantajati decît părinții și de ce să nu se aplice și invers același spirit de echitate? Chiar tu, Caesar, ai înlăturat restricția aceea referitoare la „cazul în care fiul era sub autoritatea tatălui“, ținînd seama, cred eu, de puterea acelei legi naturale care impune ca întotdeauna copiii să fie sub autoritatea părinților și nu a dat oamenilor mai tari puterea și conducerea, așa cum se întîmplă la animale.

39. Și nu s-a mulțumit că i-a scutit de impozitul de 5% pe rudele de gradul întii, a extins scutirea și asupra acelor de gradul doi, și a avut grijă să rămînă scutiți și fratele care moștenește bunurile surorii și invers, sora care-și moștenește

fratele, și bunicii și bunicele care-și moștenesc nepoții și nepoatele, și viceversa. Iar aceluia căruia dreptul latin le-a deschis drumul către cetățenia romană, le-a acordat aceleași scutiri și tuturor aceluia care sînt rude le-a recunoscut dreptul de a se moșteni unii pe alții în același timp și în mod egal și după legile firii⁵⁰, ceea ce împărații dinainte abia așteptau să li se ceară individual, nu atît cu gîndul de a le aproba, cit de a-i refuza. De aici se poate vedea cită bunătate, cit suflet a pus ca să reunească și să adune la un loc, și aproape să facă să renască familiile împrăștiate și, ca să spun așa, dezmembrate, ca să compenseze ceea ce li se refuzase, și să ofere tuturor ceea ce adesea nu obțineau fiecare în parte, în sfîrșit, ca să se lipsească pe el însuși de atîtea prilejuri de a face bine, de nenumărate pretexte pentru a-i îndatora pe alții și a se evidenția. Cred că i s-a părut nedemn ca omul să fie nevoit să ceară ceva ce i-a fost dat de zei. Sinteți soră și frate, bunic și nepoți, de ce trebuie să mai cereți să fiți? Sintreți rude între voi, voi căroră de altfel împăratul, în înțelepciunea sa, consideră tot atît de revoltător să vă dea o moștenire, cit și să vi-o ia. Pășiți deci veseli spre onoruri, dobîndiți cetățenia romană; acest fel de obligație nu va lăsa pe nimeni ca pe un trunchi, tăiat și despărțit de corp; aceștia toți se vor bucura de aceleași onoruri ca mai înainte, dar cu mai multă considerație. Și nici chiar aceia cu grade de rudenie mai îndepărtate, sau care s-au stins nu vor fi siliți să plătească, pentru indiferent ce moștenire, impozitul de 5%, ca mai înainte. Căci părintele nostru al tuturor a stabilit suma care să poată fi încredințată unui publican.

40. Nu va fi supusă impozitului de 5% o moștenire mică și neînsemnată⁵¹ și, dacă moștenitorul, recunoscător, va voi astfel, o va consacra în întregime monumentului funerar și ceremonialului de înmormîntare; nimeni nu va fi de față pentru a controla și a supraveghea. Acela căruia îi va reveni dintr-o moștenire o sumă mică, s-o ia fără grijă și s-o păstreze liniștit. Legea privitoare la impozitul de 5% este astfel concepută încît numai averile mari pot cădea sub prevederile ei. Nedreptatea s-a schimbat în satisfacție, prejudiciul, în dorință; moștenitorul dorește să plătească impozitul de 5%. S-a mai adăugat și clauza că, dacă cineva datora 5% pînă în ziua edictului, din motive ca acelea pomenite, dar nu

plătise încă, să nu-i mai fie imputat. Nici zeii nu pot să îndrepte ceva din trecut; tu însă ai îndreptat, și ai avut grijă să se șteargă datoriile aceluia care urmau să nu mai aibă datorii după aceea, adică ai făcut așa ca și cum nu am fi avut împărați răi. Cu aceste năzuințe, dacă natura îngăduia, cu cită bucurie ai fi restituit celor jefuiți și celor uciși bunurile și viața! Ai interzis să fie cerute datoriile dinainte de domnia ta. Un altul s-ar fi mîniat împotriva acestora considerîndu-i că se sustrag datoriiilor, și i-ar fi condamnat pentru întîrzierea plății lor la amenzi duble sau cvadruple; tu consideri că e la fel de inechitabil să ceri ceea ce nu ar fi trebuit să fie o datorie, ca și să hotărâști să fie o datorie.

41. Îngăduie-mi, Caesar, aceste griji și preocupări de consul. Căci, cînd mă gîndesc că tu ai renunțat la contribuțiile voluntare, ai acordat *donativum*, ai distribuit *congiarium*, i-ai alungat pe delatori, ai redus impozitele, cred că ar trebui să te întrebî dacă ai calculat destul de bine veniturile statului. Oare cumpătarea împăratului are atîta putere încît să facă față ea singură atîtor plăți, atîtor cheltuieli? Căci cum se explică faptul că alții, deși au jefuit tot și au păstrat ce-au jefuit, nu s-au ales cu nimic, ca și cum n-ar fi jefuit nimic și n-ar fi păstrat nimic, iar tu, cu toată dărnicia și fără să răpești nimic, ai de toate din belșug, ca și cum nu ai dărui nimic și ai jefui totul? Niciodată n-au lipsit din preajma împăratului aceia care, cu fruntea încrețită și sprincenele încruntate, să apere cu strășnicie interesele fiscului. Și erau împărați lacomi din fire și avizi, și nu aveau nevoie să-i învețe cineva să fie astfel; și totuși cele mai multe lucruri le-au învățat de la noi, împotriva noastră. Dar calea către urechile tale, închisă pentru orice lingușiri, este închisă mai ales pentru îndemnuri la avariție. Tac deci și se liniștesc cu toții și, neavînd pe cine să sfătuiască, nu mai sînt nici sfătuitori. Așa se face că îți datorăm foarte mult pentru comportarea ta, dar îți datorăm și mai mult pentru a noastră.

42. Fiscul și tezaurul se îmbogățeau nu atît ca urmare a legilor Voconia⁵² și Iulia, cit a acuzațiilor de lezmajestate, unica și simpla crimă a aceluia care nu făcuseră nici o crimă. Tu ai înlăturat definitiv teroarea aceasta, mulțumindu-te cu mărăția care nu i-a lipsit nimănui mai mult ca aceluia

care aveau pretenții de maiestate. Prietenii și-au recăpătat încrederea, copiii, pietatea, sclavii, respectul: aceștia se și tem, se și supun, au și stăpîni. Căci acum nu sclavii sînt prietenii împăratului nostru, ci noi, iar părintele patriei nu crede că este mai drag sclavilor altora, decît cetățenilor săi. Ne-ai scăpat pe toți de acuzatorii din casă și sub singurul drapel al salvării publice ai pus capăt aceluia război, aș spune, servil. Cu aceasta ai adus mari foloase, atît sclavilor cît și stăpînilor lor: nouă ne-ai adus securitatea, pe ei i-ai făcut buni. Nu vrei să fii lăudat pentru acestea, și poate că nici n-ar trebui lăudate; dar ele aduc mare mulțumire aceluia care-și amintesc de împăratul care-i cumpăra pe sclavi împotriva vieții stăpînilor lor, indicîndu-le crime pe care să le pedepsească de parcă i-ar fi fost denunțate: mare nenorocire și inevitabilă, și prin care oricine trebuia să treacă ori de cîte ori avea sclavi asemenea împăratului.

43. Printre aceleași binefaceri trebuie socotit și faptul că testamentele noastre sînt acum sigure. Nu mai este unul singur moștenitorul tuturor sub motiv cînd că este, cînd că nu este trecut în testament ca moștenitor. Nu se mai recurge la ajutorul tău pentru acte false, inechitabile. Nimeni nu mai găsește la tine refugiu în minia, nebunia, lipsa lui de pietate; și nu ești lăsat moștenitor pentru că unul l-a jignit pe altul, ci pentru că tu meriți să fii. Ești trecut ca moștenitor în testamentele prietenilor, ești omis de necunoscuți; nici o diferență între particularul care ai fost și împăratul de acum, decît doar că acum ești iubit de mai mulți; dar și tu iubești pe mai mulți. Mergi, Caesar, pe această cale și experiența va dovedi că e mai folositor și mai avantajos, nu numai pentru gloria unui împărat dar și pentru averea lui, ca oamenii cînd mor să-l lase moștenitor de bună voie, decît constrînși. Tatăl tău a fost darnic, tu însuși ai dăruit foarte mult. Moare cineva care nu prea este recunoscător, rămîn însă aceia care moștenesc bunurile lui și din acestea ție nu-ți revine nimic decît gloria. Căci generozitatea față de un debtor recunoscător e mai plăcută, față de unul nerecunoscător, mai lăudabilă. Dar cine pînă la tine a preferat bogățiilor această glorie? Cîți dintre împărați n-au socotit că din patrimoniul nostru este al lor chiar și ceea ce provenea de la ei? Darurile împăraților, ca și cele ale regilor, nu semănau

oare cu niște cirlige de undiță pline cu momeală, capcane ascunse sub prăzi, atunci când luau cu ei, retrăgându-se, tot ceea ce atinseseră, înghițind și amestecînd, ca să zic așa, și averile particularilor?

44. Cit de mult îți folosește că ai ajuns să te bucuri de succes, răzbind prin greutăți! Ai trăit printre noi, ai trecut prin încercările, prin temerile noastre. Aceasta era atunci viața celor nevinovați. Știi din proprie experiență ce detestați sînt împărații răi, chiar de către aceia care îi fac să fie răi. Ți-aduci aminte cum te obișnuiseși să înalți rugăciuni alături de noi, să te plîngi. Căci la tine judecata omului particular îl îndrumază pe împărat, ba te arăți chiar mai bun decît doreai să fie altul față de tine. Și așa ne-am deprins că, de unde cea mai mare dorință a noastră era un împărat mai bun decît cel mai rău, acum nu mai putem suporta decît unul foarte bun. Nimeni nu te cunoaște atît de puțin pe tine, nu se cunoaște atît de puțin pe sine, încît să rivnească la locul tău, după tine. E mai ușor pentru cineva să poată fi succesorul tău, decît să vrea să fie. Căci cine ar suporta de bună voie povara grijilor tale? Cine nu s-ar îngrozi să fie comparat cu tine? Știi și tu din proprie experiență cit de covirșitor este să urmezi după un împărat bun, și aveai scuza că ai fost adoptat. Dar faptul că nimeni nu-și răscumpără prin umilință viața e lipsit de însemnătate și nu merită să fie imitat? Pentru toți e salvată viața și demnitatea de a trăi și nu mai înseamnă că este înțelept și prudent cine trăiește retras. În adevăr, sub un împărat, recompensa meritelor este aceeași ca și în vremea libertății, iar faptele bune nu-și găsesc răsplată numai în conștiința omului. Ție îți place tăria de caracter a cetățenilor și nu înfrînezi și nu înjosești, ca alții, pe cei cutezători și energici, ci îi încurajezi și îi ridici. Oamenii buni sînt avantajați, deși e destul și e chiar bine dacă nu fac rău; acestora le oferi onoruri, sacerdoții, provincii; aceștia sînt fericiți datorită prieteniei și prețuirii tale. Răsplătind în felul acesta integritatea și zelul lor, tu îi stimulezi pe aceia care le seamănă, îi încurajezi pe aceia care nu le seamănă; căci răsplata celor buni și răi îi face pe oameni buni și răi. Sînt puțini oamenii de asemenea valoare încît să nu caute sau să se ferească de ceea ce e rușinos sau lăudabil, în măsura în care reușesc

sau nu ; ceilalți, cind munca este plătită cu inerție, veghea, cu somn, sobrietatea, cu risipă, urmăresc aceleași avantaje prin mijloacele de care văd că se folosesc alții: vor să fie și să pară la fel cu ceilalți și, voind, ajung să și fie.

45. În adevăr, împărații care te-au precedat, cu excepția tatălui tău și încă unul sau doi (dar cred că e prea mult), se bucurau mai curînd de viciile decît de virtuțile cetățenilor, în primul rînd pentru că îți place la altul felul tău de a fi, și apoi pentru că socoteau că aceia care nu meritau să fie decît sclavi suportă mai ușor servitutea. Îngrămădeau în buzunarele acelora toate favorurile, iar pe cei buni, ascunși și, ca să zic așa, îngropați în locurile unde se retrăseseră, nu-i scoteau la lumina zilei decît prin delațiuni și acuzații. Tu îți alegi prietenii dintre cei mai buni oameni și, pe Hercule, e just ca unui împărat bun să-i fie cei mai dragi aceia care au fost cel mai mult urîți de un împărat rău. Tu știi că așa cum tirania și principatul sînt prin natura lor opuse, tot așa nimănui nu-i este mai drag un împărat decît acelora care suportă cel mai greu un tiran. Așa că tu îi scoți înaintea și în văzul tuturor pe aceia care sînt aproape model și exemplu pentru felul de viață și pentru genul de oameni care-ți plac ; și de aceea pînă acum tu nu ai primit cenzura și nici prefectura moravurilor ⁵³, pentru că îți place să pui la încercare meritele noastre mai degrabă prin binefaceri decît prin măsuri de îndreptare. De altfel nici nu știu dacă moravurile au de profitat mai mult de la un împărat care se mulțumește că oamenii sînt buni decît de la unul care-i constringe să fie buni. Docili, sîntem conduși de împărat oriunde vrea și, ca să zic așa, sîntem nedespărțiți. Căci acestuia dorim să-i fim dragi, să-i fim pe plac: zadarnic ar dori-o cine nu i-ar semăna ; după o îndelungă supunere, am ajuns să trăim aproape cu toții după moravurile unui singur om. Și-apoi nu avem o fire atît de perfidă încît, dacă putem imita un împărat rău, să nu putem imita unul bun. Continuă doar, Caesar, și principiile tale, acțiunile tale vor obține puterea și efectul unei cenzuri. Căci viața împăratului este o cenzură și încă una perpetuă ⁵⁴: după ea ne conducem, ea ne îndrumază, și nu avem atît nevoie de porunci cit de exemple. Frica este în adevăr un slab profesor de bună purtare. Oamenii învață

mai bine din exemple, care în primul rând au meritul de a dovedi că învățămintele lor sînt posibile.

46. Ce teroare ar fi fost în stare să realizeze ceea ce a realizat respectul față de tine? Cineva a obținut ca poporul roman să îngăduie desființarea spectacolelor de pantomimă⁵⁵, dar nu a obținut ca poporul să și dorească aceasta. Ție ți-au cerut ceea ce altul le-a impus și ceea ce a fost o obligație a ajuns să fie o binefărire. Și suprimarea pantomimelor ți s-a cerut cu aceeași unanimitate cu care s-a cerut tatălui tău reinstaurarea lor. Și într-un caz și în celălalt, pe bună dreptate, căci trebuia și să fie reinstaurate spectacolele suprimate de un împărat rău, și să fie suprimate după ce au fost reinstaurate. Căci atunci cînd oamenii răi fac fapte bune trebuie procedat în așa fel încît să reiasă limpede că autorul e cel care nu a plăcut, nu fapta lui. Astfel același popor, cîndva spectator aplaudînd un împărat pe scenă⁵⁶, astăzi își întoarce privirea și condamnă chiar și la pantomime artele efeminate și profesiile nedemne de secolul nostru. De unde e limpede că pînă și mulțimea învață ceva de la împărați, de vreme ce o atitudine foarte severă, cînd a fost adoptată de un singur om, a fost adoptată de toți. Cîste ție, Caesar, pentru gloria acestei severități care a făcut ca acum să se numească morală ceea ce altădată era numit violență și ordin. Au renunțat singuri la vicii aceia care meritau să renunțe, și s-au schimbat singuri aceia care trebuiau să fie schimbați. În felul acesta nimeni nu se plînge de severitatea ta, și are libertatea să se plîngă. Dar de vreme ce a fost orînduit ca oamenii să se plîngă cel mai puțin de împăratul care le-o îngăduie cel mai mult, sub domnia ta nimic nu împiedică mulțumirea și bucuria întregii omeniri. Oamenii buni sînt promovați, cei răi, dovadă a păcii desăvirșite înlăuntrul statului, nu se tem și nici nu sînt temuți. Tu aștepti să se căiască cei vicioși, îndrepti greșelile, iar celor care te imploră și tuturor celor pe care îi faci să fie buni, adaugi și meritul că nu lași să se simtă că au fost constrinși.

47. Dar viața, dar moravurile tineretului, cit de bine știi, ca împărat, să le îndrumezi! Cită cinstire arăți tu profesorilor de retorică și cită considerație profesorilor de filozofie! Cum și-au recăpătat preocupările intelectuale, sub domnia ta, și

sufiul, și viața, și o patrie! Preocupări pe care cruzimea domniilor anterioare le pedepsea cu exilul, într-o vreme în care un împărat, conștient de toate viciile de care era stăpinit, expulza artele care condamnau viciile, nu atât din ură, cât din respect⁵⁷. Iar tu ai pentru aceste arte brațele deschise, ca și ochii și urechile. Căci tu acorzi atenție învățăturilor lor și le apreciezi, în măsura în care ele te prețuiesc. Când cineva care predă literatura laudă faptele tale, oare nu aduce laude în special facilității cu care acorzi audiențe? Părintele tău a dat dovadă de un suflet mare, înscriind numele de „Edificiu public“ deasupra fortăreței⁵⁸ din timpul împăraților care v-au precedat, și aceasta ar fi fost în zadar, dacă nu l-ar fi adoptat pe omul care să poată trăi acolo ca într-un loc public. Ce bine se împacă numele dat clădirii cu comportarea ta, căci tu faci totul ca și cum tu i l-ai dat. Care for, care templu este astfel deschis? Nici Capitoliul, nici chiar locul unde a avut loc adopțiunea ta nu sînt mai primitoare, nu sînt mai mult ale tuturor. Nici o stavilă, nici o opreliște pentru un control jignitor, și după ce treci o mie de praguri, nici o altă nouă piedică nu-ți stă în cale. E mare liniștea pînă ajungi la tine, e mare și după ce pleci de la tine, dar e desăvîrșită în prezența ta; atîta pace peste tot, un respect atît de mare, încît din casa împăratului ne întoarcem la bieții lari și la penajii modești ai noștri cu exemple de decență și calm.

48. Iar tu, cum îi primești pe toți, cum îi aștepti! Cum îți petreci o mare parte din zi în mijlocul atîtor griji ale statului ca și cum te-ai destinde! De aceea noi venim la tine nu livizi de groază și nici cu ezitarea acelor care merg către un pericol de moarte, ci liniștiți și bucuroși, și atunci cînd ne convine nouă. Dacă avem audiență la împărat și intervine ceva care ne reține acasă, ca fiind de mai mare importanță, întotdeauna ne scuzi, fără să fim nevoiți să ne scuzăm noi. Căci știi că pentru fiecare dintre noi este foarte important să te vadă, să te viziteze, și ne oferi cu atîta bunăvoință posibilitatea acestei plăceri, fără să ne îngrădești timpul. Și după salutație nimeni nu se grăbește să plece, să te lase singur: mai zăbovim, mai rămînem ca și cum am fi la noi acasă acolo unde nu de mult avea fiară atît de sălbatică, la adăpostul unei terori cumplite, atunci cînd, ca închisă într-o

vizuină, se scâldea în singele rudelor⁵⁹, sau se deda la măcelărirea și masacrul celor mai de seamă cetățeni. În fața ușilor te întimpinau groaza și amenințarea și o teamă egală pentru cei primiți ca și pentru cei respinși; după care el însuși te umplea de spaimă la apariția și vederea lui: o frunte plină de trufie, ochi plini de minie, o paloare femeiască în toată înfățișarea lui, aprins la fața pe care se citea nerușinarea. Nimeni nu îndrăznea să se apropie și să vorbească cu această ființă care căuta întotdeauna întunericul și locurile ascunse, care nu ieșea niciodată din singurătatea ei decît pentru a provoca singurătate.

49. Și totuși omul acesta care credea că își pune viața la adăpostul zidurilor și al pereților, a închis alături de el violența, uneltirea și pe zeul răzbunător al crimelor. Pedepsa a dat deoparte străjile, și-a croit drum cu forța și a dat năvală pe porțile înguste și închise ca și cum ușile ar fi fost larg deschise pentru intrare⁶⁰; unde era atunci divinitatea lui, unde era acel birlog tainic și ascunzătoarea cruzimilor unde s-a retras din cauza fricii și a trufiei și a urii oamenilor? Cu cît e mai sigură, cu cît e mai liniștită aceeași locuință acum, de cînd, pentru apărarea stăpînului ei, stau de pază, nu cruzimea ci dragostea, nu izolarea și zăvoarele, ci mulțimea cetățenilor! Nu învățăm deci din această experiență că cea mai credincioasă gardă pentru un împărat este propria lui inocență? Ceea ce face inaccesibilă o cetățuie, inexpugnabilă o fortăreață, este să nu ai nevoie de fortăreață. Degeaba se va fi împrejmuit cu teroarea acela care nu se va fi înconjurat cu dragoste; căci armele aduc arme. Nu-ți petreci tu sub ochii și tovarășia noastră doar cele mai serioase ceasuri ale zilei? În clipele tale de răgaz nu te înconjurăm toți cu aceeași dragoste? Nu iei întotdeauna masa în mijlocul nostru și nu e întotdeauna o masă în comun? Ospetele noastre nu ne aduc o desfătare reciprocă? Nu provoci tu conversații la care iei parte? Și dacă frugalitatea scurtează ospetele tale, nu le prelungește în schimb cultivarea spiritului? Căci tu nu-ți ameninți comesenii, ca un spectator la pîndă, ghiftuit pe ascuns la o masă luată înainte de amiază și, cu stomacul plin și rîgîind cînd ei sînt flămînzi și cu stomacurile goale, le arunci mai curînd decît le pui în față mîncăruri de care ție și-ar fi silă să te atingi și, suportînd cu greu acel rușinos

simulacru de ospăț, te întorci iarăși la masa ta ascunsă și la orgiile tale tănuite. Așa că noi nu admirăm aurul nici argintul, nici gustul rafinat al meselor, ci farmecul tău și delicatețea ta de care nu ne mai săturăm; totul e numai sinceritate și adevăr pe care demnitatea le pune în valoare. Căci la mesele împăratului nu mai dau tîrcoale slujitorii unor religii străine⁶¹ sau necuviințele obscene, ci imbierea prietenoasă, glumele unor intelectuali și cinstirea culturii. Apoi un somn ușor și scurt și, din dragoste pentru noi, nu-ți petreci fără noi decît foarte puțin din timpul tău.

50. Dar, cu toate că ne împărtășim din bunurile tale ca din ale noastre, cum ne aparțin, și cît ne sînt de proprii ale noastre! Căci tu nu i-ai izgonit pe vechii proprietari ca să cuprinzi în proprietățile tale întinse orice baltă, orice lac, orice pășune chiar, și nici fluviile, munții, mările nu mai desfată privirile unui singur om. Există lucruri pe care împăratul poate să le vadă fără să fie ale sale după cum și stăpînirea împăratului este mai mare decît patrimoniul său. Căci multe bunuri din patrimoniul împăratului se reîntorc la stat, bunuri pe care le dețineau împărații precedenți nu ca să se bucure ei de ele, ci ca să nu se bucure nimeni altul. Astfel, pe urmele și în locuințele nobililor pătrund acum cei egali cu stăpînii lor, iar prin locurile de refugiu ale oamenilor de seamă nu mai calcă și nu mai locuiesc sclavi, și ele nu mai zac într-o tristă părăsire. Se pot vedea clădiri minunate renovate, extinse și înfloritoare. E mare acest merit al tău nu numai față de oameni, dar chiar față de clădiri, că împiedici ruinarea lor, alungi pustiul, salvezi de la distrugere mărețele construcții, respectînd ideea care le-a dat naștere. Aceste lucrări lipsite de grai și neînsuflețite pare că simt totuși și se bucură de faptul că acum strălucesc, că sînt frecventate, că a venit ziua ca ele să aparțină unui stăpîn care să le prețuiască. Circulă sub numele împăratului o listă mare de bunuri care sînt scoase în vînzare⁶², ceea ce face să fie mai detestabilă lăcomia aceluia care rîvnea să aibă atît de multe lucruri, deși avea atît de multe de prisos⁶³. Atunci era fatală în ochii împăratului o casă mai vastă a unuia, o vilă mai drăguță a altuia; acum împăratul caută proprietari tocami pentru aceste case și el însuși li face să locuiască în ele; iar acele grădini ale unui mare comandant

de pe vremuri, acea locuință suburbană care n-a aparținut niciodată decît unui împărat, acum le vindem la licitație, le cumpărăm, le ocupăm. Atît de mare este bunătatea împăratului, atît de sigură viața de astăzi, încît împăratul ne consideră vrednici de proprietăți împărătești, iar nouă nu ne e teamă că sîntem socotiți vrednici de ele. Nu numai că tu crezi cetățenilor tăi posibilitatea de a cumpăra, dar dăruiești chiar cu toată generozitatea cele mai frumoase proprietăți; vreau să spun că tu dăruiești ceea ce ți-a revenit fiind ales, fiind adoptat: că transmiți ceea ce ai primit în mod deliberat și nimic nu consideri că-ți aparține mai mult decît ceea ce ai prin prietenii tăi.

51. Ești tot atît de econom cînd e vorba de construcții, pe cît de zelos în întreținerea lor. În felul acesta clădirile Romei nu mai sînt zguduite, ca înainte, de transportarea imenselor blocuri de piatră; casele se mențin întregi și templele nu se mai clatină. Tu ai destul și chiar prea mult, deși ești succesorul unui împărat foarte cumpătat; e frumos să renunți și să te lipsești de ceva din cele lăsate de acest împărat ca fiindu-ți necesare. În afară de asta tatăl tău se lipsea de ceea ce-i dăduse spre folosința sa personală soarta care i-a dat puterea, tu, de ceea ce ți-a dat tatăl tău. Dar cît de generos ești cînd e vorba de lucrări publice! Ici un portic, dincolo un templu se clădesc cu o repeziciune miraculoasă, încît parcă nu sînt construite, ci numai restaurate. Dincoace imensa fațadă a Circului⁶⁴ se ia la întrecere cu frumusețea templelor, locul vrednic de un popor care a biruit toate neamurile, locul care merită tot atît de mult să fie văzut cît și spectacolele pe care le oferă, dar care merită să fie văzut nu numai pentru tot ce are frumos, ci și pentru că băncile destinate plebei sînt la același nivel cu ale împăratului; într-adevăr pe toată întinderea, un singur rînd, neîntrerupt și egal, și fără tribuna separată doar pentru împărat, așa cum nu mai sînt nici spectacole numai pentru împărat. La rîndul lor cetățenii tăi vor putea să te privească, vor avea putința să vadă nu loja împăraților, ci chiar pe împărat printre spectatori, așezat în mijlocul poporului, poporul pentru care tu ai adăugat încă 5000 de locuri. Căci tu ai făcut să crească

numărul total al populației prin înlesnirea acordării de *congium* și ai poruncit să mai sporească încă în viitor, che-zășuindu-l cu dărnicia ta.

52. Dacă un altul ar fi înfăptuit un singur lucru din toate acestea, ar fi avut încă de mult un nimb de raze în jurul capului, și ar ședeă printre zei pe un jilț de aur sau de fildeș, și ar fi invocat în fața altarelor imperiale, aducându-i-se jertfe impunătoare. Tu nu intri în temple decît ca să te rogi zeilor, cea mai mare cinste pentru tine este să veghezi în fața templelor și să stai în cadrul ușii. Așa se face că zeii și-au rezervat cea mai înaltă culme pentru un om, pentru că tu nu rivnești la un loc printre zei. De aceea noi nu vedem la intrarea în templul lui Iupiter cel mare și bun decît o singură statuie a ta, sau două, și acestea din bronz. Dar acum cităva vreme toate intrările, toate treptele, toată curtea străluceau de aur și argint, sau mai curînd erau pingărite, de vreme ce imaginile zeilor de-a valma cu statuile unui împărat incestuos⁶⁵ erau profanate. Așa că statuile tale de bronz, puține, dăinuie și vor dăinui cit și templul, însă acelea de aur și nenumărate s-au ruinat și s-au distrus spre satisfacția generală. Era o plăcere să zdrobești de pămînt acele chipuri pline de trufie, să ridici arma asupra lor, să le lovești cu securile ca și cum fiecare lovitură ar fi stirnit singe și durere. Nimeni nu și-a putut stăpîni îndeajuns bucuria și veselia atît de mult așteptate ca să nu considere ca o răzbunare vederea acestor trupuri mutilate, a acelor membre zdrobite, în sfîrșit a acestor statui înfiorătoare și înspăimîntătoare aruncate pradă flăcărilor și topite pentru ca în loc de teroare și amenințări focul să le facă să aducă folos și desfătare oamenilor. Dintr-un respect asemănător față de zei, Caesar, tu nu îngădui să se aducă mulțumiri pentru bunătatea ta geniului tău, ci divinității lui Iupiter cel mare și bun: lui să-i datorăm ceea ce îți datorăm ție, binefacerile tale sînt darul celui care ni te-a dat.

Altădată o mare parte din nesfirșitele turme de animale de sacrificiu, mînate pe drumul spre Capitoliu, erau nevoite parcă să se abată din cale, cînd statuia înfiorătoare a celui mai crud tiran⁶⁶ era venerată cu tot atîta singe de animale jertfite, cit singe de oameni vărsa însuși împăratul.

53. În tot ceea ce spun sau am spus, senatori, despre alți împărați, urmăresc să arăt cât de înrădăcinată este obișnuința care a dus la corupția și depravarea moravurilor principatului, pe care părintele nostru are să le îndrepte și să le corecteze. De altfel, nimic nu poate fi lăudat cum trebuie decât prin comparație. În afară de aceasta prima datorie a unor cetățeni recunoscători față de cel mai bun împărat este să-i urmărească pe cei care nu-i seamănă. Căci nu i-ar iubi destul pe împărații buni cine nu i-ar uri destul pe cei răi. Să adăugăm că cel mai de seamă și mai cunoscut merit al împăratului nostru este acela că poți să ataci fără grijă pe împărații răi. Durerea noastră a uitat oare cum a fost răzbunat de curind Nero? ⁶⁷ Acela care-i răzbuna moartea ar fi îngăduit, mă întreb, să fie defăimată viața și memoria celui alt și n-ar fi gândit că ceea ce se spunea despre acela care-i semăna atât de bine sint spuse împotriva sa?

De aceea, Caesar, eu te compar cu toate binefacerile tale, și pun mai presus de multe din ele faptul că ne este îngăduit și să ne răzbumăm zilnic pe împărații răi din trecut, și să-i prevenim pentru viitor, prin exemplu, pe cei răi, că nu există loc, nici timp, în care duhurile împăraților răi să scape de blestemul posterității. Cu atât mai consecvent să ne manifestăm deci, senatori, și durerile și mulțumirile, să ne bucurăm de cele ce ni s-au dat acum, să gemem pentru cele ce am suferit. Sub domnia unui împărat bun sintem datori să facem deopotrivă și una și alta. Acesta să fie subiectul conversației noastre tainice, ca și al discuțiilor publice și chiar al mulțumirilor pe care i le aducem, și să ținem minte că, dacă vrem să lăudăm un împărat în viață, cel mai indicat este să-i criticăm pe predecesorii săi care au fost mai puțin vrednici de laudă. Căci atunci când posteritatea nu spune nimic de un împărat rău, e evident că tot așa este și împăratul în viață.

54. Ce loc rămânea străin de nefericitele lingușiri pe vremea când laudele împăraților erau celebrate, dansate și modulate pînă și la jocuri și la spectacole, prin voci, ritmuri și gesturi efeminate de bufon? Dar cu totul rușinos era faptul că erau lăudați în același timp în senat și pe scenă, și de histrioni și de consul. Tu ai eliminat din cultul tău manifestările de teatru. Așa că tu ești celebrat în poeme

serioase și în laudele fără moarte ale analelor, nu în felul acesta de reclamă rușinoasă și vremelnică; și cu cât se va vorbi mai puțin de tine pe scenă, cu atât mai unanim se vor ridica teatrele pentru a te slăvi. Dar de ce admir eu acest lucru, când tu obișnuiești să guști prea puțin, sau să respingi cu totul, chiar și acele onoruri pe care ți le oferim noi? Înainte, oricât de obișnuită și de neînsemnată era problema care se punea în discuția senatului, toți cei care trebuiau să-și spună părerea stăruiau în laude aduse împăraților. Ni se cerea părerea asupra măririi numărului de gladiatori, sau a înființării unei asociații de meseriași, și, ca și cum ar fi fost schimbate granițele imperiului, dedicam numelui împăraților când un arc de triumf imens și inscripții care nu încăpeau pe frontispiciul templelor, când chiar nume de luni, și nu una singură⁶⁸. Ei erau de acord și, ca și când le-ar fi meritat, se bucurau! Acum însă, cine dintre noi, ca și cum ar uita cele ce se pun în discuție, și-ar consuma timpul pentru a-și spune părerea cu laude aduse împăratului? Această stăpânire de sine de care dăm dovadă este meritul moderației tale. Din supunere față de tine ne adunăm în senat nu ca să ne întrecem în lingușiri, ci ca să facem și să împărțim dreptatea și să-ți aducem aceste mulțumiri pentru sinceritatea și corectitudinea ta, întrucât te credem că vrei ceea ce vrei și că nu vrei ceea ce nu vrei. Începem de acolo și sfârșim acolo de unde nu se putea începe și unde nu se putea sfârși sub un alt împărat. Căci și alți împărați au refuzat multe din onorurile care li s-au decernat; însă nimeni înainte de tine nu a fost atât de mare, încât să și credem că nu a vrut să-i fie decernate; aceasta cred eu că este mai frumoasă decît toate inscripțiile, de vreme ce numele tău este săpat nu pe frontoane sau în piatră, ci în monumente de glorie nepieritoare.

55. Se va ști peste veacuri că a existat un împărat căruia i-au fost decernate numai onoruri modeste, și de cele mai multe ori de nici un fel, atita vreme cît a fost în viață și în plină glorie. Și de fapt, dacă vrem să ne comparăm cu ingerițele epocii precedente, vom pierde; căci prefăcătoria este mai ingenioasă în a născoci decît adevărul, servitutea decît libertatea, frica decît dragostea. Totodată, fiindcă lingușirea a înăbușit încă de mult orice inovație, nu mai rămîne nici

un alt mod de a-ți aduce onoruri decît să îndrăznim din cînd în cînd să nu spunem nimic de tine. Fie; dacã pietatea noastră a rupt vreodatã tãcerea și a înfrînt modestia ta, sã se vadã ce onoruri îți decernãm noi, sau care sînt acelea pe care nu le refuzi tu: și va fi clar cã nu din mîndrie sau din silã refuzi onorurile cele mai mari, tu, care nu le-ai disprețuit pe cele mai mici. Și asta e mai frumos, Caesar, decît dacã le-ai refuza pe toate; cãci a le refuza pe toate ar însemna trufie, dar a le alege pe cele mai neînsemnate este modestie. Cu astfel de comportare tu ai grijã și de noi și de vistieria statului: de noi, pentru cã ne scoți în afarã de orice bãnuialã, iar de vistierie, pentru cã cheltuiești cu mãsura ca unul care, dacã ar fi secãtuitã, nu te-ai gîndi sã o umpli la loc cu averile unor nevino-vați. Ți se ridicã deci statui la fel cu acelea care erau dedicate pe vremuri particularilor pentru merite deosebite fațã de republicã; se vãd statuile lui Caesar care sînt din același material ca ale unora ca Brutus sau Camillus⁶⁹. Și explicația e aceeași. Cãci aceștia au izgonit din cetatea noastră pe regi și pe dușmanul biruitor, celãlalt respinge și alungã însãși tirania și toate cîte sînt urmãrile unei captivitãți, și dobîndește titlul de principe ca sã nu mai rãmînã loc pentru un stãpîn. Cînd mã gîndesc la înțelepciunea ta, mi se pare mai pușin surprinzãtor faptul cã tu refuzi sau accepți cu multã rezervã aceste titluri pieritoare și vremelnice; cãci știi în ce constã gloria adevãratã și nepieritoare a unui împãrat. Acestea sînt onoruri asupra cãrora nici flãcãrile, nici bãtrînețea, nici succesorii nu au nici o putere. Cãci arcurile de triumf și statuile, altarele chiar, și templele se dãrîmã și se așterne peste ele uitarea, posteritatea le neglijeazã și le defãimeazã: dar un suflet care disprețuiește ambiția, care ține în frîu și stãpînește o putere nelimitatã, înflorește tocmai prin trecerea timpului și nimeni nu-l laudã mai mult ca aceia care nu au nici un interes. În afarã de asta, de îndatã ce cineva ajunge împãrat, faima lui, bunã sau rea, e în orice caz veșnicã. Așa cã un împãrat nu trebuie sã-și doreascã o faimã veșnicã, ea va fi și fãrã voia lui, ci una bunã; aceasta cel pușin nu se perpetueazã prin statui și portrete, ci prin virtute și merite. Ba chiar trãsãturile cele mai vremelnice, ca infãțișarea și frumusețea unui împãrat, nu le redã și nu le pãstreazã aurul sau argintul mai bine decît afecțiunea

oamenilor. Ai parte din plin de toate acestea tu, a cărui față atît de fericită, a cărui înfățișare atît de plăcută este întipărită în sufletele, ochii și cuvintele tuturor cetățenilor.

56. Cred că ați reținut, senatori, că de mult nu fac o selecție în ceea ce spun. Doar mi-am propus să-l laud pe împărat, nu faptele împăratului. Căci și împărații răi fac multe fapte demne de laudă, dar împăratul însuși nu poate fi laudat decît dacă este foarte bun. De aceea, slăvite Împărate, meritul tău cel mai mare este că acei care ți-aduc mulțumiri nu au nimic de ascuns, nimic de trecut cu vederea. Chiar așa, există sub principatul tău ceva ce ar trebui tănuit sau trecut sub tăcere de acela care-ți face elogiul? Ce moment, ce clipă chiar este lipsită de binefaceri sau de un prilej demn de laudă? Nu este totul în așa fel încît cine a făcut cea mai fidelă istorisire pare că te-a laudat cel mai bine? Aceasta face ca discursul meu să se întindă la nesfîrșit, și n-am vorbit încă nici despre o perioadă de doi ani în întregime. Cît de multe am spus despre modestia ta și cît de multe mai rămîn încă de spus! Ca, de exemplu, faptul că ai primit consulatul ⁷⁰ pentru a doua oară fiindcă ți-l acorda un împărat, tatăl tău. Dar după ce zeii ți-au transmis puterea supremă în stat și, odată cu stăpînirea asupra tuturor lucrurilor, și pe aceea asupra ta însuși, tu ai refuzat al treilea consulat, cînd puteai fi un consul atît de bun. E frumos să refuzi o demnitate, mai frumos să refuzi gloria. Să admir consulatul pe care l-ai exercitat, sau acela pe care l-ai refuzat? Acela exercitat nu în Roma liniștită și într-o pace desăvîrșită, ci ținînd piept popoarelor barbare, ca aceia care se obișnuiseră să schimbe toga pretextă cu *paludamentum* ⁷¹ și să descopere prin victorii pămînturi necunoscute. E frumos pentru imperiu, e glorios pentru tine că aliații și prietenii noștri au putut să vină la tine în chiar patria lor, acasă la ei. Ce minunat spectacol: după multe secole, tribuna consulului înălțată pe brazde verzi de pămînt ⁷² și înconjurată de garda de onoare, dar nu cu fascii, ci cu sulii și drapele. Măreția celui care prezida era pusă în valoare prin diversitatea costumelor celor care veneau la judecata lui, prin graiurile diferite, și prin prezența aproape permanentă în timpul discuțiilor a unui interpret. Este ceva impunător să împarți dreptate cetățenilor, dar să o împarți dușmanilor! E frumos să șezi în scaunul curul ⁷³ în for unde

pacea este asigurată, dar să o întipărești cu pas de învingător pe cîmpurile slbaticice! să te înalți cu calm și siguranță deasupra unor țărături amenințătoare, să disprețuiești strigătele barbarilor și să înăbuși teama de dușman nu atîta prin desfășurare de arme, cît de togi! Așa că nu în fața portretelor tale⁷⁴, ci chiar în prezența ta și fiind auziți de tine te salutau ca *imperator*, nume pe care alții l-au meritat pentru că i-au înfrînt pe dușmani, iar tu, pentru că i-ai disprețuit.

57. Acestea sînt meritele consulatului pe care l-ai exercitat; iar ale consulatului pe care l-ai amînat — faptul că, deja sătul și încărcat de onoruri, ai refuzat încă de la începutul principatului consulatul, pe care împărații din ultima vreme și-l atribuiau chiar dacă era destinat altora⁷⁵. A fost chiar unul care, spre sfîrșitul principatului său, a luat cu sila și a pus mîna pe consulatul atribuit chiar de el, și care era aproape de sfîrșit⁷⁶. Așa dar tu ai cedat unor particulari, deși era liberă și fără titular, această magistratură pe care unii împărați o doresc atît de mult încît o smulg de la alții fie la începutul, fie la sfîrșitul domniei lor. Îți putea reproșa cineva ție cel de al treilea consulat, sau principelui, primul consulat? Căci ai început al doilea consulat ca împărat, dar sub un alt împărat și numai prin supunerea ta poți pune în evidență acest consulat, atît ca onoare cît și ca exemplu. În adevăr, acest stat care a văzut consuli pentru a cincea și chiar a șasea oară — și nu e vorba de aceia care, cînd libertatea era ca și desființată, ajungeau consuli prin forță și în urma unor tulburări, ci de aceia căroră, retrași departe de Roma, li se oferea consulatul la proprietățile lor de la țară⁷⁷, în acest stat tu, împărat al neamului omenesc, ai refuzat al treilea consulat ca fiind abuziv? Pînă într-atîta ești mai modest chiar decît unii ca Papirius sau Quintius, tu, Augustus, tu, Caesar, tu, părintele patriei? Pe ei îi chema republica. Dar bine, aceeași republică, senatul, consulatul însuși nu vor căpăta mai multă strălucire și măreție dacă se vor sprijini pe umerii tăi?

58. Nu te compar cu acela care, deținînd consulat după consulat, a făcut să rezulte de aici un an lung și neîntrerupt⁷⁸: eu te compar cu aceia despre care se știe sigur că, de cite ori au fost consuli, nu și-au luat ei consulatul. Un senator era pentru a treia oară consul cînd tu ai refuzat al treilea consulat.

Acordul unanim al nostru îți impusese parcă ceva penibil pentru discreția ta: tu, împărat, să fii tot de atâtea ori consul de cite ori este și unul din senatorii tăi; ai refuzat și acest lucru, cu o modestie excesivă chiar pentru un particular. Oare fiul unui fost consul, căruia i-a fost acordat triumful, înseamnă că a fost înălțat în grad cînd a fost ales consul pentru a treia oară? Nu îi datorăm noi această onoare, nu o merită el, fie chiar numai pentru celebritatea familiei lui? Așa că le-a fost dat unor particulari să facă începutul anului și să deschidă fastele, și a fost încă o dovadă a redobîndirii libertății faptul că a fost consul altcineva decît împăratul. Tot așa după izgonirea regilor a început un an liber, tot așa odinioară servitutea înlăturată a înscris în faste nume de particulari. Ce ambiție vrednică de milă la aceia care erau mereu consuli cum erau mereu împărați! Deși poate părea nu atîta ambiție cit invidie și răutate, să acaparezi toți anii și să nu transmiți acea supremă cinste a purpurei⁷⁹ decît după ce ai veștejit-o și pingărit-o⁸⁰. Ce să admir mai întîi, mărinimia ta, modestia sau bunătatea? Mărinimie a fost să nu primești o magistratură întotdeauna rivintă, modestie a fost să o cedezi altuia, bunătate — să te bucuri de bucuria altora.

59. Dar acum este timpul să te consacri consulatului pentru ca, asumîndu-ți-l și exercitîndu-l, să-i dai mai multă strălucire⁸¹. Căci a-l refuza de mai multe ori poate da loc la tot felul de interpretări și în primul rînd la aceea că îl consideri neînsemnat. Tu însă l-ai refuzat ca pe o cinste supremă; dar nu vei putea să convingi pe nimeni de aceasta, decît dacă te hotărăști să-l primești. Cînd tu insiști să nu-ți consacram arcuri de triumf, trofee, statui, trebuie să ținem seama de discreția ta, căci acestea îți sînt dedicate în adevăr ție. Acum însă îți cerem să-i înveți pe viitorii împărați să renunțe la nepăsarea lor, să-și mai întrerupă puțin plăcerile, să se trezească, să zicem, puțin și măcar pentru scurtă vreme din visul lor de fericire, să îmbrace toga pretextă pe care și-ar fi luat-o atunci cînd puteau să o dea, să urce pe scaunul curul pe care îl dețin, într-un cuvînt să fie ceea ce au dorit, și să nu vrea să fie consuli numai pentru că au mai fost. Ai exercitat pentru a doua oară consulatul: știu, aceasta poți să o pui în seama oștilor, a provinciilor, a națiunilor străine chiar, dar nu a noastră. Auzim în adevăr că tu ai îndeplinit toate

indatoririle unui consul, dar auzim numai; se va spune că ai fost foarte drept, foarte bun, foarte îngăduitor, dar numai se va spune. Avem dreptul să dăm crezare în sfârșit și aprecierii noastre, ochilor noștri, nu mereu numai celor ce se spun și se aud. Până când ne vom bucura de departe de tine, care ești departe de noi? Să ne fie îngăduit să punem la încercare dacă nu cumva tocmai acest consulat, deținut pentru a doua oară, a trezit în tine oarecare înfumurare. Caracterul oamenilor se poate schimba mult în decurs de un an, și mai mult când e vorba de un împărat. În adevăr, am învățat că acela care este inzestrat cu o virtute le are pe toate, dar dorim să verificăm dacă și acum un bun consul și un bun împărat pot fi unul și același lucru. Căci în afară de faptul că e greu să îndeplinești în același timp două funcții, și amîndouă supreme, mai există între ele și oarecare deosebire: împăratul se cuvine să semene cît mai mult cu un particular, consulul, cît mai puțin.

60. De altfel văd că anul trecut principalul motiv pentru care ai refuzat consulatul a fost acela că nu puteai să-l exerciți, fiind departe de Roma. Dar după ce rugămintele tuturor te-au readus la Roma, cum poți să ne dovedești mai bine care erau marile merite ale tale de care doream să ne bucurăm? Nu e destul să fii în senat, dacă nu îl și convoci, să fii prezent în senat, dacă nu îl și prezidezi, să ascuți părerile senatorilor dacă nu îi și consuți⁸². Vrei să redai acestui tribunal al consulilor, atît de venerat odinioară, măreția lui? Urcă la conducerea lui. Vrei să se mențină respectul față de magistrați, autoritatea legilor, cuviința reclamanților? Acordă audiențe. Să știi acuma că, dacă ai fi un particular, tot atîta ar interesa statul să te aibă numai consul sau și senator, cît l-ar interesa să te aibă numai împărat sau și consul. Pentru toate aceste motive atît de importante modestia împăratului nostru, după o îndelungată împotrivire, a cedat. Dar cum a cedat? Nu făcîndu-se egal cu particularii, ci făcîndu-i pe particulari egalii lui: căci a primit pentru a treia oară consulatul ca să-l dea altuia. Cunoștea delicatetea, cunoștea cumpătarea oamenilor care nu ar fi acceptat să fie pentru a treia oară consuli decît alături de un consul pentru a treia oară⁸³. Această cinste, care se acorda odinioară unor tovarăși de război sau acelora alături de care ai înfruntat primejdiile,

și aceasta încă cu rezervă, ai acordat-o unor oameni deosebiți și care au meritat-o din plin din partea ta, dar numai în timp de pace. Te-ai simțit obligat, Caesar, pentru sîrguința neobosită a amîndurora. Dar pentru un împărat e ceva rar și aproape nemaiîntîlnit să se considere obligat, sau, dacă se consideră, să-i convină. Ai deci o datorie, Caesar, și o achiziție, iar cînd acorzi consulatul pentru a treia oară, nu te consideri un mare împărat, ci un prieten nu lipsit de recunoștință; ba chiar tu dai importanță meritelor oricît de neînsemnate ale unor cetățeni prin autoritatea puterii tale. Căci tu ai reușit să faci ca fiecăruia să i se pară că ți-a dat atît cît a primit de la tine. Ce să implor de la această bunătate a ta decît să obligi întotdeauna și să fii obligat, și să-i faci pe cetățenii tăi să se întrebe dacă e mai bine să-ți fie datori sau creditori!

61. Și aveam impresia că am în fața ochilor acel senat de altă dată cînd vedeam că un consul pentru a treia oară, șezînd alături de un consul desemnat pentru a treia oară, îi cerea părerea. Cît de mari erau ei pe atunci, cît de mare erai și tu! Se întimplă ca oameni cu o statură oricît de mare și impunătoare, alături de unii mai falnici, să pară mai mici; la fel și demnitățile cele mai înalte ale cetățenilor, în comparație cu culmea pe care te afli tu, își pierd parcă din importanță, și cu cît se ridică mai aproape de măreția ta, cu atît parcă o pierd pe a lor. Pe aceștia, chiar dacă nu i-ai putut face egali cu tine, oricît ai vrut, i-ai înălțat totuși atît de sus, încît îi vedem ridicîndu-se deasupra celorlalți tot atît de mult cît ești tu deasupra lor. Dacă ai fi dat pentru a treia oară consulatul unui singur om, în același an în care erai tu consul, s-ar considera că ai dat dovadă de un suflet mare. Căci așa cum este o fericire să poți tot ce vrei, tot așa este mărînire să vrei tot ce poți. Trebuie lăudat și acela care a meritat consulatul pentru a treia oară, dar mai mult acela sub dominația căruia l-a meritat: e mare și demn de aducere aminte acela care a primit o asemenea răsplată, dar mai mare acela care a dat-o celui care o merita. Cum, n-ai onorat tu deopotrivă pe doi magistrați, acordîndu-le consulatul pentru a treia oară, nu i-ai onorat pe aceștia doi cu cîntea de a fi colegii tăi? Nimeni nu se mai îndoieste că principalul motiv pentru care ți-ai prelungit consulatul a fost ca să cuprinzi consulatul amîndurora și să nu fii coleg numai cu unul. Și

unul și altul obținuseră de curind consulatul de la tatăl tău (e ca și cum l-ar fi obținut de la tine); și unuia și altuia le stăruia încă în fața ochilor fasciile cărora abia le dăduseră drumul; și unuia și altuia le răsuna încă în urechi acel strigăt obișnuit al lictorilor care li anunța: și acum, din nou scaunul curul și din nou purpura; ca și altădată cînd republica, amenințată de mare primejdie, la apropierea dușmanului, avea nevoie de un om încercat în magistraturi, nu consulatul era încredințat aceluiași oameni, ci aceiași oameni consulatului.

Puterea ta de a face bine e atît de mare încît bunătatea ta e la înălțime în orice împrejurare. Abia își dezbrăcaseră toga pretextă: să o îmbrace din nou; abia dăduseră drumul lictorilor: să-i cheme înapoi; abia plecaseră de la ei prietenii care li felicitaseră: să se întoarcă. Este oare minte omenească, este aceasta putere omenească să reinnoiești bucuria, să reimprospătezi mulțumirea, să nu dai răgaz felicitărilor și să nu lași între un consulat și altul decît timpul necesar ca să ia sfîrșit cel dinainte? Așa să faci întotdeauna, și să nu se obosească niciodată nici curajul și nici voința ta; să acorzi cît mai multora consulatul pentru a treia oară și, după ce vei acorda cît mai multora consulatul pentru a treia oară, să existe mereu destui cărora să trebuiască să li-l acorzi.

62. Toate binefacerile acordate celor care le merită umplu pe aceia care li se aseamănă de tot atîta bucurie ca și pe ei înșiși, dar în special consulatul acestora a adus atîta satisfacție nu numai unei părți dintre senatori, ci tuturor senatorilor, încît cu toții parcă și-au dat și au primit aceeași magistratură. Căci tot pe aceștia i-a ales senatul, și încă printre primii, cînd i-a numit pe cei mai buni în fruntea comisiei pentru reducerea cheltuielilor⁶⁴. Asta explică pentru ce ei au rămas atît de adînc întipăriți în inima împăratului. Nu am verificat noi de atîtea ori că se poate întîmpla ca favoarea senatului să-ți aducă bunăvoința sau dușmănia împăratului? Pînă mai deunăzi nimic nu era un asemenea izvor de nenorociri ca acel gînd al împăratului: „Cu acesta senatul este de acord, acesta este pe placul senatului“? Îi ura pe aceia la care țineam noi, dar și noi li uram pe aceia la care ținea el. Acum împăratul se ia la întrecere cu senatul în dragostea pentru cei mai vrednici. Rînd pe rînd noi indicăm sau acceptăm și, dovadă supremă de dragoste reciprocă, iubim aceiași oameni. De

aceia, senatori, nu vă ascundeți sentimentele, faceți alegerea cu curaj. Dragostea nu mai trebuie tănuită de teamă să nu-ți pricinuiască neplăceri, ura nu mai trebuie înăbușită de teamă să nu profite cineva: Caesar aprobă sau nu aceleași propuneri ca și senatul. Fie că sințeti de față, fie că nu, voi sințeti sfatul lui. I-a făcut consuli pentru a treia oară pe aceia pe care i-ați ales voi, și în ordinea în care au fost aleși de voi. E o mare cinste pentru voi în orice caz, fie că îi iubește cel mai mult pe aceia pe care îi știe că vă sint foarte dragi, fie că nu arată preferință pentru alții, deși poate că iubește pe un altul mai mult. S-au dat recompense celor vîrstnici, exemple celor tineri. Să se ducă, să frecventeze casele care le sint, în sfîrșit, deschise și în siguranță. Cine privește cu admirație pe oamenii apreciați de senat acela cîștigă cel mai mult în ochii împăratului. Căci el consideră că e spre lauda lui ori de cîte ori se ridică cineva, și socoate că pentru el nu e nici o glorie să fie mai mare decît toți, dacă aceia decît care este el mai mare nu sint ei înșiși foarte mari. Perseverează, Caesar, în acest fel de a te comporta și crede-l pe fiecare din noi așa cum il arată faima. Pleacă-ți urechea și ochii numai la această faimă: să nu dai atenție părerilor exprimate în ascuns și șoaptelor, care sint periculoase mai ales pentru aceia care le ascultă. E mai bine să dai crezare tuturor decît unuia singur; căci unul singur poate înșela sau se poate înșela, dar opinia publică nu a înșelat pe nimeni și nu a fost înșelată de nimeni.

63. Acum mă ocup de consulatul tău, deși unele fapte care țin de consulatul tău îi sint totuși anterioare, în primul rînd acela că ai fost prezent în comiții cînd ai fost proclamat⁸⁵ candidat, nu numai la consulat, ci și la o glorie fără moarte, la un exemplu vrednic de imitat pentru împărații buni și de care să se mire cei răi. Poporul roman te-a văzut în acel vechi lăcaș al puterii sale; ai suportat acel cînt interminabil al comițiilor cu o răbdare cîtuși de puțin ironică și ai fost făcut consul ca oricare dintre noi, pe care tu ne faci consul. Cîți dintre împărații care te-au precedat au acordat această cinste consulatului sau poporului? Nu-i vedem noi pe alții așteptînd vestea alegerii lor moleșiți de somn și ghiftuiți de cina din ajun, sau pe alții, nedormiți și stînd de veghe, dar punînd la cale, în dormitorul lor, exilul și uciderea chiar a acelor consuli care proclamau alegerea lor? Ce ambiție nesă-

buită și care nu cunoaște adevărata măreție, să dorești o magistratură pe care o disprețuiești, să disprețuiești o alta pe care ai dorit-o și, în timp ce privești din înaltul grădinilor alături, în Cîmpul lui Marte, comițiile, să fii așa de departe de ele ca și cum te-ar despărți Dunărea sau Rinul! Ai disprețui tu voturile care nădăjduiești să-ți aducă magistratura și, mulțumit că s-a dat poruncă să fii proclamat consul, n-ai mai păstra măcar o aparență de libertate a statului? În sfîrșit, ai lipsi tu din comiții, stînd retras și ascuns, ca și cum acolo nu ți s-ar da consulatul, ci ți s-ar anula puterea? Acei stăpîni foarte trufași aveau convingerea că ar putea să nu mai fie considerați împărați, dacă s-ar comporta ca niște senatori. Cei mai mulți însă se țineau departe nu atîta din trufie cit din teamă. Conștienți de nopțile lor incestuoase⁶⁶ și infame, ar fi îndrăznit ei oare să pîngărească auspiciile și să murdărească cu pașii lor nelegiuți cîmpul sfințit? Nu i-au disprețuit pe zei și pe oameni în așa măsură încît să poată răbda și suporta privirile oamenilor și ale zeilor pironite asupra lor în acel lăcaș imens. Pe tine însă te-a îndemnat și înțelepciunea ta și cinstea ta să te arăți și judecății zeilor și hotărîrii oamenilor.

64. Alții au meritat consulatul înainte de a-l primi, tu, și cînd l-ai primit. Formalitățile rituale ale comițiilor erau îndeplinite, dacă te gîndești că era vorba de un împărat, și mulțimea toată se și pusese în mișcare, cînd tu, spre mirarea tuturor, te apropii de scaunul consulului, gata să depui jurămîntul după formula necunoscută de alți împărați, decît doar cînd îi obliga pe ceilalți să jure⁶⁷. Vezi cit de necesar era să nu refuzi consulatul. N-am fi crezut că aveai să faci acest lucru, dacă refuzai. Sînt uimit, senatori, și încă nu pot crede ochilor și urechilor, și mă tot întreb dacă am auzit, dacă am văzut. Așa dar împăratul, Caesar, Augustus și Pontifex Maximus stînd în picioare în fața consulului; consulul șade jos în timp ce împăratul stă în picioare în fața sa, și șade liniștit, fără teamă, ca și cum așa ar fi normal să fie. Ba încă, șezînd jos, consulul i-a dictat împăratului formula de jurămînt și împăratul a jurat, a rostit răs-picat cuvintele prin care își juruia miniei zeilor capul său și familia sa, dacă ar fi fost sperjur cu bună știință. E ceva colosal, Caesar, și pe măsura gloriei tale, indiferent dacă după tine împărații vor face sau

nu același lucru. Există vreo laudă destul de mare pentru acela care, la al treilea consulat al său s-a comportat la fel ca la primul⁸⁸, care, ca principe, a făcut același lucru ca și un particular, iar ca împărat s-a comportat ca un supus față de împăratul său? Nu știu, chiar nu știu dacă e mai frumos că ai jurat fără să ți se dicteze nimic, sau după cuvintele dictate de un altul.

65. Și la tribună, fidel aceluiși principiu, tu te-ai supus singur legilor, Caesar, legilor pe care nimeni nu le-a scris pentru împărați. Dar tu nu vrei să ai drepturi mai mari decât noi: și noi am vrea ca tu să ai drepturi mai mari. Ceea ce eu aud acum pentru prima oară și învăț acum pentru prima oară, este că nu „împăratul este deasupra legilor“ ci că „legile sînt deasupra împăratului“, și cînd împăratul este consul, nu-i este nici lui îngăduit ceea ce nu le este celorlalți. Jură că respecte legile în fața zeilor care-l ascultă cu atenție (căci pe cine să asculte cu mai mare atenție dacă nu pe împărat?), jură, vegheat de aceia care trebuie să jure și ei, nu fără să știe de altfel că nimeni nu trebuie să-și respecte cu mai multă sfințenie jurămîntul decât acela pentru care este de cea mai mare importanță să nu se jure strîmb. Așa că și la sfîrșitul consulatului ai jurat că nu ai făcut nimic împotriva legii. Era măreț legămîntul cînd l-ai făcut, dar mai măreț după împlinirea celor făgăduite⁸⁹. Să te urci de atîtea ori la tribună și să pășești pe locul pe care nici unul din împărați, în trufia lor, nu urcase, să-ți primești acolo magistratura, acolo să o depui — ce lucruri vrednice de tine și cît de diferite de obiceiul acelora care, după ce exercitau consulatul cîteva zile, sau nici nu-l exercitau deloc, renunțau la el printr-un edict! Și acesta, în loc de adunare, în loc de tribună, în loc de jurămînt, poate pentru ca sfîrșitul să fie în concordanță cu începutul și pentru ca să se înțeleagă că ei au fost consuli numai din faptul că nu au fost alți consuli.

66. Nu am sărit peste consulatul împăratului nostru, senatori, dar am reunit la un loc ceea ce trebuia spus despre jurămînt. Căci nu e vorba de un subiect sărac și sterp, ca să fim nevoiți să fragmentăm același aspect al gloriei lui, și să vorbim despre el de mai multe ori. Abia s-a luminat de ziuă cînd tu, în prima zi a consulatului tău⁹⁰, intrînd în senat,

ne-ai îndemnat cînd pe fiecare în parte, cînd pe toți la un loc să ne reluăm libertatea, să luăm asupra noastră conducerea statului oarecum împreună cu tine⁹¹, să veghem asupra intereselor poporului, să ne ridicăm. Toți înainte de tine au spus același lucru, dar nimeni pînă la tine nu a fost crezut. Aveam în fața ochilor naufragiul atîtor oameni, pe care o furtună neașteptată i-a răsturnat după ce se ridicaseră ca urmare a unei păci înșelătoare. Căci ce mare este mai perfidă decît dezmierdările acelor împărați atît de nestatornici și vicleni încît era mai ușor să te păzești de minia lor decît de bunăvoința lor? Pe tine te urmăream fără teamă, și bucuroși, oriunde ne chemi. Ne poruncești să fim liberi: vom fi; ne poruncești să spunem deschis ce gîndim: vom spune. Căci ceea ce ne-a reținut pînă acum, nu a fost o indiferență sau o inerție firească; groaza, teama și acea prudență nenorocită izvorită din primejdii ne îndemna să ne întoarcem ochii, urechile, sufletele de la republică (și nici nu mai era de fapt republică). Acum însă, încurajați și susținuți de brațul tău, de făgăduințele tale, ne deschidem gura pecetluită de o îndelungă subjugare și ne dezlegăm limbile ferecate de atîtea suferințe. Căci vrei să fim așa cum ne poruncești și îndemnurile tale nu au nimic fățarnic, nimic viclean, în sfîrșit nimic gata să înșele pe cei încrezători, și nu fără pericol pentru cel care înșală. Nici un împărat nu a fost înșelat vreodată, dacă nu a fost el primul care să înșele.

67. După părerea mea aceasta este ideea care mi se pare că s-a desprins din cuvîntarea părintelui nostru al tuturor, și din felul cum s-a exprimat. Cîtă seriozitate de gîndire, cîtă sinceritate neafectată în vorbele lui, cîtă siguranță în vocea lui, cîtă hotărîre pe fața lui, cîtă bunăcredință în ochi, atitudine, gesturi, în sfîrșit, în toată ținuta lui! Va ține minte totdeauna îndemnurile pe care ni le-a dat și va ști că noi ori de cîte ori ne vom folosi de libertatea pe care ne-a dat-o, noi îi vom rămîne supuși. Și nu trebuie să ne temem că ne-ar putea judeca imprudenți dacă ne încredem cu curaj în aceste vremuri, căci nu uită că am trăit în alt fel sub un împărat rău. Făceam legăminte și pentru dănuirea imperiului și pentru sănătatea împăraților, ba chiar întii pentru sănătatea împăraților și apoi pentru dănuirea imperiului. Merită să subliniem cuvintele cu care au fost formulate aceste legăminte pentru

împăratul nostru: „Dacă a cîrmuit bine republica și în folosul tuturor“. Legăminte vrednice de a fi făcute întotdeauna, și respectate întotdeauna. La îndemnul tău, Caesar, republica a cerut zeilor să-ți ocrotească viața și sănătatea, dacă și tu o ocrotești pe a celorlalți; dacă nu, ei își vor întoarce de la tine privirile lor care-ți ocrotesc viața, și te vor lăsa acelor legăminte care nu se rostesc pe față. Alți împărați doreau și făceau în așa fel ca să supraviețuiască republicii: pe tine nu te interesează salvarea ta, dacă ea nu este totodată și salvarea republicii. Tu nu îngădui să ți se dorească decît ceea ce e în folosul acelor care ți doresc și în fiecare an îi faci pe zeii să țină sfat în privința ta, și pretinzi să-și schimbe părerea dacă nu mai ești așa cum erai cînd ai fost ales; și cu imensă responsabilitate, Caesar, aproape că faci un pact cu zeii ca să te mențină dacă o meriți, pentru că știi că nimeni nu știe mai bine decît zeii dacă meriți. Nu credeți, senatori, că zi și noapte el își spune în sinea lui: „Dacă interesul general o cere, eu am înarmat chiar mîna prefectului gîrzii mele împotriva mea; dar eu nu implor nici mînia, nici indiferența zeilor, dimpotrivă, cer și rog ca niciodată republica să nu facă legăminte pentru mine împotriva voinței ei, sau, dacă le face împotriva voinței ei, să nu fie împlinite?“

68. Culegi, Caesar, cele mai strălucite roade ale salvării tale, din acordul unanim al zeilor. Căci, de vreme ce stipulezi ca zeii să te mențină numai „dacă tu cîrmuiești bine republica și în folosul tuturor“, ești sigur că o cîrmuiești bine, din moment ce zeii te mențin. În felul acesta pentru tine se scurge liniștită și mulțumită ziua aceea în care ceilalți împărați erau chinuți de grijă și frică așteptînd, nesiguri și înspăimîntați și încrezîndu-se prea puțin în capacitatea noastră de a îndura, veștile de supunere a poporului nostru venite de pretutindeni⁹². Și dacă pe unii îi împiedicau apele, zăpada, vîntul, ei credeau, pe dată că s-a întîmplat ceea ce meritau; și pentru toți teama era aceeași, pentru că un împărat rău se teme că-i va succeda oricine e mai vrednic ca el, și cum nu există nimeni care să nu fie mai vrednic ca el, se teme de toți. Liniștea ta nu e tulburată nici de întîrzierea solilor, nici de așteptarea rapoartelor. Știi că peste tot se fac jurăminte pentru tine din moment ce și tu ai făcut jurăminte pentru toți. Nimeni nu poate rezista acestei porniri. În adevăr, noi te iubim în măsura în care o

meriți; dar nu facem aceasta de dragul tău, ci de dragul nostru, și să nu vină niciodată ziua în care să facem legăminte pentru tine nu din interes, ci din lealitate, Caesar. E rușinos să aduci unui împărat un sprijin de pe urma căruia poți să tragi foloase. Ne putem plinge că numai împărații pe care îi urim se informează de viața noastră particulară. Căci, dacă și împărații buni ar avea aceleași preocupări ca și cei răi, cită admirație pentru tine, cită veselie și entuziasm ai surprinde pretutindeni, ce conversații ale noastre cu soțiile și copiii, și chiar în jurul altarelor și al vetrelor! Ai afla atunci că îți cruțăm urechile tale delicate. Și de altfel, chiar dacă dragostea și ura sint opuse, au ceva foarte asemănător și anume că îi iubim nespuse de mult pe împărații buni tocmai pentru motivele pentru care îi urim mai mult pe cei răi.

69. Ai avut totuși dovada și a sentimentelor noastre și a prețurii noastre, atât cât puteai să-ți dai seama fiind de față, în ziua în care, din grije și înțelegere pentru candidați, ai fost de părere ca bucuria unuia să nu fie umbrită de tristețea altuia. Unii s-au retras plini de mulțumire, alții, de speranță; mulți au fost felicitați, dar nici unul consolată. Și n-ai pregetat să-i îndrumezi pe tinerii noștri către senat, să implore senatul și să nădăjduiască onoruri de la împărat în măsura în care le-au cerut senatului. Și ai adăugat la aceasta că, dacă au nevoie de un exemplu, să-l urmeze pe al tău. Greu exemplu, Caesar, și pe care nici unul dintre candidați, ca și nici unul dintre împărați, n-ar putea să-l urmeze. Căci care dintre candidați a fost, măcar pentru azi, mai plin de respect față de senat decît ai fost tu, și nu numai toată viața, dar chiar și atunci cînd ai de hotărît asupra candidaților? Ce altceva decît respectul pentru senat te-a făcut să oferi tinerilor din familii ilustre onorurile datorate originii lor⁹³ dar mai devreme decît le erau datorate? În sfîrșit, originea nobilă a unei familii nu mai este întunecată de împărat, ci capătă strălucire; în sfîrșit, împăratul nu-i mai îngrozește și nu-i mai înspăimîntă pe acei nepoți ai oamenilor mari, pe acei fii ai libertății; dimpotrivă, îi răsplătești și-i copleșește cu onoruri de timpuriu, și îi redă strămoșilor lor. Dacă mai este pe undeva vreun vlăstar de neam vechi, vreo faimă care mai dăinuie, el îi îmbrățișează și le dă puteri și îi scoate la lumină pentru binele republicii. Numele mari sint la cinste printre oameni

și pe buzele tuturor, scoase din întunericul uitării de bunăvoința împăratului, a cărui intenție este și să-i mențină pe nobili, dar și să-i facă.

70. Unul dintre candidați a obținut guvernământul unei provincii ca cvestor și acolo a pus bazele unui sistem eficient pentru veniturile unui oraș foarte mare⁹⁴. Tu ai socotit că acest lucru trebuia adus la cunoștința senatului. De ce sub principatul tău, cînd tu ai întrecut prin meritele tale faima familiei tale, pentru ce condiția acelora care ar merita să aibă urmași nobili să fie inferioară condiției acelora care au părinți nobili? Ce vrednic ești, tu care ne aduci întotdeauna asemenea vești despre magistrații noștri, și îi faci buni nu pedepsindu-i pe cei răi, ci răsplătindu-i pe cei buni! Tineretul a fost entuziasmat, și ceea ce vedea că este lăudat a făcut să încolțească în sufletele lor dorința de emulație, și nu a fost nici unul care să nu aibă acest gând, știind că tu știi ori de cîte ori cineva face un lucru bun în provincii. E bine, Caesar, și folositor pentru guvernatorii provinciilor să aibă convingerea că pentru corectitudinea și strădaniile lor este pregătită răsplata cea mai mare, aprecierea împăratului, aprobarea împăratului. Căci pînă acum spiritele cele mai deschise și drepte, chiar dacă nu erau descurajate, erau chinuite de această întrebare nenorocită dar îndreptățită: „Vezi? dacă fac ceva bun, va ști împăratul? Sau dacă va ști, va recunoaște?” Și astfel, cînd împărații, fie din neglijență, fie din răutate, făgăduiau că nu vor pedepsi faptele rele, dar nici nu le vor răsplăti pe cele bune, nu-i împiedicau pe cei dinții de la crime, ci pe cei din urmă, de la fapte bune. Acum însă, dacă cineva cîrmuiește bine o provincie, acestuia i se oferă demnitatea care i se cuvine pentru meritele lui. Cîmpul de onoare și de glorie este deschis pentru toți: de aceea fiecare să tindă către ceea ce dorește, și va datora numai sieși faptul că l-a obținut. Ai înlăturat pentru viitor și din provincii, și teama de nedreptăți și nevoia de a aduce acuzații. Căci dacă provinciile i-au ajutat pe aceia cărora le-au adus mulțumiri, nu vor fi nevoite să se plîngă de nimeni, și ele știu de altfel că nimic nu este mai de folos unui candidat pentru onorurile viitoare decît cele îndeplinite. E foarte bine că o magistratură e urmată de alta, o demnitate, de altă demnitate. Eu vreau ca acela care a guvernat o provincie să nu invoce atîta codi-

cilii prietenilor lui, nici rugăminți obținute prin lingușiri și intrigi la Roma, ci decrete ale coloniilor, decrete ale orașelor. E bine că orașele, popoarele, națiunile sînt de acord cu foștii consuli. Cea mai eficace metodă de a interveni pentru un candidat este să i se aducă mulțumiri.

71. Cîtă bucurie unanimă pentru senatori atunci cînd, chemînd nominal pe candidați, îl întîmpinai pe fiecare sărutîndu-l, făcîndu-te egalul lor și aproape unul din cei care îi felicitau! Să te admir și mai mult pe tine, sau să-i blamez pe aceia care au făcut ca acest gen al tău să fie considerat o mărînimie, cînd alții, țintuiți parcă pe scaunele lor curule, nu întindeau decît o mină, și asta cu greutate și cu indiferență, de parcă ar fi cerut socoteală? Le-a fost dată ochilor noștri deci această priveliște, pînă acum neobișnuită, a unui împărat egal cu candidații stînd în picioare alături de ei, le-a fost dat să vadă pe acela care împarte onorurile egal cu aceia care le primeau. Cu ce sincer entuziasm a fost aplaudată această faptă a ta de întregul senat: „Este cu atît mai mare, cu atît mai divin!“ Căci cine nu mai are nimic de adăugat la culmea pe care a ajuns, acela nu se mai poate înălța decît într-un singur fel, anume, să se coboare, sigur de măreția sa. De nici un pericol nu are a se teme mai puțin soarta împăraților decît de acela al umilinței. Mie chiar nu atît bunătatea ta mi se părea vrednică de admirat, cît strădania spre ea. În timp ce îți subliniai discursul cu privirea, intonația, gesturile, ca și cum ai fi încredințat toate acestea altuia, tu străbăteai toate treptele amabilității. Și chiar atunci cînd numele senatorilor care sprijineau o candidatură erau întîmpinate cu cinstea cuvenită, erai și tu printre aceia care îi susțineau, și acel consens al senatorilor era auzit din gura împăratului, și această recunoaștere pe care ne făcea plăcere să o acordăm aceluia care o merită în prezența împăratului, era acordată de împărat. Și spunînd că sînt foarte buni, îi și făceai foarte buni; și nu lăudai numai viața lor, dar și aprecierea senatului, și nu numai acela pe care îl susțineai se bucura, ci și aceia pe care îi lăudai.

72. Ceca ce i-ai implorat tu pe zei — ca organizarea comițiilor să fie spre binele și fericirea noastră, a republicii, a ta — nu înseamnă oare că noi trebuie să inversăm această ordine a legămintelor și să-i implorăm pe zei ca tot ceea ce faci și vei face să se întoarcă în folosul tău, al republicii, al nostru, sau, ca să fie mai scurt ce trebuie să cerem, doar spre folosul tău, în care ne contopim și noi și republica? A fost o vreme, și încă prea îndelungată, când fericirile și nefericirile noastre erau altele decît ale împăratului: acum, atît bucuriile cît și tristețile sînt aceleași și pentru tine și pentru noi, și nici tu nu poți fi fericit fără noi, și nici noi fără tine. Sau, dacã ai putea, ai fi adăugat tu la sfîrșitul legămintelor tale ca zeii să-ți îndeplinească rugămintile în măsura în care tu continui să meriți prețuirea noastră? Pentru tine nimic nu este mai de preț decît dragostea cetățenilor, de aceea tu vrei să fii iubit în primul rînd de noi, apoi de zei, iar de aceștia, numai dacã ești iubit de noi. De altfel sfîrșitul împăraților care te-au precedat a dovedit că nu sînt iubiți nici de zei aceia pe care oamenii nu-i iubesc. Nu era ușor pentru noi să ne ridicăm cu laudele noastre la înălțimea rugămintilor tale, dar ne-am ridicat. Ce dragoste fierbinte, ce însuflețire, ce înflăcărare ne-au inspirat acele aclamații? Și n-au fost glasul imaginației noastre, Caesar, ci al virtuților și al meritelor tale, cuvinte pe care nu le-ar fi găsit niciodată vreo linguire și nu le-ar fi insuflat nimănui groaza. De care împărat ne-am temut atît de mult încît să născocim asemenea cuvinte? Pe care l-am iubit atît de mult încît să i-o mărturisim? Cunoști constrîngerile aservirii: ai auzit vreodată, ai spus vreodată ceva asemănător? Frica născocește multe, dar acestea poartă pecetea constrîngerii. Alta este expresia îngrijorării și alta a securității, altceva născocește tristețea și altceva bucuria: nici una nici alta nu pot fi simulate. Cei nefericiți au limbajul lor, ca și cei fericiți, și admitînd chiar că ar spune și unii și alții același lucru, îl spun în mod diferit.

73. Tu însuți ești martorul bucuriei oglindite pe fețele tuturor. Nimenu nu mai avea ținuta, nimeni nu-și mai păstrase toga aranjată așa cum o avusese la plecarea de acasă. De aceea clădirea răsuna de vocile noastre, de aceea nimic

nu putea acoperi aclamațiile noastre. Cine și-a păstrat atunci controlul de sine? Dar cine și-a dat seama că nu l-a păstrat? Multe au fost făcute spontan, mai multe, dintr-un instinct și un imbold greu de definit. Căci și bucuria are în ea o forță comunicativă. Modestia ta a putut să o țină în frâu? Nu-i așa că, cu cât tu încerci să o potolești, cu atât mai mult ne inflăcăram? Și nu din incăpăținare, Caesar, dar, așa cum stă în puterea ta să ne bucurăm, tot așa nu stă în puterea noastră să ne stăvilim bucuria. Tu însuși ai recunoscut spontaneitatea aclamațiilor noastre prin lacrimile tale sincere. Am văzut ochii tăi în lacrimi și era pe fața ta, schimbată de bucurie, tot atîta roșeață cită modestie în suflet. Și asta ne-a însuflețit mai mult ca să cerem zeilor să nu-ți dea niciodată alt fel de prilejuri de lacrimi și ca inima ta să nu se împietrească niciodată. Acestui lăcaș trebuie să-i punem întrebarea, ca și cum ar putea răspunde, dacă a mai văzut vreodată lacrimi la un împărat; căci la senatori a văzut deseori. Grea moștenire ai lăsat viitorilor împărați, dar și urmașilor noștri. Căci și aceștia vor pretinde de la împărații lor să le dea prilej să audă asemenea aclamații⁹⁵, și împărații se vor indigna dacă nu le vor auzi.

74. Nu găsesc cuvinte mai potrivite decît acelea folosite de întregul senat: „Fericit ești!“ Spunînd aceasta, nu admirăm bogățiile tale, ci sufletul tău. Căci adevărata fericire este tocmai să fii socotit vrednic de fericire. Multe vorbe înțelepte și serioase au fost rostite atunci, dar în special acestea: „Încrede-te în noi, încrede-te în tine“. Am spus-o pentru că avem mare încredere în noi, dar și mai mare în tine. Căci cineva poate să înșele pe altul, dar pe sine însuși nimeni nu se poate înșela, dacă își scrutează bine viața și-și pune întrebarea ce merite are. Prin urmare, ceea ce dădea greutate cuvintelor noastre în fața celui mai bun împărat era tocmai ceea ce nu avea crezare la cei răi. Oricît le dădeam dovezile obișnuite de dragoste, ei totuși nu se încredeau că pot fi iubiți. Și i-am mai rugat pe zei să te iubească așa cum ne iubești tu pe noi. Ar putea spune aceasta cineva care l-ar iubi pe împărat, sau ar fi iubit de el, numai puțin? Suprema rugăminte pe care o adresăm pentru noi înșine este ca zeii să ne iubească atît cît ne iu-

bești tu. Nu este adevărat ceea ce am strigat atunci: „Feriți-vă sintem!”? Cine e mai fericit ca noi, care nu trebuie să mai dorim să ne iubească împăratul, ci să ne iubească zeii la fel ca împăratul? Orașul acesta nestrămutat în credința sa, și a cărui pietate l-a făcut întotdeauna vrednic de bunăvoința zeilor, consideră că fericirea lui nu mai are nevoie de nimic altceva decât ca zeii să-l imite pe împărat.

75. Dar de ce urmăresc și adun fapte răzlețe? Ca și cum aș putea cu adevărat să cuprind într-un discurs sau să păstrez în minte cele ce voi, senatori, ca să nu fie date uitării, ați hotărât să fie înscrise în registrele oficiale⁹⁰ și săpate în bronz. Înainte era obiceiul ca numai cuvântările împăraților să fie încredințate veșniciei prin monumente de felul acesta, cită vreme aclamațiile noastre rămăneau închise între pereții senatului. Căci, așa cum erau, nici senatul și nici împărații nu se puteau mândri cu ele. Acestea însă, publicate și transmise posterității, vor aduce folos și prestigiu statului: în primul rind întreaga omenire va fi martoră și conștientă de pietatea noastră, și-apoi va fi evident că noi avem curajul să-i judecăm pe împărații buni și pe cei răi nu numai după moartea lor; în sfârșit, se va face dovada că noi am fost și înainte recunoscători, dar nenorociți, pentru că pînă acum nu ne era îngăduit să ne manifestăm recunoștința. Dar cu cită hotărîre, cu cită îndrîjire, cu ce strigăte ți-am cerut să nu lași să fie date uitării simțămintele noastre, nici meritele tale, în sfârșit să ai în vedere și exemplul pentru posteritate! Să învețe și împărații să deosebească aclamațiile sincere de cele fățarnice, și să-ți rămînă datori ție pentru faptul că nu vor mai putea fi înșelați. Ei nu trebuie să-și croiască drum către o faimă bună, ci numai să nu-l părăsească; nu trebuie să înlătore lingușirile, ci să nu le reinvie. Ei sînt siguri de ceea ce trebuie să facă și de ceea ce trebuie să audă, făcînd ce trebuie. Și acum, pe lîngă ceea ce am cerut împreună cu întregul senat, ce să cer în numele senatului decît ca să-ți rămînă întipărită în suflet bucuria care ți se oglindea atunci în privire, să iubești ziua aceea, dar să o și întreci, să meriți noi aclamații și să le auzi? Căci asemenea aclamații nu pot fi auzite decît tot pentru asemenea fapte.

76. Ce lucru vrednic de strămoșii noștri, vrednic de un consul, faptul că senatul, luînd răbdarea ta ca exemplu, a ținut ședință timp de trei zile încheiate⁹⁷, timp în care tu nu ai făcut decît să-ți îndeplinești îndatoririle de consul! Fiecare, după ce a fost întreat, a votat cum a crezut de cuviință; oricine putea să nu fie de acord, să voteze împotriva și să fie de folos republicii prin judecata sa; am fost consultați cu toții, ne-au fost numărate și voturile, și a învins nu prima propunere, ci cea mai bună. Dar înainte, cine îndrăznește să vorbească, să deschidă gura, în afară de nefericiții aceia care erau întrebați primii? Iar ceilalți, înlemniți de frică, se supuneau, cu durere în suflet și cu scirbă, în tot timpul acelei unice obligații, mută și neclintită, de a-și da aprobarea. Un singur senator își spunea părerea, pe care o urmau toți, și nici unul nu era de acord, începînd chiar cu acela care și-o dăduse primul. În așa măsură nimic nu le displace tuturor mai mult decît voturile care se dau ca și cum ar proveni de la toți. În senat împăratul se arăta, poate, plin de respect; pe urmă, abia ieșit din senat, redevenea împărat și respingea, neglija și disprețuia toate îndatoririle de consul. Acesta însă a fost consul ca și cum n-ar fi fost decît consul, și nu considera mai prejos de el ceea ce e mai prejos de un consul. În primul rînd pleca de acasă fără să fie reținut de nici un fel de fast specific aroganței unui împărat, de nici o zarvă a celor care-l însoțesc. Un singur lucru îl făcea să zăbovească în pragul casei: consultarea auspiciilor pentru a ține seama de sfatul zeilor. Numeni nu era imbrincit, nimeni nu era îndepărtat; atît de liniștiți lictorii, atît de discrete fasciile, încît de cele mai multe ori un alt cortegiu îl silea pe consul și pe împărat să se oprească. Iar escorta lui era atît de simplă, atît de sobră, încît ai fi zis că trece un mare consul de pe vremuri din timpul unui împărat bun. Deseori se îndrepta spre for, dar mai adesea și spre Cîmpul lui Marte.

77. Căci se ducea el personal la comițiile consulilor; resimțea tot atîta plăcere la proclamarea lor, ca și mai înainte la desemnarea lor. Candidații stăteau în picioare în fața scaunului curul al împăratului, așa cum el însuși stătuse în fața scaunului consulului, și se legau prin jurămint cu aceleași cuvinte cu care puțin mai înainte jurase însuși împăratul,

care pune atita preț pe jurămint incit il pretinde și de la alții. Restul zilei il consacra tribunalului. Și acolo, cit spirit de dreptate, cit respect pentru legi! Cineva i se adresa ca unui împărat: răspundea că el este consul. Nici un magistrat nu și-a văzut dreptul sau autoritatea sa știrbită de el, ci dimpotrivă sporită, pentru că îndruma cele mai multe cazuri spre pretori, numindu-i colegi, nu ca să fie plăcut și apropiat de cei cu care vorbea, dar pentru că așa gindea. Acorda atita considerație acestei magistraturi, incit socotea că e mai important să fii pretor, decit să fii numit coleg de către împărat. Mai mult, punea atita suflet in împărțirea dreptății, incit dădea impresia că munca aceasta il reface și il odihnește. Cine dintre noi se irosește in atita trudă și atita sudoare? Cine slujește cu atita devotament și este la înălțimea magistraturilor pentru care a candidat? Și fără indoială este drept să fie cu mult superior celorlalți consuli acela care îi face consuli; căci ar părea nevrednic de soarta lui acela care ar putea acorda magistraturi pe care nu le-ar putea exercita. Acela care va să creeze consuli, să-i învețe și să-i convingă pe aceia care vor primi cea mai înaltă magistratură că el știe ce importanță are funcția pe care le-o va incredința: in felul acesta și aceia vor ști să prețuiască ceea ce au primit.

78. Cu atit mai îndreptățit a fost senatul cind te-a rugat și ți-a poruncit să primești pentru a patra oară consulatul⁹⁸. Fii incredințat in respectul tău față de senat că este un cuvint de ordine⁹⁹ și nu de lingușire, că in nici o altă împrejurare senatul nu trebuie să ceară mai mult de la tine sau tu să-i acorzi mai mult sprijin. Căci totul este la fel de vremelnic și de fragil pentru ceilalți oameni ca și pentru împărați, chiar pentru aceia care se cred zei. De aceea se cuvine ca aceia mai buni să se străduiască și să facă eforturi ca să fie de folos statului chiar după moartea lor, adică prin monumente de cumpătare și dreptate: or, bazele acestora le poate pune cel mai bine un consul. Intenția ta este, desigur, să readuci și să restabilești libertatea. Ce magistratură poți așa dar să iubești mai mult, ce titlu trebuie să-ți însușești mai adesea, dacă nu acela pe care l-a inventat pentru prima oară libertatea redobândită? Nu inseamnă că ai mai puțin spirit civic dacă ești in același timp și împărat și consul,

decît dacă ești numai consul. Ține seama și de respectul colegilor, și zic colegi, pentru că așa spui și tu și așa vrei să spunem și noi. Amintirea celui de al treilea consulat al lor va fi apăsătoare pentru modestia lor, pînă te vor vedea pe tine din nou consul. Căci nu se poate să nu fie prea mult pentru un particular ceea ce este suficient pentru un împărat. Fii de acord, Caesar, cu ceea ce te roagă, și împlinește ceea ce-ți stă în putere dintre dorințele acelora pentru care tu ai obiceiul să intervii pe lingă zei.

79. Ție poate ți-e de ajuns un al treilea consulat, dar nouă tocmai pentru asta nu ne este de ajuns. El ne-a deschis ochii și ne-a deșteptat dorința să te avem iarăși și iarăși consul. Nu am susține acest lucru cu atîta insistență dacă nu am mai ști ce fel de consul vei fi: era mai ușor de suportat pentru noi să nu primești deloc decît să refuzi să continui. Ne va fi dat oare să-l vedem iarăși consul ¹⁰⁰? Va auzi, va răspunde el la cuvintele adresate deunăzi? Ne va face și el nouă tot atîta bucurie, cită resimte el? Va fi el în fruntea mulțumirii generale, a cărui cauză și izvor este, și va încerca el să tempereze, așa cum îi e obiceiul, simțămintele noastre, însă fără să reușească? Va fi pentru devotamentul senatului o luptă nobilă și măreață împotriva modestiei împăratului, fie că va birui sau va fi biruită. Prevăd o mulțumire neabănută, și mai mare decît aceea pe care am încercat-o de curînd. Cine e atît de slab de minte încît să nu prevadă că un consul va fi cu atît mai bun cu cît va fi mai deseori consul? Un altul, chiar dacă nu s-ar fi complăcut în inactivitate și plăceri, după o muncă neîntreruptă s-ar recrea totuși în clipe de tihnă și repaos; dar acesta exonerat de îndatoririle de consul, le-a reluat pe acelea de împărat cu atîta stăpînire de sine încît, ca împărat, nu dorea îndatoririle de consul, și nici ca consul, pe cele de împărat. Vedem cum întîmpină dorințele provinciilor, rugămintele fiecărui oraș chiar. Nici o dificultate pentru a obține audiențe la el, nici o întîrziere în răspunsul lui. Oricine intră de îndată, poate să plece imediat, în sfîrșit ușile împăratului nu sînt blocate de mulțimea soliilor care nu sînt lăsate să intre.

80. Dar în anchetele judiciare ¹⁰¹? Cît de înțelegătoare severitate, cîtă indulgență fără să fie slăbiciune! Și apoi cînd împarți dreptatea, tu nu ești preocupat de îmbogățirea fiscului, iar răsplata sentinței date e numai mulțumirea că ai judecat drept. Impricinații stau în picioare în fața ta, preocupați nu de avutul lor, ci de aprecierea ta, și nu se tem atîta de ceea ce vei gîndi despre cazul lor, cît despre comportarea lor. Ce vrednice de un împărat și chiar de un zeu sînt grijile tale de a împăca cetățile rivale, de a potoli popoarele răzvrătite, nu atît prin forță cît prin putere de convingere, de a împiedica pe magistrați să comită nedreptăți și a anula tot ceea ce nu ar fi trebuit făcut, în sfîrșit de a vedea și auzi totul cu iuțeala fulgerului și oriunde te-ai afla, să vii de îndată la chemare și să fii de folos, întocmai ca o divinitate! Credeam că așa le potolește pe toate, cu o simplă înclinare a capului, părintele lumii cînd își aruncă privirile asupra pămîntului și binevoiește să considere soarta muritorilor printre ocupațiile unui zeu; eliberat și scutit acum de această grijă, el se preocupă numai de cele din cer, după ce te-a dat pe tine ca să îndeplinești în locul lui tot ceea ce interesează întreaga omenire. Și tu le îndeplinești și ești la înălțimea celui care ți le-a încredințat, de vreme ce gîndul la binele nostru suprem nu te părăsește o clipă, spre gloria ta fără seamăn.

81. Iar după ce ți-ai rezolvat toate treburile care te asaltează, socoți că cea mai bună destindere este o variație a muncii. Ce altă relaxare pentru tine decît să cutreieri pădurile, să faci să iasă din birlogul lor animalele sălbatice, să treci peste crestele înalte ale munților și să-ți porți pașii peste stînci prăpăstioase, pe unde nu a mai călcat picior de om, fără să te ajute cineva, dîndu-ți mina; și în timpul acestor plimbări, să intri cu toată pioșenia în dumbrăvile sacre și să te inclini în fața divinităților? Cîndva acestea erau exercițiile tineretului, plăcerile lor; cu aceste îndeletniciri se deprindeau viitorii împărați: să se întreacă în fugă cu animalele cele mai iuți, să-și încerce puterea cu cele mai îndrăznețe și șiretenia cu cele mai viclene; și nu era o cinste de disprețuit, în timp de pace, să liberezi cîmpul de năvala fiarelor, și să-l redai lucrărilor agricole după ce ai înlăturat un adevărat asalt. Pînă și împărații care nu erau în stare

să săvirșească asemenea fapte uzurpau această glorie; o uzurpau însă doborînd cu o falsă îndeminare fiare îmblinzite și lenevite în captivitate și care apoi erau eliberate pentru aceste distracții ale lor. Acesta însă trudește tot atîta și ca să le caute și ca să le prindă, și munca cea mai grea dar și cea mai plină de satisfacții este să pună mina pe ele. Iar atunci cînd vrea să-și încerce puterea pe mare, el nu urmărește cu ochii și gesturile corăbiile purtate de valuri ci, cînd se așează la cîrmă, cînd se ia la întrecere cu cel mai voinic dintre tovarăși ca să spintece valurile, să înfrunte vînturile care i se împotrivesc și să treacă vislînd peste talazurile care-i stau în cale.

82. Cit de diferit este de acela care¹⁰² nu putea suporta tihna lacului Albanus și nici liniștea și toropeala de la Băiaea, nici măcar mișcarea și plescăitul vislelor, fără să tremure de frică, în chip rușinos, la fiecare lovitură! Așa că, departe de orice zgomot, ca să nu fie clătinat și zdruncinat, el era tras într-o corabie înlănțuită și remorcată, întocmai ca un animal de sacrificiu. Rușinoasă privește: împăratul popoului roman mergînd în urma altuia, condus de un altul ca într-o corabie capturată. Nici măcar fluviile nu erau scutite de asemenea rușine și pînă și Dunărea și Rinul se bucurau să poarte acea arătare umilitoare pentru noi; și rușinea mare pentru imperiul roman era faptul că martorii ai acestui spectacol nu erau numai stindardele romane, drapelele romane, în sfîrșit malurile romane, ci și malurile dușmanilor, ale dușmanilor care sînt obișnuiți să străbată cu corăbiile sau să treacă înot aceleași fluvii, fie că sînt încremenite de îngheț sau revărsate peste cîmpii, fie că apele, curgînd liniștit, sînt navigabile. Și nu aș lăuda atîta forța în sine a corpului și a brațelor; dar dacă ele sînt comandate de un suflet mai tare chiar decît corpul, un suflet pe care nu-l moleșesc binefacerile soartei, și bogățiile imperiale nu-l duc la indolență și excese, atunci eu voi admira, fie că se antrenează pe munți sau pe mare, și un corp frumos dezvoltat ca urmare a exercițiilor, și membrele oțelite prin muncă. Căci văd că, încă din timpuri îndepărtate, soții zeitelor și copiii zeilor au devenit celebri nu atîta prin divinitatea părinților lor, și nici prin gloria căsătoriei, cît prin talente de acest fel. Totodată mă gîndesc că, dacă acestea sînt des-

tinderile și distracțiile lui, cit de importante trebuie să fie preocupările lui serioase, care-i solicită toată atenția, și pe care le lasă pentru o odihnă atît de activă! Căci plăcerile, plăcerile sînt acelea după care poți să judeci cel mai bine seriozitatea, moralitatea, cumpătarea cuiva. Cine este atît de decăzut încît să nu aibă nici o urmă de seriozitate în preocupările lui? Ne dau de gol momentele de răgaz. Cei mai mulți dintre împărați nu consacrau oare acest timp liber jocurilor de noroc, dezmațului, exceselor, înlocuind recreerea după preocupările serioase cu efortul pus în slujba viciului?

83. Soarta atotputernică are marele avantaj că pentru ea nimic nu e ascuns, nimic tăinuit, ea pătrunde nu numai în casele împăraților, dar chiar în camerele lor și în cele mai retrase unghere ale lor și încredințează zvonului toate secretele care trebuie să fie cunoscute, spre a le răspîndi. Dar pentru tine, Caesar, nimic nu servește mai bine gloria ta decît dacă ești cunoscut cit mai îndeaproape. Ceea ce lași să fie cunoscut în public este fără îndoială deosebit, dar nu mai puțin deosebite sînt cele pe care le păstrezi închise între pereții casei tale. E frumos că tu pui stavilă și te ții departe de orice atingere a vreunui viciu, dar mai frumos este că ai aceeași grijă și pentru toți ai tăi; căci cu cit este mai greu să răspunzi pentru alții decît pentru tine, cu atît mai laudabil este, atunci cînd tu însuți ești desăvîrșit, să-i faci pe toți cei din jurul tău la fel cu tine. Pentru mulți oameni de seamă o soție aleasă fără chibzuință, sau menținută din resemnare, le-a adus numai rușine; astfel o reputație proastă a familiei le compromitea bunul nume și faptul că erau lipsiți de pretenții ca soți îi făcea să nu fie considerați cetățeni de vază. Soția ta este la înălțimea gloriei și a demnității tale. Căci ce este mai cast, mai pur decît ea? Dacă un mare pontif ar trebui să-și aleagă o soție, nu și-ar alege-o pe ea sau pe alta la fel ca ea (dar unde ar găsi una la fel)? Nu pretinde pentru ea nimic de pe urma situației tale, decît bucuria pe care i-o aduce; cu cită înțelepciune prețuiește ea nu puterea ta, ci pe tine însuți! Sînteți unul față de celălalt tot așa cum ați fost, sînteți de acord în totul unul cu celălalt, și fericirea nu a adus nimic nou pentru voi decît că ați început să vă dați seama cit de bine suportați amîndoi fericirea

aceasta. Cu cită decență se imbracă, ce suită modestă, ce ținută simplă! Aceasta e opera soțului ei, care așa a deprins-o, așa a format-o; căci o soție se mulțumește cu gloria de a fi supusă. Când vede că nu te amenință nici o primejdie, că nu te înconjuri de nici un fast, de ce n-ar merge și ea liniștită și nu l-ar imita, cât îi îngăduie sexul ¹⁰³, pe soțul ei care merge pe jos? Tot așa bine i-ar șede și dacă tu te-ai comporta în alt fel. Alături de un bărbat atît de modest, cît respect îi datorează soția soțului, și ei înșiși, ca femeie?

84 Și sora ta, cum nu uită că e sora ta! Cum se recunoaște la ea simplitatea ta, sinceritatea ta, candoarea ta! Dacă cineva ar compara-o cu soția ta, ar fi nevoit să se întrebe ce ajută mai mult să duci o viață virtuoasă — să fii bine îndrumat sau să te naști cu noroc? Nimic nu favorizează mai mult invidia decît rivalitatea, mai ales la femei: ia naștere în special în condițiile unei conviețuiri, egalitatea o alimentează, gelozia o exacerbează și sfirșește în ură. Trebuie socotit cu atît mai de admirat faptul că între două femei din aceeași casă și cu aceeași situație nu există nici o rivalitate, nici o concurență. Se respectă una pe alta, își fac concesii una alteia și cum amîndouă te iubesc peste măsură, se gîndesc că nu are nici o importanță pe care din ele o iubești mai mult. Amîndouă au același țel, același fel de viață și nimic din care să simți că sînt două ființe diferite. Căci se străduiesc să te imite pe tine, să urmeze exemplul tău. Așa că amîndouă au aceleași obiceiuri, fiindcă amîndouă le au pe ale tale. De aici echilibrul lor, de aici acea siguranță pe care o vor avea mereu. Și nu vor fi niciodată amenințate să devină simple particulare, pentru că n-au încetat nicicînd să fie. Senatul le-a oferit cognomenul de *Augusta*, pe care l-au refuzat în egală măsură atîta vreme cît tu nu primeai titlul de *Pater patriae*¹⁰⁴, sau fiindcă socoteau că pentru ele înseamnă mai mult să se numească soția și sora ta, decît *Augusta*. Dar, indiferent de rațiunea care le-a dictat atîta modestie, sînt cu atît mai vrednice să fie și să le considerăm *Augustae* în sufletele noastre, pentru că nu au acest titlu: căci ce este mai vrednic de laudă pentru femei decît să nu caute adevărata glorie în titluri strălucite, ci în aprecierea oamenilor, și să se ridice la înălțimea celor mai mari titluri, chiar cînd le refuză?

85. Chiar și în sufletul particularilor căzuse în uitare acel bun străvechi al muritorilor, prietenia, și în locul ei s-au instalat măgulirea, lingușirea și, ceea ce e mai rău decât ura, dragostea fățarnică. Iar în palatul împăraților prietenia nu mai rămânea decât cu numele, lipsit de sens și luat în deridere. Căci ce prietenie putea să fie între aceia dintre care unii erau socotiți stăpîni, alții, sclavi? Tu ai adus înapoi această prietenie izgonită, care rătăcea: ai prieteni pentru că știi să fii prieten. Dragostea nu poate fi impusă supușilor, ca toate celelalte, și nici un sentiment nu este atât de înalt, de liber, de nesupus dominației și care să ceară atîta reciprocitate. Un împărat poate, pe nedrept chiar, dar poate să fie urît de unii oameni, chiar dacă el nu urăște pe nimeni; dară să fie iubit, dacă el însuși nu iubește, nu poate. Iubești deci pentru că ești iubit, și în acest fapt, care este o mare cinste și pentru tine și pentru ceilalți, meritul este numai al tău; tu care ai fost înălțat deasupra tuturor te pleci la toate obligațiile prieteniei și din împărat cobori să fii prieten, ba încă atunci ești mai cu seamă împărat, cînd te porți ca un prieten. Situația de împărat are nevoie de multe prietenii, de aceea grija de căpetenie a împăraților este să-și facă prieteni. Să urmezi întotdeauna această linie de conduită și împreună cu celelalte virtuți ale tale să o păstrezi pe aceasta cu toată strășnicia și să nu te lași convins vreodată că este sub demnitatea unui împărat să nu urască. Cel mai plăcut lucru dintre cele date oamenilor este să fii iubit, dar nu mai puțin plăcut este și să iubești. Tu te bucuri de amîndouă, pentru că tu iubești din tot sufletul, dar ești iubit cu mai multă însuflețire, în primul rînd pentru că e mai ușor să iubești un singur om decât mai mulți, și apoi pentru că tu ai atîtea posibilități de a-ți îndatora prietenii, încît nimeni n-ar putea, doar dacă e lipsit de recunoștință, să nu te iubească mai mult decât tine.

86. Merită osteneala să amintesc cît te chinuiești ca să nu refuzi ceva unui prieten. Ai eliberat din funcție, împotriva voinței tale și profund îndurerat, ca și cum n-ai fi putut să-l mai reții, un om excepțional, care-ți era nespus de drag. Regretul ți-a dovedit cît de mult îl iubești, și te-ai despărțit de el cu inima sfîșiată cînd te-ai lăsat convins și i-ai făcut pe plac. Astfel, lucru nemaiauzit, deși dorința împăratului era

cu totul alta decît a prietenului împăratului, s-a făcut totuși după dorința prietenului. Faptă memorabilă și care merită să fie consemnată în scris: să alegi un prefect al pretoriului¹⁰⁵ nu dintre cei care insistă, ci dintre cei care stau deoparte, și să-l lași să se retragă la odihna pe care o dorește cu îndărătnicie și, deși tu personal ești hărțuit de grijile statului, să nu invidiezi pe nimeni pentru că-și permite luxul de a se retrage la odihnă. Ne dăm seama, Caesar, cit îți datorăm pentru această grea și istovitoare gardă¹⁰⁶ pentru că tu acorzi, atunci cînd ți se cere, dreptul la odihnă ca pe un bine suprem. Am auzit cit de întristat ai fost cînd l-ai însoțit pe prietenul tău la plecare! Căci l-ai însoțit, și nu te-ai putut abține să-l îmbrățișezi cînd părăsea țărmlul și să-l săruți, acolo, pe țărml. Împăratul a stat în picioare în acel observator al prieteniei, a stat și s-a rugat ca acela care pleacă să aibă parte de o mare prielnică și, dacă asta ar fi fost și dorința lui, o întoarcere grabnică; și nu s-a putut împiedica să-l urmărească îndelung, cu lacrimi în ochi și urări de bine, pe acela care se depărta.

Despre generozitatea ta nu mai vorbesc. Ce daruri ar putea fi la înălțimea acestei griji a împăratului, a acestei îndurări datorită căreia ai meritat ca acela să se arate neclintit în hotărîrea lui? Nu mă îndoiesc că s-a luptat cu el însuși ca să nu întoarcă cirna corăbiei, și ar fi făcut-o, dacă faptul de a-ți fi dor de un împărat care te regretă nu ți-ar aduce aproape mai multă fericire și mai multă plăcere chiar decît această prietenie intimă a împăratului. Iar el se bucură de roadele neprețuite ale funcției indeplinite, cit și de gloria de neprețuit a retragerii din serviciu, cită vreme tu te-ai lăsat condus de spiritul tău de înțelegere, ca să nu se spună că reții pe cineva împotriva voinței lui.

87. E o datorie cetățenească și foarte lăudabilă pentru părintele tuturor să nu recurgă la nici o constrîngere, și să-și amintească mereu că nimănui nu i se poate da o putere atît de mare încît libertatea să nu fie mai scumpă decît puterea. Îți stă în putere, Caesar, să încredințezi funcții acelora care doresc să se elibereze din ele, să primești împotriva voinței tale, dar să primești demisia celor care o cer, să nu gîndești că ești părăsit de prietenii care cer să se retragă la odihnă, să găsești întotdeauna pe cine să rechemi de la odihna în care s-a retras și pe cine să trimiți la odihnă. Iar

voi, pe care părintele nostru are bunăvoința să vă privească cu afecțiune, nu-i înșelați părerea bună pe care o are despre voi: aceasta e obligația voastră. Căci împăratului, cînd a dat dovadă față de unul că știe să iubească, i se iartă dacă pe alții îi iubește mai puțin. Dar pe el, cine l-ar iubi mai puțin, cînd legile prieteniei nu le dă el, ci le primește? Unul preferă să fie iubit cînd e de față, altul, cînd nu e de față; fiecare este iubit așa cum preferă; nimeni nu are a se teme că-l plictisește prin prezența lui, nimeni nu e dat uitării în absență. Fiecare își păstrează locul pe care l-a meritat odată pentru totdeauna și mai degrabă ochii împăratului uită chipul celui absent, decît să uite sufletul, prietenia pe care i-o poartă.

88. Cei mai mulți dintre împărați, în timp ce erau stăpîni ai cetățenilor lor, erau sclavii libertților lor: erau conduși de sfaturile lor, de voința lor; prin ei ascultau, prin ei vorbeau; prin ei, ba mai mult, de la ei erau cerute pretura, și chiar sacerdoțiul și consulatul. Tu ai pentru libertăți tăi cea mai mare considerație, dar atît cît se cuvine pentru niște libertăți și crezi că este prea destul dacă sînt socotiți cinstiți și virtuoși. Căci tu știi că dovada cea mai sigură că un împărat este slab sînt libertăți puternici. Și în primul rînd tu nu ai în serviciul tău pe nimeni care să nu fi fost ales și apreciat fie de tine, fie de tatăl tău, fie de unul dintre cei mai buni împărați; și-apoi chiar pe aceștia tu îi înveți zilnic să nu-și măsoare soarta după a ta, ci după a lor; și sînt cu atît mai vrednici de toată considerația pe care le-o dovedim, pentru că nu sîntem obligați să le-o arătăm.

Nu sînt îndreptățite motivele pentru care senatul și poporul roman ți-au adăugat și cognomenul de *Optimus*? E ceva obișnuit și care ne e la îndemînă, dar e ceva nou. Să știi că nimeni nu a meritat pînă acum acest titlu care nu trebuia născocit dacă cineva l-ar fi meritat. Era mai bine să fii numai *Felix*? E un titlu care se dă pentru soarta cuiva, nu pentru caracterul lui. Era mai bine *Magnus*? E un titlu care aduce mai degrabă invidie decît strălucire. Te-a adoptat cel mai bun împărat și ți-a dat numele său, iar senatul, pe acela de *Optimus*. Acest nume ți se potrivește tot atît de bine ca și acela al tatălui tău; și cînd cineva îți spune Traian e tot atît de clar și de precis ca și cînd ți-ar spune *Optimus*,

aşa cum pe vremuri unul din familia Piso era indicat prin cognomenul de frugalitate ¹⁰⁷, unul din familia Laelius, prin acela de înțelepciune ¹⁰⁸, unul din familia Metellus, prin acela de pietate filială ¹⁰⁹; toate aceste virtuți sînt cuprinse într-un singur cognomen — al tău. Și nu poate fi considerat *Optimus* decît acela care este mai presus de toți cei care sînt neîntrecuți, fiecare pentru meritele lui. Pe bună dreptate, așa dar, după celelalte titluri, acesta ți-a fost adăugat ca fiind mai de seamă. Căci este mai puțin să fii *Imperator, Caesar, Augustus* decît să fii mai bun decît toți ceilalți *Imperatores, Caesares, Augusti*. De aceea părintele oamenilor și al zeilor este venerat în primul rînd sub numele de *Optimus* și apoi sub acela de *Maximus*. Gloria ta e mai mare decît atît, căci se știe că nu ești mai puțin *Optimus* decît *Maximus*. Ai dobîndit un cognomen care nu ar putea fi transmis altuia fără să pară străin, la un împărat bun, fals la unul rău, și pe care chiar dacă toți împărații de după tine îl vor uzurpa, întotdeauna va fi considerat ca al tău. Așa cum numele de *Augustus* ne amintește de acela căruia i-a fost dat pentru prima oară ¹¹⁰, tot așa acest titlu de *Optimus* nu va reveni niciodată în mintea oamenilor fără să-i facă să se gîndească la tine, și de cîte ori urmașii noștri vor fi nevoiți să acorde cuiva titlul de *Optimus*, își vor aminti întotdeauna cine a meritat să fie numit astfel.

89. De cîtă bucurie ai parte acum, divine Nerva, cînd vezi nu numai că este *Optimus*, dar că i se și acordă titlul de *Optimus* aceluia pe care l-ai ales ca pe cel mai bun! Cîtă mulțumire pentru tine cînd, în comparație cu fiul tău, el îți este superior! Căci nimic nu dovedește mai bine mărimea ta decît faptul că, tu însuși un om desăvîrșit, nu ai pregetat să alegi pe unul mai bun. Dar și tu, părinte Traian ¹¹¹ (căci ai și tu un loc, dacă nu printre aștri, în orice caz foarte aproape de aștri) cîtă plăcere resimți cînd vezi că tribunul tău, că ostașul tău a devenit un *imperator* atît de mare, un *pinceps* atît de mare, și cînd discuți atît de prietenește cu acela care l-a adoptat dacă e mai frumos să dai naștere unui asemenea fiu sau să ți-l alegi! Cîinste vouă pentru meritele fără seamăn față de stat, căruia i-ați făcut acest mare bine! Deși pietatea fiului vostru a acordat unuia dintre voi orna-

mentele friumfale iar ceiluilalt cerul, totuși gloria voastră nu este mai mică meritînd aceste onoruri prin fiul vostru, decît prin voi înșivă.

90. Știu, senatori, că și ceilalți cetățeni, dar mai ales consului consideră că trebuie să aibă mai multe obligații în viața publică, decît în cea particulară. Căci așa cum este mai drept și mai frumos să-i urăști pe împărații răi pentru nedreptățile comise față de toți decît pentru cele personale, tot așa e mai lăudabil să-i iubești pe împărații buni pentru ceea ce au făcut spre binele neamului omenesc, decît pentru fiecare om. Dar pentru că s-a creat obiceiul ca, la sfîrșitul discursului de mulțumire, consului să aducă la cunoștința tuturor și ceea ce datorează ei personal împăratului, îngăduiți-mi să-mi îndeplinesc această îndatorire, atît pentru mine cît și pentru colegul meu, ilustrul Cornutus Tertullus. Cum să nu aduc mulțumiri și în numele lui, pentru care nu datorez mai puțin, mai ales că împăratul nostru atît de bun, cunoscînd buna înțelegere dintre noi, ne-a acordat amîndurora ceea ce, dacă ar fi dat numai unuia din noi, tot ne-ar fi obligat pe amîndoi în egală măsură? Amîndoi am fost loviți de acel jefuitor și călău al oamenilor de bine, prin masacrul prietenilor și prin trăsnetul care s-a abătut foarte aproape de noi. Căci ne mîndream cu aceiași prieteni, pe aceiași i-am plins cînd i-am pierdut, și am avut atunci aceleași temeri ¹¹² și suferințe, așa cum astăzi avem aceleași nădejdi și bucurii. Divinul Nerva avusese intenția, pentru primejdiile prin care am trecut, să ne promoveze în această funcție, nu atît pentru meritele noastre, dar pentru că prosperitatea acelora care înainte nu doreau altceva decît să fie uitați de împărat, era încă un semn al schimbării vremurilor.

91. Nu împliniserăm încă doi ani într-o funcție foarte importantă și plină de răspundere ¹¹³, cînd tu, cel mai bun dintre conducători, cel mai viteaz dintre împărați, ne-ai oferit consulatul, pentru ca magistratura supremă să fie încununată de gloria unei promovări rapide; e atita diferență între tine și acei împărați care căutau să dea importanță binefacerilor lor prin dificultățile create și care socoteau onorurile mai plăcute pentru cei care le primeau, dacă mai întii disperarea, sila și o amîinare asemănătoare unui refuz făceau

din ele pină la urmă o adevărată rușine și un stigmat. Discreția ne împiedică să expunem pe larg cîte dovezi de prețuire ai adus ¹¹⁴ fiecăruia dintre noi, cum, pentru dragostea noastră de adevăr și dragostea noastră pentru patrie, ne-ai asemuit cu acei consuli vestiți de altă dată. Dacă pe drept sau nu, nu îndrăznim să ne pronunțăm, fiindcă nu e îngăduit să contrazicem cele afirmate de tine, și e greu să recunoaștem că este adevărat ceea ce ai spus despre noi, mai ales că ai spus-o în termeni atît de elogiosi.

Tu însă ești vrednic să faci consuli pe aceia pe care poți să-i lauzi astfel. Îngăduie-mi să spun că dintre toate binefacerile tale cea mai plăcută pentru noi este aceea că ai voit să fim din nou colegi. Așa cerea prietenia care ne leagă, același fel de viață, comunitatea de vederi, care e atît de puternică, încît similitudinea caracterelor noastre diminuează meritul armoniei dintre noi și ar fi tot așa de surprinzător dacă unul dintre noi n-ar fi de acord cu colegul său ca și atunci cînd n-ar fi de acord cu sine însuși. Nu este dar ceva trecător și neașteptat faptul că fiecare se bucură de consulatul colegului său ca de un al doilea consulat al său; numai că aceia care sînt consuli pentru a doua oară, sînt îndatorați de două ori, e adevărat însă că în momente diferite; noi am primit două consulte în același timp și le exercităm în același timp și sîntem consuli unul prin celălalt și pentru a doua oară și împreună.

92. Ce fapt cu totul deosebit, să ne încredințezi consulatul în ainte de a ne da un succes, atunci cînd eram încă perfecți aivistieriei! Demnitatea a fost sporită printr-o nouă demnitate, iar cinstea nu a fost numai neîntreruptă, ci repetată, iar noua funcție a preintimpinat încetarea celeilalte, ca și cum ar fi fost prea puțin să-i succedă. Ai avut atîta încredere în integritatea noastră, încît nu te-ai temut că te abați de la respectarea principiilor tale dacă nu ne vei lăsa să redevenim simpli particulari la ieșirea noastră din cea mai înaltă funcție. Dar faptul că tu ai fixat în același an consulatul tău și al nostru? În felul acesta noi vom figura printre consuli pe aceeași pagină cu tine, iar numele noastre vor fi adăugate și ele în faste, în fruntea cărora va fi scris numele tău. Ai avut bunăvoința să prezidezi comițiunile noastre și să ne dictezi formula aceluia jurămint sfînt, am fost făcuți consuli la pro-

punerea ta, am fost proclamați consuli de glasul tău; incit tot tu ai sprijinit în senat candidaturile noastre, și tot tu ne-ai proclamat aleși în cîmpul lui Marte. Cîtă cinste pentru noi că ne-ai destinat tocmai acelei luni care se mindrește cu ziua ta de naștere! Nouă ne revine sarcina de a celebra printr-un edict și prin jocuri publice acea zi de trei ori fericită¹¹⁵, care ne-a scăpat de un împărat foarte rău, ne-a dat unul foarte bun, și a văzut născîndu-se pe unul mai bun decît acela foarte bun. Noi vom fi purtați sub privirile tale într-un car mai falnic decît de obicei, și, în mijlocul urărilor de bine și al legămintelor care se vor face pe întrecute în prezența ta¹¹⁶, vom fi purtați, veseli și întrebîndu-ne din ce parte ajung pînă la urechile noastre aclamațiile cele mai însuflețite.

93. Și ceea ce pare că trebuie lăudat mai mult decît orice este faptul că tu lași să fie consuli aceia pe care i-ai făcut consuli; așa că din partea împăratului nici o primejdie, nici o teamă nu amenință și nu tulbură sufletele consulilor, nu vor avea să audă nimic împotriva voinței lor, nu vor avea să decreteze nimic din constringere. Această magistratură se bucură și se va bucura de respect, și nu ne vom pierde securitatea ca urmare a autorității noastre. Și dacă cumva va fi să se piardă ceva din prestigiul consulatului, vina va fi a noastră, nu a acestor vremuri. Căci este îngăduit, din punctul de vedere al împăratului nostru, este îngăduit consulilor să-și exercite autoritatea așa cum și-o exercitau înainte de împărați. Putem oare să-ți arătăm o recunoștință pe măsura binefacerilor tale? Decît doar să ne amintim întotdeauna că am fost consuli, și consuli ai tăi, să gîndim și să hotărîm ceea ce este vrednic de cine a fost consul, să ne preocupe interesele republicii în așa măsură încît să fim convinși că republica există, să nu ne preocupețim nici munca nici sfaturile, să nu ne socotim eliberați și, cum s-ar spune, înlăturați de la consulat, ci ca și cum am fi încă obligați și supuși acestei funcții, să-i consacram tot atîta muncă și strădanii de cîtă demnitate și considerație ne-am bucurat cînd am exercitat-o.

94. La sfîrșitul cuvîntării mele, eu, consul pentru cele omenești, vă rog, zei care sprijiniți și ocrotiți statul, și în special pe tine, Iupiter Capitolinus, să ne acorzi binefacerile tale și să faci ca toate darurile tale să dăinuiască veșnic.

Ai auzit ceea ce am cerut sub un împărat rău: ascultă ceea ce dorim pentru un împărat care este cu totul altfel. Nu te obosim cu rugăminți, nu te rugăm pentru pace, bună înțelegere, securitate, bogății, onoruri; o singură dorință a noastră a tuturor în care sînt cuprinse toate acestea: sănătatea împăratului. Și nu-ți dăm o grijă nouă. Căci l-ai luat sub ocrotirea ta încă de atunci cînd l-ai smuls din ghearele celui mai lacom tilhar; și nu fără ajutorul tău, atunci cînd toate culmile se clătinau, acesta care era deasupra tuturor a rămas neclintit: și a scăpat de cel mai rău împărat acela care nu putuse să scape de cel mai bun. Tu ne-ai dat semne neîndoielnice despre intențiile tale, atunci cînd, la plecarea lui în armată, ai încuviințat să i se acorde numele tău, demnitatea ta. Tu, dezvăluindu-ți gîndurile prin glasul împăratului, ai ales pentru el un fiu, pentru noi un părinte, pentru tine un *pontifex maximus*. Cu atît mai încrezător deci, fac aceleași legăminte pe care și el dorește să le facem pentru el, și te rog și te implor, „dacă el cîrmuiește bine statul și spre binele tuturor“, în primul rînd să-l ții în viață pentru nepoții și strănepoții noștri, și apoi să-i dai cîndva un succesor născut de el, format de el și pe care să-l faci asemenea lui, ca fiu adoptiv, sau, dacă soarta îi refuză un urmaș, să-l îndrumezi în alegerea pe care o va face și să-i arăți pe cineva care să merite să fie adoptat în Capitoliu. ¹¹⁷

95. Cit de mult vă datorez vouă, senatori, este cuprins și în documentele oficiale. Voi mi-ați prilejuit cea mai frumoasă dovadă de calm în tribunatul meu, de modestie în pretura mea, de lealitate și de tărie de caracter tocmai în acele sarcini pe care le-ați impus activității mele pentru apărarea aliaților noștri ¹¹⁸. Voi ați aprobat de curînd desemnarea mea pentru consulat cu asemenea aclamații încît înțeleg că trebuie să mă străduiesc tot mai mult ca să corespund acestui consens unanim al vostru, să-l fac să dureze și să sporească cu timpul. Căci eu nu uit că niciodată nu se poate aprecia mai just dacă un om a meritat sau nu o funcție, decît atunci cînd a obținut-o. Voi priviți doar cu bunăvoință și încredere acest angajament: dacă am fost atras în cariera magistraturilor de cel mai perfid împărat înainte de a-și da pe față ura lui pentru oamenii buni, după ce și-a dat-o pe față m-am oprit ¹¹⁹; cînd am văzut ce scurte se deschideau

drumurile către onoruri, am preferat un drum mai lung; dacă mă număr printre aceia care în vremuri grele erau îndurerați și amenințați, iar în vremuri bune, liniștiți și mulțumiți; dacă în sfârșit îl iubesc pe cel mai bun împărat tot atît de mult pe cît m-a urit cel mai rău, eu vă voi acorda întotdeauna respectul cuvenit, nu ca și cum m-aș socoti un consul care în curînd va fi un consular, ci ca și cum m-aș socoti un candidat la consulat.

CARTEA I

¹ *Septicius Clarus*, membru al ordinului equestru, prefect al pretoriului sub împăratul Hadrian; prin 121/122 e.n. cade în dizgrație, ajungând să fie considerat chiar dușman de către împărat.

² Această scrisoare este dedicația întregii opere. Pretinsa neglijență în ordonarea cronologică a scrisorilor trebuie interpretată în sensul că Plinius își păstrează latitudinea de a le publica în ordinea cea mai indicată pentru a le pune în valoare.

³ Ne surprinde că Plinius, al cărui gust, o afirmă chiar el mai departe, înclină către stilul împodobit, îl menționează ca model pe *Licinius Calvus*, poet și orator contemporan cu Cicero și renumit pentru stilul său sobru, lipsit de ornamente. Alături de Valerius Catullus, Valerius Cato și alții, Licinius Calvus a fost un reprezentant de seamă al poeziei neoterice (din gr. νεώτεροι), a căror năzuință era înnoirea poeziei tradiționale romane. Defectul neotericilor, ca și al alexandrinilor în lumea greacă (IV, n.8), era grija, uneori excesivă, pentru forma artistică a poeziei, în dauna fondului.

⁴ Cuvântul grec ἀήκοοι, tradus în latină prin *ampullae* = mici vase care conțineau culori sau parfumuri, este întrebuințat aici metaforic: Plinius face aluzie la ornamentele de stil frecvente la Cicero, în opoziție cu stilul simplu al lui Calvus, și cu cel sobru al lui Demosthene. Aprecierea pune în lumină nehotărîrea lui Plinius care oscila între *aticişti* și *asianişti* (vezi Prefața).

⁵ *Comum*: oraș în Galia transpadană (Lombardia), pe malul lacului Larius — azi Como.

⁶ *Pompeia Celerina*: vezi Prefața

⁷ *Ocriculum, Narnia, Carsulae*: localități în Umbria; *Perusia* (azi Perugia) — oraș în Etruria.

⁸ *Voconius Romanus*: coleg și prieten intim al lui Plinius, care îi obține de la împăratul Nerva *ius trium liberorum* (vezi și II, 13).

⁹ *M. Aquilius Regulus*, ajuns sacerdot în timpul lui Nero, apoi senator equestrian, este celebru și totodată odios prin denunțurile sale

împotriva unor oameni de seamă dintre contemporani, care au fost condamnați, exilați, executați în urma acuzațiilor și pledoariilor sale. Plinius, Tacitus, Marțial îl menționează pentru această conduită condamnată, făcând totodată și aprecieri asupra activității și calităților sale de orator.

¹⁰ *L. Iunius Arulenus Rusticus*: reprezentant de frunte al opoziției stoicilor; ca pretor sub Vitellius, în 69, este rănit în timpul ciocnirilor cu trupele lui Vespasian. Aluzia lui Regulus la cicatricea cu care a rămas în urma acestei răniri este contrară moravurilor antice, iar ironizarea defectelor fizice este blamată de toți oratorii latini. Rusticus este condamnat la moarte — în 93 — pentru că a făcut elogiul lui Thræsea Paetus și al lui Helvidius — familii înrudite (IX, 13) și celebre prin opoziția lor împotriva tiraniei, datorită căreia mulți dintre ei au căzut victime ale persecuțiilor lui Nero și Domițian (III, 11).

¹¹ *Mettius Carus* — delator în timpul lui Domițian, căruia îi înmânează un denunț și împotriva lui Plinius (VII, 27).

¹² Tribunalul centumvirilor, vezi Prefața

¹³ *Caccilius Celer* se pare că se bucura de o mare considerație printre contemporani.

¹⁴ *Fabius Iustus*: prieten intim al lui Plinius și al lui Regulus. Tacit îi dedică *Dialogus de oratoribus*.

¹⁵ *Vestricius Spurinna*: în 69 se află în fruntea trupelor lui Otho contra lui Vitellius. În 97 face parte, probabil, din solia trimisă la Traian ca să-i aducă acestuia la cunoștință adoptarea de către Nerva. Plinius vorbește deseori în scrisori despre el. Nerva îi decernează o statuie triumfală în urma victoriei armatelor conduse de el împotriva bructerilor.

¹⁶ Porticul înălțat de Augustus în cinstea împrătesei Livia, soția sa, era situat pe coasta Esquilinului.

¹⁷ *Iunius Mauricus* — fratele lui Arulenus Rusticus (vezi nota 10). El cere lui Domițian ca numele delatorilor să fie extrase din registrele imperiale și publicate. Exilat în 93, el este rechemat de Nerva, al cărui prieten intim era.

¹⁸ *Officium praetoris* (lat.) — ceremonia intrării în funcție a pretorului: prietenii și clienții se adunau la locuința noului pretor și formau un cortegiu conducându-l la sediul noii sale funcții.

¹⁹ Regulus ironizează admirația recunoscută a lui Plinius pentru Cicero.

²⁰ Joc de cuvinte privind numele lui *Regulus*, care este și acela al unei păsări foarte mici — *regulus regulus* = aușel. Datorită unei fabule a lui Esop, această pasăre era subiect de batjocură.

²¹ Regulus dispunea, în adevăr, de mari bogății (II, 20; IV, 2), care au dăinuit și după ce delatziunile au fost suprimate (vezi și IV, n. 17).

²² Intenția de a-i ataca pe delatori incolțește de pe acum în mintea lui Plinius care, cerind sfaturi unora dintre prieteni și chibzuind îndelung, o pune în aplicare mai târziu (vezi IX, 13).

²³ Pe tăblițele cerate se scria zgiriind ceara cu un stilet; pentru a șterge scrisul, ceara era netezită cu coada stiletului — lată și plată.

²⁴ Plinius refuză, cu abilitate, cererea prietenului său Rufus de a pleda împotriva locuitorilor din Baetica, pe care îi apăraseră împotriva lui Baebius Massa (III, 4; VI, 29; VII, 33); el nu-l poate apăra pe prietenul lui Rufus pledând împotriva locuitorilor din Baetica, dar poate să nu pledeze împotriva acestui prieten apărându-i pe cei din Baetica. Acestea erau principiile etice ale prieteniei și clientelei în antichitate: o binefacere îl angajează nu numai pe cel care o primește, ci și pe cel care o face și care trebuie să rămână consecvent primei lui binefaceri.

²⁵ Baebius Massa, prieten și protejat al lui Domițian, a fost condamnat pentru spolierea provinciei Baetica, al cărei guvernator fusese. La cererea provincialilor, și la insistențele senatului, Plinius a fost printre aceia care au susținut acuzarea (vezi VII, 33), atrăgându-și astfel mînia împăratului.

²⁶ Vechii romani împărțeau luna în trei: *kalendae* — prima zi a lunii, *nonae* — ziua a 7-a sau a 9-a (după cum luna avea 30 sau 31 zile) și *idus* — ziua a 13-a sau a 15-a. Pentru datare, ei indicau a cîta zi era înainte de aceste date fixe.

²⁷ Adică să-i citească lucrarea, făcînd și revizuirea ei.

²⁸ Bibliotecă înființată și înzestrată de Plinius, care îi asigură și un venit anual pentru întreținere.

²⁹ Prin asemenea donații — *alimenta* — care s-au înmulțit în timpul împăraților Nerva și Traian, romanii urmăreau să incurajeze pe cei care aveau copii.

³⁰ *Decurion*: senator în municipii sau în colonii; aici e vorba de municipiul Comum, orașul natal al lui Plinius.

³¹ Tinerii romani îmbrăcau toga virilă la 17 ani. În mod obișnuit, această ceremonie avea loc o dată cu sărbătorile *Liberalia* (17 martie), cînd tinărul era intovărășit în for de întreaga familie și de prieteni. El depunea în fața larilor familiei toga *praetexta* pe care o purtase pînă la această vîrstă, apoi urcau cu toții pe Capitoliu și era înscris printre cetățeni: această dată marca intrarea tinărului în viața civilă.

³² Sigilarea unui testament avea loc în prezența prietenilor testatorului (vezi și II, 20).

³³ *Advocatio* (lat.), consta în a sprijini, prin prezența și mărturia sa, pe cel care pleda.

³⁴ Consiliul prietenilor se reunea când trebuiau luate hotărâri importante.

³⁵ *Liberalia studia* (sau *liberales artes*): artele liberale: literatura, poezia, oratoria, filozofia, istoria, cunoașterea limbilor.

³⁶ *Euphrates*, filozof stoic din Tyr, elev al lui Musonius; ca și magistrul său, este mult influențat de cinici.

³⁷ E mai curînd acea *familiaritas* care la romani însemna și afecțiune de prieten, și relații de societate.

³⁸ Precizarea necesară, deoarece unii filozofi, în special dintre cinici, afixau o ținută neglijentă.

³⁹ Plinius era în vremea aceea *praefectus aerarii Saturni* (vezi Prefața).

⁴⁰ Aluzie la inițialele cuvintelor din formula S.V.B.E.E.V.: *si vales, bene est, ego valeo*, împrumutată de la greci, cu care Cicero își începea adesea scrisorile și care se vede că pe vremea lui Plinius căzuse în desuetudine.

⁴¹ *Calestrius Tiro*, prieten intim al lui Plinius, de aceeași vîrstă cu el; au fost tribuni militari, cvestori și pretori în același timp.

⁴² Cei din antichitate făceau diferență între moartea naturală și moartea violentă datorată destinului. Sinuciderea constituia o a treia categorie de moarte, foarte frecventă spre sfîrșitul republicii, datorită influenței stoicismului.

⁴³ Plinius vrea să spună că Rufus Corellius, despre care vorbește întotdeauna cu multă admirație, ar fi fost capabil să pună capăt zilelor lui Domițian.

⁴⁴ Lecturile în public erau la Roma un fel de instituție literară. Seneca afirmă că Asinius Pollio a fost primul care și-a convocat prietenii ca să le citească din lucrările lui. Deși foarte la modă în vremea imperiului, nu au avut mare influență asupra literaturii, căci au degenerat cu timpul și nu și-au mai atins scopul.

⁴⁵ E vorba de fapt de lipsa de interes a unor preținși poeți, amatori.

⁴⁶ *stationes* (lat.) erau săli publice, unde romanii se adunau pentru a discuta. Iuvenal le menționează ca localuri publice, alături de băi și teatre.

⁴⁷ *praefatio* (lat.) era cuvîntul de introducere la o lectură în public sau la o conferință.

⁴⁸ *M. Nonianus*, istoric și om de seamă, menționat de Tacitus și de Plinius cel Bătrîn.

⁴⁹ O binefacere, în antichitate, îi impunea celui îndatorat un tribut de recunoștință, dar interzicea binefăcătorului să reclame plata acestui tribut.

⁵⁰ *Iunius Mauricus*, vezi n. 17.

⁵¹ *Arulenus Rusticus*, vezi n. 10.

⁵² *Minicius Acilianus*: cvestor, tribun al poporului; unii cercetători presupun că l-ar fi instituit pe Plinius moștenitor pentru o parte din averea sa (vezi și II, 16).

⁵³ *Princeps equestris ordinis* (lat.): cel care era înscris în fruntea listei cavalerilor.

⁵⁴ A refuzat *adlectio inter praetorios*, o favoare acordată de împărați oamenilor de seamă, care nu îndepliniseră magistraturile prin care li se deschidea intrarea în senat — cvestura și celelalte. *Adlectio inter praetorios* îi asimila pe aceștia senatorilor care exercitaseră pretura, dar nu și aceluia care fuseseră consuli.

⁵⁵ Renumit pentru austeritatea moravurilor.

⁵⁶ Spre deosebire de tatăl său, Acilianus a parcurs primele trei trepte din *cursus honorum*.

⁵⁷ *Ingenuus* (lat.): copil născut liber.

⁵⁸ *Census* (lat.): avere; pentru un membru al ordinului evestru, ca și pentru magistraturi și pentru senatori, censul obligator se ridica la sume destul de mari și care au crescut în timpul imperiului.

⁵⁹ Plinius arată în această scrisoare, cu ironie fină, diferența între o masă simplă, dar la care convivii au parte de satisfacții de bun gust — de natură intelectuală, artistică — și o masă bogată, la care însă distracțiile sînt de un gust îndoielnic (vezi și IX, 17).

⁶⁰ *Gaditanae* (lat.): dansatoare spaniole din orașul Gades (azi Cadix), sau melodiile care însoțeau dansurile lor, foarte gustate pe atunci.

⁶¹ Gîndul ne duce la masa celui bogat zgircit ridiculizată de Horațiu (*Sat.*, II, 8) sau la ospățul lui Trimalchio, din *Satiriconul* lui Petronius.

⁶² Asocierea numelor lui Catul și Calvus, pentru a desemna un stil pur și cizelat, este tradițională în literatura imperială (Horațiu, Propertiu, Ovidiu). Ca și frecvențele referiri la Cicero, această afirmație a lui Plinius denotă preferințele lui pentru scriitorii „vechi”, chiar dacă în unele pasaje el se apropie de cei contemporani.

⁶³ Este vorba, fără îndoială, de scrisori destinate publicării, ca și ale lui Plinius.

⁶⁴ La romani, fetele se căsătoreau foarte tinere — 12—13 ani. O femeie, care la 20 de ani nu avea copii, era pasibilă de sancțiunile

prevăzute de Augustus pentru celibat și *orbitas* (părinți fără copii). De aceea educația unei tinere fete nu putea fi desăvârșită în momentul căsătoriei, sarcina aceasta revenindu-i, în continuare, soțului.

⁶⁵ *Lucius Iunius Silanus*, strănepotul lui Augustus și una din cele mai celebre victime ale lui Nero.

⁶⁶ *Brutus*, *Cassius*, numele ucigașilor lui Caesar constituiau sub imperiu un simbol al opoziției. Iunia, sora lui Brutus și soția lui Cassius, era nepoata lui *Marcus Porcius Cato*.

⁶⁷ Nu e vorba de o superstiție; stoicii credeau în intervenția providenței în viața oamenilor, iar visele erau mijlocul ei de comunicare cu oamenii.

⁶⁸ Interpretarea viselor era o adevărată artă în antichitate; existau tratate — *Onirocritica* — pentru tălmăcirea viselor.

⁶⁹ Este vorba de *tribunalul centumvirilor* (vezi Prefața).

⁷⁰ O regulă de morală antică.

⁷¹ Afirmatie care ne informează asupra censului pretins decurionilor (vezi n. 30).

⁷² Asemenea acte de dărnicie erau frecvente în antichitate. Plinius dă dovadă de multe asemenea generozități.

⁷³ Pentru romani această recomandatie nu era considerată o lipsă de delicatețe din partea binefăcătorului.

⁷⁴ *Asinius Pollio*, orator renumit, autor de versuri.

⁷⁵ *Caelius Rufus* — orator roman, apărat de Cicero în discursul *Pro Caelio*.

⁷⁶ Gustul romanilor înclina către statui colosale.

⁷⁷ Plinius reproduce părerea unui partizan al simplității străvechi, al felului de a vorbi recomandat de primii oratori în școlile stoicilor. El revine de nenumărate ori asupra acestei probleme, în special în scris. IX, 26. La fel și Quintilian era împotriva unei simplități exagerate.

⁷⁸ Cicero ne informează (*Brut.*, 57, 105) că în timpul său s-a hotărât ca un proces să nu mai fie încredințat unui singur avocat, ci mai multora, lucru cu care marele orator nu era de acord.

⁷⁹ Predilecția pe care o manifestă Plinius pentru cărți voluminoase era frecvent întilnită la literații vremii.

⁸⁰ Cicero, *In Verrem*, II, 4, 3, 5: este știut că această parte din discurs nu a fost rostită, ci numai scrisă. Cicero vrea să dea impresia că îi scapă acest nume pe care i-l suflă grefierul sau cineva din public.

⁸¹ Este vorba de numărul de clepsidre — care varia după proces — acordat duratei unei pledoarii (vezi și II, 11; VI, 2). Durata scurgerii apei într-o clepsidră — aproximativ un sfert de oră.

⁸³ Aceleași comparații între diversitatea muncilor în cultivarea pământului și aceea pentru formarea oratorului, ca și la Quintilian (I, 12, 7); Cicero compară nestatornicia judecății omenești cu întemperiile.

⁸³ *Titius Aristo*, jurist renumit, face parte din consiliul lui Traian.

⁸⁴ Puterea și rolul exemplului în educația și în formarea cetățeanului cit și în comportarea lui civică și socială este deseori dezbătută de oratorii antici.

⁸⁵ Această cumpănire a vorbelor era pentru romani o dovadă de distincție. Plinius o subliniază la oamenii foarte serioși.

⁸⁶ Porticul — galerie cu coloane (origine helenistică) — era locul de plimbare și întâlnire al romanilor. Cel mai căutat era porticul din Cîmpul lui Marte.

⁸⁷ Epitet consacrat pentru a desemna inviolabilitatea tribunului.

⁸⁸ Vezi Prefața.

⁸⁹ Prerogativele puterii tribuniciene la care face aluzie Plinius aici erau, sub imperiu, mai mult onorifice. Totuși uneori senatul ținea seama de ele (vezi IX, 13).

⁹⁰ Este vorba de Suetonius.

⁹¹ Este acel *suburbanum* — vilă în apropierea Romei — care avea avantajele prețuite atât de mult de Plinius la moșia sa din Laurentum (vezi II, 17; IV, 6).

CARTEA II

¹ *Voconius Romanus* — vezi I, n.8.

² *Verginius Rufus*, membru al ordinului equestru, una dintre cele mai de seamă figuri ale vremii; comandant al armatelor romane din Germania, îl înfringe, în 69, pe Iulius Vindex (legat în provincia Gallia Lugdunensis) care se răsculase împotriva lui Nero; în urma acestei victorii soldații îi oferă imperiul, dar el îl refuză. Consul pentru a doua oară în 69, el trece de partea lui Otho; refuză pentru a doua oară imperiul care i se oferă după lupta de la Bedriacum. Tutore și protector al lui Plinius. La moartea lui, în 97, i se decretează funeralii naționale.

³ Discursul pe care tradiția cerea ca noii consuli să-l rostească la intrarea în funcție.

⁴ De obicei discursul funebru era rostit de o rudă apropiată. Dar pentru oamenii de seamă senatul desemna uneori pe acela care să-l rostească. Tacitus, la vremea aceea, era cunoscut și prin publicarea operei sale *Agricola*.

⁵ Vezi Prefața.

⁶ Era ceea ce se numea *suffragator* (cel care susținea candidatura cuiva) al lui Plinius.

⁷ Pentru romani era o datorie cetățenească să ia parte la asemenea ceremonii tradiționale, fie că era vorba de simpli particulari, sau chiar de împărați.

⁸ Colegiile de preoți, la propunerea împăratului, îi desemnau pe cei considerați demni să le fie colegi.

Isaeus, renumit retor asirian, venit la Roma după ce trecuse de 60 de ani.

¹⁰ Gest aproape ritual pentru un orator înainte de a lua cuvântul.

¹¹ Asupra felului cum trebuie să studieze și să se pregătească un orator, vezi VII, 9.

¹² În antichitate improvizațiile erau foarte apreciate, dar ele erau de fapt minuțios pregătite sau erau rodul unei practici îndelungate, a unor studii și memorări făcute cu multă trudă.

¹³ *Viva vox* — spune Plinius — cuvinte devenite expresie.

¹⁴ Anecdotală descori citată în antichitate.

¹⁵ Funcția de *praefectus aerarii Saturni* (vezi Prefața) îi impunea lui Plinius mari cheltuieli de reprezentare.

¹⁶ Plinius se plinge adesea de veniturile mici care îi revin de la proprietățile lui.

¹⁷ Moderația bine cumpănită într-o binefacere o recomandă și Cicero (*Off.*, II, 15, 54–55).

¹⁸ Comparația între o compoziție literară și o operă de artă plastică este des întâlnită în lucrările scriitorilor din antichitate.

¹⁹ *Minores amici* — cum spune Plinius — sînt clienții: oameni care nu posedau nici o avere și depindeau de un patron bogat și nobil, de la care primeau ajutor și protecție, în schimbul unor anumite obligații. Acești patroni își primeau în zorii zilei clienții, care veneau să le prezinte *salutatio* (salutația).

Ca și Plinius, Marțial, Seneca, Iuvenal protestează împotriva încălcării legilor tradiționale ale ospitalității și prieteniei, prin diferențierea prietenilor.

²⁰ *Vestricius Spurinna* — vezi I, n. 15.

²¹ Triumful, în epoca imperială, era rezervat numai împăratului, comandant suprem al armatei; generalii, care erau numai trimișii săi, primeau doar „ornamentele triumfale“, sau li se înălța o statuie triumfală.

²² Trompetele dădeau semnalul începerii spectacolului.

²³ *Bructerii*: populație germanică (din regiunea Westfaliei de azi).

²⁴ Plinius a confirmat afecțiunea sa pentru acest tinăr prin elogiul funebru pe care i l-a scris (III, 10).

²⁵ *Larius* — lacul Como.

²⁶ *laticlavus* — bandă de purpură care împodobea tunica senatorilor și a cavalerilor romani.

²⁷ Metafore împrumutate de la cursele de circ.

²⁸ Condamnarea lui Marius Priscus a dat satisfacție tuturor oamenilor cinstiți, nu numai pentru că era meritată, dar și pentru că ea trebuia să servească și ca exemplu, lucru la care romanii țineau foarte mult (vezi și VI, 29).

²⁹ *Marius Priscus*, proconsul în Africa, prin 97—98. La cererea locuitorilor acestei provincii, Plinius susține acuzarea lor și obține condamnarea, pentru delapidare, a fostului proconsul.

³⁰ Procesele pentru delapidări se judecau de către o comisie specială a senatului.

³¹ În materie juridică puterea senatului nu avea limite precise.

³² *Septemviri epulones*: ultimul din cele patru mari colegii de preoți, prezidau oșpețele sacre închinat lui Iupiter.

³³ Recunoscîndu-și vina de delapidare, Marius Priscus urma să-și primească pedeapsa cuvenită, adică excluderea din senat și toate urmările ce decurgeau din această condamnare.

³⁴ Care îi era și secretar.

³⁵ *Cornutus Tertullus*, prefect al vistieriei în același timp cu Plinius; consul desemnat și apoi consul, tot împreună cu Plinius.

³⁶ *Relegatio* (lat.): o formă de exil, cu fixarea obligatorie a locului, dar cu păstrarea averii și a dreptului de cetățenie. Interzicerea șederii într-o anumită regiune era tot o formă de *relegatio*.

³⁷ *discessio* (lat.): numărarea voturilor în senat pentru propunerile care se făceau consta în gruparea susținătorilor unei păreri în jurul aceluia care a emis-o; *discessionem facere in sententiam alicuius* = a trece de partea cuiva.

³⁸ Senatorii nu erau obligați să-și mențină părerea la care se raliaseră la început; chiar acela care se pronunțase primul putea să adopte o părere emisă după el de alt senator.

³⁹ Despre lipsa de scrupule a lui Regulus vezi și I, 5; II, 20.

⁴⁰ *Leptis*, oraș pe țărmul Africii, provincie în care fusese proconsul Marius Priscus.

⁴¹ Este vorba de acele oi pe care proprietarii, în unele regiuni ale Italiei, le îmbrăcau cu piei pentru a le proteja lina *delicatissima* — spune Plinius.

⁴² Interzicerea de a lua parte la tragerea la sorți a provinciilor, adică refuzul de a acorda un post efectiv unui magistrat odată numit, era o pedeapsă uzuală. Tacitus (*An.*, VI, 40) o consideră o condamnare la moarte deghizată.

⁴³ *Neratius Priscus*, prefect al vistieriei statului, consul sufect (în 83 sau 87), legat *pro praetore* în Pannonia (prin 102/103); jurisconsult, consilier al lui Traian — care intenționa să-l lase succesor — și al lui Hadrian.

⁴⁴ Când Plinius îi scrie această scrisoare, cerându-i un post pentru Voconius Romanus, Neratius Priscus era comandantul unei armate puternice, calitate în care își putea alege subalternii.

⁴⁵ *Ius trium liberorum*, vezi Prefața.

⁴⁶ *Manceps* (lat.), era reprezentantul unei societăți care se ocupa cu asemenea prestații către public și asigura reușita, distribuind *sportulae* (vezi nota urm.).

⁴⁷ Aceste daruri — *sportulae* — se împărțeau de fapt nu în *tricladium* (sufragerie), ci în vestibul sau *atrium*. Unii însă numeau *sportulae* și acele *xenia* — daruri neînsemnate, oferite invitaților la mesele solemne.

⁴⁸ *Lauliceni*: „lăudători de profesie“ — de la *laudare* (a lăuda) și *cena* (masă): cei angajați să aplaude la mese.

⁴⁹ *Larcius Licinus*, avocat, autorul lucrării *Ciceromastix*. Era amator să cumpere culegerea de extrase a lui Plinius cel Bătrîn (vezi III, 5).

⁵⁰ *Domitius Afer*, orator celebru, care revine la clasicismul elocinței ciceroniene. Originar din Gallia (14 î.e.n. — 59 e.n.).

⁵¹ Ținutul *marsilor*, locuitori din Latium, era situat la est de Roma.

⁵² Codicilii erau dispoziții adăugate testamentelor după sigilare, și nu aveau valoare, decît dacă erau menționate în cuprinsul testamentului.

⁵³ Tot acest pasaj nu este prea clar; poate că Plinius vrea să aducă laude libertății instaurate de Traian, care suprimase delațiunile și restabilise dreptul de a testa.

⁵⁴ Cu privire la locul unde era situată această vilă, munca arheologilor, care se străduiesc de două secole să reconstituie planul construcției, e departe de a fi ușurată prin indicațiile cuprinse în descrierea lui Plinius.

⁵⁵ *Pas* — măsură de lungime — 1,50 m.

⁵⁶ *Cavaedium* (lat.) — unui cercetători îl traduc „salon descoperit“ — care constituie un fel de puț de lumină.

⁵⁷ Această predilecție pentru încăperile încălzite de soare, tipică pentru romanii meridionali, își are explicația și în nevoia de apărare împotriva intemperiilor, atât de frecvente în sudul Italiei. De aici — preocuparea de a păstra căldura soarelui înmagazinată în încăperi transformate într-un fel de sere.

⁵⁸ *Hypocauston* — cuptor situat în subsol și încălzit cu lemne: aerul cald era transmis prin canale căptușite cu cărămizi în camerele clădirii (vezi și nota urm.).

⁵⁹ Băile erau încăperi esențiale pentru o locuință romană. Rezervoarele de apă din băile exterioare clădirii erau încălzite de soare (V, 6), cele interioare, prin încălzire artificială — centrală, am spune — similară principiului caloriferelor — ca aici.

⁶⁰ Practicat de romani în special înainte de baie.

⁶¹ Era genul de încăperi îndrăgite de romani pentru că le oferea sentimentul securității față de zbuciumul unei mări agitate.

⁶² *Cryptoporticus* (din gr.): portic acoperit.

⁶³ Acest pasaj nu este deloc clar în starea actuală a manuscriselor.

⁶⁴ *Saturnalia*: sărbători în cinstea lui Saturn (aveau loc în jumătatea a doua a lunii decembrie), când sclavii erau tratați ca cetățeni liberi, având dreptul să-și trateze stăpînul de la egal la egal, și chiar să-și arate nemulțumirea față de stăpînii lor.

⁶⁵ Este vorba de *Vicus Augustanus*, un tirg în imediata apropiere a vilei lui Plinius.

⁶⁶ Respectul tinerilor pentru oamenii mai în vîrstă era tradițional pentru moravurile romanilor; în epoca imperială tinde să dispară.

⁶⁷ Erau mulți retori în vremea aceea. Învățămîntul de stat fusese organizat de Vespasian, și Quintilian a fost primul retor titular al unei catedre publice.

⁶⁸ Fiindcă, așa cum spune și Iuvenal, se pare că profesorii alergau după elevi.

⁶⁹ Lectura în public a pledoariilor nu era încă obișnuită așa cum era aceea a poemelor lirice, epice, didactice, a tragediilor, comediilor, a operelor istorice sau biografice.

⁷⁰ Gesturile și mișcările în timpul rostirii unui discurs erau, pentru oratori, mai libere în antichitate decît în zilele noastre, și chiar recomandabile.

⁷¹ Plinius a spus, nu o dată, că el se adresează unor auditori erudiți.

⁷² Se zice că Regulus ar fi sfișiat cu dinții cadavrul lui Piso.

⁷³ Din cauza sistemului numeric, calculele erau foarte complicate la romani, de aceea ei se serveau de degetele celor două miini ca de adevărate mașini de calculat.

⁷⁴ *Climactericus annus* (lat.), însemna, în termeni astrologici, anul de vîrstă în care sănătatea cuiva era în mare primejdie. Anii aceștia erau cei divizibili prin 3, 7 sau 9.

CARTEA III

¹ Această ordine în succesiunea fenomenelor cerești era foarte pe gustul stoicilor, care căutau să o imite în viață. Iar pentru Plinius era o mare stisfacție această organizare metodică în viața cuiva (vezi și III, 5; IV, 23; IX, 36 și 40).

² În antichitate oamenii obișnuiau să studieze întinși pe un pat special pentru lucru — *lectus* sau *lectulus* — și fără încălțăminte.

³ Romanii nu cunoșteau diviziunea zilei în ore egale, ei împărțeau atît ziua cît și noaptea în cîte 12 ore, egale între ele dar neegale după anotimp și latitudine. Orele zilei se numărau de la răsăritul și pînă la apusul soarelui, erau deci mai scurte iarna și mai lungi vara; orele nopții se numărau de la apusul și pînă la răsăritului soarelui. Durata unei ore varia între 3 și 5 sferturi din ora noastră. În orice anotimp, ora a șasea se sfirșea — și a șaptea începea — la amiază, după cum noaptea, ora a șasea se sfirșea — și a șaptea începea — la miezul nopții.

⁴ Se crede că odele atribuite lui Spurrinna sînt apocrife.

⁵ Norme de igienă frecvente la romani și foarte recomandabile pentru vîrstnici.

⁶ Vase de *Corint* — dintr-un aliaj de metale, în care predomina bronzul. Calitatea aliajului și măiestria execuției le dădea o mare valoare.

⁷ Aceeași dorință, a unei vieți de tihnă, retrase — exprimată de Cicero (*Ad fam.*, IX, 6, 5).

⁸ *Altinum* — oraș în nordul Italiei (regiunea Veneției).

⁹ Preocuparea pentru alegerea unui profesor este caracteristică vremurilor. Învățămîntul public fusese organizat (vezi și II, nr. 67). Plinius laudă grija lui Traian (*Panegiric*, 47) pentru instruirea tinerilor.

¹⁰ Fiul Corelliei urma deci să treacă la o școală de retorică latină; pînă atunci nu frecventase școli publice; studiile de „gramatică“ se puteau face și în casă, sub îndrumarea unui profesor.

¹¹ Un templu clădit la Tifernium Tiberinum; despre inaugurarea lui vezi IV, 1.

¹² „Colegii mei“ — se referă, probabil, și la *praefecti aerarii militaris*, căci, ca prefect al vistieriei statului, Plinius avea un singur coleg.

¹³ Procesul împotriva lui Baebius Massa (VII, 33) avusese loc cu 8 ani înainte.

¹⁴ Plinius nu era numai avocatul provinciei Baetica (I, 7), dar și oaspetele ei. Deci consideră că are față de ea nu numai îndatoririle unui oaspete oficial, ci și pe acelea ale unui oaspete particular; apărarea ei era deci și o obligație asumată de bună voie, nu numai impusă de senat (vezi și III, 7).

¹⁵ Vezi I, n. 25.

¹⁶ Procesul lui Classicus — III, 9.

¹⁷ În afară de *Istoria Naturală*, nu ni s-a păstrat nici una din operele lui Plinius cel Bătrîn.

¹⁸ Lucrare menționată de Tacit și Suetonius.

¹⁹ Gramaticii Charisius, Diomedes, Priscianus citează pasaje din această lucrare.

²⁰ Operă lăudată de Quintilian (X, 1, 103).

²¹ *Vulcanalia*: sărbători în cinstea zeului Vulcan, celebrate la 23 septembrie, cînd se începeau unele munci agricole. Orice lucrare începută la această dată se bucura de auspicii favorabile, după o credință populară.

²² Era ora salutației (*antelucana*) (vezi și II, n. 19).

²³ Plinius cel Bătrîn era prietenul împăratului Vespasian.

²⁴ *Notarius* (lat.): sclavul care nota ce i se dicta, după un sistem ca acela stenografic, folosind semnele tironiene, inventate de Tiro, libert și secretar al lui Cicero.

²⁵ *Larcus Licinus*, vezi II, n. 49.

²⁶ Templele serveau drept muzee pentru operele de artă.

²⁷ *Silius Italicus*: poet epic, autorul epopeii *Punica*. Avocat delator în timpul lui Nero, consul, apoi proconsul în Asia. A murit în Campania; avea, pe pămînturile lui, mormîntul lui Vergiliu.

²⁸ *Clienții*, vezi II, n. 19.

²⁹ Probabil întoarcerea lui Traian din Pannonia.

³⁰ Napoli era pe atunci locul de reședință al multor scriitori renumiți.

³¹ Coincidențe pe care romanii le urmăreau cu mult interes, încercînd să deslușească ce prevestiri puteau conține.

³² Herodot o spune.

³³ Plinius exprimă adesea dorința de a nu fi dat uitării după moarte și, pentru aceasta, importanța de a lăsa posterității opere nepieritoare.

³⁴ Al treilea și ultimul dintre marile procese în care Plinius susține acuzarea împotriva guvernatorilor unor provincii.

³⁵ În acest proces erau antrenați un mare număr de acuzați, atît din cadrul familiei proconsulului, cît și din provinciali în subordinea lui.

³⁶ Anecdotală cunoscută, povestită și de istoricul Valerius Maximus.

³⁷ Apărarea lor consta în a face pe altul răspunzător de culpa lor — una din cele trei metode tradiționale de apărare — după Quintilian.

³⁸ Soțiile guvernatorilor erau de multe ori implicate în procesele intentate de provincii soților lor.

³⁹ *Altercatio* (lat.), era o discuție-dialog cu partea adversă.

⁴⁰ *Ordo praeposterus* (lat.), se opune ordinei cronologice. Așa, în *Eneida*, căderea Troiei este povestită după ce troienii ajung în Africa. De fapt la Plinius această omisiune este simulată.

⁴¹ Procedeu stilistic recomandat de Quintilian (VI, 1,3).

⁴² Este vorba de un elogiu funebru; Regulus scrie elogiu funebru al fiului său (IV, 7).

⁴³ *Artemidorus*, filozof grec, gonit din Roma în 92, de Domițian, o dată cu ceilalți filozofi.

⁴⁴ Sosius Senecio, Arulenus Rusticus, Mauricus, Helvidius Priscus și Fannia, Helvidius fiul — s-au distins prin rigiditatea stoică cu care au înfruntat ura cruntă a împăraților.

⁴⁵ *C. Musonius Rufus*, cavalier roman, filozof stoic; exilat în 65, este rechemat de Galba în 69. Expulzat din Roma o dată cu ceilalți filozofi, este rechemat de Titus. Epictet și Euphrates au fost elevii lui.

⁴⁶ Aluzie la o anecdotală, după care Cato a fost surprins într-o posură deloc lăudabilă, la o oră la care alții se duceau la patroni pentru *tsalutatio*.

⁴⁷ Este vorba de *Panegiricul* lui Traian.

⁴⁸ *Formiae*, oraș la Marea Tireniană, în sudul Lațiului.

⁴⁹ Podeaua era încinsă de dedesubt, unde era acel *hypocauston* (vezi II, n. 58).

⁵⁰ Comportamentul plin de omenie al lui Plinius față de sclavi îl face să nu privească cu teamă pentru el ura pe care le-a stîrnit-o Larcus Macedo sclavilor proprii.

⁵¹ *Anteambulo* (lat.), era sclavul însărcinat să deschidă drum prin mulțime stăpînului său.

⁵² *M. Tullius* : Cicero.

⁵³ *Fannia*, fiica Caecinieii Arria și soția lui Helvidius Priscus, pe care îl urmează în exil. În 93 este exilată chiar ea, și rechemată în 97. Plinius face elogiul ei (VII, 19).

⁵⁴ *Arria*, soția lui Caecina Paetus și mama Caecinieii Arria, soția lui Thrasea (vezi n. 56).

⁵⁵ *Caecina Paetus* este condamnat la moarte în 42, ca participant la răscoala lui Scribonianus — guvernatorul Iliriei — împotriva împăratului Claudius, și ucis din ordinul acestuia.

⁵⁶ *Thrasea Paetus*, îndeplinește multe funcții senatoriale. Spre sfârșitul vieții este acuzat de lezmajestate, și moare în 66.

⁵⁷ *Panegiricul* lui Traian, așa cum îl cunoaștem azi, nu este acela roslit de Plinius; așa cum afirmă chiar el, scriitorul l-a revăzut și amplificat.

⁵⁸ Elogiul virtuților celor morți — servind de exemplu pentru cei în viață — era un principiu călăuzitor pentru educarea tineretului în antichitate.

⁵⁹ *Libelli* (lat.), erau de fapt un fel de programe, atit pentru spectacole cit și pentru lecturile în public, și conțineau uneori extrase din lucrare (vezi și II, 5).

⁶⁰ Teatrul latin era pe atunci în plină decadență, locul lui fiind luat de pantomimă.

⁶¹ Încă o dovadă a nehotăririi lui Plinius în privința stilului pentru care optează: acela sobru și sever, așa cum recomanda Quintilian, sau acela împodobit; el însuși înclina cînd pentru unul (I, 20), cînd pentru celălalt (IX, 26).

⁶² *Procurator* (lat.), avea în grija lui administrarea unor proprietăți.

⁶³ *Actor* (lat.), termen generic pentru a desemna un subaltern însărcinat cu o gestiune.

⁶⁴ *Topiarii* (lat.), grădinari care tăiau în chip artistic arbuștii.

⁶⁵ Pasaj foarte discutat de editori, cărora li s-a părut obscur, pentru că manuscrisele prezintă multe corecturi. Unii cercetători, ca Anne-Marie Gillemmin, consideră că această frază trebuie înțeleasă în felul următor: sclavii foarte buni erau plătiți mai scump la cumpărare, și nu trebuiau puși în lanțuri, așa cum erau aceia cumpărați mai ieftin.

⁶⁶ Este vorba de *Pompeia Celerina* (vezi Prefața).

⁶⁷ Votul secret în senat a fost instituit prin legea Gabinia, în 139 î.e.n. Numele celor aleși erau scrise pe tăblițe cerate. Tiberius a suprimat dreptul de vot, și de atunci magistrații erau aleși de senat.

⁶⁸ *Comitia* (lat.), adunări ale poporului pentru alegerea magistraților. După desființarea comițiilor populare de către Tiberius (14 e.n.), numirea magistraților se făcea în comițiile senatoriale.

⁶⁹ Juriu la care pretorii trimiteau procesele intentate unor străini, sau unor comunități politice. Procedura fiind mai rapidă decît aceea a oricăror alte tribunale, judecătorii nu mai puteau fi corupți, timpul foarte scurt nemaiîngăduind manevrele necesare.

⁷⁰ *Ministrare* (lat.), era termenul folosit pentru oficiul pe care-l făceau sclavii, umplînd cupele stăpînilor la masă.

⁷¹ Singura indicație asupra locului unde era locuința lui Plinius. Pe Esquilin locuiseră și Vergiliu, și Propertiu.

⁷² *Arpinum*: patria lui Cicero.

⁷³ Vezi Marțial, X, 19, 12.

CARTEA IV

¹ *Fabatus*, bunicul după tată al Calpurniei, soția lui Plinius (vezi Prefața). Este prima scrisoare în care se vorbește de familia Calpurniei; această căsătorie a avut loc, probabil, de curînd, altfel nu putea să nu pomenească nimic pînă acum despre Calpurnia și familia ei, cînd în tot restul corespondenței vorbește atît de des. (În scrisorile adresate lui Fabatus, care îi era lui Plinius *prosocer*, nu am tradus acest cuvînt prin „bunicul soției“, așa cum îl traduc dicționarele, ci prin „bunicul său“, deoarece în limbajul familiar noi nu facem această diferențiere, cînd ne adresăm direct persoanei înrudite.)

² Aprecierea răutăcioasă ne surprinde la Plinius, chiar dacă e vorba de Regulus, pe care am văzut că l-a judecat întotdeauna fără cruțare, pentru lipsa lui de scrupule, lăcomia, lipsa de suflet.

³ *Emancipare* (lat.): a scoate de sub tutelă: fiul, moștenitor al mamei, a fost scos de sub tutela tatălui, și Regulus îi „captează“ moștenirea, ca pe a unui străin.

⁴ Pasiunea pentru animale, în special pentru caii mici de rasă britanică, era una din plăcerile „la modă“ pe care și le puteau permite numai tinerii din familii cu o situație ca aceea a lui Regulus.

⁵ Reminiscente ale obiceiului străvechi de a îngropa împreună cu cel mort tot ceea ce i-a fost drag în viață.

⁶ *Arrius Antoninus*, bunicul împăratului Antoninus Pius. Plinius vorbește des de el; a scris poeme în limba greacă.

⁷ Homer, *Il.*, I, 240.

⁸ *Callimachos*, poet elegiac grec din Cyrene, reprezentant de seamă al poeziei alexandrine, care se caracteriza printr-un adevărat cult al formei.

⁹ *Herodes (Herodas)*, poet grec, contemporan cu Cicero.

¹⁰ Este vorba nu de tribunatul militar ecvestru, pe care Plinius îl mai cere pentru alți prieteni ai săi, ci de acel tribunat care constituia prima treaptă în *cursus honorum*.

¹¹ *Inventio* (lat.) este darul de a răspunde prompt, sau a găsi subiect potrivit atunci când e nevoie.

¹² Parodiarea definiției oratorului adoptată de stoici și atribuită și de Quintilian lui Cato: *vir bonus, dicendi peritus* — iar aici — *vir malus, dicendi imperitus*.

¹³ *Augur*: preot care prezicea viitorul, după cîntecul și zborul păsărilor, fiind considerat ca interpret care transmitea oamenilor voința zeilor. Practic, puterea augurilor care, de fapt, hotărau ținerea adunărilor, era foarte mare.

¹⁴ Colegiul augurilor recurgea uneori la cooptarea de noi membri, pentru completarea numărului lor. Începînd cu Augustus, augurii erau numiți de împărați, rareori erau cooptați.

¹⁵ Cicero.

¹⁶ *Iulius Bassus*, cvestor, și mai tirziu proconsul în Bithynia, este acuzat de corupție, de această provincie, și judecat — în 103—104. Deși nu a fost condamnat, hotărîrile lui administrative au fost abolite.

¹⁷ Delatorii erau stimulați prin primele care le reveneau din averile confiscate ale condamnaților (a 4-a parte).

¹⁸ Obiceiul era ca senatul să ridice ședința la lăsarea nopții — așa cum spune și Plinius puțin mai înainte. În mod excepțional ședința se prelungea după aprinderea luminii.

¹⁹ Dreptul senatorial prevedea și cazul în care un senator se ralia la părerea celui care opinase înaintea lui, adăugîndu-i o completare.

²⁰ *Pallium* (lat.): haină grecească; un profesor de retorică greacă îmbrăca la cursuri *pallium*, iar un profesor de retorică latină, *toga*.

²¹ *Apa și focul* — formulă care îi indica pe cei surghiuniți.

²² Legea condamna pe vestala vinovată să fie îngropată de vie, supliciu care mai era deci în vigoare și la sfîrșitul sec. I e.n.

²³ *Regia*: palatul pontifilor, vecin cu templul Vestei care, sub republică, era o anexă a unui edificiu mai vast, cunoscut sub numele de *Atrium Vestae* = casa vestalelor.

²⁴ Marea vestală înălța rugi zeilor pentru victoria armatelor romane, ar ruga ei se considera că era ascultată sau nu, după cum vestala era

sau nu, castlă. Afirmatia vestalei Cornelia cu privire la victoriile lui Domițian poate avea un dublu sens: dovada neprihănirii vestalei sint victoriile împăratului, sau: dacă împăratul se îndoiește de neprihănirea vestalei, pune sub semnul întrebării înseși victoriile sale. Se știa că Domițian sărbătorise triumfuri pentru victorii asupra unor popoare pe care de fapt nu le învinsese, lucru la care Plinius face aluzie mai departe.

²⁵ Camera subterană, unde urma să fie îngropată de vie marea vestală, se afla într-o clădire situată în *Campus sceleratus*, pe Quirinal.

²⁶ *Stola* (lat.): haina purtată de preotese.

²⁷ Pedepasa obișnuită în asemenea cazuri: vinovatul era biciuit pînă murea.

²⁸ Răspunsul succint al lui Senecio îi amintește lui Plinius un model de narațiune concisă, redat de Quintilian (10, 1, 49), pentru a anunța moartea lui Patrocle.

²⁹ Probabil în nordul Italiei, la Altinum, unde Arrianus Maturus se retrăsese (vezi III, 2).

³⁰ *Toga praetexta* (lat.), vezi I, n. 31.

³¹ Învățămîntul public nu era încă organizat la Comum; deci și Plinius a fost nevoit să studieze gramatica și retorica la Roma, unde învățămîntul public începuse să fie organizat.

³² *Lusus* denumea în latină orice poezie cu un conținut serios sau nu, scrisă pe un ton de glumă; de aceea lectura lor nu era recomandabilă pentru femei și tineri. Mentalitatea, de altfel tradițională, că versurile ușoare nu vădese neapărat un poet neserios — și Plinius citează mai departe versurile în care Catul spune același lucru — este întilnită, dar enunțată în alt fel, și la Plutarh, Ovidiu, Apuleius.

³³ Plinius condamnă mentalitatea curentă a romanilor din vremea sa — refuzul de a avea copii. Cu toate avantajele prevăzute de *ius trium liberorum*, cu toate sancțiunile prevăzute pentru cei fără copii — *orbi*, mulți dintre romanii înstăriți nu doreau să aibă copii (vezi și I, 18).

³⁴ Desemnarea cvestorilor avea loc la o dată care preceda cu cîteva zile pe aceea a desemnării consulilor. Între cvestor și consul se stabileau legături ca de la tată la fiu, așa cum afirmă și Plinius mai sus. Dar prevestirea făcută de Plinius lui Fundanus nu s-a adeverit: acesta nu a ajuns consul în anul următor, ci după vreo trei ani.

³⁵ *Corellius Rufus*, vezi I, 12; Plinius face elogiul acestuia.

³⁶ *Cornutus Tertullus*, vezi II, n. 35.

³⁷ *Calpurnia Hispulla*, vezi Prefața.

³⁸ Este vorba de Calpurnia, soția lui Plinius (vezi Prefața).

³⁹ Am mai subliniat această predilecție a lui Plinius pentru lucrări întinse (I, 20; III, 5).

⁴⁰ *Surorile Helvidia*: fiicele lui Helvidius și ale Anteei. Helvidius este condamnat la moarte în urma unei acuzații adusă de Publicius Certus; Plinius rostește în senat un discurs, pentru a răzbuna omorirea nedreaptă a lui Helvidius (IX, 13).

⁴¹ Concursuri imitate după greci: *agona*; romanii tradiționaliști nu le admiteau, din cauza costumelor sumare folosite în cursul exercițiilor de gimnastică, pe care de altfel romanii le considerau inutile pentru educația militară, obiectul central al exercițiilor lor.

⁴² *Duumvir* (lat.): magistrat suprem în multe orașe din provincii.

⁴³ *Iunius Mauricus*, vezi I, n. 17.

⁴⁴ Mauricus a avut curajul să atace un concurs instituit de Domițian, după exemplul grecilor, în cinstea lui Iupiter Capitolinus.

⁴⁵ *Fabricius Veiento*, consul în timpul lui Domițian, și delator.

⁴⁶ *Catullus Messalinus*, consul în 73 împreună cu Domițian; delator cunoscut, ca și Veiento, în timpul domniei lui Domițian.

⁴⁷ Dorință des exprimată de Plinius în scrisori (III, 5; IV, 24; IX, 36 și 40).

⁴⁸ Prietenia unui împărat impunea, printre alte obligații, și pe aceea de a nu-l părăsi niciodată și de a-l însoți și în călătorii, ceea ce făcea aproape imposibilă exercitarea unor funcții.

⁴⁹ Vezi și III, 2.

⁵⁰ Vezi III, n. 68.

⁵¹ Respectul de sine și față de altul era una dintre virtuțile stoice.

⁵² Este vorba de împăratul Traian. Concepția despre un conducător ideal, care veghează și muncește pentru a asigura liniștea și fericirea poporului era curentă în acea vreme; în felul acesta trebuie citit *Panegiricul*.

⁵³ Exemplarele vindute în librării erau adesea pline de greșeli.

⁵⁴ Pentru călătorii, se întocmeau exemplare speciale scrise recto și verso, spre a ocupa mai puțin loc.

⁵⁵ Poezia este un exemplu de ceea ce se numea *poematia* — scrisă de amatori: „tema“ e inexistentă; forma — expresii banale împrumutate din filozofia morală, critica literară sau poeziile ușoare.

⁵⁶ Vezi I, n. 15.

⁵⁷ Era un obicei al romanilor să-și împodobească biblioteca cu imaginile scriitorilor de renume, fie că erau portrete, fie că erau busturi, din marmură sau metal.

⁵⁸ *in dextram aurem ... dormias*, spune Plinius: să te culci pe urechea dreaptă; proverbul spunea *in utramvis aurem dormire* — să te culci pe amândouă urechile.

⁵⁹ *Licinius Nepos*, pretor în 105; stabilește obligativitatea judecătorilor de a fi prezenți în instanță, și pentru avocați — interdicția de a primi indiferent ce, drept plată, din partea celor pe care îi apărau (vezi și V, 9).

⁶⁰ *Licinius Sura*, comandant de armată în războiul cu dacii, duce tratativele de pace cu Decebal, în numele lui Traian. Consul pentru a doua oară în 102, pentru a treia oară în 107; decorat cu ornamentele triumfale. Prieten apropiat al lui Traian; protector al poetului Martial. La moarte i se fac funeralii naționale și i se ridică o statuie la Roma, din inițiativa lui Traian.

⁶¹ Peșterile, naturale sau săpate de mîna omului, serveau adesea drept sufragerii, mai ales cînd în peșteră exista și un izvor.

⁶² Interesul deosebit pentru *miracula* era ceva răspîndit în vremea aceea; Plinius atrage atenția asupra acestor fenomene ale naturii ori de cîte ori le observă (vezi și VIII, 20).

⁶³ Izvorul descris de Plinius există și astăzi în apropierea lacului Como și se numește „Izvorul lui Plinius“. Despre el vorbește și Plinius cel Bătrîn (*H.N.*, 2, 103).

CARTEA V

¹ *Praeiudicium* (lat.): procedură premergătoare judecării; judecată în primă instanță.

² *Orbus* — cel care nu avea copii nu avea dreptul să moștenească.

³ Conform legii, moștenitorul avea dreptul la cel puțin a patra parte din moștenire, restul putînd fi împărțit în mai multe legate făcute altora.

⁴ *Usucapio* (lat.): prescriere, principiu juridic după care, în anumite condiții, posesiunea echivalează cu un titlu: este situația rezultată dintr-o stare de fapt.

⁵ Homer, *Il.*, VI, 230, povestește că Diomedea ar fi schimbat cu Glaucos arme de bronz contra arme de aur.

⁶ Vezi I, n. 83.

⁷ *auſio comoedias* — și nu *specto* — cum spune despre mîmi, fiindcă în timpul imperiului comediile nu mai erau reprezentate la teatru, ci erau citite în public (vezi și VI, 21).

⁸ Versuri *sotadice*: metru inventat de poetul alexandrin Sotades din Creta; folosite în poezii satirice și în cele cu conținut licențios, de aceea Quintilian interzice tinerilor lectura acestor versuri.

⁹ Idee exprimată și în scris. IV, 14 și sprijinită prin referirea la Catul, care spune că poezia ușoară constituie o destindere pentru un scriitor, fără ca ea să condiționeze și conduita autorului ei.

¹⁰ Plinius își exprimă deseori îndoiala în privința talentului lui poetic și, implicit, necesitatea de a apela la ajutorul critic al prietenilor; de aici nevoia imperioasă de a face lecturi în public. Dar nu pomenește niciodată că ar fi citit în public ceva din scrisorile lui.

¹¹ Nu se putea înființa o piață pe un teren proprietate particulară, decît cu aprobarea senatului sau a consulilor.

¹² Acuzație gravă, de care probabil nici acuzatorii nu și-au dat seama, de vreme ce n-au mai persistat în susținerea ei (vezi V, 13).

¹³ Metaforă folosită cînd se vorbea de dărîmarea caselor — în urma cutremurelor.

¹⁴ Elogiile — Plinius vorbește adesea — erau fie funebre, fie scrise în memoria celor căzuți victime ale persecuțiilor, fie pentru a se aduce laudă unui împărat.

¹⁵ *Scrinium* (lat.): în el se păstrau scrisori, manuscrise.

¹⁶ Poziția geografică a acestei proprietăți nu ne este așa de bine cunoscută; unii cercetători cred că era situată în valea superioară a Tibrului, alții, în una din văile afluenților Tibrului.

¹⁷ În întreaga Italie pămîntul trebuia arat de mai multe ori înainte însămînțării.

¹⁸ Despre gustul romanilor pentru grădini îngrijite și arbuști menținuți pitici prin intervenția măiestriei omului — vezi și II, 17.

¹⁹ Motivele decorative erau pe gustul romanilor în acea vreme.

²⁰ Nenumărate mărturii scrise atestă prezența acestor fîntini arteziene, ca și a apei curente în locuințele romane. În afară de utilitatea lor, ele erau și una din plăcerile pe care romanii le căutau și în mijlocul naturii.

²¹ Este *tepidarium*.

²² *Stibadium* (lat.) era patul semicircular din jurul mesei, care spre sfîrșitul republicii înlocuiește patul triplu — *triclinium* — de la care își trage numele și sufrageria. Acest pat de marmură nu avea desigur perne decît atunci cînd era folosit pentru servirea mesei.

²³ *Karystos*, localitate pe țărmul sudic al insulei Eubeca, vestită pentru marmura sa.

²⁴ Gustările constau din ouă, legume, ciuperci, scoici, măsline, pește.

²⁵ Întocmai ca în vila sa de la Laurentum (II, 17).

²⁶ Tot dorința de liniște și pace, alit de des exprimată de Plinius.

²⁷ *Fistulae* (lat.): țevi de plumb.

²⁸ Confortul, apa curentă, căldura — camere bătute de soare ziua, camere de lucru sau de odihnă în care să nu răzbată nici un zgomot din afară — acestea erau caracteristici esențiale, care se desprind și din descrierea vilei de la Laurentum (II, 17), ca și predilecția pentru o viață tihnilă, dar nu lipsită de preocupări intelectuale, priveriști încântătoare, alit ca natură sălbatică (păduri, munți), cât și grădini aranjate cu artă de mîna meșteră a omului.

²⁹ *Aratus*, astronom și poet grec din Sole (Cilicia).

³⁰ Nu trebuie să înțelegem de aici că Plinius avea vile și la Tibur, Tusculum sau Praeneste, dar că preferă acestor localități, foarte căutate, altele mai liniștite.

³¹ *Necessitas togae* (lat.) — la țară romanii nu purtau toga (vezi și VI, n. 39).

³² *Praecipere aliquid* (lat.): a primi sau a avea ceva prin preciput (*praeceptio* sau *praecipuum* = avantajul de a intra în posesia unei părți din succesiune înainte de partaj). După vechiul drept roman, orașele nu puteau primi moșteniri; printr-un decret al senatului, Nerva a suspendat pentru un timp această prevedere. Plinius atrage atenția nu asupra dificultății că orașul nu ar putea să primească moștenirea, ci asupra faptului că ar urma să o primească prin preciput.

³³ Plinius donase orașului natal biblioteca sa, îi asigurase cheltuielile de întreținere și întemeiase o fundație alimentară.

³⁴ Cei patru sute de mii de sesterți reprezintă partea care îi revine lui Plinius din moștenirea lăsată de Saturninus, dacă legatul făcut orașului Comum nu era acceptat.

³⁵ Lucrările lui Plinius cel Bătrîn — vezi III, 5.

³⁶ Formulă împrumutată din limbajul avocaților.

³⁷ O istorie care ar fi ajuns pînă la perioada contemporană ar fi fost plină de riscuri: mulți dintre cei persecutați sau dintre persecutori mai erau în viață.

³⁸ *Basilica Iulia* — sediul tribunalului centumvirilor.

³⁹ *Decemviri* (lat.): convocau tribunalul centumvirilor și prezidau fiecare din cele patru secții, cînd judecau separat.

⁴⁰ *Ad exhibendum formulam* (lat.): expresie juridică: inculpatul era obligat să dea la iveală în fața instanței un obiect deținut pe nedrept.

⁴¹ *Scazoni* (lat.): versuri iambice folosite în satire și poezii cu conținut licențios.

⁴² Prefața ajută pe cititor să cunoască dinainte subiectul unei lucrări, așa cum servea unei comedii prologul. Operele istorice începeau printr-un rezumat care facilita înțelegerea evenimentelor expuse.

⁴³ Vezi V, 4.

⁴⁴ Acest apel permanent la ajutorul împăratului vădește imposibilitatea aristocrației senatoriale de a se lipsi de împărat în acea vreme.

⁴⁵ În *Acta publica* erau notate zilnic evenimentele importante. Erau expediate și în provincii.

⁴⁶ *Cornutus Tertullus*, vezi II, n. 35.

⁴⁷ *Via Aemilia* ducea spre nordul Italiei, către Mediolanum (Milano) și Comum.

⁴⁸ Persecuțiile din timpul lui Nero și Domițian.

⁴⁹ Înainte de a fi pus pe rug, corpul era uns cu uleiuri și parfumuri, iar peste rug se arunca tămâie.

⁵⁰ Vezi I, n. 15.

⁵¹ Poem didactic, din acelea care erau foarte apreciate în antichitate — ca al lui Lucretius, Aratus ș.a. Nu s-a păstrat nimic din acest poem.

⁵² Sărutul, în semn de salutare, era un obicei imitat după suveranii orientali, și foarte răspândit la romani în acea vreme.

⁵³ Nu se știe despre cine e vorba; unii cercetători s-au gândit la Sulla, alții la Nerva.

⁵⁴ Plinius vorbește despre Zosima ca despre un sclav. Libertii rămăneau în adevăr legați de fostul lor stăpîn, în virtutea aceluia *ius patronatus*: rămăneau în familia lui, continuînd să exercite aceleași funcții, ca și înainte de eliberare.

⁵⁵ Bitinienii au obținut dreptul de a-i obliga pe martorii acuzării să compară, învinuitul însă nu avea același drept pentru martorii apărării; după judecarea procesului, Varenus obține și el acest drept.

⁵⁶ Plinius condamnă din nou stilul încărcat al oratorilor asianici.

⁵⁷ *Elocvența* — și *locvacitatea* = opoziție între *eloquentia* și *loquentia*.

CARTEA VI

¹ Vezi I, n. 41.

² Nu se poate preciza dacă aceste practici ale lui Regulus erau doar superstiții, sau o grijă deosebită pentru ținuta unui avocat. Iuvenal (VII, 129—149) arată ce efect avea asupra impurității ținuta

ingrijită a avocatului, chiar dacă era, așa cum ne-o redă Plinius, ridicolă.

³ Vezi Prefața.

⁴ *Campania*, provincie în sudul Italiei, atrăgea, prin clima sa blândă, o mulțime de vizitatori; de aici — grija lui Plinius, ca afluența din stațiune să nu o obosească pe soția sa.

⁵ *Par* (lat.): cu soț — era cuvântul tehnic pentru a desemna pe gladiatorii aleși să formeze o pereche de adversari, care luptau întotdeauna între ei.

⁶ Care acorda și lui Varenus dreptul de a-i constrînge pe martori să compară.

⁷ Traian purta atunci al doilea război cu dacii.

⁸ *Acilius Rufus* propusese să se respingă cererea lui Varenus.

⁹ *Praelusio atque praecursio* (lat.) — metaforă desemnînd exerciții premergătoare unei lupte (antrenament).

¹⁰ Sensul frazei nu e prea clar.

¹¹ *Iavolenus Priscus* — jurisconsult.

¹² Plinius folosește un joc de cuvinte: *sanus* e întrebuințat cu ambele lui sensuri: sănătate, atât fizică cît și mintală.

¹³ *Misenum*: promontoriu și oraș lângă Napoli, unul din cele trei porturi unde staționa flota romană. Plinius cel Bătrîn era prefectul flotei pretoriene la Misenum.

¹⁴ Erupția Vezuviului de la 24 aug. anul 79 e.n. a acoperit cu lavă și cenușă orașele Pompei, Herculenum și Stabiae și a distrus țărmlul a cărui frumusețe o lauda Vergiliu cu aproape 100 de ani înainte.

¹⁵ Navă ușoară de formă alungită, de care se serveau pirații din Liburnia.

¹⁶ *Cvadriremă* (lat.): corabie cu 4 rînduri de vîsle — 250 în total.

¹⁷ Proverb: *fortes fortuna iuvat*.

¹⁸ Pentru a ajunge la Stabiae, corabia din Misenum trebuia să traverseze *sinus Cumanus* — căci Misenum era la nord-est de acest golf iar Stabiae, la sud est.

¹⁹ Fără să intrerupă lectura prin aplauze, sau semne de aprobare.

²⁰ Obiceiul era ca publicul să se ridice în picioare cînd aplauda

²¹ Nu e exagerată afirmația lui Plinius despre durata unei lecturi în public.

²² Candidații depuneau bani unui *sequester* (intermediar) care le garanta reușita în alegeri. Banii erau împărțiți alegătorilor, după ce candidatul era ales.

²³ Această măsură stabilită de Traian avea ca scop și acela invocat aici de Plinius, dar și unul de ordin economic, căci pământurile din Italia erau supuse unor impozite diferențiate.

²⁴ Versuri din Vergiliu, *En.* II, 12—13.

²⁵ În antichitate exista credința că lumea va pieri într-un dezastru, când soarele va înceta să mai lumineze.

²⁶ *Mimiambi*: comedii satirice scrise în versuri iambice, interpretate de mimi, și care au înlocuit în teatru comedia propriu zisă.

²⁷ Se întâmpla, rareori, ca un magistrat să fie acuzat de un subaltern.

²⁸ Aceste registre de socoteli puteau servi lui Bruttianus pentru a-și dovedi buna-credință în fața justiției. Atticinus tăiașe din el foi, pe care probabil le mistificase, pentru a-și sprijini cu ele acuzațiile mincinoase.

²⁹ Traian, care revenise de curînd din Dacia.

³⁰ Aluzie la abuzurile care se făceau în încasarea onorariilor.

³¹ Vezi III, n. 54.

³² Răpirile, jafurile și omorurile săvîrșite „la drumul mare“ erau frecvente în antichitate.

³³ Nu e vorba aici de mulțumirile aduse împăratului pentru acordarea consulatului. Se crease un obicei, pentru a-l linguși pe împărat, să i se înalțe statui, arcuri de triumf, monumente comemorative. Consulul desemnat se simțea obligat să se conformeze acestui obicei în chiar ziua cînd noua sa calitate îl făcea cunoscut.

³⁴ Războaiele cu Dacii.

³⁵ Vezi III, n. 56.

³⁶ *Isocrate*, celebru orator atenian (sec. IV î.e.n.).

³⁷ La Roma.

³⁸ La Comum, unde era Fabatus.

³⁹ Aluzie la faptul că la țară nu se purta toga (vezi și V. n. 31).

⁴⁰ Legatul consular era guvernatorul provinciei.

⁴¹ După lege, soțul nu avea voie să arate indulgență față de soția adulteră.

⁴² Pedepșa prevăzută de legea Iulia pentru soția adulteră era pierderea unei jumătăți din dotă, a unei treimi din celelalte bunuri, exilul pe o insulă și obligația de a purta *toga* curtezanelor, nu *stola* matroanelor.

⁴³ Procesele de adulter ajungeau rareori să fie judecate de tribunalul prezidat de împărat. Aici, Traian pune să se adauge în sentință numele centurionului condamnat, pentru a sublinia că el a prezidat tribunalul ca șef suprem militar al celui judecat, și nu ca șef al statului.

⁴⁴ *Polyclitus* — libert al lui Nero.

⁴⁵ Acest *Portus Traiani*, lângă care se mai văd și astăzi ruinele romane din apropiere de Civită Vecchia, a mai fost descris și de poetul Rutilius Namatianus (sec. IV — V e.n.), care l-a văzut terminat și folosind scopului pentru care a fost construit.

⁴⁶ Nu poate fi vorba de retorul cu același nume.

⁴⁷ Vers din *Eneida*, VIII, 439: Vulcan poruncește ciclopilor să lase deoparte orice lucru început, pentru a lucra cu toții la armele destinate lui Eneas.

⁴⁸ Bânci rezervate părților în cauză, avocaților și martorilor lor.

⁴⁹ *Corona* (lat.) — este vorba de mulțimea de curioși adunați la proces.

⁵⁰ Fiecare secție judeca, probabil, alt punct al procesului.

⁵¹ *Attius Suburanus* — rolul său în acest proces nu este deloc clar.

⁵² Într-un proces de moștenire erau necesare o mulțime de socoteli; or, cum sistemul de calcul al romanilor era foarte complicat, ei se serveau de degetele celor două mâini (vezi și II, n. 73) ca de adevărate mașini de calculat. Quintilian însă recomandă oratorilor să nu facă decît gesturile indicate pentru un orator; în cazuri ca acela de față era nevoie de tăblițe și pietre pentru calcul.

⁵³ *Privatum iudicium* (lat.): înainte de instituirea tribunalului centumvirilor, judecătorul unic era acela pe care pretorul — magistrat cu funcție de judecător — îl desemna pentru a da o hotărîre într-un proces care era de competența lui.

CARTEA VII

¹ Încă un prilej pentru Plinius de a oferi unui prieten bolnav un exemplu de comportare, propriul exemplu de data aceasta, și cu atît mai valoros, cu cît este izvorît din înțelepciunea unui om cinstit, care nu are veleități de erou.

² Sclavii se pregăteau să-l transporte pe Plinius în sala de baie, așa cum se proceda de obicei cu un om sănătos.

³ *Calcei* (lat.): încălțăminte de ceremonie a senatorilor.

⁴ Toga se purta foarte rar în provincie.

⁵ *Asinius Gallus*, fiul lui Asinius Pollio (vezi I, n. 74).

⁶ Aprecierile lui Asinius Gallus se referă numai la poeziile lui Cicero.

⁷ Această poezie nu adaugă nimic la faima lui Plinius, dimpotrivă, surprinde prin tonul frivol: o încercare de a fi „la modă“ — cum spune și el — și care este atât de departe de proza lui, serioasă și plină de farmec.

⁸ Procesul lui *Varenus Rufus*, vezi V, 20.

⁹ *Passienus Crispus*, soțul Agrippinei, mama lui Nero; orator de renume. Foarte bogat, îi lasă Agrippinei toată averea și moare în închisoare, întemnițat de ea. I se fac funeralii naționale.

¹⁰ Scrisoarea aceasta este un model de felul cum concepea Plinius instruirea oratorilor, principiile pe care el le recomandă în repetate rânduri în scrisorile sale.

¹¹ Versuri banale, elegante, fără vreo altă valoare decît aceea pe care le-o atribuie Plinius: un exercițiu și o recreere.

¹² *Multum... non multa* — în text.

¹³ Fabatus, locuind la Comum, se ocupa de interesele lui Plinius din orașul natal.

¹⁴ Vezi Prefața.

¹⁵ Εὐζῆλοι erau partizanii unui stil sobru.

¹⁶ Trebuie să vedem în tonul de la începutul acestei scrisori o ironie amicală. Plinius lasă să se înțeleagă că va fi de acord cu îndreptările pe care Minicius le va aduce lucrării.

¹⁷ *Tenuitas* (lat.): era cuvîntul care desemna stilul simplu, sobru.

¹⁸ Fiind vorba de o moștenire indirectă (vezi VII, 11), fiscul percepea un impozit de 5% — *vicensimus* — la valoarea reală a moștenirii.

¹⁹ Vezi Prefața.

²⁰ *Ticinum*: oraș în Galia Cisalpină (azi Pavia).

²¹ Cea mai simplă formă de eliberare a sclavilor — *manumissio* — era aceea *inter amicos*, dar această emancipare trebuie confirmată *per vindictam* — prin atingerea cu vergeaua — în prezența unui înalt magistrat, un pretor spre exemplu, și a unui martor.

²² Referitor la donațiile pentru întreținerea copiilor — *alimenta* — vezi și I, n. 29. Împărații încurajau aceste opere de binefacere împrumutînd cultivatorilor sume de bani cu dobîndă mică și asigurîndu-și aceste dobînzii prin ipotecarea bunurilor acestora. Dobînda anuală era vărsată municipalității în folosul fundației. Sistemul lui Plinius se bazează pe același principiu.

²³ *Mancipatio* (lat.): vînzare a proprietății.

²⁴ *Helvidius Priscus*, cvestor în Ahaia; ginerele lui Thrasea (III, n. 56) prin căsătoria cu fiica acestuia, Fannia (III, n. 53); tatăl lui Helvidius (IV, n. 40). Exilat în 66 (VII, 19), este rechemat de Galba. Ca

pretor, el prezidează, în 70, inaugurarea Capitoliului, după reconstrucție. Este exilat și ucis — probabil în 75 — împotriva voinței împăratului.

²⁵ Pentru serviciile aduse de Plinius familiei lui Helvidius — vezi IX, 13.

²⁶ Plinius avea ca model, probabil, discursurile lui Tacitus. De altfel el afirmă în repetate rânduri că, în pregătirea sa, un orator e dator să-și aleagă un model.

²⁷ *Ummidia Quadratilla* este tipul femeii emancipate, la care mai persistă încă ceva din respectul conveniențelor tradiționale ale unei matroane. Plinius o zugrăvește fără idei preconceptuate și mai veridic decât alți scriitorii contemporani, la care întâlnim astfel de figuri de femei romane. *Ummidius Quadratus*, nepotul ei, este și el originar din Casinum, unde bunica sa înalță un templu și un amfiteatru. Plinius laudă talentul oratoric al tinărului (vezi VI, 11); era căsătorit cu sora lui Marcus Aurelius, împăratul filozof.

²⁸ *Calculus* (lat.) — piesă de joc, în felul celor de dame sau șah.

²⁹ Era „la modă“ să ai mimi printre sclavi sau liberi; *Ummidia Quadratilla*, femeie mondenă, cum o prezintă Plinius, își permitea față de aceștia familiarități care depășeau adesea limitele conveniențelor.

³⁰ Considerația *Ummidiei Quadratilla* pentru nepotul ei nu era izvorită numai din afecțiune și respect pentru tinărul excepțional — cum îl prezintă Plinius — ci și din grija părintească pentru educația tinărului.

³¹ *Sacerdotes ludi* — probabil acele *pontificales ludi*: jocuri publice oferite de pontifi.

³² *Cassius Longinus*, jurisconsult celebru, întemeietorul școli care-i poartă numele.

³³ *Paganus* (lat.): de la țară, civil; la Roma civilii erau desemnați prin cuvântul *togati*; în provincie, prin *pagani*.

³⁴ *Athenodor* din Tars (sec. I, î.e.n.), filozof stoic, dascăl al lui Augustus.

³⁵ *Mettius Carus*, vezi I, n. 11.

³⁶ Acuzații erau aproape obligați, și avocații îi sfătuiau chiar, să nu aibă o ținută îngrijită când se prezentau în fața judecății — aceasta pentru a-și atrage indulgența judecătorilor. Lăsând la o parte naivitatea acestor „semne“ care se arată în vis, trebuie să înțelegem, din aluzia lui Plinius la părul — lung sau scurt — al sclavului său, pericolul căruia era expus el însuși, cât ar mai fi trăit Domițian, din cauza denunțului lui *Mettius Carus* (vezi și I, n. 11).

³⁷ *Via Tiburtina* lega Roma de Tibur.

³⁸ Este vorba de *M. Antonius Antoniae Augustae l. Pallas* — libertul Antoniei, mama împăratului Claudius — și *procurator a rationibus* (funcționar imperial care răspundea de finanțele statului). Pallas se pretindea descendent al regilor Arcadiei (Tac., *An.*, XII, 53), al aceluia Evandru care, stabilit în Italia, îl găzduiește pe Eneas la sosirea eroului în Italia, și al cărui fiu Pallas moare luptând alături de Eneas (Verg., *En.*, VIII, 51 ș.urm.).

Împăratul Claudius a încredințat multe din treburile administrative ale statului liberților săi. Printre aceștia, Pallas a condus aproape 14 ani finanțele statului, răstimp în care a acumulat o avere de trei sute de milioane de sesterti (Tac., *An.*, XII, 53). Aceasta este, poate, explicația refuzului recompensei materiale și a acceptării doar a onorurilor, de care, altfel, un libert nu se putea bucura (vezi și VIII, n. 10).

Ceea ce surprinde însă, în contextul corespondenței lui Plinius, este atitudinea sa — invectivele împotriva lui Pallas, invective pe care nu le-am mai auzit din gura lui Plinius, ca să zic așa, decît la adresa lui Regulus, care era un îmbogățit de pe urma delatiunilor, al captărilor de testamente, al donațiilor forțate (II, 20).

³⁹ Despre dificultățile de arendare a moșiilor — vezi și III, 19.

⁴⁰ Vezi IX, 13.

⁴¹ Guvernatorul unei provincii.

⁴² Aluzie la surprizele și manifestarea nemulțumirilor provocate uneori la deschiderea testamentelor.

⁴³ Vezi VII, 16.

⁴⁴ Sclavul eliberat se bucura de drepturile de cetățenie.

⁴⁵ Vezi III, 4.

⁴⁶ Condamnarea atrăgea confiscarea averii.

⁴⁷ Se temea de intervenția lui Domițian, protectorul lui Baebius Massa, și de o vînzare deghizată, care ar fi frustrat vistieria statului.

⁴⁸ *Impietas* (lat.): o acuzație prin care senatul și aristocrația au fost decimate în timpul persecuțiilor lui Domițian.

⁴⁹ Nerva nu era încă împărat.

⁵⁰ Și Cicero l-a rugat pe bunul prieten L. Luceius să scrie istoria consulatului său (*Fam.*, 5, 12).

CARTEA VIII

¹ Destinatarul acestei scrisori este Caninius Rufus, pe care Plinius îl îndeamnă (I, 3 și III, 7) să scrie și să lase în urma lui opere care să fie mărturie că a trăit; nu se știe dacă Rufus Caninius a scris poemul despre războaiele cu dacii, căci nu s-a păstrat.

² Podul peste Dunăre, construit la Drobeta, de Apollodor din Damasc, la începutul celui de al doilea război cu Dacii. Celelalte amănunte, la care face aluzie Plinius, nu au putut fi identificate din punct de vedere istoric.

Vorbind despre schimbarea albiei unor fluvii, Plinius face aluzie la o povestire legendară relatată de Dio Cassius (LXVIII, 14, 4; vezi și Prefața), după care Decebal ar fi pus să fie abătute apele râului Sargetia din apropierea capitalei sale, pentru a-și îngropa în albia lui comorile, după care râul a fost adus din nou în albia lui.

Cele două triumfuri sînt, fără îndoială, cele două victorii ale lui Traian asupra dacilor.

³ E vorba de *Publius Cornelius Scipio Africanus Maior*, învingătorul punilor în 202, și de *Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor* care, în al treilea război punic, a cucerit și distrus Cartagina în 146 î.e.n.

⁴ *Achaius (Achaicus)* — cognomen dat lui L. Mummius, învingătorul Ahaiei (146 î.e.n.).

⁵ *Scipio Aemilianus Numantinus*, cuceritorul Numantie (133 î.e.n.).

⁶ *Curie*: edificiul din for unde aveau loc ședințele senatului.

⁷ Despre servilitatea împăraților față de libertății lor — vezi și *Panegiric*, 88.

⁸ Statuia lui Caesar îmbrăcat cu platoșa — *statua loricata* — se afla în *Forum Iulium*, loc foarte frecventat în Roma.

⁹ Legile, tratatele și documentele foarte importante se păstrau gravate pe table de bronz în temple și locuri publice.

¹⁰ Unui libert nu-i erau deschise magistraturile de rang senatorial, el răminea numai în ordinul ecvestru; în schimb, fiii liberților puteau ajunge la orice onoruri.

¹¹ Vezi și VII, n. 38. Plinius se revoltă de data aceasta și împotriva servilismului senatului, a slăbiciunii împăratului, a prolixității decretului senatorial; dar întreaga lui scrisoare este o lungă parafrază a acestui decret privitor la un fapt relatat pe scurt de Tacitus (*An.*, XII, 53). Din nou ne surprinde faptul că Plinius, care a dat atîtea dovezi de generozitate și era cunoscut pentru tratamentul plin de omenie față de sclavi (vezi Prefața), în cazul de față se înverșunează împotriva lui Pallas, un fost sclav: dar a fost sclavul unui împărat care i-a facilitat îmbogățirea. Se prea poate ca Pallas, în calitatea lui de „ministru“ al finanțelor, să-și fi creat antipatii, antipatii al căror ecou se face Plinius, arătîndu-și, pe un ton declamator, indignarea.

¹² Izvoarele Clitumnului, afluent al Tibrului, în Umbria, era un loc de adevărat pelerinaj. Zeul fluviului — *Iuppiter Clitumnus* — era reprezentat în picioare în templul său, și nu culcat, așa cum sînt reprezentări de obicei zeii fluviilor; capelele dimprejur erau consacrate divinităților afluenților Clitumnului.

¹³ *Referentes* (lat.): magistrații însărcinați să producă dovezi și documente necesare dezbaterilor.

¹⁴ *Censentes* (lat.): senatorii care își dădeau primii votul, motivindu-l.

¹⁵ *Distinctio* (lat.): senatorul care era de acord numai cu una dintre două propuneri formulate împreună cerea, și obținea de la președinte, prin formula *divide*, să fie disjuncte cele două propuneri.

¹⁶ *Exsuctio* (lat.): votul unui senator care se ralia la o propunere făcută, adăugînd încă ceva (vezi și IV, 9).

¹⁷ *Discessio* (lat.), vezi II, n. 37.

¹⁸ *Solemnia verba* (lat.): constau tocmai din aceste cuvinte, analizate unul cite unul de Plinius și rostite de președintele tribunalului cînd se trecea la vot (*discessio*).

¹⁹ Joc de cuvinte: *legere uvas* = a culege struguri — și *legere librum* = a citi o carte.

²⁰ *Manumittere* (lat.): a elibera din sclavie.

²¹ Tibrul era renumit prin indundațiile pe care le provoca; de aceea Tiberius a creat magistratura *curator alvei Tiberis et riparum et cloacarum Urbis* (vezi Prefața).

²² *Domitius Tullus* și *Domitius Lucanus*, fiii lui *Sextus Curvius Marcellus*, condamnat în urma acuzației aduse de *Domitius Afer* (vezi II, n. 50), au fost adoptați apoi de *Domitius Afer*, devenind astfel moștenitorii lui. *Curtilius Manica*, socrul lui *Domitius Lucanus*, o instituie moștenitoare pe nepoata sa, *Domitia Lucilla*, fiica lui *Domitius Lucanus*, cu condiția ca tatăl să o emancipeze. Toate aceste combinații — emancipări, adopțiuni, testamente — pe care le fac între ei cei doi frați, ne arată Plinius, sînt manevre, pentru ca imensa lor avere să rămînă întregă, și ca pînă la urmă să poată dispune de ea *Tullus*, care i-a supraviețuit lui *Lucanus*.

²³ *Testamentum circumscriptum* (lat.): este un testament executat fără ca voința testatorului să fie respectată întocmai.

²⁴ *Testamentum nuncupatum* (lat.): exprimarea orală a voinței unui testator, după care testamentul era prezentat martorilor înainte de a fi semnat.

²⁵ Pe romani îi interesau foarte mult orice curiozități ale naturii (vezi și IV, 30; VIII, 8). Egiptul în special atrăgea o mulțime de vizitatori.

²⁶ *Ameria*, oraș în Umbria.

²⁷ *Vadimo*, lac în Etruria.

²⁸ Și aici, ca și în alte scrisori, Plinius prezintă pledoaria ca pe un serviciu adus unui prieten, și nu ca o muncă rentabilă.

²⁹ Aceeași idee ca și la Horațiu (*Ad Pisones*, 438 ș.urm.): părerile prietenilor asupra unei lucrări trebuie să fie în primul rând sincere; refuzul unui prieten de a contribui la îmbunătățirea unei lucrări prin observațiile aduse e o dovadă de lipsă de interes.

³⁰ Această reflecție pesimistă a lui Thrax e de origină stoică: toți oamenii au defecte, idee întâlnită frecvent la Seneca.

³¹ Plinius se oprește în momentul cînd era cit pe ce să vorbească de rău pe cineva, greșală reprobabilă pentru romani, nu numai din punct de vedere al caracterului, dar și al educației.

³² Durerea pierderii unui prieten l-a făcut pe Plinius să-și întreprună întreaga activitate. Era o atitudine dictată nu numai de sentimente, dar și de un oarecare ritual al doliului.

³³ Provincia Ahaia cuprindea în vremea aceea întreaga Grecie, Hellada și Peloponezul. Reședința guvernatorului era la Corint, de aceea Plinius spune „în inima adevăratei Grecii“ — *vera et mera Graecia*.

CARTEA IX

¹ *Pompeius Planta*, fost prefect al Egiptului (vezi X, 7); a scris istoria războiului civil din 69, cînd Arulenus Rusticus, prietenul lui Plinius, a primit rana a cărei cicatrice este luată în deridere de Regulus. Vibius Maximus, destinatarul acestei scrisori, a succedat, probabil, lui Pompeius Planta la prefectura Egiptului; lucrarea de care vorbește Plinius era desigur urmarea unui diferend între cei doi prefecti, sau doar a unor divergențe de ordin politic.

² Viața dusă de Sabinus la țară, în aer liber, este pusă în contrast cu exercițiile retorice practicate în școală — *scholasticas* —, la umbra clădirii — *umbraticas*. Era o figură de stil tradițională pentru a marca diferența între elocvența în For și declamațiile practicate ca exercițiu în școli.

³ *Otium* (lat.), era, pentru romani, lipsa de îndatoriri obligatorii; dar în această „tihnă“ ei se consacrau studiului, așa cum o spune și Plinius în repetate rânduri.

⁴ Aceeași idee atât de des întâlnită în corespondența lui Plinius: posteritatea nu-l va da uitării, dacă va lăsa după el opere „nepieritoare“.

⁵ *Circus Maximus* avea pe atunci locuri pentru 200 000 spectatori.

⁶ Patronii întreprinderilor care furnizau cai și vizitii pentru curse foloseau fiecare o altă culoare purtată de vizitii, care erau de origine umilă, dar ale căror succese îi transformau în eroi ai zilei.

⁷ *Cothurnus* (lat.): încălțăminte de actorilor de tragedie (cu talpă înaltă).

⁸ *Soccus* (lat.): încălțăminte de actorilor de comedie (cu talpă joasă).

⁹ *Lugdunum* — capitala Galliei Lugdunensis, azi Lyon, era pe atunci un oraș vestit pentru cultivarea literelor.

¹⁰ Era un obicei înrădăcinat al oratorilor romani să-și înceapă cariera printr-un proces de răsunet.

¹¹ Romanii nu ieșeau din casă în primele zile de doliu.

¹² Plinius avea în adevăr, mare încredere în Corellius Rufus (vezi și I, 12; V, 1).

¹³ În loc să aștepte să-i vină rindul la cuvânt — *loco sententiae* — Plinius cere, și obține, ca o favoare, cuvântul, ceea ce îi este reproșat mai departe.

¹⁴ După primele cuvinte ale lui Plinius, unii senatori, știindu-se, probabil, vulnerabili, intervin, pentru a nu mai dezgropa un trecut singeros, cum a fost domnia lui Domițian. Discuțiile se purtau fără respectarea ordinii obișnuite, de aceea consulul intervine, cerind lui Plinius să vorbească numai atunci când îi va veni rindul.

¹⁵ Nu se știe despre cine e vorba: probabil cineva care intenționa să dobândească imperiul cu sprijinul armatei din Orient.

¹⁶ *Publicius Certus*, în 93, ca senator pretorian, îl acuză pe Helvidius și ridică mâna asupra lui. În urma acțiunii lui Plinius de reabilitare a memoriei lui Helvidius, Publicius Certus este înlocuit în prefectura visteriei și nu mai obține consulatul.

¹⁷ Helvidius a fost executat înainte de a-și fi putut face un testament și numi un tutore pentru fiica sa, de aceea Cornutus a fost numit tutore de către consuli.

¹⁸ *Ca din partea censorilor*: pentru că censura nu era exercitată permanent, ci la anumite intervale.

¹⁹ Obicei, întâlnit în armată, de manifestare a nemulțumirii și care, spre sfârșitul republicii a pătruns și în senat.

²⁰ Dreptul de *intercessio* al tribunilor nu mai avea puterea de altă dată. El se exercita numai în cadrul senatului, în cazuri similare acestuia.

²¹ Consulii aveau dreptul să amendeze pe senatorii care lipseau de la ședințe, dacă nu aveau o motivare prevăzută de dreptul senatorial, cum era cazul de boală.

²² Chiar dacă împăratul, nefiind consul (și Nerva nu mai era), nu prezida senatul, el putea interveni în hotărârile luate, în virtutea puterii tribuniciene pe viață. Oprind în acest stadiu procesul lui Certus, Nerva a vrut să evite eventuale represalii sîngeroase, dînd totodată satisfacție și celor două reclamante, Arria și Fannia: cariera politică a lui Certus s-a încheiat aici; ceea ce spune Plinius mai departe — „S-a întimplat, fără să fie socotită doar o întimplare ... Certus s-a îmbolnăvit și a murit“ — lasă să se înțeleagă că ar fi vorba de o sinucidere.

²³ După proces, Plinius a revăzut și a amplificat discursul, ca de obicei, reproducînd textual obiecțiile părții adverse, așa cum și spune.

²⁴ Plinius a mai vorbit, cu destul dispreț, despre distracțiile de un gust indoielnic cu care erau înveseliți la unele mese convivii (I, 15). De data aceasta el ne face cunoștință cu o lume despre care nu a prea vorbit pînă acum. *Scurra* era un „măscărici“, adică acela care spune „măscări“, pentru a amuza societatea, fiind plătit, uneori prin locul pe care îl avea la masă; este ceea ce erau „paraziții“ la greci; glumele lor grosolane — *scurrilitas* — erau interzise oamenilor bine crescuți. *Cinaedus* era un fel de dansator de dansuri obscene, care au devenit cu timpul simbol de imoralitate. *Moriones* erau „piticii“, sau mai degrabă „bufonii“, „nebunii“ — nelipsiți de la curțile regale de mai tirziu. Acestea erau distracțiile grosolane, cărora Plinius le opune pe acelea de care vorbește în scris. I, 15.

²⁵ Vezi VI, 10.

²⁶ Nu s-a păstrat nimic din operele lui Cluvius Rufus.

²⁷ Pentru a face față culesului viilor, sclavii din serviciul personal al lui Plinius dădeau o mină de ajutor, cu excepția acelorora care îi erau necesari cînd lucra.

²⁸ *Veteres* (lat.), aici nu trebuie luat în sensul strict, adică al scriitorilor din epoca arhaică a literaturii latine; așa cum spune Plinius mai departe, Passenus Paulus și-a ales modele pe Horațiu și pe Propertiu, amîndoi trăind în sec. I î.e.n., unul, reprezentant de seamă al poeziei latine din perioada clasică, celălalt, din perioada augustană.

²⁹ Același lucru l-a mai spus Plinius despre Passenus Paulus și în VI, 15.

³⁰ Orgoliu de scriitor, nu lipsit de teme, așa cum afirmă și Marțial, gîndind probabil tot la anecdota cu Demosthene (redată mai departe): „Dar sînt citit în tot orașul, și adesea se spune: acesta e“ (Marțial, V, 13, 3).

³¹ Aceeași grijă, chiar indoială, exprimată deseori de Plinius: merită aceste opere să fie publicate?

³² Alături de scris. I, 20, cea de față este și ea foarte importantă pentru cunoașterea teoriei literare a lui Plinius care, am mai văzut, pendulează mereu între principiile recomandate de Quintilian și acelea către care îl făcea să incline temperamentul său. Ceea ce-l salvează în aceste ezitări este bunul său gust — „acul fin al balanței“ — cum spune el mai departe. Quintilian prezintă mai metodic punctul de vedere retoric susținut aici de Plinius: figurile de stil îndrăznețe nu pot fi folosite în orice gen de oratorie, ci numai acolo unde își are loc stilul sublim, în acele discursuri „năvalnice ca un torent“. Homer a făcut din Ulisse un model de elocință sublimă: discursurile lui sînt „fulgi de zăpadă viscolii iarna“ (I, 20), dar acest stil nu poate fi folosit în proză.

³³ *Gubernacula gemunt* (lat.): figură de stil împrumutată din arsenalul poetic.

³⁴ Plinius nu insistă cu exemple din Cicero, pentru că aticismul marelui orator nu era recunoscut de toți, ba unii îl acuzau chiar de asianism.

³⁵ Multe din citatele grecești, fiind trunchiate, nu redau tocmai acele pasaje cu care Plinius vrea să illustreze figurile de stil îndrăznețe, stilul sublim, vehemența oratorului.

³⁶ Eschine îl atacă pe Demosthene, susținînd că propunerea lui Ctesifon contravine legilor: lui Demosthene nu i se poate acorda coroana propusă de Ctesifon, deoarece marele orator era în neregulă cu unele socoteli de ordin administrativ. De aceea Eschine afirmă „spusele oratorului trebuie să fie în acord cu ceea ce spune legea“.

³⁷ Temîndu-se de efectul darului oratoric al lui Demosthene, Eschine îi îndeamnă pe atenieni să nu-l lase pe orator să se îndepărteze de subiect.

³⁸ Plinius folosește în acest pasaj citate din discursurile în care Eschine îl atacă pe Demosthene.

³⁹ *Numen* (lat.): putere, voință divină.

⁴⁰ *Plotina*: soția lui Traian.

⁴¹ Scrisoarea aceasta, ca și ale lui Plinius, era destinată publicării.

⁴² Cea mai ridicată dobîndă îngăduită de lege. Plinius își amenință prietenul, în glumă, că, pentru întîrzierea scrisorii, îl va sancționa cu perceperea unei dobînzii, a celei mai mari dobînzii legale. Scrisorile erau trimise prin curieri — *cursores* (vezi VII, 11 și 12), care soseau uneori cu întîrziere, cînd erau împiedicați de intemperii, obstacole naturale, distanțe mari.

⁴³ Plinius folosește aici o metaforă foarte sugestivă: *muneris hamatis viscatisque* = (prin) daruri ca niște capcane cu momeală.

⁴⁴ Și Plinius cel Bătrîn relatează această întâmplare, cu mici variante de detaliu.

⁴⁵ Proconsulul, sau legatul proconsular (o spune și Plinius cel Bătrîn) a ținut să aducă cinstire unei creaturi, în care își închipuia că sălășluiește o divinitate.

⁴⁶ Se știe că romanii se obișnuiseră să vadă la teatru un actor interpretând cîntecul, iar altul, pantomima. Plinius avea să urmărească pe textul scris de el ceea ce altul citea cu voce tare, însoțind lectura altuia cu cuvinte rostite cu glasul scăzut și cu schițarea unor gesturi.

⁴⁷ Pericolul „cizelării“ excesive în corectarea scrierilor îi preocupa pe mulți scriitori; metafora folosită era „pila“ sau „dalta“ sculptorului (vezi și V, 10), care, cizelind prea mult, face să se piardă relieful și duce la platitudine.

⁴⁸ *Notarius*, vezi III, n. 24.

⁴⁹ Plinius vorbește deseori despre sclavii săi instruiți, la care ținea foarte mult (vezi și V, 19; VIII, 1).

⁵⁰ Era o dovadă de devotament ca prietenii să fie prezenți la ceremonia intrării în funcție a unui consul.

⁵¹ Arendările se făceau pentru o perioadă de 5 ani — *lustrum*.

⁵² Tot despre situația grea a fermierilor și necesitatea de remediere a ei, vezi și III, 19.

⁵³ După cele ce-i cere Plinius, Mustius pare să fie arhitect.

CARTEA X

Correspondența cu împăratul Traian

¹ Traian, adoptat de Nerva la 27 oct. 97, îi succede la cîrma statului la 27 ian. 98.

² *Ius trium liberorum* — vezi Prefața.

³ În anul 98.

⁴ Procesul lui Marius Priscus — vezi II, 11.

⁵ *Iatroliptis* (lat.): medic care trata bolnavii prin masaj.

⁶ *Peregrini* (lat.): erau străinii care se stabileau, definitiv sau temporar, pe teritoriul roman. Fiind excluși de la dreptul de cetățenie, se creează pentru ei „dreptul pelerin“; cu timpul s-au extins și la peregrini dispozițiile valabile inițial numai pentru cetățeni.

⁷ Plinius, ca prefect al visteriei militare, împărțea serviciul cu colegul său, fiecare cite o lună, alternativ.

⁸ Vezi IV, 1: „... Lîngă moșia mea este un oraș numit Tifernium Tiberinum...“ — oraș în Umbria.

⁹ Traian se întorcea la Roma, venind de la Dunăre — primăvara anului 99.

¹⁰ Loc rămas vacant prin moartea lui Frontinus (vezi IV, 8).

¹¹ Nu se știe dacă Plinius îi adresează lui Traian această scrisoare în 102, după primul război cu dacii, când împăratul, triumfând, primește titlul de *Dacicus*, sau în 106, după al doilea război, în urma căruia cea mai mare parte a statului lui Decebal este cucerită și transformată în provincie romană.

¹² Vânturile *etesiene*, care suflau între 17 august și 26 septembrie.

¹³ Aniversarea lui Traian avea loc la 18 septembrie.

¹⁴ *Mensor* (lat.): era acela care făcea măsurătorile necesare unui arhitect.

¹⁵ Despre misiunea excepțională a lui Plinius în Bithynia — vezi Prefața.

¹⁶ *Gavius Bassus*, vezi X, 86.

¹⁷ *Beneficiar*: subofițer de stat major; Bithynia nu avea o legiune, Plinius nu dispunea decât de câteva trupe auxiliare, detașate din armata de la Dunăre.

¹⁸ *Tamiae* (lat.): ταμίαι (grec.) — intendent, administrator.

¹⁹ În anumite zile, uleiurile necesare pentru băile publice erau oferite gratuit.

²⁰ *Legat* — în cazul de față — un subaltern al guvernatorului provinciei.

²¹ Lucrări date, de obicei, în arendă: antreprenorii foloseau, pentru efectuarea lor, condamnați.

²² Pe atunci Roma avea cel puțin 3.500 de *vigiles* — santinele de noapte — care trebuiau să lupte împotriva incendiilor; erau recrutați printre sclavi și liberi.

²³ Plinius își spune părerea de competent — fusese *curator alvei Tiberi et cloacarum et riparum Urbis* (vezi Prefața).

²⁴ *Gymnasium* (lat.): inițial, teren pentru practicarea sporturilor în aer liber; cu timpul (începînd cu sec. IV î.e.n.), gimnaziul devine un ansamblu de clădiri adaptat programelor complicate de gimnastică, după modelul grecilor, și loc unde filozofii și retorii țineau conferințe și susțineau discuții publice.

²⁵ *Buleutae* (lat.): senatori în municipii; nu erau aleși de censori, ci supranumerari, instituți de Traian prin *adlectio in ordinum decurionum* (vezi I, n. 54 și n. 30).

²⁶ Lacul Sophon, situat la 13 km est de Nicomedia, la câțiva km de fluviul Sangarius, care se varsă în Marea Neagră.

- ²⁷ Din text nu se înțelege despre ce lucrare e vorba.
- ²⁸ Un *cot* = 0,444 m.
- ²⁹ *Calpurnius Macer* era atunci guvernator în Moesia Inferior.
- ³⁰ Bizanțul trimitea soli în Moesia Inferior pentru că, deși depindea de Bithynia, era apărat de soldații romani din Moesia și avea legături comerciale cu această provincie.
- ³¹ *Diplomata* (lat.) erau folosite pentru călătoriile oficiale, care astfel erau înlesnite pe tot parcursul drumului.
- ³² *Apameea*, colonie romană în Bithynia, se conducea după o *lex coloniae*.
- ³³ Prin *lex dedicationis* (sau *lex templi*) pontifii fixau drepturile templului, administrația, veniturile, ceremoniile și sacrificiile.
- ³⁴ Această zi era numită *dies imperii*.
- ³⁵ *Praefectus praetorio*: comandantul cohortelor pretoriene, care staționau la Roma și alcătuiau garda personală a împăratului.
- ³⁶ Vespasian și, mai târziu, Hadrian au acordat asemenea scutiri pentru gramatici, oratori, medici și filozofi.
- ³⁷ *Terentius Maximus* fusese procurator al domeniilor imperiale din Bithynia.
- ³⁸ *L. Appius Maximus Norbanus* — proconsul în Bithynia sub Domițian.
- ³⁹ *Sauromates*, regele Bosforului Cimerian, deși dobândise oarecare independență, rămăsese fidel Romei.
- ⁴⁰ *Andania* — fostă capitală a regilor din Messenia.
- ⁴¹ Vezi X, 23 și 24.
- ⁴² Plinius, ca *legatus consulari potestate* (vezi Prefața), stă la îndoielă dacă să procedeze ca un proconsul.
- ⁴³ În baza dreptului de azil *ad statuum*.
- ⁴⁴ *Laberius Maximus*: unul dintre generalii lui Traian în războaiele cu dacii.
- ⁴⁵ *Susagus*: unul din generalii lui Decebal.
- ⁴⁶ Centurion superior în grad centurionilor din armatele auxiliare, și detașat dintr-o legiune de la Dunăre.
- ⁴⁷ *Iuliopolis*: oraș la granița cu Galatia.
- ⁴⁸ Printre aceste greutăți erau și taxele de vamă — *portoria* (2,50%) — care, fiind arendate publicanilor, favorizau specula.
- ⁴⁹ *Disciplina* (lat.) se referă atât la militari, cât și la civili.
- ⁵⁰ E vorba de comercianții care veneau din Orient.
- ⁵¹ Legea Pompeia era o *lex provinciae*, acordată unei provincii nou dobândite, prin care se prevedea organizarea teritoriului, a impozitelor, justiției, administrației.

⁵² *Dio (Dion) Cocceianus*, supranumit și *Chrysostomus* („gură de aur“), retor celebru (sec. I–II e.n.), apărător al stoicismului, născut la Prusa, de unde a venit apoi la Roma. Expulzat de Domițian odată cu ceilalți filozofi, s-a bucurat de mare favoare în timpul lui Nerva și Traian.

⁵³ Așezarea statuii împăratului în apropierea unor morminte era considerată o crimă de lezmajestate.

⁵⁴ Un adevăr confirmat de Plinius, *Pan.*, 42.

⁵⁵ *Intestatorum* (lat.): conform legii, aceste moșteniri reveneau fiscoi.

⁵⁶ *Primpilaris* (lat.), de la *primpilus*: ofițerul inferior cel mai înalt în grad și, în general, cel mai vechi.

⁵⁷ *Sinope*: patria lui Diogene, capitala lui Mithridates, regele Pontului; după 64, Pontul și Bithynia devin provincii romane, în urma reorganizării făcute de Pompei, care fusese comandantul suprem al armatelor romane în războiul cu Mithridates.

⁵⁸ *Amisus*: veche colonie ateniană, cucerită de regii din Pont; împotrivindu-se lui Farnace, regele Pontului, ea dobândește libertatea din partea lui Caesar, libertate recunoscută și de Augustus. Tratatul de alianță îi acordă, conform obiceiului, dreptul de a-și menține vechile legi municipale.

⁵⁹ Aceste societăți de binefacere pentru ajutor mutual erau tot un fel de eterii (grec. *ἐταιρία* = asociații, uneori cu scopuri secrete, chiar subversive), de aceea romanii le interziceau.

⁶⁰ *Cognitio*, spune Plinius, deci ancheta de care vorbește era prevăzută de o legislație specială referitoare la creștini; în principiu, legea trebuia reinnoită de fiecare împărat, în fapt însă, legea privitoare la creștini rămăsese tot aceea promulgată în 64, când creștinii au fost acuzați de incendierea Romei, și au început să fie persecutați.

⁶¹ Răspunsul lui Traian, criticat de unii cercetători ca inconsecvent, era dictat de necesități administrative: represiunile singeroase ar fi înăspriț situația, și așa destul de primejdioasă pentru imperiu: numărul creștinilor sporea mereu.

⁶² *Amastris*: oraș în Pont, situat pe o peninsulă îngustă.

⁶³ Preocupare constantă de a folosi resurse locale în provincii — dovadă a dificultăților financiare ale statului roman (vezi și X, 18, 24, 38, 43, 47).

⁶⁴ *Rescripta* (lat.): vezi Prefața.

⁶⁵ *Protopraxia* (lat.): prioritatea incasării.

⁶⁰ *Iselasticum certamen* : concurs la terminarea căruia învingătorii aveau dreptul la o intrare triumfală în orașul lor, și la daruri în alimente și bani.

PANEGIRICUL LUI TRAIAN

¹ Aluzie la Domițian (cf. Suetonius, *Dom.*, 13, 2).

² Este vorba de Domițian (cf. Suetonius, *Dom.*, 18, 1).

³ Despre aparițiile pe scenă ale lui Nero, vezi Tacitus, *Ann.*, IX, 15.

⁴ Acest *senatus consultum* obliga pe consuli să pronunțe, chiar în ziua intrării lor în funcție, un discurs de mulțumire împăratului, cit mai scurt. Panegiricul este discursul de mulțumire, dar revăzut și mult amplificat.

⁵ Aluzii probabile la Antonius, Cicero, Caesar, Titus, Galba, Augustus.

⁶ Traian avea atunci 47 de ani.

⁷ Traian pleca în Germania ca guvernator (96—97).

⁸ Mulțimea a strigat numele lui *Iuppiter Imperator*, care avea o statuie în templul de pe Capitoliu, de aici confuzia, și semnul prevestitor.

⁹ Nerva a fost împresurat de garda pretoriană, care i-a cerut să-i pedepsească pe ucigașii lui Domițian.

¹⁰ Pentru asigurarea succesiunii la tron prin adopțiune.

¹¹ Aluzie la Tiberiu și Nero.

¹² Laurii victoriei erau duși în Capitoliu. Nu e vorba aici de o victorie a lui Traian, care atunci era în Germania, ci de una asupra suevilor, care făcuseră o incursiune în Pannonia.

¹³ Galba (vezi Prefața) l-a adoptat pe Piso Licinianus, pe care și l-a asociat la domnie; dar împăratul este ucis de pretorienii răsculați la instigația lui M. Salvius Otho, care este proclamat împărat.

¹⁴ Vespasian a împărțit puterea numai cu Titus.

¹⁵ Aluzie la un proverb grec care spunea „nu-ți poți ucide succesorul“.

¹⁶ Tatăl lui Traian a obținut ornamentele triumfale în urma victoriei sale asupra parților; în 79—80 a fost proconsul în Asia; moare înainte de anul 100.

¹⁷ Traian fusese trimis de Nerva în Germania ca *legatus pro praetore*.

¹⁸ Nerva a murit la 27 ian. 98.

¹⁹ Legiunile romane foloseau față de adversar — aici dacii — tactica proprie acestora, de a face campanie în timp de iarnă, contrar obiceiului roman.

²⁰ Întreg acest pasaj este deosebit de prețios pentru informațiile privind exercițiile militare.

²¹ *Fabircius* : consul roman (282 î.e.n.) vestit pentru simplitatea moravurilor, curajul și probitatea sa.

²² *Camillus* : dictator roman (sec. IV î.e.n.); a salvat Roma după cucerirea ei de către gali și a fost supranumit al doilea întemeietor al Romei.

²³ *Corona muralis* — se acorda celui care escaladase primul zidul unui oraș inamic; *corona civica* — acelaia care salva un cetățean în timpul războiului.

²⁴ Aluzie la Hercules, cu care erau adesea comparați oamenii mari, și în special împărații.

²⁵ Traian a fost tribun timp de 10 ani (71—81), durată neobișnuită pentru un membru al ordinului senatorial.

²⁶ Înainte de a se întoarce din Germania la Roma, Traian a făcut o călătorie de inspecție pe malurile Dunării (iarna 98—99); poate că atunci i-a încolțit gândul campaniei din anul 100 împotriva Daciei.

²⁷ Mulți cercetători îl acuză pe Domițian că a celebrat triumfuri care nu erau decît inscenări — ceea ce nu s-a putut dovedi.

²⁸ Decebal.

²⁹ E vorba de Dunăre și afluenții săi de pe malul sting; munții — Carpații Apuseni. Peisajul evocat aici se recunoaște în scenele de pe Columna lui Traian.

³⁰ Triumful care a încununat primul război cu dacii a fost celebrat la sfîrșitul anului 102 — începutul lui 103. Or, *Panegiricul* fiind terminat de redactat în 101, s-ar putea să fie aici o „profeție“, datînd de la începutul războiului (primăvara lui 101).

³¹ Numele căpeteniilor învinse erau scrise pe panouri, așa cum pot fi văzute pe reliefurile de pe arcul lui Titus.

³² Pe brancarde erau purtate tablouri reprezentînd principalele scene de război. Aceste imagini au stat poate la baza unor reliefuri ca acelea de pe Columna lui Traian.

³³ Nu sînt dovezi că pe vremea lui Domițian ar fi decăzut disciplina militară restabilită de Vespasian.

³⁴ La întoarcerea lui Domițian din războiul cu suevii și sarmații.

³⁵ Sensul pasajului nu e prea clar.

³⁶ Documentele existente dovedesc că aici este o eroare.

³⁷ Întoarcerea lui Traian la Roma — primăvara lui 99.

³⁸ Nerva.

³⁹ *Congiarium*: distribuire de vin, ulei sau bani, făcută poporului la date care nu erau fixe. Traian a mai adăugat 5 000 de copii la numărul celor care beneficiau de aceste distribuiri (vezi cap. 28).

⁴⁰ *Donativum*: dar în bani făcut soldaților romani de către împărați, la date care nu erau fixe.

⁴¹ Sub Caesar s-au promulgat legi care încurajau nașterile; mai târziu, legile Iulia și Poppaea stabileau recompense și, respectiv, sancțiuni: celibatarii nu puteau moșteni pe cei fără copii; soții fără copii nu primeau decît jumătate din aceste moșteniri; candidații la magistraturi obțineau, cu fiecare copil, cîte un an dispensă de vîrstă.

⁴² *Libertas*, aici nu în sensul libertății politice, ci în sensul că cetățenii nu mai erau expuși capriciilor unui tiran, de aici și acea *securitas* de care se bucurau.

⁴³ *Annona*: recoltă de grîu, provizii, alimente. Distribuiri gratuite de grîu celor nevoiași au fost organizate sistematic în timpul imperiului: aproximativ o cincime din populație profita de pe urma acestui sistem.

⁴⁴ Pompei a obținut triumful asupra Africii în 79, i.e.n., asupra Spaniei în 71 și a Asiei în 61; a înlăturat amenințarea piraților în 67, a fost însărcinat cu aprovizionarea și distribuirea de grîu pentru Roma — *annona* (vezi n. 43) în 57, și a promulgat o lege împotriva corupției electorale în 52.

⁴⁵ *Tributum* (lat.): bir, impozit direct regulat.

⁴⁶ *Indictio* (lat.): impozit în natură cerut în mod neregulat de la provincii, pentru nevoile Romei și ale armatei.

⁴⁷ *Uncus* (lat.) se numea și cangea cu care erau tirite corpurile celor osîndiți, pînă la treptele de pe Capitoliu — numite *Gemoniae scalae* — de unde erau azvirlile.

⁴⁸ *Procurator* — și subordonatul său — *actor* (aici = agent) — erau funcționari imperiali însărcinați să vegheze asupra intereselor fiscului.

⁴⁹ Impozit perceput pentru eliberarea de sclavi, moșteniri și legate și care alimenta vistieria militară.

⁵⁰ *Cognatio* (lat.): legătură de rudenie, cuprinzînd pe cei supuși aceleiași *potestas* (autoritatea tatălui).

⁵¹ Se știe numai că, pe timpul lui Marcus Aurelius, suma minimă neimpozabilă dintr-o moștenire era de 20 000 sestertii.

⁵² Tribunalul Voconius a supus spre votare (169 i.e.n.) o lege care limita dreptul de moștenire al fetelor, ceea ce era în detrimentul vistieriei.

⁵³ *Praefectus morum* (sau *moribus*): magistrat roman însărcinat cu controlarea averii și, mai târziu, a moravurilor cetățenilor: cenzor.

⁵⁴ Aluzie la Domițian, primul împărat care și-a luat titlul de *censo-perpetuus*.

⁵⁵ Pantomima a fost introdusă la romani în anul 22 î.e.n. și a înlocuit cu încetul tragedia. Acest gen de spectacole au fost interzise rînd pe rînd de Tiberiu, Nero, Domițian, Traian — dar au reapărut mereu.

⁵⁶ Aluzie la Domițian.

⁵⁷ Expulzarea filozofilor de către Domițian.

⁵⁸ Este vorba de *Domus Flavia*, reședința imperială de pe Palatin, fortăreață pe frontispiciul căreia Nerva a pus să se scrie *Publicae Aedes*.

⁵⁹ Domițian i-a ucis pe cei doi fii ai lui Sabinus, fratele tatălui său.

⁶⁰ Domițian a fost omorît la 18 sept. 96.

⁶¹ Se presupune că Domițian ar fi introdus în palatul său cultul zeiței Isis.

⁶² Adesea se vindeau la licitație unele din bunurile împăraților, pentru nevoile fiscului.

⁶³ Domițian.

⁶⁴ *Circus Maximus*, care a avut mult de suferit de pe urma incendiului din 34, a fost refăcut de Traian care, pentru a-i adăuga încă 5.000 de locuri, a desființat loja lui Domițian.

⁶⁵ Aluzie la legăturile incestuoase ale lui Domițian cu nepoata sa Iulia, fiica lui Titus.

⁶⁶ Spre sfîrșitul anului 89 o statuie ecvestră a lui Domițian fusese ridicată în partea de apus a Forului.

⁶⁷ În 95 Domițian l-a condamnat la moarte pe Epaphroditus, libertul lui Nero și acela care l-a ajutat pe Nero să se sinucidă.

⁶⁸ Caligula dăduse lunii septembrie numele tatălui său Germanicus; Nero dăduse numele său lunii aprilie, numele lui Claudius, lunii mai, și numele lui Germanicus, lunii iunie; Domițian dăduse numele său lunii octombrie și pe al lui Germanicus, lunii septembrie.

⁶⁹ *A. Iunius Brutus*, care l-a alungat pe Tarquinius Superbus, ultimul rege al Romei — avea o statuie în For; *M. Furius Camillus*, care a contribuit să fie respinși celții din Latium (sec. IV î.e.n.) — avea o statuie pe Capitoliu.

⁷⁰ Traian a primit la 1 ian. 98 consulatul pentru a doua oară, și l-a exercitat comandînd armatele de la Rin și Dunăre.

⁷¹ *Paludamentum* (lat.): manta purtată de comandantul armatelor în timp de război.

⁷² Asemenea scene pot fi văzute pe Columna lui Traian.

⁷³ *Sella curulis* (lat.): jilț de fildeș, marmură sau metal, pe care ședeau inițial regii și, ulterior, înalții magistrați în exercițiul funcțiunii.

⁷⁴ *Imagines* (lat): medalioane cu efigia împăratului, fixate la drapele.

⁷⁵ Moștenitorii ajunși la domnie deveneau consuli la 1 ian. a anului următor; dar mulți nu mai așteptau această dată și luau locul consulilor desemnați pentru anul în curs.

⁷⁶ Nero, cu ocazia răscoalei lui Vindex (vezi și II, n. 2).

⁷⁷ Aluzie la Atilius Regulus și Quinctius Cincinnatus.

⁷⁸ Domițian a fost consul de 17 ori.

⁷⁹ Veșmintul de purpură era purtat de magistrații superiori.

⁸⁰ Domițian lua consulatul numai pentru ca anul să-i poarte numele și, după câteva zile, îl trecea unui consul *suffectus* (locțiitor).

⁸¹ De aici și pînă la cap. 77 — Plinius face istoricul celui de al treilea consulat al lui Traian (1 ianuarie — 1 mai 100).

⁸² Începînd cu Claudius, împărații nu mai convoacă și nu mai prezidează senatul, decît în cazuri speciale, de pildă atunci cînd sînt consuli.

⁸³ Traian a fost consul în anul 100: în ianuarie-februarie împreună cu Iulius Frontinus, consul pentru a treia oară, și în martie-aprilie — împreună cu un alt consul, care era tot pentru a treia oară.

⁸⁴ Comisie instituită de Nerva și menținută și de Traian.

⁸⁵ Consulii, după ce erau desemnați de împărat — prin acea *commendatio*, erau „aleși“ de senat; după câteva zile avea loc *renuntiatio* — proclamarea — în fața comițiilor centuriate, adică a poporului; proclamarea o făceau consulii în funcție. Traian a asistat la această ceremonie în cîmpul lui Marte.

⁸⁶ Aluzie la Nero.

⁸⁷ După *renuntiatio* (proclamare), cei aleși depuneau jurămîntul în fața consulului în funcție, care prezida comițiile.

⁸⁸ În anul 91, în timpul lui Domițian.

⁸⁹ În ziua intrării sale în funcție, consulul făcea o *votorum nuncupatio* — legămînt — în Capitoliu, și un jurămînt de respectare a legilor în fața poporului; la sfîrșitul consulatului, el jura în fața poporului că și-a împlinit legămîntul.

⁹⁰ 1 ian. 100.

⁹¹ Program a cărui reprezentare se poate vedea pe prima monedă a domniei lui Traian înfățișîndu-l pe împărat împreună cu un senator.

⁹² De pe toată întinderea imperiului se trimiteau rapoarte asupra desfășurării acestei ceremonii.

⁹³ *Nobilitas* (lat.) — se pare că se referea la descendenții familiilor senatoriale din epoca republicană și principatul lui August.

⁹⁴ E vorba de Sex. Quintilius Maximus, destinatarul scris. VIII, 24.

⁹⁵ Aclamațiile aprobau o propunere, o comunicare a împăratului și, ca în orice regim de dictatură, țineau loc de vot.

⁹⁶ *Acta publica* erau un fel de ziare, în parte oficiale, în parte personale, dar care de fapt erau la dispoziția împăratului, și care consemnau lucruri privind curtea imperială, guvernământul și chiar fapte diverse.

⁹⁷ E vorba de procesul lui Marius Priscus (II, 11).

⁹⁸ Traian a fost consul pentru a patra oară între 1 și 12 ianuarie 101.

⁹⁹ S-ar putea crede că senatul decreta (*iubere*) consulatele imperiale; probabil că îi cerea împăratului să primească ceea ce el își atribuia singur.

¹⁰⁰ Prosopopee a opiniei publice, și în special a senatului.

¹⁰¹ Plinius relatează despre o asemenea anchetă la care a fost de față — la Centumcellae (VI, 3).

¹⁰² Domițian, care avea o vilă pe malul lacului Albanus, și alta lângă lacul Lucrinus, aproape de Baiae.

¹⁰³ Un fel discret de a spune că Plotina, soția lui Traian, folosea și ea, pe bună dreptate, litiera.

¹⁰⁴ De fapt Traian a primit titlul de *Pater patriae* în anul 98, deci soția și sora lui primiseră și ele titlul de *Augustae* la data când vorbește Plinius.

¹⁰⁵ Nu se poate afirma cu precizie despre care prefect al pretoriului e vorba.

¹⁰⁶ Metaforă militară, frecventă în vremea aceea.

¹⁰⁷ De la L. Calpurnius Piso, consul în 134 î.e.n.; supranumit *frugi* = cumpălat, econom, cinstil, pentru că a făcut să fie votată legea împotriva delapidărilor.

¹⁰⁸ De la C. Laelius, consul în anul 142 î.e.n., zis *sapiens*, pentru că a abandonat proiectul unei legi agrare.

¹⁰⁹ De la Q. Metellus, zis *pius*, pentru că a cerut poporului să fie rechemat tatăl său, exilat în 102 î.e.n.

¹¹⁰ Octavian a primit titlul de *Augustus* la 16 ianuarie 27 î.e.n.

¹¹¹ E vorba de tatăl împăratului.

¹¹² La moartea lui Domițian s-a găsit în arhiva lui un denunț împotriva lui Plinius (VII, 27 și I, n. 11).

¹¹³ Și Plinius și C. Tertullus fuseseră numiți *praefecti aerarii Saturni* la începutul anului 98, când Nerva împărțea domnia cu Traian.

¹¹⁴ Când Traian și-a motivat în fața senatului propunerea celor doi pe mai sus pentru consulat.

¹¹⁵ Domițian a fost asasinat la 18 septembrie 96, Nerva i-a succedat în aceeași zi, Traian s-a născut la 18 septembrie.

¹¹⁶ Pentru aniversarea zilei de naștere a lui Traian.

¹¹⁷ De remarcat, odată mai mult, grija pentru asigurarea succesiunii unui împărat, în lipsa unei reglementări constituționale.

¹¹⁸ Este vorba de procesele în care Plinius, la propunerea senatului, a pledat împotriva lui Baebius Massa, a lui Caecilius Classicus și a lui Marius Priscus.

¹¹⁹ În timpul lui Domițian, Plinius a obținut cvestura, tribunatul și, desigur, *praefectura aerarii militaris*; dar, cum nu putea să-l lingusească pe împărat, nu a mai ajuns și consul.

BIBLIOGRAFIE

- Almaş, Dumitru — *Decebal*. Bucureşti, Editura Meridiane, 1972.
- Bayet, Jean — *Littérature latine*. Paris, Armand Colin, 1934, pp. 595—600.
- Berthaut, H. et Georgin, Ch. — *Histoire illustré de la littérature latine*. Paris, Hatier, 1933, pp. 398—407.
- Cizek, Eugen — *Istoria literaturii latine. Imperiul — partea a II-a*. Tipografia Universităţii Bucureşti, 1976, pp. 41—64
- Copley, Frank O. — *Latin Literature from the Beginnings to the Close of the second Century A.D.* Michigan Press, 1969, pp. 327—334.
- Durry, Marcel — *Pline le Jeune. Tome IV. Lettres — Livre X. Panégyrique de Trajan*. Paris, Belles Lettres, 1964, pp. V—XV, 69—72 și 86—90.
- Guillemin, Anne-Marie — *Pline le Jeune. Lettres. Tome I*. Paris, Belles Lettres, 1927, pp. V—XXXV.
- Guillemin, Anne-Marie — *Pline et la vie littéraire de son temps*. Paris, 1929.
- Marchesi, Concetto — *Storia della letteratura latina*. Vol. II, Ed. 2, Milano, Giuseppe Principato, 1939—1940, pp. 266—272.
- Mommsen, Th. — *Étude sur Pline le Jeune*. Trad. par C. Morel. Paris, Franck, 1873.
- Paratore, Ettore — *Storia della letteratura latina*. Firenze, Sansoni, 1961, pp. 717—724.
- Rostagni, Augusto — *Storia della letteratura latina*. Vol. II. Torino, Cane e Durando, 1955, pp. 563—577.
- Schanz — Hosius — *Geschichte der römischen Literatur*. Vol. II, Ed. 4. München, Beck, 1935, pp. 656—673.
- Schuster, M. — *C. Plinius Caecilius Secundus*, in PWRE, vol. XXI, 1951, col. 439—456.
- Teuffel, W. S. — *Geschichte der römischen Literatur*. Vol. II, Ed. VI. Leipzig, Teubner, 1913, pp. 32—38.

Traduceri românești

- Doicescu, Cosma — *Izvorul Clitumnus* (scris. VIII, 8), în *Ausonia*, 2, 1940 — 42, pp. 34—35.
- Maxim, Irina — *Lacul Vadimon* (scris. VIII, 20), în *Ausonia*, 2, 1940 — 42, p. 24.
- Moșoiu, Al. — *Panegiricul Împăratului Traian*. Ploiești, 1902.
- Popa-Lisseanu, Gh. — *Corespondența cu împăratul Traian*. București 1920.
- Teodorescu I. — *Scrisori* (fragmente), în *Proza narativă latină*, București, Editura Univers, 1972, pp. 245—253.

CUPRINS

Prefață 5

Notă asupra ediției 29

SCRISORI:

Cartea I

1. C. Plinius către iubitul său Septicius / 32
[Dedicție]
2. C. Plinius către iubitul său Arrianus / 32
[Trimiterea unei lucrări]
3. C. Plinius către iubitul său Caninius Rufus / 33
[Villa încântătoare a lui Rufus]
4. C. Plinius către soacra sa, Pompeia Celerina / 34
[Ospitalitatea sclavilor de pe moștile Pompeiei Celerina]
5. C. Plinius către iubitul său Voconius Romanus 34
[Regulus, delatorul]
6. C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus / 37
[Vânătoare norocoasă]
7. C. Plinius către iubitul său Octavius Rufus / 38
[Răspuns la o cerere de a pleda împotriva locuitorilor din Baetica]
8. C. Plinius către iubitul său Pompeius Saturninus / 39
[Ezitări la gândul publicării unui discurs inaugural]
9. C. Plinius către iubitul său Minicius Fundanus / 41
[Deșertăciunea vieții la Roma față de plăcerea de a studia la țară]
10. C. Plinius către iubitul său Attius Clemens / 42
[Elogiul filozofului Euphrates]
11. C. Plinius către iubitul său Fabius Iustus / 44
[Cere insistent să-l scrie]
12. C. Plinius către iubitul său Calpurnius Tiro / 44
[Moartea lui Corellius Rufus]
13. C. Plinius către iubitul său Sosius Senecio / 46
[Lipsa de interes pentru lecturile în public]
14. C. Plinius către iubitul său Iunius Mauricus / 47
[Alegerea unui soț pentru fiica lui Arulenus Rusticus]
15. C. Plinius către iubitul său Septicius Clarus / 49
[Reproș unui invitat care a lipsit de la masă]
16. C. Plinius către iubitul său Erucius / 49
[Despre scrierile lui Pompeius Saturninus]
17. C. Plinius către iubitul său Cornelius Titianus / 51
[Statua ridicată lui Silanus]

18. C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus / 51
[Interpretarea unui vis]
19. C. Plinius către iubitul său Romatius Firmus / 52
[Dărnicea lui Plinius]
20. C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus / 53
[Stilul concis și stilul încârcat]
21. C. Plinius către iubitul său Plinius Paternus / 57
[Aprețeri după cumpărarea unor sclavi]
22. C. Plinius către iubitul său Catilius Severus / 57
[Boala lui Titlius Aristo]
23. C. Plinius către iubitul său Pompeius Falco / 59
[Incompatibilitatea între funcția de avocat și aceea de tribun]
24. C. Plinius către iubitul său Baebius Hispanus / 60
[O vilă pentru un literat]

Cartea II

1. C. Plinius către iubitul său Romanus / 61
[Elogiul lui Verginius Rufus]
2. C. Plinius către iubitul său Paulinus / 63
[Reproșuri pentru că nu l-a mai scris de mult]
3. C. Plinius către iubitul său Nepos / 63
[Ușurința de a improviza a lui Isaac]
4. C. Plinius către scumpa sa Calvina / 65
[O donație generoasă]
5. C. Plinius către iubitul său Luperus / 66
[Trimiterea unui discurs, cu rugămintea de a-l revizui]
6. C. Plinius către iubitul său Avitus / 67
[Meschinul risipitor]
7. C. Plinius către iubitul său Macrinus / 68
[Statuia ridicată lui Vestricius Spurinna]
8. C. Plinius către iubitul său Caninius / 69
[Nostalgia locurilor natale]
9. C. Plinius către iubitul său Apollinaris / 70
[Sprîjn pentru candidatura lui Sextus Erucius]
10. C. Plinius către iubitul său Octavius / 71
[Îndemn pentru lectură în public]
11. C. Plinius către iubitul său Arrianus / 72
[Procesul lui Marius Priscus]
12. C. Plinius către iubitul său Arrianus / 76
[Sfârșitul procesului lui Marius Priscus]
13. C. Plinius către iubitul său Priscus / 77
[Un post pentru Voconius Romanus]
14. C. Plinius către iubitul său Maximus / 78
[Decadența elocvenței judiciare]
15. C. Plinius către iubitul său Valerianus / 80
16. C. Plinius către iubitul său Annianus / 81
[Dificultăți testamentare]
17. C. Plinius către iubitul său Gallus / 81
[Vila din Laurentum]

18. C. Plinius către iubitul său Mauricus / 85
[Căutarea unui profesor]
19. C. Plinius către iubitul său Cerialis / 86
[Utilitatea lecturii în public a unei pledoarii]
20. C. Plinius către iubitul său Calvisius/ 87
[Regulus — captator de testamente]

Cartea III

1. C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus/ 90
[Bătrânețea unui înțelept]
2. C. Plinius către iubitul său Vibius Maximus/ 91
[Recomandarea unui prieten]
3. C. Plinius către scumpa sa Corellia Hispulla/ 92
[Recomandarea unui profesor bun]
4. C. Plinius către iubitul său Caecilius Macrinus/ 93
[Angajament de a apăra interesele provinciei Baetica]
5. C. Plinius către iubitul său Baebius Macer/ 95
[Activitatea și operele lui Plinius cel Bătrîn]
6. C. Plinius către iubitul său Annius Severus/ 97
[Descrierea unei statuete]
7. C. Plinius către iubitul său Caninius Rufus/M 98
[Elogiul lui Silius Italicus]
8. C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus/ 100
[Renunțarea la tribunat în favoarea unei rude]
9. C. Plinius către iubitul său Cornelius Minicianus/ 101
[Procesul lui Claudeus]
10. C. Plinius către iubiții săi Vesticius Spurinna și Cottia/106
[Anunță că scrie elogiu lui Cottius]
11. C. Plinius către iubitul său Iulius Genitor/ 107
[Lauda filozofului Artemidor]
12. C. Plinius către iubitul său Catilius Severus/ 108
[Răspuns la o invitație]
13. C. Plinius către iubitul său Voconius Romanus/ 109
[Rugămintele de revizuire a unui discurs]
14. C. Plinius către iubitul său Acilius/ 109
[Oribila moarte a lui Larcius Macedo]
15. C. Plinius către iubitul său Silius Proculus/ 110
[Poeziile lui Proculus]
16. C. Plinius către iubitul său Nepos/ 111
[Erolismul Arriei]
17. C. Plinius către iubitul său Iulius Servianus/ 113
18. C. Plinius către iubitul său Vibius Severus/ 113
[Lectura în public a Panegiricului lui Traian]
19. C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus/ 115
[Sfat pentru cumpărarea unui teren]
20. C. Plinius către iubitul său Maesius Maximus/ 116
[Votul secret în senat]
21. C. Plinius către iubitul său Cornelius Priscus/ 117
[Moartea poetului Marțial]

Cartea IV

1. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/ 120
[Vizită la Comum]
2. C. Plinius către iubitul său Attius Clemens/ 120
[Regulus la moartea fiului său]
3. C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus/ 121
[Operele lui Arrius Antoninus]
4. C. Plinius către iubitul său Sosius Senecio/ 122
5. C. Plinius către iubitul său Iulius Sparsus/ 123
[Sucesul unei lecturi în public]
6. C. Plinius către iubitul său Iulius Naso/ 123
[Nesiguranța recoltelor]
7. C. Plinius către iubitul său Catius Lepidus/ 124
[Regulus sorie elogiul funebru al fiului său]
8. C. Plinius către iubitul său Maturus Arrianus/ 125
[Răspuns la felicitări]
9. C. Plinius către iubitul său Cornelius Ursus/ 125
[Procesul lui Iulius Bassus]
10. C. Plinius către iubitul său Statius Sabinus/ 129
[Interpretarea unui testament]
11. C. Plinius către iubitul său Cornelius Minicianus/ 129
[Suplota marel vestale Cornelia]
12. C. Plinius către iubitul său Maturus Arrianus/ 131
[Corectitudine laudabilă]
13. C. Plinius către iubitul său Cornelius Tacitus/ 132
[Necesitatea organizării învățământului la Comum]
14. C. Plinius către iubitul său Paternus/ 134
[Endeocastlabil lui Plinius]
15. C. Plinius către iubitul său Minicius Fundanus/ 135
[Recomandarea lui Asinius Bassus]
16. C. Plinius către iubitul său Valerius Paulinus/ 137
[Un succes oratoric]
17. C. Plinius către iubitul său Clusinius Gallus/ 138
[Promisiune de a o apăra în fața justiției pe Corellia]
18. C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus/ 139
[Traducerea unor epigrame]
19. C. Plinius către scumpa sa Calpurnia Hispulla/ 140
[Lauda soției sale]
20. C. Plinius către iubitul său Novius Maximus/ 141
21. C. Plinius către iubitul său Velius Cerialis/ 141
[Moartea sorerilor Helvidia]
22. C. Plinius către iubitul său Sempronius Rufus/ 142
[Dovadă de curaj din partea lui Iunius Mauricus]
23. C. Plinius către iubitul său Pomponius Bassus/ 143
[Înțelepciune]
24. C. Plinius către iubitul său Fabius Valens/ 143
[O privire în trecut]
25. C. Plinius către iubitul său Maesius Maximus/ 144
[Dezavantajele votului secret]

26. C. Plinius către iubitul său Maecilius Nepos/ 145
27. C. Plinius către iubitul său Pompeius Falco/ 145
[Poemele lui Sentius Augurinus]
28. C. Plinius către iubitul său Vibius Severus/ 146
[Cere portretele unor concetățeni de seamă]
29. C. Plinius către iubitul său Romatius Firmus/ 147
[Severitatea lui Licinius Nepos]
30. C. Plinius către iubitul său Licinius Sura/ 147
[O curiozitate a naturii]

Cartea V

1. C. Plinius către iubitul său Annius Severus/ 149
[În legătură cu o dezmoștenire]
2. C. Plinius către iubitul său Calpurnius Flaccus/ 150
3. C. Plinius către iubitul său Titius Aristo/ 151
[Despre poeziile ușoare]
4. C. Plinius către iubitul său Iulius Valerianus/ 152
[Din nou despre severitatea pretorului Licinius Nepos]
5. C. Plinius către iubitul său Novius Maximus/ 153
[Moartea lui Calus Fannius]
6. C. Plinius către iubitul său Domitius Apollinaris/ 154
[Villa din Toscana]
7. C. Plinius către iubitul său Calvisius Rufus/ 160
[Dificultăți create de un testament]
8. C. Plinius către iubitul său Titinius Capito/ 161
[Intenții de a scrie o operă istorică]
9. C. Plinius către iubitul său Sempronius Rufus/ 162
[Din nou despre severitatea pretorului Licinius Nepos]
10. C. Plinius către iubitul său Suetonius Tranquillus/ 164
[Îndemn pentru publicarea unei opere]
11. C. Plinius către iubitul său bunic Calpurnius Fabatus/165
[Generozitate]
12. C. Plinius către iubitul său Terentius Scaurus/ 165
13. C. Plinius către iubitul său Valerianus/ 166
[Consecințele acțiunii lui Licinius Nepos împotriva lui Nominatus]
14. C. Plinius către iubitul său Pontius Allifanus/ 168
[Elogiul lui Cornutus Tertullus]
15. C. Plinius către iubitul său Arrius Antoninus/ 169
16. C. Plinius către iubitul său Aefulanus Marcellinus/ 169
[Moartea ilocelului Fundanus]
17. C. Plinius către iubitul său Vestricius Spurinna/ 170
[O lectură în public a lui Calpurnius Piso]
18. C. Plinius către iubitul său Calpurnius Macer/ 171
19. C. Plinius către iubitul său Valerius Paulinus/ 172
[Grijă pentru sănătatea libertului Zosima]
20. C. Plinius către iubitul său Cornelius Ursus/ 173
[Procesul lui Varonus]
21. C. Plinius către iubitul său Pompeius Saturninus/ 174
[Vești — bune și rele]

Cartea VI

1. C. Plinius către iubitul său Tiro/ 176
[Dorul depărtării]
2. C. Plinius către iubitul său Arrianus/ 176
[Amintiri despre Regulus]
3. C. Plinius către iubitul său Verus/ 178
4. C. Plinius către scumpa sa Calpurnia/ 178
[Dorul depărtării]
5. C. Plinius către iubitul său Ursus/ 179
[Dispută între Celsus și Nepos]
6. C. Plinius către iubitul său Fundanus/ 180
[Candidatura lui Iulius Naso]
7. C. Plinius către scumpa sa Calpurnia/ 181
[Același dor al depărtării]
8. C. Plinius către iubitul său Priscus/ 181
[Rugămintele de a avea grijă de interesele unui prieten]
9. C. Plinius către iubitul său Tacitus/ 183
[Din nou candidatura lui Iulius Naso]
10. C. Plinius către iubitul său Albinus/ 183
[Mormântul lui Verginius Rufus]
11. C. Plinius către iubitul său Maximus/ 184
[Tineri avocați de talent]
12. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/ 185
[Făgăduință de a acorda sprijin unui prieten]
13. C. Plinius către iubitul său Ursus/ 185
[Epilogul procesului lui Varenus]
14. C. Plinius către iubitul său Mauricus/ 186
15. C. Plinius către iubitul său Romanus/ 186
[O anecdotă despre Iavolenus Priscus]
16. C. Plinius către iubitul său Tacitus/ 187
[Moartea lui Plinius cel Bătrân]
17. C. Plinius către iubitul său Restitutus/ 190
[Impresii în urma unei lecturi în public]
18. C. Plinius către iubitul său Sabinus/ 191
[Făgăduiește sprijinul său într-un proces]
19. C. Plinius către iubitul său Nepos/ 191
[Sfaturi pentru cumpărarea unui teren]
20. C. Plinius către iubitul său Tacitus/ 192
[Erupția Vezuviului]
21. C. Plinius către iubitul său Caninius/ 195
[Lucrările lui Vergilius Romanus]
22. C. Plinius către iubitul său Tiro/ 196
[Incorectitudinea lui Montanius Attelinus]
23. C. Plinius către iubitul său Triarius/ 197
[Debutul lui Cremutius Ruso în avocatură]
24. C. Plinius către iubitul său Macer/ 198
[Sinucidere]
25. C. Plinius către iubitul său Hispanus/ 198
[Dispariția lui Robustus]

26. C. Plinius către iubitul său Servianus/ 199
[Felleitări]
27. C. Plinius către iubitul său Severus/ 199
[Propunere de onoruri pentru împărat]
28. C. Plinius către iubitul său Pontius/ 200
[Mulțumiri]
29. C. Plinius către iubitul său Quadratus/ 201
[Sfaturi pentru avocați]
30. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/ 202
[Serisoare de afaceri]
31. C. Plinius către iubitul său Cornelianus/ 203
[Un proces prezidat de Traian]
32. C. Plinius către iubitul său Quintilianus/ 205
[Un dar pentru fiica lui Quintilianus]
33. C. Plinius către iubitul său Romanus/ 205
[Discurs pentru apărarea Attiei Viriola]
34. C. Plinius către iubitul său Maximus/ 207
[Spectacole pentru Verona]

Cartea VII

1. C. Plinius către iubitul său Geminus/ 208
[Sfaturi de comportare în timpul bolii]
2. C. Plinius către iubitul său Iustus/ 209
3. C. Plinius către iubitul său Praesens/ 209
[Îndemn să revină la Roma]
4. C. Plinius către iubitul său Pontius/ 210
[Cum a ajuns Plinius să scrie endecasilabi]
5. C. Plinius către scumpa sa Calpurnia/ 211
[Casa pare pustie când ea e departe]
6. C. Plinius către iubitul său Macrinus/ 212
[Un nou incident în procesul lui Varenus]
7. C. Plinius către iubitul său Saturninus/ 213
[Satisfacțiile prieteniei]
8. C. Plinius către iubitul său Priscus/ 214
[Tot despre prietenie]
9. C. Plinius către iubitul său Fuscus/ 214
[Sfaturi pentru felul de a studia]
10. C. Plinius către iubitul său Macrinus/ 216
[Strășnitul procesului lui Varenus]
11. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/ 217
[Vânzarea unui teren]
12. C. Plinius către iubitul său Minicius/ 218
[Trimiterea unei lucrări, pentru a i se face observații critice]
13. C. Plinius către iubitul său Ferox/ 219
14. C. Plinius către scumpa sa Corellia/ 219
[În legătură cu vânzarea unui teren]
15. C. Plinius către iubitul său Saturninus/ 219

16. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/220
[Călătoria lui Calpurnius Tiro]
17. C. Plinius către iubitul său Celer/220
[Necesitatea lecturii în public a pledoariilor]
18. C. Plinius către iubitul său Caninius/222
[Sfat pentru o modalitate de a asigura o donație]
19. C. Plinius către iubitul său Priscus/223
[Elogiul Fanniei]
20. C. Plinius către iubitul său Tacitus/224
[Prietenia dintre Plinius și Tacitus]
21. C. Plinius către iubitul său Cornutus/225
[Îi ascultă sfatul de a-și odihni ochii]
22. C. Plinius către iubitul său Falco/226
[Recomandățile]
23. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/226
[Recomandări pentru a-și crușa eforturile]
24. C. Plinius către iubitul său Geminus/227
[Ummidia Quadratilla și nepotul ei]
25. C. Plinius către iubitul său Rufus/228
[Savanșii necunoscuți]
26. C. Plinius către iubitul său Maximus/229
[Învățăminte de pe urma unei boli]
27. C. Plinius către iubitul său Sura/230
[Fantometele]
28. C. Plinius către iubitul său Septicius/232
[Cultura prieteniei]
29. C. Plinius către iubitul său Montanus/233
[Mormintul lui Pallas]
30. C. Plinius către iubitul său Genitor/233
[Ocupații la țară]
31. C. Plinius către iubitul său Cornutus/234
[Laudă lui Claudius Pollio]
32. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/235
[Salută cu bucurie eliberarea unor sclavi]
33. C. Plinius către iubitul său Tacitus/236
[Un gest frumos al lui Plinius]

Cartea VIII

1. C. Plinius către iubitul său Septicius/238
[Îngrijorat de boala lui Encolpius]
2. C. Plinius către iubitul său Calvisius/238
[Fixarea prețurilor la recolta de struguri]
3. C. Plinius către iubitul său Sparsus/239
4. C. Plinius către iubitul său Caninius/240
[Un poem despre războaiele cu Daicii]
5. C. Plinius către iubitul său Geminus/241
[Moartea soției lui Maerinus]
6. C. Plinius către iubitul său Montanus/242
[Din nou despre onerurile acordate lui Pallas]

7. C. Plinius către iubitul său Tacitus/245
8. C. Plinius către iubitul său Romanus/246
[Izvoarele rîului Clitumnus]
9. C. Plinius către iubitul său Ursus/247
10. C. Plinius către iubitul său bunic Fabatus/247
[O veste rea]
11. C. Plinius către scumpa sa Hispulla/248
[Vestii despre Calpurnia]
12. C. Plinius către iubitul său Minicianus/249
[Laudă lui Titinius Capito]
13. C. Plinius către iubitul său Genialis/249
14. C. Plinius către iubitul său Aristo/250
[Consultări cu privire la dreptul senatorial]
15. C. Plinius către iubitul său Iunior/255
16. C. Plinius către iubitul său Paternus/255
[Îndurerat de moartea unor sclavi]
17. C. Plinius către iubitul său Macrinus/256
[Inundații]
18. C. Plinius către iubitul său Rufinus/257
[Domitius Tullus]
19. C. Plinius către iubitul său Maximus/259
[Rugămintele de a-l revedea o lucrare]
20. C. Plinius către iubitul său Gallus/259
[Lacul Vadimo]
21. C. Plinius către iubitul său Arrianus/261
[O lectură în public a lui Plinius]
22. C. Plinius către iubitul său Geminus/262
[Încercare — reținută — de a vorbi de rău pe cineva]
23. C. Plinius către iubitul său Marcellinus/263
[Moartea lui Iunius Avitus]
24. C. Plinius către iubitul său Maximus/264
[Elogiul Greciei]

Cartea IX

1. C. Plinius către iubitul său Maximus/267
[Îndemn pentru publicarea neîntîrziată a unei lucrări]
2. C. Plinius către iubitul său Sabinus/267
[Regretă că vremurile nu-l oferă subiecte mai variate pentru scrisori]
3. C. Plinius către iubitul său Paulinus/268
[Cine aspiră la nemurire, trebuie să lase posterității opere neplăcute]
4. C. Plinius către iubitul său Macrinus/269
5. C. Plinius către iubitul său Tiro/269
[Staturi prietenești]
6. C. Plinius către iubitul său Calvisius/269
[Spectacolele de circ]
7. C. Plinius către iubitul său Romanus/270
[Vilele lui Plinius de pe malul lacului Larius]

8. C. Plinius către iubitul său Augurinus/271
9. C. Plinius către iubitul său Colonus/271
[Elogiul lui Quintianus]
10. C. Plinius către iubitul său Tacitus/272
11. C. Plinius către iubitul său Geminus/272
12. C. Plinius către iubitul său Iunior/273
[Severitate excesivă]
13. C. Plinius către iubitul său Quadratus/273
[Răzbunare pentru Helvidius]
14. C. Plinius către iubitul său Tacitus/278
[Probitate de scriitor]
15. C. Plinius către iubitul său Falco/278
16. C. Plinius către iubitul său Mamilianus/278
17. C. Plinius către iubitul său Genitor/279
[Chestiune de gust]
18. C. Plinius către iubitul său Sabinus/279
19. C. Plinius către iubitul său Ruso/280
[Verginius Rufus și Frontinus]
20. C. Plinius către iubitul său Venator/281
21. C. Plinius către iubitul său Sabinianus/281
[Intervenție pentru lertarea unui libert]
22. C. Plinius către iubitul său Severus/282
[Elogiul lui Passenus Paulus]
23. C. Plinius către iubitul său Maximus/283
[Gloria lui Plinius și a lui Tacitus]
24. C. Plinius către iubitul său Sabinianus/284
25. C. Plinius către iubitul său Mamilianus/284
[Cere o părere și un sfat]
26. C. Plinius către iubitul său Lupercus/285
[Stilul sublim în oratorie]
27. C. Plinius către iubitul său Paternus/289
[Importanța istoriei]
28. C. Plinius către iubitul său Romanus/289
[Scrisori sosite cu întârziere]
29. C. Plinius către iubitul său Rusticus/290
[Neîncredere în propriul talent]
30. C. Plinius către iubitul său Geminus/291
[Generozitatea]
31. C. Plinius către iubitul său Sardus/291
[Mulțumiri]
32. C. Plinius către iubitul său Titianus/992
33. C. Plinius către iubitul său Caninius/292
[O întâmplare cu un delfin]
34. C. Plinius către iubitul său Tranquillus/294
[Atitudinea în timpul unei lecturi]
35. C. Plinius către iubitul său Appius/294
[Mulțumiri]
36. C. Plinius către iubitul său Fuscus/295
[Viața în vila din Toscana]

37. C. Plinius către iubitul său Paulinus/296
[Griji de proprietar]
38. C. Plinius către iubitul său Saturninus/297
39. C. Plinius către iubitul său Mustius/297
[Restaurarea templului zeiței Ceres]
40. C. Plinius către iubitul său Fuscus/298
[Viața la vila din Laurentum]

Cartea X — *Correspondența cu împăratul Traian*

1. C. Plinius către împăratul Traian/299
2. C. Plinius către împăratul Traian/300
- 3a. C. Plinius către împăratul Traian/300
- 3b. Traian către Plinius/300
4. C. Plinius către împăratul Traian/300
5. C. Plinius către împăratul Traian/301
6. C. Plinius către împăratul Traian/302
7. Traian către Plinius/302
8. C. Plinius către împăratul Traian/303
9. Traian către Plinius/304
10. C. Plinius către împăratul Traian/304
11. C. Plinius către împăratul Traian/304
12. C. Plinius către împăratul Traian/305
13. C. Plinius către împăratul Traian/305
14. C. Plinius către împăratul Traian/306
15. C. Plinius către împăratul Traian/306
16. Traian către Plinius/306
- 17a. C. Plinius către împăratul Traian/306
- 17b. C. Plinius către împăratul Traian/307
18. Traian către Plinius/307
19. C. Plinius către împăratul Traian/308
20. Traian către Plinius/308
21. C. Plinius către împăratul Traian/309
22. Traian către Plinius/309
23. C. Plinius către împăratul Traian/309
24. Traian către Plinius/310
25. C. Plinius către împăratul Traian/310
26. C. Plinius către împăratul Traian/310
27. C. Plinius către împăratul Traian/311
28. Traian către Plinius/311
29. C. Plinius către împăratul Traian/311
30. Traian către Plinius/312

31. C. Plinius către împăratul Traian/312
32. Traian către Plinius/313
33. C. Plinius către împăratul Traian/313
34. Traian către Plinius/314
35. C. Plinius către împăratul Traian/314
36. Traian către Plinius/315
37. C. Plinius către împăratul Traian/315
38. Traian către Plinius/315
39. C. Plinius către împăratul Traian/316
40. Traian către Plinius/317
41. C. Plinius către împăratul Traian/317
42. Traian către Plinius/318
43. C. Plinius către împăratul Traian/318
44. Traian către Plinius/319
45. C. Plinius către împăratul Traian/319
46. Traian către Plinius/320
47. C. Plinius către împăratul Traian/320
48. Traian către Plinius/320
49. C. Plinius către împăratul Traian /321
50. Traian către Plinius/321
51. C. Plinius către împăratul Traian/321
52. C. Plinius către împăratul Traian/322
53. Traian către Plinius/322
54. C. Plinius către împăratul Traian/322
55. Traian către Plinius/323
56. C. Plinius către împăratul Traian/323
57. Traian către Plinius/324
58. C. Plinius către împăratul Traian/325
Scrisoarea lui Domițian către Terentius Maximus
Scrisoarea aceluiași către L. Appius Maximus
Edictul Divinului Nerva/326
Scrisoarea aceluiași către Tullius Iustus/326
59. C. Plinius către împăratul Traian/326
60. Traian către Plinius/327
61. C. Plinius către împăratul Traian/327
62. Traian către Plinius/328
63. C. Plinius către împăratul Traian/328
64. C. Plinius către împăratul Traian/329
65. C. Plinius către împăratul Traian/329
66. Traian către Plinius/330

67. C. Plinius către împăratul Traian/330
68. C. Plinius către împăratul Traian/331
69. Traian către Plinius/331
70. C. Plinius către împăratul Traian/331
71. Traian către Plinius/332
72. C. Plinius către împăratul Traian/332
73. Traian către Plinius/333
74. C. Plinius către împăratul Traian 333
75. C. Plinius către împăratul Traian/333
76. Traian către Plinius/334
77. C. Plinius către împăratul Traian/334
78. Traian către Plinius/335
79. C. Plinius către împăratul Traian/335
80. Traian către Plinius/336
81. C. Plinius către împăratul Traian/336
82. Traian către Plinius/338
83. C. Plinius către împăratul Traian 338
84. Traian către Plinius/338
85. C. Plinius către împăratul Traian/339
- 86a. C. Plinius către împăratul Traian/339
- 86b. C. Plinius către împăratul Traian/339
87. C. Plinius către împăratul Traian/339
88. C. Plinius către împăratul Traian/340
89. Traian către Plinius/340
90. C. Plinius către împăratul Traian/340
91. Traian către Plinius/341
92. C. Plinius către împăratul Traian/341
93. Traian către Plinius/341
94. C. Plinius către împăratul Traian/342
95. Traian către Plinius/342
96. C. Plinius către împăratul Traian/343
97. Traian către Plinius/344
98. C. Plinius către împăratul Traian/345
99. Traian către Plinius/345
100. C. Plinius către împăratul Traian/345
101. Traian către Plinius/346
102. C. Plinius către împăratul Traian/346
103. Traian către Plinius/346
104. C. Plinius către împăratul Traian/346
105. Traian către Plinius/347

106. C. Plinius către împăratul Traian/347
107. Traian către Plinius/347
108. C. Plinius către împăratul Traian/348
109. Traian către Plinius/348
110. C. Plinius către împăratul Traian/348
111. Traian către Plinius/349
112. C. Plinius către împăratul Traian/349
113. Traian către Plinius/350
114. C. Plinius către împăratul Traian/350
115. Traian către Plinius/350
116. C. Plinius către împăratul Traian/351
117. Traian către Plinius/351
118. C. Plinius către împăratul Traian/352
119. Traian către Plinius/352
120. C. Plinius către împăratul Traian/353
121. Traian către Plinius/353

PANEGIRICUL LUI TRAIAN/354

Note/430

Bibliografie/476

Traduceri românești/476

Lector: FLORIN CHIRIȚESCU
Tehnoredactor: VICTOR MAȘEK

*

Tiraj 15.130 Broșate Bun de tipar 17.08.1977
Coli tipar 30,75.

*

Tiparul executat sub comanda
nr. 1200
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

„Acest mod de a înțelege o scrisoare exclude calitățile pe care ne așteptăm să i le găsim — varietate de ton, trecere capricioasă de la un subiect la altul, șegălnicie care atinge doar subiectul, fără să-l aprofundeze — și implică unele cu totul contrare: concentrare a materiei, uneori abundentă..., repartizare exemplară a datelor..., sudură solidă a părților. Este aceasta o artă superioară? Nu știu; în orice caz este un alt fel de artă. În această artă Plinius este un maestru; poate chiar maestrul“.

Anne-Marie Guillemin

Lei 17

clw

Editura Univers